petru dumitriu

INCOGNITO

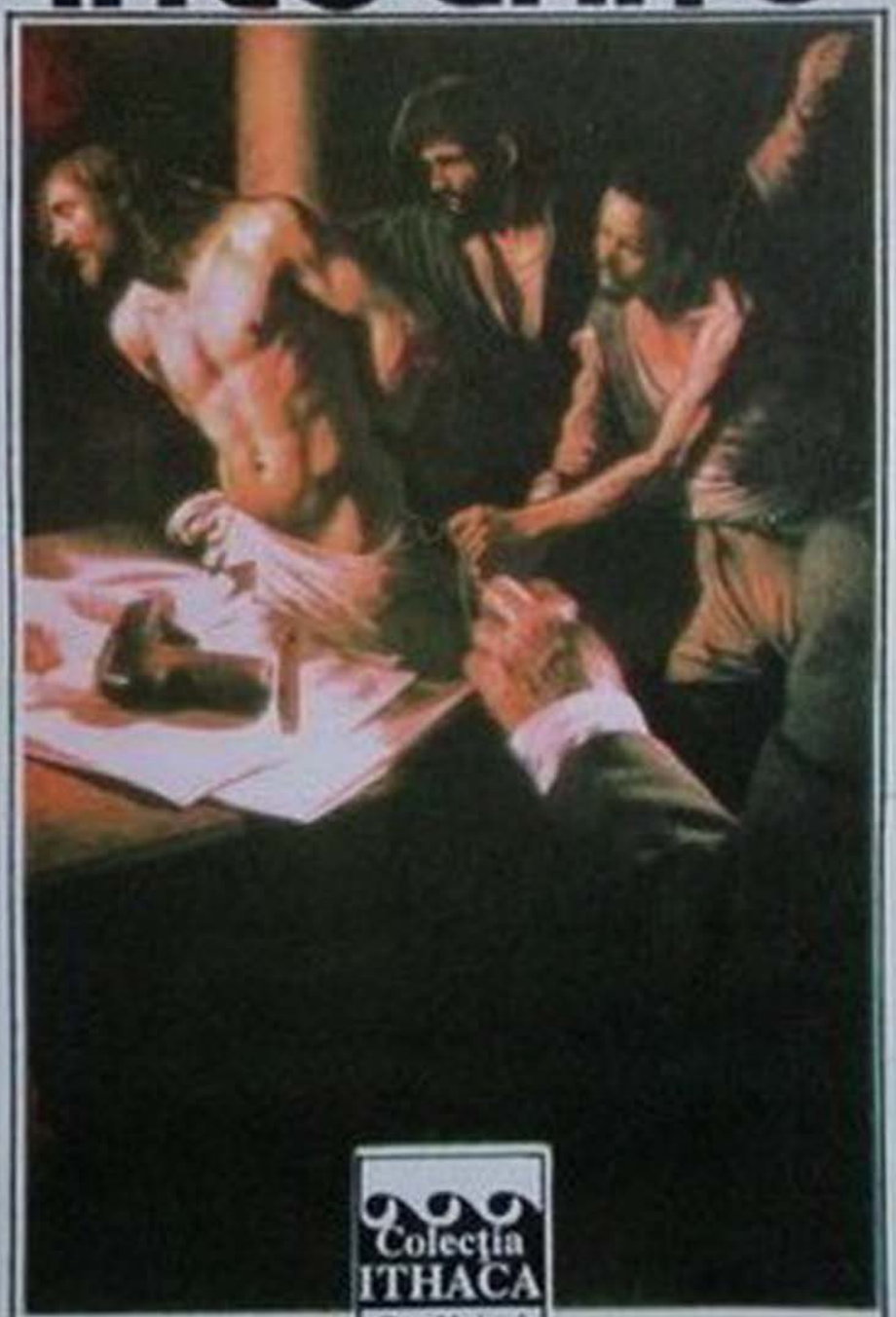

Colecția
ITHACA
Scriitori
români
din exil

editura univers

„INCOGNITO merită să fie aşezat, nu departe de DOCTOR JIVAGO, pe raftul marilor romane inserate în actualitatea fundamentală a secolului nostru... Dl. Petru Dumitru are geniu epic."

Pierre-Henri Simon

Dacă *Ne întîlnim la Judecata de Apoi* (tradus la Editura UNIVERS în 1991) însemna o călătorie lipsită de speranţă în infernul comunist românesc al anilor '50, noua carte a acestui controversat autor, continuînd *cronica* epocii, proiectează o cale de salvare din întunericul ei: exemplul conversiunii creştine a lui Sebastian — adevărat sfînt *incognito* al zilelor noastre —, al cărui secret se răspîndeşte din om în om, poate descătuşa forţe capabile să schimbe lumea...

ISBN 973-34-0264-8

LEI 1600

Colecția
ITHACA
Scriitori
români
din exil

Coperta: VASILE SOCOLIUC
Redactor: TEREZA PETRESCU

PETRU DUMITRIU
INCOGNITO

©Editions du Seuil, 1962
Toate drepturile asupra versiunii române aparţin Editurii UNIVERS.

PETRU DUMITRIU

INCOGNITO

- Roman -

Traducere din limba franceză de
Luminiţa Brăileanu
şi
Delia Vasiliu

cuvânt înainte de
Geo Şerban

Editura UNIVERS • Bucureşti, 1993

ISBN - 973-34-0264-8

CARTEA DESPĂRŢIRII DE PUTERE ŞI A RECONCILIERII CU SINE

Cu treizeci de ani în urmă, Incognito *era lansat, la Paris, cu oarecare vâlvă. Era cartea unui autor român, până de curând o autoritate în ţara sa, nevoit, totuşi, să abandoneze celebritate, ranguri, privilegii ca să scape de complicitatea tentaculară cu ierarhiile regimului totalitar şi să-şi poată continua cariera literară într-o lume – a libertăţilor legiferate astfel încât să garanteze conservarea demnităţii umane – compatibilă cu cele mai fireşti aspiraţii scriitoriceşti spre regăsirea exprimării autentice. Mai mult încă, era cartea concepută tocmai a cristaliza, între filele ei, culpabila experienţă trăită şi întortochiatul proces de conştiinţă aflate la baza hotărârii romanicerului de a schimba radical cursul existenţei sale.*

Presa parisiană, expertă în sloganuri publicitare, a găsit imediat temeiuri pentru a titra ostentativ: un Jivago român *(de pildă, hebdomadarul de largă audienţă „Le Figaro littéraire" din 5 ianuarie 1963). Formula venea să propună un paralelism între Petru Dumitriu şi Boris Pasternak, al cărui roman dizident* Doctor Jivago *domina topul librăriilor occidentale din 1957 încoace. „Scurgerea" manuscrisului în străinătate, în ciuda embargoului instituit de forurile sovietice, le-au iritat la culme, până la a dicta autorului, ţinut în izolare la Peredelkino, să trimită mesaje de retragere a oricărei autorizaţii de tipărire şi chiar să decline onoarea premiului Nobel, acordat în 1958. Situaţia conflictuală, ajunsă la proporţiile „scandalului" internaţional, a stimulat – natural – interesul publicului. Însă acesta n-avea să găsească la fel de senzaţional „cazul" Petru Dumitriu, care se pusese, în prealabil, la adăpostul azilului politic obţinut de la instanţele Germaniei Federale, până să denunţe caracterul funest al comunismului românesc în* Incognito. *Într-o discuţie relativ recent purtată cu criticul Eugen*

Simion (din care s-au divulgat fragmente în „Adevărul literar și artistic" din 18 iulie 1993), scriitorul nostru lăsa întrucâtva să răzbată ecourile dezamăgirii cauzate de modestul succes „de piață" al romanului (altminteri, intrat în circulație pe mai multe trasee europene), ceea ce nu-l împiedică să-și declare atașamentul prioritar pentru Incognito, între celelalte opere ale sale. E de remarcat, îndată, coincidența cu prețuirea preferențială pe care o arată, la rândul său, Pasternak pentru Doctor Jivago. *Și un roman și altul, judecate pe fondul evoluției scriitorilor respectivi, înseamnă o sinteză caracteristică, piscul voinței fiecăruia de a-și elucida raporturile cu istoria zbuciumată a epocii, stimulați de năzuința găsirii echilibrului lăuntric, spațiului de sudură între comandamentele publice și reflexele individuale inalienabile.*

Se știe, astăzi, că i-au trebuit autorului moscovit lungi etape de lucru intens până să-și ducă la împlinire romanul. Îl purta în minte încă din timpul războiului anti-fascist iar în anii imediat următori scria de zor, deși realiza, pe măsură ce avansa, că așa cum se închega fluxul epic contravenea tiparelor în uz, îngustându-și șansa unei concretizări editoriale apropiate (vezi dosarul documentar al elaborării alcătuit de Maria Dinescu, traducătoarea Doctorului Jivago, *„Secolul 20" nr.322-324/1987). Când, într-u târziu, i s-a oferit soluția publicării în afară (în Italia, la început), nu-i mai rămăsese lui Pasternak decât să înfrunte, stoic, valul de calomnii dirijate contra sa, deformări interpretative și hăituiri umilitoare. Mai precaut ori mai prevăzător, Petru Dumitriu a înțeles să evite „aventura" identică. Unica posibilitate întrevăzută a fost evadarea intempestivă dintre cadrele sistmeului opresiv. Brusca lui decizie, luată în primăvara lui 1960, de a spune: „Gata!" comodităților conjuncturaliste, purta pecetea disperării. Gestul extrem aparținea unui creator conștient de primejdiile confruntărilor dure spre care s-ar fi văzut împins, inevitabil, cu cât creștea în sine nevoia independenței spirituale, inerente maturizării artistice. Puțin i-a lipsit scriitorului să rateze „fuga" și, implicit, fertila modificare de orizont, de percepții și atitudini, ce aveau să-și pună amprenta pe* Incognito.

Ar fi eronat a deduce, din împrejurarea că a apărut în exil, o dependență strictă a romanului de circumstanțele trecerii prozatorului dincolo de „cortina de fier". Sigur, a contat enorm

că el s-a putut elibera de teroarea supravegherii şi să scruteze, deci, relităţile lăsate în urmă fără inhibiţii, degajat, în fine, de şabloanele propagandistice. Firescul impuls imediat va fi să folosească prilejul interviurilor acordate în dreapta şi în stânga pentru a stigmatiza aberaţiile vinovate de atrofierea personalităţilor, nivelarea gândirii, uniformizarea extinsă ca o pecingine asupra ţării şi oamenilor ei. Unui reporter de la „Paris-Presse-L'Intransigeant" îi dezvăluia, la 3 oct.1960: „După instaurarea comunismului în România situaţia a devenit din ce în ce mai tensionată. Este ţara din Est cu cel mai aspru regim poliţienesc... Vroiam să scriu numai ce simt. Cu neputinţă. Îmi rămâneau două soluţii: să mă sinucid ori să mă resemnez a mă stinge, împăcat în pielea unui academician de stat" (citat de Virgil Ierunca, „M.Hubert Juin, Parisien du Danube" în revista „Preuves", 122, apr.1961,p.71). Altădată, în L'Express" (10 nov.1960), se răfuia cu suprapusele vămi ale cenzurii: „nici un roman nu apare... fără a suferi modificări la sugestia *autorităţilor". Ca primă recunoaştere a faptului că el însuşi cedase injoncţiunilor „de sus", ajustărilorforţate în text, sub presiuni, obsedante în însăşi singurătatea camerei de lucru a scriitorului, Petru Dumitriu blochează traducerea volumului III din* Cronică de familie, *cu toate că era aşteptat de publicul francez, după publicarea recentă a celorlalte două. Cum justifică abia acum (în convorbirea pomenită mai sus, cu un mesager din ţară) înţelegea să-şi asume măcar astfel, în ochii săi, ca şi ai prezumtivilor cititori informaţi, răspunderea concesiilor de ordin ideologic; măcar atât, în semn de regret pentru imposibilitatea de a mai rectifica imaginea globală sumbră, promovată în „cronica" populată mai ales de exponenţi ai aristocraţiei de odinioară, surprinşi la limita declinului, într-o lumină perfidă, cinic acuzatoare. Decis să se despartă de povara erorilor comise, romancierul alege varianta introducerii pe rol a altei scrieri, redactată sub noile auspicii şi aşterne, la repezeală,* Rendez-vous au Jugement dernier *(Titlu mai mult decât simbolic în situaţia dată), mutându-şi obiectivul de la vechile clase posedante la stăpânitorii perioadei zise de democraţie populară, deţinători ai posturilor de conducere în numele şi în folosul muncitorimii, dar – în fapt – degeneraţi în profitori şi zbiri fără scrupule, bolnavi de suspiciune, învăţaţi să se sfâşie reciproc, la adăpostul generoaselor principii ar-*

borate demagogic, contrazise şi anulate în competiţia devastatoare pentru a cuceri şi păstra supremaţia cât mai la vârful eşafodajului politic. Construcţia epică, alertă, izbuteşte prea puţin să domolească pornirea pamfletară a autorului, improvizat în cronicar-narator; din această postură, trimite, justiţiar, la stâlpul infamiei, o galerie numeroasă de potentaţi ai aparatului de partid şi administrativ, după chipul şi asemănarea celor ce-i intoxicaseră zilele până mai ieri-alaltăieri. Situaţiile sunt, vizibil, abia retuşate, cât să nu pară reproduse deadreptul, jurnalistic, în vreme ce indivizii defilează vag deghizaţi, sub nume de împrumut, lesne de decodat şi ghicit, apoi, figurile reale. Sumara transfigurare văduveşte naraţiunea de planurile profunzimii. Desfăşurarea se păstrează lineară, aproape cu unicul rost al unei terapii imaginare, chemate să tempereze polemismul vindicativ. Acută şi convingătoare se înfăţişează doar confruntarea forţelor malefice, care întreţin atmosfera tensionată de complot machiavelic. Dintre martori, cineva ar avea iniţiativa alcătuirii unei Demonologii – în chip de tratat teoretic. Simpla formulare ajunge, totuşi, spre a reaminti propensiunea timpurie a scriitorului către descifrarea laturii demonice, tăinuită în fibrele atâtor fiinţe de pe pământul iluziilor paradisiace. Marea sa Cronică de familie trebuia să se cheme, la început de tot, „Infernul" şi n-ar fi fost deloc nepotrivit, dacă se ţine cont de pătimaşele deslănţuiri ce macină în serie, necruţător, dincolo de lustrul bunelor maniere, al protocolului stilistic moştenit din generaţie în generaţie (violenţa instinctuală, cochetăria cu vulgaritatea ca revers al excesului de rafinament). Anterior, o piesă abandonată în manuscris, după ce iscase totuşi opinii favorabile scrise (Petru Comarnescu în „Universul literar", 3 iunie 1945) îşi modifica titlul din Greşeala în Procurorul tiranului, ca să încline, în cele din urmă, pentru Demonii încearcă omenia. *Replica scontată a omeniei, ardoarea angajării pe calea purificării lăuntrice odată cu redobândirea verticalităţii morale, aveau să capete consistenţă mai pregnant decât oriunde în* Incognito.

Fireşte, cartea este debitoare salvării autorului din Gheenă, în mod aproape miraculos. De aici, tonalitatea ei inedită, deschiderea spre zările credinţei. Însă bună parte din substanţa ei arhitecturală, planul nutrit de confesiunea cutremurătoare a lui Sebastian Ionescu, se raportează în-

destructibil la scrieri plăsmuite pe când Petru Dumitriu mai era în țară. Tocmai punerea în siguranță a unora din acestea a constituit mobilul complicatei strategii puse la cale de scriitor spre a se sustrage vigilenței polițienești. Nu e nici o ficțiune în desele referințe dintre Incognito *la importanta „colecție de biografii, autobiografii și memorii contemporane". Ele au prins să se închege în laboratorul scriitorului îndată după finalizarea* Cronicii de familie, *ca o replică de anvergură similară. Episoade răzlețe apucaseră să și apară prin reviste, în perioada precedentă emigrării autorului. Chiar în ajunul plecării, i-au apărut secvențe dintr-un capitol cu o pondere accentuată în componența ambițioaselor „biografii":* Proprietatea și posesiunea cu mențiunea subsidiară *Partea* I-a din Memoriile lui Erasmus Ionescu. *Majoritatea observațiilor recoltate de memorialist vizează clanul familiei: patronajul mumei dominatoare, secondată de un soț șters, ciudatul ei refuz de a concepe, fie și ipotetic, emanciparea fiului preferat, Cristian, paralel cu vulnerabilitatea față de restul copiilor, agresivul Filip, nesupusul Erasmus, febrilul Sebastian ori scăpata din frâu Valentina. Pestrițul „clan" al loneștilor va interfera, pe altă treaptă a istoriei, angrenajul pus în mișcare în* Incognito, *la mai bine de trei decenii de la alcătuirea* Proprietății și posesiunii. *Surpriza relevantă este că la asemenea distanță, detalii strecurate altădată mai mult în fugă, parcimonios, vin să confirme virtuți catalizatoare. În manuscrisul original al* Proprietății și posesiunii *(baza editării de mai târziu în volum), ultimele notații din „memoriile lui Erasmus" corespund stării de înfrigurare, la intersecția vitală de drumuri, între crepusculul unei desfășurări a existenței intens colorate sentimental („Gata cu adolescența, cu copilăria, cu familia") și pragul iminentelor ciocniri aspre: „cum se va vedea îndată". Tocmai pe această notă vag premonitorie intervine autorul cu adaosul câtorva rânduri, în al doisprezecelea ceas. Efectiv, în zilele când Petru Dumitriu luase deja calea exodului, „Gazeta literară", însera,*

---

* Paginilor acestora „de adio", s-ar zice, le-a revenit târziu – spre a confirma iarăși că, într-adevăr, și cărțile își au soarta lor – să restaureze legăturile cititorilor din țară cu scriitorul exilat. Textul, păstrat subteran, vedea lumina tiparului, în premieră, la editura Dacia (Cluj, 1991, 240 pagini).

în cuprinsul numărului din 11 februarie 1960, versiunea ad-hoc întregită a previziunilor lui Erasmus: „Gata, gata, gata... cum se va vedea (îndată) când voi ajunge să istorisesc întâlnirea mea cu Sebastian, întors în țară ca ofițer de panduri (scăpase viu la Stalingrad) și apoi a devenit comunist; și, în sfârșit, întâlnirea mea cu Cristian, pe meleagurile politicii. Dar, fără îndoială, cea mai surprinzătoare întorsătură a fost aceea care a făcut din mine un om politic, spectator și chiar actor al unor evenimente însemnate, cu un succes cu totul deosebit de al fraților mei – a căror existență, de atunci încoace, în paranteză fie spus, n-a fost de altfel întru nimic mai puțin surprinzătoare decât a mea, așa cum va reieși, cred, din continuarea acestor Memorii". Cât și în ce direcție și-o fi extins însemnările Erasmus se va lămuri numai dacă, cine știe ce minune va scoate la iveală restul Biografiilor contemporane, *în ipoteza că scriitorul mai izbutise definitivarea fostului proiect, înaintea „defecțiunii" proprii. Oricum, apogeul mărturiei va trece în sarcina fratelui cadet, Sebastian, ocupantul centrului scenei în* Incognito.

GEO ȘERBAN

1

Întâmplările pe care m-am hotărât să le povestesc aici şi în care am fost amestecat înaintea fugii mele din ţară cu Izolda au rămas – cu rare excepţii – necunoscute până în ziua de azi. Aşa cum am mai spus-o şi în alte dăţi mă hotărâsem să iau drumul exilului pentru a pune la adăpost o colecţie de Biografii, Autobiografii şi memorii contemporane din care le public aici pe cele mai preţioase; am povestit cu altă ocazie cum am intrat în posesia lor. Ca să putem evada mă supusesem, până la o stare vecină cu anihilarea, la toate fanteziile celor care dispuneau de soarta mea. În chip ciudat, nu lucrasem nicicând cu mai multă uşurinţă, cu mai mult succes decât atunci când nu credeam în ceea ce făceam. Să-ţi desprinzi fiinţa intimă de propriile fapte, aceasta pare a fi cheia conformismului care-şi atinge ţinta. Mai ales atunci când trebuie să te conformezi unui delir oficial. Nicicând nu avusesem mai mulţi „amici", nicicând nu mă bucurasem de mai multă bunăvoinţă decât atunci când, renunţând la orice demnitate, încetasem să-i mai ofensez. Ieşisem din eclipsă, intrasem din nou în graţiile stăpânilor (scrâşnind din dinţi, cu un ţipăt mut spre libertate şi stăpânindu-mi o încordare interioară vecină cu nevroza), urcam din nou scara onorurilor pe care le cucereşti prin umilinţe, a demnităţilor cişţigate cu preţul înjosirii.

Şi exact în momentul acela (cerusem deja vizele de ieşire, dar nu le primisem încă), cu câteva zile înainte de data pe care o fixasem pentru plecare, l-am întâlnit pe omul de excepţie căruia îi este consacrată povestirea de faţă.

În după amiaza cu pricina stăteam în biblioteca mea şi citeam pentru a-mi abate gândurile de la zbuciumul lor ascuns. Şoferul urma să vină peste un sfert de oră să mă ducă la birou. Din încăperea alăturată auzeam la radio vocea craini-

cului care citea buletinul de ştiri. Vecinul de deasupra, care era cizmar la o cooperativă, lucra acasă comenzi clandestine: cum locuia cu toată familia într-o singură cameră, zgomotul necurmat al ciocanului nu-l lăsa să doarmă pe băieţelul lui, un sugar, care ţipa cât îl ţinea gura. În altă cameră locuia o doctoriţă divorţată cu cei doi băieţi, mărişori de-acum, care se jucau cu mingea făcând să se zguduie tavanul în timp ce doctoriţa cânta la pian o singură frază dintr-o melodie, aceeaşi de ani de zile, luând de fiecare dată aceeaşi notă falsă în acelaşi loc. Prin peretele capitonat cu cărţi auzeam vocile vecinului de palier, a nevesti-si şi a soacră-si care se certau răcnind care mai de care; bărbatul fusese dat afară din slujbă pentru că spusese un banc antisovietic; după ce luni de zile mâncase cartofi şi nu-şi achitase întreţinerea la bloc, îşi găsise, în sfârşit, o slujbă în provincie. Nevastă-sa, însă, trebuia să-şi păstreze postul pe care-l avea în Bucureşti şi de-aici, lungi perioade de despărţiri, de bănuieli, de gelozie plus aceste urlete de casă de nebuni pe care le auzeam în acest moment. Prin geamul care mă despărţea de terasă pătrundea mugetul hârâit al megafoanelor din Cişmigiu care transmiteau şi ele, ultimele ştiri. Fără să vreau, înregistram vocea crainicului care răzbătea până la mine dinspre sufragerie. Şi care spunea: „Telegrama Agenţiei TASS este difuzată fără încetare de posturile de radio şi televiziune occidentale, lucru de la sine înţeles, deoarece este vorba de un eveniment capital care interesează lumea întreagă. Se discută pretutindeni despre noul sputnic. Vicepreşedintele Societăţii interplanetare britanice a declarat: „ În prezent nimic nu mai stă în calea zborului omului în jurul globului." „Este o nouă etapă, către zborul omului în spaţiul cosmic, a spus binecunoscutul savant..."

M-am concentrat asupra cărţii pe care o citeam; era unul din textele mele preferate, începutul „Istoriilor" lui Tacit: se află descrisă aici o stare de lucruri care, în acel moment, îmi părea uimitor de familiară. Dacă puneam în paranteză, ca în algebră, splendoarea imperială şi grandoarea jerpelită a totalitarismului euroasiatic, restul era identic. *Veritas pluribus modis infracta*: exact ce făcea maşina noastră propagandistică. *Neutris curaposteritatis*: iată de ce eram nevoit să fug, să caut

în lume un loc – nu mai rămăseseră decât câteva – *ubi sentire quae velis et quae santias dicere liceat.* Iar colecţiile de documente pe care trebuia să le dau publicităţii meritau numele de *opus atrox proeliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace saevum.*

Alături, în sufragerie, bucătăreasa îi spunea Izoldei:

– Iar nu mai e carne, trebuie să stau la coadă. Am găsit ulei, după mine au mai luat două persoane, pe urmă s-a terminat, oamenii s-au luat la bătaie pân-a venit miliţia.

Crainicul spunea:

– Ziarul parizian apreciază că, în mod evident, tehnica rachetelor sovietice dispune de mijloace care nu sunt cunoscute în Occident.

Citeam mai departe: *Plenum ex siliis mare, in fecti caedibus scopuli.* La noi, stufărişurile Deltei, lagărele anonime împrejmuite cu sârmă ghimpată, deasupra cărora se înălţau turnurile de pază. *Ob virtutes certissimum exitum.*

O văzusem pe Daniela Paciurea care, pentru a rămâne credincioasă soţului ei ajunsese să se sinucidă, îl văzusem pe Prospero Dobre care, pentru a rămâne credincios adevărului ştiinţific luase calea exilului, ceea ce, în ultimă instanţă, este tot o sinucidere. *Nec minus praemia delatorum invisa opeam scelera: cum alii Sacerdotia et Consulatus, ut spolia, adeopti, Procurationes alii et interiorem potentiam, agerent verterent cuncta adio et terrore.* Sacerdotia, catedrele de marxism-leninism dintre care una îi fusese dată lui Isaiia Proorocescu drept răsplată pentru că îl denunţase pe Prospero Dobre; *Consulatus*, Direcţiile generale încredinţate lui Alfred Anania pentru că îşi trădase şeful, pe Diocleţian Sava, şi lui Herakles Niţeluş pentru că mă atacase pe mine; mai era numirea lui Malvolio Leonte, care îl săpase pe Diocleţian, în Biroul Politic. *Procurationes*: misiunile la O.N.U. şi la U.N.E.S.C.O., *interiorem protentiam*, posturile de activişti de pe lângă Comitetul Central. *Odium et terror:* unde te uitai, arestări, procese, sinucideri şi, peste toate, tăcerea. *Quibus deerat inimicus per amicos Opressi:* ceea ce mi se întâmplase atunci când bunii mai prieteni Leopold şi Ciorap mă aduseseră, cu laţul de gât, la picioarele piticului sadic de

Herakles Niţeluş. Şi totuşi, *non adeo virtutum sterile saeculum: secutae maritos in exsilium conjuges.* Izolda se pregătea să mă urmeze în exil plătind un preţ atât de mare încât nici nu îndrăznesc să-i dau un nume.

– Este bine cunoscut faptul, urma crainicul la radio, că popoarele din ţările socialiste din Europa resping cu hotărâre încercările de a li se impune jugul „libertăţilor" capitaliste.

Discors Seditionibus, am recitit cu greutate căci alături, urletele scandalului familial ajunseseră la paroxism. Încercam să mă gândesc: veacul nostru, îmi spuneam, lunecă spre exterior, spre noutatea superficială şi mecanică şi atunci de ce eram în acest veac martorii unor evenimente ce fuseseră descrise cu 2000 de ani înainte? Există oare nişte constante ale comportamentului omenesc care dezvăluie o problematică şi ea constantă? Să fie natura omenească o configuraţie istorică trecătoare şi schimbătoare sau dimpotrivă nu este altceva decât o sumă de tendinţe şi de valori, mereu aceleaşi? Să fic vechea rană – mereu deschisă sau noutatea absolută?

– Această crimă sângeroasă a revoltat opinia publică mondială, spunea crainicul.

Ipsa pace saevum. „S-au bătut la coadă pentru ulei". „Zborul omului în spaţiul cosmic".

Izolda şi-a vârât capul prin uşa întredeschisă a bibliotecii:

– Telefonul, mi-a spus. Cabinetul lui Paraschiv Ionescu. Vocea secretarei m-a anunţat că tovarăşul ministru mă aşteaptă peste un sfert de oră. Am închis, i-am spus Izoldei despre ce era vorba, ne-am privit îngrijoraţi. De câteva zile, Paraschiv Ionescu era noul meu ministru. Cel dinaintea lui, Vasile Morcovici, fusese numit într-un post important în aparatul Comitetului Central. Paraschiv ajunsese ministru ca răsplată pentru rolul activ pe care-l jucase în doborârea lui Diocleţian Sava: *praemium delatoris Consulatus.*

– A venit maşina, m-a anunţat Izolda, aducându-mi cojocul.

Am sărutat-o. Mi-a spus:

– Nu fi îngrijorat. Poate că nu e nimic.

– Sigur. Du-te singură la teatru, vin şi eu.

– Doamne sfinte, îmi vine să mă duc la teatru ca la spânzurătoare.

– Trebuie să fim văzuţi. Este o premieră de gală – o piesă sovietică. Nu putem să lipsim. Mai ales acum.

Poate că în sală aveau să fie şi câţiva membri anonimi (cunoscuţi doar de foarte puţini demnitari) ai Comisiei de paşapoarte. Trebuia să-i convingem că suntem „în regulă", că suntem „nişte tovarăşi de nădejde", că suntem „de-ai lor", că facem parte dintre cei care se bucurau de încredere, care nu puteau fi bănuiţi, ca toţi ceilalţi, că o vor şterge cu prima ocazie.

– Bine, ne vedem la teatru, a spus Izolda.

La etajul de deasupra, cizmarul continua să bată cuie, copilaşul lui să urle, doctoriţa clămpănea la pian până ajungea la veşnica notă falsă a veşnicului ei cântec; numai scandalul din camera de alături se potolise, oamenii tăceau, după izbucnirea de furie disperată şi neputincioasă.

Ministerul nostru era instalat într-un palat de piatră albă şi de marmură în stil stalinist. Limuzinele Zill ale demnitarilor aşteptau în faţa treptelor de la intrare. Am urcat. Paraschiv Ionescu mă aştepta în celălalt capăt al imensului său birou, aşezat la fel de departe de uşă ca şi înalţii dregători de odinioară de care te apropiai oprindu-te de trei ori şi făcând trei plecăciuni. Protocolul socialist nu suprimase plecăciunile, ele deveniseră interioare: lungimea drumului pe care-l aveai de străbătut le făcea şi mai umilitoare: invizibile şi totuşi reale; o plecăciune pentru Paraschiv Ionescu, membru al Comitetului Central, una pentru şeful ministerului, a treia pentru individul P.I., în orice caz mai înţelept, mai înzestrat, mai experimentat, oricum mai puternic decât interlocutorul său. Aşa cum stătea la birou, deasupra capului îi atârnau portretul oficial al lui Lenin şi cel al unuia dintre conducătorii partidului nostru. Cele trei chipuri suprapuse (în vârf geniul fanatic şi doctrinar, dedesubt conspiratorul enigmatic şi tern, ajuns la putere şi înecat în propria-i grăsime şi, sub el, cel care îmi vorbea, administratorul, şi mai gras chiar, şi mai şters decât ceilalţi) demonstrau decăderea treptată a unei energii spirituale în cursul a trei generaţii. Paraschiv Ionescu, gras, înalt, masiv cu un nas strivit de boxer sau de eredo-sifilitic: mare, galben şi cârn, semănând cu un

zeu al morţii dintr-o gravură tibetană. Vorbea cu o voce de scapete care se potrivea tot atât de puţin cu înfăţişarea lui de athet ca şi ţinuta semeaţă, capul drept şi aerele de individualism şi de independenţă cu slugărnicia lui fără limite faţă de conducerea partidului; fusese de trei ori exclus, o dată adus în sapă de lemn şi altă dată aruncat în închisoare de către aceeaşi conducere şi nimic din toate acestea nu-i zdruncinaseră fidelitatea de nezdruncinat. Mi-a spus să iau loc, m-a privit gânditor, zâmbindu-mi ironic:

– Ei, se pare că tovarăşii sunt mulţumiţi de dumneata în ultima vreme. (Într-adevăr, eram iarăşi în graţiile stăpânilor mei şi ai lui). Ai făcut mari greşeli, e adevărat...(asta ca să nu uit că eram vulnerabil, că puteam fi oricând nimicit).

– Da, aveţi dreptate, am spus. Mă străduiesc să-i mulţumesc pe tovarăşi.

– Foarte bine, foarte bine. Uite de ce te-am chemat. E vorba de o misiune pentru care avem nevoie de un tovarăş cu experienţă politică şi cu tact. Nu putem s-o încredinţăm unui tovarăş oarecare de la cadre. Şi asta, pentru că s-a hotărât să facem cercetări în legătură cu cineva care este fratele tovarăşului Erasmus Ionescu de la Partid. (Erasmus care nu avea nici o legătură de rudenie cu Paraschiv, era activist în Comitetul Central: se părea că la viitorul Congres avea să fie cooptat în C.C. ca membru supleant, cel puţin ; Congresul urma să aibă loc în primăvară iar acum ne aflam la începutul iernii) şi este, de asemenea, fratele lui Cristian Ionescu, îl ştii (da, îl cunoşteam pe Cristian, director general al unei mari întreprinderi care avea şanse să ajungă în curând ministru adjunct) şi al soţiei tovarăşului Vasile Morcovici. După cât se pare omul nostru are ceva pe conştiinţă... nu e-n regulă. Il cheamă Sebastian Ionescu. Îl cunoşti?

Da, îl cunoşteam. Fusese ofiţer în armată, apoi în Securitate, apoi director pe undeva, dar fusese pus pe liber acum câţiva ani: de atunci, nu mai ştiam nimic de el.

– Despre el e vorba. Trebuie făcută o anchetă în legătură cu el, dar cu mult tact, în aşa fel încât să nu-i compromitem pe ceilalţi tovarăşi. O să fii însărcinat oficial de Comitetul de partid al ministerului, pentru că individul lucrează la noi, este

magazioner la una din întreprinderile noastre. Îţi dai seama– magazioner!

– Probabil că a făcut ceva grav de-a ajuns aici, am spus cu logica pe care o învăţasem, logica eticii poliţieneşti a statului conform căreia dacă eşti persecutat înseamnă că eşti vinovat.

– Nu numai că a făcut ceva, dar nici acum nu s-a potolit, zise Paraschiv, încruntându-se. Nu cunosc amănunte şi nu vreau să te influenţez, dar poţi să fii sigur că nu s-a potolit. Trebuie numai să afli ce face şi cu cine. Fii atent să nu te încurci cu fleacuri, beţii sau poveşti cu femei. Examinează chestiunea sub aspectul politic. O să lucrezi cu *organele noastre de stat*. O să ia legătura cu dumneata un tovarăş. Veţi întocmi împreună un raport adresat Comitetului de partid, iar el va trimite şi un raport personal. Nu vreau să influenţez întocmirea raportului, dar cred că sunt în drept să vă cer să-mi aduceţi la cunoştinţă faptele. Aşadar, te rog să treci pe la mine înainte de a-l pune pe hârtie.

Am mai schimbat câteva cuvinte după care m-am retras. Aveam suficientă experienţă ca să înţeleg despre ce era vorba şi ce aşteptau de la mine. Mi se cerea să găsesc motive de acuzare fictive dar grave împotriva acestui om pe care îl cunoşteam vag şi care avusese şi aşa destule nenorociri, judecând după situaţia mizeră de magazioner în care ajunsese – ceea ce însemna că de-abia îşi ducea zilele, mai ales dacă avea şi o familie. Trebuia să-i pun în cârcă ceva extrem de grav, ceva „politic", ceva care să facă din el un duşman al regimului, pasibil de pedeapsa cu moartea sau de o condamnare la mulţi ani de închisoare. Şi dacă ar fi fost vorba de un fapt real, palpabil, Paraschiv nu s-ar fi sfiit să-mi spună ; în acest caz nu mi-ar fi vorbit de *influenţarea unei comisii* ci, dimpotrivă, de *informarea* ei, ca o dovadă de vigilenţă revoluţionară. Mă alesese pe mine tocmai pentru că era o ticăloşie, faţă de care un om cu o poziţie mai puţin şubredă decât a mea ar fi dat înapoi, ar fi încercat să scape. Micul discurs de introducere al lui Paraschiv avea rostul să-mi aducă aminte cât de precară şi nesigură era soarta mea. În plus, deşi ştia perfect că solicitasem viza de ieşire, nu făcuse nici o aluzie la călătoria pe care o doream cu atâta ardoare. Asta

însemna că acordarea sau respingerea vizelor depindea de felul în care mă achitam de misiunea încredințată.

Am coborât imensa scară de marmură ce se înfășura în jurul coloanelor groase de porfir, simțind cum transpir de furie și spaimă. Oare nu mă umilisem destul, nu căzusem destul de jos? Cu prețul ăsta trebuia, deci, să salvez acele arhive ale unei lumi blestemate, sortite orbirii și propriei sale ruini? Nu era de-ajuns că acceptasem să mă despart de ai mei, poate pentru totdeauna, că asumam o suferință pe care nu știam dacă o voi putea vindeca, o vină pe care nu știam dacă o voi putea ispăși? Mai mult nu puteam să fac. Nu, asta n-am s-o fac. Transpirat și înghețat de frigul dimineții de iarnă, coboram (poate că aveam să cobor astfel din ce în ce mai jos în adâncurile păcatului) scara aceea care, ca multe alte interioare ale arhitecturii staliniste, evoca marile goluri înăbușitoare ale Închisorilor lui Piranese.

Și totuși, exista o cale de scăpare, mi-am spus oprindu-mă pe o treaptă, fără să mă gândesc la ce fac. Din ce-mi spusese Paraschiv înțelesesem despre ce era vorba; era o intrigă îndreptată contra lui Erasmus sau contra lui Morcovici. În comparație cu ei, Cristian era o nimica toată: pe el puteau să-l lovească direct. Asta însemna ori că anumiți indivizi voiau să împiedice ascensiunea lui Erasmus înainte ca Biroul Politic să ia hotărâri în vederea apropiatului Congres – ori că voiau să-l distrugă pe Morcovici a cărui căsătorie cu ușurateca Valentina Ionescu fusese prost văzută de șefii cei mari. Din cine era formată clica dușmanilor? Paraschiv singur n-ar fi îndrăznit să-l atace pe unul din adjuncții lui Malvolio. Deci Malvolio Leonte în persoană voia să dea în Morcovici și să scape de Erasmus, dar nu pe față, ci lăsând să se creadă, dimpotrivă. că se închină în fața caracterului inevitabil al unui scandal pe care, de fapt, îl provocase. Toate astea semănau destul de bine cu viclenia bizantină a Marelui Eunuc. Dar aceste șiretlicuri, acest efort de compromitere care urmărea să-i pună pe protectorii lui Erasmus și pe aliații lui Morcovici în fața unui fapt împlinit, ireparabil, dovedeau că protectorii și aliații erau foarte puternici, în orice caz destul de puternici pentru ca Malvolio însuși să evite să-i atace frontal. Asta era salvarea mea

şi ştiam că şi Izolda ar fi fost de aceeaşi părere. Eram în întregime la cheremul lui Malvolio şi al lui Paraschiv; dezvăluirea unui secret de partid, cum era sarcina care mi se încredinţase, era unul din actele cele mai grave pe care le puteam săvârşi; şi totuşi, trebuia să-i previn pe cei vizaţi. Ei, în orice caz, nu mă vor trăda, era la mijloc interesul lor.

Am început să respir mai uşor. Transpiraţia se usca pe mine şi mi s-a făcut frig. M-am încheiat la cojoc şi m-am repezit spre ieşire. Brusc mi-a venit o idee şi am intrat într-un birou în care secretarele mă cunoşteau. Am cerut cartea de telefoane: am găsit un Sebastian Ionescu. M-am mirat în sinea mea că un magazioner are telefon acasă şi i-am dat adresa şoferului. Simţeam nevoia să ştiu mai bine cu cine aveam de-a face: aşa cum am mai spus nu-l cunoşteam aproape de loc. Îmi aminteam de un individ cordial, destul de rezervat şi în fond cam oarecare; ăsta era omul căruia, sub ochiul vigilent al Golemului poliţist, trebuia să-i fac tot răul de care eram în stare.

2

Casa era mare şi somptuoasă: fusese clădită către 1890 pentru o familie de boieri. Acum poarta mare de fier forjat atârna într-o parte, ieşită din balamaua de jos; felinarele cu forme complicate care o încadrau, făcând-o să semene cu pupa unui galion, şi marchiza care adăpostea intrarea principală, nu mai păstrau decât pe ici pe colo ochiuri de sticlă. Din zidurile leproase căzuseră bucăţi mari de tencuială. Ferestrele înalte, fără perdele, erau întunecate în afară de una singură, unde ardea un bec stingher. Am încercat uşa din faţă – era închisă: am înţeles că locatarii foloseau intrarea de serviciu. M-am îndreptat într-acolo: se găsea alături de fostele grajduri transformate mai târziu în garaj unde, acum, locuiau mai multe familii. Strecurându-mă pe coridorul mirosind a varză şi năpădit de lăzi şi dulapuri (unde oamenii înghesuiau tot ce nu mai încăpea prin camere căci, în fiecare dintre ele, ca peste tot, trăia câte o familie) am văzut, prin uşa deschisă, o bucătărie în care erau pe puţin opt reşouri şi două lămpi cu petrol. Înăuntru, două femei cu basmale şi capoate de pânză ieftină pregăteau masa de seară. În camera de alături altă femei spăla rufe într-o albie de lemn. Am întrebat-o unde stă tovarăşul Ionescu. Mi-a răspuns:

– Domnul Ionescu? A patra uşă...

A patra uşă dădea într-un salon cu opt laturi, cufundat în întuneric, în care am deslușit nişte forme întunecate – probabil lăzi sau cufere puse unele peste altele. Mi s-a părut chiar că văd nişte covoare sau preşuri strânse sul şi spărijinite, în picioare, de pereţi. Am bătut şi am intrat într-o cameră imensă al cărei capăt, prost luminat, abia se zărea. În mijlocul tavanului o lustră de cristal; ţurţurii ei, odinioară transparenţi, erau prăfuiţi şi numai unul din multele becuri era

aprins; în lumina lui luceau stins vreo două rămăşiţe de aurărie ale ghirlandelor de stuc ce împodobeau pereţii. În apa unor oglinzi mari din fundul salonului se reflectau alte oglinzi, dând o adâncime aproape nesfârşită acestei încăperi întunecate în care se aflau doi bătrâni. Bărbatul purta o bască; nişte pantaloni prea largi atârnau pe trupul său împuţinat; mi s-a părut că sunt peticiţi în genunchi şi că jacheta de lână era găurită. Bătrânul se uita la mine cu nişte ochi de un albastru extraordinar de deschis şi de limpede. Aşezată în colţul cel mai întunecat, îndărătul sobei înalte de faianţă, bătrâna doamnă a întors spre mine o faţă cu un nas clasic şi o frunte frumoasă, bombată, peste care părul se revărsa în bucle mici albe: un cap de statuie de marmură galbenă în care se încrustau ochii negri şi învăpăiaţi ai Clytemnestrei. Părea că are febră, buzele erau zbârcite şi avea ochii roşii.

– Bună seara, am spus, îl caut pe Sebastian Ionescu.

– Eu sunt, zise bătrânul.

În prima clipă n-am ştiut ce să cred, apoi am înţeles :

– Sunteţi, desigur, părinţii lui Sebastian, ai Valentinei şi...

Bătrâna râse arătându-şi dinţii, prea frumoşi ca să mai fie adevăraţi, la vârsta ei : râsul ei era cochet şi atât de fermecător pe această figură veştedă şi ridată, încât simţeai cum te cuprinde neliniştea.

– Eu nu am copii, spuse.

Am simţit că vorbele ei nu constituiau un simplu răspuns, că ele aveau altă semnificaţie, că ascundeau o taină. De altfel, bătrânul tuşi încetişor ca un ţârcovnic într-o biserică:

– Aăă... da, suntem părinţii lor, într-adevăr.

– Vai de tine, dragă, dar eşti complet ridicol, zise soţia lui, dând drumul unui râs în cascade a cărui cochetărie, de data asta, era rece şi ironică. El lăsă capul în jos, resemnat. Îţi dădeai seama, privindu-i, că fusese complet ridicol de zeci de mii de ori. Nu mai rămăsese mare lucru din cel ce fusese cu ani în urmă, nu mai era decât umbra unui om strivit de convieţuirea cu fiinţa ciudată de lângă el: marea ei frumuseţe era acum măcinată de nebunie; privirea ei nu trăda o stare febrilă, ci o boală de nervi. Bătrâna purta un capot de mătase:

țesătura plină era atât de somptuoasă încât cu siguranță că nu provenea din magazinele noastre; la noi nimeni, nici măcar Valentina Morcovici n-ar fi îndrăznit să poarte așa ceva. (Am aflat mai târziu că Felix Fortunescu, trimis în delegație în străinătate de Ministerul Comerțului Exterior, îi adusese acest brocart imperial Valentinei, pentru a se pune bine cu Morcovici dar că Valentina, nevrând să-și facă dușmance, i-l dăruise maică-si care îl purta cu toată seninătatea). De sub tivul capotului îi ieșea un picior încălțat cu un ciorap de bumbac cenușiu și găurit ; nu avea pantofi ; doamna Ionescu – mama umbla desculță prin casă.

– Deci dumneavoastră sunteți tatăl lui Sebastian, am spus. Sunt un fost coleg și mi-ar face plăcere să-l revăd : puteți să-mi dați adresa?

– Sebastian nu e copilul meu. Eu nu mai am copii, repetă bătrâna cu un orgoliu amar. Era evident că-i făcea plăcere să-i renege. În felul acesta se plasa deasupra lor, mai frumoasă, mai înțeleaptă și mai ales-mama lor, cea care îi făcuse. O Niobé care simțea o satisfacție tristă și disperată, aceea de a-și fi pierdut copiii.

– Nici Sebastian nu mai e copilul meu, spuse ea. Chiar mai puțin decât ceilalți.

– Dar de ce? am întrebat-o încercând să am un ton firesc, ca atunci când vorbești cu un nebun.

– Este prefăcut. Este bolnav de orgoliu. Și-a pus în cap să mă domine. Pe mine!

Și a izbucnit din nou în râs, un râs tineresc, râsul unei fete de optsprezece ani. Își lăsase capul pe umăr și mă privea provocator, cu o timiditate jucăușă. Te captiva și te înspăimânta în egală măsură. Bătrânul a murmurat cu un imens și desăvârșit respect:

– Soția mea vorbește la figurat.. Copiii noștri nu au înțeles-o.

În ceea ce-l privea, era absolut sigur că o înțelesese. De fapt, că o iubise, că se lăsase copleșit de ea, că-și găsise în ea sensul și centrul existenței – dar și pieirea. I-am cerut din nou adresa lui Sebastian, după care le-am spus bună seara și am ieșit, izbindu-mă de mobile pe coridorul neluminat.

Ajuns în stradă m-am întors să mă uit la ferestre: trei dintre ele erau luminate de unicul bec electric care ardea în lustră. Trecând prin ciorchinii de cristal prăfuit lumina devenea cenuşie, lustra era şi ea cenuşie şi pe jumătate transparentă, ca umbrela unei meduze: în loc de sticlă era o gelatină rece şi vag luminoasă. M-am suit în maşină şi i-am spus şoferului să mă ducă la teatrul armatei. Am ajuns în timpul actului doi şi, cum aveam loc în lojă, m-au lăsat să intru în sală. Câteva minute am urmărit maşinal ce se-ntâmpla pe scenă. Eroina era „o căţea care colabora cu nemţii" într-un oraş rusesc ocupat dar, de fapt, lucra pentru serviciile de spionaj sovietice: astfel josnicia aparentă ascundea o măreţie nebănuită.. Un puşti de doisprezece ani o scuipa în faţă şi încerca să arunce în ea cu o grenadă strigând: „Căţea vândută!" Am privit feţele celor din jurul meu: în penumbră aveau o paloare delicată. Cineva a şoptit: „Piesa e bine construită". Eroina dansa pe o masă, abia dezbrăcată (umerii): o adevărată orgie. Prietena ei ieşea din scenă clătinându-se, îşi acoperea faţa cu mâinile şi gemea: „Acum înţeleg ce înseamnă educaţia capitalistă!" Eroina striga: „Am bijuterii mai preţioase decât toate ideile!" Iar iubitul ei, împietrit, întreba ca unul care nu-şi crede urechilor: „Cum? *Mai preţioase decât ideile?*"

M-am întors din nou spre sală: într-o lojă am zărit profilul Valentinei Morcovici. În întuneric nu-ţi dădeai seama cât de mult îşi pierduse din frumuseţe: faţa ei era scăldată într-o *sfumatura* fosforescentă. Izolda s-a aplecat şi mi-a şoptit la ureche:

– Erasmus este în sală.

M-am uitat dar nu l-am văzut. În schimb, l-am zărit pe Cristian pe care nu-l mai întâlnisem de mult: era mai înalt decât cei din jurul lui, capul lui mare avea trăsături la fel de superbe ca ale Valentinei căci, ca şi ea, moştenise nobila mască a acelei demente Niobé. În sală au răsunat câteva râsete: pe scenă apăruse un intelectual, uşor de recunoscut după costumul european (nu purta nici cizme, nici centiron peste rubaşcă), după lavalieră, după pălărie (în loc de şapcă). Era egoist, individualist şi neputincios. Purta chiar un pince-

nez. A apărut şi trădătorul: şi mai individualist, declara că este fotograf ambulant când, de fapt, era agent al Gestapoului. „Fac ce-mi place, spunea. Oamenilor li se ordonă tot timpul: Faceţi asta şi asta şi ei fac deşi câte odată poate că vor să facă altceva. Eu dimpotrivă, fac numai ce am chef." Era odios, machiat grosolan şi vorbea pe un ton deşănţat: omul care face ce vrea, când vrea şi nu ceea ce i se spune să facă şi când i se spune, este o fiinţă hidoasă, un excrement.

M-am uitat iarăşi atent în sală şi am zărit, în sfârşit, chelia albicioasă a lui Erasmus.

Era fascinant să vezi cum trăsăturile unor oameni atât de frumoşi ca Valentina şi Cristian se regăsesc – numai că ceva mai groase, sau mai scurte sau mai strânse, vârful nasului mai mare, arcul buzelor mai şters – la acest Erasmus atât de puţin remarcabil. Am încercat să-mi amintesc de Sebastian: era chiar mai oarecare decât fratele lui, n-avea nimic deosebit şi de-abia reuşeam să recompun în minte figura pe care i-o uitasem aproape complet.

Actul doi se apropia de sfârşit. Rămasă singură pe scenă, eroina îngâna pentru sine un marş comsomolist. Ţeapănă, transfigurată, abstractă, ca un desen de afiş de recrutare, statuia unei divinităţi sanguinare, poate Artemis Orhia, îşi trăia delirul glacial în mijlocul scenei: „Companie, înainte marş!"

Au izbucnit aplauze prelungite. Entuziasmul era fals, dar bine mimat: oamenii care umpleau teatrul la această reprezentaţie de gală nu erau în stare de entuziasm, în schimb erau nişte actori mai buni decât actorii de pe scenă. Am aplaudat şi eu scrâşnind din dinţi – de parcă aş fi ascultat orbe în şir scrâşnetul unui cuţit tocit pe carton. Aceasta era etica polis-ului şi încă a celui mai feroce dintre ele, Sparta, de la Atena nu copiaserăm decât procesul lui Socrate – o etică ce domnea peste nouă sute de milioane de ţărani şi de fii de ţărani, de la Elba până la Marea Japoniei, luând locul moralei creştine, al moralei lui Confucius sau a lui Buda: sfântă Rusie, imperiu de mijloc, ce v-am făcut noi şi ce v-aţi făcut voi înşivă? Către asta galopa oare troica sufletelor moarte? Către „Trecătorule, du-te şi spune-i Spartei...?" Strîngînd din dinţi

în fața pustiului interior, cu carapacea golită. M-am ridicat și i-am șoptit Izoldei:

– Au de gând să „însceneze" o anchetă în legătură cu fratele lui Erasmus și m-au însărcinat pe mine,

Ea se întoarse brusc și îmi aruncă o privire îngrozită.

Am liniștit-o spunându-i tot în șoaptă:

– N-am să mă las. Am să-l previn pe Erasmus.

– Fii atent, mi-a strecurat ea și le-a zâmbit drăgălaș soților Herakles și Zita Nițelus, el – șeful meu, ea – șefa lui, amândoi veninoși, zâmbind strepezit, el crispat într-un rânjet mongoloid, ea plină de bube violete pe care fardul nu reușea să le ascundă. Sufletul se citește pe fața omului, mai ales sufletele violente; frumusețea netedă a tinereții este o mască înșelătoare: ea nu exprimă realitatea interioară decât la morți.

Izolda începu să se converseze cu cei doi monștri; am lăsat-o și am plecat s-o caut pe Valentina, pentru că hotărâsem între timp să nu-i spun nimic lui Erasmus: în calitatea lui de activist nu-și putea permite să plece urechea la niște informații atât de contrare principiilor de partid; Morcovici la fel. Despre Valentina, în calitatea ei de femeie și de nemembră de partid, puteam susține la nevoie că n-a înțeles ce i-am spus, ceea ce-mi oferea (o oarecare) acoperire. Dar înainte de a o găsi – m-am trezit nas în nas cu Erasmus. Decolorat, pământiu, avea gura frumoasă a Valentinei și a lui Cristian, numai că la el era deformată de mușchii care, veșnic înțepeniți, îi striveau buzele una de alta: trecea drept un maestru în arta tăcerii. Pentru prima dată de când ne cunoșteam, Erasmus avea un zâmbet mai puțin glacial și mai puțin rezervat și care se adresa cui? Mie, care nu însemnam nimic pentru el. Mi-a șoptit:

– O să fii decorat în ajunul sărbătorilor. Mă bucur pentru tine. Dar fii atent... (Vorbea atât de încet, încât abia îl auzeam). S-a deschis o anchetă pe linie de partid în legătură cu tine. Nu cunosc motivul. Am să văd ce pot să fac...

Era un gest atât de amabil, atât de neobișnuit și chiar de imprudent din partea lui (bineînțeles putea să fie sigur de discreția mea, după cum și eu puteam fi sigur de discreția clanului său) încât am rămas uluit. Apoi am bâiguit:

– Poate din cauza cererii mele de viză... așa se procedează.

– Să sperăm, a spus el sec, reluându-şi tonul obişnuit. În orice caz, am să văd dacă pot să te ajut cu ceva...

M-a bătut uşor pe spate şi s-a îndepărtat. Am continuat să mă strecor prin mulţimea de spectatori, zâmbind şi salutând în dreapta şi-n stânga bărbaţi gravi, graşi şi mărginiţi, epuizaţi de tristeţe şi disperare, femei care nu ştiau ce-i bucuria – dar toţi de o ferocitate desăvârşită şi, într-un târziu, am zărit-o pe Valentina ; arăta la fel de sfârşită ca şi ceilalţi, frumosul ei trup era deformat de o hrană nesănătoasă şi de o viaţă de animal ţinut în grajd. Ea, altădată atât de elegantă, era îmbrăcată cu o rochie oarecare, o rochie pe care, într-o ţară mai puţin anormală decât a noastră, o femeie ar fi pus-o pentru o vizită de dimineaţă la o prietenă. Nu purta nici o bijuterie, avea numai un ceas cu o curea de piele şi am observat deasupra pumnului un os care îi ieşea în afară. Nu l-am văzut pe Vasile Morcovici, avea probabil vreo şedinţă. Valentina stătea de vorbă cu fratele ei, Cristian şi cu prietenul meu (unul din foştii ei amanţi, dar nici el, nici altcineva n-ar fi îndrăznit să-şi mai amintească acum de asta) Arthur Zodie. Cristian mai era încă înalt şi subţire – dar nu pentru multă vreme, căci începuse să se îngraşe: avea părul negru şi buclat, sprâncene stufoase, ochi mari albaştri, un ten palid, o gură mare şi voluptuoasă şi riduri adânci la colţurile gurii. Era frumos şi ar fi părut foarte tânăr dacă n-ar fi avut pungi sub ochii încercănaţi şi dacă tâmplele nu i-ar fi încărunţit prea devreme. Era o figură romantică, atrăgea deopotrivă privirile bărbaţilor şi ale femeilor. Arthur Zodie, mititel, gras, rotofei, blond, cu obrajii lucioşi, râdea cu dinţii lui strălucitori, iar ochelarii îi sclipeau în lumina lămpilor electrice; era vesel ca întotdeauna, dar o dată cu vârsta se urâţise şi mai rău. Îi povestea ceva Valentinei făcând-o să râdă. Gura ei perfectă şi dinţii superbi o făceau din nou frumoasă şi seducătoare. O clipă am simţit un soi de îngrijorare văzând cât de bine seamănă cu mama ei, dar înfăţişarea-i blândă şi inima ei de fată bună erau foarte departe de demonismul dement al bătrânei doamne Ionescu. Am luat-o deoparte pretextând că am să-i transmit ceva de la Izolda şi i-am povestit în şoaptă ceea ce ştiam.

– Nu-i spuneţi lui Morcovici că v-am rugat să-l puneţi la curent. Spuneţi-i pur şi simplu că v-am informat, atâta tot..

Era mirată, ea care habar n-avea de politică.

– Bine, dar nu văd ce-ar putea...

Deodată i-a venit o idee şi s-a posomorât:

– Numai dacă, cine ştie... da, cu Sebastian e posibil... Mulţumesc, o să-i spun soţului meu.

– Aş vrea să trecem mâine pe la dumneavoastră. Izolda şi cu mine, câteva minute. Aş vrea să ştiu ce-a spus soţul dumneavoastră.

– Bine, veniţi pe la şase seara, mi-a răspuns întorcându-se către fratele ei şi către Arthur Zodie. Cristian râdea în timp de Arthur îi spunea, apăsând cuvintele şi zâmbind cu gura până la urechi:

– Păi bineînţeles! Progresele aeronauticii vor produce o schimbare esenţială în obiceiurile şi moravurile noastre, în ideile noastre şi în sentimentele noastre. Când o s-ajungem pe Lună sau în Marte, de exemplu, n-o să ne mai plictisim sau o să ne plictisim pe Lună sau pe Marte, ceea ce va fi cu totul altceva. N-o să mai facem dragoste decât în rachetă, ceea ce e mult mai voluptuos decât în pat sau prin tufişuri:

– Sau în maşină, a adăugat Cristian.

Arthur a făcut un gest cu palmele ca şi cum s-ar fi apărat de ceva.

– Nu, nu, astea-s orori imperialiste.Vorbesc serios, nu credeţi că simplul fapt de-a muri pe Lună sau în Marte e ceva cu totul nou? Moartea, acolo, o să fie atât de diferită de moartea de aici, mult mai uşoară, o să mori mult mai împăcat cu tine însuţi. Şi apoi invidia, ambiţia, trădarea prietenilor, adulterul, lăcomia, beţia, pederastia, suferinţele sufleteşti – toate astea vor arăta cu totul şi cu totul altfel în sputnic. Trăim evenimente atât de extraordinare! Popoarele subdezvoltate se vor dezvolta şi vor avea şi ele, în sfârşit, poliţaii lor, subofiţerii lor şi multe alte avantaje.

– Eşti împotriva progresului, spuse Cristian.

– Ba nu, cred în el foarte tare. De la Buda până la Isus Cristos s-au făcut progrese, mari progrese. Şi de la Isus până la noi progresul a fost şi mai mare, îndeosebi în materie de astronautică, electronică, cibernetică etc.

– Şi totuşi îţi faci vaccine, iei antibiotice şi preferi să urci cu liftul decât pe scări, spuse Valentina şi adăugă: asta e clar, grasule. Şi ai putea lua şi nişte calmante.

– Adevărat, tovarăşă dragă, zise Zodie. Ar trebui să iau calmante. Şi să învăţ multă matematică şi fizică, asta o să mă umple de un orgoliu intelectual plăcut şi o să ajung, în materie de cunoaştere a naturii umane şi a problemei fundamentale a vieţii, la maturitatea de invidiat a unui puşti de paisprezece ani. Savanţii şi ştiinţa în general ne vor face fericiţi, aşa cum ne-o dovedesc în fiecare zi romanele ştiinţifico-fantastice. Totul e atât de ştiinţific şi atât de fantastic, iar noi suntem atât, atât de fericiţi!

– Fericirea constă în construirea socialismului, spuse Cristian foarte serios. Cât priveşte natura omenească, ştii bine că este un fenomen istoric, care face parte din suprastructura economiei.

– Sigur că da, spuse Arthur, bineînţeles că ştiu. Răul şi suferinţa vor dispărea o dată cu clasele sociale şi cu exploatarea. Când vor atinge acest ţel oamenii nu se vor mai plictisi, nu se vor mai invidia unii pe alţii, nu se vor mai trăda. Dorinţele noastre nu vor mai depăşi capacitatea noastră de a le satisface. Nu vom mai visa la lucruri imposibile, iar lucrurile posibile nu ni se vor mai părea nesatisfăcătoare. De altfel, nici nu vom mai muri sau – foarte rar!

În seara aceea amicul Arthur mi se părea ciudat: răzbătea din cuvintele lui ecoul unui fel de a gândi pe care nu i-l cunoşteam. Cristian, căruia Arthur de-abia îi trecea de mijloc, se uita la el cu un zâmbet indulgent, binevoitor şi melancolic:

– Ai dreptate, bătrâne. Căci dacă n-ar fi aşa, ar însemna că răul nu depinde de un defect de organizare a societăţii, ci de natura omenească; or, cum acesta nu este altceva decât un produs al istoriei şi deci, ca să zicem aşa, nu există...

– Da, e-adevărat, dacă stai să te gândeşti: în fond suntem nevinovaţi. Societatea e de vină că ne-a înrăit. Noi sutem nişte victime nevinovate şi de fapt suntem foarte buni.

Cristian Ionescu îl privea atent, apoi zâmbi:

– Bineînţeles, Arthur. Păcatul nu există, ştii foarte bine.

Asta e o prejudecată depăşită şi reacţionară. Suntem puri, nevinovaţi, victime ale unei nedreptăţi şi avem toate drepturile.

– Mai ales dreptul la muncă, ha, ha! a răspuns Arthur cu aceeaşi veselie dubioasă.

Cei doi dădeau impresia că se înţeleg de minune: noi eram oarecum de prisos în această discuţie care părea că se poartă într-un cod anume, că de fapt ascunde altceva. Probabil că Valentina simţea şi ea acelaşi lucru, dar mai vag şi dădea semne de plictiseală.

– Nici voi nu ştiţi ce vorbiţi. Faceţi pe filozofii şi bateţi câmpii. Hai să mergem, începe actul trei.

– Vrea să ştie cum se termină piesa, zise Arthur. Şi eu, de câte ori citesc istoria unuia din cele două războaie mondiale, vreau să aflu cum s-a terminat. Mare lucru efectul de surpriză.

Ne-am despărţit ca să intrăm în sală exact când se stingeau luminile.

3

În timp ce pe scenă se agitau marionetele spartane am avut tot timpul să mă gândesc ce putea să însemne informaţia lui Erasmus. Însemna că oamenii lui Malvolio voiau să mă strângă cu uşa ca să-mi stimuleze zelul de inchizitor? Sau poate, mai degrabă, adversarii lui, aflând că eu eram acela care fusese asmuţit împotriva nefericitului Sebastian, trecuseră la contraofensivă şi făceau o anchetă asupra anchetatorului? Această idee, prin bufoneria ei, l-ar fi încântat pe Arthur Zodie – dar pe mine, care eram în cauză, mă umplea de teamă.

N-am putut discuta cu Izolda decât noaptea târziu, după ce ne-am întors acasă, despre situaţia alarmantă în care ne găseam şi am hotărât, de comun acord, că tot ce aveam de făcut era să trag de timp şi să văd ce se mai întâmplă. Nu am putut vorbi mai devreme din cauza lui Arthur şi a lui Leopold care ţinuseră să ne însoţească la ieşirea de la teatru. Arthur i-a lăsat pe Leopold şi pe Izolda s-o ia înainte: ca toţi bărbaţii mici de statură, ar fi fost încântat să meargă pe lângă o femeie înaltă, dar prefera să stea cât mai departe de Leopold, despre care zicea că are pe Diavol în el şi, chiar mai rău, că este el însuşi unul dintre Necuraţi.

– Cum ţi-a plăcut piesa? l-am întrebat ca să zic ceva. Mergea călcând pe călcâie, cu mâinile la spate şi cu burta înainte; mi-a răspuns insistând pe fiecare cuvânt.

– Extrem de instructivă! *Mobilizatoare.* Plină de *spirit partinic*, pătrunsă de ideile şi de morala omului nou, a omului socialist.

La noi, pe vremea aceea, nimeni nu vorbea aşa decât în şedinţe sau în bătaie de joc. Tonul lui Arthur m-a surprins. Pe la mijlocul ultimului val de teroare (aceste valuri sunt la fel de ritmice, de inevitabile ca şi cele ale mării, ca şi valul care

scoate din adâncuri o lume nouă) îl crezusem terminat, sufocat, definitiv retras şi ascuns în sinea lui. Se petrecea ceva cu el. Şi din nou am simţit că era ceva care-mi scăpa. M-am aventurat cât am putut de departe:

– Cam spartană, etica asta nouă.

– Te înşeli prietene. Află că în Licurg, legislatorul Lacedomonei, filologii au crezut că identifică un personaj mitic, un fost zeu-lup, rest al unui cult totemic şi licantropic cu sacrificii omeneşti ca acelea care i se închinau Dianei spartane; de-a lungul timpului, se pare că aceste masacre rituale s-au mai îmblânzit – până când n-a mai rămas din ele decât autoflagelarea sângeroasă practicată de tineri. O religie de căpcăuni are drept corolar morala unei haite de lupi: aminteşte-ţi de arestările nocturne ale iloţilor, de omorurile făptuite în taină, de vigilenţa membrilor... vreau să zic a cetăţenilor de onoare, a spartanilor propriu-zişi, însărcinaţi cu securitatea statului, faţă de cetăţenii de rând, fără nivel politic; aminteşte-ţi de mesele comune la care numai *ei* aveau acces. O etică şi o lume totalitare cu care noi nu ne putem compara, noi care slujim morala cea mai înaltă, morala proletară şi ideile cele mai pure, cele mai umane, ideile nemuritoare ale marxism-lenismului.

Drept răspuns la această mică tiradă am tăcut, îngrijorat. Făcea oare pe agentul provocator? N-ai fi zis. Atunci? Aş fi preferat să curm discuţia dar aveam motiv bine întemeiat ca s-o continui. Arthur ştia o grămadă de lucruri despre Sebastian Ionescu şi trebuia să aflu cât mai mult în cel mai scurt timp.

Treceam prin faţa vitrinei luminate a unui mare magazin de confecţii şi ţesături. Ghirlande de becuri electrice desenau cuvântul TRĂIASCĂ şi data apropiatei sărbători naţionale. Vitrinele, întunecate de obicei, la ora aceea, străluceau de lumini şi erau împodobite cu un panou mare care îl înfăţişa pe Lenin, mic, chel, numai în haină, vorbindu-le cu o mimică elocventă unor soldaţi cu căciuli de blană, înarmaţi cu puşti cu baionete lungi şi unor marinari pe ale căror piepturi se încrucişau cartuşierele. Partea de jos era ascunsă de o bandă de saten cât era vitrina de lungă. Printr-un ciudat efect de perspectivă, bucata de mătase părea că este întinsă pe o tejghea şi tot ansamblul îţi dădea – în mod bizar – impresia că Lenin voia să le vândă

satenul soldaţilor şi marinarilor. Arthur Zodie aruncă o privire distrată spre vitrină, apoi se întoarse către mine:

– Poate că am greşit adineauri când mi-am bătut joc de progresul doctrinelor morale. Poate că există, totuşi, o experienţă colectivă a omenirii, foarte lentă şi care face un pas înainte o dată la o mie de ani, pe măsură ce se descoperă formulele de integrare a omului în Univers. Legea lui Moise este un progres faţă de etica asirienilor şi chiar faţă de aceea a *polis*-ului sau a regatului lui Tsin. Evanghelia o continuă şi o depăşeşte, iar idealul socialist, în esenţa lui, continuă şi depăşeşte Evanghelia.

– Şi morala budistă? am întrebat fără să mă gândesc.

– Poate că ar trebui redescoperită într-o umanitate socialistă. Nu crezi... ?

Simţeam cum mă cercetează pe furiş, ceea ce mi-a trezit din nou acel sentiment neplăcut. Întrebarea lui nu urmărea să se asigure că avea dreptate. Ea venea din partea unui om care încerca să afle ce gândesc despre toate acestea, care voia să vadă dacă îi împărtăşesc sau nu ideile. Am tăcut. A continuat, şi simţeam că în timp ce vorbeşte mă scrutează ca un om care la fiecare pas încearcă terenul cu piciorul, să vadă dacă poate merge mai departe:

– Economia societăţii industriale este poate numai o jumătate, jumătatea inferioară a soluţiei, nu crezi? Ca dovadă, se pare că cei care au găsit-o deja, occidentalii, se vaită că suferă grozav de lipsa celeilate jumătăţi. Dimpotrivă, musulmanii şi hinduşii, care nu au rezolvat problema economică, dar care în schimb, au găsit calea spre integrarea spirituală în univers, suferă de foame fizică – şi nu sufletească. Numai nişte bieţi barbari ca ruşii sau ca negrii pot să creadă că dacă deţin soluţia problemei pâinii, a băii şi a frigiderului au rezolvat esenţialul.

– Şi chinezii, şi ei sunt barbari?

– Ei au căzut în barbarie după ce li s-a răpit vechea lor spiritualitate; de altfel sunt poporul cel mai prozaic din lume, zise Arthur cu un soi de regret.

– Dar musulmanii şi hinduşii care se străduiesc să-şi modernizeze, să-şi industrializeze lumea în care trăiesc?

– Aceştia devin nişte occidentali periferici, ca ruşii; când vor fi la fel de bogaţi ca occidentalii, dacă asta se va întâmpla vreodată, se vor mira foarte tare constatând că tot le mai lipseşte, sau că au pierdut între timp, un lucru pe care muritorii de foame de la ei îl au deja de mult. Nu crezi?

Şi mă privi din nou, aşteptând o reacţie. Dar eu îmi jucam jocul meu, prea important şi prea periculos ca să-mi deschid inima faţă de oricine ar fi fost. I-am răspuns pe acelaşi ton solemn cu care-mi vorbise el mai înainte.

– Socialismul, după Lenin, este puterea sovietelor plus electrificarea ţării.

– Şi melancolia? tristeţea? necazurile, bătrâneţea? pierderea prietenilor, a celor dragi, decăderea treptată a propriei noastre fiinţe? Dar certitudinea morţii? zădărnicia, absurditatea evidentă a universului? jalnica mascaradă a vieţii colective? Şi insatisfacţia fundamentală a fiinţei omeneşti? spuse Arthur serios cum nu-l văzusem niciodată.

Adăugă:

– Electrificarea le va rezolva pe toate şi dacă nu ea, atunci industria atomică şi zborurile interplanetare. Iar Uniunea Sovietică ne deschide calea spre fericirea universală. Ai dreptate. Hai să vorbim de altceva.

– Arthur, dragul meu, nu te mai recunosc.

– Las-că mă recunosc eu. Mă recunosc în sfârşit. Să vorbim de altceva dacă nu ai nimic împotrivă.

– Ei bine, m-a impresionat foarte mult în seara asta figura lui Cristian Ionescu. Îl găsesc superb. Nu-l văzusem de mult.

– Are necazuri, a spus Arthur. Place femeilor. Şi femeile nu-i displac.

– Oricum, astea sunt nişte probleme mai uşor de rezolvat decât ale tale.

– Crezi? Nevastă-sa a vrut să se omoare. Are copii cu ea. Prima lui soţie s-a sinucis prin 1944 sau 1945. Bineînţeles că el ar prefera să nu i se mai întâmple aşa ceva şi cu a doua. E un om, nu un monstru. Pe de altă parte, tocmai pentru că este o fiinţă omenească, tare ar vrea să se culce cu toate femeile care-i plac. Asta-i dilema lui. N-ai remarcat cât pare de chinuit?

– Singurul dintre ei pe care nu-l văd este Sebastian, am zis. Nu l-am cunoscut niciodată prea bine. Ce fel de om e?

A urmat o tăcere. Apoi Arthur începu să râdă:

– De data asta eu nu te mai recunosc pe tine. Ce-ai păţit? Nebănuite sunt căile Domnului. Statuile coboară de pe soclu şi se ţin de turnătorii. Cu ce pot să te ajut, prietene? O mică porcărie? O mică trădare a aproapelui? Ştii bine că nu pot să-ţi rezist.

– Nu înţcleg cc vrei să spuni, i-am răspuns cu răceală.

– Ba da, ba da, ne înţelegem perfect. Uiţi că şi eu sunt, deşi nu se ştie, maior de Securitate.

Culmea e că putea să fie adevărat. N-aveai cum să ştii dacă într-adcvăr, nu lucra pentru Securitate? Nu puteai să fii sigur de nimeni.

– Hai, fii serios, i-am spus. Mă interesează Sebastian pentru că s-ar putea să mi se pună întrebări despre el.

– Păi asta spuneam şi eu. Toţi suntem întrebaţi în legătură cu cineva şi toţi ne întrebăm la rândul nostru.

– Nu, înţelege-mă, sau gândeşte-te la situaţia lui faţă de partid. Poate că aş putea să fac ceva pentru el.

- Să-l ajuţi să fie reprimit în partid, de exemplu? Hihi! Hihi!

– Asta nu ştiu. Dar tu, oricum, i-ai fost adjunct pe vremea când era director. De asta te rog să-mi vorbeşti despre el.

– Bineînţeles că i-am fost adjunct! Eram acolo când l-au dat afară. Am asistat la şedinţa organizaţiei de bază în care l-au exclus din partid. A fost o şedinţă dintre cele mai bine organizate. Tovarăşii de la centru au discutat îndelung cu toţi cei care urmau să ia cuvântul. L-au arătat cu degetul, i-am spus că este un duşman strecurat printre noi, un agent al imperialismului, fiu de exploatatori, hrănit din sudoarea poporului şi că locul lui este mai curând într-o mină sau la cimitir ca să putrezească acolo cu burghezia. Masa tăcea. El se făcuse alb ca varul. Ştii de ce îşi pierduse postul? Refuzase să execute un ordin de reducere a personalului. A fost înlocuit cu altul care a făcut ce i s-a cerut. Cei daţi afară au fost muritori de foame, apoi şi-au găsit alte posturi, tot de contopişti. Au fost vreo doi care n-au avut răbdare să aştepte şi s-au sinucis. Dar noi nu ne putem permite să fim sentimen-

tali. Noi construim ştiinţific societatea socialistă şi nişte oameni care procedează ştiinţific n-au voie să fie sentimentali. Sebastian era palid ca un mort şi îi ardeau ochii-n cap. A luat şi el cuvântul ca să spună: „Tovarăşi, ce am auzit acum, aici, mi-a dat mult de gândit. Vă promit că voi încerca să înţeleg şi să trag concluziile necesare". Când a spus asta, tovarăşii din prezidiu au început să râdă. Prietenul tău Niţeluş l-a întrebat dacă asta este tot ce are de spus. După şedinţă m-a anunţat: „Tipul ăsta e un bandit". (Termenul intrase de mult în vocabularul de partid pentru a-i numi pe duşmanii poporului sau mai degrabă pe duşmanii partidului. Când s-a aflat, la scurt timp după asta, că Sebastian fusese înhăţat, Niţeluş mi-a spus: „Ai văzut? Ţi-am spus eu". Niţeluş are *un instinct de clasă* foarte dezvoltat. Perfect normal când te gândeşti că are la dispoziţie două sau trei maşini ale poporului.

– Şi tu? Tu ce-ai făcut atunci, la şedinţă? l-am întrebat.

– Eu? Ce puteam să fac? Am tăcut. Am votat prin ridicare de mână pentru excludere. Dacă n-aş şti că suntem rezultatul unui determinism istoric, produsele unei societăţi şi ale unei forme de organizare economică, aş spune că am fost laş şi josnic. Dar păcatul nu există, este o născocire a popilor, depăşită de gândirea ştiinţifică. Iar acţiunile noastre sunt juste în măsura în care corespund liniei partidului. Linia impunea ca Sebastian să fie exclus. Deci, am acţionat bine. Ticălos era el şi nu eu!

– Habar n-avea de toate astea, am murmurat.

– Ca biograf al timpului nostru, habar n-ai de o mulţime de lucruri.

– Ţi-am mai spus de o mie de ori că am abandonat de mult ideea asta! am exclamat iritat ca să-mi ascund spaima care mă cuprindea ori de câte ori vedeam că întâmplarea care-mi adusese nenorocirea şi care hotărâse destinul nu fusese uitată. Arthur îmi aruncă din nou acea privire pătrunzătoare pe care n-o înţelegeam: părea că aştepta ceva de la mine. Îmi dădeam seama că mă aflu pe un teren nesigur, prins între forme necunoscute. Prin urmare am tăcut, căutând cu înfrigurare un subiect de conversaţie inofensiv. Nu aflasem

ceea ce voiam să ştiu: eram nemulţumit şi îngrijorat. Arthur rupse tăcerea spunând îngândurat:

– Deci Erasmus e la ananghie...

– Nu despre el e vorba, am replicat imediat. A dat din umeri, enervat:

– Nu te juca de-a baba oarba cu mine. Lucrurile sunt şi aşa destul de grave, a adăugat pe un ton surprinzător de preocupat şi sumbru ca şi cum ar fi fost în joc propria lui soartă. Mi-am stăpânit mirarea, dându-mi seama că oricum n-o să aflu nimic în plus. Brusc, Arthur mi-a spus, zâmbind mult mai nepăsător decât îl văzusem vreodată când era vorba de subiectul său *tabu*, frica de Diavol:

– Hai, conduceţi-mă până acasă. Doar ştii că nu-mi place să mă întorc singur, noaptea... ştii bine că mi-e frică de duhurile necurate, tovarăşe...

Am strigat-o pe Izolda, am ajuns-o din urmă şi le-am propus, ei şi lui Leopold, să-l ducem pe Arthur acasă fără să le spun de ce. Am pornit-o deci, Arthur cu ea, Leopold cu mine, pe străzile pustii pe care doar ici şi colo miliţienii care mergeau câte doi – mai aminteau că nu suntem într-un oraş de mult părăsit de locuitori. Leopold mergea greu, probabil că iarăşi îl durea piciorul mai scurt. Era palid, arăta jalnic, nepieptănat, cu gulerul pe care la lumina de neon a unui felinar l-am văzut plin de mătreaţă, cu cravata murdară şi strâmbă. Părea preocupat şi dărâmat de oboseală. Eu mă gândeam la Arthur; îl crezusem fluşturatec, aiurit şi complet speriat de ultima epidemie de sinucideri şi prăbuşiri şi iată că deodată simţeam la el o frământare fără să-mi pot da seama de unde venea şi de ce natură era. Am zis la întâmplare:

– Ia spune, tu, care îl cunoşti pe Sebastian Ionescu: ce se întâmplă cu el?

Leopold m-a luat de braţ, slăbit şi afectuos. Nu de mult, îmi făcuse tot răul pe care putuse să mi-l facă oferindu-i lui Herakles Niţeluş argumente împotriva mea şi acuzându-mă, împins de piticul sinistru, în plină şedinţă, de *confuzie ideologică*. Acum, după ce mă plecasem (el n-avea de unde să ştie cât de falsă era întoarcerea mea la turmă) şi-mi reluasem masca zâmbitoare, tâmpă, a ticăloşiei, eram din nou prieteni buni.

– Am vrut să-l salvez, a spus Leopold însufleţindu-se mai mult decât m-aş fi aşteptat, având în vedere subiectul. L-am acoperit ani în şir. Nu ca să-i fac plăcere lui Erasmus, ci pentru că ţineam la Sebastian: este un băiat foarte interesant care ar fi putut să se realizeze perfect dacă ar fi vrut să renunţe la misticism. Tocmai când lucrurile mergeau mai prost, în loc să aibă răbdare şi să aştepte ca partidul să revină asupra sancţiunii de excludere, Sebastian a devenit mistic, îţi dai seama? Ani întregi l-am acoperit. L-am apărat în toate felurile. Dar când am văzut că nu vrea să mă înţeleagă, mi-am luat mâna de pe el. Nu era să mă sinucid politic de dragul lui, nu? Nimeni nu-mi poate cere aşa ceva. Nimănui nu i se poate cere asta. Sau dacă o faci, măcar să fie pentru o idee, pentru o cauză, dar nu pentru cineva care o caută cu lumânarea. Dacă vrea să-şi rupă gâtul, n-are decât, dar să nu tragă şi pe alţii după el. Nu-i aşa? Nu eşti şi tu de aceeaşi părere?

Apoi se uită în altă parte. Mă aţinti o clipă cu privirea. Întrebarea lui nu urmărea să afle ce gândesc, ci să mă facă să-i confirm că are dreptate. Voia să se liniştească, să scape de spaima nemărturisită, tăinuită a gândului că greşise. Continuă:

– L-am avertizat pe Arthur să nu facă pe Don Quijote, dar e nebun, nu poţi să te înţelegi cu el. Imaginează-ţi că vrea să-l angajeze pe Sebastian la el, bineînţeles tot pe acelaşi post, cu un dosar ca al lui n-are ce să spere altceva. O să-l ia la el. Dar l-am prevenit: nu va putea să-l salveze; o să-l scape, poate, de nişte persecuţii mărunte (deşi acolo unde este acum Sebastian nimeni nu-i vrea răul) dar nu-l va putea scăpa de Securitate.

– Dar poate că nici nu vrea. De altfel, de unde să ştie Arthur că este vorba de Securitate? Şi de fapt, Securitatea are vreun amestec?

– De câteva săptămâni se face o anchetă, murmură Leopold pe un ton sobru şi sever. Şi adăugă modest:

– M-au întrebat şi pe mine despre el.

Am tăcut amândoi. Apoi a reluat:

– Înţelegi, sunt totuşi membru de partid. Am faţă de partid îndatoriri mai importante decât faţă de Sebastian. Cu atât

mai mult cu cât l-am prevenit de atâta vreme. Parcă văd că or să-l aresteze din nou. Erasmus n-o să mişte nici un deget ca să-l scape. De altfel, nici n-ar putea. Înţelege-mă: ideile lui Sebastian sunt interesante şi am putea să le discutăm în linişte, prieteneşte, oricând. Dar de aici şi până la a organiza...

– Ce să organizeze?

– Să nu mai vorbim despre asta. E nebun. O să-şi nenorocească prietenii. Îţi spun, l-am prevenit. L-am apărat cât am putut, dar acum...

A dat din umeri oftând. Am înţeles că-l „turnase" pe Sebastian. Restul erau vorbe goale prin care voia să se scuze şi să-şi acopere infamia pe care mi-o mărturisise cu tonul aspru şi doctrinar întrebuinţat de obicei când ne spunea: „Tovarăşe, nu putem să fim sentimentali". Dar nu era liniştit. În loc să mă spioneze, ca în alte împrejurări, s-a apucat să-mi vorbească despre el. Deodată îmi spuse pe un ton de reproş aproape arţăgos:

– Şi eu am stat la închisoare, sub vechiul regim. Şi pe mine m-au bătut şi puţin a lipsit să nu fiu executat. Ce pot să fac pentru el? Cel puţin dacă aş şti pentru ce, hai să zic că mi-aş risca pielea a doua oară. Dar, pentru ce? Să-mi explice. Cu cât însă insist mai mult să-mi explice, cu atât tace şi se retrage în carapacea lui. Nu pot să apăr un om care nu are încredere în prieteni. Am ţinut la el şi mai ţin încă, dar dacă şi-a pus în cap să-şi frângă gâtul... Pentru că, fii atent! a spus Leopold încetişor, în spatele acestei chestii se află Malvolio şi nu poţi să te pui cu Malvolio tocmai în sectorul pe care-l conduce. Bătrânul şi aşa nu mă vede cu ochi buni din cauză că am o gândire independentă. Dar tu, mă întrebă brusc Leopold, pe alt ton, ai ajuns la vreo concluzie în ancheta pe care o faci?

Luat pe nepregătite, am răspuns mecanic:

– Ăăă... încă n-am primit oficial sarcina.

– Aşadar pe tine te-au însărcinat, a murmurat el. Căzusem în plasă şi îmi smulsese o informaţie: era exact stilul lui.

În zilele următoare am aflat că el îi sugerase lui Herakles Niţeluş să-mi încredinţeze această corvoadă dezgustătoare; Niţeluş îi pasase ideea lui Malvolio Leonte: recenta mea

supunere, fidelitatea mea încă suspectă trebuia pusă la încercare şi ce ocazie mai bună aveau decât să-mi arunce pe cap această sarcină atât de murdară? Şi acum – dar în momentul acela nu aveam încă de unde să ştiu – Leopold avea satisfacţia să constate că sugestia lui fusese acceptată.

– Ce-ai face în locul meu? am întrebat, furios că picasem în plasă şi fierbând de indignare.

A dat din umeri, rânjind:

– Nu pot să mă pun în locul tău, eu nu călătoresc în străinătate decât dacă sunt trimis în delegaţie.

Se strecurase cu abilitate pe lângă un răspuns dificil sau compromiţător.

Continuă:

– Ai vreo simpatie specială pentru Valentina? Morcovici ar avea un cuvânt greu de spus ca să ţi se acorde viza. Îi faci un serviciu dacă îi salvezi cumnatul.

Mă înecam de scârbă ca întotdeauna când mi se făceau aluzii, cu atât mai mult când sunt veninoase ca cele pe care mi le strecura Leopold în timp ce se sprijinea de braţul meu ca să şontocăie mai puţin:

– Doar n-o să mă pun acum rău cu Malvolio, am spus râzând. Parcă mi-ai spus că el a pus la cale toate astea.

– Asta zic şi eu principialitate, zise Leopold râzând mai cu poftă şi mai răutăcios decât mine.

– Dar numai că eu n-am trădat pe nimeni, am spus acru – şi am regretat îndată că mi-am dat drumul.

Leopold răspunse:

– Deci tu crezi că ar trebui să-l acoperim pe Sebastian?Nu mai aveam încotro. Nu puteam să mă mai prefac.

– Ce să zic? Adevărul e că nu ştiu nici eu. Nu l-am văzut pe Sebastian de aproape zece ani. N-am nici cea mai mică idee despre toată chestia asta. Când o să ajung la o concluzie o să ţi-o comunic dacă o să mi se dea voie.

A lăsat capul în jos. Nasul lui lung, pe care Arthur Zodie i-l compara cu un clonţ de corb (de corb alb, preciza Arthur), era îndreptat spre trotuarul împroşcat cu scuipaţi îngheţaţi, mucuri de ţigări strivite, resturi de seminţe de floarea soarelui, hârtii murdare.

– Eu mi-am făcut datoria, a spus Leopold. Am fost pus în faţa unui caz de conştiinţă pe care l-am rezolvat ca un comunist. Nu ştiu dacă rău sau bine.

Îi ajunsesem din urmă pe Izolda şi pe Arthur care râdeau. Arthur spuse;

– Mulţumesc că m-aţi condus.

– Acum nu mai ai de ce să-ţi fie frică, i-am răspus. A râs încântat:

– Să crezi tu! Şi până ajung sus; şi întunericul de pe scări?

Şi se înfioră, încântat să ne arate că-i este frică. Era clar că reuşise să-şi domine vechea obsesie: odinioară teama de diavol, vedeniile, oricât s-ar fi prefăcut, ţineau de fiinţa lui intimă: pe vremea aceea ele erau expresia grotescă a unui dezechilibru real şi a unei grave angoase. Acum totul era un joc. Oare cc se întâmplase cu micuţul Arthur de când îl pierdusem din vedere?

L-am lăsat şi am plecat, avându-l pe Leopold între mine şi Izolda; se sprijinea de noi, cu capul în jos ca un rănit care se întoarce de pe câmpul de luptă cu braţele trecute peste umerii celor doi camarazi care-l susţin. Până la el acasă ne-a tot vorbit despre „anumite îndatoriri pe care le ai, chiar dacă eşti gata să accepţi orice idee"... şi despre „chestiuni elementare de viaţă şi de moarte faţă de care eşti sau nu materialist şi ateu". De câte ori m-am prefăcut că văd în cuvintele lui o aluzie la Sebastian, a dat înapoi. L-am lăsat, în sfârşit, în faţa casei; cred că în noaptea aceea a dormit la fel de prost ca şi noi; noi pentru că ne gândeam cu groază la ce aş fi putut fi obligat să fac, el, dimpotrivă, pentru că nu reuşea să se împace cu ceea ce făcuse deja.

Este de presupus că nici soţii Ionescu nu au trecut cu bine noaptea, după cum am aflat a doua zi de dimineaţă. Într-adevăr, înainte de a pleca la birou mi-am dat seama că rătăcisem bucăţica de hârtie pe care tatăl lui Sebastian îmi scrisese adresa fiului său. Am telefonat ca să i-o cer încă o dată dar nu a răspuns nimeni. Atunci m-am hotărât ca, în drum spre birou, să trec pe la ei. Era o zi îngheţată şi senină şi în lumina ei strălucitoare casa aceea spendidă părea şi mai prăpădită, intrarea de serviciu şi coridorul şi mai mizere, mirosul de bucătărie şi mai greţos. Am ajuns în

salonul cu opt laturi înţesat de lăzi şi cufere, am bătut la uşa lor: nu mi-a deschis nimeni. Am plecat şi pe coridor am întâlnit o femeie cu faţa pământie, îmbrăcată într-un capot soios. Am întrebat-o dacă domnul şi doamna Ionescu sunt acasă. A făcut ochii mari şi a tăcut o clipă. Apoi mi-a spus:

– De unde sunteţi?

– Sunt un prieten al fiului lor şi aş vrea să le cer adresa lui pe care am pierdut-o.

Femeia s-a mai liniştit. Se speriase de mine. Mi-a şoptit:

– I-au ridicat azi-noapte.

Am rămas uluit. Femeia a dat din cap, şi-a încreţit fruntea şi m-a privit cu nişte ochi speriaţi:

– Da, azi-noapte, pe la trei. Doi bărbaţi cu o maşină. I-au ridicat.

I-am mulţumit şi am plecat, îngrijorat. Bătrânii erau, chiar dacă el nu-i băga în seamă, socrii lui Vasile Morcovici şi părinţii lui Erasmus, chiar dacă acesta nu vorbea niciodată de ei. Şi apoi erau foarte bătrâni, oameni la şaptezeci de ani, el – neputincios din cauza vârstei, ea – în mod evident bolnavă de nervi. Cruzimea arestării, care, în sine, nu era ceva neobişnuit, devenea surprinzătoare dacă te gândeai la Morcovici şi la Erasmus. Înainte de a mă gândi la primejdia care mă ameninţa, m-am întrebat dacă o să-l mai văd vreodată pe Sebastian şi, în cazul în care nu era încă arestat, dacă dilema în care mă zbăteam faţă de mine şi faţă de el nu primise deja soluţia cea mai atroce şi mai radicală. Numai că, aveam să mă conving, evenimentele depăşesc întotdeauna, în complexitate, previziunile cele mai riguroase.

4

N-am stat la birou decât un sfert de oră. Un oarecare maior Irod mi-a telefonat „ în legătură cu ancheta aceea, ştiţi dumneavoastră". Ne-am dat întâlnire înainte de prânz pentru „a merge împreună să discutăm cu omul". Am înţeles că Sebastian nu fusese arestat. Apoi am fost convocat la Comitetul de partid unde am primit sarcina „de-a strânge informaţii şi de-a întocmi un raport asupra lui Sebastian Ionescu". La ora zece am participat la conferinţa mai multor direcţii generale din Ministerul nostru, unde fuseseră invitaţi reprezentanţi ai altor ministere şi instituţii care aveau un cuvânt de spus în legătură cu subiectul dezbătut. În faţa mea stătea Cristian Ionescu pe care-l pierdusem din vedere de luni de zile, poate chiar de un an sau doi şi pe care, deodată, îl întâlneam de două ori în două zile la rând. Oare ştia? Am examinat cât am putut de discret această figură seducătoare, nici foarte virilă dar nici efeminată, care, deformată de vârstă, păstra în mod surprinzător, sub riduri, cearcăne şi buhăială, ceva din trăsăturile adolescentului de-acum douăzeci de ani, strălucirea ochilor mari de un albastru întunecat, cu gene lungi, linia sinuoasă şi voluptuoasă a gurii şi alte semne, mai greu de observat. Cum să nu fi atras femeile dacă îmi atrăgea privirile mie, spectator dezinteresat, pur şi simplu curios?

Proust a arătat în „Balul Capetelor" din *Timpul regăsit* cum, cu trecerea timpului, peste chipul nostru se adaugă o materie care nu este altceva decât precipitatul timpului, în sensul chimic al termenului, o drojdie a devenirii. Dar, preocupat de aceste fenomene trecătoare, Proust a uitat de constantele care brăzdează trecerea timpului asemenea axului vertebral ce ne traversează trupul sau asemenea ritmului articular ce unifică anumite organisme inferioare. Căci ce altceva decât aceste

constante puteau explica faptul că, dincolo de masca frumoasei doamne Ionescu-mama, răvăşită de vârstă şi nebunie, mă înfiorasem văzându-i zâmbetul de o cochetărie adolescentină: izbucnind de sub straturile anilor, acest zâmbet devenea neliniştitor şi divin (sau demonic), totodată sacru şi plin de un farmec ce mă umpluse de o groază ascunsă.

Şi tot ele, aceste constante, mă ajutau să înţeleg de ce, dincolo de figura unui birocrat comunist care îmbătrânea urât şi precoce, ca noi toţi, se putea ghici inocenţa radioasă, irezistibil erotică, a adolescentului care fusese odinioară, care în taină mai era şi acum. Măştile pe care timpul ni le aplică sunt câteodată transparente, chiar dacă pentru o clipă doar, chiar dacă numai pentru unele priviri şi lasă să se întrezărească ceea ce nu este exterior trecerii timpului ci se manifestă în interiorul ei, esenţa sau chintesenţa, dacă e adevărat că avem aşa ceva, acest fascicol de tragisme, de automatisme, de comportamente care ne sunt fundamentale. Căci, aşa cum trupul nostru nu este doar o întâmplare, ci în aceeaşi măsură şi poate chiar mai mult, o săgeată al cărei vârf este capul nostru, săgeata constantă în esenţa ei, deşi relativ şi superficial fluidă când străbate spaţiul-timp, acesta, pe alocuri, chiar mai fluid ori mai puţin fluid decât ea însăşi – aşa cum uneltele perfecte produse de om adoptă forma falică a săgeţii ce pătrunde spaţiul-timp, tot aşa întreaga noastră fiinţă e de natură vectorială, îngemănare de forţă crescândă şi apoi, vai! descrescândă, cu o direcţie generală constantă; rostul ei este de a înflori, de a da rod şi de a dispare. Iar aceste comportamente sădite în noi aşa cum sunt instalate (*built-in*) la un stadiu extrem de rudimentar într-un robot electronic, ne *predestinează* în măsura în care nu uzăm (şi prin acest *gest* omenesc cu adevărat suprem şi deci cu totul rar) de liberul nostru arbitru şi el preinstalat, pentru a ne modifica destinul printr-o opţiune deliberată.

Aveam să aflu în curând că Sebastian aparţinea acestei specii supreme şi rare, pe când Cristian nu se ridica la înălţimea lui. De aceea la Cristian, sub masca vârstei, puteai ghici adevărata lui natură, în vreme ce natura lui Sebastian era indescifrabilă: deplina libertate interioară, ca şi prostia, pune pe figură pecetea anonimatului deoarece prima

depăşeşte, iar cea de-a doua nu atinge pragul personalităţii umane, singura care are cu adevărat un chip.

La toate astea mă gândeam (desigur, în afara celor spuse cu privire la Sebastian) în timp ce mă aflam acolo, la masa în jurul căreia se ţinea şedinţa şi când luam cuvântul, la rândul meu, pentru a ridica problema „utilizării resurselor interne, a luptei pentru o producţie mai rentabilă, pentru economii de material", vorbe-n vânt căci cui îi păsa de toate astea, toţi nu se gândeau decât la puterea pe care o aveau, pe care o puteau dobândi sau pierde. Eram mândru că îmi păstrasem mobilitatea şi agilitatea intelectuală sub masca buhăită şi ştearsă pe care mi-o aplicaseră pe figură, asemeni bubelor unui lepros (şi toţi cei de faţă, inclusiv Cristian erau atinşi de boală), nu trecerea timpului ci supunerea şi complicitatea la tiranie care distrug mai crud şi mai rapid decât ea.

Eram mândru pentru că nu-l cunoscusem încă pe Sebastian, n-aveam cum să ştiu că locul meu, în ierarhia sufletelor era mult sub vârf, undeva, într-o zonă mediocră. În momentul acela, viziunea mea era încă limitată de o experienţă căreia îi lipsea întâlnirea cu Sebastian. Continuam să mă uit, fascinat, la Cristian şi mă întrebam dacă ştia ce se întâmplase cu părinţii lui. Când, într-un târziu, ne-am sculat în picioare, îmbrăcaţi în hainele noastre prost croite care nu reuşeau să ne ascundă burţile făcute înainte de vreme, aducându-ne hârtiile şi servietele, continuând să discutăm, cu un interes mimat şi palid, despre chestiuni administrative care însemnau de fapt, sugrumarea vieţii prin superorganizare şi super control, făcând bancuri în doi peri, moarte în faşă ca şi măsurile pe care hotărâserăm să le luăm, m-am apropiat de Cristian:

– Ce mai faci? Nu te-am văzut de o grămadă de vreme şi acum ne vedem două zile la rând.

Mi-a răspuns cu un zâmbet în care nu era nici o urmă de bucurie:

– Poate că există serii de evenimente, aşa cum există serii de culori sau serii de numere la ruletă. Totul e să ştii dacă au vreo legătură cu existenţa noastră intimă.

Am ieşit împreună şi am început să coborâm scara care se

încolăcea în jurul coloanelor de porfir. Ceilalţi treceau pe lângă noi, discutând. I-am spus:

– Nu ştiu la ce existenţă intimă te referi.

– Păi, la destinul nostru interior, la dezvoltarea noastră într-o anume direcţie, la suişurile şi coborâşurile noastre sau, ceea ce e şi mai rău decât coborâşul, la înţepenirea noastră etc. Tu nu crezi într-o mecanică sau, cum se spune acuma, într-o dialectică a sufletului? Poate că este şi ea o funcţie, sau poate, dacă vrei, un capitol al mecanicii, pardon al dialecticii generale a evenimentelor omeneşti.

– A trebuit să ne întâlnim două zile la rând pentru ca unul dintre noi să se aleagă cu un profit interior, sau ca să ne ispitim reciproc sau ca să ne luminăm reciproc? am întrebat râzând.

Dădu din cap, uşor nedumerit:

– De ce nu? sau poate pur şi simplu pentru că tu şi cu mine, sau amândoi, suntem prinşi şi atraşi într-un circuit de evenimente care nu are neapărat pe unul dintre noi în centrul lui. În acest centru se află poate altcineva. Dar noi doi am fost prinşi în vârtej şi una dintre manifestările cele mai superficiale, deci cele mai vizibile ar fi întâlnirea noastră repetată care aduce a coincidenţă. Desigur, s-a grăbit să adauge, nu există decât coincidenţe pure, mecanica evenimentelor nu e legată de cea a destinului nostru interior. Sau, cu alte cuvinte, toate astea nu înseamnă absolut nimic.

A râs scurt şi m-a privit atent ca şi cum ar fi aşteptat o anumită reacţie din partea mea, un răspuns anume şi nu altul. Mă gândeam:

– Să fie adevărat că evenimentele existenţei noastre individuale au proprietăţi asemănătoare cu cele ale câmpurilor electromagnetice, ale seriilor din fracţiile periodice sau ale sistemelor gravitaţionale?

Ajunseserăm în capul scărilor de la intrarea ministerului. Jos, în faţa clădirii, limuzinele directorilor care participaseră la conferinţă demarau una câte una. La celălalt capăt al platformei scărilor o santinelă din trupele de Securitate, cu mitraliera sub braţ, încotoşmănată în cojoc de oaie şi cu pâslari, ne supraveghea cu o privire golită de orice expresie.

– Legile care conduc masele sociale de-a lungul istoriei ar putea fi infrastructura altor forţe care târăsc după ele destinele noastre individuale, a spus abia auzit Cristian, în timp ce se uita la piaţa care se întindea în faţa noastră, pustie sub soarele strălucitor; în mijlocul ei, doi miliţieni, ca nişte ace de ceas apropiate pe un cadran, indicau în mod absurd ora douăsprezece. L-am întrebat pe Cristian:

– Dar cum să transferi nişte legi istorice în spaţiul destinului individual? Mai ales în vreme de război sau de revoluţie când aceste legi ne mătură ca pe nişte fire de praf?

– Trebuie să existe o soluţie pentru cei foarte puternici sau, mai bine zis, nu aşa de leneşi ca mine, spuse el cu un zâmbet care mi s-a părut umil şi ruşinat.

I-am spus:

– Ar trebui să scrii toate astea.

Se întoarse brusc şi mă aţinti cu privirea:

– Am scris, într-adevăr, o mecanică a destinului. Dacă vrei, îţi dau manuscrisul, s-ar putea să te intereseze.

Am dat din cap în semn că da, vreau ; nu trăiam decât ca să adun expresii ale luciditaţii noastre, a tuturor, atâta câtă exista.

– Poate. De altfel, e mai bine să nu-l găsească la mine, pe vremurile astea, spuse cu un râs forţat.

Maşinile noastre, ultimele două din şir, aşteptau la scară. Toate celelalte plecaseră.

– Ai aflat, deci!

– Da, îmi răspunse şi adugă o frază cu totul neaşteptată:

– Să ştii că Erasmus ţine la tine.

Era prima oară când auzeam că Erasmus ţine la cineva şi la cine? la mine, care de-abia îl cunoşteam. Dar poate că în felul ăsta îmi exprima recunoştinţa familiei. I-am răspuns şi eu, fără o logică aparentă:

– Şi el mi-a făcut un serviciu, chiar ieri. M-am gândit deci să-i mulţumesc. Ce are de gând să facă acum?

Cristian zâmbi: era o întrebare la care n-avea cum să răspundă.

Am insistat:

– Nu în legătură cu ce crezi, vreau să zic ce are de gând să facă pentru părinţii voştri.

I-am povestit vizita din dimineaţa aceea. Probabil că ştia căci nu a părut surprins. S-a uitat la milițienii care vorbeau în mijlocul pieţii. A murmurat:

– Nu ştiu. Tata poate să facă în orice moment o comă diabetică... în puşcărie, e tare frig... şi frica...

– Dar mama?

– Pe ea o va întoarce boala... probabil definitiv! În ultimii doi ani a trebuit s-o internăm de două ori într-un azil de nebuni, a spus, apoi şi-a muşcat buza de jos, adâncit în gânduri. Brusc, îmi zise:

– Bine, la revedere.

Mi-a strâns mâna grăbit, s-a întors pe călcâie, sa urcat în maşină şi a plecat. M-am urcat şi eu în maşina mea, având sentimentul neplăcut că l-am jignit sau că am abordat un subiect despre care nu ar fi trebuit să discut cu el. Şi pe deasupra, mă dranja că îmi vorbise atât de liber. Poate că le câştigasem încrederea, în ajun, când o prevenisem pe Valentina. Şi totuşi, într-o ţară ca a noastră, şi într-o vreme când simpla bănuială de *confuzie ideologică* ar fi fost de-ajuns ca să nenorocească pe oricine, sinceritatea cu care îmi încredinţase ceea ce gândea demonstra altceva, un lucru pe care nu-l înţelegeam, pe care poate că nici măcar nu-l presimţeam. Nu făceam nici o legătură – încă n-aveam cum – între atitudinea lui Cristian şi aceea, imperceptibil schimbată, a lui Arthur Zodie din seara precedentă. Atunci nu avusesem decât o vagă bănuială care, mai târziu, a devenit o certitudine deşi însăşi ideea a ceea ce voiau să înfăptuiască părea aproape de neconceput.

Când am intrat în biroul meu, l-am găsit pe maiorul Irod care mă aştepta. Era îmbrăcat civil: statul polițist nu se defineşte după numărul polițiştilor în uniformă pe care-i vezi pe stradă, ci prin acela, cu mult mai mare, al trecătorilor îmbrăcaţi civil şi care, în realitate, sunt polițişti. Irod era un tip între treizeci şi, patruzeci de ani, atât de grav încât nu-şi permitea niciodată un zâmbet, plin de el, până la obrăznicie. Figura lui de om prea bine hrănit părea făcută din aluat dospit, fundul şi şoldurile i se lăbărţaseră de prea mult stat pe scaun, pantalonii largi, umerii pătraţi ai hainei trădau conformismul şi ura faţă de moda occidentală. Avea acel fel insupor-

tabil de a vorbi pe care-l aveau securiştii, pătrunşi de misiunea lor de apărători ai statului totalitar, de membrii ai lui (dacă nu chiar de creier al lui, conştienţi că aparţin clasei dominante, o dată cu prima tresă de sublocotenent, că sunt trupa de elită care, în ierarhia demnităţilor politice este superioară (până la simplul soldat) oricărei alte categorii de cetăţeni, cu excepţia militanţilor pe prim rang din partid. Cunoşteam acest amestec de caraliu, spion şi turnător.

– Tovarăşe, mi-a spus, aşezat comod în faţa mea, *noi* am găsit de cuviinţă (acest noi: pluralul maiestăţii birocratice pe care securiştii îl întrebuinţează ca şi cum ar renunţa la persoana lor pentru a face să iasă şi mai bine în evidenţă puterea totală pe care o deţin colectiv: în felul acesta voluptatea de a domina se păstrează chiar în renunţarea individuală), noi am găsit de cuviinţă că e mai bine să prezentăm această anchetă, cel puţin deocamdată, sub formă de cercetări cu privire la situaţia *omului* în partid. Dacă o să fie cazul, o să trecem la alte metode pentru care n-o să mai avem nevoie de ajutorul dumneavoastră.

– Sunt întotdeauna la dispoziţia *organelor noastre de stat,* am spus cu o supunere lipsită de entuziasm, dar mi-am dat seama numaidecât că omul ăsta – întrebuinţez cuvântul *om* în sens general şi biologic – avea să facă totodată şi un raport despre mine: de atitudinea mea în timpul anchetei depindea acordarea sau refuzarea vizelor de ieşire; trebuia deci nu numai să par că mă supun, ci că mă supun cu bucurie.

Irod a dat din cap binevoitor şi protector:

– Foarte bine. De altfel este just să ne ajutaţi în *muncă.*

– Dar n-am avut timp să studiez dosarul la partid, am spus.

Deşi n-a zâmbit cu adevărat, aş fi putut să jur că am văzut pe faţa lui umbra unui zâmbet superior când mi-a răspuns:

– N-o să găsiţi acolo ce ne *interesează* pe noi:

– Nu înţeleg.

– Avem *materiale informative* de la un tovarăş din care reiese că avem de-a face cu un *bandit.*

Tovarăşul era Leopold, amicul meu, colegul nostru al tuturor. *Materiale* etc. era cuvântul oficial pentru denunţ: *bandit,* aşa cum am mai spus, era epitetul aplicat tuturor duşmanilor regimului sau ai ideilor care dominau în societatea noastră: cuvântul implica

mai mult decât o divergenţă de opinii, mai mult decât o duşmănie politică: era o sfântă ură (dacă se poate imagina o asemenea combinaţie de cuvinte), o oroare neraţională şi animalică.

– După cât se pare, nu numai că are idei contrarevoluţionare şi antistatale, ci mai şi încearcă să înfiinţeze o organizaţie subversivă.

– Atunci este foarte grav, am spus. În cazul ăsta mă mir că se face o anchetă de partid.

– Trebuie să înţelegeţi că nu este decât un mod de a discuta cu el fără să se ia împotriva lui *măsuri pe linie de stat*.

Prin aceste cuvinte se înţelegeau arestarea şi torturarea.

Am întrebat:

– Dar n-ar fi mai simplu... vedeţi, sunt sigur că ştiţi mai bine ca mine cum trebuie procedat, dar mi se pare...

– Bineînţeles, mi-a răspuns, indulgent. Dacă ar fi fost vorba de un cetăţean oarecare, bineînţeles. Dar omul a fost deja supus unei anchete, pe vremuri, în legătură cu altceva, şi nu am scos nimic de la el. Se pare că într-adevăr nu avea nimic de spus, că nu făcuse nimic şi cu toate astea, dacă ne gândim la uneltirile lui de acum probabil că nici atunci nu era un îngeraş. În orice caz, nu a vorbit. Pe de altă parte, nici *noi* nu putem folosi oricând, orice fel de metode.

Însemna că nu mă înşelasem: puternicii protectori ai lui Erasmus şi ai lui Morcovici ar fi protestat dacă lui Sebastian i s-ar fi aplicat „*orice metode*". Dar atunci tot mai rămâneau unele lucruri pe care nu le înţelegeam.

– Tovarăşe maior, nu aş vrea să insist şi să mă amestec în ce nu mă priveşte, dar am aflat întâmplător, întâlnindu-mă la o conferinţă cu Cristian Ionescu, fratele omului nostru, că părinţii lor au fost *ridicaţi*...

– Şi ce e rău în asta? a întrebat Irodsobru. Orice cetăţean poate fi chemat să dea anumite explicaţii *organelor noastre*. Este o datorie civică. Bătrânii n-or să păţească nimic.

Şi a adăugat:

– Ca să înţelegeţi mai bine, pot să vă spun că soţia lui, de care a divorţat de patru ani, a fost *reţinută* pentru a da informaţii. S-au mai văzut cazuri când oamenii divorţează

de formă, ca să ne îndepărteze bănuielile. Lăsaţi că ştim noi şmecheriile astea, a încheiat el cu o sumbră satisfacţie.

Acum înţelegeam: un bărbat care, în ce îl privea, era capabil să reziste îndelung la un tratament special, îşi ştia părinţii şi nevasta în închisoare pe gerul iernii de la noi, supuşi unor interogatorii neîntrerupte, închişi, poate, în celule de o persoană, unde nu exista decât un pat de scânduri şi un hârdău. Nu li se făcea nimic din ceea ce ar fi putut justifica protestele prietenilor lui Erasmus sau ai lui Morcovici. Şi toate astea în timp ce bărbatul respectiv era liber.

– Aşa înţeleg. Nu avea copii cu ea?

– Ba da, un copil. Dar avem orfelinate. Asta nu-i o proble-mă. Şi omul n-are de ce să ştie ce se întâmplă cu copilul. Asta o să-i dea de gândit, adică exact ce vrem şi noi.

– Înţeleg. Acum, evident, se poate vorbi cu el. A aflat.

– Probabil că da. I-am rugat pe tovarăşii care conduc întreprinderea unde lucrează să-i comunice că trecem să-l vedem acum, dimineaţa. O să-i explicaţi despre ce e vorba şi apoi o să mă lăsaţi să-i pun întrebări. Nu-i nevoie să mă prezentaţi.

S-a uitat la ceas:

– Am putea să mergem, dacă n-aveţi nimic împotrivă.

Ştia că nu pot să am nimic împotrivă, dar Securitatea, ca şi Comitetul Central, îşi oferă luxul suprem al politeţii, mai rece şi mai superficială la securişti, dând de înţeles că au şi alt mod de a vorbi, mai realist. Mi-am luat paltonul şi am deschis uşa, aşteptându-l pe Irod să iasă primul. Mă întrebam cum de îndrăzniseră Malvolio, Paraschiv şi toată şleahta lor să-i atace pe Morcovici şi pe Erasmus prin Sebastian, când ştiau că aceştia au protectori destul de puternici pentru a inspira Securităţii o anumită circumspecţie în alegerea mijloacelor pe care le aplică în cazul de faţă. În materia asta ştiam ceva mai mult decât omul de pe stradă, omul de rând. Irod însă ştia şi mai mult decât mine, cercurile concentrice ale puterii sunt invers proporţionale cu numărul de secrete pe care se presupune că le implică. Iar Irod nici măcar nu-mi spunea tot ce ştia – de altfel nici el nu ştia tot, el nu era decât un simplu tehnician, un executant. Cu toate acestea, chiar în cursul serii, dintr-o aluzie de-a Valentinei aveam să aflu sau, mai degrabă, să ghicesc, ceea ce nu înţelesesem încă.

5

Ca de-atâtea ori la noi, era o zi strălucitoare, cu cer albastru şi soare orbitor. Cei de la uzină ne aşteptau: ne-au condus prin nişte birouri, la demisol. Am trecut printre şiruri nesfârşite de mese la care lucrau contabili, conţopişti de tot felul, dactilografe, bărbaţi şi femei, dulapuri de fier vopsite în verde şi etajere pe care se înălţau teancuri de dosare; pe pereţi atârnau portrete ale membrilor Biroului Politic. Toţi aceşti funcţionari mărunţi erau prost îmbrăcaţi (dacă ar fi avut o ţinută mai îngrijită ar fi fost luaţi la ochi, persecutaţi şi daţi afară), pământii, prost hrăniţi, prost pieptănaţi, oameni care nu fac sport şi nu-şi permit concedii confortabile; era deajuns să-i priveşti ca să-ţi dai seama că şi acasă trăiau la fel de înghesuiţi ca şi la slujbă; toţi amărâţii ăştia aveau înfăţişarea speriată, umilă, rătăcită şi neputincioasă a martirului prăpădit care era funcţionarul socialist. Trupuri diforme, spinări plecate se furişau prin birouri: eram urmăriţi de priviri prostite sau îngrijorate. Am ajuns într-o cameră care fusese golită pentru noi şi care părea şi mai cenuşie, şi mai tristă în lumina fastuoasă a acelei zile de iarnă. Pe un scaun şedea un bărbat. Când am intrat s-a ridicat în picioare. Era magazionerul Sebastian Ionescu.

După nişte prezentări mormăite în grabă, funcţionarul care ne însoţea s-a retras închizând uşa după el. Ne-am aşezat. M-am uitat la Sebastian. Nu-l mai văzusem de ani de zile: îl recunoşteam deşi, dacă l-aş fi întâlnit pe stradă, n-aş fi ştiut cine este. Având în vedere importanţa unică a acestui om, mă simt dator să-l descriu cât mai exact. Deşi sunt conştient, extrem de conştient, că nici o descriere nu i-se potriveşte, nu pentru că ar spune prea puţin; dimpotrivă, pentru că ar spune prea mult şi ar putea lăsa impresia că exista în înfăţişarea lui ceva remarcabil. Nimic mai fals. Fruntea?

Oarecare, ridată înainte de vreme. Ochii? Inexpresivi, fără lumină, fără strălucire, de o culoare închisă, pe care n-aş putea s-o definesc, foarte atenţi, duri – nimic mai mult. Gura? Fără o formă anume, poate, doar, o expresie dureroasă, în orice caz nedesluşită. Unde erau trăsăturile frumoase ale familiei? Şovăitoare, modificate, banalizate. Avea o piele pământie, nişte haine prăpădite, o ţinută umilă, cu capul împins uşor înainte. Am spus şi aşa prea mult. Ar fi fost de-ajuns să apreciez că era neînsemnat, un nimic. Era un nimeni, o fiinţă care trăia în sărăcie, un om uzat, îngrozitor de obosit, cu pleoapele înroşite ca şi când n-ar fi dormit de mult (am aflat mai târziu că nu mai dormea aproape deloc de nopţi întregi ca să gândească şi să-şi pună pe hârtie „Darea de seamă"). Un nimeni. Ştiu că într-o lume diferită, o fiinţă care ar fi avut o vocaţie şi un destin cu o semnificaţie echivalentă ar fi arătat altfel: la Kapilavastu, ar fi fost un prinţ, tânăr şi fericit; în Galileea, pescar sau meşteşugar. La noi, în zilele noastre nu putea fi decât aşa cum era: un nimeni, sărac, prost hrănit şi epuizat, pus în faţa unei false comisii de partid, menite să ascundă implicarea Securităţii şi din care făcea parte un om care se afla el însuşi sub anchetă secretă. Totul, la Sebastian, era de o logică şi de o consecvenţă impecabile, lucru de care aveam să-mi dau seama cât de curând.

I-am înşirat minciunile de rigoare pe care numai un cretin le-ar fi crezut şi am încercat chiar să fiu amabil.

– Nu ne-am mai văzut de mult, nu-i aşa? Ce mai faceţi?

Apoi i-am mai servit o minciună, în chip de explicaţie:

– Uitaţi, este vorba de o analiză a situaţiei dumneavoastră din partid. Dacă nu aveţi nimic împotrivă, tovarăşul o să vă pună nişte întrebări.

– Vă stau la dispoziţie, a răspuns, calm, Sebastian.

M-am întrebat, în clipa aceea, dacă răspunsul lui nu ascundea un subînţeles evident: noi toţi, că voiam, că nu voiam, eram la dispoziţia partidului şi a Securităţii.

De altfel conversaţia a luat imediat o întorsătură care m-a făcut să-mi simt inima ca prinsă într-o gheară: ca atunci când te apucă ameţeala văzându-i pe acrobaţii care lucrează fără plasă sub cupola circului. Irod l-a întrebat:

– Ce crezi, tovarăşe, despre excluderea dumitale din partid?

– Că nu aveam ce căuta acolo, a răspuns Sebastian simplu, aproape umil.

– Cum aşa?

– Păi, trecutul meu, originea mea socială şi multe altele, a spus Sebastian.

Irod i-a aruncat o privire lungă:

– Şi de ce n-ai cerut să fii reprimit?

– Tocmai pentru că am considerat că nu am ce căuta în partid.

Era un răspuns atât de vag încât am bănuit imediat furia lui Irod sub înfăţişarea lui impasibilă şi obraznică.

– Nu cumva există şi alt motiv? Nişte convingeri *duşmănoase*?

– Nu am nici un fel de convingere *duşmănoasă*, a spus, încet, Sebastian.

– Ei haide, ia să vedem puţin ce e cu convingerile astea. Ce părere ai despre burghezie?

Sebastian a avut o umbră de zâmbet:

– Este condamnată de istorie şi noi trebuie s-o îngropăm cât mai repede.

– Nu o regreţi?

– Nu regret nimic din trecut.

– Nu ţi-e milă pentru ce li s-a întâmplat burghezilor?

Era clar că Irod urmărea ceva anume, că-şi pregătise întrebările cu mult înainte: *„materialele informative" ale lui Leopold conţineau probabil o grămadă de detalii în legătură cu discuţiile pe care le avusese cu Sebastian.*

– Datoria oricărui cetăţean cinstit, a răspuns Sebastian, este ura sfântă împotriva exploatării şi a exploatatorilor.

Figura lui Irod exprima o uşoară nemulţumire:

– Ce crezi despre anumite metode de anchetă care ţi-au fost aplicate?

– Tovarăşii sunt siliţi să apere cuceririle clasei muncitoare. Nu ne putem permite să fim sentimentali când este în joc cauza sfântă a clasei muncitoare.

– A, da? Şi atunci cum îţi explici că unii tovarăşi primesc salarii de douăzeci, de treizeci de ori mai mari decât un muncitor, că au la dispoziţie vile, maşini şi magazine speciale?

M-am uitat la Irod mirat şi cu un soi de admiraţie. Numai securiştii care luau interogatorii îşi puteau permite o asemenea neobrăzare ca mijloc de acţiune; nici măcar activiştii din vârful piramidei nu-şi îngăduiau aşa ceva. Sebastian a răspuns, supus:

– Probabil că sunt tovarăşi cu sarcini de mare răspundere: *trebuie să avem grijă de ei* şi să le asigurăm cele mai bune condiţii de lucru.

– Ia te uită! Şi ce crezi despre preţurile cu care sunt exportate mărfurile noastre în Uniunea Sovietică? Crezi că sunt avantajoase pentru noi?

– Nu ştiu, dar Uniunea Sovietică trebuie susţinută pentru că ea este bastionul păcii şi al socialismului. Dacă ea este puternică, noi nu avem decât de câştigat.

– Ai auzit de invenţiile muncitorilor şi tehnicienilor noştri pe care Uniunea Sovietică le brevetează şi le vinde pe piaţa mondială?

– Nu ştiu nimic în legătură cu asta, dar tot ce este în interesul Uniunii Sovietice este şi în interesul nostru, a răspuns Sebastian.

– Ce crezi despre evenimentele de la Berlin din 1953, din Ungaria în 1956 şi din Tibet ceva mai târziu? Nu crezi că acolo s-a răsculat clasa muncitoare, poporul?

– Nici vorbă, erau puciuri fasciste puse la cale de imperialişti cu ajutorul uneltelor lor, clasele expropriate.

– Deci, după dumneata, partidul nu face greşeli? Nu există nimic în doctrina marxist-leninistă care să te facă să ai îndoieli?

– Nu partidul face greşeli ci unii din membrii săi. Iar puritatea marxism-leninismului trebuie păstrată deoarece este cea mai ştiinţifică şi mai înaintată concepţie despre lume, calitativ superioară tuturor celor dinaintea ei.

A urmat o tăcere. Irod îmi aruncă o privire rapidă. Ochii îi erau negri şi rotunzi şi avea o privire întunecată, apăsătoare. Spuse:

– Văd că ai un nivel politic deştul de ridicat. Mai ridicat decât al multor membri de partid.

– Mai am multe de învăţat, şopti Sebastian cu privirea aţintită în pământ.

Înghețasem; mă întrebam cât o să mai poată continua jocul ăsta. Irod părea satisfăcut. Cunoșteam acest soi de satisfacție pentru că mai avusesem de-a face cu ea în împrejurări asemănătoare: era satisfacția ticălosului care reușește să coboare pe cineva până la aceeași ticăloșie, să-l constrângă, să-l facă să calce în picioare adevărul și propriile convingeri așa încât ambii parteneri să fie la fel de mânjiți: superioritatea morală a unuia dispare și nu mai rămâne decât aceea a celuilalt care constă în puterea de a impune suferința. Și de vreme ce ticălosul crede că celălalt minte de frică (ceea ce este aproape întotdeauna adevărat) își permite să-și disprețuiască victima și pentru o clipă rana usturătoare a conștiinței sale umilite devine mai suportabilă.

Așa cum era de așteptat, reacția lui Irod nu a întârziat:

– Toate bune și frumoase, tovarășe. Din păcate, am motive să consider că nu crezi nimic din tot ce mi-ai spus.

– De ce să nu cred? întrebă Sebastian liniștit, privindu-l drept în ochi.

– Asta o să aflăm noi, răspunse celălalt pe un ton înghețat. Adevărul este că minți.

– Credeți că am spus numai minciuni? întrebă Sebastian cu un zâmbet trist.

Celălalt s-a întunecat de-a binelea.

– Nu e vorba de ce cred eu, ci de ce gândești dumneata. Crezi în Dumnezeu?

– Cred în ce văd, spuse, senin, Sebastian și adăugă: Nu sunt creștin.

– Și n-ai încercat să înființezi o sectă religioasă?

– Răspândirea ideilor mistice și contrarevoluționare, spuse Sebastian, nu poate fi decât o manevră de diversiune contrarevoluționară prin faptul că abate atenția poporului de la sarcina lui principală, construirea socialismului. Ca atare, ea este pedepsită de lege cu toată asprimea.

– Desigur, dar tocmai asta ai încercat dumneata să faci.

– Cine a spus?

– Eu o spun! Iar dumneata te ferești să răspunzi.

– Pentru că nu am ce răspunde la o asemenea acuzație. Uitați-vă la mine, semăn eu cu un profet? Sau cu un predi-

cator? Omenirea nu poate ajunge la fericire decât aplicând ştiinţific, prin partid, ideile cele mai avansate, ideile marxism-leninismului. Ce altceva poţi să urmăreşti cu alte idei sau cu o sectă religioasă?

– Răspunde cu da sau nu! Ai răspândit... începu să ţipe Irod, dar Sebastian îl întrerupse hotărât:

– Nu am răspândit nici o idee obscurantistă.

Irod îl privea ţintă cu o ură rece pe care nici nu-şi mai dădea osteneala s-o ascundă.

– Las-că discutăm *noi* altfel cu dumneata, spuse el, calm. Deocamdată suntem lămuriţi. Poţi să pleci. Dar nu te duce prea departe, s-ar putea să mai avem nevoie de dumneata.

Sebastian se ridică şi ieşi încovoiat şi cu capul în jos. Părea într-adevăr foarte obosit.. Când a închis uşa s-a răsucit în aşa fel încât să nu poată fi văzut de Irod. A întors capul şi m-a privit. M-am simţit brusc cuprins de nelinişte. Oare ce voia să-mi transmită?

Uşa s-a închis. Irod îmi spuse:

– Ei, tovarăşe, ce zici de el? Ce *bandit*! Să-mi înşire mie lozinci! Am mai văzut *noi* de-ăştia. Avem experienţă. Îi punem noi cu botul pe labe!

Pe masă era un telefon: a ridicat receptorul, a format un număr şi a spus:

– Tovarăşul Marin Purdel să vină la comisie. A închis şi s-a întors către mine:

– Aici, toţi îl acoperă pe nemernicul ăsta. Directorul, adjuncţii lui, şeful de serviciu, toţi îi plâng de milă şi-mi spun:„Vai de el, e un amărât, un nenorocit, ce rău poate să facă?". Eu numesc asta lipsă de principii şi lipsă de vigilenţă. Din fericire, s-a găsit unul, mai puţin milos decât ceilalţi, care ne-a făcut o *notă informativă*. E coleg cu el, tot magazioner: nu poate să-l sufere pe omul nostru. Trebuie că a mirosit ceva.

– Oamenii din popor, am spus, au instinct de clasă.

– Păi sigur că da. Îi miros pe *banditii ăştia*.

Uşa se deschise şi un bărbat intră fără să ciocăne. Arăta la fel de jalnic ca şi Sebastian. Deşi afară era ger, era încălţat cu nişte sandale urâte, foarte ieftine peste nişte şosete de lână împletită, cârpite peste tot. Avea o faţă slabă, osoasă,

cenuşie, cu o grămadă de negi. Ochelarii îi dădeau o înfăţişare de intelectual; îşi rostogolea, ca un cal speriat, ochii cu albul îngălbenit, bulbucaţi îndărătul lentilelor groase. Se aşează, fără să aştepte să fie poftit, pe un scaun la care ajunse mergând ca un somnambul. Nu se uita la noi: se uita în lături şi mai ales în podea. I-am servit şi lui mica mea introducere. Irod i-a spus cu un soi de veselie sănătoasă: Nu-ţi fie teamă bătrâne. Hai, dă-i drumul, zi tot ce ai de zis. Tovarăşii de-aici parcă s-au înţeles cu toţii să-l acopere pe individul ăsta. Vrei o cafea? Pe nesimţite gura lui Marin Purdel s-a căscat într-o strâmbătură care i-a dezvelit dinţii de cal: începu să râdă şi să behăie cu o voce nazală.

– Ehehe! Cafea! Ştiu eu de ce... n-am nevoie de cafea... nu-mi trebuie! De-asta vreţi să-mi daţi cafea! Pe mine nu mă duceţi! Ehei!

După care se posomorî şi behăi cu încăpăţânare :

– Nu, nu merge aşa. Să vină şi el, să fie de faţă! strigă deodată. Eu nu mă ascund! Să se vadă ce-i poate pielea fiecăruia! Să iasă tot la lumină, tot, chiar aici!

Mi-am dat seama că era într-o stare anormală de surescitare nervoasă şi de exaltare. Îşi freca tot timpul mîinile, fruntea îi lucea de sudoare. Bănuiam că omul se pregătise îndelung pentru întrevederea respectivă şi că, pe măsură ce trecea timpul, îşi găsise tot felul de argumente până ajunsese în halul în care era. Irod era mulţumit: i-a spus dispecerului să i-l trimită pe Sebastian. Acesta apăru după câteva clipe. Când îl văzu pe Marin Purdel se schimbă la faţă, mi se păru chiar că intră în panică.

Tremurând de nervi, Marin Purdel râse sfidător:

– Ia arată-ne tu ce poţi! Aici să ne arăţi ce eşti în stare nu acasă la tine, unde te crezi cineva şi unde n-are cine să te contrazică. Hai, dă-i drumul!

– Marinică, strigă Sebastian, nu fă prostii! Mai gândeşte-te!

– Nu-l intimida pe tovarăşu'! interveni imediat Irod pe un ton tăios.

Sebastian nu se lăsă:

– N-are nici un rost ce vrei să faci. Ce ai tu de gând să le spui nu-i intere...

– Gura! urlă Irod. Dacă mai spui un cuvânt, te arestez.

– Ba da, o să le spun! Mie nu mi-e frică! zise înfrigurat Marin Purdel. Adevărul! Să se ştie adevărul! Să se vadă ce-i poate pielea fiecăruia! Şi asta se vede numai când sunt *ei* de faţă! ţipă el arătând spre noi ca înspre nişte animale periculoase. Sebastian îl implora:

– Marine! Marinică!

Apoi tăcu şi oftă. O clipă Marin păru descumpănit, după care reluă cu aceeaşi înfrigurare:

– Tovarăşi, omul ăsta vrea să mă facă să cred că e mare lucru de capul lui, că e mai bun ca mine! E la fel, dacă nu mai rău! E mai rău, fiindcă mie nu mi-e frică să vorbesc, în schimb el a tăcut de la început, m-a acoperit deşi ştia tot. Eu am furat lucrurile alea din depozitul de materiale! Şi el ştia dar n-a spus! Numai ca să mă facă să cred că e mai bun decât mine! Că e nu ştiu ce... te crezi vreun sfânt, nu! Ehehe! behăi el plin de ură, vârându-se în Sebastian.

Acesta părea sfârşit. Tăcea şi se uita în jos. Apoi spuse:

– Iartă-mă, bătrâne, eu sunt de vină.

Marin Purdel se holbă la el, uluit. Apoi se apropie şi mai mult de Sebastian, privindu-l drept în faţă, îl întrebă:

– Şi de ce, mă rog, să te iert?

– Pentru că am greşit. N-ar fi trebuit să ştiu... să aflu ce ai spus. Eu sunt de vină...

Marin Purdel amuţi. Apoi îi întoarse încet spatele şi se duse spre uşă. Ridică mâna ca şi cum ar fi vrut să se apere de o muscă sâcâitoare. Mormăi:

– Nu... nu trebuie... Eu sunt ăla care nu trebuia...

Restul s-a pierdut. Sebastian pronunţă cu o voce uimitor de blândă şi prietenoasă:

– Hai, Marine, hai, lasă, mai vorbim noi de asta, las că trece...

Purdel clătina din cap şi dădea din mâini, bâiguind:

– Nu, el n-ar fi... niciodată...

Şi ieşi. Irod s-a uitat la mine. Am dat din umeri. Irod îl întrebă pe Sebastian:

– Ce fel de relaţii ai cu nevasta dumitale?

Sebastian se stăpâni, păru că se chirceşte şi şopti cu o voce fără expresie.

– Foarte bune.

– Îţi iubeşti fetiţa?

– Da.

– Nevasta dumitale locuieşte în provincie, nu-i aşa? Când ai avut veşti de la ele ultima dată?

Sebastian îl privi drept în faţă. Spuse:

– Păi... chiar aseară.

Irod îşi ţinea ochii aţintiţi asupra mesei. Întrebă:

– Şi cu părinţii, ce relaţii ai?

– Păi... minunate, răspunse Sebastian. Minunate.

– Te duci să-i vezi din când în când?

– N-are rost, deocamdată, şopti Sebastian.

Irod părea satisfăcut:

– Bine. Poţi să pleci.

M-am uitat după Sebastian. A ieşit fără să se întoarcă.

– Tovarăşii de aici, spuse Irod, îmi atraseseră atenţia că băiatul ăsta, Marin Purdel, e cam într-o ureche dar nu credeam că e în halul ăsta. Sunt ţâcniţi amândoi. Sau idioţi. Şi îşi bat joc de noi. Adică, *încearcă*. Dar n-o să le meargă.

A urmat o tăcere.

– Şi acum, am întrebat, ce facem?

– Trebuie să discut cu *tovarăşii*. Cred că trebuie să-l închidem pe nebun ca să-l supunem la un interogatoriu mai serios. Nu se poate să nu ştie el ceva.

Se vedea clar că Irod provine dintr-o familie de muncitori sau de ţărani: avea faţă de nebun, nesimţirea zdravănă a oamenilor simpli de la noi: nebunii sunt nişte fiinţe bune de legat şi de bătut măr. Mai ales dacă ascund secrete politice. E adevărat, găinariile de pe la magazie erau pasibile de câţiva ani de închisoare, dar Irod era un anchetator însărcinat cu o misiune politică şi, ca atare, puţin îi păsa de fleacurile astea.

– Cel puţin dacă am avea mâinile libere... dar are rude care sunt *tovarăşi de nădejde de-ai noştri*, nu poţi totuşi... cel puţin nu imediat. Şi totuşi informaţiile pe care le deţinem sunt clare, e vorba de o organizaţie subversivă.

– Poate că nu sunt decât vorbe în vânt, am spus.

Irod se uită la mine încruntat şi dispreţuitor:

– Uite ce e, tovarăşe, nu ne putem permite să tratăm cu

uşurinţă nici o tentativă, oricât de mică... În situaţia asta nu există fleacuri, nu există decât cazuri grave!

– Ştiţi, eu n-am experienţă în acest domeniu, am mormăit stânjenit.

La care Irod îmi răspunse, superior şi categoric:

– Aţi face bine să fiţi mai vigilent.

După această recomandare, am ridicat şedinţa şi am plecat. La despărţire ne-am înţeles să-mi telefoneze dacă mai are nevoie de mine. Irod mă reţinu încă o clipă:

– N-ar fi rău să vă duceţi pe la el ca să vorbiţi aşa, prieteneşte, ca între vechi cunoştinţe, să-i explicaţi, ştiţi, că dacă nu-şi bagă mintile în cap o să-şi nenorocească familia. Daţi-mi un telefon să-mi spuneţi cum a reacţionat. Vorbiţi cu el ca de la om la om, nu-i aşa? În ce ne priveşte, o să facem şi *noi* cercetări. Este ceva la mijloc, asta-i clar. Vorba e ce anume. Lăsaţi că aflăm *noi*, nu vă temeţi.

– Sunt convins, am spus; şi adevărul e că nu mă îndoiam câtuşi de puţin: ştiam din experienţă că nu puteai să le rezişti decât dacă mureai sau fugeai. Dar Sebastian? El cum făcea? Găsise alt mijloc decât sinuciderea sau evadarea. Trebuia să-l întreb ce voise să-mi transmită în timp ce închidea uşa.

După ce m-am despărţit de Irod, am luat-o înapoi prin faţa clădirii din care tocmai ieşisem ca să mă duc spre casă. Am observat o mişcare neobişnuită în curte: portarii alergau de colo-colo, femeile de serviciu se strigau una pe alta. Am intrat să aflu ce s-a întâmplat. O femeie voinică, cu părul cărunt îmi spuse:

– S-a întâmplat o nenorocire.

– Dracu să-l ia, n-a păţit nimic, nebunu'! a strigat alta. L-au luat, i-au scos frânghia şi gata!

– Pe cine? Cui?

– Aa, un băiat de la noi, unu care lucrează la depozitu de materiale...

– Marin Purdel?

– Îhî; a încercat să se spânzure în depozit, mi-a şoptit bătrâna.

În momentul acela l-am zărit pe Sebastian care traversa în fugă curtea; părea preocupat, îngrijorat dar, în acelaşi timp, energic şi hotărât. A dat colţul clădirii şi nu l-am mai văzut. Am ieşit în stradă şi m-am îndreptat spre casă.

6

N-am mai găsit-o pe Izolda acasă; îmi lăsase un bilet: Herakles şi Zita Niţeluş telefonaseră să ne invite la dejun şi insistaseră atât încât nu putuse să scape de ei. În ce mă privea, era de părere că n-aveam cum să mă eschivez de la această *recepţie intimă* pe motiv că mă întorsesem prea târziu şi mă sfătuia, dimpotrivă, să răspund imediat la invitaţia scorpiilor.

Când am ajuns erau la masă, ei doi şi Izolda; mobile de preţ desperecheate, tablouri ale unor pictori de mâna a doua, imitaţii de covoare persane şi bibelouri de porţelan de fabricaţie recentă umpleau până la refuz partea lor din vila pe care o împărţeau cu un ministru adjunct. La ei se mâncau întotdeauna feluri grele, dar perfect gătite (după pustulele violacee ce acopereau faţa Zitei ghiceai că este o senzuală care se îndoapă cu disperare după cum buzele ei subţiri şi crispate trădau pe femeia frigidă, exasperată că viaţa de desfrâu în care se aruncase cu frenezie se dovedise un eşec): aveau şi un vin de Cotnari, acel vin renumit, care nu se mai găsea decât în pivniţele Mitropoliei de la Iaşi şi în cele ale Comitetului Central.

Gazdele încercau să întreţină o conversaţie amabilă, plină de banalităţi, care lâncezea: Izolda se închistase într-o muţenie încordată. Eu mâncam răspunzând monosilabic, tot aşteptând momentul când aveau să abordeze, în sfârşit, subiectul pentru care de fapt, mă chemaseră. Într-adevăr, Niţeluş mă întrebă aşa, ca din întâmplare, după ce discutase cu mine, ca un şef conştiincios ce era, chestiuni de serviciu.

– De fapt, cum merge ancheta?

Am răspuns cu un zâmbet prudent şi slugarnic:

– A! O ştiţi şi pe asta?

Faţa lui de eunuc s-a încreţit într-o strâmbătură.

– Şi de ce n-aş şti?

Zita s-a băgat şi ea, acră şi tâfnoasă:

– Poate că *tovarăşii* îl ţin la curent cu sarcinile pe care le încredinţează celor de care răspunde...

– Sunt convins, am răspuns cu un aer grav, întorcându-mă către Niţeluş ca un subaltern care-i dă raportul şefului – şi de fapt aşa şi era. Azi am luat prima dată legătura cu tovarăşii de la... ştiţi dumneavoastră; şi tot azi am avut prima întrevedere cu persoana în cauză.

– Şi ce părere ai?

– Tipul e alunecos. A ţinut-o numai în lozinci.

Între noi lozincile nu mai erau necesare şi vorbeam despre ele cu mult dispreţ.

Zita interveni pătimaş:

– E un bandit! Sunt convinsă că este vândut imperialiştilor!

De data asta era nevoie de o lozincă pentru a da şi mai multă greutate ameninţării pe care o conţinea şi care îl viza pe cel căruia îi era adresată.

– Ei lasă, lasă, zise Niţeluş răbdător. Îşi împărţeau rolurile: ea „o biată femeie slabă şi impulsivă", se repezea să spună enormităţi la care bărbatu-său nu voia să fie părtaş. Lasă, Zita. E mai degrabă un individ anarhic, plin de confuzii ideologice şi care nu putea să mai fie lăsat în posturi de conducere şi nici în partid.

– Ah! ce s-au mai bucurat oamenii simpli când a fost exclus din partid! a spus ea pornită.

O clipă m-am gândit despre ce oameni simpli putea fi vorba, dar mi-am amintit că Zita Niţeluş avea obiceiul să invoce fiinţe imaginare care să-i exprime interesele şi resentimentele. Ştiam şi de ce îl urăşte pe Sebastian atât de tare; de altfel, a spus-o singură.

– Te şi miri că face parte din aceeaşi familie cu fraţii şi sora lui.

– Ei, a spus Niţeluş, chiar Erasmus a dat dovadă de o toleranţă complet neprincipială în ultima vreme, iar Cristian... e bine, totuşi, să ai fraţi şi cumnaţi sus-puşi.

Şi a rânjit din nou: capul lui zbârcit semăna cu acele cranii mici pe care le mumifică anumite triburi amazoniene.

– Şi este total incompetent! strigă Zita, exaltată. Dar partidul veghează, oamenii se întreabă cum se face că anumiţi...

Fusese cât pe ce să spună ce nu trebuia. Herakles mârâi:

– Gata, gata, ţine-ţi gura.

Zita se stăpâni dar îi spuse Izoldei cu un zâmbet atât de răutăcios încât părea o strâmbătură de durere (se vedea că ascunde zvâcnirile unei gelozii turbate):

– Ştii că Valentina are acum un mantou de vizon gri... Vizonul îşi schimbă părul, dar năravul ba! ha! ha! a adăugat ea cu un hohot de râs trist şi strident.

– Ce vrei, bombăni Niţeluş, rămăşiţele burgheze nu se *lichidează* cu una cu două. E nevoie de o luptă îndârjită.

– Ce mă miră pe mine, e că tovarăşul Morcovici, un militant încercat, nu-i face o educaţie mai serioasă Valentinei.

Cu puţin timp înainte, Morcovici făcuse parte dintr-o delegaţie guvernamentală trimisă în Occident; de acolo adusese un vizon Valentinei pentru care făcuse o adevărată pasiune. În ţară nu erau decât două asemenea mantouri; al doilea aparţinea unei persoane atât de sus-puse, încât nimeni n-ar fi îndrăznit să facă nici cea mică remarcă în legătură cu el. În ceea ce o privea pe Valentina, dimpotrivă, se părea că, deodată, se întâmplase ceva care îţi dădea dreptul s-o critici. Era evident că Niţeluş şi toată clica de slugoi ai lui Malvolio Leonte considerau puterea lui Morcovici atât de slăbită încât Zita îşi permitea, fără să-i pese, să-şi dea pe faţă toată ura împotriva Valentinei. Mai tânără şi mai frumoasă decât Zita, Valentina, care ani de zile fusese la fel de poamă ca şi cealaltă, reuşise să agaţe un personaj mult mai important decât Niţeluş, mult mai prezentabil decât piticul ăsta nenorocit. Şi pe deasupra, nici nu se crezuse obligată, ca Zita să facă tot soiul de acrobaţii de ipocrizie politică. Mai mult, la fiecare ocazie oficială când se întâlnea cu Zita se făcea că nu o cunoaşte şi, când îi era prezentată (a mia oară), declara cu o amabilitate senină că-i pare bine de cunoştinţă. Dispreţul şi antipatia ei pentru Zita, ca şi ura frenetică şi dospită a Zitei pentru ea defineau două categorii de fiinţe între care nici o împăcare nu era posibilă: femeia uşuratecă, bună generoasă şi norocoasă şi fosta curvăştină nesatisfăcută, disperată, care în alte vremuri şi într-o altă lume ar fi luat calea bisericii şi ar fi devenit o bigotă înăcrită, dar care la noi şi în vremurile noastre

ajunsese Zita Niţeluş, trăgea sfori politice şi mânuia o marionetă: pe Herakles, membru marcant al partidului şi statului.

– Ei! Morcovici are şi el necazurile lui, rânji Niţeluş.

– Mai ales în momentul acesta, am spus, dacă ancheta ajunge la anumite concluzii.

Zita interveni.

– De ce nu te duci acasă la Sebastian să vorbeşti cu el între patru ochi şi să faci apoi o notă despre discuţia voastră?

Am lăsat ochii în jos ca să nu vadă ce gândeam şi simţeam. Apoi am băut un pahar din acel Cotnari minunat care, de data aceasta, n-a avut nici un gust. Zita continuă:

– Cu noi n-ar accepta să discute deoarece bărbatu-meu a adus la cunoştinţa partidului toate poveştile lui, de-au ajuns să-l excludă...

– Şi bine am făcut! zbieră Herakles.

– Sigur că ai făcut bine! Era un *bandit* care se strecurase în rândurile partidului. Dar la ora asta probabil că ştie că tu ai încunoştinţat partidul; şi, de altfel, te-a şi auzit cum i-ai veştejit atitudinea la şedinţa în care s-a hotărât excluderea. Deci, noi n-am putea face nimic, pe câtă vreme copiii ăştia au alte posibilităţi...

Am întrerupt-o, căci nu voiam să-i treacă prin cap alte idei şi mai îngrozitoare.

– Pot să vă spun că m-am înţeles deja cu *tovarăşii* să mă duc acasă la el. Dar să fac o notă despre asta când eu lucrez cu *organele de stat*, nu ştiu ... ar avea mai puţină greutate decât un material întocmit de comun acord cu ei...

Voiam să le dau de înţeles că dată fiind opoziţia posibilă şi care venea de foarte sus, propunerea Zitei (de a-i atribui lui Sebastian declaraţii arhi-vinovate inventate de mine), putea fi calificată de adversarii lui Malvolio ca procedeu neserios sau necinstit. Nuţeluşii au renunţat la ideea lor dar au rămas destul de nemulţumiţi. Ea râse răutăcios:

– Eşti destul de fricos pentru vârsta dumitale...

– Lasă-l în pace, are dreptate, interveni Niţeluş. E mai bine ca ancheta să-şi urmeze cursul.

– Oricum, am să vă ţin la curent şi am să vă cer părerea, am promis.

S-au mai îmblânzit. Ne-am despărţit buni prieteni.

De la ei ne-am dus la Valentina Morcovici. Se întunecase, cerul aproape veşnic senin care se boltea peste Câmpia Dunării, era spuzit de stele. Era un ger cumplit şi miliţianul care făcea de gardă în faţa casei lui Morcovici tropaia pe loc cu pâslarii, ca să nu îngheţe. În curte, în spatele gardului mai era un miliţian şi un agent îmbrăcat civil. În întunericul curţii lucea apa neagră a unei limuzine Zill. Pe faţada casei, clădită între 1930 şi 1940 de cine ştie ce industriaş, cărămida alterna cu marmură şi cu sticla în benzi orizontale.

Geamurile care dădeau spre stradă erau întunecate. Am intrat; miliţianul a telefonat din gheretă, după care a ieşit şi ne-a poftit să urcăm. Ne-a deschis chiar Valentina; îmbrăcată cu o rochie oarecare de jersey cenuşiu, era foarte puţin fardată şi ne-a întâmpinat cu o exclamaţie de bucurie silită:

– Ah, Izolda, ce bine-mi pare că te văd! De ce l-ai mai adus şi pe soţul tău, doar era vorba să bârfim puţin, ca între femei. Hai, intraţi. Şi a luat-o înainte, trecând prin încăperile goale de la primul etaj: unii demnitari locuiau din principiu la etajele superioare unde o bombă sau o grenadă aruncată din stradă n-aveau cum să-i ajungă. Ne-am aşezat într-un salonaş îmbrăcat în mătase chinezească de import, lucioasă, cu pagode, omuleţi şi flori; la nivelul Zitei, nevestele ştabilor îşi făceau rochii din aceaste mătăsuri; în lumea Valentinei, îşi tapiţau fotoliile; la nivelul ei, argintăria şi cristalurile erau furnizate de stat şi purtau stema republicii. Valentina era obosită şi arăta prost. M-a întrebat imediat:

– Ei? Ce noutăţi ai?

– Nimic special. Am trecut azi dimineaţă pe la părinţii dumneavoastră.

M-a întrerupt tăios: ştia deci, era gravă şi înspăimântată.

– Nu la asta mă refer! Deci n-aţi aflat nimic interesant?

– L-am văzut azi dimineaţă pe Sebastian, cu ocazia unei lucrări care mi s-a încredinţat, am spus prudent, ştiind că s-ar putea să existe microfoane pe undeva, dar că sub un anumit grad de importanţă (şi toată chestiunea nu atinsese, nu putuse cu siguranţă să atingă acest prag mortal) informaţiile furnizate prin astfel de metode rămâneau fără urmări.

– Şi cum ţi s-a părut?

– Păi... ferm, perfect stăpân pe sine. Este epuizat, are o viaţă grea, necazuri mari, dar mi se pare un caracter foarte ferm.

Valentina râse scurt:

– Sebastian este omul cel mai extraordinar pe care l-am cunoscut în viaţa mea. Afară... de încă unul. Tot din familia noastră, fratele meu Filip – care a murit de mult. Filip era o fiinţă extraordinară, ca şi Sebastian, numai că el e bun, pe când Filip nu era bun. Dintre toţi cei pe care i-am cunoscut vreodată Sebastian este omul cu cel mai frumos suflet, este puternic, este dur. Când îl vezi nu dai doi bani pe el şi totuşi... Ce mai face?

– Ce să zic... cred că prost. Are necazuri... duşmani.

– Mulţi? Şi-i reproşează ceva concret?

– Asta nu, în afară de unul singur, pe care îl cunoaşteţi, Leopold. A făcut un raport în care spune ceva... despre misticism, de o... organizaţie... dar pentru că nu l-am citit spun şi eu ce am auzit, fără să ştiu ceva precis.

Valentina mă asculta, foarte atentă, cu buzele strânse. Nu zicea nimic. Se gândea. O să-i spună lui Morcovici. Am lăsat-o cu gândurile ei şi m-am apucat să cercetez camera în care ne aflam. Era impersonală, urâtă, rece, aranjată fără gust de cine ştie ce decorator nepriceput; părea nelocuită sau locuită de nişte oameni în trecere pe acolo. După o vreme am spus:

– Izolda şi cu mine am luat astăzi masa la Niţeluşi.

– A, da? Valentina râse batjocoritor. Şi ce mai face madam Bubă?

– Este furioasă pe dumneavoastră; el îl bombăne pe Erasmus şi pe Morcovici, dar nu foarte deschis. O lasă pe nevastă-sa să se manifeste.

– Cum? Au îndrăznit? a întrebat Valentina dispreţuitoare, deşi se vedea că e îngrijorată.

– Şi eu m-am mirat. De altfel, toată povestea asta mă miră. Nu pot să înţeleg cum de *li s-a permis să facă aşa ceva*. Valentina a înţeles ce se ascundea sub întrebarea mea. Cum de îndrăznise Malvolio să-şi asmută haita ştiind foarte bine cine erau protectorii şi aliaţii lui Morcovici? Îmi răspunse la fel de discret, dar foarte clar:

– Nu s-ar fi întâmplat nimic din toate astea dacă ai avea cui să te adresezi şi dacă ai putea să te duci la *partid* să vorbeşti cu *tovarăşii*. Dar după cum ştii, tocmai acum, unii sunt plecaţi în străinătate.

Am înţeles imediat: aveam cheia problemei. Văzusem în ziar fotografia şefilor – cei mari – aliniaţi la aeroport după nişte reguli la fel de stricte ca cele de la Curtea Spaniei; plecaseră la Moscova. În lipsa lor, Malvolio şi aliaţii lui, poate şi unii din grangurii rămaşi la Bucureşti, puteau să dea o lovitură rapidă şi ireparabilă: poate că partida se juca mult mai sus decât puteam eu să-mi imaginez.

– Morcovici este foarte ocupat, a continuat Valentina. De ieri seară e tot în şedinţe.

Îmi dădea de înţeles că bărbatul ei era hotărât să se apere şi că începuse să acţioneze.

– Când am fost la părinţii dumneavoastră m-a surprins că doamna Ionescu a spus: „Eu n-am copii".. De ce vorbeşte aşa?

– Săraca mama, răspunse Valentina zâmbind trist; ştiţi cum îi spun eu? Căpcăuna. E foarte bolnavă de nervi, dar are temperament cât Vezuviul. Cu ea seamănă fraţii mei, aşa de... deosebiţi. Şi tata e un personaj remarcabil, deşi nu e dăruit nici cu inteligenţă nici cu o personalitate puternică, adăugă Valentina, gânditoare şi înduioşată. Ştiţi ce este remarcabil la el? Şi-a iubit nevasta ca un sclav, ca un câine credincios. Ea îşi bătea joc de el, îl dispreţuia, dar nu se putea lipsi de el. Iar acum, după patruzeci de ani petrecuţi împreună, probabil că i-au despărţit.

Ochii negri ai Valentinei, la fel de frumoşi ca ai mamei ei, dar cu privire bună şi caldă, nemistuiţi de văpaia acelei teribile energii pe care demenţa o făcea neputincioasă, s-au umplut de lacrimi.

– Aveţi ochii mamei, i-am spus.

Valentina îşi şterse lacrimile cu dosul palmei.

– La noi găseşti toate combinaţiile de culori, între ochii negri ai mamei şi ochii albaştri ai tatei. Eu am ochii negri, Cristian – albaştri, Erasmus – căprui, Sebastian – cenuşii; Filip avea ochii verzi – superbi. L-ai văzut şi pe Cristian ce frumos e? o întrebă brusc Valentina pe Izolda. Femeile sunt nebune după el. Mama era îndrăgostită de el, de aceea a şi persecutat-o

atât pe biata fată cu care se însurase până şi-a luat câmpii sau s-a omorât, oricum, a dispărut. De atunci Cristian n-a mai vrut să-i vadă pe mama şi pe tata. Probabil că acum îi pare rău.

A urmat o tăcere. De-abia acum înţelegeam de ce Cristian nu-mi răspunsese nimic şi plecase brusc când îi pomenisem de maică-sa...

– Şi să ştiţi că singurul dintre noi care i-a ajutat întotdeauna pe părinţi a fost Sebastian. Eu, care n-aveam bani decât când şi când, le mai scăpam câte ceva din an în Paşti. Erasmus nu dădea pe la ei cu anii. Cristian nici atât. Dar Sebastian se ducea să-i vadă, le dădea bani din cc câştiga el, trecea pe la noi ca să ne ia *taxa*. (Valentina se înveseli puţin). Ani întregi a făcut pe perceptorul. Scotea bani până şi de la Cristian. „N-ai decât să nu-i vezi, treaba ta, dar nu poţi să-i laşi să moară de foame". Câţiva zeci de lei de la unul, o sută de la altul, ce mai, îi întreţinea. Acum eu sunt cea mai bogată, plătesc eu tot. Când Sebastian a fost la puşcărie – tot eu dădeam, dar nu mă întrebaţi cum reuşeam.

Şi începu să râdă: a fost singura dată în cursul serii când a avut o sclipire de veselie.

Îmi închipuiam eu cum câştigase banii aceia: aşa cum îi câştigase toată viaţa. Am spus:

– Totuşi mi s-a părut că tocmai pentru Sebastian mama dumneavoastră nu are cine ştie ce afecţiune.

– Nu poate să-l sufere! Oamenii bolnavi de nervi fac întotdeauna crize când îl văd pe Sebastian. Am văzut cel puţin două cazuri. E ciudat, el, care este atât de calm, dar se vede că tocmai asta îi scoate din minţi. Deşi pe urmă, şi asta e surprinzător, se îmblânzesc şi se ţin după el ca nişte căţeluşi. Numai mama n-a putut să-l sufere niciodată. Este prea bun şi asta o face să turbeze. Nu-i de mirare că a fugit de acasă la şaptesprezece ani. Şi acum...

Valentina se posomorî de-a binelea. Conversaţia a mai lâncezit câteva minute, apoi ne-am ridicat. Ne-a condus până jos şi i-a spus Izoldei – probabil pentru ca să audă poliţistul care avea să facă raportul:

– Mai vino pe aici, Izolda, dar nu-l mai lua după tine pe birocratul de bărbatu-tău. La revedere, draga mea.

Am plecat şi pe drum am discutat situaţia. Încă nu ştiam un lucru pe care aveam să-l aflu mai târziu, şi anume o scenă care se petrecuse cu o seară înainte; o povestesc pentru a face să se înţeleagă mai bine primejdia care ne pândea pe toţi cei care le luasem apărarea în ascuns (chiar şi pe mine, dar cât mai puteam oare să-mi maschez parţialitatea?) Valentina îl prevenise pe Morcovici şi acesta îl chemase imediat la el pe Erasmus. Întâlnirea lor avusese loc pe la miezul nopţii. Morcovici era furios, obosit, cu ochii injectaţi. Erasmus – palid, ca de obicei, cu buzele strânse, semăna cu un mort.

– Manevrele astea lipsite de spirit tovărăşesc trebuie să înceteze imediat, a mârâit Morcovici. Mâine mă duc la *partid* ca să explic că fratele tău este un zăpăcit, un prăpădit, adevărat, şi că de asta a şi ajuns unde-a ajuns, dar de aici şi până la a-i înscena o anchetă a Securităţii şi a partidului, e prea de tot... E o chestie de rea-voinţă evidentă. Ce rău ar putea să facă un biet nenorocit ca el? Este o epavă la marginea vieţii şi acum ăştia vor... de ce taci? De ce nu spui nimic?

– Pentru că îl cunosc, răspunsese Erasmus pe tonul său rece şi reţinut.

Morcovici s-a calmat brusc şi a devenit atent: însemna că lucrurile erau mai serioase decât crezuse el.

– Eu îl cunosc pe Sebastian, a spus Erasmus. Are, mai bine zis, avea totul ca să reuşească orice şi-ar fi pus în cap. Orice. Chiar şi să intre în Biroul Politic. Sigur, ca membru supleant... a adăugat apoi, cu un surâs palid. Şi atunci?

– Ei, nu l-a interesat chestia asta. Vrea altceva. Are ideile lui, care din păcate nu sunt idei marxiste.

– F... mama mă-si, a spus Morcovici, sobru. Politică?

– Ideologie, a răspuns Erasmus. Misticism.

– Deci tot politică. Ideologia este o problemă politică de prim ordin.

– Exact.

– Şi... crezi că încearcă să-şi răspândească ideile?

– Nu ştiu. Cred că da. Da, aşa cum îl ştiu. Cred că da, dacă-şi pune în cap să facă ceva, apoi face. A încercat să ducă şi cu mine *muncă de lămurire, să-mi explice...* dar a înţeles foarte repede că sunt un caz disperat, a spus Erasmus pe un ton

echivoc pe care Morcovici, prea simplist, prea brutal şi prea îngrijorat de soarta lui nu l-a sesizat. Şi-a pierdut răbdarea:

– Păi atunci, eu mă spăl pe mâini, este treaba *organelor de stat*, doar n-o să acopăr un contrarevoluţionar.

– Cine te-a rugat? i-a răspuns Erasmus cu zâmbetul lui rece şi ascuţit. Aici nu e vorba de fratele meu. Nu fratele meu mă interesează. Doar nu sunt pus să-l păzesc.

Şi s-a oprit, amuzându-se în felul lui rece. Morcovici a înţeles că dacă lui Sebastian i se făcea un proces politic, chiar dacă ar fi fost (ca în majoritatea cazurilor) secret, Erasmus mai întâi şi apoi Cristian, cu siguranţă (de altfel amândoi îi erau total indiferenţi) aveau să-şi piardă poziţiile şi să cadă foarte jos; ceea ce îl interesa, însă, era că el însuşi, Morcovici, avea să fie în pericol. De câtăva vreme Malvolio îi era duşman. Cel vizat era el, Morcovici. Nu exista decât o soluţie: să se despartă de Valentina, imediat şi pentru totdeauna. Dar asta era peste puterile lui. Era îndrăgostit nebuneşte de ea. Aşa încât trebuia să lupte. A bombănit.

– Bine, am să văd, mă mai gândesc. Şi o să discutăm pe urmă. Vrei să bei ceva? Nu? Bine faci, sunt mort de oboseală. Scuză-mă că te-am chemat la ora asta.

– Nu-i nimic, nu-i nimic, a răspuns Erasmus. Oricum n-aş fi putut să dorm: nu mă simt bine, trebuie să mă duc la doctor.

– Deocamdată ai grijă să nu te îmbolnăveşti de alt soi de boală, ai înţeles? a zis Morcovici şi a râs gros.

Aceasta fusese conversaţia lor de care nu ştiam nimic în momentul când ne întorceam, eu şi Izolda, de la Valentina.

Două ore mai târziu, spre sfârşitul nopţii, bătrânii Ionescu fuseseră arestaţi. Soţia lui Sebastian şi copilul fuseseră *luaţi* cu două sau trei zile mai înainte.

Când am ajuns acasă, nu am urcat şi i-am spus Izoldei:

– Mănâncă singură, eu mă întorc mai târziu. Trebuie să-l văd pe Sebastian.

– Fii atent! Nu te lăsa târât în... cine ştie ce, să nu regreţi mai târziu.

– Fii liniştită, i-am răspuns. Am sărutat-o şi am pornit să caut un taxi. Adevărul e că nu vedeam cum aş fi putut să evit să mă las târât în această poveste urâtă şi să fac nişte lucruri pe care să le regret tot restul vieţii.

7

Aveam adresa lui Sebastian de la Irod, dar nu ştiam pe unde era strada aceea al cărei nume nu-mi spunea nimic. Am ajuns cu taxiul într-un cartier în care nu mai fusesem niciodată, la capătul oraşului. Dând să intre pe o stradă, şoferul a oprit şi mi-a spus că nu poate să meargă mai departe:

– E noroi mare, tovarăşe, a bombănit el, o fi gheaţă d-asupra, da' maşina se înfundă şi n-o mai scoate nici dracu' de-aici. Uitaţi, asta-i strada.

Am coborât. Taxiul a plecat şi eu am rămas singur; m-am uitat în jur. La capătul unei străduţe se vedeau maidane, câmpuri şi, în fundal, ca o perie neagră, pădurea. Aici, în partea unde mă găseam, se înşirau căsuţe joase dintre care unele erau acoperite cu paie. Pe stâlpii rari, becurile erau stinse – când nu erau sparte.

Lumina chioară a lămpilor cu gaz smulgea din întuneric ferăstruicile cât palma: lumina electrică nu era decât pe stradă. Dincolo de acoperişuri am văzut schelele luminate de reflectoare; am auzit huruitul dieselelor şi scrâşnetul betonierelor: se muncea zi şi noapte la ridicarea unui cartier muncitoresc în care aveau să fie mutaţi foarte curând locuitorii mahalalei; îşi vor creşte găinile pe balcon şi porcul în baie; aceste modeste, dar vitale completări faţă de ceea ce mâncau pe la cantine erau, pentru ei, mai importante decât un gen de locuinţă care nu se potrivea de fel cu mizeria în care trăiau. Mergeam prin noroaiele împietrite de ger. Am găsit până la urmă casa cu nelipsita cişmea înfăşurată în paie ca să nu plesnească din cauza frigului; alături era closetul din scânduri date cândva cu var care însă se scorojise, aşa încât acum lemnul părea atins de lepră. Pe toate laturile peteculuí de curte amărâţii de proprietari tot înşiraseră la încăperi

după cum putuseră să strângă scânduri, cărămizi şi tablă furate de pe şantierele de construcţii ale statului sau din magaziile de materiale aparţinând aceluiaşi proprietar fantomatic. M-am uitat prin geamuri şi am numărat cel puţin şase familii care locuiau în aceeaşi curte. L-am zărit pe Sebastian aşezat la o masă pe care ardea o lampă cu gaz din acelea foarte ieftine, cu partea de jos făcută dintr-o sticlă groasă. Camera, prost luminată, avea pereţii spoiţi cu var; am deslușit un calendar de carton agăţat într-un cui şi alături, tot pe perete, un covor ţărănesc foarte tocit. Sebastian era aşezat pe un scaun cu ochii închişi, cu bărbia lăsată în piept, cu mâinile pe genunchi; părea că doarme. Am ciocănit în geam. A ridicat capul, a deschis ochii, s-a sculat ca să vină să-mi deschidă. Am intrat. A închis uşa după mine şi mi-a spus:

– Nu-ţi scoate paltonul, eu am un cojocel pe dedesubt.

Adevărul e că în cameră era aproape la fel de frig ca afară. Când vorbeam ne ieşeau aburi din gură. M-am mirat că nu este surprins de vizita mea.

– Mă aşteptai? l-am întrebat aşezându-mă lângă masa pe care, alături de lampă, am văzut un teanc de hârtii acoperite cu un scris mărunt şi foarte des.

– Speram că o să vii.

– De ce? l-am întrebat necăjit. Ce aştepţi de la mine?

– Încă nu ştiu. Hai, mai bine, să vedem ce vrei să-mi spui.

Avea aceeaşi faţă pământie, urâţită de mizerie, măcinată de spaimă sau de altă suferinţă neştiută de mine.

– Ce face Marin Purdel?

Sebastian zâmbi blând:

– A! ceva mai bine... Din când în când îl lasă nervii. Dar e mai bine. N-ar fi trebuit să se sperie în aşa hal pentru ce-a făcut.

– Acum sunteţi prieteni?

Se uită la mine cu atenţie:

– De ce mă întrebi?

– Valentina mi-a spus că reuşeşti să-i îmblânzeşti pe nebuni.

Se posomorî şi lăsă capul în jos.

Spuse – cu un soi de jenă şi nemulţumire:

– Da, aşa fac eu, o grămadă de lucruri...

După o clipă de tăcere am spus:

– Bărbatul cu care eram dimineaţă m-a trimis să-ţi explic că ar fi mai bine să mărturiseşti tot. Niţeluş mi-a dat acelaşi sfat.

Sebastian mă ţintuia cu privirea. Aştepta. Am continuat:

– Am impresia că ei singuri nu pot să scoată nimic de la dumneata, cel puţin nu imediat – or, sunt grăbiţi. Peste câteva zile, anumiţi tovarăşi care ar putea să oprească toată povestea asta se întorc din străinătate. Iată de ce vor să aibă un rezultat – şi cât mai repede.

Se uită fix la mine, tăcut şi nemişcat. Am urmat:

– Înţelegi? Ştii foarte bine că dacă ştabii vor, pot să facă tărăboi pe tema legalităţii socialiste, ca să salveze... pe cineva. Dar nu pe dumneata.

– Înţeleg, spuse Sebastian. Ştiu la ce te referi.

– Persoanele despre care vorbesc s-au pus deja în mişcare. Dar mă întreb ce pot să facă până când se întorc... anumiţi oameni. Greu o să fie mai ales în zilele următoare. În orice caz, nu există pericolul unor represalii, ăăă... fizice.

– Da, adevărat. Păcat, ar fi fost mai simplu.

– Mai simplu, sigur că da. Ai putea să rezişti câteva zile, câteva săptămâni, câteva luni. Dar apoi...

Dădu din cap:

– Nu, nu, aş muri, şi cu asta basta...

L-am privit cu oarecare îndoială, nu credeam că cineva poate rezista la metodele de anchetă ale Securităţii. .

Am spus:

– Oricum, cineva a avut ideea să le aresteze pe fiinţele cele mai dezarmate de care eşti legat. Şi nimeni n-ar avea nimic de zis, este un procedeu normal... *reţinuţi pentru cercetări.*

– A fost o idee excelentă, şopti Sebastian.

– Excelentă, într-adevăr. Şi a venit de la cineva care te cunoaşte bine. Poate chiar de la Leopold care te-a denunţat.

– Deci el a fost...

– Bineînţeles... Cum ai putut să-i faci confidenţe unui asemenea individ?

– Am riscat, răspunse Sebastian, lăsând ochii în jos. Ştiam că e riscant. Dar îl cunoşteam, ştiam că e capabil să facă tot atâta

bine cât şi rău. A ales, după câte văd. De altfel, sigur că a ales de o bună bucată de vreme. De atunci tot aştept, aştept mereu...

– Ce?

– Ce se întâmplă acum. Ştiam că o să mă denunţe.

Am renunţat la o întrebare pe care i-am pus-o totuşi mai târziu. I-am spus în schimb:

– Deşi m-au trimis ca să te sperii, pot să-ţi spun că fetiţa dumitale este într-un orfelinat sau într-un cămin de copii.

– Da, spuse el. Dar mai e şi boala tatei, vârsta pe care o are şi mama care este pe jumătate nebună. Bătrânul poate să moară în câteva zile, iar mama, poate să rămână nebună pe restul vieţii... cât despre nevastă-mea... da, a fost într-adevăr o idee foarte bună.

– Cel puţin dacă, spunându-le ce vor, ai fi sigur că poţi să-i salvezi...,. dar nu ai nici o certitudine.

– Ah! ba da, ba da, spuse el. Probabil că le-ar da drumul. De ce să-i mai ţină? Doi bătrâni, o femeie şi un copil. Nu de ei au nevoie.

Adăugă după ce se gândi un moment:

– Singurătatea, frigul, murdăria, frica pentru nişte oameni bătrâni şi neputincioşi... e foarte greu. Securiştii ştiu foarte bine că am trecut prin toate astea şi că am aflat cât este de greu. Ce-ai face în locul meu? mă întrebă brusc.

– Nu ştiu. Cred că m-aş preda ca să facă ce vor cu mine.

Zâmbi cu răceală:

– Dar nici măcar persoana mea nu-i interesează. Eu nu sunt interesant decât dacă-i denunţ pe alţii.

Izbucni într-un râs scurt şi lipsit de veselie:

– După cum vezi, sunt sigur că viaţa mea nu este în pericol.

– Da, adevărat, am zis. Te au la mână al dracului de bine. Şi dacă denunţi pe alţii, după ce au scos de la dumneata tot ce-au vrut, te împuşcă.

– În cazul ăstşa oricum n-ar mai conta nimic, spuse Sebastian. N-aş mai fi bun de nimic, n-aş mai fi de folos nimănui. Poate că ar fi chiar drept să mă ucidă.

Nu mai puteam să mă uit la el, îmi făcea prea rău. M-am uitat la ligheanul cu smalţul sărit, la găleata cu apă rece, la săpunul negricios, la cârpa de lângă lighean.

– Cel mai simplu ar fi să mor, spuse, dar... n-am dreptul. Nu *cred* că am dreptul, a repetat cu o voce chinuită. Oricum, soluţia asta ar rămâne...

– Ei n-or să te ajute să mori atâta timp cât n-or să scoată de la tine tot ce le trebuie.

– Ştiu, ştiu, ştiu, soluţia asta rămâne la alegerea mea. Toate rămân la alegerea mea. Sunt un om liber. Tot timpul, tot timpul, tot timpul, sunt liber să aleg, mai spuse fără amărăciune sau disperare ci, dimpotrivă, pe un ton concentrat, preocupat, foarte serios.

– Dumnezeu să te ierte, i-am spus. Cum te-ai băgat în încurcătura asta? Credeai că poţi să *faci* ceva? Credeai că în ţara şi în lumea în care trăim cineva poate să facă ceva fără voia *lor*, să facă indiferent ce dacă *ei* nu vor? Totul se descoperă. Nimeni nu scapă. Ai fost ofiţer de Securitate în viaţa dumitale şi n-ai înţeles nici măcar atâta lucru? O sectă! O sectă religioasă! am încheiat cu amărăciune şi indignare.

Mi-a răspuns vorbind calm şi trebuie să spun că aproape în aceeaşi clipă mi s-a părut că simt în mine o linişte ciudată, dar totul s-a petrecut atât de firesc încât nu mi-am dat seama decât mai târziu de fenomen şi de relativa lui ciudăţenie, căci nici momentul, nici împrejurările nu erau de natură să mă liniştească.

– N-aş putea să spun că am încercat să înfiinţez o sectă.

M-am uitat la el cu atenţie. Ce înţelegea prin aceste cuvinte „n-aş putea să spun, căci asta ar însemna să recunosc" sau „n-aş putea să spun că am încercat", „doarece am şi *reuşit* să întemeiez una"?

– Îmi răspunzi ca poliţistului de azi dimineaţă? Era umilitor, felul în care minţeai.

– Ţi s-a părut că mint? Îi dădeam Cezarului ce e al Cezarului: lozinci.

Avea dreptate: nu minţise, căci nici nu-l înşelase pe Irod şi nici nu avusese pretenţia că-l înşală, şi tocmai asta îl înfuriase pe securist. În schimb, Sebastian se apărase, nespunând nimic din ce ar fi putut fi folosit împotriva lui. Nu, nu minţise, dimpotrivă, îl sfidase pe celălalt.

– Ai dreptate. Vorbeşte cum vrei.

– *În bobote*, a răspuns cu tristețe. Contribuția națiunii noastre la civilizația omenirii va rămâne, poate, inventarea limbajului *în bobote*, ca mijloc de apărare. De ce spuneai că este imposibil să faci ceva? Putem face orice. Suntem nu numai liberi, ci și atotputernici. Nu mă privi așa, știu la ce te gândești; uite-l pe prăpăditul ăsta care e încolțit din toate părțile, care nu mai poate face nici o mișcare fără să se rostogolească în prăpastie și care mai și vorbește de atotputernicie. Dar nu uita că dacă am ajuns aici este numai din cauza mea, a slăbiciunii mele, a moliciunii mele. Dacă știi să profiți de împrejurări, ești atotputernic, poți să faci orice, absolut orice! Numai că eu nu m-am priceput, ceva mi-a scăpat... încheie el brusc și rămase cu privirea ațintită în gol; efortul de gândire care i se citea pe față îi dădea un aer tâmp.

– N-ai cum să scapi de puterea statului *totalitar*, am spus.

Se dezemtici și mă privi:

– Ce-ai spus? Nu, n-ai dreptate. Să zicem de pildă că un om sau mai mulți au descoperit un mare secret pe care vor să-l dezvăluie altora. Dar este interzis să deții secrete de care statul nu are știință. Și dacă secretul nu e cunoscut de o singură persoană ci de mai multe, și tot fără știrea statului, atunci asta se numește organizație subversivă și se pedepsește cu moartea. Și ține seamă că există oameni slabi sau șovăielnici pe care denunțul îi atrage ca un magnet, că actul denunțării este încurajat, răsplătit, organizat și impus ca o datorie civică. Acestea sunt deci datele problemei. Crezi că nu există nici o soluție? Teoretic vorbind, bineînțeles, spuse el, cu un zâmbet trist.

– Bineînțeles, doar în teorie. Nu, nu există nici o soluție.

– Ba da, există. De ce alte... „organizații subversive" sunt descoperite? Mai întâi, pentru că țelurile lor *pot fi înțelese* de securitate. Oamenii aceia se găsesc pe același plan cu ea: la nivelul puterii, al urii, al dorinței de libertate chiar. Reacționarii se află pe același plan, sau mai degrabă ceva mai jos. Liberalii sau revizioniștii, ceva mai sus. Dar nivelul este același: al domeniului public și al vieții politice. Alte organizații au convingeri, au idei, au o credință comună: este cazul creștinilor sau al budiștilor. Își au cărțile lor, adunările lor,

predicile lor – ceea ce îi permite Securității să pună mâna pe ei.

– Dragul meu, tot, dar absolut tot ce depășește cercul strict al unei conștiințe individuale este sau va fi cunoscut și supravegheat de Securitate.

– Dar, îmi răspunse înfrigurat, umil și părând, în mod ciudat, că se rușinează, dar dacă împingeam toate condițiile la limită? Mai întâi limbajul, mijlocul de comunicare între oameni. Poți să-l înfrângi până acolo unde aproape că încetează să mai existe? Cum? Vorbind în bobote, așa încât cel ce este pregătit și dispune să înțeleagă, înțelege pe când altul dă din umeri și te crede imbecil. Apoi adunările. Le împingi la limită, ceea ce înseamnă întâlnirea dintre doi indivizi, o singură dată. În privința asta, experiența comunistă a clandestinității este foarte utilă. Comuniștii practicau întâlnirile în doi. Dar în cazul nostru – teoretic, nu-i așa? – nu este vorba de o acțiune materială, care înseamnă să manifești, să te înarmezi, să lupți. Trebuie numai să transmiți un secret și asta numai aceluia care este gata să-l primească. O singură dată este de ajuns. Bineînțeles că toate astea limitează posibilitățile de difuzare și încetinesc ritmul. Dar ce grabă avem? Cel care arde de neliniște și de dorință și care adulmecă secretul, acela va ști cum să ne găsească și nu va avea nevoie de nici o predică. Pe acela poți să-l câștigi cu un cuvânt, o faptă, un gest, o privire, un zâmbet, o tăcere. Și deodată nu mai e nici singur, nici pierdut, nici rătăcit, nici lipsit de apărare, nici îngenuncheat de statul atotputernic. Și mai e ceva: dogmele, ideile care sunt vulnerabile pentru că Securitatea ori le cunoaște, ori le poate pătrunde. Dar când se lovește de o noutate, Securitatea își pierde forța pentru că nu știe ce trebuie să caute, pentru că nu găsește, pentru că este oarbă. Și atunci când un trădător așa de subtil ca amicul Leopold, al cărui suflet este atât de însetat de căutarea și descoperirea secretului, le arată ce anume trebuie să caute, securiștii nu sunt nici măcar în stare să înțeleagă, își închipuie că trebuie să găsească o sectă religioasă, un soi de anabaptiști. Căci chiar și aici, elementul pe care vor să-l descopere a fost redus la limită: o idee aproape nulă. Sau, în orice caz, atât de simplă, atât de elementară încât atunci când o enunți pare un

fleac, o prostie, un paradox stupid. Oamenii noştri au vorbit între ei, apoi s-au despărţit, secretul lor nu va mai fi niciodată pomenit în discuţie, este ca o plasă din care poţi să apuci, să acoperi cu mâna, sau chiar să distrugi câteva ochiuri, dar niciodată reţeaua în întregul ei. Mai ales dacă este o reţea vie şi dacă se întinde continuu şi spontan.

– Bine, dar oamenii din care este formată pot fi recunoscuţi după comportament. Probabil nu au o etică, ceea ce înseamnă că se comportă la fel, iar asta îi face asemănători şi uşor de reperat.

Se uită lung la mine, şi îmi spuse:

– Nu e vorba nici de idei, nici de dogme, ci de o atitudine interioară: ea îi dictează fiecăruia acţiuni care vor fi marcate de amestecul dintre secretul de care îţi vorbeam şi propria lui personalitate... şi-atunci după ce îi mai recunoşti?

Văzând că tac – ceea ce însă nu însemna că sunt de acord, continuă:

– O reţea care se întinde de la sine şi pe care, foarte repede, nici unul din membrii ei nu o mai poate urmări cu gândul, căci s-a şi ramificat la suprafaţă, în adâncime, în sus, până în închisori, până în Comitetul Central chiar, dincolo de graniţe fiindcă nu ai de unde să ştii dacă printre studenţi, printre tehnicieni, printre oamenii partidului sau funcţionarii din ministere nu este unul, chiar în acest moment, care vorbeşte în bobote la Pekin, la Moscova sau la Berlin. N-avem cum să ştim. Nu mai avem cum să ştim. Nimeni nu mai poate urmări firul. Şi poate că există oameni care alimentează această extindere. Chair din interiorul ei, iar arderea ei internă se transmite până la nişte limite nebănuite nici măcar de ei; de altfel, nici nu vor să se gândească la asta, la ce le-ar folosi? Ca să facă statistici, să administreze, să organizeze? Asta-i treaba statului. Pe câtă vreme, în ceea ce ne priveşte, nu cunoaştem decât aceste discuţii între doi oameni care nu vor mai vorbi niciodată unul cu altul, despre taina lor. Vezi, deci, că problema se poate rezolva prin reducerea la limită a elementelor soluţiei: nu mai rămâne din ea decât ceea ce este abia exprimabil în cuvinte, ceea ce cu greu se poate deosebi de orice altă activitate omenească obişnuită. Este soluţia cea mai

simplă. Bineînţeles, ce spun eu este pură teorie, precizã el, cu privirea în pământ şi cu un aer atât de abătut încât i-am spus:

– Tot ce mi-ai explicat – este o victorie. Victoria cea mai grea şi deci cea mai completă care se poate închipui în momentul actual, dat fiind că nu este o victorie asupra unei lumi dezarticulate, nepăsătoare şi blânde, ci asupra... în sfârşit, în cele mai dure condiţii posibile. Or, ceea ce văd este că dumneata, învingătorul, te zbaţi în spaimă şi în tot soiul de necazuri. Nu vreau să-mi bat joc de suferinţa dumitale şi aş fi gata să mă rog pentru dumneata ca să te văd uşurat dar... îţi dai seama, nu?

– Da, adevărat, spuse şi sculându-se de pe scaun, începu să se plimbe de colo-colo. Cu o mână îşi strângea mâna cealaltă făcută pumn şi repeta:

– Atunci de ce? De ce? Ce rost au toate astea? Cu ce-am greşit? Ce trebuie să înţeleg? Ce-ar fi trebuit să fac?

Mă durea că sunt nevoit să-i distrug frumoasa, dar inutila invenţie aşa că am şoptit cu tristeţe:

– Trebuie să înţelegi că lumea este crudă şi absurdă, o maşinărie care te zdrobeşte în mod stupid si că, în fond, ai încercat ceva imposibil. Ai văzut de altfel unde ai ajuns, asta e dovada.

Mă privi, grav:

– Chiar crezi asta?

– Pune-l pe fratele dumitale Cristian să-ţi explice mecanica destinului, i-am răspuns. Acum, după atâta vreme, pot să mărturisesc că, vorbindu-i în felul acesta, mă dovedeam şi uşuratec şi înfumurat: ce ştiam eu ca să-l judec pe Sebastian şi tot ce se întâmpla cu el? Nu-l cunoşteam, habar n-aveam cu cine stau de vorbă – şi, cu toate acestea, îndrăzneam.

Îmi răspunse umil şi răbdător.

– Da, da, ştiu: lucrurile par să stea aşa, ştiu de multă vreme că aşa se vede din afară. Dar n-am dreptul să mă opresc la aparenţe, nu, n-am acest drept, nu pot să uit ce-am învăţat. Deci trebuie să încerc să înţeleg: nu pot nici să renunţ, nici să mă întorc din drum, trebuie să merg înainte, din ce în ce mai departe. Poate că ăsta e motivul: oare mă oprisem? Oare eram mulţumit? mă întrebă uitându-se la mine fix. Nu puteam să-i suport privirea. Părea idiot sau nebun, dar aveam strania cer-

titudine că nu era nici una nici alta. S-a aşezat pe patul prăpădit continuând să-şi strângă unul din pumni cu cealaltă mână crispată. Respira greu. Tăcea. Dădu de câteva ori din cap, apoi sări în picioare zicând:

– Trebuie neapărat să aflu. Am să aflu. Trebuie să înţeleg şi să... pe urmă, eu... Trebuie să înţeleg ce am de făcut. De ce mi-am pierdut forţa? De ce sunt la capătul puterilor? Există cu siguranţă o ieşire, simt că există.

Îi străluceau ochii, pe frunte îi apăruseră broboane de sudoare. Îmi spuse:

– Ascultă, de câteva nopţi nu mai dorm ca să mă gândesc, să încerc să văd cum de-am ajuns aici, ca să pricep, ştii? Am pus totul pe hârtie ca să-mi fie mai clar: acum vreau să te rog ceva: citeşte şi spune-mi ce crezi că ar trebui să fac.

Şi împinse spre mine, umil şi înfrigurat, un teanc de hârtii care se afla pe masă. L-am luat fără să mă gândesc deşi începusem să bănuiesc că tot ce i se întâmpla şi însăşi persoana lui, mă depăşea. Am spus cu efort:

– Nu cred că te pot ajuta...

– Darm-ai şi ajutat! Poate că ai să vii şi-ai să-mi dai răspunsul pe care-l caut. Poate că n-ai să mai vii de loc şi va fi şi asta un răspuns. Poate că ai să-mi spui ceva care va fi exact contrariul răspunsului şi care mă va ajuta să-l găsesc. Sau poate că mă înşel de la început până la sfârşit, adăugă pe alt ton şi încheie grav:

– Da, poate că greşesc şi în cazul acesta va trebui să caut altceva.

– Nu te lăsa, am spus.

Îmi zâmbi ca un copil cuminte, cu mai multă prietenie – să îndrăznesc să o numesc iubire? – decât citisem vreodată în ochii oricărei alte fiinţe de care fusesem legat prin sânge sau,ceea ce, până la urmă e acelaşi lucru, prin sexualitate.

– Sigur că nu mă las, spuse. Şi am să mă rog pentru dumneata. Îţi mulţumesc.

Am băgat hârtiile în buzunarul şubei şi am ieşit. Din curte, am mai aruncat o privire pe fereastră. Se aşezase din nou lângă masă, cu mâinile pe genunchi, cu privirea aţintită în gol; aveai impresia că se pregăteşte de o aşteptare neclintită,

acel soi de aşteptare care prin intensitatea ei, prin fervoarea ei de nezdruncinat pare că va face – negreşit – să ţâşnească evenimentul, fiinţa sau obiectul aşteptat. Se gândea, sau poate se ruga. Pentru mine, poate?

Am luat-o peste făgaşurile îngheţate, prin beznă, spre schelele luminate. Auzeam uruitul înfundat al trenurilor care treceau pe centura de căi ferate din jurul oraşului. „Nu, mi-am zis brusc, cu voce tare. De la mine aşteaptă el un răspuns? N-aveam ce să-i spun." Nu credeam să-l mai văd vreodată, mă gândeam că nu mai am de ce. Nu doream să-i aflu secretul: ţelul meu, mult mai banal decât al său, era altul. Dar, mă gândeam, poate că aici, în jurul meu chiar, sunt unii care-l cunosc. Am luat tramvaiul la cap de linie. M-am uitat la taxatoarea vânătă de frig, prost hrănită, înfofolită într-un şal de lână; la călătorii care se urcau în staţii, morocănoşi, nemulţumiţi, nervoşi, puşi pe harţă, ca toţi bucureştenii de pe vremea aceea. Unii citeau ziarul de seară în care un desen schiţa traiectoria noului sputnic sau a noii rachete, nu-mi mai aduc aminte, de două zile asta era marea noutate. Care dintre ei cunoştea secretul? mă întrebam şi încercam să descopăr o anume seninătate, un anumit aer enigmatic, ceva neobişnuit pe figurile lor, dar degeaba. Mi-am încrucişat privirea cu aceea a unui călător care şi-a întors ochii imediat, lunecând liniştit în lături. Oare *ştia*? Şi Arthur Zodie, care cu o seară înainte, îmi vorbise în bobote? Dar Cristian? Şi mai cine, dintre cei pe care nici măcar nu-i bănuiam? Şi deodată oraşul, ţara, acea lume dureroasă şi de insuportabilă densitate pe care credeam că o cunosc până în măruntaie mi se înfăţişă ca o prăpastie – furnicar: o prăpastie *plină*.

8

Apropiindu-mă de casă am văzut pe aleea prost luminată o siluetă înaltă care se îndrepta spre mine: nu i-am dat atenţie şi voiam să trec mai departe când am auzit că mă strigă cineva pe nume: era Cristian Ionescu.

– Ce noroc că te-am prins aici ca să nu-i mai deranjez pe ai tăi la ora asta.

– Vino totuşi sus, hai să bem ceva, am zis gândindu-mă ce-o fi vrând de la mine.

Răspunsul mi l-a dat chiar el când m-a întrebat cu o îngrijorare stăpânită:

– Nu, mulţumesc, nu urc. Ce mai e nou?

Stăteam amândoi pe trotuar sub cerul senin al nopţii geroase.

– Vin de la Sebastian.

– A! Nu-l cunoşteai, murmură Cristian.

– Ba da, din vedere, dar ştii cum e... Nu, de fapt, nu-l cunoşteam. Îmi face rău să-l văd în situaţia asta, el care era atât de...

– Da, spuse Christian. Sunt câţiva ca el, sigur că nu mulţi, pe care-i găseşti unde te aştepţi mai puţin şi care, la prima vedere, nu par deloc ceea ce sunt.

– Lumea capătă o justificare, poţi s-o accepţi mai uşor decât ai crede. Oameni ca el, o fac... datorită lor... şi tocmai lui i se întâmplă... tocmai unui om ca el...

– Mecanica destinului acţionează asupra lui mai clar decât în alte cazuri, şopti Cristian şi tonul lui nu avea nimic din certitudinea şi orgoliul intelectual pe care te-ai fi aşteptat să le găseşti la un om care crede că a făcut o descoperire, o mare descoperire.

Dimpotrivă, ca şi la întâlnirea dinainte, mi s-a părut mai degrabă necăjit şi umilit, ca cineva care vorbeşte despre lucruri ce-l depăşesc într-un fel.

Continuă:

– A intrat în niște zone în care aproape că atinge unele limite ale condiției umane. Este ca și cum ai urca pe Everest: cu cât urci, cu atât e mai greu, iar odată ajuns în vârf, fiecare pas te slăbește cât o săptămână de mers în câmpie.Acolo unde a ajuns el este atât de ușor să nu mai înțelegi și prin urmare să cazi... iar în aceste condiții, căderea nu mai este simpla coborâre în inconștiența binecuvântată a omului de rând: este prăbușirea într-o disperare absolută în care nu poți trăi dar din care nu mai ai nici puterea nici dorința să ieși – este ceea ce se înțelegea odinioară prin căderea îngerilor și prin alegoria infernului. Și aventura lui nebănuită, a dezlănțuit această furtună care are aparența unei cabale de partid și care ne înghite și pe noi toți, făcând totodată să se împlinească destinul individual al fiecăruia.

– Crezi? Ce raport logic poate să existe între ceea ce li s-a întâmplat părinților tăi și restul destinului lor?

Îmi răspunse după o clipă de tăcere:

– Nu știu... Poate că e un păcat să iubești o singură ființă uitând de toate celelalte.

Tatăl meu a păcătuit în felul acesta și acum e singur. „Celui care nu avea nimic i s-a luat și ceea ce avea", e pedepsit pentru că s-a mărginit, s-a oprit, s-a întors asupra propriului său eu transformat în obiect al dragostei sale și uite că acum este singur, despărțit de ea și poate sortit să moară așa, fără ea.

Eram îngrozit. În lumina puțină de pe alee i-am văzut figura răvășită, înspăimântată de această viziune amenințătoare. L-am întrebat, totuși:

– Și... ea?

Lăsă ochii în jos și rosti cu greutate:

– Ea, este o ființă care... a fost foarte vinovată. Trufie, cruzime, dragoste de sine, ură...

– Dar tu? l-am întrebat furios.

– Oh! eu... eu sunt vinovat pentru că știu ce trebuie făcut dar sunt prea leneș ca să fac ceva; mă las copleșit de inerție deși legea noastră este legea ascensiunii. Ah! dacă ar trebui să căutăm motivele nenorocirilor noastre – nimic mai simplu. Numai că oamenii nu au un spirit autocritic.

– Tot e bine că-l are Sebastian.

– Da, adevărat: bietul Sebastian. Mi-e milă de el. Cum mi-ar fi milă dacă l-aş vedea pe Atlas ţinând pământul pe umeri. Aşa a fost Sebastian de când îl ştiu. De când îl ştiu s-a chinuit aşa. Îmi vine să-i spun ca prietenul lui Leonardo da Vinci: *O Lionardo mio, che tante penate.* Şi *ei*, ei îi complică şi mai mult situaţia, vor să-l oblige să fie abject, să facă o alegere; or, această alegere, oricare ar fi ca, l-ar împovăra cu păcat şi cu durere. Asta este tehnica *lor*, ca atunci când aruncă în închisoare familiile celor care evadează ca să fie liberi: în felul acesta reuşesc să lege pentru totdeauna elanul spre puritate de o crimă împotriva celor dragi pentru ca nimic din ceea ce ei pot păngări să nu rămână pur. Este ca voluptatea pe care o au ruşii şi chinezii când îşi umilesc duşmanul, când îl zdrobesc. Sete de absolut, dar prost orientată, căci victoriile totale îl distrug pe învingător pe dinăuntru. Bietul Sebastian!

– O să găsească el o ieşire, am spus. Până la urmă o să câştige partida.

– Da, dar cu ce preţ? Şi, în afară de asta, ce se va întâmpla cu noi? chiar dacă scapă, nu o să ne poată explica nimic. Poate că în momentul acela va găsi alte căi sau poate suntem cu toţii pierduţi. O să aflăm zilele astea, spuse Cristian, după care îşi luă rămas bun şi plecă în mare grabă, cum făcuse şi dimineaţă.

Acasă, i-am povestit Izoldei tot ce se întâmplase. Apoi m-am apucat să citesc hârtiile lui Sebastian. Mi-am dat imediat seama de înţelesul lor. Şi am început să le transcriu pe măsură ce citeam, în acelaşi cifru pe care-l folosisem şi la restul biografiilor şi memoriilor adunate până atunci şi faţă de care confesiunile lui Sebastian reprezintă o încununare. Am lucrat toată noaptea, până am adormit cu capul pe birou. Iată partea pe care am cifrat-o în noaptea aceea, începând cu titlul destul de ciudat.

CA SĂ ÎNŢELEG MAI BINE

I

Trebuie să caut foarte departe în trecutul meu originile dilemei, ale spaimei şi chinului în care mă zbat acum. Cu siguranţă, unii se întreabă cum de-am ajuns aici. Eu însă, tot gândindu-mă de câteva zile încoace, cele mai chinuitoare din viaţa mea de până acum, am reuşit să reconstitui pas cu pas etapele drumului care m-a adus aici. Fireşte, nu fiecare zi sau fiecare lună, ci fiecare an şi fiecare perioadă din viaţa mea m-au împins spre acest moment. Fiecare fiinţă îşi are legea ei interioară care-i impune o anumită cale şi aşa s-a întâmplat şi cu mine care nu sunt nici diferit, nici mai bun decât aproapele meu – poate cel mult mai rău. În orice împrejurări sociale sau istorice, tot aici aş fi ajuns, oricum aş fi devenit ce sunt şi acum, cel ce sunt încă prea mult eu însumi. Experienţa tăinuită a copilăriei, formele subterane ale celei dintâi sexualităţi şi deci, din nou, împrejurările exterioare? De prea multe ori am făcut experienţa libertăţii ca să mă cred neapărat supus unei necesităţi exterioare sau interioare, alta decât aceea care domină orice fiinţă omenească. Căci eu sunt orice fiinţă omenească. Orice muritor este, pe undeva, în adâncul lui şi în mod misterios, cel ce sunt eu, cel care este încă prea mult eu însumi şi prea puţin ce ar trebui să fie sau mai degrabă să nu fie.

M-am gândit mult la copilărie, la adolescenţă şi am deslusit momentele cu adevărat importante tocmai pentru că nu le uitasem. Am înţeles că nu are prea mare importanţă *de ce*, şi *cum* am ajuns unde am ajuns şi în ce direcţie trebuie să continui. Am făcut bilanţul: ce murise în mine şi ce rămăsese viu; am trecut în revistă drumurile pe care le cercetasem până la capăt şi care se înfundaseră şi l-am descoperit pe cel care, încă deschis, mă cheamă aşa cum îl cheamă pe fiecare dintre noi. Cred că, în sfârşit l-am descoperit,după atâta amar de

vreme în care m-am lăsat orbit şi m-am încăpăţânat în inerţie! Dar la ce bun să-mi mai reproşez trecutul?

Pentru trecut, ca şi pentru viitor şi pentru clipa prezentă trebuie să am numai recunoştinţă, până la cele din urmă limite ale *iubirii* de care sunt în stare şi chiar dincolo de ele, până acolo unde totul este recunoştinţă, adoraţie şi iubire.

Dar în copilărie şi în adolescenţă habar n-aveam de toate astea. Eram surd şi orb. Numai necunoaşterea ne poate face să credem în bunătatea şi puritatea copiilor şi a adolescenţilor. Totul în ei este numai forţă întunecată, ca la orice animal. Ceea ce este luminos în ei nu este decât un dar şi un fruct al trupului; nu au decât un lucru preţios: căutarea, aşteptarea nelinişţită, dorinţa, lăcomia, insatisfacţia. Eram asemenea lor: tot ce aveam mai bun era o sete nepotolită de ceva, nu ştiam nici eu de ce, ea îmi trasa încă de pe atunci forma destinului ca pe o găoace goală pe care viitorul avea să o umple.

Numai aşa pot să-mi explic de ce din lumea adolescenţei, pe care o revăd în minte ca pe un univers solar, n-a mai rămas în memoria inimii mele decât o beznă. De pidlă, ultima vacanţă, când eram toţi la ţară – părinţii, fraţii, sora mea şi cu mine. Pot să iau oricare din zilele de atunci la întâmplare. Cum ar fi aceasta: m-am trezit de dimineaţă ca de obicei, cu trupul vioi şi mintea limpede cum le ai la vârsta aceea; am sărit din patul în care dormisem gol, dezvelit, aproape neîntors după cum dovedeau cearşafurile abia răvăşite. Mi-am tras repede şortul şi mi-am lăsat sub pat sandalele prăfuite: preferam să umblu desculţ. În cameră nu bătea încă soarele; albul pereţilor văruiţi era albăstrui. În schimb soarele cădea în plin pe coastele dealurilor lungi şi înalte de dincolo de Dunăre şi pe cascadele de glicină cu frunzele de un verde palid care împrejmuiau terenul din faţa uşilor înalte deschise spre terasă. Celălalt pat era gol; fratele meu Erasmus se trezise şi ieşise. Eu dormeam cu el, Filip şi Cristian în altă cameră, iar Valentina avea camera ei. Am ieşit pe uşa înaltă care dădea pe terasă şi am simţit sub tălpi asprimea dalelor de gresie, zgunţuroase şi strălucind din cauza grăunţelor de mică ce păreau de aur. Între dale creşteau floricele galbene, purpurii, portocalii, picături de culoare

atunci căzute, cu frunzuliţe lucioase şi ascuţite ca acele de pin: era o specie căreia îi pria şi soarele cel mai nemilos şi care nu păţea nimic nici dacă o călcai în picioare. Simţeam sub tălpi că piatra se încălzise deja. Am mers până la capătul terasei. Ciorchinii de glicină de un mov palid miroseau a miere; albinele, bondarii păroşi, viespile roiau în jurul lor zumzăind, îmbătaţi de mireasmă; pe frunzele din vârf fluturi albi, cu aripile ridicate şi lipte se opreau o clipă, palpitând uşor într-o boare de vânt. M-am uitat în jos; zidul făcut din blocuri de gresie orientate spre sud se încălzea la soare. Prin el îşi croiseră drum rădăcinile noduroase ale iederei şi glicinei. Nemişcată în soare, o şopârlă verde mă privea. Un foşnet scurt între două blocuri mi-a vestit trecera unuia din şerpii inofensivi care locuiau în zid şi cărora le plăcea să se încălzească la soarele de amiază şi chiar mai târziu, căci pietrele rămâneau calde şi după apusul soarelui şi nu se răceau decât la căderea nopţii. La picioarele zidului trecea drumul spre terasă; dincolo de el, un petec cu iarbă îngălbenită în mijlocul căreia se înălţa un nuc; şi mai departe, terenul cobora până la Dunăre. Cât cuprindeai cu ochii nu vedeai decât terasele plantate cu viţă de vie, frunzişul copacilor. Aracii înfăşuraţi în frunze verzi-albăstrii din cauza sulfatului de cupru cu care fuseseră stropiţi păreau nişte vrăjitori primitivi: cârduri de spiriduşi ai pământului, care aşteptau neclintiţi sub ploaia de foc a razelor de soare coacerea ciorchinilor. Dincolo de ei nu mai era nimic altceva decât fluviul larg şi strălucitor ce oglindea cerul, ceva mai străveziu decât era în realitate şi dealurile răsturnate cu petecele de gresie străpungând pământul ici şi colo, cu pădurile înfoiate, cu coastele pleşuve care te făceau să te gândeşti la spinarea unor uriaşe animale adormite la soare. O barcă singuratică se scurgea pe fluviu trăgând după ea un unghi deschis de spumă şi fulgerând din când în când din lopeţile ude. Fluviul făcea un ocol mare şi se întindea spre o câmpie pe care, între inundaţii, grâul creştea repede de tot; undeva în depărtare, un remorcher înconjura pintenul dealurilor, cu patru şlepuri după el.

Peste apă se zăreau perdele de sălcii care şerpuiau pe

câmpie de-a lungul micilor râuri ce se vărsau în fluviu. Mai departe, păduri de sălcii, câmpuri şi, în fundul orizontului, dealuri joase şi albăstrii, un cer albicios care se făcea tot mai albastru pe măsură ce se apropia de zenit unde era de o culoare regală, plină şi adâncă, o culoare ce te hipnotiza şi te ameţea. La dreapta, la poalele dealului pe care se afla casa noastră, prin frunzişul copacilor se întrezăreau acoperişuri de olane roşii: acolo se aflau gara, micul port, câteva case de pescari, biserica, şoseaua. M-am întors să văd dacă se simţea vreo mişcare în casă: nimic, uşile înalte erau larg deschise, dinăuntru nu răzbătea nici un sunet. Zidurile, date cu var amestecat cu nisip zgrunţuros, aveau o culoare blândă şi stinsă; de-a lungul lor se căţărau glicina şi o viţă sălbatică dintre ale cărei frunze roşii răsăreau ciorchini de bobiţe negre, otrăvitoare. Pe pereţii dintre uşile înalte era zidită câte o placă rotundă de lut ars în mijlocul căreia, pe fondul ocru, răsărea un ciorchine de struguri vopsiţi în albastru. M-am îndreptat spre celălalt capăt al terasei, adăpostit sub doi nuci bătrâni şi stufoşi. Pe masă rămăseseră, de la micul dejun, şerveţele mototolite, farfuriile şi ceştile; de jur împrejur, fotoliile de răchită lăsate în neorânduială îmi arătau că ceilalţi mâncaseră fără să mă aştepte. Dormisem mai mult ca de obicei, frânt de oboseală după ce vâslisem toată seara ca să-i plimb cu barca, la lumina lunii, pe mama, pe tata şi pe Valentina. Prin gardul viu care despărţea terasa de curtea din spate vedeam slugile umblând de colo-colo şi pe tata care, cu mâinile în buzunare şi cu trabucul între dinţi, supraveghea reparaţiile la acoperişul grajdului. M-am dus să-l întreb unde erau fraţii mei. Nu-mi era foame, voiam să mă duc după ei fără să mai mănânc. Pe vremea aceea, tata era mult mai voinic – un domn cu burtă, faţă roşie şi tâmplele cărunte. Tipul robust, senin, lipsit de frământări lăuntrice. Se uita placid la muncitorii căţăraţi pe acoperişul grajdului. Prin uşa deschisă răbufnea un miros de fân şi de borhot. Dincolo de creasta acoperişului începea coasta dealului, pietroasă, presărată cu tufişuri pline de mărăcini, cu fâneţe din care izbucnea, ici şi colo, văpaia macilor.

– S-au dus toţi la scăldat, îmi zise tata. Du-te şi tu.

M-am uitat la cei doi bărbaţi care băteau în cuie

scândurile acoperişului proaspăt geluite, de un alb strălucitor şi pe deasupra lor, la dealurile cu fâneţe cosite, cu terasele viilor spre care urcau oameni cu stropitoarea în spate. Şi mai sus erau stâncile cenuşii şi pădurile de pe creastă. Mai sus – cerul. Încă mai sus, doi ulii cu pene albe şi negre se legănau în aer cu aripile larg desfăcute şi nemişcate. Şi sus de tot – soarele. Am închis ochii, orbit. I-am deschis şi mi s-a părut că lumea s-a întunecat deodată, dar după câteva clipe privirea mi s-a limpezit din nou.

– Bine, mă duc după ei, am spus.

– Să nu întârziaţi la masă, mi-a strigat tata din urmă. Ştii că mamei nu-i place să vă aştepte.

Am luat-o la fugă pe unul din cele două drumuri care urcau spre casă, cel mai scurt şi mai abrupt. În timp ce alergam auzeam vocile oamenilor în vie: râdeau. Am trecut pe sub nucii, duzii şi teii care mărgineau drumul. Simţeam sub talpă pământul mai puţin aspru decât gresia de pe terasă şi cu toate acestea câte o piatră mai ascuţită îmi intra în piele, deşi se îngroşase şi se bătătorise de cât umblasem în picioarele goale. M-am mai întors o dată şi m-am uitat în sus, spre casă: zidurile ei de un alb stins sub acoperişul de olane roşii se iveau deasupra glicinei care îmbrăca pietrele cenuşii ale parapetului.

În picioare, pe terasă, mama privea pe deasupra vârfurilor copacilor, peste locul unde mă aflam, departe, spre fluviu. Avea o rochie albă fără mâneci, părul ei negru, tuns scurt, era numai inele. Era tot ce puteam să văd de la distanţa unde mă aflam. Mama părea firavă, îndepărtată; şi casa o vedeam ca dintr-o mare depărtare. Acum, când mă gândesc la toate astea, îmi spun că este poate numai îndepărtarea amintirii şi distanţa nesfârşită între ceea ce este încă şi ceea ce nu mai este şi nu va mai fi niciodată, căci casa a dispărut şi mama e în închisoare şi nu o voi mai vedea probabil niciodată. Am rupt-o din nou la fugă pe sub pomii care creşteau pe marginea drumului atingând în treacăt vârfurile ramurilor pline de flori şi de frunze care atârnau; am ajuns la şosea, am traversat-o, am coborât scările de piatră, am sărit peste şinele încinse ale căii ferate, am ocolit stivele de traverse îmbibate cu catran care răspândeau un miros puternic şi sănătos şi am ajuns pe

vechiul chei părăginit ale cărui ziduri stăteau să cadă în apa fluviului. Văzută de aici, de aproape, apa era aşa cum este cu adevărat, galbenă şi tulbure, dar dacă priveai mai departe, ea era din nou o oglindă albastră în care se scufundau dealurile din faţă, cu stâncile lor, cu pădurile lor şi povârnişurile acoperite de o iarbă măruntă asemeni unei spinări de bou. Aşezaţi pe o barcă trasă pe mal şi răsturnată cu fundul în sus nişte pescari îşi reparau undiţele. M-am uitat către debarcaderul unde vasaul de călători trăgea de două ori pe săptămână şi am zărit barca noastră. Filip, Erasmus şi Cristian, în slip, erau deja în barcă, Valentina în apă, se agăţa de marginea bărcii cu braţele ude; picături de apă străluceau pe muşchii încordaţi ai umerilor. Le-am strigat:

– Aşteptaţi-mă! Vin şi eu; şi am plonjat.

Apa rece mi-a biciuit pielea încinsă de soare. M-am lăsat târât încet de curent şi m-am prins cu mâinile de marginea bărcii, lângă Valentina ale cărei bucle scurte de un negru albăstrui şiroiau de apă. Filip şi Cristian desfăceau parâmele; Erasmus potrivea lopeţile.

– Nu urcaţi amândoi deodată, strigă Filip. Valentina urcă prima şi apa care se scurgea de pe corpul ei vânjos mi-a intrat în gură; barca se înclină dar era prea mare ca să se răstoarne pentru atâta lucru. Catargul şi pânza, strânse, zăceau pe fundul bărcii, nu adia nici o boare şi curentul era prea puternic pentru a ne permite să mergem în susul apei fără o briză bună.

– Mergem la pescuit, îmi spuse Erasmus.

Pe atunci avea optsprezece – nouăsprezece ani şi un păr castaniu şi buclat. Dintre noi toţi numai eu nu eram frumos, dar nici Erasmus nu era ca ceilalţi: mai stângaci, mai rezervat, trupul lui avea mişcări mai scurte şi mai rigide în timp ce mişcările lui Filip, ale lui Cristian şi ale Valentinei erau întruchiparea frumuseţii. În afară de asta, Erasmus purta tot timpul o pălărie mare de pai ca să nu se bronzeze. Filip şi Cristian erau înalţi, zvelţi şi muşchiuloşi ca nişte statui. Filip, blond cu ochi mari şi verzi, Cristian brun cu ochi albaştri şi Valentina care înota şi vâslea cot la cot cu ei erau cele mai frumoase făpturi pe care le văzusem în viaţa mea. De atunci am învăţat să mă feresc de frumuseţe care este atât de des

receptacolul unui eu închis în orgoliul său şi într-o sterilă adoraţie de sine. Era pentru mine o lecţie bună de modestie, căci nefiind nici cel mai mare, nici cel mai mic, nici cel mai slab, nici cel mai tare, dar cu siguranţă cel mai puţin frumos, am aflat că întotdeauna există cineva care te depăşeşte, că eşti întotdeauna peste sau sub cineva.

Valentina ţinea cârma. Filip se întinsese pe fundul bărcii iar noi, ceilalţi trei am apucat lopeţile. O vreme am vâslit în tăcere. Nu se auzea decât scârţâitul ritmic al lopeţilor în furcheţi. Mă uitam la vârtejurile mici de spumă care apăreau în locul unde vâslele ieşeau din apă şi pe care le lăsam în urmă într-o alunecare mută, asemănătoare unui zbor planat. Soarele ne cădea drept pe umeri dar eram obişnuiţi. Căldura îmi intra adânc în carne şi în oase şi tot uitându-mă la rotocoalele pe care lopeţile le lăsau în urma noastră simţeam cum mă ia somnul.

– Ăsta a plonjat cu şorţul pe el, spuse Valentina.

– Zăpăcitule! îmi aruncă Filip.

Au început toţi să râdă. Am răspuns:

– Am uitat să-mi pun slipul pe dedesubt.

– O să răceşti la ovare, a râs Filip şi ceilalţi s-au luat după el. Eu nu. Şi aşa, râdeam foarte rar.

– Se usucă, am spus. E aproape uscat.

– Stai cu fundul în udătură, zise Filip. Hai, scoate-l!

N-am răspuns nimic. Râsul Valentinei, fără ca ea să-şi dea seama sau fără să vrea, a sunat aţâţător, apoi spuse:

– Scoate-l o dată, nu văd nimic, sunt ăştia doi în faţă.

Discuţia nu-mi făcea nici o plăcere. Eram obişnuiţi să umblăm toată vara numai în şort cât stăteam la ţară, dar nu-mi plăcea să fiu complet gol, cu excepţia nopţilor când era prea cald ca să suport pijamaua. Am bombănit:

– Lăsaţi-mă în pace. O să se usuce.

– Nu şi-ar scoate şortul nici mort, zise Filip aruncându-mi o privire lungă şi zâmbitoare. E pudic, băieţelul ăsta.

Tonul lui indulgent m-a făcut să mă simt prost. Filip reuşea foarte uşor să mă facă să mă simt prost. Era cel mai mare dintre noi şi se întorsese de curând din Italia unde studiase pictura. Era înalt şi foarte zvelt dar avea membrele pline, muşchii pieptului şi ai burţii nu erau plaţi şi uscaţi ca la

noi, ceilalţi, ci rotunjiţi şi bombaţi. Pieptul neted, nasul lung şi fin, faţa ovală, degetele lungi şi subţiri, mâna cărnoasă şi mai ales zâmbetul abia schiţat şi echivoc îl făceau să semene cu un tablou dintr-o carte de artă pe care mi-l arătase Erasmus, atrăgându-mi atenţia asupra asemănării cu Filip: *Bacchus* al lui Leonardo da Vinci.

– Eşti caraghios cu ruşinea asta a ta, spuse Filip, de-asta ai ajuns negru ca un ţigan cu un şort pictat cu alb pe piele.

Şi toţi au izbucnit din nou în râs.

– Nu prea e frumos, a spus Valentina.

– Fiindcă sunteţi proşti şi nu faceţi nudism, zise Filip.

Valentina chicoti şi îl întrebă:

– Nudism? Unde?

– Unde nu vă vede soarele, a răspuns Filip. Şi după ce râsetele au contenit, adăugă:

– Pe insulă, între răchite.

A urmat o tăcere. După care Erasmus ne anunţă:

– Eu, după ce pescuim, mă întorc acasă. Filip se uită lung la el. Stătea întins pe fundul bărcii, sprijinit în coate, cu spatele lipit de picioarele Valentinei, cu ceafa pe genunchii ei, aşa cum nici unuia dintre noi nu i-ar fi dat prin gând, mai ales mie, căci Valentina era sora mea şi n-aş fi atins-o pentru nimic în lume, nici pe ea, nici pe mama, nici pe vreunul din fraţii mei sau pe tata sau orice alt corp – indiferent al cui ar fi fost. Avusesem şi eu, ca toată lumea, nişte vise erotice stupide în care le amestecam pe mama sau pe sora mea, dar nu contau devreme ce nu eram un caz aparte şi de vreme ce, odată treaz, toate astea dispăreau ca şi când n-ar fi fost. Se spune că şi Iulius Cezar ar fi visat că face dragoste cu mama lui şi se pare că nenumăraţi oameni, aparent obişnuiţi, au avut astfel de vise, dar în ce măsură aşa ceva creează o asemănare între aceşti anonimi şi Iulius Cezar? Este ca şi cum ai spune că au, ca şi el, nas şi urechi. Tabuurile şi refulările fac parte din condiţia umană, ele vor exista întotdeauna şi întotdeauna oamenii vor viola, în vis, unul sau altul dintre aceste tabuuri, fie că este trecător şi specific unei anumite epoci de scurtă durată, cum este cel al goliciunii, fie că este congenital grupului uman şi deci etern ca şi omenirea, cum este cel al uciderii unui membru al grupu-

lui. Şi ceea ce va fi deosebit în destinul lui Cezar nu se va regăsi niciodată în ceea ce Iulius Cezar are în comun cu milioane de oameni după cum nu frigiditatea a făcut din Leonardo da Vinci ceea ce a fost: îi plăceau băieţii tineri, ca şi contemporanului său, Michelangelo, dar ce au în comun în afară de asta şi de faptul că au fost pictori? Nu foloseşte la nimic să-ţi cauţi esenţa în forţele primitive şi subterane ale sufletului, unde găseşti specia, arhetipurile categoriilor şi grupurilor umane, dar niciodată personalitatea individuală a omului pe care vrei să-l cunoşti, căci ea într-adevăr se organizează începând cu rădăcinile subterane şi caracteristice speciei, dar ajunge în altă parte: trebuie deci să priveşti întregul şi mai ales ceea ce este unic, nicicând repetat – irepetabil – or, ce este mai repetabil decât sexualitatea şi celelalte funcţii negative?

Filip era înalt şi lat în umeri şi zăcea întins ca o statuie de bronz cu ochi de smaralde încrustate şi cu păr de aur, o statuie care, expusă la prea mare căldură, se înmuiase şi se uita cu un zâmbet gânditor la noi care vâsleam.

– Erasmus, spuse el, trupul tău n-are savoare. N-are nici o eleganţă.

Erasmus n-a răspuns. Filip continuă:

– În schimb, odorul mamei e bun de pus în vitrină.

Apoi adăugă, pe un ton aproape sever, vorbind cu Cristian la care se referise:

– Uite ce e, dacă nu faci nudism şi te prind că rămâi cu fundul alb, te omor.

– N-o să-ţi arăt fundul, zise calm Cristian.

– Nu i-l arată decât lu' mămica, spuse Erasmus

Cristian se întoarse şi îl fulgeră cu ochii lui albaştri întunecaţi de furie:

– Dacă-ţi ard una cu lopata îţi turtesc pălăria aia idioată pe capul tău de tâmpit. Nu ţi-e ruşine să vorbeşti aşa de mama...

Şi îi întoarse spatele lat, numai muşchi.

– Şi ce, bombăni, ea ne-a făcut, ea ne-a şters la fund când eram mici, cu ea e altceva.

– Cristian are dreptate, spuse Valentina pe un ton echivoc.

Cristian îi aruncă o căutătură iute, dar Valentina îşi luase o înfăţişare serioasă. Murmură:

– Nenorociților!

– Ce-ai cu noi? întrebă Filip.

– Nu cu voi. Cu Erasmus și cu Sebastian. El l-a învățat pe Erasmus să fie măgar cu mama. Lăsați, că vedeți voi ...

Se lăsă o tăcere neplăcută. Barca aluneca în gâlgâitul surd al apei înspumate. Peste dealuri aerul tremura de căldură. Pe neașteptate un pește mare țîșni din apă și se scufundă la loc după ce sclipise scurt în soare. Pe cerul prea albastru soarele se apropia de zenit. Un miros abia simțit, de transpirație proaspătă de ființe tinere, plutea odată cu noi pe deasupra fluviului.

– Totuși, Cristian, zise Filip, e păcat că nu faci nudism. O să rămâi vărgat ca o zebră. Ți-o spun ca artist. Te privește, la urma urmei, dar e păcat.

– Du-te dracului! mârâi Cristian.

Erasmus șopti:

– Nu e îndrăgostit de sine, nu-l interesează persoana lui.

– Uite ce e... exclamă Cristian întorcându-se din nou ca să-l privească peste umăr.

Era atât de frumos cu ochii lui ca violetele sub buclele negre care-i cădeau pe frunte, încât nu m-am mirat când Filip a spus:

– Păcat. Ar merita.

– Prostii, spuse Cristian cu un aer încăpățânat. Tâmpenii. Lăsați-mă în pace. N-aveți decât să faceți ce vreți dar pe mine să mă lăsați în pace.

Filip și-a răsturnat capul pe pulpele rotunde ale Valentinei și a privit-o de jos în sus:

– Dar tu, ce părere ai?

Valentina îi aruncă o privire apăsată care m-a mirat și pe care nu știam cum s-o interpretez, apoi întoarse capul fără să răspundă. Filip zâmbi unui gând numai de el știut și nu mai zise nimic.

În locul unde ajunseserăm fluviul, umflat de ploile de la sfârșitul primăverii, acoperise o limbă de pământ pe care creșteau sălcii. Valentina a mișcat ușor cârma și am pătruns sub o boltă de frunziș de un verde argintiu, printre trunchiurile răsucite și scorburoase. Cerul abia se zărea: frunzele tremurătoare care se oglindeau în apă îi dădeau o culoare

lăptoasă şi până şi aerul părea verzui. Pe sub frunze mişunau albine, libelule şi fluturi, căci sub căldura soarelui ramurile sălciilor musteau de sucuri dulcege.

– Şarpele, strigă Valentina şi ni-l arătă. Înota către o salcie scoţându-şi numai capul afară din apă. Cristian a dat să-l lovească cu lopata dar nu l-a atins, l-a acoperit numai cu spumă. Şarpele continuă să înoate repezindu-şi limba înainte; ajunse până la trunchiul scobit şi pe jumătate acoperit de apă, unde se ascunse. Apa curgea iute între sălciile care, toate, erau răsucite spre josul fluviului; crescuseră sub năvala apelor care veniseră mari în primăvară şi în toamnă şi partea de jos a ramurilor era năclăită de noroi uscat; de la inundaţii fluviul scăzuse cu un metru şi jumătate şi pe trunchiul fiecărui pom o linie subţire de mâl încă umed, de un cenuşiu verzui, arăta cu cât scăzuse nivelul apei în noaptea dinainte. La capătul tunelului de frunze verzi şi apă verde prin care treceam sclipeau oglinda fluviului şi o insuliţă. Câteva clipe mai târziu am ieşit din umbră şi răcoarea pădurii de sălcii şi ne-am trezit din nou sub cerul de văpaie şi sub lumina orbitoare care ne arunca pe umeri greutatea unei cascade de metal.

– Lăsaţi-mă pe insuliţă, spuse Filip, ca să mă întind la soare, mă-ntorc înot şi apoi pe jos.

– Vin şi eu, zise Valentina pe un ton indiferent şi cârmi spre mica bucată de pământ. I-am înregistrat cuvintele cu aceeaşi indiferenţă şi am continuat să vâslim. Peste câteva clipe prova bărcii s-a înfipt în malul umed. Insula era o masă de verdeaţă argintie, un hăţiş de sălcii şi plopi la picioarele cărora se încâlceau tufişuri dese de răchită. Frunzişul forma un zid atât de compact încât, privindu-l, nu-ţi venea să crezi că poţi să-ţi faci loc prin el. Toată vegetaţia era prinsă, până la un metru şi jumătate, într-o scoarţă de mâl uscat. Ramurile mlădioase, întoarse spre josul fluviului vorbeau despre puhoaiele care, timp de câteva zile, inundaseră insula, năvălind prin coroanele pomilor învecinaţi.

Filip şi Valentina săriră în apă şi intrară în nămol până la genunchi. Se îndepărtară ridicând sus picioarele; nămolul plescăia ca o gură care suge cu zgomot. Am împins barca spre larg. Erasmus a apucat cârma, eu lopeţile şi Cristian prostovolul.

Vâsleam încet încercând, pe cât puteam, să ţin barca pe loc. În picioare, la provă, Cristian ridicase braţul stâng cu care ţinea veriga de fier prinsă în mijlocul prostovolului; apucase cu dinţii frânghia de cânepă cu care era tivită plasa, având grijă să nu muşte decât pe unul din intervalele dintre zecile de bile de plumb care o îngreunau. Cu dreapta prinsese marginea cealaltă a prostovolului. Cu o mişcare mlădioasă s-a întors spre stânga, fără să-şi mişte şoldurile şi cu dreapta a tras puternic de frânghia de la gura prostovolului; împinse de forţa centrifugă bilele de plumb s-au răspândit pe faţa apei (în aceeaşi clipă, Cristian a deschis gura şi a dat drumul prostovolului care, altfel, i-ar fi smuls dinţii din faţă) şi plasa a zburat peste apă, înfoiată ca o fustă de balerină, răsucindu-se repede în jurul propriei axe. A căzut cu un plescăit şi a dispărut treptat în apă până n-a mai rămas din ea decât o bucată de sfoară prinsă de încheietura braţului lui Cristian. Fratele meu smucea scurt şi plasa ieşea din apă şiroind, strânsă ca un soi de sac: printre ochiurile ude sclipeau solzi aurii. Cristian a apucat din nou veriga din mijloc şi a ridicat-o foarte sus scuturând plasa care se desfăcea. Pe fundul bărcii căzeau raci, crapi mari şi graşi. Cristian a azvârlit înapoi în apă racii şi s-a aşezat din nou la prova bărcii, drept şi zvelt, cu plasa în mâna stângă, cu marginea plasei prinsă între dinţi. Trupul îi lucea de sudoare, buclele negre i se lipiseră de frunte şi îi căzeau în ochi. Filip spunea despre el că are graţia tinerilor culegători de crini care apar în frescele din palatul Minotaurului. E adevărat că-ţi făcea plăcere să-l priveşti: abia ieşit din copilărie era puternic, neîntinat, nevinovat. Mă lăsam cu toată greutatea pe lopeţi, opintindu-mă împotriva curentului ca împotriva unui zid care ceda încetul cu încetul. Peştii zvâcneau pe podeaua încinsă a bărcii: corpul lor oval şi geometric se încorda dinspre coadă spre cap în spasme care-i proiectau pe o parte, apoi pe cealaltă. Bronhiile şi urechile se căscau ritmic: respirau. Dar în locul apei dense şi binefăcătoare care să le umple gura, în locul răcorii care să le alunece peste solzi aveau parte de scândura fierbinte care-i ardea, de aerul rarefiat şi înăbuşitor. Poate că aşa am fi noi dacă ne-ar arunca cineva pe metal încins, într-o atmosferă la fel de

rarefiată ca cea de la marile înălţimi. Mureau cu o uimitoare încetineală, după un sfert de oră, după o jumătate de oră chiar, încă mai palpitau. Totuşi primele minute erau cele mai îngrozitoare, zvâcniturile lor erau mai violente, pline de forţa încă intactă a întregii lor fiinţe. Creaturi mute, nu puteau să scoată nici un sunet şi ochii lor rotunzi şi ficşi erau aceiaşi înainte ca şi după moarte.

În curând barca începu să miroasă a peşte şi a mâl. Pescuisem de multe ori pe Dunăre, vara, cu fraţii mei, încă din copilărie, eram obişnuit. La întoarcere, după ce legam barca la ţărm, treceam prin urechile peştilor un beţişor pe care-l scoteam roşu de sânge din gurile lor căscate şi urcam spre casă cu un ciorchine de peşti proaspeţi pe care bucătăreasa îi prăjea pentru masa de prânz. Dar de-abia în ziua aceea am observat pentru prima oară agonia peştilor şi moartea lor prin sufocare. În ziua aceea sau într-o alta mai îndepărtată? Căci asemenea experienţe se acumulează încetul cu încetul până la saltul calitativ când explodează în conştiinţă. O clipă mi s-a oprit răsuflarea, după care am început iar să respir – cu greutate. Atunci nu-mi dădeam seama prea bine – şi pentru asta îţi trebuie o acumulare cantitativă – dar acum, când revăd acel moment îndepărtat ştiu că ceea ce nu simţeam atunci decât pe jumătate conştient: explozia soarelui, dealurile tremurând în văpaia lui, plopii strălucitori, fluviul placat cu mari dale de mercur clocotind, abisul catifelat al cerului, florile, fluturii şi libelulele care zburau deasupra apei tremurându-şi aripioarele de cristal subţire, toate acestea mi s-a părut că s-au cufundat deodată în beznă.

Greu mai mor peştii ăştia, am spus.

Năvodul aruncat de Cristian căzu în apă: pleosc! Cristian şi Erasmus nu mă ascultau:

– Noi îi omorâm, am mai spus.

Erasmus dădu din umeri:

– Noi suntem o specie de animale care omoară alte specii ca să le mănânce. Şi peştii ăştia mănâncă alţi peşti.

M-am gândit la suferinţa peştilor devoraţi de semenii lor: probabil că era mai scurtă decât agonia sub muşcătura soarelui.

– Şi plantele sunt vii, râse Erasmus. Ca să le mănânci, pe ele sau fructele lor, trebuie să le omori.

– Ele nu suferă.

– De unde ştii? E drept că trăiesc într-un somn neîntrerupt. Noi le omorâm în somn. Deci, probabil că nu suferă, spuse Erasmus uitându-se la peştii care săltau pe scândurile fierbinţi şi făceau un zgomot surd căzând la loc.

– Termină cu prostiile şi ţine barca mai aproape de mal, murmură Cristian. E un loc bun, trebuie să mai venim aici.

Am întors capul şi mi-am îndreptat privirea înspre apa verde şi netedă care se învârtejea în cotul acesta adăpostit, la umbra sălciilor cu ramurile atârnând în apă. Dar pentru că ţineam vâslele nu puteam să-mi astup urechile şi deci nu puteam să nu aud peştii care se zbăteau pe fundul bărcii.

– La soare şi la moarte, spuse Erasmus nu te poţi uita ţintă.

Dintre noi toţi, Erasmus era cel mai cult, făcea mai puţin sport şi citea enorm. Fraza pe care o citase era dintr-un clasic oarecare: n-am uitat-o şi nu voi putea să uit până în momentul când, în sfârşit, voi fi şi eu obligat să privesc ţintă soarele şi moartea. Dar în ziua aceea, nu o înţelegeam încă aşa cum ar fi trebuit. Mă struduiam să mă uit, fără să-mi piese, la peştii care se înecau în aerul fierbinte.

– În ceea ce ne priveşte, spuse Erasmus, noi trebuie să ne privim în faţă propria moarte. Când e vorba de moartea altuia, mai merge. Pe aceea poţi s-o priveşti cât vrei, probabil că nu o vezi. Nu cu *adevărat*.

Am tăcut. Dar eram sigur că eu văd *cu adevărat* moartea altuia chiar şi pe aceea a acestor biete fiinţe mute. Eram sigur, simţeam în mine certitudinea, bezna, lumea întunecată din afară, această lume orbitoare şi caldă, soarele chiar, totul nu era nimic altceva decât întuneric când am ajuns la capătul insulei, în locul unde se îngusta într-un pinten de nisip, i-am spus lui Erasmus:

– Ţine tu vâslele, mă duc şi eu să fac plajă.

Am sărit în apă şi din câteva mişcări de bras am atins fundul nisipos. Am privit peste umăr: barca luneca încet în lungul apei. Erasmus vâslea iar Cristian, înalt şi subţire, stătea în picioare la proră. Chiar în momentul acela a aruncat prostovolul, cu un gest suplu şi prelung şi a rămas aplecat în faţă, cu braţul întins, urmărind plasa care zbura răsucindu-se

deasupra apei. Avea muşchii spatelui şi ai braţelor încordaţi şi lucioşi, dar Cristian nu ştia cât e de frumos, nu se gândea niciodată la el, nu se gândea la nimic. Nici Erasmus, sub pălăria lui de paie, nu părea că se gândeşte la ceva anume. Iar eu, simţeam cu toată fiinţa mea căldura soarelui şi întunericul lumii. Fuseserăm, cu toţii, obişnuiţi să nu avem idei, să nu ne sinchisim unii de ceilalţi şi nici de noi înşine: adormiţi, cine ştie? – fericiţi. M-am lungit pe nisipul a cărui căldură mi-a pătruns în oase. M-am uitat spre zenit, acest cer atât de adânc, încât o clipă am crezut că este sub mine şi că eu plutesc cu faţa în jos, pe deasupra acestui abis albastru în care m-aş fi putut prăbuşi într-o cădere nesfârşită. Apoi am încercat să mă uit ţintă la soare. Era cu neputinţă. Am strâns pleoapele şi l-am privit fix printre gene. Am văzut atunci discul alb împrejmuit de o coamă zburlită de raze inegale ce păreau că se încovoaie sub un vânt nemişcat. Dacă ştii să-ţi îngustezi privirea şi să ţi-o îndrepţi numai asupra soarelui, atunci poţi să-l priveşti ţintă. La fel şi cu moartea.

M-am ridicat ameţit; de data aceasta negrul care-mi juca înaintea ochilor era o reacţie fiziologică, dar mi-a trecut repede. Am luat-o pe malul insulei: coborâsem pe partea umbrită de sălcii şi de plopi şi am ajuns pe cealaltă latură, în plin soare. Călcam pe mâlul care se uscase după ce se retrăseseră apele. Era albicios şi tare, cu crăpături în adâncul cărora, sub coaja albită puteai vedea nămolul încă umed, verde-negricios. Înspre apă mâlul mai era încă ud: acolo Dunărea abia se retrăsese în cursul nopţii şi al dimineţii, lăsând în urma ei, înfipte în mâl, o puzderie de scoici. Scoicile nu trăiesc decât la o anume adâncime, cred, şi se înfig în nămol cu un picioruş cărnos care iese printre cele două valve. Miroseau a putred şi a moarte: muriseră cu miile în cursul nopţii şi al dimineţii şi acum putrezeau sub soarele de foc al amiezii. Un soi de şănţuleţ minuscul şerpuia de-a lungul a câţiva centimetri şi se oprea la piciorul fiecăreia. Şănţuleţul începea în locul în care animalul simţise că apa scade, lăsându-l să moară sufocat, şi sfârşea în punctul în care murise după ce se târâse câţiva centimetri. O scoică din specia asta nu se poate târî mai mult într-o noapte, iar apa se retrăsese mult mai repede. Nu bănuisem niciodată că vie-

țuitoarele astea pot merge. Dar în agonia lor, înăbușindu-se, simțind apropierea morții, zeci de mii de scoici se zbătuseră cu disperare să se salveze. Nu e mare lucru, o scoică, aproape că nici nu e un animal; o fărâmă de carne între doi solzi și un picioruș moale și inform. Destul însă pentru a cunoaște spaima de moarte și pentru a suferi atâta încât aceste corpuri rudimentare să înfăptuiască un lucru pentru care nu erau făcute, acest act străin naturii lor imobile și adormite: să meargă. Și ele, ca și plantele, după cum spunea Erasmus, trăiau probabil dormind: dar sfârșitul somnului lor fusese o înspăimântătoare suferință; se treziseră o clipă doar pentru a muri.

Am stat acolo mult timp uitându-mă la întinderea de mâl presărată cu scoici și însemnată cu micul lor drum al calvarului, întoarse toate înspre apa care le părăsise. Ca și crăpăturile din scoarța de noroi uscat, aceste meandre minuscule erau foarte decorative. Ansamblul prezenta o regularitate aproape geometrică, un element care se repeta din care puteai desprinde o lege: probabil că destinele oamenilor care mor în războaie și în revoluții sunt, prin asemănarea și tipul lor, la fel de decorative în ochii celor care le privesc de la mare înălțime. Dar fiecare scoică simțise apropierea morții și suferise de spaima de moarte.

Firește dealurile, fluviul, pădurea de sălcii sub soarele și cerul solstițiului erau străine de toate acestea și absolut indiferente. Această lume întinsă care era altceva decât mine, ceva distinct, se depărtase de mine, lăsându-mă singur și pierdut. Chiar și acum, când mi-am găsit punctul lui Arhimede, refugiul de neclintit, ceea ce am simțit atunci – impresia aceea de singurătate și de părăsire mă împresoară la fel de vie; disperarea, hăul infernului care se cască la stânga mea.

Mi-am continuat drumul de-a lungul malului și am zărit în ziua aceea sau altă dată – nu contează – un buștean aruncat de ape și aproape uscat. Dar nu era un trunchi de pom, era un bărbat sau mai degrabă cadavrul unui bărbat. Stătuse multă vreme în apă și se umflase monstruos, brațele și picioarele îi erau mult mai groase decât cele ale unui om viu; pleoapele închise erau și ele umflate și sub izmenele negre, membrul și testicolele erau diforme și enorme. În primăvara aceea

războiul cuprinsese Iugoslavia şi tot auzeam vorbindu-se de morţi mutilaţi ce pluteau în jos pe Dunăre. Dar acesta, primul pe care-l vedeam, nu vădea nici o urmă de violenţă – poate doar pe spate – numai că zăcea cu faţa în sus, cu mâinile pe jumătate ridicate şi cu picioarele desfăcute. Nu părea o fiinţă omenească, nu puteai să crezi că fusese vreodată viu sau că suferise vreodată. Faţa umflată, cu buze groase era neagră ca o bucată de carne arsă căci plutise în soare. Nu era de multă vreme acolo căci nu mirosea sau poate că duhoarea i se amestecase cu aceea a scoicilor putrezite.

M-am urnit din loc şi m-am grăbit să ajung pe o porţiune a malului unde nu se vedea decât nisip neatins: din primăvară, de când se retrăseseră apele, nimeni nu mai pusese piciorul pe acolo căci insula era pustie, inundată de Dunăre primăvara şi toamna. În liniştea desăvârşită, în aerul fierbinte şi nemişcat se auzeau zgomote de foarte departe, voci deslușite şi totuşi aproape neauzite îmi ajungeau la urechi de undeva din susul fluviului, ca şi bufniturile, asemănătoare bătăilor unei inimi, ale zbaturilor unui vapor pe care nu-l vedeam încă. Ce-mi păsa mie de toată încâlceala asta de lucruri moţăind la soare, de fluviul ăsta, de pădurile astea de plopi şi sălcii, de hăţişurile astea de răchită, de fiinţele astea omeneşti, de peşti, de şerpi, de scoicile moarte, de bărbatul mort, de fluturii albi, de florile de un mov foarte pal care creşteau printre nisipuri şi în care zumzăiau albinele, ce rost aveau toate astea? Nici un rost. Era clar, limpede ca lumina zilei, orbitor ca soarele: toate astea n-aveau nici un rost.

Pe când străbăteam hăţişurile de răchită, dând în lături cu amândouă mâinile crenguţele mlădii şi roşiatice, pline de o sevă dulce şi lipicioasă care-mi năclăia degetele, mi s-a părut că aud nişte şoapte sau nişte gemete. M-am îndreptat în spre locul de unde venea zgomotul şi m-am oprit brusc, prea târziu. Dac-aş fi ştiut, m-aş fi întors de unde venisem. Printre crenguţele încovoiate l-am zărit pe Filip gol, întins pe nisip, sprijinit în coate. În aceeaşi poziţie, lângă el, lipită de el, stătea Valentina, cu capul răsturnat pe spate. Se sărutau şi Valentina gemea încetişor. Cu mâna lui frumoasă, cu degetele lungi şi subţiri, era mâna stângă, Filip prinsese între vârful

degetului arătător şi mijlociu sfârcul sânului drept al Valentinei şi-l răsucea fără să se grăbească. Trupul lui Filip era auriu şi părul de pe braţe şi de pe coapsele musculoase lucea în soare. Pielea Valentinei, în afară de picioarele şi braţele bronzate, era de un alb albăstrui. Cum stătea sprijinită în coate, burta deasupra buricului îi era tăiată de o cută cum ar fi avut în talie o statuie în poziţie aplecată. În partea de jos a pântecului, părul desena un triunghi precis, de un negru intens. Sexul lui Filip, ridicat din părul roşcat, era precum Filip, mare, musculos, viu şi de o frumuseţe care nu era omenească, dar nici animalică. Am împietrit privindu-i, aşa cum privisem miile de scoici putrezite, hipnotizat, simţind cum îmi fuge pământul de sub picioare. Filip a întors capul, m-a zărit. Era palid, tras, cu buzele roşii şi umflate, cu ochii lui mari şi verzi întunecaţi. Brusc, mi-a zâmbit, mişcându-şi aproape nevăzut colţurile gurii. Era zâmbetul echivoc, inocent şi tulbure al unui demon distant şi uşor ironic: Bacchus. Apoi mi-a întors spatele. Pe şolduri şi pe fese, acolo unde pielea era umedă de transpiraţie, avea un strat subţire de nisip.

M-am răsucit şi am luat-o la fugă, dar fără să fac zgomot cu picioarele goale pe nisip; cât despre fâşâitul uşor al crenguţelor de răchită, acesta se pierdea în huruitul plescăitor al zbaturilor vaporului cu aburi care se apropia trăgând după el un şir de şlepuri cu boturile acoperite de spumă şi atât de încărcate încât puntea lor era aproape la nivelul apei.

Nu simţeam nimic, dar atenţia îmi era încordată cum nu-mi mai aminteam să fi fost vreodată; n-aveam să regăsesc acest gol interior, cu mult mai intens decât plinul de fiecare clipă, decât mai târziu, pe front. Foarte curând, însă, m-a năpădit o tristeţe profundă, n-aş fi putut spune de ce. Trecusem fluviul înot şi mergeam pe drumul prăfos uitându-mă la dealuri, la cerul gol cu o duşmănie nelămurită. Toate astea habar nu aveau de mine, totul era infinit mai departe de mine decât orice fiinţă omenească, această inconştienţă era infinit mai adormită, mai absentă decât cea a oamenilor – care şi ei îmi erau străini. Şi în afară de noi, de Dunăre, de insulă, de cadavru, de scoici, de soare, de dealuri nu mai era nimic. Lumea. Nimeni şi nimic – doar lumea.

II

Mi se pare că, în zilele noastre, literaţii şi artiştii încearcă adesea să reproducă sau să surprindă realitatea. Dar cum nu e cu putinţă să o reproduci altfel decât prin mijloace tot atât de şelurite ca şi modurile de existenţă ale lumii, ar trebui ca o carte să fie, cu adevărat, o a doua lume, ceea ce este peste puterile noastre. Nici să o surprinzi nu ne este la îndemână căci cea mai măruntă dintre realităţi se poate fărâmiţa la nesfârşit, nu există o experienţă elementară şi simplă: în formele ei extreme, în mare ca şi în mic, lumea ne depăşeşte şi ne scapă; o poţi surprinde numai în miezul ei, dar şi asta depăşeşte puterea noastră de înţelegere, scrisul sau arta nu sunt de ajuns, avem nevoie de rugăciune. Putem, totuşi, încerca să *înţelegem* realitatea dar nu s-o creăm la rândul nostru sau să o surprindem: să încercăm să o expunem într-un mod care să o facă de înţeles, folosind o reprezentare figurată şi simplificată, la drept vorbind o metodă de proiecţie, aşa cum se proiectează în geometrie, pe un plan cu două dimensiuni, obiecte care au trei dimensiuni în spaţiu, sau în forme cu trei dimensiuni corpuri care au patru şi mai mult. Se pierde mult în felul ăsta: se pierde toată adâncimea obiectului proiectat; dimensiuni întregi dispar. Dar lucrul ăsta este tot atât de inevitabil pe cât ne este de imposibil să sărim peste propria noastră umbră. Deci, dacă nu pot să încerc să reproduc lumea şi nici să o surprind în amănunţime (cu excepţia miezului ei, la care ajung prin rugăciune) pot, în schimb, să încerc să o proiectez într-o povestire, să dau seamă de lume şi de mine într-un mod figurativ. (Lumea şi cu mine, naratorul ei, suntem tot atât de indisociabil legaţi şi de dependenţi unul de celălalt pe cât par a fi, în microfizică, instrumentul experimentatorului şi obiectul experimentului, ambii corpusculi şi unde, acţionând unul asupra

celuilalt şi identificabili unul faţă de celălalt numai în urma unor calcule complicate făcute ulterior; numai că aici este vorba de noi şi de lume şi disocierea este şi mai greu de făcut, de fapt este imposibilă). În ceea ce priveşte metoda de proiecţie în sine, ea constă în a selecţiona anumite puncte pe care le va transpune din spaţiu în plan, ca să zic aşa; puncte care constituie limitele şi armătura unică a unei configuraţii de destine, după cum laturile şi unghiurile sunt armătura unui poliedru şi îl definesc ca atare; gesturile mărunte sau marile evenimente, lipsite de importanţă, din viaţa noastră (bărbieritul, izbucnirea războiului, mersul la lucru, un mare progres ştiinţific, o reformă socială, nevoile fiziologice) reprezintă golul din interiorul poliedrului, un gol mare sau poate un plin mare, dar nu au nici o legătură cu punctele de îmbinare, cu colţurile dure care îi dau forma lui adevărată. Eu mâncam în fiecare zi, în lume se întâmplau evenimente importante dar pentru mine, punctele de intersecţie ale diverselor perioade ale destinului meu îmi erau mai aproape, cum ar fi de exemplu scoicile despre care aflasem întâmplător că încercaseră să se târască după apa care le părăsea cu toate că nu erau făcute pentru aşa ceva şi că, în felul acesta, ajunseseră prin suferinţă să-şi depăşească condiţia adormită şi imobilă, să capete o conştiinţă rudimentară şi să schiţeze un soi de mers. Nu are, deci, nici o importanţă sau, oricum, foarte puţină, dacă toate astea se petrecuseră în aceeaşi zi, sau în aceeaşi săptămână sau în aceeaşi lună. Se petrecuseră şi asta era important pentru mine, nimic altceva. Dacă am ajuns la dilema în care mă găsesc este din cauza unor lucruri de soiul ăsta care, toate, s-au întâmplat în vara aceea a lui 1941 şi nu mai târziu, căci mai târziu intrasem deja în perioada următoare, mă lansasem deja în încercarea despre care nu ştiam unde avea să mă ducă: aici, unde am ajuns acum.

Iată de ce nici nu se mai pune problema să-mi amintesc dacă în ziua aceea sau altă dată am văzut cum au fost ucişi câinele şi şarpele. Să zicem că a fost în ziua aceea. În orice caz a fost în viaţa asta, singura pe care o am şi pe care o simt încă prea mult a mea. Am urcat spre casă; pământul ars de soarele amiezii îmi frigea tălpile. Am trecut pe sub frunzişul umbros

al nucilor şi duzilor strivind sub picioare dudele zemoase căzute pe jos, în praf. La o cotitură i-am văzut pe copiii slugilor, erau vreo şase, strânşi roată şi lovind ceva cu ciomegele. Eram încă destul de departe când unul dintre ei a ridicat în vârful ciomagului un şarpe cu capul strivit şi însângerat şi i-am văzut plecând veseli şi gălăgioşi, ducând cu mare alai animalul cenuşiu şi inofensiv (pe la noi nu erau vipere) al cărui corp inert a mai zvâcnit o dată slab; ultimul curent continuu de zece sau opt ohmi traversase câţiva nervi. Aş fi putut să fiu oricare din copiii aceia (la vârsta lor omorâsem şi eu animale). Şi aş fi putut să fiu şarpele. Mi-am văzut de drum, cu inima bătând puternic din cauza urcuşului abrupt sub soarele de plumb. Când am ajuns aproape de curtea din spate, unde se găseau locuinţele slugilor am auzit voci de bărbaţi, râsete şi schelălăitul disperat al unui câine, apoi nimic. Unul dintre argaţi mergea cu paşi mari pe drumul care ducea la vie şi azvârlea cu pietre. La cotul următor pe care-l făcea drumul, l-am pierdut din ochi. Când am ajuns în curte l-am văzut venind: era un bărbat voinic, cu mustaţă; îşi freca mâinile. Tata şi vreo doi-trei argaţi sau zilieri care lucrau la vie îl aşteptau. Tata i-a spus:

– Ce-ai făcut cu el? Îl laşi acolo? O să pută.

– Nu vă necăjiţi, conaşule, l-am aruncat pe râpă, la noapte îl mănâncă vulpile de nu mai rămâne nimic din el, zise sluga râzând mulţumită.

Îl ştiam, îi făcea plăcere să-şi bată nevasta până o lăsa jos în nesimţire; l-am reîntâlnit mai târziu, în timpul războiului şi mi-a povestit că omorâse evrei şi prizonieri comunişti la Odesa. L-am bănuit că o făcuse cu plăcere.

Nici măcar nu era o bestie, nu încălca legea şi nu ieşea din vorba stăpânilor; un ţăran zdravăn şi sănătos.

Ceilalţi râdeau, aţâţaţi: le plăcea la fel de mult să fie martori la o încăierare sau la un omor după cum le plăcea să bată sau să ucidă, dar în alt fel.

– De ce l-ai omorât?

– Nu era bun de nimic şi şi-aşa avem prea mulţi, a spus omul.

Am trecut şi am intrat în casă, m-am spălat pe mâini, mi-am pus sandalele şi mi-am luat alt şort. De pe terasă i-am

văzut pe Cristian şi pe Erasmus care urcau pe celălalt drum, încet, obosiţi de cât vâsliseră şi aruncaseră năvodul pe arşiţă; Cristian îşi încolăcise pe mână o sfoară plină de sânge de care atârna un ciorchine de peşti. De mii de ani eram obişnuiţi să omorâm animale aşa încât actul în sine ne rămâne străin; în societăţile primitive sau la război, uciderea unui om este la fel de lipsită de gravitate: un gest util, tehnic, ce intră în ordinea obişnuită a lumii. „Mă tem de moarte şi de omor?" m-am întrebat în timp ce mă spălam pe mâini şi pe picioare. Mi-era teamă de plăcerea înfiorătoare de a ucide şi de groaza de a fi ucis? Aş fi putut fi argatul sau câinele; copilul sau şarpele. Dar universul întreg era ucigaş (fluviul care se retrăgea, războiul din Iugoslavia, copiii, bărbatul, eu însumi) şi victimă (scoicile, cadavrul, şarpele, eu însumi).

Da, bineînţeles că mi-era frică. Pe când îmi trăgeam şortul proaspăt spălat mi-am spus că trebuie să-mi înfrâng această groază. Nu atât pe aceea de a ucide. Să ucizi – e uşor, uiţi de tine – dar cealaltă? Eram mai puternic decât această groază. Dar era oare atât de sigur? „Va trebui s-o dovedesc", mi-am spus uşor îmbătat de orgoliu şi m-am trezit zâmbind dispreţuitor. Cu acest zâmbet am ieşit pe terasă unde gongul ne chema la masă. Eram ultimul, toţi se aşezaseră deja. Ca întotdeauna vara – la noi, la ţară, nu ploua aproape niciodată – masa era pusă la capătul terasei, spre curtea unde era bucătăria, sub doi nuci bătrâni şi maiestuoşi, cu scoarţa groasă şi brăzdată adânc. Umbreau aproape o treime din terasă. Tata stătea în capul mesei, era proaspăt ras, ca de obicei şi faţa-i congestionată şi netedă lucea; avea ochii mici, de un albastru deschis aproape albicios, părul cărunt, purta papion şi o cămaşă proaspătă şi scrobită; mirosea a lavandă căci după fiecare duş îşi dădea abundent cu apă de toaletă pe tot corpul gras şi pântecos; vorbea scurt şi rar. Prefera să se uite peste capetele noastre şi pe deasupra mesei, la stânjenii, la crinii şi la glicina în floare şi, mai departe, la Dunărea care, pe căldura aceea, părea albastră, cu cerul răsfrânt în ea, şi apoi la perdelele de sălcii ce brăzdau şerpuitoare, câmpia, înşirate de-a lungul râurilor. De aproape douăzeci de ani îl vedeam aşezat în capul mesei cum

se uită fără să se plictisească la fluviul atât de întins şi nemişcat în aparenţă şi la câmpia care se mistuia, în depărtare, în roşul-alb al aerului prăfos şi vibrând de căldură. După care, tata se apuca să mănânce, atent numai la ce i se punea în faţă. Închidea ochii de plăcere, la câte o mâncare cu carne sau la vreun sos cu smântână. Către sfârşitul mesei, chipul lui era scăldat în sudoare. Se ştergea cu şervetul, închizând ochii, apoi îşi aprindea un trabuc foarte lung pe care-l fuma încet, contemplând, prin fumul albăstrui, lumea de o strălucire orbitoare care începea dincolo de umbra nucilor. Tata bea cu înghiţituri mici pahare de coniac în care punea sifon şi bucăţi de gheaţă, asuda, fuma şi privea în depărtare fără să vorbească. Nici noi nu-l întrebam nimic, ştiind dinainte că răspunsul lui scurt nu avea să ne satisfacă.

Mama stătea în faţa lui, la celălalt capăt al mesei: purta rochii de mătase crudă care îi dezveleau gâtul şi braţele frumoase, rotunde, fără altă bijuterie decât pielea palidă şi măslinie (pe care a moştenit-o Valentina); tenul şi felul în care-şi ţinea capul şi gâtul scurt şi rotund ca cel al unei statui era singura ei podoabă.

Pe vremea aceea, acum douăzeci de ani, era încă tânără. Capul ei ca de ceară, ochii negri, focoşi, buclele negre în care apăruseră câteva fire albe, urechile delicate, dinţii strălucitori, toată această frumuseţe era şi mai bine pusă în valoare de un farmec şăgalnic, ironic, aţâţător, indiscret, insolent, neliniştitor pe care nu l-am întâlnit decât la ea şi care mi-a provocat întotdeauna o duşmănie ascunsă. La dreapta ei stătea Cristian, ultimul născut şi odorul mamei, frumos, grav şi, pe vremea aceea, cam prostănac. La stânga mamei şedea Valentina, brună şi bronzată, într-o rochie albă; nici ea nu avea nici o bijuterie. N-avea nevoie să poarte, bijuteriile n-ar fi făcut altceva decât să distragă atenţia oamenilor de la esenţial. Esenţialul era Valentina însăşi. În ziua aceea, sora mea era foarte tăcută, închisă în sine, nu se uita la nimeni.

Locul meu era între Cristian şi Erasmus şi între fotoliul meu de răchită şi al lui Cristian stătea, în fund, căţeaua lui de vânătoare. Nemişcată, se uita ţintă la stăpânul ei aşteptând vreo bucată de carne sau de peşte. Erasmus mânca fără să

vorbească. În faţa noastră stătea Filip; vesel şi vorbăreţ, îşi pusese la gât, înainte de masă, un lanţ de aur şi la încheietura mâinii stângi o brăţară subţire tot de aur: un cadou, spunea el, de la un prieten din Italia. Zâmbitor, cu coatele pe masă, cu bărbia sprijinită în mâini, cu lanţul pe pieptul lat, neted şi bronzat, Filip întreţinea toată conversaţia; fără el, mesele noastre ar fi decurs într-o linişte aproape desăvârşită. El o distra pe mama şi o făcea să vorbească. Era aşezată cu spatele la terasă, la fluviu, la câmpie, la orizontul îndepărtat. Ea pe noi ne privea şi de cele mai multe ori cu un ochi evident critic, dar şi satisfăcut. Câteodată o apuca râsul:

– Arătaţi bine, animalelor. Vă prieşte mâncarea mea. La prima expoziţie la care vă duc, iau premiul întâi.

– La prima expoziţie de fiinţe omeneşti de montă, a spus Filip. Ar trebui să ne trimiţi în lume, mamă dragă, să îmbunătăţeşti specia.

– Să nu vă prind! Nu vreau să mi-o corcesc pe-a mea, a răspuns mama pe un ton mai serios decât era cazul, zâmbind totuşi ironic. Să-mi stric opera după cât am muncit ca să produc şi să cresc o rasă cât de cât mulţumitoare? Să nu vă prind!

Privirea ei întunecată era atât de greu de suportat, încă de când eram mici, şi devenea atât de repede ameninţătoare, chiar când glumea pe jumătate ca acum, încât n-am zis nici unul nimic. Numai Filip a îndrăznit să o înfrunte:

– Cum? vrei să ne condamni la castitate ca să nu corceşti rasa?

– Sper că nu vă e chiar aşa de greu să vă abţineţi puţin! zise mama. Faceţi băi reci, vâsliţi, înotaţi, săpaţi ca să vă liniştiţi. La urma urmei ce contează un fleac, o prostie, care ţine o secundă. Doar nu sunteţi animale! ne azvârli ea pe un ton caustic, privindu-ne sfidător.

L-a fixat o clipă pe Cristian, brusc îngrijorată, dar fratele meu mânca, atât de senin şi de bleg în toată frumuseţea lui, încât mama se linişti pe dată. În aceeaşi secundă, Valentina îi aruncă mamei o privire scurtă şi întunecată pe care nu am înţeles-o.

– Doamne Sfinte, nici vorbă, zise Filip, nici vorbă. Dimpotrivă, sunteţi toţi de o frigiditate perfectă.

Mama se întoarse spre el:

– Ce vrei să spui? întrebă ea rece. Vrei să te plesnesc?

Cățeaua lui Cristian își clănțăni fălcile; se repezise și înșfăcase bucata de pește pe care Cristian o ținea în furculiță. Cristian o pocni fulgerător cu dosul furculiței peste cap. Țeasta câinelui răsună a gol. Am izbucnit toți în râs, afară de tata care nu părea să fi remarcat ceva și de Cristian care certa cățeaua. Ea se lingea pe bot și își privea țintă stăpânul, cu urechile lipite de cap, spășită, dar așteptând cu speranță și încredere ocazia următoare.

– Nu, mulțumesc, nu vreau, îi spuse Erasmus bucătăresei care ne servea.

– Cum așa, nu vreți cegă? E-așa de bună, se topește-n gură, se mira femeia.

– De ce nu vrei? întrebă deodată tata.

Erasmus nu răspunse. Tata îi spuse bucătăresei:

– Pune-i și nu-l mai întreba. Cega este excelentă.

Bucătăreasa, fericită că stăpânului îi plăcea mâncarea gătită de ea, puse platoul pe masă și se pregătea să-l servească pe Erasmus: bucuria ei cea mare era să se îngrașe. Dar Erasmus se împotrivi:

– Nu vreau cegă! Nu-mi mai dați niciodată cegă!

– Doamne, conașule, n-am gătit-o bine?

Toți se repeziră să-l întrebe pe Erasmus de ce nu-i place cega, Filip și Valentina din răutate, fiindcă îl vedeau că rezistă cu încăpățânare, părinții – din obișnuința de a ne tiraniza, Cristian – din inerție și de mirare. Erasmus izbucni:

– Pentru că are viermi! I-am văzut când a despicat-o! Uite așa mișunau!

Și arăta prin aer cu degetele răschirate.

– Dar am prăjit-o foarte bine, spuse bucătăreasa.

– Viermii sunt fripți, începu să râdă Cristian iar Filip și Valentina râseră și ei.

– Orice cegă are paraziți spuse tata. Doar n-o să renunți la peștele cel mai delicat pentru așa o prostie. Dă-i o bucată bine prăjită. Hai, mămâncă, lasă mofturile la masă.

– Ce ești tu, bărbat sau muiere? îl șfichiui mama cu dispreț. Stai cocoșat ca un semn de întrebare! N-ai făcut plajă și ești alb ca o brânză. Ce-s sclifoselile astea de domnișorică?

Erasmus începu să mănânce în silă, cu nasul în farfurie. Filip se lăsă pe spate şi spuse:

– Tată, dă-mi un trabuc.

Tata îi întinse cutia. Filip luă o ţigare de foi şi o mirosi cu ochii închişi.

– Miroase a miere, a scorţişoară şi a junglă de orhidee.

– Orhideele nu miros, spuse Valentina.

– Ba da, zise mama: foarte slab, a putregai.

– Asta spuneam şi eu, reluă Filip. Ar trebui ca toată lumea să fumeze ţigări de foi, în special femeile. O gură frumoasă care suge o havană groasă e mai bine pusă în valoare. Când sugi ţi se văd mai bine buzele. Dumneata de ce nu fumezi havane, mamă? Drept e că nu ţi-ar sta bine. Dumneata n-ai o frumuseţe senzuală. Valentinei i s-ar potrivi. Nu vrei şi tu una, Valentina?

– Las-o în pace, mârâi sec tata, cu privirea pierdută în depărtare.

– Dar nici n-aş vrea să am o frumuseţe senzuală, zise mama înţepată.

Filip râse:

– Ei lasă, nu dramatiza! Eşti toată numai foc. Foc uscat. Aşa e focul. Un foc rece! Mama îi aruncă o privire neagră dar lui Filip nu-i păsa: cum am spus, era singurul dintre noi care nu se sinchisea de privirea neagră a mamei.

– Reptilă voluptuoasă şi cleioasă, zise ea. Noi am izbucnit în râs: Filip râdea mai tare ca toţi:

– N-ai dreptate şi ştii chestia asta. De ce eşti aşa zgârcită? Trebuie să ne dai drumul în lume, lumea are nevoie de noi. Şi în general are nevoie de o schimbare radicală. Începând cu clima. Ar trebui să nu existe decât primăvară, vară şi începutul toamnei şi asta în acelaşi timp. Un colţ de pădure abia înverzit, flori veşnic proaspăt înflorite, pădurea arămie a toamnei; stejarii, mai ales şi, pe de altă parte, castanii şi teii veşnic în floare. Trebuie să dispară oraşele şi satele, în afară de cele clădite printre ruinele antice năpădite de viţă şi iederă. În schimb, ar trebui să existe mult mai multe arcuri de triumf şi palate pe jumătate prăbuşite, în păduri şi pe malul fluviilor şi al mărilor. Şi parcuri cu statui şi fântâni arteziene

şi jocuri de apă. Şi mai propun o revoluţie socială care să nu lase decât trei clase: ţărani şi păstori înveşmântaţi în galben şi roşu şi poate câţiva pescari şi marinari. Ar fi apoi clasa dansatorilor şi a actorilor de comedie şi de operă, de preferinţă ambulanţi şi, de asemenea, cântăreţi la vioară, la ghitară şi la orgi portative. În sfârşit, clasa superioară, *the ruling class*, cea a îndrăgostiţilor. Orice ţesătură, în afara mătăsii, trebuie suprimată căci nu are nici o justificare serioasă.

Numai piele, fără nimic deasupra, sau mătase cu un guleraş mic de dantelă încreţită şi bineînţeles, multe bijuterii. Păstorii n-ar avea nimic altceva de făcut decât să danseze; ţăranii să care poloboace de vin şi să tescuiască strugurii. Pe deasupra, ar fi obligaţi să se aşeze pe resturile coloanelor de marmură prăbuşite sau să se sprijine de câte o balustradă, la marginea unui parc sau a unei păduri şi să contemple gânditori văile, apele, dealurile, până acolo unde cerul se-ntâlneşte cu pământul. Muzicanţii, dimpotrivă, vor avea datoria cetăţenească să cânte pentru perechile de îndrăgostiţi care dansează, iar organiştii vor face să răsune acorduri grave pentru domniţele goale la care vor avea dreptul să se uite peste umăr; la rândul lor, ele vor fi autorizate să-şi strecoare vârful degetelor în scobitura dintre pântecul şi coapsa lor. De altfel, se va mânca îndeobşte pe iarbă, în acorduri de ghitară, iar invitatele vor fi goale. Noaptea, toţi vor merge la operă sau la teatru, la lumina lumânărilor, în veşminte de saten ruginiu, roz, galben auriu, roşu aprins, verde ca pucioasa. Creaţia lui Dumnezeu are nevoie să fie corectată după Claude Lorrain şi Poussin care îi sunt superiori în materie de peisaje. Arhitectura trebuie modificată după Piranese, moravurile – după Watteau, grădinile – după Hubert Robert – iar restul să se spulbere în aer, oamenii să ajungă nemuritori, veşnic tineri şi asemenea operei mamei.

Mama râdea, măgulită şi se uita la noi cu satisfacţia unui crescător de vite sau a unui artist. La mine se uita mai rece şi spunea:

– Doar bietul Sebastian n-a prea ieşit ce-aş fi vrut eu...

– Nimeni nu face numai capodopere, spuse Filip dar ea nu-l mai asculta şi i se adresă tatei.

– Şterge-te pe faţă, ai transpirat tot, e dezgustător, te-ai îndopat ca un animal.

El se posomorî şi se şterse cu şervetul. Mama îi aruncă un zâmbet încântător şi îi spuse cu o duioşie în care se ghicea şi ura:

– Monstrule!

El zâmbi scurt şi răspunse:

– Frumoasa şi bestia.

– Tot aştept de douăzeci de ani să te prefaci în Făt Frumos – şi tu nimic, bestie! O să mai aştept o zi.

– Doar o jumătate de zi, o corectă el cu acelaşi zâmbet fugar.

Ea începu să râdă şăgalnic:

– Ce senzualitate scârboasă! Bine că am educat copiii ăştia aşa cum am ştiut eu. Dacă ajungeau ca tine nici nu i-aş fi suportat. N-ai nimic sfânt în tine, încheie ea râzând în cascade. Era mulţumită că a mai găsit un motiv să-l dispreţuiască. Iar el, jenat, umilit, congestionat, trăgea din havană, cu o sumbră satisfacţie, ca un om care a obţinut totuşi ce a vrut şi ştie el ce ştie.

– Nu vrei să spun să-ţi mai aducă ceva de mâncare? zise mama, ridicându-se de la masă. Ai făcut nişte ţâţe de doică. O să te lovească apoplexia! Ce exemplu le dai copiilor?

El continua să asude, cu ochii în zare, fără să răspundă. Când şi noi, copiii, ne-am sculat să plecăm tocmai îşi aprindea alt trabuc. Stătea singur, la masa pe care rămăseseră nestrânse farfuriile, paharele, şervetele mototolite. Bucătăreasa trecu pe lângă noi, ducându-i cafeaua într-un pahar foarte înalt în care pluteau cuburi de gheaţă şi frişcă. Erasmus şi Filip mi-au luat-o înainte; Erasmus spunea acru:

– Programul tău de reformă miroase a dugheană de vechituri, a praf, a culise de teatru de provincie, a muzeu, a mumie.

– Ce nu-ţi place la el? Că nu lasă loc pentru tinichelele moderne? Să ştii că după ce am trecut în revistă toate voluptăţile moderne, am văzut că numai trei dintre ele sunt cu adevărat noi şi cu adevărat voluptăţi.

Am intrat după ei ca să închid uşile înalte dinspre terasă şi să trag perdelele: dalele terasei erau atât de încinse de soare încât le simţeam fierbinţeala şi prin talpa sandalelor, iar pereţii iradiau căldura.

– Numai trei, spuse Filip desfăcându-şi şevaletul. Se aşeză, ţinându-şi paleta cu degetul mare; întinsese pe jos o pânză mare plină de pete ca să nu murdărească podelele. Erasmus s-a întins în chaise-longul de răchită, cu o carte pe genunchi.

– Trei, reluă Filip: muzica neagră, skiul nautic şi cocaina. Nu morfina, asta-ţi face greaţă şi-ţi lasă urme de înţepături, e urât, aduce a infirmerie de cazarmă sau de puşcărie, miroase a sărăcie. Nu, cocaina sau mescalina. Pe urmă skiul, nu înotul sub apă sau vânătoarea submarină, astea te obosesc, respiri greu şi mai şi fugi după un animal ca să-l omori când poţi să-l găseşti gata omorât de alţii. Muzica neagră se potriveşte perfect în noua mea lume, muzicanţii negri îmbrăcaţi în saten alb sau azuriu sau galben sau roşu aprins sau verde ca smaraldul, cu gulere albe înalte şi plisate, e ca într-un tablou de Watteau, de altminteri. Perechile de îndrăgostiţi ar fi, şi ele, foarte reuşite, mai ales dezbrăcaţi ar avea ceva foarte muzical: o albă un negru, o negresă un alb. Singura chestie urâtă la skiul nautic, dacă mă gândesc bine, sunt costumele de baie: o insultă adusă soarelui. Legile mele nu ar permite decât nudul sau satenul.

Şi-a pus pensula între dinţi şi a luat alta. Uitase de noi: fredona o melodie pe nas. Pentru mine era aproape la fel de străin şi îndepărtat ca dealurile năpădite de mentă şi smirnă şi de mărăcinişuri. Erasmus se sculă brusc spunând:

– Mi-e rău.

– Ca să te-nveţi minte să mai mănânci cegă şi altă dată, zise Filip cu pensula între dinţi.

Erasmus ieşi cât putu de repede. M-am uitat la pânza lui Filip: o femeie goală, în picioare, cu braţele şi picioarele depărtate ca un X marc, bronzată dar cu trunchiul alb ca cineva care poartă de obicei costum de baie. La capătul gâtului, al încheieturilor braţelor şi al gleznelor avea în loc de cap, mâini şi picioare mănunchiuri de flori, spice şi frunze alungite. Filip se concentrase asupra porţiunilor care făceau trecerea între şoldurile şi pântecul, albe, şi coapsele brune şi între jumătatea de sus a sânilor bronzaţi şi cealaltă jumătate, albă şi trandafirie. Îmi spuse, vorbind nedesluşit din cauza pensulei pe care o ţinea între dinţi şi care-l făcea să semene cu un cal pe care-l strângea zăbala:

– Pe piele trecerea este imperceptibilă, se întinde pe câţiva milimetri şi cu toate astea nu poţi s-o prinzi pentru că în adâncul pielei există mai multe straturi de culoare. Eu, unul, o fac foarte minuţios, mie îmi place să bibilesc; tipii care vor să arate că au temperament şi strivesc culorile sau le trântesc pe pânză ca pe nişte omizi sau căcăreze sunt, pentru mine, ca atleţii de bâlci care ridică haltere uriaşe de lemn sau de carton. Sigur, un artist trebuie să aibă c..ie, dar la ce te-ajută c..iele de carton, chiar dacă sunt uriaşe? Nu prin gesticulaţie îţi dovedeşti forţa, ci, mai curând, prin reţinere.

Erasmus s-a întors şi s-a întins la chaise-longue. Era verde la faţă.

– Ce face Cristian? îl întrebă Filip.

– Ce? gemu Erasmus.

– Nu trebuie să mai mănânci cegă, e plină de viermi, îi spuse Filip. Ce face Cristian?

– Stă de vorbă cu mama şi cu Valentina.

Filip tăcu. Am înţeles că de fapt voise să afle ce face Valentina şi că întrebarea cam fără rost referitoare la Cristian nu fusese decât un pretext. La masă Valentina nu se uitase la el nici măcar o singură dată. Pe când el, dimpotrivă, fusese ca de obicei. Iar acum, cu pensula între dinţi, cu lanţul de aur la gât, făcea pe pictorul. Pentru mine era mai străin decât dacă ar fi fost mort.

Am ieşit să mă plimb pe la umbră, de cealaltă parte a casei unde sub nucii mari, bătrâni, la răcoare, creşteau crini şi stânjenei. Dar n-am zăbovit mult, alungat de mirosul greu şi dulceag al crinilor. M-am dus să mă întind pe pat în camera pe care o împărţeam cu Erasmus. În câteva clipe am fost leoarcă de transpiraţie.

Era o linişte perfectă, auzeam doar bâzâitul unei albine sau al unei viespi care prinsă între o fereastră şi perdea se izbea de geam. Perdelele erau din pânză groasă de cânepă vopsită portocaliu; când stăteai în cameră aveai impresia că eşti într-un cuptor aprins. Dar pentru mine, această lumină asemănătoare cu miezul unei flori era uluitor de posomorâtă, nu numai pentru ochi – deoarece percepem lumina şi, în general, universul, în toată fiinţa noastră – ci pentru întreaga mea

făptură. Eram sănătos, curat, odihnit, bine hrănit, făcusem sport toată dimineaţa, aveam şaptesprezece ani, n-aveam griji, totul era liniştit şi însorit, era vară, era vacanţă şi iată că mie lumea asta mi se părea dubioasă şi întunecată, undeva ceva, şi ceva foarte important, mergea anapoda; totul era pe dos şi nimeni nu-şi dădea seama. Aveam de mult această presimţire dar acum, când aveam şi certitudinea, mă miram că-mi trebuise atâta vreme. Această lume radioasă era întinată de murdărie, de spaimă şi de moarte ca un vin îndoit cu apă.

III

Tot ce mi s-a întâmplat începând din acel moment pare să fi fost anume pregătit pentru a-mi confirma ceea ce aflasem, ceea ce ştiam acum înlănţuirile de evenimente care ne înconjoară la nivelul existenţei sunt supuse, întocmai ca şi fenomenele fizice, inerţiei şi par că se înverşunează sau se afirmă cu şi mai multă tărie chiar şi atunci când, prin înţelegerea lor, te-ai ridicat deasupra nivelului la care se produc: trebuie să te înarmezi cu răbdare şi să aştepţi ca lanţul să se subţieze şi să dispară. În după-amiaza aceea am coborât la Dunăre să mă scald, dar mai ales ca să mă văd cu Sabina. Pe drumul care ducea la fluviu razele galbene ale soarelui străbăteau piezişprin coroanele pomilor, venind dinspre sud-vest. Auzeam, extraordinar de limpede, râsete şi ţipete de copii, zgomotul apei plesnite cu care se stropeau – reverberate de oglinda apei şi purtate pe sus de aerul cald în liniştea amorţită al acelui ceas al amiezii. Am ajuns pe mal, m-am aşezat pe pietrele încă fierbinţi şi am văzut că apa mai scăzuse puţin. Plutea în aer o duhoare abia simţită de scoici putrezite. Am plonjat: în apa galbenă şi tulbure se risipeau şi pluteau nori de mâl. Dar dacă priveai în depărtare, Dunărea era din nou albastră, cu nori albi care atârnau în adâncime, până hăt departe, unde orizontul era tivit de un şir de sălcii argintii, iar cerul care deasupra ei era albastru spălăcit, se închidea pe măsură ce urca spre tării. Am simţit o înţepătură în degetul mare: mi-am tras piciorul din apă şi am văzut o lipitoare vânătă care se umfla încet-încet de sânge. Am smuls-o şi am aruncat-o înapoi în apă; lighioanele astea se lipesc de burta peştilor fără solzi. M-am uitat multă vreme la copiii pescarilor care se jucau şi se bălăceau în susul fluviului, îndărătul unei perdele de plopi. Şi deodată am perceput chiar lângă mine, un zgomot slab şi neobişnuit.

Era un scârțâit în surdină, vocea unui animal fără glas. Am căutat printre dalele cheiului și am găsit cu mare greutate o broască; se înțepenise între două lespezi și era prea mare ca să se strecoare în gaură sau mai curând, ca să fie târâtă în adâncul ei. În întuneric, deasupra coapsei broaștei, sclipea ochiul strălucitor și încremenit al unui șarpe: șarpele o ținea de coapsă, dar n-o putea înghiți, era prea mare, iar el nu avea venin. Nu-i dădea prin cap că putea să-i dea drumul dar pe broască, vietate mută, spaima morții o făcuse să-și depășească posibilitățile firești și să emită acel hârâit din gât, tot așa cum suferința împinsese scoicile să-și depășească imobilismul prin care se definesc. Am tras broasca afară, șarpele și-a descleștat fălcile și s-a mistuit în întunericul umed. Am pus broscuța pe o piatră la soare. A rămas nemișcată. Plictisindu-mă să o mai pândesc mi-am întors privirea pentru o clipă. În momentul următor dispăruse. Am sărit și am început să înot de-a lungul râului. Nu pricepeam nimic din voluptățile pe care Filip le ridica în slăvi. Pe mine mă satisfăcea pe deplin mângâierea răcoroasă a apei, densitatea ei care-mi ceda sub apăsarea umerilor, curățenia ei (deși era tulbure, devenea potabilă și sănătoasă grație extraordinarei iradiații a soarelui) – era singura voluptate, o voluptate liniștitoare, pe care o cunoșteam.

Și când făceam dragoste cu Sabina, și asta-mi dădea o dulce senzație de liniște. Aveam întâlnire cu Sabina în după-amiaza aceea și am zărit-o așteptându-mă agățată de lanțurile pontonului de care se legau vasele. Era fata unui profesor de liceu care se refugiase împreună cu alte câteva zeci de mii de persoane la intrarea rușilor în Basarabia, cu o vară înainte. Ajunseseră în fundul ăsta de țară și de-abia trăiau dintr-o pensie. Sabina era cu un an mai mare decât mine și tocmai își dăduse bacalaureatul. Nu putea să-l sufere pe Filip, Cristian nu-i dădea nici o atenție, Erasmus se arăta timid și rezervat când o întâlnea, iar Valentina își bătea joc de ea, spunea că e stângace, lipsită de farmec, provincială și mic burgheză. Dar cu, eu mă întâlneam cu Sabina în fiecare zi după masă ca să înotăm în Dunăre și în fiecare noapte în pădure ca să facem dragoste.(În momentul când scriu toate astea ea este în pușcărie din cauza mea, iar copilul nostru a dispărut, luat de

ei, şi nu se ştie ce au de gând cu el, nici în ce loc se află. Din cauza lor şi a altora trebuie să văd cum de-am ajuns aici şi ce am de făcut).

M-am lăsat dus de curent spre ea. Sabina era subţire şi albă căci se ferea de soare. Purta un costum de baie ieftin, negru (şi aici era foarte deosebită de Valentina care avea vreo şase de toate culorile), părul şi smocurile de la subţiori erau castanii, iar ochii îi avea negri, prea mici, spunea Valentina, şi prea rotunzi: „Trebuie că e tare proastă, săraca, are nişte ochi de găină". Avea braţe subţiratece, umeri înguşti, sâni micuţi şi era strâmtă în şolduri; nu isprăvise încă de crescut. Mă privea râzând, e-adevărat că era stângace, timidă şi cu acel farmec un pic rece pe care-l au fetele încă neîmplinite. În loc să mă agăţ şi eu de lanţuri, am strâns-o în braţe şi i-am simţit trupul costeliv; era rece şi udă. I-am respirat parfumul tânăr şi delicat al subţiorilor, mireasma unui corp încă neatins de otrăvurile pe care le varsă în noi frământările sufleteşti, vârsta, hrana, toată această viaţă care ne preschimbă cu încetul într-o materie inertă. Am simţit cum mă pierd într-o dulce şi duioasă ameţeală şi, de tulburare, trupul mi s-a încordat într-un spasm brusc: fără să vreau am strâns-o mai tare.

– Lasă-mă, a spus Sabina: poate ne vede cineva.

Stătea foarte aproape de mine şi m-am stăpânit cu greu să nu o sărut. M-am atârnat de lanţ şi m-am uitat la gura ei proaspătă, fără o formă precisă, de un roz palid şi delicat.

– Îmi placi mult, i-am spus. Mult de tot. Nici eu nu ştiu de ce. Ai putea să fii mai frumoasă. Soră-mea Valentina e superbă dar nu mi-ar plăcea chiar dacă n-ar fi sora mea. Pot să mă uit cu plăcere la ea sau la orice fată frumoasă. În schimb pe tine, când te strâng în braţe, mă ia ameţeala şi mi se pare că aş putea să mor atunci pe loc, fără nici o părere de rău.

– Nici tu nu eşti mai breaz, răspunse ea râzând. Pe lângă Cristian şi Filip, tu nici nu exişti. Dar eu pe tine te iubesc, nu pe ei.

– De ce oare?

– De ce? Eu de ce-ţi plac?

Stăteam amândoi agăţaţi de lantul acela şi apa ne împingea uşurel în josul ei, fâşâind. I-am spus:

– Nu știu. Îți văd o grămadă de defecte. Dar îmi place să mă lipesc de tine.

– Și mie, spuse Sabina. Nu cum crezi. Ci pur și simplu ca să fiu cu tine.

– Te iubesc, i-am spus. Nu numai ca să facem dragoste. Te iubesc pentru că ești... nu știu cum. Ești prostuță, ești fată bună.

Sabina se uita gânditoare la apă, la toată acea masă densă care aluneca și venea către ea.

– Da, zise, și tu la fel, te iubesc pentru că ești nebun. Și bun.

– Filip e mult mai nebun ca mine. Și Valentina. Și-ar trebui s-o vezi pe mama.

– Filip e rău, zise Sabina. E nebun, dar rău. Pe Valentina și pe mama ta nu le cunosc, mai zise ea pe un ton reținut.

– Deci eu sunt bun, am zis. Cu atât mai bine. Dar nu-i adevărat. Nu sunt bun. Nu sunt nimic. N-am făcut nimic, nici bine, nici rău. Absolut nimic.

– O să faci, zise Sabina, calmă. O să faci lucruri mari. Și dacă vrei, o să te ajut. O să stau lângă tine și o să te încurajez. O să strig: „Hai! Pe el!"

Am pufnit în râs amândoi, deși mie nu prea-mi ardea de râs; eram nemulțumit și asta îmi întuneca viața. Trebuia să stau de vorbă cu Sabina, dar cum? Ce să-i spun? Mai târziu, mi-am zis, și i-am propus să înotăm. Ne-am dat drumul stârnind o învolburare de spumă și am început să înotăm încet.

M-am întors acasă către sfârșitul după-amiezii și l-am găsit pe tata pe terasă. Într-o mână avea un pahar mare aburit și în cealaltă o havană. Contempla asfințitul; soarele era acum roșu și jos la orizont, iar deasupra Dunărea arămie începea să bată în roz și în galben-verzui. Mama vorbea cu Valentina care, și asta m-a mirat, era încălțată cu pantofi și purta o rochie de oraș. Filip picta. Erasmus ieși din casă cu o pușcă în mână. Îmi spuse:

– Urcăm la pădure?

M-am dus să-mi pun niște ghete căci nu puteai să mergi cu picioarele goale pe mirișteа uscată. Mi-am luat pușca și un pumn de cartușe și am pornit-o spre pădure. Trecând printre vie și șanțul plin de bălării am simțit un miros de cadavru. Acolo putrezea câinele pe care țăranii îl omorâseră cu pietre

la prânz. L-am zărit, departe, pe Cristian cocoţat pe o căpiţă, cu o furcă în mână. La picioarele căpiţei un bărbat, în picioare într-o căruţă cu fân, îi întindea paie de fân înfipte în furcă. Cristian le lua şi le aşeza de jur împrejurul prăjinii care forma axul căpiţei. Mireasma fânului proaspăt cosit ajungea până la noi.

– Munceşte ca un animal, zise Erasmus. De dimineaţa până seara: vâsle, pescuit, sapă, coasă – are palmele bătucite ca o scoarţă de copac.

Eu tăceam.

– Are dreptate, continuă Erasmus. Seara pică de somn. N-are probleme. Ce nu-nţeleg este cum poate să muncească în halul ăsta. E un bou, Cristian.

Nu i-am răspuns şi m-am uitat în jur. Miriştea, perie aspră, strălucea aurie în razele aproape orizontale ale soarelui. Deodată ceva foşni în iarbă: un şarpe care se odihnise toată ziua la soare şi care a dispărut sub pietre. O pasăre lovea cu ciocul scoarţa unui stejar singuratic. Am mai făcut câţiva paşi şi am văzut-o neagră, albă şi roşie, cu căpşorul încăpăţânat. Puşca lui Erasmus bubui, pasărea căzu la picioarele stejarului, grămăjoară însângerată de carne şi de pene sfârtecate de alice. M-am uitat la Erasmus. A dat din umeri cu un zâmbet nătâng. Am pornit mai departe. Soarele rămăsese cât un pumn roşu deasupra orizontului; a lunecat în jos şi cerul a devenit portocaliu. Fiecare fir de iarbă proiecta o umbră lungă. Brusc, frunzele unui tufiş au fâşâit scurt şi am văzut ţâşnind un iepure; era negru-cenuşiu, ca un câmp proaspăt secerat; cu urechile lungi ridicate, sălta dansând, ţopăia în zig-zag, graţios şi agil. Erasmus nu se clinti. Am pus puşca la umăr, am simţit şocul reculului. În axul ţevii, iepurele făcu o tumbă ca lovit de un ciocan de fier şi scoase un mic ţipăt jalnic: nu era un glas, ci mai curând aerul ţâşnit din plămânii care se contractaseră brusc. Ne-am apropiat. Era un iepure mare şi viguros; puful alb de pe burtă era sfâşiat şi însângerat.

– Ia-l tu, i-am spus lui Erasmus.

Se aplecă şi îl apucă de urechi. Iepurele spânzurat nemişcat cu lăbuţele din faţă atârnându-i pe burtă. L-am

văzut, într-o străfulgerare, ca pe ceva copilăresc, plin de o grație fragilă, inocent și vulnerabil. Iarna mergeam la vânătoare de lupi, vara la vânătoare de mistreți și nu-mi dădusem seama de nimic: dar acum mi-am adus aminte că toate animalele acelea, omorâte, semănau cu niște copii sau cu niște pui de animale, adormite și lipsite de apărare.

– Ajunge, am spus.

Înciudat, Erasmus bombăni:

– Bine, ne întoarcem.

Pe drum am hotărât că niciodată n-am să mai împușc un animal. Animalele sunt dezarmate în fața noastră. Aveam un nod în gât de milă și de supărare și aș fi vrut să pot să plâng. Căci conștiința ajunge târziu, aproape întotdeauna prea târziu, aveam deasupra noastră blestemul inerției, inima, luciditatea ne sunt cuprinse de lâncezeală.

Când am ajuns acasă, vacile se întorceau de la adăpat, pufăind zgomotos și legănându-și burțile mari și lucioase, în timp ce coarnele rămâneau nemișcate în timpul mersului. Cristian se distra, ridicând un vițel destul de mărișor care cântărea cel puțin cât un om. Vițelul se zbătea încercând să-l lovească cu picioarele lui încă țepoase. Mama râdea:

– Gata, du-te la fântână și spală-te, puți ca un țap! Hai, vino să-ți pun un juvăț și să te duc la spălat.

Erasmus se duse cu iepurele la bucătărie, iar eu am intrat în casă să las puștile. Așezat pe terasă, tata privea cerul strălucitor ca o foiță de aur bătut și Dunărea care avea culoarea lămâii.

– O să avem iepure la masă, am spus simțind că mă urăsc. Aveam de gând să mă forțez să mănânc dar m-am jurat că o să fie ultima dată în viață. O să-mi fac ce-i făcuseră lui Erasmus la prânz, numai că, în ce mă privea, era mult mai justificat. Tata grohăi scurt, apoi spuse:

– Valentina îți spune la revedere.

– Cum așa? Pleacă?

– A și plecat, abia a avut timp să prindă trenul.

– Dar de ce a plecat?

– O așteaptă prietenii de la București. Doar știai... Întreab-o pe maică-ta, nu mă mai pisa cu întrebările tale, zise

el scoţând un nor de fum albastru. O clipă am rămas mut. Mama n-o să-mi spună nimic. Ea îl iubea pe Cristian. Filip o înveselea, pe Erasmus îl dispreţuia, iar pe mine mă detesta de mult fiindcă ştia că dezaprob tot ce face. De altfel, probabil că Valentina îi spusese nişte minciuni pe care mama, deşi nu le crezuse, se făcuse că nu le observă; nu simţea nevoia să posede sufletul Valentinei aşa cum încerca să-l posede pe al lui Cristian (cu care-i mergea), pe al lui Filip (care-i scăpa printre degete) sau pe al lui Erasmus (care se apăra prin muţenie şi prin timiditate). Pe Valentina o tolera: Iar tata şi cu mine eram nişte servitori, nişte sclavi, unul – anihilat în faţa ei, celălalt (eu, adică) recalcitrant şi încăpăţânat.

Am pus mâna pe umărul tatei:

– Tată, mă asculţi? Ne-a crescut prost. Ce are cu mine şi cu tine?

Îmi răspunse cu blândeţe.

– Mama ta este o femeie superioară. Trebuie s-o înţelegi. Şi dacă n-o înţelegi, e o notă proastă pentru tine, nu pentru ea. Trebuie s-o iubeşti.

– Dar ea nu mă iubeşte! De ce?

– Vă iubeşte pe toţi. Te iubeşte şi pe tine.

Nu era nimic de făcut. Era prima dată când întâlneam o credinţă oarbă. Aveam să mai întâlnesc aceste două soiuri de păcate – spun păcat, căci sensul nostru, misiunea noastră, este iubirea lucidă. Mi-am ridicat binişor mâna de pe umărul lui şi m-am îndepărtat. Mergeam cu paşi mari, drept înainte şi am luat-o pe aleea de nuci care ducea la fântână. Credinţă oarbă! Iubire oarbă! Cum se puteau justifica oare? Ce sens aveau? Trebuia oare ca tot ce mă înconjura să fie absurd, aiurit, de o prostie odioasă?

Aici, sub nuci, era deja beznă, dar printre trunchiurile lor zăream, în depărtare, Dunărea sclipind trandafiriu sub cele din urmă pâlpâiri ale asfinţitului. De cealaltă parte a orizontului, pe cerul albastru-verzui, strălucea luceafărul şi lucirea lui tremura în apele fluviului. Greierii începuseră să ţârâie. Iarba scânteia de luminiţele verzi ale licuricilor. Ajunsesem aproape de fântână. Era un bazin rotund de piatră, veşnic umplut pe jumătate cu frunzele amărui de nuc

din toamna dinainte şi care, între timp, se învârtoşau până ajungeau să semene cu o catifea negricioasă: în crăpăturile pietrelor se adăposteau o sumedenie de broaşte cafenii şi de guşteri negri stropiţi cu galben. Din ţeava de fier care umplea bazinul apa curgea bolborosind zi şi noapte. O pace adâncă de frunziş adormit sus, în vârfurile pomilor trandafirii pe cerul de smarald învăluia toate aceste zgomote.

Şi deodată l-am zărit pe Cristian, gol, în picioare, cu braţele ridicate, mama scosese o căldare cu apă din bazin şi i-o arunca peste piept; o clipă apa a strălucit în beznă. Mama râdea ca o fată tânără; a mai scos o căldare şi l-a stropit pe Cristian. Se vedea că repetă gestul ăsta a nu ştiu câta oară. Râdea şi Cristian, cu răsuflarea tăiată de apa foarte rece, ţâşnită din adâncul dealurilor de gresie.

– Toate femeile or să fie nebune după tine, zise mama cu o voce gâtuită, pe care nu i-o cunoşteam. Dar tu n-o să te uiţi la ele, nu-i aşa? mai zise ea cu o îngrijorare pe care încerca să şi-o ascundă râzând strengăreşte, o îngrijorare tulbure şi tulburantă care m-a făcut să mă înfior de scârbă.

– Nu-i aşa? Nici măcar n-o să le vezi. Nu e una care să te merite.

– Aşa e, zise Cristian scuturându-se de apă. Nici una nu seamănă cu tine.

El era senin, calm, un animal frigid şi inconştient. M-am întors pe călcâie şi m-am îndreptat şi mai agitat decât fusesem la venire; în urma mea, şiroitul apei de la cişmea a rămas tot mai departe, mai slab şi la prima cotitură, s-a stins cu totul.

IV

Îi mai văd şi acum, aşezaţi la masă, în pâlpâirea lumânărilor care, adăpostite în nişte pahare pântecoase, uşor roşiatice, luminau de jos în sus ramurile vânjoase ale pomilor bătrâni. Pe locul Valentinei la stânga mamei, stătea Filip, cu lanţul de aur la gât, într-un soi de halat (alt cadou, spunea el, de la alt prieten din Italia) de mătase grea de un portocaliu bătând în roz cu reflexe roşietice şi cu dragoni aurii; era foarte larg şi cădea în pliuri ample ale căror muchii străluceau. Între Filip, care părea muiat în aur, blond cu ochii verzi, înfăşurat în acest veşmânt de flăcări şi Cristian, pur, sever, cu ochii albaştri sub buclele negre care-i cădeau pe frunte, mama vibra şi mai intens, cu ochii negri, arzători, cu paloarea ei, cu vioiciunea ei; toţi trei formau un tablou de neuitat. Acum mă gândesc la ei cu plăcere, cum aerau luminaţi discret pe fondul cerului de catifea albastră spuzit de stele încremenite, având în spate Dunărea neagră care le oglindea pe luciul ei încreţit: jos – lumini ude şi răzleţe, sus – reci şi cristaline. Dar atunci, totul era pentru mine întunecat, greu şi insuportabil de dureros; de-abia stăteam locului. Îmi venea să-mi iau câmpii. Am înfulecat mâncarea de iepure ca şi cum aş fi înghiţit carne de om şi m-am sculat de la masă de îndată ce mi s-a îngăduit. Ei au rămas să mai vorbească pe fotoliile de pe terasă. Am luat-o spre pădurea de pe culmea dealului. Mii de greieri umpleau noaptea uscată şi foarte caldă cu zgomotul lor de oase ciocnite unele de altele în care deslueai o stranie desfătare. Aerul mirosea a levănţică, a mentă şi a fân cosit. La marginea pădurii am zărit rochia albă a Sabinei.

Am luat-o pe Sabina în braţe şi gura mea i-a atins buzele dulci şi vârful limbii care semăna cu o boabă de zmeură ce se topeşte când o guşti. Ne-am aşezat pe pământ. Mi-am pus capul pe pieptul ei, între sâni şi umăr; îi auzeam bătăile inimii.

– Ce-i cu tine? şopti Sabina.

– Nu ştiu. Nu ştiu. Ceva nu e-n regulă.

A ghicit că nu era vorba de suferinţă fizică.

– S-a întâmplat ceva?

Ce era să-i răspund? Nu se întâmplase aproape nimic. Cum să-i explic? Ce să-i spun? N-aveam cui să mă destăinui, în afară de Sabina şi nu ştiam ce să-i destăinui. Dar trupul ei tânăr m-a făcut să uit de toate. Ne-am îmbrăţişat, ne-am sărutat până ne-am pierdut respiraţia. Mi-am scos cămaşa şi am întins-o pe iarbă, am pus-o să-şi scoată rochia pe care am întins-o peste cămaşa mea: nu avea nimic pe dedesubt, era albă şi răcoroasă, pielea era proaspătă fără să fie de loc mătăsoasă. Simţeam, pe spate, aerul răcoros, trupul pe care-l strângeam era şi el rece şi deodată i-am simţit miezul fierbinte în timp ce-l pătrundeam; bucurie, adăpost, paradisul tainic al cărnii fierbinţi în care m-am cufundat şi m-am pierdut.

Când am deschis din nou ochii am văzut chipul Sabinei sub al meu, alb ca varul, cu pleoapele lăsate, tivite cu o şuviţă îngustă din albul ochilor şi gura, cu colţurile căzute ca în faţa unei mari suferinţe, a unei tristeţi dureroase; încet-încet, braţele şi picioarele ei şi-au slăbit strânsoarea, respiraţia oprită în momentul orgasmului şi-a realuat ritmul după un lung oftat care mi-a mângâiat obrazul cu o boare fierbinte şi parfumată, suflul unui trup tânăr şi pur. Sabina a deschis ochii, mi-a zâmbit şi a început să mă sărute repede şi apăsat ca şi cum n-ar mai fi avut de gând să se oprească; sub buzele mele, tâmplele şi pleoapele ei erau ude şi sărate.

– Ce-i cu tine, plângi?

– Sigur, de bucurie, şopti ea.

Ne-am întins unul lângă altul, un vânticel abia simţit îmi usca transpiraţia de pe corp.

– Ce-a fost cu tine?

– Nimic.

Totul era în regulă. Priveam stelele. Capul Sabinei se odihnea pe umărul meu. Mă simţeam uşor, purificat şi senin, totul era în regulă.

Dar după ce am condus-o acasă, pe drumul de întoarcere, m-am prăbuşit din nou şi lumea s-a prăbuşit iar în jurul meu,

în toată mizeria pe care o descoperisem. N-am vorbit cu nimeni, toată lumea se culcase, luminile erau stinse, m-am strecurat fără zgomot pe uşile înalte larg deschise şi m-am culcat după ce mi-am aruncat pe jos şortul şi cămaşa. Dar n-am putut să adorm; strângeam din dinţi de nelinişte şi de nemulţumire. M-am uitat la stelele sclipitoare tot aşa cum m-aş fi uitat la nişte pietre, la nişte grămăjoare de noroi înşirate pe un zid de beton. Auzeam ţârâitul continuu şi ritmic al greierilor – erau acum cu sutele de mii; şi mi se părea că simt, de asemenea, dealurile vibrând de o bucurie intensă. În mine, însă, nu era nici o bucurie. Erasmus şopti pe întuneric:

– Dormi?

– Nu.

– De ce?

– De-aia. Nu dorm. Da' tu de ce nu dormi?

– Mi-e urât... spuse Erasmus.

– Şi ce-ai vrea să faci ca să nu-ţi mai fie?

– Nimic. Pot să mă gândesc la orice, mi-e groaznic de urât.

A urmat o tăcere.

– Spune-mi tu ceva, mă rugă el lungind cuvintele. Ţie nu ţi-e urât?

– De loc, am spus.

Apoi, fără să mă gândesc, am continuat:

– Azi de dimineaţă, sau mai bine zis la prânz, m-am uitat atent în jur şi mi s-a părut că înţeleg că nu există Dumnezeu, nu există decât universul, atâta tot.

– Toată lumea ştie chestia asta, zise el fără tragere de inimă. De mult.

Am rămas mut. Sperasem nedesluşit că îmi va răspunde altceva dar era evident că nu exista alt răspuns.

– „A figment of our fear": o născocire a spaimei noastre, zise Erasmus cu indiferenţă. Sau a durerii noastre, sau a speranţei noastre. Sau o proiecţie a imaginii Tatălui din copilărie. Sau a Mamei.

Mi s-a părut că rânjeşte pe întuneric. Mi-am amintit de dealuri, de Dunăre, de scoici, de stârvul adus de ape, de Filip şi Valentina, m-am gândit la mine şi la Sabina, la iepurele pe care-l omorâsem şi care semăna atât de bine cu un copil. Să fie

toate astea-un Tată sau o Mamă? E ciudat să numeşti asta Tată sau Mamă.

– Şi ce sens are chestia asta? Nici unul.

– Bineînţeles că nici unul. Toată lumea o ştie, dar puţini au curajul s-o recunoască, spuse Erasmus şi râse scurt.

Continuă:

– Dumnezeu. Progresul. Supraomul. Fericirea omenirii. Fraternitatea şi egalitatea universale. Sau viaţa de apoi, raiul, iadul. Şi când te gândeşti că unii sunt creştini convinşi, alţii marxişti, spuse el râzând încetişor în bezna camerei. Toate astea sunt metafizică, adică o întrebuinţare abuzivă şi improprie a limbajului. Există propoziţiile logice sau matematice care nu spun nimic. Există constatările de fapt care nu spun niciodată nimic despre lumea ca atare şi care nu presupun niciodată un aşa-zis rost al lumii. Restul – basme de adormit copiii.

– Se pare că marxismul... este ştiinţific, am spus pe un ton nesigur.

Îmi răspunse dispreţuitor:

– Tot basme. Poezie, roman; să fim serioşi. Propoziţiile logice sau matematice, adică tautologiile şi constatările unor fapte cu ajutorul propoziţiilor elementare, ăstea sunt singurele limbaje care au un sens. Restul e vorbărie goală. Pălăvrăgeală.

– Am înţeles, i-am replicat. Nu-i nevoie să spui de două ori.

– Ba da, ai nevoie, după cât se pare, zise nemulţumit şi pus pe harţă. Dacă te-ai apucat să mă pisezi cu Dumnezeu şi cu sensul lumii, înseamnă că eşti bolnav. Oamenii sănătoşi nu-şi pun asemenea probleme. Ei fac matematică, observă că e noapte, că e cald, că miroase frumos sau că le e somn. Şi atunci, se culcă. Iar a doua zi se duc la muncă, oricare ar fi aceasta.

– Asta înseamnă că eu sunt bolnav?

– Bineînţeles – şi trebuie să urmezi un tratament filozofic pentru a-ţi *dizolva* problemele. Nu să le rezolvi: să le dizolvi. Este ca psihanaliza. Te decontractează. Nu mai întrebuinţezi cuvinte decât acolo unde au un sens. O propoziţie poate avea sens. Dar nu lumea. Iar Dumnezeu este animism, e o fiinţă fictivă, ca Himera, Nirvana sau Comună mondială. Astea nu sunt probleme, sunt cuvinte fără acoperire.

Tăceam. Ţârâitul greierilor ajunsese la paroxism. Te aşteptai ca dintr-o clipă într-alta stelele să înceapă să tremure. Regina nopţii care creştea în lădiţe pe terasă umplea aerul cu parfumul ei greu şi dulceag.

– Tu nu eşti bolnav? Tu n-ai probleme?

– Nu, eu le-am dizolvat, spuse Erasmus.

– Ştii... Nu prea semeni cu un prostănac sănătos, i-am spus şovăind. În nici un caz sănătos.

– Sigur că nu, zise el încetişor, Mi-e urât.

Rostise cuvintele cu atâta calm, cu atâta seriozitate încât am simţit că nu mai era nimic de zis. M-a apucat mila pentru fratele meu, ar fi trebuit să-l ajut să se salveze. Dar cum? Era cu mult mai inteligent decât mine, era atât de clar că are dreptate!

– Nu te necăji, i-am spus. O să fie bine. O să găsim noi ceva.

– Nu fi dobitoc, zise Erasmus. Eu am şi găsit, eu sunt lămurit, lucrurile sunt cum sunt şi gata. O mare tâmpenie. Sau cum scrie în romanul pe care l-am citit alaltăieri: „What a dirty trick", ce porcărie. Şi nici măcar n-ai cui s-o reproşezi. Nimic altceva decât o mare tâmpenie.

Mă uitam cu spaimă la el, dar pe întuneric nu vedeam decât pata albicioasă a şoldurilor, restul corpului se topea în beznă. Era clar că are dreptate: lucrurile erau cum erau şi cu toate astea nu, nu puteai să le laşi aşa, trebuia să faci ceva. Am spus-o cu voce tare.

– În ce mă priveşte, şopti cu răceală Erasmus, şi am simţit că zâmbeşte dispreţuitor şi trufaş, eu am curajul să recunosc că este aşa. Nu încerc să mă ascund după nişte soluţii fictive.

Şi după o clipă de tăcere, adaugă:

– Ce e groaznic, însă, în cazul meu, e urâtul.

Am tăcut. Greierii cutremurau noaptea înnăbuşitoare. În cadrul uşii înalte, pe fundalul bolţii înstelate s-a decupat o siluetă neagră: era Filip, care se ţinea de o cracă, cu pântecul împins înainte, cu braţele atârnând suple. A intrat aplecându-se instinctiv ca să nu se lovească de pragul de sus – fratele meu Filip era foarte înalt.

– Ce fac tinerii? a întrebat. Stau de vorbă? Despre ce?

– De ce te plimbi în fundul gol pe terasă? zise Erasmus sever.

– Aa! mi-e prea cald, nu se poate dormi pe o noapte ca asta, răspunse Filip. Astă e o noapte de făcut dragoste dar cu cine, în pustietatea asta? N-am nici măcar cu cine să vorbesc. Cristian a înotat prea mult, ca de obicei şi acum doarme dus, animalu'. Şi voi, ce făceaţi? Vă iubeaţi?

Se aşează pe patul meu şi o clipă fundul lui s-a lipit de şoldul meu: avea pielea mătăsoasă, netedă şi fierbinte, atingerea ei era o mângâiere. M-am tras înapoi, scârbit de plăcerea pe care acest contact mi-o răspândise în trup, *nu în mine*: eu nu simţisem decât dezgust şi revoltă. Filip se răsuci ca să mă privească: o umbră şi albul ochilor care luceau stins:

– Ce sari aşa? întrebă încetişor. Eşti supărat pe mine?

Vorbise cu atâta seninătate că am înţeles: întrebarea lui nu conţinea nici umilinţă, nici bănuiala că aş fi putut avea vreun drept să fiu supărat: voia pur şi simplu să se informeze. I-am răspuns îmbufnat:

– De ce să fiu supărat pe tine? Cu ce drept?

– Bine faci, puştiule, zise Filip calm. Adevărat: de ce şi cu ce drept?

Tăcu un moment apoi repetă întrebarea pe care o pusese când intrase.

– Îi explicam că teologia, metafizica şi morala provin din erori de sintaxă şi că propoziţiile generale pe care le conţin sunt goale de sens. Cum ar fi de exemplu: *Nu e bine să preacurveşti* sau *Sodomia este un păcat*, zise Erasmus râzând neplăcut.

Filip izbucni într-un râs vesel şi limpede şi zise:

– Sau cuvintele: *păcatul lui Onan*, nu-i aşa? Linişteşte-te, copile, ai dreptate, sunt nişte cuvinte lipsite de sens.

Râdea din toată inima. Erasmus amuţise. Eu nu mai auzeam greierii deşi făceau să răsune noaptea; nu mai simţeam nici mireasma ameţitoare a reginei nopţii, nici căldura voluptuoasă a aerului care aducea cu ceea ce este probabil o baie de lapte; nu mai simţeam decât tăcerea îngheţată şi crispată a lui Erasmus şi, ca o miasmă veninoasă, răutatea lui Filip. Fratele meu mirosea a sudoare, o sudoare la fel de

parfumată ca aceea a Sabinei. Dar pielea lui mătăsoasă şi mirosul inocent al trupului său nu erau, aşa cum eram pe cale să aflu, decât o pură aparenţă; tonul lui, sensul pe care mi se părea că-l ghicesc în cuvintele lui erau pentru mine infinit mai reale, mai compacte, mai dense, mai grele: o răutate nu ticăloasă sau murdară, nu: inumană. Ce simţeam eu era poate un sentiment identic aceluia pe care se spune că l-au avut cei vechi înainte ca lumea lor să fi descoperit păcatul, pe vremea când bănuiau că vreun demon divin, vreun *numen* se află în permanenţă în preajma lor.

Am făcut un efort şi am mormăit:

– Într-adevăr, şi incestul.

– Alt cuvânt lipsit de sens, deoarece implică o morală, zise Filip cu seninătate. Apoi, către Erasmus:

– I-am explicat teorema 6, punctul 42 din Tratat? Erasmus nu răspunse. Filip continuă:

– Ce m-aş fi făcut fără tine, puştiule? Ce bună e filozofia! Dar şi psihanaliza! Şi, în general, cunoaşterea. Te eliberează. Eşti, în sfârşit, liber. E minunat să fii tânăr, frumos şi complet eliberat, complet liber.

Erasmus oftă adânc şi se suci în patul lui arătându-ne fundul alb care parcă plutea, independent, în întuneric. Filip zise:

– De ce vă chinuiţi? N-oţi fi voi frumoşi ca mine sau ca Valentina sau Cristian, dar sunteţi tineri, proaspeţi şi aveţi libertatea înainte. Este o fericire să fii liber sau mai curând o mare plăcere, căci şi fericirea este unul din acele cuvinte lipsite de sens. Înveleşte-te, vreau să vă ţin un discurs şi nu pot de fundul tău.

Erasmus tresări ca înţepat cu un ac şi îşi trase furios cearşaful peste el. Dacă n-aş fi fost aşa de înspăimântat şi de supărat, aş fi izbucnit în râs.

– Nu aşteptaţi urâţenia vârstei, oboseala, obligaţia de a munci pentru a-ţi câştiga pâinea, zise Filip. Câtă vreme nu sunteţi prinşi în angrenajul maşinii de urâţenii şi porcării care se numeşte lumea, grăbiţi-vă, drăguţilor. Grăbiţi-vă, iubiţilor.

– Nu mă interesează, zise Erasmus. Nu gust nici o plăcere. *I delight not in man, nor in woman neither.*

– Te preferi pe tine, dulce Prinţ? întrebă Filip râzând.

– Nici la mine nu-mi face plăcere să mă gândesc, zise Erasmus. Înţelege-mă, sunt sclavul fiziologiei mele ca fiecare, dar găsesc că e ruşinos să fii sclav. Toate astea sunt o mare prostie. De-asta mi-e urât!

– Dar n-ai deloc dreptate! spuse Filip. Lumea şi trupul nostru ne pot oferi voluptăţi. Trebuie să ne concentrăm asupra surselor de voluptate. Filozoful tău preferat, încântătorul meu frăţior, a uitat să ţină seama de alt lucru care are sens în sine – dar ce pretenţie poţi să ai de la un filozof? – vreau să spun de senzaţiile agreabile care ne vin în general prin piele, inclusiv prin mucoase şi prin retină, şi apoi de ceea ce ne oferă sistemul nervos central: cenestezia, muzica, beţia cu alcool şi stupefiantele şi chiar plăcerile intelectuale. Toate astea sunt lucruri consistente, al căror sens este evident.

– Nu mă distrează, spuse Erasmus cu o voce albă.

– Măcar pe tine, Sebastian, murmură Filip punându-şi mâna pe mine.

M-am crispat şi am devenit ostil de-a binelea. Am mârâit:

– la mâna.

Apăsarea mâinii sale, uimitor de uşoară pentru o mână atât de mare şi pentru un băiat atât de înalt şi solid ca Filip, a încetat. Am reînceput să respir normal şi fălcile mi s-au descleştat,

– Nici pe mine nu mă interesează, am spus cu ură. Eu vreau cu totul altceva.

– Ce anume? întrebă Filip binevoitor. Dispreţul său era îngăduitor, dar total. Nu i-am răspuns. Nu ştiam ce să răspund.

– Ce poate să vrea cineva? întrebă Filip.

Mirarea lui era sinceră.

– Ce altceva, dacă nu voluptăţi?

– Nici măcar, şopti Erasmus.

– Ah! ba da, zise Filip şi se întinse fără veste pe pat alături de mine. M-am retras spre marginea patului ca să evit contactul cu această mare masă de carne mângâietoare care făcuse să scârţâie patul sub greutatea ei. Ah! ba da, repetă Filip, pe un ton de voluptate satisfăcută. Respiră parfumul ăsta. Simţi noaptea? Simţi voluptatea asta, o simţi cât e de pură? Ce poate fi mai pur decât o floare? Zilele noastre sunt înmiresmate de

trandafiri, glicină şi crini, iar nopţile – de aceste flori nocturne, greierii ţipă de aţâţare şi se împerechează cu miliardele, iar florile sunt, nu uitaţi... şi... plantelor.

Pronunţase numele vulgare şi indecente ale organelor sexuale ale bărbatului şi femeii, simplu şi cu poftă, de parcă ar fi muşcat dintr-unul din acele bastonaşe moi de rahat, numite sugiuc, care se topesc în gură.

– La unele chiar, pistilul mare şi auriu stă drept în sus, zise Filip. Dar florile, cu totul, nu sunt decât asta: mii şi mii de... şi de... Glicina, chiar, are ciorchini întregi de... şi de... Ce frumos! spuse el cu convingere. Ce frumos!

Tăcu şi în momentul acela am auzit, uluitor de limpede, deşi venea de departe şi de jos dinspre Dunăre, şiroitul spumei stârnite de un peşte care sărea afară din apă şi cădea înapoi cu un plescăit umed.

– Aţi auzit? întrebă Filip. Şi peştii. Lumea întreagă. Lumea întreagă se ... singură, ca o imensă floare bi-sexuată; ăsta spectacol grandios, divin! Iar noi suntem o parte din el, actori... sau *călăuze*... Nu-i adevărat, Erasmus?

Erasmus nu răspunse. Am spus:

– Nu aici e cheia problemei, trebuie să fie în altă parte...

– Unde, atunci? zise Filip şi, văzând că nu răspund, continuă: mă las călăuzit de evidenţă.

– Numai tu, am spus duşmănos şi mi-am amintit de Valentina ; de ce plecase? Şi fără să ştiu dinainte ce-aveam să spun, m-am avântat. Valentina a plecat şi nici pe Cristian nu-l interesează prostiile astea nici un pic.

– Oamenii sunt proşti, şopti Filip cu o imperceptibilă melancolie. Iar Cristian e inconştient, e ca un animal. Pierde timp, pierde timp. Păcat. Şi de voi doi e păcat că sunteţi cam ţicniţi. Mi-e milă de voi. Deşi n-ar trebui: ce-mi pasă mie de soarta voastră? Adevărul e că n-am ce f... destul şi de-aia îmi pierd timpul cu voi.

Erasmus scoase un râs scurt, un singur sunet.

După asta am tăcut toţi trei, pe întuneric.

Deodată am zărit o umbră pe terasă. Era mama care se plimba, cu halatul de mătase fluturând. Întră şi, pentru că nu putea să ne vadă, şopti:

– Nu dormiţi?

– Nu, mamă dragă, zise Filip cu voce tare.

– Dar ce faceţi?

– Discutăm, răspunse rece Erasmus.

Cristian e aici?

– E la o nevastă de pescar, spuse Filip senin.

– Nu! şopti ea.

Din nou am făcut un efort ca să vorbesc deoarece aş fi preferat să fiu departe de tot, să nu mai ştiu nimic de ei, să nu-i fi cunoscut niciodată – o slăbiciune ticăloasă şi răutăcioasă din partea mea, dar eram, la vremea aceea, tare necopt:

– Doarme, mamă. Este alături şi doarme, a înotat prea mult azi şi a făcut căpiţe.

Am amuţit din nou, cu fălcile încleştate. Aşa nu se mai putea. Nu mai puteam. Trebuia să mă hotărăsc.

– Aa, bine, zise mama, domolindu-se. Apoi adăugă, nemulţumită: Hai, culcaţi-vă, nu mai staţi la taclale.

Ieşi, trecu din nou prin dreptul ferestrei, dispăru. Filip râdea încetişor.

– E geloasă că stăm de vorbă; nu trebuie să vorbeşti decât cu ea şi fiecare pe rând. Şi bântuie noaptea să-şi supravegheze posesiunile... mai ales pe drăguţelul de Cristian. Ce monstru, femeia asta! Ce fiinţă extraordinară! Diana din Efes! O pasăre de pradă! Voi doi, nici nu sunteţi demni de ea: tembeli nenorociţi!...

Era bine dispus, indulgent, superior şi senin. Erasmus se foi sub cearşaf şi mârâi ceva nedesluşit. În tufele de liliac ce despărţeau terasa de curte cântau privighetorile. O boare răcoroasă adia dinspre coroanele pomilor, umezea iarba de sub ei şi suia de-a lungul pereţilor; Filip trase brusc aer în piept, cu o satisfacţie intensă, apoi se sculă:

– Mă duc să mă culc. Sunteţi penibili. Într-o bună zi am să vă părăsesc pe toţi. O să intru într-un tablou de Lorrain şi am să mă plimb pe sub copaci sau o să mă îmbarc pe o corabie şi n-o să mă mai întorc niciodată; n-o să mă mai vedeţi niciodată.

Ieşi pe terasă şi l-am văzut o ultimă oară pe fundalul cerului albastru, plin de stele; îşi lăsase greutatea pe un picior, cu un braţ atârnând şi cu celălalt uşor încordat. Apoi dispăru.

– Se simte în formă, zise Erasmus cu o voce perfect trează şi foarte uscată. Şi adăugă cu o ironie ostilă. Asemeni zeilor în *inter-lumi*.

Nu i-am răspuns; mă gândeam la forţa tulbure a fratelui meu Filip, acea putere tulbure pe care o ghiceam sub seninătatea lui aparentă.

– Este ca o gură, spuse Erasmus. Ca acele animale rudimentare, hidrele, coralii: o gură lacomă. Senzaţii voluptuoase, băuturi, tablouri, cărţi, muzică, bărbaţi, femei, tineri, bătrâni – de la cine crezi că are bijuteriile? – chiolhanuri, călătorii, dans, joc, obiecte, artă, droguri – pe toate le adună în el şi, la rândul lui, se înfundă în toate. Îl vezi ce frumos e? Află că la patruzeci de ani va cântări o sută cincizeci de kilograme, va fi impotent, bolnav, chel şi îi va fi la fel de urât cum îmi e mie acuma. Atât de urât că se va sinucide, adăugă Erasmus cu o ură rece şi satisfăcută.

– Şi dacă rezistă?

– Atunci o să-l ajungă urâtul la şaizeci de ani. Şi o să se omoare la şaizeci de ani.

– Şi dacă rezistă şi după vârsta asta?

– Atunci o să-l lovească apoplexia sau un infarct şi o să rămână paralizat ani de zile. O să-i fie dor de fete tinere şi de băieţi tineri şi n-o să mai poată decât să se uite la ei şi să turbeze, ca dracii în iad! zise Erasmus.

Atâta revărsare de ură m-a încremenit la fel ca şi atingerea lui Filip.

– Poate că n-o să fie chiar aşa.

– Atunci înseamnă că el are dreptate, spuse Erasmus. Dar dacă el are dreptate, atunci ce facem noi, care nu suntem frumoşi ca el? Iar el, cum o să-şi satisfacă toate poftele? O să aibă nevoie de bani. Ştii ce mi-a răspuns când i-am spus asta? Că de când trăieşte în străinătate a aflat cum se face rost de bani. Că va moşteni averea unui domn bătrân sau a unei doamne bătrâne şi că se va căsători cu o moştenitoare bogată. I-am pus şi problema apoplexiei. Mi-a spus că nu-i e frică.. Mi-a spus că va plăti atunci nişte oameni tineri şi frumoşi ca să facă dragoste în faţa lui. „ Şi dacă ai un accident de maşină şi rămâi orb?“ Mi-a replicat imediat că, dacă ajunge orb şi

paralitic, atâta timp cât degetele lui vor mai fi cât de cât sensibile, va plăti fete tinere ca să-i dea un sân să-l mângâie şi băieţi care... în sfârşit, e nebun! Şi când îmi spunea toate astea, se prăpădea de râs!

Şi din nou am tăcut amândoi. Eu mă ghemuisem şi simţeam un rău fizic.

– Mie, în schimb, toate astea nu-mi fac nici o plăcere am auzit deodată vocea lui Erasmus, chinuită de părere de rău. N-am chef de nimic.

După care n-a mai scos nici o vorbă. Ce-ar fi trebuit să fac? Cum să-l fi ajutat? Cum să fi pătruns în singurătatea lui şi ce să-i fi dat ca să-l salvez? N-aveam nimic de dat, nu ştiam nimic. Apoi, încet-încet încordarea iubirii mele neputincioase a slăbit căci durerea ca şi bucuria au un ritm ciclic şi m-am cufundat într-o mare amărăciune şi o mare nemulţumire. M-am revoltat. Cum să aibă Filip dreptate? Tot ce spunea el n-avea nici un sens pentru mine. Eu eram mai mult decât o epidermă şi o cenestezie. Eu refuzam această lume făcută din voluptăţi. Eu aveam să sfidez această lume crudă. Voluptatea e o nimica toată. Cât despre cruzime, am să arăt că nu mi-e teamă de ea. Nu puteam privi ţintă soarele şi moartea? Ba da, eu puteam. O să fiu pur şi o să fiu un erou.

Şi în orele acelea, pe când noaptea descreştea şi privighetorile cântau în liliac, întins pe spate, cu mâinile sub ceafă, simţind cum mi se răcoresc pielea şi trupul, simţindu-mă (neştiind că sunt) pur şi rece, am luat hotărârea definitivă.

N-aveam să-l mai revăd niciodată pe fratele meu Filip. Desigur l-am mai văzut în zilele care au urmat înaintea fugii mele, ultimele zile pe care le-am mai trăit în acest univers al familiei, pe care, cu orgoliul meu prostesc, îl găseam impur, tulbure, inacceptabil, străin de fiinţa mea (ăsta era păcatul meu, mai greu decât al lor: cum îmi permiteam să-i judec şi cine îmi îngăduise să devin sau chiar să mă simt străin de ei şi de lume? Nu peste multă vreme aveam să plătesc scump acest orgoliu). Desigur, l-am mai văzut pe Filip dar adevărata mea amintire, şi ultima, este cea a clipei când stătuse în uşă, silueta întunecată, după care dispăruse imediat. Nu avea să ajungă nici la şaizeci, nici la patruzeci de ani. Eram prizonier în Uniunea Sovietică atunci când Filip,

întors din Italia în vacanţa mare, în 1944, n-a mai apucat să iasă din casă pentru a se refugia în pivniţa cu butoaie mari şi goale o dată cu părinţii mei, cu Erasmus, Cristian şi cu nevasta lui pe care tocmai şi-o adusese din Germania (Valentina era, şi de data aceasta, cu nişte prieteni, la moşia lor de lângă Bucureşti). Nemţii se retrăgeau şi trebuiau să forţeze trecerea pe şosea; ai noştri care, cu câteva zile înainte, mai erau încă aliaţii lor, primiseră ordin să-i oprească. După ce auziseră explozia obuzelor în casă şi simţiseră pereţii prăbuşindu-se, la începutul după-amiezii, când după ce încetaseră luptele, se făcuse linişte (nemţii forţaseră trecerea), ai mei ieşiseră din pivniţă şi-l găsiseră pe Filip în ceea ce fusese sufrageria. Mobilele erau făcute praf, bucăţi de zid rămase în picioare erau ciuruite de schije, tavanul era crăpat, podeaua dispăruse sub un strat gros de pietre şi moloz; mirosea puternic a băutură deoarece o schije mai mare intrase în dulapul cu sticle şi-l spulberase. Filip zăcea pe jos, cu faţa lipită de podea. Exploziile îi smulseseră hainele, trupul lui era presărat cu praf cenuşiu. O spumă trandafirie între gât şi umăr arăta că schijele îi pătrunseseră în plămân şi în inimă, iar aerul care-i ieşise din plămâni, amestecat cu sângele, făcea băşicuţe.

Ochii lui mari, verzi, erau deschişi dar Filip nu mai era Filip. Era un obiect, un trunchi cenuşiu. Se pare că aşa arată morţii de la Pompei când sunt scoşi din stratul de lavă. Toate astea le ştiu de la Erasmus, el mi le-a povestit când ne-am revăzut; a adăugat atunci că Filip ar fi putut ajunge un mare artist, şi fără îndoială o fiinţă inumană, dar oricum unică. L-am cunoscut prea puţin pe Filip şi l-am iubit prea puţin.

V

În cele două săptămâni care au urmat, am descoperit unica formulă care-mi permitea să-mi pun hotărârea în aplicare. Nu aveam nici o meserie, aş fi putut cel mult să muncesc la câmp. Pe vremea aceea la noi nu era nevoie de mână de lucru, dimpotrivă, era şi aşa prea multă. Nu ştiu cum de nu m-am gândit la mină; probabil că uitasem că există aşa ceva. Dar exista o meserie unde nu se punea problema şomajului, ba chiar din contră, căci oamenii nu se înghesuiau să se angajeze, nu se duceau decât forţaţi de lege; o meserie unde voi avea, aşa credeam cel puţin, ocazia să fac exact ce-mi pusesem în cap: să fiu pur, să fiu un erou.

Căci eram deja în iulie 1941. Pe de altă parte, poate că plecarea neaşteptată a Valentinei mi-a dat ideea. Zile întregi n-am făcut altceva decât să mă gândesc şi să-mi pun planul la punct. Nu-mi mai amintesc nimic de zilele acelea, nici o conversaţie cu nimeni. Bănuiesc că tăceam cât era ziua de lungă. Dar nu-i păsa nimănui, nu-mi dăduseră niciodată atenţie şi în comportarea mea nu se schimbase nimic; poate că vorbeam mai puţin, dar în general, oamenii remarcă mai curând ceea ce se adaugă la existenţa noastră, decât ceea ce lipseşte, faptele care *încetează* să existe.

Nu i-am mărturisit decât Sabinei. Şi doar la sfârşit de tot, când ne-am întâlnit odată, noaptea, la marginea pădurii (pădurea nu mai există, au tăiat pomii în 1949 ca să facă stâlpi pentru reţeaua de sârmă ghimpată pe care-au desfăşurat-o de-a lungul Dunării), când dealurile radiau încă dogoarea din timpul zilei şi când greierii făceau să tremure bolta cerului. I-am explicat Sabinei că nu mai pot, că trebuie să fac ceva, că vreau să ies din această negură, din această inconştienţă, din această cloacă. M-a ascultat, mută. După ce i-am spus tot ce aveam pe suflet, a şoptit:

– Ce nebun! Dar în fond, noi toţi... Toată lumea trăieşte aşa.

– Crezi că fac o nebunie? am întrebat-o. Simţeam că mă smulg, că rămân singur, că mă arunc în gol. Uneori, noaptea, când mă gândeam, mi se părea că se clatină tot în jurul meu, că nu mai fac parte din realitate, că între mine şi ceva foarte viu şi foarte real (lumea copilăriei şi a adolescenţei) se prăbuşesc punţile – şi toate astea pentru cc? Ce însemnau puritatea şi eroismul? Poate cuvinte goale de sens pe care limba nu ar trebui să le întrebuinţeze decât în cunoştinţă de cauză (puritatea apei de exemplu; cât priveşte cuvântul eroism, putea el să facă parte dintr-un limbaj organizat după regulile semanticii? doar cu mare greutate). Pe de altă parte, nu vedeam altă ieşire decât cea spre care ceva din mine mă împingea fără şovăire: poate că nu era decât o idee fixă, pornire bolnăvicioasă, desigur, dar ca să rămân unde eram, să rămân ce eram, să rămân cu ei, cu mine, aşa cum fusesem până atunci, asta era peste puterile mele.

– Nu, nu este o nebunie, spuse Sabina. Ai dreptate. În locul tău aş face la fel.

– Poate că este o laşitate, am continuat. Poate că de fapt fug. Ca acei eroi care fug înainte. Nu este şi asta un fel de sinucidere? Dar dacă rămân, nu e o laşitate şi mai mare? Dacă rămân, mor, putrezesc pe dinăuntru. De ce-aş rămâne. Ca să-mi fie mie bine, de-aia!

– Nu eşti nici curajos, nici laş, spuse Sabina. N-ai de ales. Ceva te împinge în afară, aşa cum trupul mamei împinge cópilul să iasă.

Am tăcut amândoi. Ceva a foşnit în iarbă şi noi am tresărit, apoi n-am mai auzit nimic. Fusese probabil o broască ţestoasă sau nişte animale mici care se omorau unul pe altul. Mi-am lipit faţa de obrazul Sabinei. Era ud de lacrimi.

– Nu plânge, i-am spus. O să fie bine. Ai să vezi.

– Nu plâng, mi-a răspuns. Lacrimile îi şiroiau pe obraji şi le simţeam sărate, în colţul buzelor. Nu i-am spus că o să mă întorc şi nici că o să ne revedem pentru că nu eram deloc convins. Nici ea nu mi-a răspuns. „Întoarce-te" sau „Am să te-aştept" – sau altceva. Ne-am mângâiat şi am făcut dragoste. Am condus-o acasă şi ne-am strâns în braţe pentru ultima

oară. N-am uitat niciodată sărutul acela, dulce şi ameţitor, trupul ei tânăr, proaspăt şi neîmplinit lipit de al meu, mâinile mele pe şoldurile strâmte ale Sabinei, sânii ei mici striviţi de pieptul meu şi, în carnea mea care se trezea, pulsaţiile lente şi din ce în ce mai puternice care iradiau până la sex, trezindu-l. Ne-am desprins totuşi, eu am pornit-o spre casă şi nu m-am mai întors decât o singură dată spre ea, siluetă albă sub pomi, cu un braţ ridicat. I-am făcut un semn de adio şi m-am îndepărtat cât am putut de repede.

A doua zi, pe înserat, cu banii pe care-i furasem din biroul tatei – nu mi-ar fi dat în ruptul capului bani pentru ce voiam să fac, i-ar fi povestit mamei care m-ar fi acoperit cu sarcasmele şi dispreţul ei, aş fi fost obligat să fug pe jos şi n-aş fi ajuns prea departe – şi, de altfel, din înlănţuirea evenimentelor sau din vârtejul destinului, Cristian are dreptate, nu te smulgi cu una cu două, diferitele perioade ale vieţii se influenţează una cu alta în punctele unde se întâlnesc, murdăria de care voiam să fug întina deja primul act al noii mele vieţi; pe înserat am plecat de acasă, mi-am luat bilet şi m-am urcat în primul tren care pleca. După două zile arătam ca un vagabond căţărat pe acoperişul unui vagon a cărui tablă se încinsese sub soarele care dogorea ca şi pe la noi, numai că trenul străbătea o câmpie nesfârşită, când galbenă de spicele coapte ale grâului, când verde, de porumb, foşnitoare, unduită de vântul fierbinte şi străjuită de lungile şiruri orizontale ale pădurilor. La mari distanţe, puţuri cu cumpănă înălţau spre cer câte un deget lung de schelet. Tovarăşii mei de călătorie erau ţărani cu saci, soldaţi, ţărănci care duceau la târg gâşte sau găini cu picioarele legate, ţigani smoliţi cu plete lungi şi creţe. În gara mică am sărit jos, m-am strecurat printre care cu boi, şarete pe care erau zugrăvite flori pe un fond verde, câini vagabonzi, ţărani cu picioarele goale şi degetele răşchirate care pedalau pe nişte biciclete ruginite, am sărit peste baligi, peste legături de paie, peste excremente pe care câinii nu apucaseră să le mănânce şi am luat-o prin praful albicios care-mi ajungea până la glezne şi din care simţeam cum îmi sar purecii pe picioare.

Am ajuns, în sfârşit, la cei doi stâlpi de cărămidă cu bile

de ciment în vârf, care deschideau aleea străjuită de plopi la capătul căreia se vedea casa boierească. Aici totul era liniştit, îmbelşugat, odihnitor. Ca la noi acasă, dar mult mai mare. Cunoşateam toate astea: pentru mine nu însemnau nimic altceva decât beznă. Acolo pe terasă erau oameni îmbrăcaţi în alb – nu voiam nici să-i văd, nici să mă vadă. Mă gândeam că ştiu ce sunt şi cum sunt şi n-aveam chef de ei, ceea ce voiam era tocmai să termin cu tot ce reprezentau ei, să mă smulg dintre ei. I-am spus unei cameriste, o ţărăncuţă cu faţa lată, care părea costumată cu rochia ei neagră, şi cu boneta de dantelă, să o cheme pe Valentina. Sora mea a venit, era şi mai frumoasă, elegantă, avea părul strâns cu o panglică albă şi purta sandale albe. Era furioasă şi nu-şi putea crede ochilor:

– Ce-i cu tine aici? În ce hal eşti! Ai înnebunit?

– Fă-mi rost de nişte bani şi pune-mi pile la tipii ăia, i-am spus, arătând spre casă cu o mişcare a bărbiei; prietenii Valentinei erau dintr-o familie mare, foarte influentă şi eu ştiam.

– Pentru ce?

– Mă înrolez ca voluntar.

– Acuma? Când tocmai am intrat în război? Eşti nebun? Vrei să te omoare, zăpăcitule?

– Nu vreau să mă omoare.

– Atunci ce vrei?

– Mă priveşte. Nu pot să-ţi explic. Dă-mi nişte bani şi fă-mi rost de o pilă ca să fiu primit imediat.

– Dar cum? Ce să le spun?

– Inventează şi tu o minciună.

Valentina s-a înfuriat:

– Nici vorbă! Ai să te întorci acasă şi cu asta basta!

Izbucni în râs:

– Ai să vezi tu distracţie, când o să dai ochii cu mama! Ai încurcat-o, şi pentru multă vreme! Să te-nveţi minte să mai faci pe deşteptul!

Am privit-o fix şi i-am spus:

– Te-am văzut pe insulă cu Filip în ziua când ai plecat de acasă.

S-a albit, apoi s-a făcut roşie ca focul, ceea ce o făcea încântătoare. Dar oroarea şi frica şi ura pe care le citeam în

ochii ei mi se păreau mai interesante decât chipul ei frumos. Eram lămurit cu frumusețea lumii întregi: nu era decât un aspect al ei, o binecuvântare, desigur, dar care adesea mergea mână în mână cu niște daruri foarte îndepărtate de ea: iar frumusețea Valentinei nu mă împiedica să-i cunosc și celelalte calități.

– Dacă nu mă ajuți o să spun tot ca să audă toată lumea. Deci vezi că e în interesul tău să plec pe front.

Lăsă ochii în jos, șoptind:

– Adevărat.

– Mă întorc la gară și te-aștept acolo, i-am spus și m-am întors pe călcâie.

Valentina n-a venit la gară, a trimis un argat cu un plic în care erau benzi și adresa la care trebuia să mă prezint la București.

După câteva luni de instrucție militară foarte intensă, în toamnă eram pe frontul ucrainean cu intenția de a fi pur și mai tare ca moartea – spun asta cu toată rușinea, dar eram încă un copil.

N-am mai văzut de atunci niciodată casa noastră de la țară, ba da, am mai trecut pe acolo o singură dată: eram în misiune, îmbrăcat în uniformă de ofițer de securitate, pe vremea aceea eram încă în Securitate și în partid. Pe graniță situația era foarte încordată, Stalin se certase cu Tito, iar noi provocam incidente cât mai sângeroase. Românii mitraliaseră niște țărani care coseau lângă sârma noastră ghimpată. Iugoslavii ripostaseră cu împușcături. Fuseseră mulți morți și răniți; se formase o echipă de inspecție din care făceam și eu parte. Când am ajuns noaptea, pe drumurile desfundate și noroioase, ploua cu găleata; îl găsisem pe telefonistul postului de grăniceri moțăind în chaise-longul lui Erasmus. La posturile următoare pe unde am trecut în inspecție am recunoscut mobilele care mai scăpaseră când nemții ne bombardaseră casa. Dimineața m-am plimbat pe cheiul surpat. Nu era nimeni. Cizmele mele scârțâiau pe dalele de piatră. Dar n-am putut să cobor până la fluviu din cauza gardurilor înalte de sârmă ghimpată care barau frontiera în tot lungul Dunării. Apa venea mare, de un galben murdar. Luneca repede, înspumată și clocotitoa-

re. Departe, în spre celălalt mal, insula cu plopi şi cu sălcii era pe jumătate cuprinsă de ape. Dealurile mi s-au părut mai joase şi mai golaşe. Satul părăsit, era o ruină. Viile erau distruse, mulţi copaci fuseseră tăiaţi şi drumurile erau desfundate de ploile de primăvară. Pe culme, pădurea dispăruse. Nu mai era nici casa noastră. Când am ajuns sus am văzut că fusese demolată şi cărămizile dispăruseră, nu mai rămăseseră decât terasa şi pivniţa care, fără nimic deasupra, nu mai era decât o groapă căscată plină de gunoaie. Am zărit nişte resturi de mobile şi o grămadă mare de cărţi putrezite. Casa slugilor era în paragină, grajdul gol, fără acoperiş. Nucii mai erau încă acolo, dar fără frunze şi din cel mai gros nu mai rămăsese decât un trunchi decapitat şi sfârtecat, un obuz îl nimerise în plin şi-i zburase coroana. Dar cel mai straniu era că din locul unde trăisem nu mai rămăsese decât aer, vid. La capătul terasei încolţise un salcâm care crescuse deja mai înalt decât mine. Nu simţeam nimic: acelaşi gol ca în faţa morţii, dar fără înfrigurarea pe care ţi-o dă pericolul; o mare oboseală. Iar acum îmi dau seama că amintirea acestei vizite este mult mai şterasă decât aceea a verilor petrecute acolo. Într-o pivniţă, ele sunt mai reale, într-o privinţă, ele nu au dispărut şi vor exista câtă vreme voi trăi, câtă vreme unul din noi va mai trăi. Şi, totodată, graţie mecanismului memoriei tot atât de îndurător ca şi cel al morţii de bătrâneţe, neliniştea, nemulţumirea şi furia adolescenţei s-au domolit în amintirea mea; pentru ai mei, toţi pe care atunci, îi judecam aşa de aspru şi din care, tot timpul, îl uram ba pe unul, ba pe altul, nu mai simt, nu mai pot să simt decât milă, iertare, umilinţă şi iubire iar din această lume care mi se părea absurdă şi întunecată în ciuda aparenţei ei solare n-a mai rămas, pentru mine, decât frumuseţea inocentă şi prospeţimea strălucitoare.

9

A doua zi dimineaţă, în maşina oficială care mă ducea la birou (însemn al funcţiei mele, tot aşa cum era calul pe vremuri, pentru alţii eram un cavaler, un *hippeus*, un *eques*, un *tovarăş cu răspunderi*) eram încă sub impresia stranicei seri din ajun: poate că aceeaşi senzaţie pe care o avusesem la trezire mă stăpânise şi în timpul somnului şi cine ştie ce vise forfotitoare avusesem? Mă uitam la trecătorii morocănoşi şi îmbrăcaţi ca vai de ei, la tramvaiele întesate, la străzile prea goale, la vitrinele prea urâte, la maşinile prea rare. Şi în loc de o senzaţie de destrămare, de pustiu aveam una de densitate, o senzaţie de plin: densitate a tainei, densitate a enigmei, densitate a misterului. Contopiştii abrutizaţi de plictis şi de o existenţă lipsită de sens, studenţii familiei şi înrăiţi de viaţa în cămaşă de forţă, miliţienii solizi, cu cizmele lor greoaie şi cu pistolul la şold, conştienţi că sunt trupul şi membrele statului absolut, portretele şefilor care împodobeau cu mutrele lor mohorâte şi plicticoase faţadele clădirilor publice – toate erau o pojghiţă subţire; nimic altceva decât o găoace subţire. Pe dedesubt, în fiecare, clocotea, densă, nerăbdareaa sclavului, suferinţa omului amputat, himera celui a cărui viaţă interioară este mult mai cuprinzătoare decât cea vizibilă. Sub pojghiţă existau speranţele nemăsurate şi absurde; frica foarte justificată şi totală (la fel de mare la miliţieni ca şi la supuşi: reciproca şi reversul urii); planurile cele mai aventuroase. Şi eu eram la fel: un director, un ştăbuleţ, cu arhivele mele secrete şi cu planurile mele de evadare. Cum puteam să cred că alţii erau mai puţin ciudaţi decât mine? Aveam dovada, din seara precedentă: chiar dacă mă deosebeam de ceilalţi, eram un personaj tare inconsistent pe lângă cel care pusese la cale şi organizase conspiraţia. Ca să nu mai vorbesc

de membrii sectei, ai bisericii sau ai reţelei. O acţiune de un gen atât de nemaipomenit încât era imposibil ca securiştii să nu se înşele în privinţa ei. O acţiune care se părea că se ramificase deja şi se întinsese la Pyong-Yang poate sau la Şanhai, la Varna, la Leipzig, la Arhanghelsk, discipolii ei lucrau pe tăcute şi poate că circulau deja în adâncurile velicoruse sau ale Asiei Centrale. Câţi erau deja? Unul la un milion de locuitori. Unul la o sută de mii? Mai mulţi? Se strecuraseră oare, muţi şi neidentificabili, sub privirile mioape şi nătânge ale Occidentului, în delegaţiile insolente şi gălăgioase de la O.N.U.? Pe treimea de glob strivită sub platoşa statului – partid şi a ideologiei totalitare, dar dedesubtul acesteia, în baza păturilor celor mai de jos, în sânul densităţii copleşitoare, în miezul nenorocirii, un Messia colectiv şi anonim încolţea deşi mesajul lui rămânea încă neînţeles. Poate că acest secol nici măcar nu-l va învăţa sau nu-l va înţelege – dar ce le pasă *lor*? *Ei* au ajuns la asemenea adâncimi, atât de departe de megafoane, de televizoare, de ziare, de poliţie, de liniile aeriene! Înăuntru, în centru, unde nimeni n-ar bănui că au ajuns: în şedinţele de partid, în mulţimile de pe stadioane, în uzine şi la sate, în avioane, în centralele de informaţii sau de radio, în poliţie. Ei nu au nimic de-aface cu această platoşă găunoasă făcută din oţel şi aluminiu, din echipamente electronice şi din mitraliere. *Ei* lucrează la fund de tot, cu această bucată de carne care se numeşte inimă, cu acest univers de o infinită disponibilitate care se numeşte inimă şi care poate că nu e făcut decât din câteva circuite electrice pe scoarţa cerebrală. Dar care mai presupune încă multe alte lucruri şi necunoscute. *Ei* au de-a face cu ceea ce nu este funcţional şi interşantajabil în noi, indivizi umani şi aşa-zis funcţionali şi interşanjabili. *Ei* par să se ocupe de ceea ce nu atinge pragul socialului şi exprimabilului – sau de ceea ce depăşeşte socialul şi exprimabilul? Ce aventură! Şi dacă este o victorie – ce victorie! Poate că asta reprezintă, în sfârşit, mutaţia internă a speciei, trecerea la acea treaptă superioară la care ea aspiră, în mod conştient, de două-trei mii de ani. Supraomul? Omul eliberat? Omul-Dumnezeu? Mai degrabă, mai modest ca nume, dar mult mai temerar în fapt deoarece

este vorba de o ambiţie concretă şi de o încercare de realizare efectivă în trup şi în spirit – Omul sfânt.

Iar el, cel care a inventat toate astea – poate că nu era decât discipolul unei tradiţii secrete, unul dintre cei mulţi apăruţi în acelaşi timp, exact acum, neştiuţi, retraşi în cine ştie ce colţ nebănuit, în mijlocul furnicarului omenesc, putând oricând să fie înăbuşiţi sau distruşi – el, îşi aştepta el pătimirea şi moartea? Era pândit de pătimire şi de moarte? Cu ce puteam să contribui la salvarea acestui magazioner prăpădit şi fără de noroc care poate că era inima inimii, odorul odoarelor, rodul unei specii umane care îl purtase atâta vreme în pântec pe el şi pe semenii lui – dacă existau. Trebuia să facă ceva. Ăsta a fost singurul meu gând în ziua aceea pe care mi-am petrecut-o semnând hârtii şi luând parte la şedinţe. Toată această pojghiţă exterioară, subţire, pe punctul de a plesni şi care acoperă neagra forfoteală, sfânta oroare de un univers – de universul total necunoscut. Mi se pare că în zilele noastre există locuri în lume unde, pentru unii oameni, această lume a lor este *flat, stale and unprofitabile*. Pentru mine, nu. Nu – de când îl cunoscusem pe Sebastian Ionescu. Cum aş mai fi putut gândi aşa – când lumea asta, *ei* o fac să fiarbă? *ei* o iradiază? când iradierea lor se răspândeşte pe furiş de la un om la altul? şi încep să facă să încolţească omenirea întreagă care tresare, şi care, fără să-şi dea seama, presimte miracolul. Vedeam limpede, sub manifestările de spaimă, de nelinişte, de rău care te roade, de supărare, această lume interioară şi densă şi gata să scuture platoşa absurdă care o acoperea, vedeam binecuvântarea.

După-amiază mi-am dat seama că mai erau şi alţii care se luptau ca să-l scape, mai puţin de dragul lui, cât de dragul lor. M-a sunat şeful de cabinet al lui Vasile Morcovici: la ora şase eram convocat la o şedinţă la tovarăşul Morcovici. Până la şase impresia de furnicar nu m-a părăsit nici o clipă. Secretara mea, după ce ajungea acasă, rămânea singură, directorul tehnic, când nu era cu familia şi nici la vreuna din femeile cu care trăia, şeful de serviciu – un om înalt, ciolănos şi trist; altul care juca în echipa de volei a sindicatului; secretarul organizaţiei de bază, mieros şi cocoşat; toţi, în

momentul când rămâneau singuri sau între patru ochi cu oameni cu care nimeni nu-i ştia în legătură, toţi aceştia care puteau să spună sau să gândească ce cu gândul n-ai fi gândit, lucruri atât de neaşteptate că nu puteai nici măcar să ţi le închipui, despre care nici nu-ţi închipuiai că puteau fi gândite sau simţite – nu erau oare amestecaţi în conspiraţie – toată clădirea din jurul meu, tot oraşul, toată ţara, tot continentul şi până la Marea Galbenă, totul era un furnicar ascuns; şi fiecare dintre aceşti locuitori, jerpeliţi şi rupţi în coate, o enigmă ambulantă.

Nu era o iluzie; aşa *erau*. Ce dovadă mai bună decât eu însumi şi ce aflasem cu o scară înainte. Eram în prăpastia plină, în miezul furnicarului.

Iar la ora şase, în sala de şedinţe, (cabinetul lui Morcovici oricât era de mare, ar fi fost neîncăpător pentru trei duzini de şefi de organizaţii, întreprinderi sau instituţii publice ale aceluiaşi sector şi ale sectoarelor dependente) această senzaţie s-a accentuat căci aici *ştiam* precis. Sala era folosită şi la vizionări de filme într-un cadru restrâns; fotoliile şi scaunele erau tapiţate cu pluş cenuşiu, peste ecran era trasă o draperie de aceeaşi culoare. Îndărătul unei mese lungi, acoperite tot cu pluş gri stăteau Vasile Morcovici, având-l pe Paraschiv la dreapta, pe Alfred Anania la stânga, veneau apoi Herakles Niţeluş la stânga lui, Alfred şi Erasmus Ionescu la dreapta lui Paraschiv; un conducător şi un activist reprezentau partidul: Morcovici şi Erasmus; un ministru, un ministru adjunct şi un director general din partea statului: Paraschiv, Alfred şi Herakles. Morcovici semăna cu un trofeu de vânătoare cu căutătura fioroasă, Erasmus – cu un mort rece şi curăţel, îmbălsămat cu o substanţă care dă o culoare galbenă; Paraschiv cu nasul lui strivit în mijlocul feţei masive avea o înfăţişare prea nesănătoasă ca să semene cu un boxer, dar în acelaşi timp prea carnală şi prozaică pentru a aminti de vreo zeitate tibetană a morţilor; Alfred Anania, cu faţa albă, părul argintiu, mustăcioară neagră à la Charlot ochi de femeie şi voce groşolană de temnicer; în sfârşit, Niţeluş homunculus otrăvit de convieţuirea cu sine într-o piele prea strâmtă pentru o ambiţie atât de mare. Noi stăteam în sală: Athur

Zodie, roz şi grăsuţ ca un purcel, Cristian Ionescu, înalt şi frumos ca un Luceafăr, dar marcat deja de un început de guşă, de primele riduri săpate în obraji, de cearcăne mari sub ochi (am încercat să mi-l imaginez adolescent, prostănac şi neştiutor, dar n-am reuşit, se trezise între timp, învăţase câte ceva, tristeţea şi ruşinea cunoaşterii îl transformaseră); n-are rost să-i mai înşir şi pe ceilalţi; îi cunoşteam pe toţi. Din toţi aceştia cel puţin doi *făceau parte* şi poate şi un al treilea, *Erasmus*; mi-am dat seama, foarte curând, că toţi cei de faţă, fie că *făceau* sau nu *parte*, că noi toţi eram prinşi în vârtejul şocurilor, tensiunilor, descărcărilor, loviturilor cu care răspundeai la lovituri, dar al cărui centru era absent. Era mai mult decât o senzaţie de furnicar, simţeam o *intimitate*; stăteam toţi acolo la fel de înghesuiţi unul într-altul ca şi evreii în pielea goală vârâţi claie peste grămadă, goi, într-o cameră de gazare. Dar pentru noi destinul nu avea chipul frust şi ultim al morţii, ce se făurea în această sală de şedinţe era o lucrare a vieţii, oricât ar fi părut de ciudat – acest cuvânt – căci oamenii ignoră cu bună ştiinţă anumite feţe ale vieţii, tot aşa cum Faust nu îndrăzneşte să privească în faţă *Erdaist-ul*.

– Tovarăşi, ne-am adunat aici, mârâi Morcovici, ca să discutăm pe baza unei analize pe care au făcut-o tovarăşii însărcinaţi cu pregătirea unui raport asupra acestui sector.

Rezultă că s-au obţinut *unele* rezultate, desigur. *Ceea ce nu înseamnă* că nu e loc pentru mai bine. Există chiar *lipsuri serioase*, da, lipsuri foarte serioase de îndreptat. Aici noi suntem în casa partidului; vi se cere deci tuturor să vorbiţi deschis, curajos şi să criticaţi fără cruţare, fără să ţineţi seama de nimeni şi nici de relaţiile personale cu oricine ar fi. Trebuie să muncim aşa cum ne-o cere partidul. Am invitat şi tovarăşi de la alte sectoare care au legătură cu munca noastră.

Aşa se explica (cel puţin aparent) prezenţa lui Cristian. Pentru Paraschiv, Alfred Anania şi Niţeluş, această şedinţă ar fi putut, în principiu, să ia sfârşit. Dar cu siguranţă, în cursul dimineţii, Morcovici dăduse întregii chestiuni o întorsătură hotărâtoare. Avea intenţia să dea cât putea în Malvolio lovindu-l prin trepăduşii săi, ceea ce reieşea, de altfel, din scurta

lui introducere. *Unele* rezultate, deci nu mare lucru; dar în schimb, lipsuri *serioase*: adjectivul implica, potrivit normelor binecunoscute, condamnarea prealabilă şi fără apel şi punea în evidenţă ostilitatea lui Morcovici, care, chemând la o critică nemiloasă, dădea, de fapt, semnalul unei hăituiri sângeroase; oricine ar fi fost, eventual, dispus să vină în ajutorul condamnaţilor era avertizat că acţiunea sa va fi considerată drept o infamie, determinată de josnice interese de grup.

Erasmus citi raportul cu voce rece şi monotonă. Arthur Zodie, care stătea lângă mine, scrise câteva cuvinte pe o bucăţică de hârtie pe care mi-o împinse. În timp ce citeam îşi ţinea pumnul strâns pe un colţ al mesei. *„Urmează câteva şuturi în c... l şi în turloaiele lui M... Problema cea mare este să-l apuce pe M... de c...ie şi să-l strângă. Dar numitele c... ie nu sunt aici de faţă şi nici măcar nu se ştie unde se află"*. De cum am citit, Arthur şi-a luat înapoi hârtia, a făcut-o bucăţele, le-a pus într-o scrumieră şi le-a dat foc cu o brichetă. Avea dreptate: corpul lui Malvolio Leonte, locurile dureroase unde puteai să-l loveşti şi pe care şi le apăra aşa cum te aperi în timpul unui duel sau al unei încăierări, erau ierarhia al cărei vârf îl reprezenta el şi cu cât loviturile ajungeau mai sus şi mai aproape cu atât vârful era mai zgâlţâit. Toată scena la care asistam urmărea deci să-l lovească destul de rău pentru a-l face să-i dea drumul lui Sebastian dacă voia ca zbirii lui drăgălaşi, mai cu seamă Niţeluş, să fie lăsaţi în pace. Dar tot aşa cum pe unele animale rudimentare, caracatiţe sau crabi, care nu posedă în registrul reacţiilor lor proprietatea de a ceda, trebuie să le hăcuieşti pentru a le smulge prada şi secta politică şi tipul de om cărora le aparţinea Malvolio nu ştiau să cedeze decât în faţa ameninţării cu moartea şi nu acceptau să negocieze decât în faţa unei forţe copleşitoare şi decise să-i distrugă.

În timp ce Erasmus citea raportul care, în mod evident, ţintea să-l zdrobească pe Niţeluş, m-am uitat în jur şi am constatat cu uimire că mă înşelasem. Nu cunoşteam pe toată lumea. Ba chiar am zărit figuri pe care nu te-ai fi aşteptat să le întâlneşti acolo, haine care nu trădau acea prosperitate sobră pe care o aveau costumele activiştilor de stat, figuri mai puţin

buhăite de mâncare multă şi bună; erau feţe slabe şi pământii, haine care păreau scoase de la vechituri sau cumpărate pe nimic de familia vreunui mort sărac. Aceştia erau tovarăşii de jos, care câştigau la fel de prost ca muncitorii şi care nu aveau decât un singur privilegiu: de a-şi critica superiorii atunci când superiorii superiorilor le-o îngăduiau sau, mai degrabă, le-o ordonau discret. Şi într-adevăr, de îndată ce s-au terminat înscrierile la cuvânt, primul care a vorbit a fost unul dintre oamenii aceia, unul care părea că suferă – laolaltă – de tuberculoză, de ficat, de ură stătută şi de neputinţa de a şi-o potoli. Zise:

– Tovarăşi, raportul nu a fost destul de concret şi nu a mers până la capăt. *Ceea ce nu înseamna că nu e just.* Ba este chiar foarte just. Dar mai are încă multe de spus. De multă vreme tovarăşul Niţeluş lucrează *sectar*. Cu toţii ştim că s-a rupt de *colectivul* cu care nu se sfătuieşte, că are oamenii lui care-l ascultă întru totul...

– Fapte concrete, tovarăşe! zise Paraschiv Ionescu tăios.

Tonul lui voia să dea de înţeles că nu-i place ce spune vorbitorul care, dacă ţine la postul lui, ar face mai bine s-o lase mai moale. Dar şi celălalt ştia foarte bine că nu i se poate întâmpla nimic deoarece se găsea de partea celui mai tare; aşa că reluă netulburat:

– *Noi* ştim că tovarăşul ministru Paraschiv Ionescu nu încearcă să înăbuşe critica de jos...

Noi, însemna retragerea în anonimatul masei ameninţătoare care în teorie, era atotputernică şi avea întotdeauna dreptate. Sfârşitul frazei era de o ironie ucigătoare.

– Bineînţeles că pot să dau fapte concrete, continuă slăbănogul. Pe 21, luna trecută, şoferul tovarăşului a fost trimis să ia de la cooperativa Consiliului de miniştri un tort de zece persoane şi o salată de pui pe care le-a dus la tovarăşul Leopold; tovarăşul făcea un chef cu prietenii. *Noi* înţelegem că tovarăşul Niţeluş se aprovizionează de la cooperativă, este membru, dar tovarăşul Leopold? Dumnealui nu e pe lista membrilor cooperativei. Deci, nu are dreptul să profite. De ce să profite? Numai pentru că este omul tovarăşului Niţeluş?

Alt caz: tot şoferul acela a aşteptat patru ore acum trei zile, în timp ce soţia tovarăşului Niţeluş făcea probă la rochii la cooperativa Comitetului Central: asemenea lucruri le-am mai văzut *noi* pe vremea burgheziei când şoferul o aştepta în maşină pe nevasta patronului, tuburile de neon cu lumina mov era un fum de puteai să-l tai cu cuţitul. Niţeluş era verde la faţă şi transpira. Czeslav Milosz a descris miasmele otrăvite pe care le exală mulţimile care circulă pe străzile mohorâte ale capitalelor din Est. Dar n-a vorbit despre duhorile încă şi mai dense şi mai veninoase în care se scaldă adunările restrânse, formate din oameni mai puternici decât trecătorii de pe stradă. În astfel de adunări, pericolul, ameninţarea care poate veni de la oricine, neîncrederea şi teama reciproce, ura, invidia, răutatea alcătuiesc un fluid pe care te aştepţi dintr-un moment într-altul să-l vezi piutind în aer în straturi livide şi cleioase de limfă scârnavă. Acolo, intimitatea ajunge să semene, în plan moral, cu aceea, pur fizică, de la meciurile în cursul cărora nişte matahale de luptători îşi amestecă grăsimile şi cărnurile într-o baie de noroi. Această intimitate nu este lipsită de o anume voluptate oribilă. Ea satisface sensibilitatea brutală a acelor naţiuni ai căror membri se sărută pe gură, plâng în hohote la beţie şi se cotonogesc cu plăcere, şi fără teamă de pedeapsă până îl omoară pe cel învins; naţiunile care înfulecă mâncăruri grele cu smântână şi beau alcooluri fără gust, cărora le place să asude şi practică autobiciuirea în masă la baia cu aburi cu mănunchiuri de crenguţe şi care în politică se biciuesc cu autocritica. Morcovici prezida această intimitate mucilaginoasă, densă, ca un porc mistreţ tolănit în noroaiele pădurii. (Cât de mult sunt şi eu fratele lor când îi descriu în felul ăsta, este ca şi cum în acest moment m-aş rostogoli cu ei, peste ei, căutând să ne înhăţăm de gât unul pe altul în dureroasa, fierbintea, vârscoasa noastră intimitate natală!). Paraschiv se stăpânea, avea prea multă experienţă ca să nu înţeleagă ce se întâmplă, ca să nu-şi dea seama că nu mai are mare lucru de salvat la acest nivel şi că trebuia să reacţioneze în altă parte. În timpul ăsta, o grăsană cu picioare scurte, cu o faţă lată şi hidoasă de Marat ajuns moaşă de mahala, luase cuvântul.

– Tovarăşul Niţeluş nu mai dă pe la cursurile serale de istoria partidului de vreo şase luni. Ce tovarăş e ăsta – care-şi neglijează şcoala de partid? Uitaţi, este la noi tovarăşul... (şi cită un nume de care nu mai auzisem), care este profesor de marxism-leninism la Universitatea Jdanov şi totuşi nu lipseşte de la nici un curs. Cum vine asta, dacă tovarăşul Niţeluş ştie mai mult decât noi, trebuie să ne disprcţuiască? Să vină să ridice şi nivelul cultural al celorlalţi tovarăşi! Să învăţăm şi noi de la dânsul!

Un bărbat trist se ridică pentru a spune cu o furie adunată, care nu se potrivea cu vorbele lui, şi cu un accent basarabenesc din care înţelegeai că furia îi fusese provocată de orgoliul slav jignit:

– Acum doi ani, tovarăşul Niţeluş şi-a luat angajamentul să înveţe ruseşte în următorii doi ani. Întreb ca să văd dacă tovarăşul şi-a îndeplinit angajamentul. Noi ştim că nu.

Noi: grupul profesorilor de rusă, al basarabenilor, al prietenilor limbii ruse? Nu se ştia. În orice caz, un grup, o colectivitate care îşi arăta colţii unui om singur: *vae soli.* Şi cea mai gravă acuzaţie, cea mai periculoasă era să nu-ţi placă ce e rusesc.

– Tovarăşi! zise Paraschiv Ionescu, să nu depăşim cadrul dezbaterii! Este vorba de chestiuni de producţie şi de organizarea muncii şi nu de studii individuale şi de activitatea culturală a tovarăşului Niţeluş!

Vasile Morcovici interveni prompt:

– E foarte just ce spune tovarăşul Paraschiv. Într-adevăr, să ne concentrăm atenţia asupra ordinii de zi. *Ceea ce nu înseamnă* că nu trebuie să discutăm aici faptele care explică de ce sectorul a ajuns unde-a ajuns. Poate că indolenţa tovarăşului Niţeluş cu privire la studiile individuale ne va ajuta totuşi să descoperim rădăcina răului... Altfel cum îl vom putea ajuta pe tovarăşul Niţeluş? Şi nu numai pe el, ci şi pe alţii care lucrează în acest sector.

Era de aşteptat ca, la aceste cuvinte, Paraschiv şi Alfred Anania să tresară dar ei rămaseră nemişcaţi, cu privirea în gol.

Erasmus îi întinse un bilet lui Morcovici care îl citi, îl rupse în bucăţele, după care spuse:

– Tovarăşul Leopold nu s-a înscris la cuvânt. Deşi a fost criticat. Să vedem ce are de spus. Poate că nu este de acord.

Se lăsă o tăcere. Ne-am uitat în jur. Câteva voci exclamară:

– Nu e aici!

– Vasile Morcovici se întoarse către Erasmus. Acesta dădu din umeri, zicând:

– A fost convocat.

Niţeluş se strădui să spună cu un zâmbet chinuit.

– Nu se simte bine...

– Ieri a fost la serviciu! strigă unul din cei pe care nu-i cunoşteam.

Erasmus îi alesese pe sprînceană şi îi instruise bine.

– Cum aşa? mârâi Morcovici, încruntându-se. Partidul ne învaţă să avem grijă de sănătatea tovarăşilor noştri. Dar în anumite împrejurări, tovarăşii membri în conducerea partidului în frunte cu cel mai bun fiu al poporului au dat exemplu participând la şedinţe deşi erau bolnavi. Tovarăşe Erasmus, trimiteţi, vă rog, maşina mea cu secretarul (Valentina îi pretindea lui Morcovici să ia numai bărbaţi ca secretari) la tovarăşul. Poate că nu e chiar aşa bolnav. Dacă îi e cu adevărat rău, îmi iau angajamentul că-l trimit la sanatoriul Comitetului Central. Şi acum să vedem cine urmează la cuvânt?

Erasmus ieşi. Noul vorbitor, unul din directorii în subordinea lui Niţeluş, se ridică şi arătă că Niţeluş "fugea de răspundere" şi că „se ascundea în spatele conducerii colective". De data asta Paraschiv Ionescu sări ca ars (a fost ultima lui tentativă de a-l apăra pe Niţeluş):

– Ce tot spui, tovarăşe? Adineauri tovarăşul era acuzat că lucrează sectar şi izolat şi acum îl criticaţi pentru că s-ar ascunde după direcţia colectivă? Cum aşa? Cu alte cuvinte criticăm numai de dragul criticii?

– Păi, să vedeţi, tovarăşe ministru, spuse vorbitorul bine dispus (avea haine noi şi o figură satisfăcută): tovarăşul munceşte singur, dar când e vorba să ia măsuri mai importante, atunci se dă după conducerea colectivă!

În sală s-au auzit râsete. Niţeluş avu un rânjet chinuit.

Până şi Morcovici îşi oferi luxul unui zâmbet mohorât. Era mulţumit, lucrurile mergeau aşa cum trebuie: după această şedinţă Herakles Niţeluş va fi în pericol să fie zdrobit, Paraschiv era zgâlţâit, cât îl priveşte pe Malvolio, şeful cel mare, el purta răspunderea tuturor greşelilor lor. Erau oamenii lui şi Niţeluş se număra printre favoriţi, datorită zelului său de turnător. Morcovici îl alesese pe Niţeluş ca ţintă a atacului pentru că aflase de la mine că acesta urmăreşte cu interes ancheta împotriva lui Sebastian şi pentru că Valentina îi inoculase antipatia ei împotriva Zitei care se întinsese şi la persoana lui Niţeluş. Erasmus îi amintise de Leopold pe care aveau să-l distrugă pe cât posibil ca principal turnător al lui Sebastian; ceea ce ştiau tot de la mine.

Înţepenisem pe scaun gândindu-mă că pentru a salva un nevinovat trebuia să-i faci pe doi să tremure de groază; şi că şi eu eram obligat să mă pretez la aceste acrobaţii hidoase între două tabere. Numai că Herakles şi Leopold erau două canalii mârşave; în privinţa lor nu eram decât un instrument al dreptăţii. Dreptatea? Care dreptate? Alt cuvânt care, parese, este întrebuinţat fără acoperire şi care, conform logisticii şi analizei semantice, este lipsit de sens în orice ordine sintactică cât de cât riguroasă: dreptatea, se spune, a murit odată cu metafizica – dacă aşa ceva este cu putinţă, lucru de care nu sunt sigur.

Dezbaterile au continuat, dar nu le mai urmăream la fel de atent. Aşteptam întoarcerea secretarului. Ştiam că Leopold, cu flerul lui de fiinţă primitivă, simţise ce se întâmplă şi se prefăcea bolnav. Dacă secretarul nu-l găsea acasă, era pierdut. Dacă-l aducea – era acelaşi lucru. Numai o criză simulată pe loc l-ar fi putut salva dar era prea speriat ca să-i vină ideea: şi-a făcut apariţia în sală şi a început să caute din ochi un loc liber. Şchiopăta greoi, cu un zâmbet încremenit pe faţa lui palidă care aducea cu o bucată de brânză mucegăită. Părul rar, nepieptănat, ca de obicei, era plin de mătreaţă, purta nişte haine murdare şi ponosite, n-avea cravată şi din gulerul descheiat la gât al cămăşii i se vedea un smoc de păr. Morcovici l-a urmărit cu o privire lungă, apăsată, aşteptând să-şi găsească un loc. Apoi, de îndată ce

vorbitorul care avea cuvântul a terminat, s-a întors către Leopold.

– A! Uite-l şi pe tovarăşul! Ar fi bine să ne daţi nişte lămuriri! Iată ce vi se reproşează, printre altele.

Şi enumeră câteva capete de acuzare. Genele lungi ale lui Leopold se zbăteau, pudic, în timp ce clipea încurcat iar pe faţă îşi lipise un zâmbet palid şi copilăros. Când Morcovici îl obligă să vorbească se sculă în picioare şi spuse, spre admiraţia mea:

– Desigur, este foarte just... să fim ajutaţi de critica tovarăşilor... şi noi trebuie să le mulţumim tovarăşilor (aceeaşi disimulare, retragere în colectivitate, pluralul anonim şi matern al unei lumi în care *eul* singular este un păcat capital, iar individualismul este condamnat ca un viciu odios: pluralul *noi* este darul de la Răsărit, patria marilor gloate anonime)... şi este absolut necesar să facem o analiză foarte serioasă a ceea ce s-a spus, mai ales dat fiind că, în munca din sectorul nostru sunt şi aspecte negative căci vai! proverbul spune: „Numai cine nu munceşte nu greşeşte"; aşa că *noi* a trebuit să alegem; sau să nu muncim, ceea ce ne punea la adăpost de greşeli, dar *noi* nu credem că pentru asta ne-a pus partidul unde suntem, sau să muncim cu riscul de a nu avea întotdeauna rezultate bune; dar partidul ne atrage atenţia asupra greşelilor făcute şi trebuie să-i fim recunoscători partidului pentru ajutorul pe care *ni*-l acordă şi pentru faptul că *ne* îndrumă pas cu pas în munca noastră, căci nu cred că li se poate imputa *tovarăşilor* (iar pluralul: te aperi ascunzându-te în mulţime dar îi aperi şi pe ceilalţi prefăcându-i în mulţime, în colectivitate care, prin simpul fapt că este pluralã, este nevinovată)... tovarăşilor care conduc sectorul că nu au consultat partidul cu ocazia fiecărei hotărâri generale, *noi* nu facem totuşi numai cum *ne* taie capul, *noi* am primit sarcina să *traducem în viaţă* politica partidului, şi deci e nevoie ca munca noastră să constituie din ce în ce mai mult aplicarea concretă a liniei partidului la problemele specifice din sectorul nostru, mai ales dacă ţinem seama de aspectul politic al producţiei, tovarăşi.

Şi o ţinu tot aşa încă vreun sfert de oră, vorbind destul de

rar, cu mici opriri şi cu „ăăă..." nu destul de lungi ca să-i lase timp lui Morcovici să-şi revină şi să i se trezească spiritul critic dar destul de numeroase ca să ne facă să pierdem şirul şi să ne azvârle pe toţi într-o stare subhipnotică de amorţeală vecină cu îndobitocirea. Era o adevărată capodoperă: lozincile nu se înşiruiau grosolan în aşa fel încât să se vadă cum se leagă între ele, unde începeau şi unde se sfârşeau ci, dimpotrivă, alternau şi dădeau co falsă impresie de coerenţă: pe vremea aceea, singurul discurs care nu era criticabil se compunea exclusiv din formule rituale iar Leopold era un maestru al genului. L-am văzut pe Paraschiv uitându-se gânditor la Leopold, era clar că îl aprobă în sinea lui, şi pe Niţeluş, puţin mai liniştit, pierzându-şi rânjetul forţat care-mi amintea de povestea vânzătorului de prune din *O mie şi una de nopţi*: cel căruia i se vâră prunele una câte una, dar nu pe gât, fiindcă făcuse prea mult zgomot în bazar dar care nu îndrăzneşte să se plângă din respect pentru Sultan, inventatorul supliciului, ci, dimpotrivă încearcă să zâmbească plăcut şi atât de natural!

Morcovici asculta buimăcit logoreea care se prelingea din gura lui Leopold ca nişte zeamă lipicioasă de dulceaţă. Dar Erasmus, impasibil, îi strecură un bilet. Morcovici se posomorî. Arthur Zodie îmi făcu semn cu cotul; m-am uitat la el; rânjea ca una din acele figurine orientale care reprezintă un omuleţ schimonosit. Gura lui schiţă fără zgomot cuvântul DEGEABA. Am auzit mârâitul gros al lui Morcovici:

– Mai concret, tovarăşul!

– Da, tovarăşe, murmură Leopold. Problema dezbătută astăzi, tovarăşi, este mai ales politică... pentru că orice chestiune concretă de construcţie a socialismului este mai întâi o chestiune politică pe care trebuie să o privim cu maximum de răspundere şi, evident, când *ne*-a însărcinat să organizăm acest sector, partidul *ne*-a arătat calea de urmat, *ne*-a condus la cucerirea fiecărei noi etape din munca noastră.

Şi continuă tot aşa, ca un om într-un echilibru nesigur cocoţat pe o minge şi care nu se poate menţine acolo decât făcând gesturi incoerente, când cu un picior în aer, când aplecându-se în faţă, dând din braţe ca o morişcă, gata să

cadă în nas: şi în timpul acesta vocea lui monotonă ne adormea, ceea ce nu-l împiedica pe Leopold să ia la fiecare „ăăă" înfăţişarea concentrată şi serioasă a omului care-şi cântăreşte cuvintele. Arthur îmi făcu din nou semn cu cotul, scoase un „ţţţ...ţţţ..." împingându-şi bărbia înainte, dându-şi capul pe spate şi ridicând din sprâncene, extaziat: Leopold n-avea cum să scape deoarece Morcovici îl fixa cu o privire ce nu prevestea nimic bun, era în mod evident lămurit, părea chiar furios şi indignat că Leopold încerca să-şi salveze pielea prin această stratagemă. Când Leopold a încheiat, lăsându-ne tuturor o senzaţie de gol şi epuizare, Morcovici făcu „bun" şi dădu cuvântul următorului. După care ne-a întrebat dacă nu vrem să luăm o pauză de zece minute.

Cu asentimentul general, şedinţa a fost întreruptă. În pauză, s-au format grupuri mici, oamenii vorbeau tot felul de fleacuri. Ştiam toţi ce era în sufletul fiecăruia şi mai ştiam şi că fiecare putea să ascundă în sine lucruri de neînchipuit. Dar nimeni nu sufla o vorbă nici din ce ştiam nici din ce bănuiam. A vorbi despre ceea ce gândeai ar fi fost mortal în sensul propriu al cuvântului: asta ar fi însemnat, pentru nechibzuitul care s-ar fi aventurat s-o facă, moartea prin înfometare şi o muncă de exterminare în vreun „lagăr de muncă" sau „de reabilitare"; acolo se murea în general de inimă. Asta ne dădea feţele acelea galbene şi întunecate de auto-intoxicaţi: sufeream de o indigestie permanentă de pe urma propriului nostru secret care, uneori, nu era decât, pur şi simplu, propriul eu refulat, imposibil de exprimat căci ar fi însemnat extirpare prin ablaţiune violentă. L-am zărit, la capătul sălii, pe Niţeluş: insista cu elocvenţa umilă şi frenetică a omului care crede că poate scăpa de execuţie renegându-şi credinţa iar Morcovici îl asculta, grav, posomorât, cu o înfăţişare ce voia să pară nepărtinitoare, ca şi cum ceea ce i se spunea l-ar fi interesat pe el, care hotărâse deja definitiv să-l facă praf pe piticul ăla nenorocit şi ticălos.

Erasmus trecu pe lângă mine şi-mi spuse bună seara pe tonul amabil şi ironic al activistului sus-pus: tonul şi zâmbetul superior obişnuit în sferele înalte ale puterii.

– Ce, mai faci, tovarăşe? Nu participi la dezbatere?

I-am răspuns cu un râs silit:

– Aş vrea, dar ştii foarte bine că am cerut viză de ieşire... Niţeluş a intervenit pentru mine şi nu pot să-i mulţumesc acum criticându-l...

– Mai întâi, răspunse Erasmus râzând, dacă a intervenit, chestiunea a ajuns acum mai sus; şi apoi, dacă tot vrei să-i plăteşti, ar trebui să-i plăteşti pentru tot ce ţi-a făcut el în ultimii doi ani; ce-ar fi să ne amintim puţin de morala comunistă, nu? n-ar strica, mai ales într-un loc ca ăsta (şi spunând acestea îşi reluă obişnuita gravitate fariseică) suntem în casa partidului, totuşi... Cum, nu vrei să-l critici ca să-l menajezi, pui, va să zică, micile tale călătorii deasupra intereselor colectivului şi ale problemelor de producţie? Nu te recunosc.

Era un ordin, trebuia să intru în luptă pe faţă, să risc să-l indispun pe Malvolio, să-mi arunc în aer singura şansă de evadare – singura şansă de a-mi ţine sufletul în viaţă.

– Ai dreptate; am glumit; bineînţeles că am să iau cuvântul.

– Fii liniştit, o să-ţi iasă şi viza, adăugă el ca în treacăt. Dar între noi şi în momentul respectiv, asta însemna mai mult: însemna promisiunea fermă că voi fi răsplătit pentru că îl ajutasem. Dar oare vor fi ei în stare să se ţină de promisiune? Leopold se apropie şonticăind anevoie. Erasmus îmi spuse:

– De acord, am să-i comunic tovarăşului Morcovici, o să-ţi dea cuvântul.

Şi se îndepărtă cu paşi repezi ca să nu fie obligat să dea nas în nas cu Leopold. Acesta mă luă de braţ:

– Ei, ce spui? Cum am fost?

– Te-am admirat.

– Da, dar trebuie să vedem ce mai urmează, suspină el, îngrijorat.

Apoi, iute, pe un ton nevinovat:

– O să-l ataci şi tu pe Niţeluş?

– Ce te face să crezi asta?

– Păi... nu-i adevărat? insistă el zâmbind tandru şi tremurându-şi pleoapele de fetişcană. Probabil că râsul meu a semănat cu un nechezat stupid:

– O să afli când o să mă auzi.

Şedinţa a reînceput. Am aşteptat, cu inima cât un purice, să mi se dea cuvântul. Pentru omul pe care voiam să-l salvez cu orice preţ trebuia să pier eu şi ceea ce era cu mult mai important, să piară arhivele pe care le adunasem în ascuns. La noi se întâmplă adesea să fii obligat să alegi între, pe de o parte, moartea interioară însoţită de succesul exterior şi, pe de altă parte, salvarea sufletului însoţită de un asemenea dezastru public încât sufletul îţi sângerează iar corpul ameninţat de dispariţie târăşte sufletul după sine într-o moarte comună.

În pauză Alfred Anania se dusese la Malvolio să-i spună ce se întâmplă: deodată l-am văzut pe Malvolio intrând în sală, înaintând printre şirurile de scaune, cu burta înainte, plin de el, gras, prosper, umflat. Avea acea formă de fotoliu pe care o au anumiţi idoli din Orientul Apropiat antic, reprezentaţi în şezut, mai ales idoli de-ai lui Baal-Moloh. Fotoliul de la biroul său îi intrase în corp după cum funcţia îi intrase în suflet şi tot ce-i mai rămăsese să atârne pe dinafară erau nişte zdrenţe putrede.

– Vă rog, nu vă întrerupeţi, zise el cu o falsă bonomie văzând unele mişcări de respect servil, fundurile pe jumătate ridicate, scaunele trase ca să i se facă loc. Se aşeză la capătul mesei, pe o parte a ei, pentru a accentua caracterul de vizită scurtă, neprotocolară, pe care voia să-l dea apariţiei sale. Avea un zâmbet mieros, îşi împreunase mâinile pe masă şi degetele mari de la fiecare mână se învârteau ca o morişcă. Nu eram departe de el şi i-am văzut din nou mâinile pe care le ştiam aşa de bine: groase, cărnoase, cu unghiile tăiate atât de scurt încât peste ele îi mai rămânea un centimetru de carne. Mi-am întors ochii de la mâinile acelea groaznice, simţind cum mă năpădeşte greaţa ca de câte ori le vedeam. Ştiam ce avea să urmeze: întreruperile lui semnificative, tonul dur făcut să intimideze pe oamenii adversarului, întrebările făţiş răuvoitoare, comentariile pe care nu se jena să le plaseze ici şi colo. Iar eu urma să pornesc la atac în teren descoperit sub ochii săi neprietenoşi: Ce plăcere! Ca la război, când vezi în faţa ta, acoperit de morţi, câmpul pe care va trebui să încerci tu însuţi să-l străbaţi în goană sub focurile încrucişate ale mitralierelor.

Mă simţeam pierdut căci nu puteam nici să tac nici să-l apăr pe Niţeluş. Sau poate că ar fi trebuit să comit această ultimă josnicie? Dar ar fi însemnat să-l abandonez pe Sebastian – or asta nu puteam s-o fac. Ce uşurare când l-am auzit pe Morcovici, alt bătrân maestru al acestui gen de trântă, spunând:

– Tovarăşi, mai există un număr de tovarăşi care s-au înscris la cuvânt dar din păcate nu mai avem timp şi îi rog deci să-mi dea în scris ce ar mai fi avut de adăugat la dezbateri. Dau cuvântul tovarăşului Niţeluş.

Eram salvat. Nici Cristian, care se înscrisese înaintea mea dar pe care-l păstrau pentru ultima fază şi nici Arthur Zodioe n-au mai vorbit deci. Niţeluş luă cuvântul: a fost un talmeş-balmeş de insinuări veninoase dar obscure, de aluzii la fapte sau la discuţii pe care nimeni dintre cei prezenţi în sală nu le cunoştea în afară, poate, de doi sau trei. După câteva minute, şi în timp ce Niţeluş mai vorbea, Malvolio Leonte se sculă şi, cu acelaşi zâmbet de bună-voinţă vicleană şi spăşită trecu printre noi şi ieşi: înţelesese că Morcovici îi luase primul set şi că nu mai avea rost să-şi piardă timpul cu noi în seara aceea.

Morcovici a tras concluziile cu o ferocitate implacabilă:

– Tovarăşul Niţeluş şi-a făcut o *moşie*, şi-a organizat un grup de oameni care-i sunt devotaţi, lui şi nu partidului – voi reveni asupra unora dintre ei – el nu a înţeles în profunzime metoda autocriticii aşa cum ne învaţă partidul. Dar cei care trebuie să-şi facă primii autocritica suntem noi, tovarăşi, pentru că nu l-am *ajutat la timp pe Niţeluş printr-o critică aspră, neîndurătoare, bolşevică*! De un an, de doi chiar, ar fi trebuit să-l criticăm, pe tovarăşul pentru a nu-l lăsa să ajungă la lucruri ca acelea pe care le-au spus aici unii tovarăşi! Critica de jos, tovarăşi, rămâne, pentru noi, cel mai bun instrument de autoperfecţionare! De aceea orice încercare de a înăbuşi această critică trebuie înlăturată fără cruţare! Şi aici făcu o pauză pentru a-i permite lui Paraschiv să ia aminte la aceste cuvinte care i se adresau. Apoi continuă: Cât despre faptele expuse aici de tovarăşi, ei bine, tovarăşi, daţi-mi voie să spun că mi-a crăpat obrazul de ruşine! Cum, tovarăşe Niţeluş, ai uitat cine te-a pus acolo unde eşti? Clasa muncitoare, tovarăşe, şi partidul ei! Cine

îţi permite dumitale să te porţi aşa cu omul din popor, cu şoferul? Ce sunt poveştile astea urâte cu nu ştiu ce atelier de cooperativă? (Morcovici ştia foarte bine, Valentina îşi lucra acolo rochii superbe). Ăsta e nivel politic? Aşa vrem noi să conducem sectorul care ţi-a fost încredinţat? Dar, tovarăşi, *oare din întâmplare* tovarăşul neglijează de atâta vreme cursurile de rusă şi ale şcolii de partid? Dialectica ne învaţă că fenomenele sunt interdependente. Există o legătură între situaţia proastă din sector şi delăsarea tovarăşului Niţeluş pentru cursurile de rusă şi de istoria partidului! Dar *rădăcina*, tovarăşi, originea acestei stări de lucruri nu a fost dezvăluită. Trebuie *să analizăm problema*. *Propun* să se constituie o comisie care va face un material asupra situaţiei din sector. Nu putem lăsa lucrurile aşa. *Propun* de asemenea organizaţiei de bază din care face parte tovarăşul Leopold să *discute cazul său*. Rar mi-a fost dat să ascult o asemenea poliloghie ca aşa-zisa luare de cuvânt a acestui tovarăş. *Noi* ne punem foarte serios întrebarea dacă acest tovarăş nu vrea să înşele partidul. Dacă da, s-o spună deschis ca să se ştie. În sală au răsunat câteva râsete fără vlagă; era târziu, toxinele oboselii, ale urii, ale fricii, ale epuizării nervoase care urmează după marile încordări ne moleşiseră. Câteva minute mai târziu ne-am sculat şi am plecat fiecare pe la casele noastre: tot aşa ies, extenuaţi, *animalia tristia*, cei care au asistat la un spectacol sângeros sau la o reprezentaţie obscenă. I-am evitat pe Arthur şi pe Cristian care păreau că vor să plecăm împreună: ce-ar fi putut să-mi spună? Că Malvolio era prea puternic ca să cedeze de la primul atac? Că era nevoie de mai mult ca să-l putem salva pe Sebastian? Ştiam şi singur. Că Malvolio era totuşi destul de inteligent pentru a înţelege că lupta putea deveni mortală? Asta speram şi eu. Totul era dacă Malvolio era mai degrabă puternic şi feroce decât abil sau dimpotrivă? În lumea aceasta în care el se simţea ca peştele în apă, şiretenia, deşi era foarte perfecţionată şi răspândită, nu funcţiona decât în apropierea imediată a primejdiei de moarte fizică. Îl va lăsa din gheare pe Sebastian ca să-l salveze pe Niţeluş? Va acţiona în alt fel? Şi cum? Nu voiam să mă mai gândesc, voiam numai să uit puţin de

melancolia ghinea îngrozitoare care se strângea în jurul lui Sebastian – şi în jurul meu. Trebuie să mărturisesc, de asemenea, că şi blestemata curiozitate a unui biograf înnăscut mă împingea la lucru, voiam să aflu cât mai repede urmarea tentativei lui Sebastian: reuşise să devină erou şi pur? Iată partea pe care am izbutit să o transcriu cifrat în noaptea aceea: făcusem progrese, lucram mai rapid, şi deci partea asta este mai lungă decât prima.

VI

Amintirea cea mai vie care mi-a rămas de la primul contact cu lumea în care hotărâsem să caut puritatea este aceea a unei putori de picioare nespălate. Dormitoare de cazarmă, reci şi cenuşii, şiruri de paturi de fier acoperite cu cearşafuri de pânză îngălbenită, perechi de bocanci sau de cizme aliniate sub paturi; o senzaţie de frig; şi mirosul de picioare nespălate, cu unghiile negre, cu jeg între degete. Ce departe eram de ce căutam dacă-mi aduc aminte de toate astea cu o asemenea precizie – departe, aşa cum se întâmplă întotdeauna în tinereţea ce nu ştie ce caută, pentru ea există doar nume *flatus vocis*: Dumnezeu, puritatea, eroismul, comunismul, religia, iubirea, ştiinţa şi aşa mai departe. Dacă aş fi fost pur, sau capabil de puritate, n-aş fi fugit de-acasă căci pur poţi să fii oriunde; n-aş fi şantajat-o pe Valentina, căci nu poţi atinge puritatea pe căi impure, după cum nu aperi pacea dezlănţuind războiul, după cum nu poţi feri pomenirea prin teroare şi nici ajunge la Dumnezeu cercetându-l; în sfârşit, n-aş fi resimţit brutalitatea vieţii de cazarmă căci omul pur nu poate fi copleşit de impuritatea ce-l înconjoară, el este cel care o copleşeşte şi o transformă. Dacă aş fi fost pur, aş fi considerat murdăria fizică sau interioară ca pe o formă a purităţii numai că aş fi fost mai puţin obişnuit cu ea: în latrinele de cazarmă, cu mirosul lor de var şi amoniac, particolele de energie, undele electro-magnetice sau orice altceva care constituie materia, gravitează şi iradiază şi vibrează la fel ca şi într-o petală de trandafir, în reacţiile nucleare din miezul unei *nova* incandescente, în irisul unui ochi de copil sau în intestinul unui vierme necrofag, în scoarţa cerebrală a unui sfânt sau a unui asasin sadic, într-un atom de parfum de crin, în saliva unei femei pe care o iubim, într-un diamant, într-o plicătură de spermă

animală sau într-un bob de spermă vegetală, într-o stâncă, în ulciul de motor, într-o explozie, în mușchiul cardiac al unei mame. Variațiile formei de puritate sunt infinite în vreme ce impuritatea nu este decât un cuvânt creat artificial și căruia nu-i corespunde nimic sau cel mult poate o eroare de judecată din partea noastră, ca și dezordinea, haosul, absurdul, nimicul. Impuritatea nu e decât un pseudonim al ignoranței noastre, iar ignoranța este un pseudonim al inerției noastre, al îndărătniciei cu care ne opunem chemării esențiale. Că și nimicul și răul, haosul și urâțenia, nume de stări relative și trecătoare ale ființei noastre, pe care în modgreșit le aplicăm la lucruri exterioare, etape ale trezirii noastre – numai că pentru a ști toate astea trebuie să fii treaz.

Iar eu eram de-abia la începutul căutărilor mele, încă nu descoperisem nimic, mai aveam încă mintea și inima acoperite de acea crustă pe care nu o poate înlătura decât logica pedepselor divine și doar la aceia care sunt suficient de norocoși ca să ajungă să se îndoiască de propria lor nevinovăție. Această crustă este apanajul tinereții, când nici măcar nu știm că suferim, nici că iubim, când nu ne temem de moarte și nu ne e groază să ucidem – până în momentul când înțelegem că vorbele goale pe care le-am învățat acoperă pustiitoarea realitate a lui Dumnezeu. Prin această anestezie a tinereții se explică cutuma antică de a-i trimite la război de preferință pe tineri. Și poate că e bine așa căci altminteri nu s-ar trezi niciodată din preafericita lor nesimțire.

În ce mă privește, în loc de puritate, găsisem simplitatea intensă a sălbăticiei: puritate de animal înainte de trezirea conștiinței. Îmi plăcea să stau în tanc, să simt mirosul de benzină și de ulei încins care venea de la motorul plasat în spatele meu. Prin vizorul blindajului, vedeam un câmp cu iarba măruntă, arsă de soare și cerul albicios al acelei veri aride, și casele țărănești în ai căror pereți dați cu var obuzele căscaseră mari găuri întunecate. Cele două mânere ale mitralierei îmi umpleau, masive, căușele palmelor. Fixam în căutare câte un tufiș și când apăsam pe trăgaci vedeam zburând în aer frunze și ramuri. Eram bine înfipt în scaunul de oțel capitonat cu piele groasă și țeapănă. Când trecea peste

bolovani sau prin făgaşe, tancul trepida uşor. Mirosul iute de pulbere amestecat cu gazele de la motor ne usca gâtlejurile. Dar îmi plăceau mirosurile astea, îmi plăcea căldura motorului şi a blindajului încins de soare şi mai ales armele care trăgeau preluând şocul reculului: alunecau fără efort sub apăsarea mâinilor mele şi îmi permiteam să nimeresc ţinta cum aş fi făcut-o cu un arătător nesfârşit de lung şi ţeapăn ca o vergea de oţel. Îmi plăcea şi detunătura înviorătoare a diferitelor arme şi a loviturilor în plin: tunul, ca un balon uriaş care pocneşte şi se goleşte în mai puţin de o secundă; rafalele tunului automat, ca nişte bucăţi de pânză întinse de la un cap la altul al orizontului şi sfâşiate; tirul mitralierelor, plezniturile de bici, scurte şi aproape catifelate în comparaţie cu bubuiturile prelungi de cer prăbuşit ale canonadei. Loviturile care nimereau ţinta erau foarte diferite: nu se mai auzeau în cer – uscate şi goale, erau mai degrabă pline, îndesate, greoaie, icnituri ale pământului. Le sismţeai în piept, în burtă, ca şi cum tu însuţi ai fi explodat, ca şi cum corpul omenesc ar fi fost încărcat cu o energie care voia să se descătuşeze dintr-o-dată, spulberând universul. Mă simţeam activ şi puternic; beţia lucidă pe care o ai în luptă provine din voluptatea cenestezică de a lovi şi a zdrobi. Armele sunt instrumentele care, prin mânuire, îţi dau plăcerea cea mai vie. Şi însufleţirea care ia naştere din pericol era o stare de o intensitate pe care nu o cunoscusem până atunci: viaţa devenea mai aprigă, dar uitam imediat toate aceste detalii pe care le vedeam ca printr-o lupă, în afară de unul singur, dar acela mi se întipărea în minte pentru totdeauna. Atenţia concentrată în acest fel, uitarea de sine, aşteptarea îngrozită a impactului fatal al unui obuz cu blindajul nostru, răpăitul rafalelor de mitralieră pe oţel, scrâşnetul şenilelor, opririle neaşteptate când, dintr-odată, nu mai auzeai altceva decât bubuitul îndepărtat şi apoi, brusc, detunătura obuzului de 46 de milimetri ţâşnit din turela noastră în vreme ce eu nu vedeam înaintea mea decât un câmp gol şi, în depărtare, bulgării de pământ împroşcaţi din parapetele tranşeelor pe care le măturam cu mitraliera – asta căutam eu atunci, sau cel puţin aşa credeam. Apoi, când sudoarea se răcea pe mine făceam ce făceau şi ceilalţi: vor-

beam mult şi repede, aproape strigând şi râdeam cu lacrimi când unul dintre noi făcea vreo glumă. Apoi, încetul cu încetul, ne linişteam, deveneam tăcuţi şi fără haz şi aşteptam să treacă zilele şi orele până când aveam să fim trimişi din nou în prima linie, în zona periculoasă. Zona periculoasă: acolo era războiul, între teritoriile inamice ale patriilor-muşuroaie. Am citit ce spune Tolstoi despre război, am citit şi celebra descriere a bătăliei de la Waterloo a lui Stendhal. Nu cred că nu înţelegem o bătălie atunci când luăm parte la ea şi nici că soarta războaielor se hotărăşte misterios şi inexplicabil, în nu ştiu ce punct necunoscut datorită unuia sau mai multor oameni care nu prea ştiu ce fac. Nu este adevărat. Noi înţelegem lumea prin semne de la care preluăm *nexus*-urile pe care le transformăm în mintea noastră, cu formele lor şi cu structurile lor de legătură. Stau în turela tancului, capul şi umerii ies peste marginea turelei; suntem pe o câmpie vălurită. În faţă, dealuri golaşe, galbene în soare; dincolo de ele, nori mari, vineţii şi negri, prevestitori de furtună. La stânga şi la dreapta, alte tancuri oprite, comandanţii lor privesc în zare prin binoclu. Departe, deasupra ultimului deal din zare se vălătuceşte un fum galben roşiatic; acolo e linia întâi, care mai rezistă încă, oamenii speriaţi de moarte ghemuiţi în tranşee şi acoperiţi de praf şi de pământ mai trag încă. Deodată bubuitul se deplasează spre dreapta: pe dealul de aici scântei fulgeră scurt; sunt urmate de rotocoale de praf şi de fum murdar; peste câteva secunde – peste zece secunde – trei kilometri şi jumătate – ajunge până la noi tunetul îndepărtat al exploziilor: atacul se mută spre dreapta şi ameninţă să ne încercuiască. Înarmaţi cu topoare de silex sau cu maşini electronice, suntem aceiaşi; înăuntrul hainelor, al armurilor, al maşinilor, al sistemelor de maşini, acelaşi om gol, cu acelaşi trup. Din cauza asta nu putem să ne apărăm părţile laterale decât cu mare greutate, din cauza asta spatele nostru este întotdeauna lipsit de apărare, din spate putem fi ucişi cel mai uşor. Comportarea fundamentală a primatelor ridicate pe labele din spate şi înarmate (dar şi cu leul, lupul, vulpea, tigrul, e acelaşi lucru, şi ei sunt atacaţi din părţi sau din spate) se regăseşte la nivelul armatelor, al ţărilor, al con-

tinentelor confederate numai că în locul spatelui ce nu poate fi apărat, punctul cel mai vulnerabil devine capul. Tot ce știm e să înaintăm, să încercăm să lovim creștetul, laturile, spatele și, cum se zice, să *întreținem lupta* trimițând necontenit la atac noi și noi valuri de oameni și de mașini care nu se vor mai întoarce și iar alte valuri, împinse dindărăt de voința clasei conducătoare înarmată cu lozinci, cu legi, curți marțiale, poliție, plutoane de execuție și mai ales cu încrederea noastră și solidaritatea noastră căci clasa conducătoare a fost delegată de noi ca să ia puterea, a fost emanată din noi, oricare dintre noi ar putea să ia puterea, oricare dintre membrii ei poate fi trimis printre noi ca să meargă la asalt în fruntea noastră sau ca să ne împingă înainte cu lozinci, ordine, cu amenințarea subînțeleasă a plutonului de execuție care ucide mai sigur decât dușmanul.

Un motociclist apare hăt departe pe câmp și se apropie, trăgând după el un lung triunghi de praf negricios. Se oprește lângă tancul care arborează fanionul comandantului: e rândul nostru. Cum să nu înțelegi ce se petrece? E de-ajuns să știi puțină meserie. Dacă străpungem în număr suficient de mare barajul de artilerie, pe deasupra tranșeelor, peste liniile de gropi ale inamicului și peste amplasamentele tunurilor antitanc, dacă, apoi, virăm la dreapta ca să tragem cu tunurile și mitralierele noastre în spatele bateriilor care macină dealul din dreapta, aceia dintre ai noștri care au scăpat cu viață în linia întâi vor rămâne în gropile lor și vor aștepta schimbul și întăriturile – noi valuri de oameni și de mașini împinse înainte de mama noastră – mușuroiul. Dar dacă suntem uciși înainte de-a trece peste amplasamentele tunurilor antitanc, valuri proaspete de oameni înnebuniți de spaimă și alte valuri de mașini încă în stare bună de funcționare vor ieși din adâncurile mușuroiului dușman, vor ocupa liniile noastre de gropi după ce vor scoate din ele și vor arunca hoiturile noastre și alte valuri vor înainta spre al doilea rând de linii ale noastre aruncând înaintea lor rețele de traiectorii de metal zburător, de unde concentrice de presiune, de căldură și de radioactivitate ca pe o tablă de șah în mișcare: cine se va afla pe pătrățelele negre va muri, lăsând liberă o trecere, un gol,

întrerupând circuitul reciproc al primejdiei. Şi tot aşa până ce nu vor mai rămâne oameni în stare să ucidă decât de o parte sau până ce elita unuia din cele două grupuri în luptă se va târî pe burtă întinzându-şi gâtul sau carotida lipsită de apărare, aşa cum un lup însăpimântat îşi încearcă ultima şansă în faţa haitei rivale, aceea de a fi acceptat de ea sau de a fi alungat în loc de a fi sfâşiat. Totul e simplu şi logic precum creşterea şi descreşterea apelor Dunării, precum moartea bancurilor de scoici rămase pe uscat, precum înflorirea teilor şi trandafirilor la început de vară. Căci, exact în clipa când răniţii gem sau urlă sau agonizează noaptea pe câmpuri, cei care au rămas acasă pătrund ritmic în carnea femeilor şi o udă cu sămânţa lor şi femeile concep şi nasc şi alăptează noi generaţii; ca merele şi gutuile toamna, ca apele Dunării care cresc şi apoi scad. Dar noi, aici, pe câmpul ăsta îngălbenit şi pârjolit de soare, noi am sărit din tancuri şi ne-am adunat în jurul comandantului care ne dă ordine pentru atac; ne întoarcem în pas alergător şi urcăm în turele. Doi sau trei se opresc, îşi dau jos pantalonii şi se lasă pe vine: un moment le vedem şoldurile albe, fesele albe, carnea prin care schijele de oţel pot pătrunde fără să întâmpine rezistenţă. O diaree care te apucă dintr-o dată este la fel de naturală cum va fi, în curând, stingerea bruscă a conştiinţei în clipa când o explozie va strivi orice organism viu în interiorul tancului sau ne va arde în mai puţin de o secundă pe noi, mamiferele, ca şi insectele, păduchi şi purici, pe care unii dintre noi îi purtăm şi îi hrănim. Tragem obloanele de metal deasupra capetelor, mecanicii apasă pe acceleraţie şi ridică piciorul de pe ambreiaj. Plecăm, cu ochii lipiţi de vizorul prin care nu e nimic de văzut decât dealurile golaşe şi un altul pe care fumul şi praful se încolăcesc în jurul unor fulgere scurte, roşii. În urma noastră rămâne câmpul răscolit de şenile, cu trei grămăjoare de excremente. Şi, mai departe, în spate, sunt satele, oraşele, cimitirile, oamenii care muncesc, beau, mănâncă, se împerechează, îşi cresc copiii, fac planuri, iubesc, îndureraţi, înfricoşaţi, plini de speranţă, indiferenţi şi, până la urmă, mor. Greierii ţârâie în iarba uscată şi şobolani de un cenuşiu auriu ronţăie spice. Iar noi, noi privim înfiguraţi în zare pentru a descoperi ţinta;

noi asudăm de căldură, de încordare, de frică; unii dintre noi ar vrea să o ia la sănătoasa dar ştiu că ar fi omorâţi şi pe deasupra le-ar fi ruşine, grupul, muşuroiul i-ar alunga. Suntem prinşi în plasa unor legi, obiceiuri, credinţe vechi de zeci sau de sute de mii de ani şi care, variabile dar în substanţă neschimbate, vor continua să existe alte sute sau mii de secole, la fel de logice şi, dacă le-am cunoaşte suficient factorii, la fel de calculabile cum ar fi, exprimate în formule matematice, formele crăpăturilor înscrise în mâlul uscat de soare după ce apele Dunării s-au retras. Totul este ordine şi regularitate, nu există nimic misterios în ceea ce facem, în ceea ce ni se întâmplă, la război sau aiurea, putem înţelege foarte bine această lume a cărei cunoaştere este infinită şi progresivă. Singura enigmă ireductibilă nu este să ştii cum, şi încă şi mai puţin *de ce*, mai ales în chestiuni minore cum ar fi, de exemplu: *Asist oare la o bătălie? Cine o câştigă, cum şi de ce?* Întrebarea care, după toate aparenţele, rămâne fără răspuns este: *La ce bun? Ce sens au toate acestea?*

Îmi amintesc de pildă, perfect, de sergentul Tudor, sprijinit de un bolovan uriaş, cu faţa murdară de pământ, nasul subţiat, ochii înfundaţi în orbite şi pielea din ce în ce mai pământie şi vânătă, acea înfiorătoare culoare inumană a celor ce mor în urma unei hemoragii. De picioarele ce i se terminau la genunchi, într-o varză de zdrenţe din stofă scorţoasă de sânge închegat, de bucăţi de carne, de frânturi de os, ca într-o măcelărie în care toporiştile sunt tocite, sângele ţâşnea bolborosind ca dintr-o sticlă destupată şi aplecată. M-a întrebat cu ochii holbaţi de groază şi cu vocea gâtuită:

– Domnule locotenent, eu de ce mor?

– Pentru patrie, băiatule, i-am răspuns dar nu ştiam că este un răspuns prost şi vedeam în ochii lui că nu mă crede, că nu înţelege. Mulţumesc lui Dumnezeu, după câteva secunde a dat ochii peste cap şi pleoapele i-au căzut pe jumătate, şi nu i-am mai văzut decât albul ochilor, gălbui. În clipa următoare era mort. Răspunsul meu era vechi de o sută de mii de ani: pentru muşuroi, pentru trib, pentru ţară, ordine socială, civilizaţie, Dumnezeu etc. Nu e un răspuns bun deşi unora le ajunge. Bietul Tudor a murit în 1945 în Slovacia; la vremea

aceea mă lămurisem cu eroismul. Dar deocamdată vorbesc despre ce s-a întâmplat în 1941 în Ucraina, când încă mai voiam, când nu voiam altceva, decât să fiu mai tare decât frica de moarte.

Acesta era motivul – de fapt adevăratul motiv era nesimţirea tinereţii – pentru care mă aflam aşezat alături de mecanic şi mă uitam prin vizor după oameni pe care să-i ucid. Mă obişnuisem să-i văd în colimator cum se îmbucătăţeau ca nişte păpuşi de paie care au primit un pumn în burtă: braţele se desfac, picioarele rămân în urmă şi apoi se târăsc o clipă pe pământ, păpuşa cade pe spate sau, dacă ai prins-o în alergare, cade cu capul înainte, cu faţa în ţărână.. Mulţi se zvârcoleau pe spate, cu coatele şi genunchii îndoiţi, ca nişte copii mici, făceau aceleaşi mişcări scurte, neputincioase şi spasmodice, cu mâinile adunate la piept, zvâcnind din picioare în gol.

Toată fiinţa mea se aduna într-un ochi şi un deget arătător: ochiul îi înghiţea, degetul îi secera cu o ploaie de gloanţe care stârneau norişori de praf în jurul acestor fiinţe vii, prefăcute fulgerător în cadavre sau, şi mai rău, în răniţi, adesea în muribunzi: durerile, fiorii, voma, delirul, singurătatea, neputinţa, disperarea aveau să-i macine până la pâlpâirea şi spasmul din urmă. Eu, cel care-i omoram, nu simţeam nimic sau mă simţeam prost, cum se zice; am cunoscut oameni care omorau cu satisfacţie şi cu plăcere.

Am omorât mult, pentru că eram un trăgător excelent: de aceea, după ce Lucian Roventa a fost ucis, mai încolo va trebui să vorbesc şi despre moartea lui, am fost avansat şi numit comandant de tanc (aveam tancuri oarecum uşoare, cu un tun de 46 şi o mitralieră; comandantul era şi tunar, stătea în spatele mecanicului, deasupra lui şi îl dirija din genunchi; mitraliorul era aşezat alături de mecanic). În ziua aceea de sfârşit de vară eram deja comandant de tanc. Mă treceau fiori, ca de obicei, aveam cârcei în muşchi, mâinile îmi erau tari şi puternice ca nişte cleşti şi simţeam cum mi se prelinge sudoarea de-a lungul şirei spinării. Pereţii turelei erau capitonaţi cu obuze lucioare şi unse aşezate în lăcaşurile lor; cămăşile obuzelor erau de aramă galbenă, cu ogive albe şi nichelate pentru obuzele fuzante, făcute să omoare oamenii în

câmp deschis şi vopsite în roşu strălucitor pentru obuzele perforante.

Când am trecut de penultimul deal am zărit grupuri mici de soldaţi care alergau împleticindu-se în întâmpinarea noastră. Istoviţi, îşi purtau care mai aveau, armele în bandulieră; unul trăgea o puşcă mitralieră de mâner şi servantul venea după el cu lada cu încărcătoare, târându-şi picioarele. Erau supravieţuitorii din prima linie care tocmai căzuse în mâna inamicului. Am ajuns la gropile pline de morţi; într-una din ele era răsturnat un tun, gura şi ţeava spartă erau zdrenţuite de explozie; servanţii zăceau printre obuzele galbene şi lucitoare asemănătoare celor care-mi capitonau turela. Sub norul vineţiu, dealul din faţă era încă în plin soare. Venind asupra noastră, nişte tancuri ruseşti coborau lin coasta dealului. Am lovit cu genunchii în umerii mecanicului şi am pornit-o cu viteză maximă, în timp ce scoteam fuzantul cu ogivă albă din chiulasa tunului şi îl înlocuiam cu un perforant. Chiulasa s-a închis cu un pocnet moale şi surd de oţel dat din belşug cu unsoare. Tancul ne hurduca, mirosea puternic a gaze arse, a lubrefiant încins, a sudoare care şiroia pe noi. Am învârtit rapid periscopul: tot batalionul nostru înainta în mare viteză, în zig-zag. Brusc, tancul comandantului a înţepenit. Am lovit în umerii mecanicului. Nici o reacţie. L-am scuturat. A tresărit şi a frânat. În momentul în care ne-am oprit, norul de praf pe care-l târam după noi ne-a învăluit şi n-am mai văzut nimic. Numai că nici ei nu ne vedeau. Nu se auzea decât motorul. De câteva clipe tunul nu mai bubuia – dar nu mi-am dat seama decât de momentul acela.

M-am uitat înfrigurat prin vizor aşteptând să se risipească praful. Şi dacă ne trezim cu ei la câţiva zeci de metri în faţa noastră? Or fi ei curajoşi dar nime ni nu trage de aproape când poate să tragă de departe, îmi spuneam rânjind şi tremurând de aţâţare. Cu dosul mâinii mi-am şters sudoarea care-mi intra în ochi şi în colţurile buzelor.

Deodată, prin praful care se împrăştia, am zărit tancurile ruseşti la poalele dealului: oprite. Mâinile mi s-au mişcat rapid pe roţile cu manivele, n-am mai ştiut de nimic,

răsuflarea mi s-a rărit. Înălțător la o mie de metri. Am învârtit ușor de tot roțile până ce am prins în colimator baza turelei unui tanc rusesc. Am tras de cordiță și nici măcar n-am mai auzit detunătura la plecare, am simțit numai zvâcnitura lină a tunului care-și înghițea propriul recul. Din el a izbucnit o sferă albă care a vâjâit drept spre tancul dușman, a lovit pământul la câțiva zeci de metri de el, a sărit peste el; un nor de fum negru și gălbui a țâșnit dindărătul tancului rusesc. În aceeași clipă, sub tunurile tancurilor rusești praful s-a învârtejit: trăgeau. Am smuls un obuz din lăcașul lui, am deschis chiulasa, tubul proiectilului a căzut cu un sunet dogit de armă albă și din chiulasa deschisă s-au prelins firișoare de fum cenușiu cu miros înțepător. Am împins obuzul, am închis chiulasa și am ridicat înălțătorul cu un milimetru; în aceeași clipă am tras de cordiță și tancul a tresărit lin. Cu ochiul în colimator am văzut rotogolul incandescent care a străbătut într-o jumătate de secundă distanța dintre mine și cel din fața mea. O flăcăruie a sclipit la baza turelei care a sărit în aer și a căzut în partea cealaltă a tancului rusesc; din gaura care s-a căscat în loc au năvălit flăcări și un fum gros, negru. Dar eu răsuceam deja manivelele ca să îndrept turela noastră cu tun cu tot către tancul de alături. În clipa în care l-am ochit, s-a zguduit brusc și o dâră de fum albastru a țâșnit din el, apoi a fost cuprins de o coroană de foc. Mi-am lunecat turela spre dreapta și am ochit un tanc care începuse să tragă: o flăcăruie abia vizibilă la gura tunului și un nor transparent de praf care s-a ridicat de jos sub greutatea mașinii. Am încărcat și am tras fără să știu ce fac. Un fulger roșu, urmat de un nor de pământ și de fum la câțiva pași de tancul rusesc. Am simțit cum îmi țâșnește transpirația prin toți porii. „Acum poate să mă izbească", îmi spuneam în timp ce deschideam chiulasa și o încărcam la loc. Aveam direcția care trebuia: am ridicat înălțătorul și am tras prin fumul care se risipea. Pe când mingea albă a obuzului trasor se rostogolea către el, rusul a tras, ceea ce a împrăștiat dintr-o dată fumul, apoi la baza tunului său am zărit un fulger, acolo unde se mistuise punctul alb; țeava tunului a fost smucită în sus, apoi într-o parte și a rămas nemișcată. Tancul nostru s-a zguduit. Rusul a dat înapoi în

mare viteză după care a explodat într-un vârtej de fum negru care s-a umflat şi s-a lăţit. „Ne-a atins" m-am gândit şi am aşteptat, cu toată fiinţa mea strânsă ghem, explozia. Dar nu s-a întâmplat nimic. „A nimerit pe lângă noi, în pământ" m-am gândit râzând de unul singur, şi în timpul ăsta mânuiam comenzile în căutarea altei ţinte.

Într-un târziu, tancurile ruseşti rămase întregi au luat-o înapoi, trăgând după ele nori mari de praf. Pe drum, unul dintre ele a stopat şi a făcut explozie căci acum trăgeam mai mulţi deodată asupra fiecăruia dintre ele. Le-am văzut pe celelalte trecând de coama dealului şi dispărând printre şuvoaiele de flăcări şi fum pe care le stârneau obuzele noastre în momentul când loveau pământul. Am mai văzut o clipă praful pe care-l lăsau în urmă urcând dealul. Ne-am retras câteva sute de metri, lăsând pe câmp şapte tancuri dintre care unele mai ardeau; la celelalte focul se stinsese, unul singur era lovit în şenile; echipajul se salvase şi urcase pe tancul comandantului nostru de batalion. Am deschis oblonul şi m-am ridicat, cu capul afară şi coatele sprijinite pe margine: aerul după-amiezii de vară mi s-a părut îngheţat şi dinţii au început să-mi clănţăne. Cei trei care scăpaseră din tancul lovit au trecut la câţiva paşi de mine; aveau feţele cenuşii de praf, cu ochii ieşiţi din orbite de spaimă şi de efortul pe care-l făceau ca să nu cadă de pe tanc.

Mai târziu au sosit camioanele cu infanteriştii care au luat din nou poziţie pe coama dealului. Se auzea fără încetare zgomot de împuşcături şi de mitraliere. Comandantul nostru, maiorul Mateica, m-a chemat la el. Era înalt, puternic, avea un cap mic, fălci mari şi groase, o mustăcioară à la Clark Gable, buze vineţii şi dinţi strălucitori pe o faţă bronzată.

– Ia arată ce ştii, băieţică, mi-a spus el râzând şi i-am văzut gingiile trandafirii.

Sus pe deal mai rămăsese un rus într-o gaură căreia îi ziceam tătărască, cu două ieşiri ce comunicau printr-un coridor subteran; avea o mitralieră cu care-i ţinea la respect pe infanteriştii noştri.

Ăsta era zgomotul de împuşcături şi de arme automate pe care-l tot auzeam. M-am întors la tancul meu. Camarazii

mă aşteptau, mânjiţi de praf şi de fum, cu dâre albe pe obraji, pe unde sudoarea le spălase jegul. Le-am spus despre ce e vorba şi am urcat. Am plecat încet, făcând un ocol ca să nu strivim cadavrele în uniforme kaki: erau ai noştri, ucişi de mitraliorul rus; poate că nici nu erau toţi morţi. Am trecut de gropile în care servanţii se ghemuiseră lângă mitraliere, apoi de alte gropi goale, apoi de altele, pline de morţi. Ploua cu gloanţe pe blindajul nostru. Am făcut un uriaş efort ca să rămân cu ochiul aţintit pe vizor: trăgătorul singuratic n-avea altă şansă decât să încerce să-şi trimită gloanţele prin vizor în capul mecanicului, comandantului sau mitraliorului. L-am îmboldit pe mecanic cu genunchii şi am pornit-o cu toată viteza. Zgomotul sec al gloanţelor pe blindaj a încetat: eram prea aproape, mitraliorul meu trăgea şi el. Rusul se ascunsese în fundul adăpostului sau poate că încerca să se târască spre cealaltă ieşire a gropii ca să iasă? L-am împins pe mecanic cu genunchiul stâng. Tancul s-a răsucit în loc, aşa cum numai vehiculele pe şenile sunt în stare să facă, o şenilă rulează înainte şi cealaltă îndărăt. I-am făcut semn mecanicului cu genunchiul drept. A făcut aceeaşi mişcare în sens invers. Apoi am stopat, mi-am scos din turelă capul şi braţele ca să le fac semn infanteriştilor că pot să vină. Am cercetat locul: nu se mai vedea decât pământul răscolit, cele două ieşiri fuseseră acoperite, omul era îngropat şi cu siguranţă mort. Murise cu spaima în oase. Nu simţeam nimic. Poate un soi de sfârşeală, de dezgust. Priveşti moartea-n faţă, o dată, de două, de zece, de o sută de ori. Şi totuşi, nu te poţi obişnui, nesimţirea zdravănă a tinereţii se toceşte până la urmă. Şi de-abia atunci te ajunge durerea.

VII

Şi nu era numai moartea. Şi alte lucruri se cereau privite drept în faţă. Am avut două incidente cu Mateica. Prima oară, eram într-un cantonament pe câmp, fuseserăm trimişi înapoia liniilor pentru reparaţii la tancurile care mai erau întregi. Stăteam toţi în adăposturi săpate în pământ, acoperite cu pânză de cort şi camuflate cu crăci. Mirosea a pământ reavăn, a fân proaspăt cosit la începutul toamnei. Era foarte cald; după amiaza, către ora trei, aerul tremura deasupra câmpiei. Ne petreceam zilele la umbră şi răcoare, bând vin cald şi apă stătută. Într-o zi eram întins pe patul meu de campanie; maiorul Mateica locuia cu mine şi şedea pe celălalt pat. Purta pantaloni de călărie de gabardină subţire, cizme englezeşti de piele roşcată şi lucioasă cu rozete la genunchi: o cochetărie de fost roşior din garda regală ca şi, de altfel, boneta de poliţist pe care o purta în loc de caschetă reglementară. Îmi spunea ceva – îl ascultam întotdeauna cu atenţie şi eram interlocutorul lui favorit – când am auzit zarvă, voci de bărbaţi, o voce de femeie care ţipa. Cu mâinile împreunate sub cap – îmi mai amintesc şi acum cămaşa lui kaki pătată de transpiraţie la subţiori – Mateica a răcnit:

– Planton! Ce se-ntâmplă?

Soldatul intră:

– Au prins o ţigancă, domnule maior. Se plimba printre autocisterne.

– Aduceţi-o aici!

Doi soldaţi împinseră ţiganca în adăpost. Purta o fustă largă creaţă dintr-o pânză înflorată şi o cămaşă murdară şi ruptă din care i se vedeau sânii mari şi căzuţi. Era desculţă, avea unghiile mai deschise la culoare decât pielea; braţele-i erau ciolănoase şi prea lungi; avea faţa măslinie, cu ochi mari

şi albul vineţiu şi cu buze groase, violete şi pe cap purta o basma galbenă cu roşu. Speriată, zbiera că n-a făcut nimic şi să-i dea drumul să plece. Maiorul, cu mâinile sub cap, râdea:

– Te ţii de spionaj, ai?

Soldaţii începură să râdă.

– Nu, culegeam buruieni pentru ciorbă, ţipă ţiganca, înspăimântată.

– Lăsaţi-o aici, îi iau eu interogatoriul, spuse maiorul ridicându-se şi luându-şi o înfăţişare serioasă. Cei doi soldaţi ieşiră iar ţiganca se repezi spre intrarea adăpostului.

– Planton! Ţine-o! răcni Mateica.

Soldatul îi dădu un brânci şi o azvârli înapoi. Maiorul o luă de braţ spunându-mi:

– Locotenente, fii gatat. O s-o învăţăm noi să facă dragoste soldăţeşte.

Şi o aruncă pe pat în timp ce, cu cealaltă mână, îşi desfăcea cureaua. Ţiganca sări din nou în picioare, dar el îi puse o mână pe piept şi o răsturnă din nou pe pat. Ţiganca ridică picioarele; erau pline de praf, cu tălpile albicioase. Se uita ţintă la acoperişul făcut din crăci. Apoi m-a privit drept în ochi. După care şi-a lăsat pleoapele în jos. Maiorul Mateica gâfâia şi mârâia în timp ce dădea din fundul mare şi păros. Ţiganca avea o expresie ciudată, foarte serioasă. Maiorul mugi înfundat şi se lăsă să cadă peste femeia care-şi pusese mâinile pe şoldurile lui. Mateica oftă, se ridică vârându-şi cămaşa în pantaloni şi râse: gingiile lui roz pe faţa foarte întunecată păreau nerușinate – era ca şi cum şi-ar fi arătat maţele. Ţiganca îşi trase fusta peste picioare. În adăpost se răspândise un miros de carne afumată.

– E bună, zise maiorul. Are p...a caldă. Dă-i drumul! Ah! ţi-e ruşine? Bine, am ieşit, dracu să te ia!

Şi ieşi, punându-şi boneta de poliţai. Ţiganca, întinsă pe pat, se uita la mine. Am apucat-o de umăr şi am ajutat-o să se ridice:

– Hai, pleacă! Şterge-o!

Nu-i venea să creadă. Am bătut-o uşor pe umăr şi am repetat:

– Hai, du-te!

Îmi zâmbi cu buzele groase care lăsau să i se vadă dinţii galbeni şi laţi: un zâmbet, la început şovăitor, mai apoi com-

plice, neobrăzat şi la urmă lipsit de orice consideraţie. A ieşit. Maiorul s-a întors râzând:

– Ce? Ai şi terminat? Aşa sunteţi voi ăştia, mucoşii: daţi de două ori din c... şi gata!

Brusc, m-a privit bănuitor;

– Te pomeneşti că nici n-ai f...? Ce-i cu tine? Eşti tâmpit? Ah! domnul locotenent nu se coboară la aşa ceva! A! el nu f... decât dame bine! Aha! Aşa deci! Lasă, lasă, mai vorbim noi.

Şi rămase îmbufnat săptămâni în şir; nu mai vorbea cu mine decât chestiuni de serviciu şi m-a trimis să dorm cu camarazii mei, ceea ce mie îmi convenea. Până la urmă s-a îmbunat:

– Eşti trăgător bun! îmi spunea. De fapt cred că îi plăcea că ştiu să-l ascult, tăcut şi atent.

La Nikolaev, port ucrainean la Marea Neagră, am stat din nou împreună într-o locuinţă compusă dintr-o cameră şi o săliţă care servea de bucătărie, unde se culcau ordonanţele. Împărţeam acelaşi pat iar în celălalt dormeau cele două surori care locuiau în apartament: două ucranience blonde şi solide, greoaie, cu sânii mari. Una era învăţătoare, cealaltă n-avea nici o meserie, era surdo-mută. Încă din prima seară maiorul, bine dispus, a luat-o pe învăţătoare de braţ şi a întrebat-o, râzând, cum o cheamă:

– Pe mine mă cheamă Nicolae, *Nikolai*. Şi pe tine? *A tî*?

– Olga, Olya, răspunse fata cu un zâmbet blând de sfântă, adică de ţărancă. Surdo-muta se uita la noi cu ochii ei mari cenuşii şi senini.

N-aveai ce vorbi cu ele, nu ştiau decât ruseşte şi nu voiau să bea din surogatul de coniac cu care le trata maiorul. N-a avut încotro, l-a băut singur şi s-a culcat destul de nemulţumit. Eram cât pe ce să adorm la rândul meu când l-am simţit cum coboară din pat şi umblă în ciorapi prin cameră. O clipă mai târziu am avuzit-o pe învăţătoare implorându-l:

– *Nyet, nyet, praşu*... nu, vă rog...

El nu zicea nimic, nu-i auzeam decât respiraţia zgomotoasă şi apoi scârţâitul patului, o luptă tăcută, icnete şi gemete înfundate, lovituri surde, pumni care loveau în plin un corp. Olga strigă deodată – şi era un ţipăt scurt, involuntar:

– Oi!

Pe urmă, doar scârţâitul ritmic al patului, mugetul final al naiorului şi oftatul lui satisfăcut. S-a întors în patul nostru, m-a împins spre perete şi a adormit. Nici un alt sunet – dar, după câteva minute am auzit-o plângând pe surdo-mută, şi nu putea să plângă, era ca broscuţa pe care o auzisem odinioară la noi la ţară: un *cât, cât sugrumat şi neputincios.*

A doua zi de dimineaţă, învăţătoarea s-a sculat cu noaptea-n cap, a ieşit şi nu s-a mai întors niciodată.

– S-a dus la partizani, zise maiorul. O să sfârşească spânzurată de vreun stâlp de telegraf. Oamenii ăştia, puştiule, sunt ca animalele sălbatice. Eu, cel puţin, i-am arătat cum se face dragoste soldăţeşte.

Surdo-muta a rămas. Nu se uita la nimeni. Mi se pare că şi pe ea au violat-o soldaţii dar nu sunt sigur deoarece ne-am reluat curând cursa înnebunitoare a urmăririi şi-a ofensivei în triunghi de blindate, modă care fusese lansată în Franţa, cu un an şi jumătate în urmă. Dar, din când în când nu mă puteam stăpâni şi făceam câte o aluzie la cele două surori până când sergentul Vior – un băiat de la ţară, ciolănos, cu obrajii roşii, cu un cap rotund acoperit cu păr negru, ţepos – mi-a spus cu o blândeţe plină de bun simţ şi înţelepciune:

– Ei, domnule locotentent, ce vreţi, suntem şi noi nişte biete c...ie, f... şi noi ce se nimereşte.

Sergentul Vior fusese înaintat mecanic pe tancul nostru. Cel dinaintea lui murise de tifos exantematic, acest dar al Rusiei, aşa după cum Egiptul este un dar al Nilului. Pe vremea aceea eram mitralior. În tanc, Vior şi cu mine, stăteam unul lângă celălalt. Când eram în repaus îl puneam să cânte dintr-un fluier de cioban pe care-l purta în raniţă. El se spăla, adică lua puţină apă în gură, o scuipa apoi în căuşul palmelor şi se uda cu ea pe faţă; se ştergea cu mâinile pe care le scutura ca să se zvânte. Şi cu toate astea părea întotdeauna curat, proaspăt, cu obrajii lui roşii, cu buzele roşii, cu sprâncenele şi părul aspre, negre şi lucioase. Îl văd şi acum lângă mine, cu obrajii mai roşii ca de obicei, cu o dâră de sudoare scurgându-i-se din păr şi coborându-i de-a lungul tâmplei pe obraz. Căutam din ochi tufişurile în care ar fi putut să se ascundă tunuri şi puşcaşi, sau siluetele mitraliorului flancat de ser-

vant, primul mai înalt, celălalt cu faţa la pământ sau scutul unui tun antitanc îndărătul unui parapet de pământ proaspăt săpat. Deodată, am simţit mai mult decât am văzuzt că în tanc era lumină. Or, după ce trăgeam oblonul, în turelă era destul de întuneric. Acum era ca afară. M-am întors către Vior. În faţa lui, în blindaj, se căscase o gaură mare pe unde intra lumina. Blindajul fusese străpuns de un obuz care trecuse prin pieptul lui Vior şi se înfipsese în motor fără să facă explozie: nu simţisem nici şocul nici oprirea motorului. Capul lui Vior căzuse pe spate, gura era căscată, ochii pe jumătate închişi; pieptul lui era o grămadă de carne şi de băşici mari de spumă trandafirie. Mâinile îi erau încleştate pe pârghiile de comandă. Când tunarul, Romeo Romanescu, cel care avea să devină bunul meu prieten se aplecă să vadă de ce ne-am oprit, tresări şi lovi, fără să vrea, cu piciorul cadavrul care veni grămadă cu faţa în jos. Îi lipseau douăzeci de centimetri din şira spinării, în locul lor era un trandafir de carne ca şi cum un măcelar nebun şi cuprins de ambiţie ar fi vrut să arate că poate să egaleze arta imitaţiei practicată de anumiţi cofetari.

După şocul ăsta, Romeo căpătase un tic: se apleca tot timpul să se uite la spatele mecanicului prins între genunchii lui. Ajunsese să tragă foarte prost şi încet. A trecut pe post de mitralior şi Lucian Rovenţa a venit pe tancul nostru ca tunar. Era mic şi subţire, cu un ten mat şi măsliniu; pe marginea fălcilor, acolo unde începea să-i crească barba, era plin de coşuri. La Lucian, anestezia tinereţii lua forma agitată şi frecventă a beţiei. Râdea, cânta, urla, se lăuda în glumă iar noi, camarazii lui, simţeam în momentele acelea că nu se putea să nu câştigăm războiul, că suntem nemuritori, personaje ale unei aventuri eroice fabuloase. Lucian mergea la atac cu oblonul ridicat, cu capul afară, cu coatele pe marginea turelei. „Eşti nebun, mucosule!“ îi striga maiorul Mateica pentru că îl iubea şi-l admira. De altfel toată lumea îl iubea şi până şi invidioşii îl admirau, Lucian era cel mai curajos ofiţer din toată cavaleria mecanizată. „N-are cum să-mi cadă un obuz în cap, nu vedeţi ce mic îl am?“ spunea el. „Mie n-o să mi se-ntâmple niciodată nimic!“ Şi chiar: „O să cad mereu în picioare, ca pisica!“

Conduceam tancul, aşezat între genunchii lui Lucian când, deodată, n-am mai văzut nimic. N-am auzit nici un zgomot: întâi mi-a revenit vederea apoi, auzul. Pe urmă mi-am dat seama că mă apasă ceva în spate şi că prin faţa ochilor îmi cădeau mici şiroaie de sânge care se scurgeau de pe marginea căştii. Mirosea a sânge şi a măruntaie golite, ca în preajma abatorului din orăşelul de provincie unde tata era preşedintele tribunalului judeţean. Obuzul străbătuse capul lui Lucian Roventa şi explodase de oblon – care nu mai exista. Toată partea de sus a corpului lui Lucian dispăruse. Am aruncat restul ca să urc în locul lui căci eram în toiul luptei. Am fost decorat.

Asta-i cu eroii şi cu eroismul. Acum, despre puritate. Lucian Roventa mai trăia încă, şi el, şi Romeo Romanescu şi alţii. Într-un oraş din Crimeea unde descoperiserăm nişte pivniţe uriaşe pline cu imitaţie de şampanie – *Şampanskoie* nr.4 – după ce băuserăm toată noaptea am plecat pe străzi să ne răcorim cântând *Le bateau des îles, le bateau des amourex*, cu nişte voci la fel de false şi de dulcege ca şi şampania. Dinspre mare adia briza care mirosea puternic a iod şi a alge putrezite. Străzile erau pavate cu dale late de piatră; urcau în pantă şi coborau spre port şi spre mare. Cerul era limpede şi strălucitor ca şi ţipetele pescăruşilor. Zidurile ciuruite ale caselor, geamurile sparte, uşile larg deschise care se bălăbăneau înspre coridoare goale – ce ne păsa nouă – noi eram tineri, victorioşi, nemuritori, neînfricaţi, decoraţi, beţi, aveam între şaptesprezece şi douăzeci şi doi de ani şi lumea, lumea aceasta de frumuseţe, de tinereţe, de victorie – aceste trei mari lucruri trecătoare – era a noastră. Casele pustii erau roz, umbra pe care o aruncau pe dalele străzii era vineţie. O dâră de sânge închegat ieşea pe sub uşa uneia din case, tăia trotuarul în curmeziş şi se oprea în rigolă. Am ridicat picioarele ca să nu călcăm pe ea. Lucian Roventa continua să cânte *Le bateau des îles*. Dar în faţa casei următoare – strada făcea un cot şi nu i-am văzut decât în momentul acela – erau întinşi doi bărbaţi, unul tânăr, celălalt cu părul cărunt, şi o femeie grasă destul de în vârstă, o alta tânără, cu părul roşu şi o fetiţă, toţi morţi, cu tenul plumburiu al împuşcaţilor care au suferit hemoragii interne. În viaţă nu-i ca la cinematograf, oamenii

mor uneori greu, ăştia de-aici îşi smulseseră cămăşile, femeile îşi sfâşiaseră bluzele cu ultimele gesturi ale muşchilor care se încordaseră dezordonat. Aveau toţi acel aer serios, schimbat şi străin pe care-l au morţii, pe care nici un actor nu-l va putea imita vreodată, erau neajutoraţi, încolţiţi, supuşi.

– Ce-i cu mortăciunile astea? am întrebat eu.

– Evrei, răspunse Lucian scurt. Pui şi tu nişte întrebări...

Avea dreptate, ar fi trebuit să înţeleg imediat. Toată lumea ştia, nimeni nu spunea nimic, în oraşele în care intram lucrurile astea erau frecvente. Căci ce ne păsa nouă de evrei? Destinul lor era să piară. Al nostru, să învingem. Eram tari. Erau slabi. Evrei, ce-avem noi comun cu voi? Nu sunteţi fraţii noştri. Fraţii noştri sunt ăştia.

De atunci, fenomenul s-a repetat: de o parte tinerii activişti de partid, securiştii satisfăcuţi şi înarmaţi şi nevestele lor, de cealaltă parte muncitorii din Berlin, răzvrătiţii din Budapesta, burjuii, chiaburii, catolicii, evreii, intelectualii: meniţi să piară ei, cei slabi; armele, viitorul sunt ale învingătorilor. Burjui, chiaburi, unguri, nesupuşi, nemulţumiţi, ce avem noi comun cu voi? Nu sunteţi fraţii noştri. Aştia sunt fraţii noştri, cei puternici, disciplinaţi, bine înarmaţi, două sute de milioane, şapte sute de milioane.

Mai târziu, se va termina cu comuniştii, vor fi răsturnaţi şi masacraţi: ce ne pasă nouă de voi? vor spune învingătorii. Nu sunteţi fraţii noştri. Aştia sunt fraţii noştri. Albi, sunteţi cei mai puţini, nu sunteţi fraţii noştri. Negri, galbeni, nu sunteţi fraţii noştri. Şi aşa mai departe.

Am coborât în oraşul care în parte fusese construit sub Caterina a II-a pe vremea când noile cetăţi de pe malul mării erau botezate cu nume scoase din *Aventurile lui Telemac,* Odessa după Odysseus, Sevastopolis după augusta nemţoaică ce-i dăduse lui Potemkin titlul de conte de Taurida ca într-o tragedie de Euripide revăzută pentru curtea de la Versailles, Palatele în care Kommandatura germană şi Statul nostru Major urmaseră NKVD-ului şi Ispolkom-ului semănau cu un decor de operă – pentru *Orfeu* de Gluck şi *Idomeneu* de Mozart. Dar pe vastele bulevarde monumentale amintind de viziunile de marmură pe care se pare că le au consumatorii de haşiş, de fiecare felinar atârna un

spânzurat. Erau civili, cu mâinile legate la spate. În general lumea nu se gândeşte la acest amănunt, la mâinile legate. Spânzuraţii plecau capul umil, spânzuraţii sunt morţii cu înfăţişarea cea mai umilă, cea mai ruşinată şi cea mai stânjenită. Între felinare se înşirau magazine de o tristeţe sfâşietoare cu vitrinele goale: de la Atlantic şi până la Marea Galbenă, vitrinele magazinelor erau goale.

M-am întors către Romeo Romanescu:

– Ce zici de asta?

Se uită la mine. I-am făcut semn cu capul înspre spânzuraţi.

A dat din umeri:

– E război. Ne-au luat Basarabia.

Seara i-am pus aceeaşi întrebare lui Vior – mai trăia pe vremea aceea. Sau, mai bine zis, nu l-am întrebat ce crede ci numai:

– Ce-i cu oamenii ăştia, Vior?

– Comisari, domnule locotenent, a răspuns el, senin.

Pe lângă noi a trecut un camion mare al artileriei zguduind casele şi n-am mai prins din ce-mi spunea decât sfârşitul:... tot evrei. Toată noaptea. Şi eu am omorât patru. „Ia-o înainte". El trece înainte şi eu, pac! în inimă. Pică jos, dă de două-trei ori din picioare şi gata!

Era indiferent, inocent, sănătos. Nu indiferenţa e chestia cea mai importantă, ci inocenţa. Li se spunea tuturor, ni se spunea tuturor şi ni se spune încă: sunteţi puri, sunteţi inocenţi, sunteţi insultaţi, sunteţi nedreptăţiţi: popor, arieni, muncitori. Negri, galbeni, voi sunteţi nevinovaţi, ei sunt vinovaţi, voi sunteţi curaţi, ei sunt dezgustători, nu faceţi nici un rău dacă-i omorâţi, aveţi dreptul la răzbunare.

Şi atunci ei trimit prizonieri – nemţi, au invadat pământul sfânt al Rusiei – legaţi de-a curmezişul drumului şi trec peste ei cu tancurile; sau prind paraşutişti – aviatori americani, au bombardat superbele oraşe străvechi ale Germaniei, ne-au ucis femeile şi copiii – şi le zboară creierii lovindu-i cu bastoane în cap. Slabi, perdanţi, învinşi – ce ne pasă nouă de voi? Nu sunteţi fraţii noştri. De altfel, pielea omenească strivită de şenilele tancurilor este greu de recunoscut, seamănă cu o piele de viţel.

VIII

Eroii preferă să ucidă când nu-i amenință nici o primejdie, știu precis, și eu am fost unul din acești eroi. Cazul limită este acela al omului care știe că nu are scăpare, care stă întins într-o gaură și trage în cei care-l atacă, care vin spre el alergând sau târându-se. Sau este înarmat cu o bazuka și speră că mitraliorii din tanc nu or să-l vadă. Dacă e în avion, el încearcă să ajungă deasupra liniilor din spate ale inamicului. Cel puțin noi, tanchiștii, ne băteam ca într-un duel. Dar depinde și de blindaj, și de calibrul tunului și de numărul tancurilor. Când au început să apară puzderie de T 34 sovietice, am fost zdrobiți. Ce mai rămăsese din batalionul nostru a fost luat de puhoiul retragerii și s-a pierdut în stepa Donului. Am terminat războiul comandant de pluton de infanterie. Romeo Romanescu era ultimul și singurul supraviețuitor din grupul nostru care mai era cu mine; ceilalți muriseră, erau răniți sau fuseseră trimiși în țară.

Într-o zi mergeam pe un drum de țară care tăia câmpia nemărginită. Ne târam gâfâind, cu picioarele umflate. Cureaua puștii ne tăia umărul ca o lamă de oțel; simțeam arma în spate grea cât o nicovală iar în buzunare, unde duceam grenadele, ni se părea că avem niște bare de fier. Îndărătul nostru bubuia tunul: oamenii pe care-i lăsasem să ne acopere retragerea erau căsăpiți chiar în clipa aceea. Trei tancuri mari germane ne-au ajuns din urmă cu mare viteză și au încetinit ca să ne depășească. Soldați cu fețele cenușii de praf erau agățați de blindaje; din carâmbul cizmelor le ieșeau niște grenade de mână. Patru dintre ai noștri au rupt rândurile și s-au repezit înspre tancuri: ne păreau ca să se salveze mai sigur și mai repede: ce-aveau ei cu noi? Eram noi

fraţii lor? Nemţii i-au respins lovindu-i cu bocancii peste faţă şi când un român s-a îndârjit totuşi să se agaţe de blindaj o rafală de şase gloanţe de automat l-a aruncat în praful drumului: de ce nu? era fratele lor? Eram fraţi unii cu alţii? Cel care s-a cocoţat pe tanc nu e frate cu pifanii. Cel care vorbeşte o limbă nu e frate cu cel care vorbeşte altă limbă. Era normal, era scris în logica şi legile lumii, tot aşa cum vântul rece suflă necontenit de la răsărit iar vântul potrivnic împinge sus de tot pe cer, de la apus la răsărit, nori plumburii: diferenţă de presiune atmosferică, de temperatură a solului; fronturi climaterice care se resping lent de la un capăt la altul al continentului, ca şi frontul armatelor – cu singura deosebire că în loc de centre de căldură sau de frig, armatele sunt propulsate de centre de producţie industrială şi de centre de voinţă politică care sunt aproape la fel de puţin conştiente şi de puţin dependente de raţiunea umană ca şi zonele izotermice.

Norii ăştia ne-au salvat căci dacă ne vedeau avioanele ruseşti eram pierduţi. Profitam şi deşi eram istoviţi ne târam tot înainte ca să mărim distanţa între noi şi ruşi. Am aţipit de mai multe ori în mers, m-am trezit tresărind şi m-am uitat în jur. Oamenii mei dormeau şi ei în mers. Aveau feţele pământii, obrajii supţi, pleoapele înroşite. Am adormit din nou şi am început să visez: mama, tata, Filip, Erasmus, Cristian erau deodată aici, cu mine sau eu eram din nou acasă şi ei mă întrebau îndureraţi, furioşi: „De ce ne-ai părăsit? Trebuie să rămâi aici, cu noi!“ Iar eu strigam: „Ba nu, n-o să rămân cu voi pentru nimic în lume!„ Cum puteam să fac greşeala asta îngrozitoare să mă întorc la ei? Cum de-mi pierdusem capul, cum de avusesem laşitatea dementă de a mă întoarce? Stricasem tot, cedasem, renunţasem, mă întorsesem la ceea ce părăsisem.

M-am trezit din nou, inima îmi bătea cu furie şi m-am uitat împrejur: câmpuri goale cât vedeai cu ochii, nici un copac, nici o casă, numai iarbă pitică, putrezită de ploile toamnei. Şi îndărătul nostru, tunetul surd al bătăliei.

– Fii atent, vezi că vorbeşti singur, îmi spuse Romeo care mergea lângă mine.

– Ce-am spus?

– N-am înţeles, mormăiai ceva, erai supărat.

Romeo Romanescu era brunet, cu pielea mată, fruntea îngustă şi netedă, nasul fin, o voce de tenor: unul din acei români care mai păstrează ceva din elementul italian. Doar fălcile cam late trădau aportul de sânge slav, bulgar sau cuman: Romeo era fiul unui învăţător de ţară din câmpia Dunării iar satul se mai numea încă, după o mie de ani, Comana, după vreo şefă de trib cuman din vremea matriarhatului, satul de lângă ei era Grădiştea, care în slavă înseamnă gard iar între cele două sate şerpuia o limbă lungă de pământ, rămăşiţă a unei circumvoluţiuni romane. Bătrânul Romanescu colecţiona vârfuri de săgeţi pe care ţăranii le găseau în pământ, ruginite, printre cranii sparte şi monede bizantine. Romeo îmi povestise totul despre el. Ne împrieteniserăm. Se uita la mine cu ochii tulburi de nesomn:

– Ai dormit şi mai puţin decât noi, îmi spuse. O să vezi, o să te ia dracu înaintea noastră dacă ne mai goneşti aşa.

– O să dorm după.

– Când or să ne omoare pe toţi, bombăni el.

Bubuitul canonadei se întinse brusc spre dreapta şi spre stânga: în curând, locul unde ne aflam avea să fie încercuit.

– Daţi bătaie, băieţi, daţi bătaie! am strigat cu o voce răguşită.

Drumul se înfunda într-o vâlcea în care se pitulau, ca în toate satele de stepă, câteva case cu acoperişuri de paie. La intrarea în sat, doi jandarmi nemţi din poliţia militară şi doi jandarmi de-ai noştri, făceau de pază. Am trecut printre ei, prea frânţi de oboseală ca să mai putem vorbi. Ne priveau, fără să scoată o vorbă. Am trecut pe lângă fântâna satului. Aici, în stepă, puţurile erau foarte adânci: pânza de apă nu se găsea nicăieri la mai puţin de câţiva zeci de metri adâncime din cauza loessului adus din Asia centrală de vânturile de la răsărit în decursul a mii sau zeci de mii de secole. Când am ajuns în mijlocul satului care se înşira de-o parte şi de alta a drumului am văzut o mulţime adunată şi înconjurată de soldaţi care o ameninţau cu armele. Erau acolo ţărani bărboşi cu cizmele rupte şi şepcile murdare, femei grase cu broboade pe cap, fete tinere cu fuste prea scurte (de unde să fi găsit stam-

bă?); nici un tânăr, nici un bărbat în putere. Toţi stăteau în genunchi şi vorbeau de-a valma, ridicându-şi braţele într-un gest de implorare. M-am întors către oamenii mei şi am răcnit:

– Înainte, marş, marş, nu te opri! Strânge rândurile, nu-i lăsa să se oprească!

Am rămas pe loc ca să fiu sigur că toţi continuă să înainteze. Romeo s-a oprit lângă mine. În mijlocul mulţimii îngenuncheate, un ofiţer român şi unul neamţ, amândoi tineri, strigau, dar nu înţelegeam ce spun din cauza vocilor care se jeluiau dureros ca în toate bisericile ortodoxe. Femeile bătrâne plângeau, lacrimile şiroiau pe feţele lor buhăite şi lătăreţe ca nişte cartofi, femeile mai tinere şi fetele se văicăreau, livide de spaimă, moşnegii bărboşi se tânguiau cu voci tărăgănate şi rugătoare. Vocile ruseşti şi accentul limbii exprimă mai bine ca altele implorarea în care nu încape nici o speranţă. Înţelesesem ce se întâmplă acolo, mai ales văzându-i pe cei doi ofiţeri furioşi, şi furia lor nu era decât spuma care urca din adâncul unui clocot de suferinţă inconştientă. I-am tras un ghiont lui Romeo:

– Hai, înainte, marş!

Am pornit-o aproape în goană ca să-mi ajung oamenii din urmă. A venit după mine. Înţelesese şi el dar nu voia să creadă. M-a întrebat, din reflex:

– Sebastian, ce fac indivizii ăia? Ce fac? Doar n-au căpiat?

Nu i-am răspuns. Nu, nu căpiaseră, executau nişte ordine şi nici cei care le dăduseră ordinele nu căpiaseră; dimpotrivă, acţionau cu o logică strict ştiinţifică şi raţională, ca şi ruşii, de altfel, de la care învăţaserăm să distrugem tot ce puteam, înainte de a ne retrage. Ne retrăgeam şi distrugeam tot de vreme ce nu le puteam lăsa aceste puţuri atât de adânci ca să-şi adape oamenii, caii şi motoarele şi cum nu aveam nici exploziv nici genişti, le astupam cu sătenii pe care-i împuşcam sau pe care-i aruncam în ele de vii. Şi în felul acesta, cei care ne urmăreau, după ce ne omorâseră camarazii lăsaţi în arier-gardă ca să ne acopere retragerea, aveau să fie ţinuţi pe loc de lipsa de apă, ceea ce ne dădea răgazul să ne săpăm gropi, tranşee şi adăposturi şi să aşteptăm să ne ajungă din urmă

muniţiile, proviziile şi tunurile. Era ştiinţific, era logic aşa cum era totul pe lumea asta.

Pe când alergam ca să ieşim din sat, am auzit îndărătul nostru scurte rafale de pistol automat. Am trecut printre santinelele care păzeau la capul satului, am ieşit în câmp şi am prins plutonul din urmă. Nu se mai auzea nimic, doar vântul care se tânguia: vocile omeneşti nu bat prea departe şi apoi, vântul de stepă le împrăştie repede.

– Ce spui de asta? l-am întrebat răutăcios pe Romeo care mai gâfâia încă. Ei au început. Ei ne-au luat Basarabia.

Pe trupurile oamenilor care mărşăluiau bidoanele, tecile baionetelor, lopeţile şi benzile mitralierelor se loveau cu un zgomot metalic. Romeo răspunse:

– I-ai văzut pe ăia: i-au pus de-a curmezişul drumului şi au trecut cu tancurile peste ei. Dacă războiul ăsta e sălbatic, ruşii sunt de vină.

Era logic: ca nişte piese ale unui mecanism care se îmbucă unele într-altele. Şi dacă, de exemplu, oamenii mei se apucau să-şi arunce armele şi să fugă fiecare unde vedea cu ochii, era la fel logic, o piesă se uzează şi se sparge în bucăţi.

– Nu puteai să-i salvezi, spunea Romeo abia trăgându-şi sufletul. Dacă ne băgam, scârbele alea de jandarmi ne arestau şi ajungeam în faţa plutonului de execuţie. Nu puteai să faci nimic.

– Adevărat, am zis. Ai dreptate.

Ce-ar fi făcut, în locul nostru, nişte eroi, nişte puri?

– N-avea rost să mori pentru nenorociţii ăia, bombănea Romeo. Şi apoi, n-ar fi ajutat la nimic.

În praful drumului bocancii oamenilor făceau un zgomot înfundat. „Cazarmamentul" se bălăngănea cu un sunet metalic şi vântul orb continua să sufle. Toată bucata de cer pe care o lăsam în urmă bubuia şi nori de fum şi de praf se învârtejeau în depărtare, dincolo de marginea câmpiei.

– Ce vrei, spuse deodată Romeo: noi ne facem datoria, atât şi nimic mai mult. Nu noi suntem de vină pentru lucrurile astea.

O vreme n-am spus nimic. Apoi m-am întrebat cu voce tare:

– Oare or mai fi trăind? Acolo, în puţ, poate că mai este unul, amestecat printre ceilalţi, care n-a murit încă. Numai că sunt prea mulţi deasupra lui, nu poate să iasă.

– Şi eu ce să-i fac? exclamă Romeo gâtuit de groază. Cine sunt eu, ca să-i salvez? Salvează-i tu, dacă poţi!

Nu puteam nici eu. Eram noi paznicii fraţilor noştri? Acesta este răspunsul lui Cain. Romeo era bun şi cinstit. Eu nu eram rău. Probabil că nici Cain. Era un om şi logica împrejurărilor îl obligase să facă ceva ce nu-i făcea plăcere.

– Eu îmi fac datoria, spuse Romeo Romanescu.

– Şi dacă ai fi primit ordin să astupi puţul cu oamenii ăia? Ce, crezi că jandarmii nu-şi făceau şi ei datoria?

– În locul lor, ceream să mă trimită pe front. Indivizii care fac aşa ceva sunt ăia care vor să scape de front, spuse el cu ură. Numai canaliile de jandarmi primesc să execute asemenea ordine.

Ce spunea el era rezonabil dar eu ştiam că nici măcar jandarmii, dacă ar fi putut, n-ar fi executat ordinele astea şi că până şi cei care le dăduseră ar fi preferat să dea altele, mai umane dacă ar fi văzut altă ieşire, mai bună, din dilema în care se găseau. Iar eu îmi dorisem să fiu mai tare ca frica de moarte, şi pur. Ar fi trebuit să mă aflu acolo, la mijlocul hăului fântânii, strivit sub trupurile fraţilor mei, cel de acolo eram eu. Şi Romeo Romanescu, românul tipic, perfect adaptat unei lumi logice şi absurde şi aceşti ostaşi sfârşiţi, speriaţi, înfometaţi, îngroziţi de ce văzuseră şi care acceptau, românește, lumea aşa cum era fără să se gândească prea mult, tot eu eram, eu care uitasem de marea mea hotărâre, care mă pomenisem jucând străvechiul joc logic şi raţional, nevinovat şi indiferent, al forţelor fizico-matematice, biologice şi istorico-sociale.

Totul era real şi concret. Cine spune că lumea este simpla noastră închipuire semn al unui lucru ce nu poate fi cunoscut, sau simplă mişcare a spiritului nostru n-are decât să se ducă să vadă un puţ din stepa Donului, astupat cu trupuri moarte sau pe jumătate moarte şi care trag să moară. Cine crede că lumea este o iluzie, n-are decât să se vâre într-o tranşee şi să aştepte tancul care vine peste el

trăgând cu mitraliera; n-are decât să se lipească de pământ atunci când salvele Katiuşelor şi tirul avioanelor de vânătoare trec pe deasupra lui, îmi spuneam târându-mi, alături de oamenii din pluton, picioarele umflate şi încinse.

Da, mai gândeam, principala caracteristică a ororii este că e banală. Şi, de asemenea, că e reală şi concretă. Nu te întrebi nici o clipă dacă nu visezi. Ştii foarte bine că e adevărat, că eşti treaz. Lumea e perfect reală, există, cu o asemenea forţă încât e puţin probabil că mai există şi alta. N-avem voie să ne închipuim o alta fără să ne bănuim pe noi înşine, şi pe drept cuvânt, de laşitate: chiar dacă există un paradis şi o viaţă viitoare, deşi tare mă îndoiesc, soluţia trebuie s-o găsim aici, în lumea asta, în viaţa asta. Dar ce soluţie? puritatea? eram eu, un erou? Eram un biet nenorocit ca toţi ceilalţi, mai vinovat decât ei pentru că ţintisem mai sus şi de aceea eşecul meu era mai grav.

Mă mâncau păduchii îngrozitor, mi-era foame şi din când în când mă apuca ameţeala, era foarte plăcut de altminteri pentru că aveam senzaţia că plutesc. Şi atunci Romeo sau soldatul care mergea lângă mine mă scutura şi mă trăgea din nou în mijlocul drumului căci începeam s-o iau razna, pe câmp.

IX

Mă trezi frigul care era din ce în ce mai pătrunzător. În zarea câmpiei, am deslușit un punct, înspre dreapta. Apoi două, trei, patru și peste câteva minute erau cu sutele, cu miile. Stepa măturată de vânt era presărată cu siluete minuscule de oameni care mărșăluiau. Ca niște fire de ceai în picioare. Erau fugarii regimentelor și divizioanelor zdrobite la cotul Donului.

Se înserа. Cerul era de cenușă; pământul, gol și mort. Prinși între aceste două straturi de cenușă mii de oameni rătăceau făcând toți, cu picioarele, aceeași mișcare de foarfecă: firișoare de ceai, despicate în partea de jos, încovoiate de vânt în exact aceeași direcție. Dacă ar fi avut multe date concrete, un matematician ar fi putut cu siguranță să pună în ecuație mișcarea lor neobosită spre apus, la fel de regulată și la fel de formulabilă geometric precum crăpăturile atât de decorative rămase în mâlul uscat după ce apele Dunării se retrăseseră, precum liniile abstracte pe care le desenează pilitura de fier într-un câmp magnetic. Cine spune că în conștiința noastră nu există o ordine, o direcție și o axă? Ele există: erau toți îngroziți; fugeau cu toții spre apus; își aruncaseră toți armele și echipamentul. Cine spune că lumea este de neînțeles și plină de obiecte care ne sunt total străine? Lumea este perfect transparentă: bătălia era pierdută, producția sovietică de armament sporise, rezervele de oameni ale acestei țări ne copleșeau, producția noastră scădea, rezervele noastre umane abia mai pâlpâiau. Acolo unde fuseseră aruncate, obiectele erau grăitoare. Numai că aici nu mai era nici un obiect, pe sute de kilometri pătrați nu mai erau decât oameni care supraviețuiseră, care se recunoșteau îndată, care știau tot ce trebuia să știe unul despre altul, care se înțelegeau perfect; și

care fugeau, care nu voiau să moară. În materie de obiecte nu existau decât stepa searbădă, norii care se târau deasupra noastră, şi în depărtare, dincolo de orizont, şirurile de obiecte, arme, saci, lopeţi, gamele, cadavre pe care le lăsase în urma ei mişcarea mulţimii bezmetice, supusă în acel moment doar legilor generale ale probabilităţii statice. Jumătăţile de obiecte, răniţii care-şi pierduseră cunoştinţa şi care nu puteau nici să meargă nici să se târască, agonizau.

E bună ştiinţa, până şi în aplicaţiile ei militare, pentru că ne ajută să înţelegem ce se întâmplă şi chiar şi de ce. Numai că, din păcate, nu ne dă şi sensul căci nu vede la ce ar folosi! Să-i ajute pe ruşi să mănânce mai mult şi să ne facă pe noi să mâncăm mai puţin? Ca structurile lor organizatorice şi mentalitatea lor să se extindă pe teritoriul nostru, ca energia lor istorică, oricare ar fi, să se exercite, să se răspândească şi să se stingă? Dar şi asta, la ce foloseşte? Nu există răspuns. E bună şi stepa Donului, ca şi câmpia Dunării, ca şi pusta, ca şi deşerturile: ne dezvăluie esenţialul şi ne împiedică să ne oprim la fleacuri. Un tun pe care erau agăţaţi o grămadă de ostaşi ne-a ajuns din urmă şi a trecut pe lângă noi în viteză, înnecându-ne într-un nor de praf: erau jandarmii care astupaseră puţul.

– Crezi în Dumnezeu? l-am întrebat pe Romeo care se uita după camion. Îmi răspunse încăpăţânat, privind în depărtare:

– Da.

– Şi atunci, cum vine asta?

Nu-mi răspunse.

– La ora asta, probabil că a murit şi ultimul în puţul ăla. Ce crezi despre Dumnezeu?

– Nu ştiu, îmi răspunse.

– Dar crezi? De ce?

– D-aia, răspunse el cu o încăpăţânare înciudată.

– De frică, i-am răspuns. Sau fiindcă aşa te-au învăţat în copilărie.

– Du-te dracului, bombăni el. Du-te dracului. Habar n-am.

Mă privi cu ură. Era singurul meu prieten. Nu voiam să-l supăr, în fond vorbeam cu mine. I-am pus mâna pe umăr:

Hai, lasă. Am zis şi eu, aşa, ca să nu tac.

Murmură:

– Nu-i nimic.Ai dreptate, siguŕ că da. Dar ce poţi să faci? Poţi să-mi propui ceva mai bun? Ce să faci...

Alt capăt de sat se ivi la poalele unei pante abia povârnite: mitraliere şi tunuri antitanc cu servanţii lor erau masate la marginea satului în dosul parapetelor de pământ. Linia de gropi şi de tranşee se întindea de-a lungul câmpiei. Miile de fugari se opreau în faţa ei aşa cum, toamna, frunzele uscate, gunoaie şi trunchiuri de copaci se îngrămădesc în faţa unui baraj. Fugarii se retrăgeau înspre sat.

Când am ajuns şi noi acolo, două tancuri nemţeşti veneau înspre noi. S-au oprit şi au luat poziţie de cele două părţi ale drumului, cu tunurile îndreptate spre răsărit, în direcţia de unde veneam şi unde nu se mai vedeau decât câmpurile pustii – fugarii veneau dinspre nord – şi cerul foarte întunecat. Vântul începuse să spulbere fulgii de zăpadă care se topeau pe feţele noastre.

La intrarea în sat, grupuri de ofiţeri germani şi români, flancaţi de feldjandarmi şi de soldaţi înarmaţi, îi opreau pe ofiţeri şi pe subofiţeri, îi trimiteau la postul de comandă şi îi puneau pe soldaţi în coloană ordonându-le să aştepte. Se organiza o linie de rezistenţă deşi era clar că suntem încercuiţi la o distanţă de treizeci de kilometri, acolo unde ajunseseră vârfurile de atac ale blindatelor ruseşti. Eu, care-mi adusesem oamenii grupaţi şi cu armele la ei, n-am avut încotro şi m-am prezentat imediat la postul de comandă. Soldaţii s-au întins pe jos şi au adormit numaidecât. Romeo Romanescu îmi spuse:

– Dacă n-ai fi gonit ca un nebun, acum am fi şi noi ca răpăduţii ăştia... uită-te la ei!

Şi îmi arătă cu capul ceea ce nu mai văzusem niciodată de când eram pe front – şi nici n-aveam să mai văd: câţiva soldaţi nemţi călare pe nişte vaci costelive. Compatrioţii lor îi primiră cu urlete guturale, îi puseră să descalece şi să se alinieze în lungul drumului. Pe lângă mine trecu un neamţ tânăr cu mâna dreaptă bandajată înconjurat de o patrulă de feldjandarmi. Au dispărut după o casă şi în momentul următor am auzit o rafală de mitralieră. Patrula s-a întors, fără prizonier, şi a luat-o înapoi. Pe feţele jandarmilor nu se citea nimic. Uliţa

mare a satului, care se întâmplase să fie chiar șoseaua, răsuna de comenzi: fugarii, grupați pe plutoane, erau mânați spre punctele unde li se împărțeau armele. I-am văzut din nou pe feldjandarmi. De data asta duceau un subofițer înalt și blond, roșu de furie, cu ochii scăpărând pe chipul lui care, în mod obișnuit, trebuie să fi fost trandafiriu; acum i se înroșise până și fruntea. Tânărul răcnea de făcea spume la gură dar nu înțelegeam ce spune. Îți dădeai numai seama că era revoltat, turbat de furie și că le vorbea jandarmilor cu asemenea ură și dispreț încât părea că e singur pe lume și că cei câțiva oameni care îl înconjurau erau niște umbre. Părea că nici nu vede pistoalele mitralieră îndreptate spre el. N-avea mai mult de douăzeci și cinci de ani. Cu capul gol, cu părul blond-zburlit, cu gulerul tunicii descheiat, fără manta, răgea ca un leu în timp ce mergea, și asta nu pot să uit, *în același pas cu jandarmii,* ceea ce, dincolo de furia lui dar, totodată, înrădăcinat sub această aparență, trăda un acord misterios și inconștient: simți cum funcționează, acolo, o lege în virtutea căreia ne ocupăm și ne menținem locurile în baletul ritual al existenței, dincolo de care nu mai există nimic altceva decât moartea. Îl împușcară tot acolo, în spatele casei și se întoarseră, lăsându-l căzut lângă primul, cel care-și trăsese un glonț în palmă.

Soldații noștri dormeau. Romeo mă întrebă:

– Crezi că mai scăpăm?

– Trebuie, i-am răspuns cu mai multă energie și convingere decât m-aș fi crezut în stare: însemna că nu voiam doar să-l liniștesc. Voiam să scap și eu cu viață.

– Nu mai vedem noi țara, spuse el.

M-am mirat că se gândea la țară. Țara era atât de departe. Și, pe urmă, la cine să te întorci? Voiam să supraviețuiesc, eram însetat de viață, simțeam că trăiesc cu o forță și o bucurie nebănuite; în același timp, mi-era frică de moarte: nesimțirea adolescenței își mai pierduse din tărie, devenisem laș, uman. Mă gândeam intens la toate astea așezat pe jos, printre oamenii mei adormiți, printre puști, mitraliere, răniți, pânze de cort, lăzi de muniții.

– Deocamdată să scăpăm cu viață, am spus tare. Pe urmă, om vedea.

Romeo, întins pe pământul gol, încremenit de frig, îmi zise:

– Ce baftă că te-am întâlnit, bătrâne. Apoi s-a întors şi a adormit pe loc. Zăpada începuse să cadă de-a binelea, vântul usturător o împrăştia aproape la orizontală. Fulgii se aşezau în cutele mantalelor, pe trupurile oamenilor adormiţi dar se topeau pe feţele lor şi îngheţau pe sprâncene aşa încât soldaţii păreau foarte, foarte bătrâni şi, din cauza chipurilor tinere şi scofâlcite ai fi zis că sunt bolnavi de cine ştie ce boală incurabilă. Într-un târziu am fost chemat la postul de comandă unde mi s-a dat în primire un sector din „perimetrul de apărare", ceea ce însemna câteva duzini de gropi săpate în pământ. M-am întors, mi-am trezit oamenii şi i-am trimis să-şi ia raţia de pâine uscată şi de apă caldă abia colorată – numitul ceai. Apoi ne-am culcat cu toţii înveliţi în pânzele de cort şi am adormit sub zăpada care continua să cadă. Canonada se mutase spre apus: eram încercuiţi. Din când în când orizontul se aprindea într-un vânăt palid, clipea şi se cufunda din nou în beznă: nu-ţi dădeai seama dacă sunt tunurile noastre sau ale ruşilor. Ar fi fost mai logic să fie ale ruşilor.

Am visat că e iarnă şi că mă scald în Dunăre, în apa neagră, sub o bucată de mal ieşită în afară şi de pe care stratul gros de zăpadă atârna deasupra mea. Eram gol: cum de făcusem aşa o nebunie? Şi Sabina nu trebuia să vină la întâlnire ca să se scalde cu mine, putea să moară. M-am trezit, acoperit de zăpada care mi se topea pe gât, sub gulerul mantalei. Nu mă gândeam niciodată la Sabina şi iată că o visasem, mai bine zis visasem grija pe care i-o purtam. M-am ridicat şi am început să mă lovesc cu braţele şi să bat din picioare. Romeo era în altă groapă, lângă o mitralieră şi nişte servanţi adormiţi. Se luminase de ziuă şi continua să ningă. Lui Romeo Romanescu îi clănţăneau dinţii:

– Ţie nu ţi-e frig? mă întrebă el dârdâind.

– Mi-am făcut rost de un cojocel şi îl port pe sub tunică.

– Am şi eu, dar crăp de frig. Şi cum adorm, visez că sunt acasă, că e Crăciunul, că pe masă sunt toate bunătăţile mai ales friptură de curcan.

Pe când spunea „ friptură de curcan" o mitralieră începu să tragă undeva, departe, din dreapta. Mi-am dat seama că

aproape nu mai ninge şi că vântul se oprise. Am privit spre apus şi am văzut şiruri lungi şi rare de ruşi venind spre noi. Îşi croiau drum prin zăpadă, cu mişcările lor greoaie şi totodată sprintene, ca ale ursului. Din cauza mantalelor lungi şi a zăpezii nici nu păreau că merg. Am trecut rapid de-a lungul sectorului meu ca să le spun oamenilor să nu tragă de departe apoi le-am trimis muniţii şi m-am lungit în spatele unei mitraliere ca să aştept. Tremuram dar nu mai simţeam frigul.. Apoi tremuratul a încetat şi din nou n-am mai fost decât un ochi şi un arătător. În timp ce ocheam cu grijă primul şir care înainta spre noi, am zărit altul în spatele lui şi în spatele acestuia altul şi încă unul în spatele lui.

Mitraliera lui Romeo Romanescu începu să tragă, prea devreme. Apoi toţi puşcaşii se luară după el şi trase şi cealaltă mitralieră. Ruşii se prăbuşeau greoi, ca nişte saci, trupurile rămâneau în zăpadă, saci de culoarea pâinii de secară. Dar se apropie al doilea val care trecu peste morţi, târându-i pe cei care scăpaseră şi se opriseră. Îi auzeam strigând „uraaa" cu vocile lor groase, tărăgănate.

Trăgeam în rafale scurte ca să nu încing ţeava armei căci nu aveam alta de schimb. ZB-ul era o armă bună, nici nu simţeai că tragi. Prindeam în cătarea în formă de trident un rus, trăgeam trei sau patru focuri, până-l vedeam căzând apoi îl ocheam pe cel din dreapta lui, apoi pe cel din stânga, apoi doi-trei din stânga, doi-trei din dreapta.

Apoi, când am văzut că nu mai cad, am avut o clipă de groază: simţeam că înnebunesc. Pe urmă mi-am dat seama că trebuie să schimb încărcătorul. După aceea, nu mi-a mai fost frică, trăgeam calm şi schimbam încărcătorul când nu-i mai vedeam căzând, căci în vacarmul împuşcăturilor nu puteam şti când mi se opreşte arma. Vântul mai sufla din vreme în vreme umplându-mi ochii de lacrimi dar nu-mi venea greu să ochesc căci ruşii ajunseseră aproape de noi tot strigând „uraaa" cu vocile lor groase şi sparte. Auzeam în jurul meu alte strigăte, nervoase: oamenii mei cereau muniţii. M-am oprit din tras ca să-i strig pe cei care trebuiau să se ducă după ele. Nici nu s-au mişcat. Am sărit în picioare cu automatul în mână:

– Tudor! Păunescu! Apetri!

Nu-i amenințam cu arma dar erau siguri că, la nevoie, aș fi tras în ei. Au zvâcnit din gropi și au rupt-o la fugă spre primele case din sat care erau doar la cincizeci de pași. Auzeam fără încetare pocnetele seci ale tunurilor noastre. Rușii atacau fără artilerie, fără tancuri, fără katiușe; îi aduseseră cu camioanele undeva, dincolo de orizont și îi împinseseră înainte. Beți criță, probabil, și cu inima cât un purice de disperare știind că vor muri. *Nicevo*, suntem atâția, se gândeau. Cu siguranță: este strania lor mângâiere împotriva durerii ascuțite care-i sfredelește așa cum ne sfredelește și pe noi, durerea de a ști că vom muri în curând. Erau niște eroi. Veneau spre noi în picioare, urlând „uraaa" și cădeau în zăpadă. Câmpurile albe din fața noastră erau presărate cu trupuri cenușii ca pâinea de secară. Dar în spatele lor soseau alte valuri care strigau și ele „uraaa" și trăgeau prea sus, pe deasupra noastră. Nu se ascundeau în spatele morților ca să ne împuște, înaintau în picioare. Îi îmboldea iubirea pentru maica lor, sfânta Rusie dar și lozincile, tribunalele militare, durerea, frica, deznădejdea, ura.

Soldatul Apetri sosi în goană, îmi aruncă o cutie cu încărcătoare și dădu să fugă mai departe dar după doi pași căzu cu fața îngropată pe vecie în zăpadă. Gloanțele îmi țiuiau pe deasupra capului scurt și ațâțător. Ocheam și trăgeam: aveam în față câțiva zeci de morți. Bărbați în mantale lungi, cu clapele căciulilor fluturând în vânt, cu pușca îndreptată spre mine dar ochind în mod clar prea sus veneau valuri-valuri strigând, cădeau și apoi alții, întru totul asemănători se iveau în zarea câmpiei acoperite de zăpadă și de morți, săreau peste trupurile căzute la pământ și se apropiau înotând greoi prin zăpadă. Nu se mai săturau să moară și, în spatele lor, șeful sau șefii nu se mai săturau să-i trimită la moarte.

Am schimbat poziția suportului mitralierei, fusese construită pentru tir razant împotriva unor oameni culcați la pământ, care se apără și nu contra unor jalnici eroi care veneau, beți, cu miile, să-și găsească moartea. (Beția nu le scădea cu nimic meritul: alții, beți, s-ar fi aruncat la pământ și nimic nu i-ar fi putut face să se clintească; sau ar fi luat-o la

fugă. Beţia acestor ruşi era ca paharul pe care-l întinzi condamnatului la moarte, un simplu anestezic; ştiau că merg la moarte şi dacă tot o acceptaseră odată pentru totdeauna de ce să nu-şi amorţească puţin disperarea? Binecuvântat fie pământul în care se odihnesc!? Am trimis iară după muniţie, de data asta pe Tudor şi cu încă doi căci Apetri murise şi Păunescu era rănit – a şi murit după câteva ore. Tot mai trăgeam şi ruşii nu se mai terminau. Nu-mi mai era frică de moarte dar ce făceau ei mă umplea de oroare. Trebuia să terminăm odată. Trebuiau să se sature. Trebuia ca şefii lor să se milostivească de ei şi să nu-i mai împingă către noi. Dar erau nişte oameni consecvenţi şi logici: ei întreţineau lupta la fel cum arunci lemne pe foc ca să nu se stingă. Aflasem şi înţelesesem că primele rânduri, primele valuri, sunt sortite să înghită muniţiile adversarului, să-i înghită gloanţele şi schijele cu trupurile lor şi să-l facă să le iroseaască prin simpla lor prezenţă. Trebuiau trimişi la atac mai mulţi oameni decât poate inamicul să ucidă; atunci ai câştigat: ultimii trec peste poziţiile care nu mai pot fi apărate căci cei care le apărau ori au murit ori sunt răniţi ori n-au putut rezista în faţa ororii şi au fugit. Ruşilor le place să se simtă o forţă a naturii, asta le măgulește orgoliul şi le adoarme veşnica lor durere şi umilinţă. De aceea ne înecau sub troiene de oameni gata să moară, cum ne-ar fi înecat cu apă: ca viitura unui fluviu care îneacă în găurile lui şobolanii de câmp, insectele şi chiar vitele pe care le prinde la păscut.

Am început să ochesc prost, îi lăsam să se apropie prea mult până reuşeam să-i omor. A fost unul care era gata să arunce în mine cu o grenadă când l-am atins; a căzut în zăpadă şi grenada i-a explodat în mână. Omorâsem prea mulţi, prea mulţi mureau, aşa ceva nu era permis: îmi venea să mă scol în picioare, să le arăt mâinile goale şi să urlu: „Nu mai pot! Şi nici voi!".

Ultimul şir a căzut chiar în faţa liniei de gropi în care eram vârâţi şi unii dintre ei au reuşit să-mi arunce grenadele care au făcut unsprezece morţi şi trei răniţi după care au fost ucişi cu focuri de puşcă sau de mitralieră. Şi deodată zgomotul încetă. Atacul se terminase. Zăpada începu să cadă

din norii care spânzurau deasupra noastră. În curând n-am mai văzut nici la cincizeci de paşi.

Am trecut de la o groapă la alta. Oamenii erau livizi, cu ochii holbaţi, cu feţele schimonosite, Romeo Romanescu îmi spuse clănţănind din dinţi şi tremurând fără să-şi dea seama:

– Sunt nebuni! N-au minte! Ce, aşa fac nemţii? Să înveţe mai întâi meserie! I-am făcut pilaf! Pilaf!

Şi începu să râdă în hohote. Îngrijoraţi, soldaţii îl priveau mohorâţi. L-am liniştit vorbindu-i încetişor şi mai ales dându-i ceva de făcut: să meargă cu soldaţii să adune cadavrele alor noştri, să pună să se împartă celor în viaţă pistoalele morţilor, să refacă echipele de servanţi şi să organizeze căratul răniţilor în sat de unde oamenii care-i duceau urmau să ne aducă pâine şi muniţii.

Bătea un vânt tăios şi îmi biciuia faţa cu fulgi mari şi sticloşi. Pe la prânz morţii zăceau sub un strat gros de zăpadă iar răniţii muriseră îngheţaţi, fără să se mai trezească. Nu mai vedeai decât la câteva zeci de paşi dar dinspre răsărit nu se auzea nici un zgomot. Am fost chemat la postul de comandă care era instalat în şcoala din sat, plină de ofiţeri români şi germani. Cât eram acolo, în sat s-a auzit o bubuitură puternică. Ruşii îşi aduseseră, în sfârşit, artileria. M-am năpustit pe coridor spre ieşire. În faţa mea alerga un căpitan, cu un cap mai înalt decât mine. Altă bubuitură, foarte aproape, îmi sparse urechile şi o flacără scurtă lumină pereţii coridorului. Căpitanul căzu pe spate, peste mine. N-am ştiut ce se întâmplă şi am întins mâinile ca să-l sprijin. Dar când spatele lui s-a lovit de mâinile mele întinse, din cauza izbiturii creierul i-a zburat din cutia craniană în care o schijă decupase un soi de capac. Ceva moale, cald şi mucilaginos m-a stropit pe obraz ca şi cum cineva mi-ar fi aruncat în faţă o farfurie cu jumări de ouă nefăcute. Am împins într-o parte corpul şi i-am dat drumul pe jos, m-am sprijinit cu cotul de zid şi am vomat. Mi-a trecut repede căci n-aveam nimic în stomac. Am ieşit în curte, mi-am clătit faţa şi gura cu zăpadă în timp ce alte obuze cădeau, undeva, în viscolul care ne împresura. Ruşii nu puteau să-şi regleze tirul şi în curând bombardamentul încetă.

În noaptea aceea m-am culcat pe jos într-o casă părăsită,

cea mai apropiată de gropile şi de tranşeele din sectorul meu. M-am înţeles cu Romeo Romanescu: după două ore urma să mă scoale şi să se culce, pe urmă stăteam eu de pază afară cu oamenii noştri două ore şi tot aşa. M-am culcat şi am visat că ruşii atacau din nou, de zile întregi şi că, în sfârşit, aruncasem puşca mitralieră şi mă ridicasem în picioare strigând: „Terminaţi! Gata! Ajunge!" Dar rusul care era cel mai aproape de mine începea să râdă de prostia şi laşitatea mea şi cum era normal, îmi descărca în burtă o rafală de mitralieră. M-am trezit brusc: Romeo mă zgâlţâia spunând:

– Hai, Sebastian, trezeşte-te!

Exact în clipa aceea, undeva afară, au început să tragă mitralierele. Mai târziu, în anul care a urmat, am avut tot timpul să discutăm ce se întâmplase atunci. Până în clipa când Romeo ieşise din groapa lui acoperită cu pânză de cort şi o pornise spre casa care era la câţiva paşi, nu mai mult de douăzeci de metri, nimeni nu-şi dăduse seama de nimic. Ningea, vântul şuiera, în rest totul era mort. În momentul în care Romeo m-a trezit răsunaseră primele împuşcături. De data asta ruşii – alţi ruşi, cu alt comandant, cu totul altul – se târâseră pe tăcute prin zăpadă şi prin beznă, ascunzându-se pe după morţi. Noi nu aveam trasoare şi chiar dacă am fi avut, prin vârtejul zăpezii tot nu ne-ar fi folosit la mare lucru.

Năuc de somn, în patru labe, am început să pipăi după pistolul mitralieră. L-am găsit şi m-am năpustit spre uşă cu Romeo Romanescu. Foarte aproape am auzit voci aspre care strigau ceva pe ruseşte. Prin uşa deschisă am zărit nişte siluete care veneau spre noi, în timp ce pretutindeni în jur exploziile asurzitoare ale grenadelor şi pârâitul mitralierelor ne spuneau ce se întâmplă. Imediat după asta am auzit huruitul unui motor de tanc, apoi bubuitul unui tun aproape de tot căci explozia a fost instantanee; casa din faţa noastră s-a aprins pe dinăuntru o clipă, apoi acoperişul ei a izbucnit într-o vâlvătaie. Proiectaţi pe lumina care înroşea zăpada din jur i-am zărit pe ruşi, trupuri mătăhăloase în pantaloni şi scurteici vătuite, cu căciuli cu clape: veneau drept spre noi. Romeo m-a privit, palid, cu ochii holbaţi, cu gura căscată. M-am răsucit şi m-am uitat în sus: am văzut o gură de pod. Mi-am făcut pal-

mele căuş, le-am aşezat pe un genunchi. Romeo a înţeles, şi-a pus piciorul pe palmele mele, i-am făcut vânt, s-a agăţat şi a urcat în pod, m-am căţărat după el ţinându-mă de scânduri şi trăgându-mă în braţe. În viaţa mea nu sărisem aşa de sus şi nici de-atunci încolo. M-am înghesuit lângă Romeo prin întuneric. Îndreptaserăm amândoi ţeava pistoalelor automate spre chepeng şi aşteptam să apară un cap cu căciulă cu clape ca să apucăm să tragem înainte să ne arunce el vreogrenadă şi să sfârşim toată povestea. Dar n-a apărut nimeni. Vocile groase, tărăgănate, ţărăneşti ale ruşilor care umblau sub noi târându-şi cizmele au vorbit ce-au vorbit apoi am auzit sforăieli. Afară lupta se terminase, satul căzuse.

Stăteam lipiţi unul de celălalt, temându-ne să ne mişcăm, să respirăm, neîndrăznind să aţipim. Din când în când ne întorceam uşor de tot, de pe o parte pe alta, ca nişte fraţi siamezi.

Mă gândeam – mai târziu Romeo mi-a povestit că mişcam din buze, mă strâmbam şi rânjeam fără să scot un sunet şi că a crezut că înnebunisem – mă gândeam că nu mai era mare lucru de făcut decât, cel mult, să omor cât mai mulţi ruşi înainte să mă ciuruiască ei sau să mă predau făcând în aşa fel încât să nu mă omoare vreunul mai înfierbântat în momentul respectiv. Pentru un candidat la eroism era destul de jalnic, îmi spuneam – şi cred că la asta mă gândeam când l-am speriat pe Romeo cu strâmbăturile mele dar înţelesesem în sfârşit ceea ce nu bănuisem la început când voisem să mă smulg din dulcea viaţă putredă de-acolo de la noi de-acasă: şi anume că actul eroic, sfidarea morţii şi a întregului univers, duşmanul nostru şi ucigaşul nostru, afirmarea eului şi negarea lumii (*Eu*, doar *Eu* şi nu *Tu*!) nu putea fi decât actul unei singure clipe, ultima dinaintea morţii pe care o accepţi şi o sfidezi. Tot ce ar mai fi urmat după această clipă de încordare extremă şi de triumf nu putea fi decât decădere şi înjosire, viaţa nu putea să mai aibă nici un gust. Afară, doar dacă s-ar mai ivi un moment asemănător, ceea ce nu se poate repeta prea des deoarece până la urmă nu mai scapi iar universul îţi ia revanşa, te ucide. Dar mie nu-mi plăcea moartea, eu nu uram viaţa. Voisem să fiu pur, nu să dispar. Căutam o puritate vie şi activă şi nu pieirea: ea nu avea cum să fie sensul şi scopul vieţii omeneşti.

Or, până la urmă eroul care nu sfidează moartea decât pentru a dispreţui lumea este învins şi înghiţit de această lume indiferentă: iată marea amărăciune care otrăveşte dintru început acest soi de depăşire de sine. Nici acest eroism nu rezistă la întrebarea *La ce bun? Doar ca să mori?* Eroul este un sinucigaş trufaş, îndrăgostit de moarte dar care, în loc să se lase posedat de ea, ca sinucigaşul obişnuit, o violează. Nu, mă bălăceam de prea multă vreme în absurditate şi moarte, mi-era de-ajuns. Tocmai luasem o hotărâre când în sat izbucniră din nou împuşcături urmate, imediat, de salve de tun. Ruşii care dormeau sub noi s-au năpustit afară tropăind şi urlând. Am rămas multă vreme nemişcaţi, trăgând cu urechea. Deodată, un obuz a lovit casa şi a zgâlţâit-o. Paie şi tot felul de murdării au căzut peste noi timp de o secundă când acoperişul a fost cât pe ce să fie luat de suflul exploziei.

Lupta se mai potolise în momentul când am auzit voci care strigau ceva pe româneşte. Romeo se întoarse către mine, cu chipul luminat de bucurie. Am sărit jos şi am ieşit cu grijă ca nu cumva să fim seceraţi de vreo rafală de pistol mitralieră înainte de a fi recunoscuţi.

Satul cucerit din nou de ai noştri, plin de morţi şi de răniţi a fost iarăşi organizat ca „perimetru de apărare" şi atacat încă o dată, cu pregătire de artilerie şi tancuri în urma şi la adăpostul cărora veneau mici grupuri de mitraliori. O oră mai târziu toţi ai noştri, aflaţi în sector, muriseră în afară de mine, de Romeo Romanescu şi de şase-şapte soldaţi împrăştiaţi prin gropi sau prin câte un segment de tranşee. Din când în când câte o rafală de pistol mitralieră şi explozii izolate de grenade arătau clar că totul s-a terminat. În faţa noastră nu mai era decât câmpul înzăpezit, presărat cu moviliţe albe, morţii din ajun, şi cenuşii, morţii din dimineaţa aceea. Rămăseserăm ultimii şi nici noi nu mai aveam mult.

Îndărătul nostru, de cealaltă parte a unei case ciuruite de gloanţe dar cu acoperişul încă întreg am auzit voci de ruşi. Am strigat către ai mei:

– Veniţi! După mine!

Şi m-am repezit spre casă, m-am lipit de zidul fără ferestre: era singurul unghi mort. În gropi eram la cheremul

oricărui aruncător de grenade. Şi chiar şi aici – pentru cât timp eram la adăpost? Romeo şi ceilalţi veniră alergând, cu faţa schimonosită de efort, cu gura căscată, gâfâind, cu ochii ieşiţi din orbite. Mă priveau cu lăcomie, aşteptând de la mine o salvare imposibilă. Ruşii ne simţiseră: o rafală de pistol automat pârâi, prosteşte, pe deasupra casei.

M-am uitat la băieţi. Dacă alegeam una din cele două ieşiri, peste câteva minute erau morţi şi eu împreună cu ei. Romeo scoase o grenadă din buzunar, îi trase inelul şi o aruncă peste acoperiş. Am sărit să-l opresc dar era prea târziu. De cealaltă parte a casei am auzit bubuitura puternică a grenadei şi ţipete de spaimă. Soldaţii şi Romeo se uitau la mine, aşteptau. Înţelesese prea târziu că a greşit. Nu prea mai aveam timp. Câteva secunde. Era mai uşor să te laşi ucis decât să alegi cealaltă soluţie. Asta m-a şi hotărât. Logic, consecvent şi prosteşte ar fi trebuit să murim luptând, disperaţi şi speriaţi de moarte. Dar trebuie născocit ceva care să ne smulgă din această mecanică a inerţiei. Le-am strigat oamenilor – nu mai eram în stare să vorbesc cu voce normală:

– Nu mişcaţi! Ne predăm!

Am văzut o scurtă tresărire pe faţa lui Romeo Romanescu. Ceilalţi, cu gura căscată de frică, păreau că n-au înţeles. M-am furişat până la colţul zidului şi am aruncat o privire rapidă: nimeni. Ca şi noi, ruşii se lipiseră de perete. M-am întors şi m-am dus până la celălalt colţ aşteptându-mă ca, dintr-un moment în altul să apară rusul din vis şi să-mi tragă o rafală în burtă, râzând. Dar nu s-a întâmplat nimic. Când am ajuns la colţ mi-am apucat automatul de ţeavă şi l-am împins încetişor dincolo de marginea zidului strigând:

– Gata! Destul!

Apoi mi-am chemat oamenii şi i-am pus să-şi arunce armele în aşa fel încât ruşii să le vadă dar să nu-i vadă pe ei. Zărind patul armei mele care ieşea de după zid ruşii, de frică şi de uluire, dăduseră drumul la o rafală de automat. Gloanţele se pierdură în gol cu un ţiuit scurt. Mi-am încordat voinţa şi mi-am scos mâna şi braţul de după marginea zidului; eram lac de sudoare. Apoi am aruncat arma şi am ieşit şi eu de după casă. Acum, îmi ziceam, s-ar putea ca

visul meu să se repete, de-adevăratelea şi de adio. Am simţit cum buzele îmi încremenesc într-un zâmbet. Poate că e sfârşitul, mă gândeam, dar măcar scapă câţiva – sau nici atât? În orice caz, eu am făcut tot ce-am putut.

Erau vreo zece ruşi, unul se zvârcolea pe jos aşa cum i-am văzut pe atâţia, de atâtea naţiuni diferite, învingători sau umiliţi, toţi asemănători, ca un copil de câteva luni. Trăgea să moară. Ruşii au văzut că nu sunt înarmat; s-au aruncat asupra mea şi au început să mă lovească peste faţă cu pumnii şi să mă înghiontească în coaste cu patul puştilor. Am ridicat braţele cu palmele deschise spre ei şi am strigat:

– Destul! Destul!

N-aveau de gând să mă omoare, voiau numai să-şi descarce o parte din teamă şi din furie. Am strigat către ai mei să vină şi au apărut şi ei cu braţele ridicate. Romeo a rămas ţintuit pe loc uitându-se la rusul care se svârcolea pe jos şi care, exact în momentul acela, s-a întins ca un om care se trezeşte din somn şi a rămas nemişcat, cu ochii deschişi pironiţi în cerul plumburiu. Romeo m-a privit, apoi a lăsat ochii în jos. Am simţit gust de sânge în gură; din cauza pumnilor încasaţi îmi tăiasem obrazul în dinţi.

Unul din ruşi a răcnit aţintindu-şi automatul asupra noastră. Cel de lângă el i-a apucat arma de ţeavă şi a dat-o la o parte. Ceilalţi ne-au scotocit prin buzunare şi ne-au luat tot ce-au găsit. Apoi ne-au făcut semn să mergem după ei şi am pornit-o, cu mâinile în sus.

X

Ne-au băgat într-un soi de magazie sau de grajd gol. Eram atât de mulţi – şi tot mai veneau alţii şi alţii – încât nu puteam să mergem de colo-colo, trebuia să stăm pe jos şi să nu ne mişcăm. Nimeni nu vorbea. Romeo Romanescu n-a schimbat nici un cuvânt cu mine, ore în şir. Stătea lângă mine, ca în noaptea trecută, în pod şi totuşi nu se uita la mine. Ştiam ce gândeşte. Înainte de a lua hotărârea pe care o luasem poate că aş fi fost supărat pe el, poate că nu l-aş fi iertat. Acum, dimpotrivă, nu simţeam decât o îngăduinţă melancolică; eu mă schimbasem şi el nu, de-acum încolo între noi era o distanţă care avea să se mărească din ce în ce.

Doi ruşi au intrat în grajdul nostru. Aveau automatele atârnate de gât, peste pufoaice; prinse cu o sfoară petrecută pe după gât, două mănuşi groase cu un deget li se bălăbăneau peste burtă. Erau doi vlăjgani cu figuri roşii şi lătăreţe. Se uitau în jur ca nişte geambaşi într-un ocol cu cai după care i-au poruncit unuia să-şi scoată mantaua, altuia – cizmele. Unul dintre ruşi şi-a aruncat cizmele, găurite şi scâlciate. Au ieşit cărându-şi prada, călcând printre corpurile noastre aşa cum mergeau prin zăpadă, ridicând genunchii şi uşurându-ne de hainele călduroase. Repetau într-una cuvântul pe care aveam să-l auzim cel mai des dintre toate cuvintele ruseşti:

– *Davai*, dă!

Mi-au luat mantaua dar pe sub tunică aveam cojocul de oaie care mi-a salvat viaţa în zilele următoare. Au ieşit şi au închis uşa lăsându-ne în întuneric. Mai târziu, uşa s-a deschis şi i-au făcut vânt unui neamţ tânăr şi blond care a aterizat printre noi în patru labe. I-am făcut loc. Era foarte tânăr, nu avea mai mult de douăzeci de ani, subţire, palid, cu urechile roşii de frig. După câteva minute, culegătorii de haine şi-au făcut din nou apariţia şi l-au pus să-şi scoată cizmele:

– *Davai! Davai!*

Neamțul rămase cu picioarele înfășurate în obiele. Noi tăceam. Ne era frig, eram extenuați, acum că nu mai eram în imediata vecinătate a morții. De altfel, astea sunt momentele – după ce scade tensiunea nervoasă – când se moare cel mai ușor.

Aș fi putut să tac, dar duritatea nemiloasă de care nu m-am lecuit decât mult mai târziu și care era unul din cele mai mari defecte ca și una din cele mai mari forțe ale mele m-a făcut să mă aplec spre Romeo și să-i șoptesc cu un zâmbet destul de scârbos:

– Tu ce-ai fi făcut în locul meu?

Îmi aruncă o privire scurtă, apoi întoarse capul fără să-mi răspundă.

– Dacă mai stăteam un minut, ne lua dracu pe toți, am adăugat.

– Poate că era mai bine așa, mormăi el.

– De ce n-ai făcut-o? am șoptit, batjocoritor.

Își strânse genunchii cu brațele și se întoarse cu spatele. Am zâmbit singur, de milă și duioșie pentru el. Credea în patrie și în Dumnezeu pentru că așa i se spusese în copilărie iar el făcea ce fusese învățat să facă. Dar nu *știa* nimic, absolut nimic din ceea ce se cheamă *a ști*. Îl iubeam, era prietenul meu, fratele meu mai mic, dar nu credeam în nimic și *știam* că tot ce fusese învățat nu stătea în picioare și mă uitam la el ca de pe celălalt mal al unui fluviu; așa cum se uită muribunzii la cei care rămân să trăiască după ei.

Ușa s-a deschis și a apărut un rus care ne-a ordonat să ieșim. Ne-am înșirat în coloană pe drumul înghețat și am pornit-o spre răsărit în clipa în care altă coloană de prizonieri, cu câteva căruțe pline de răniți, sosea dinspre front. Rușii mergeau pe marginile drumului. Erau o mână de oameni, iar noi înaintam între ei, supuși ca niște oi, fără să încercăm să fugim.

Mai târziu, gândindu-mă la acest marș care nu se mai termina, prin stepa albă, mi-am comparat amintirile cu cele ale unui cunoscut care stătuse în lagărele de concentrare naziste; îmi arătase chiar fotografii de deținuți slabi, cu cefele subțiate, stând umili, cu umerii încovoiați, pe marginea unei

gropi în timp ce niște indivizi grași, cu fundul mare, care urmau să-i împuște, le puneau pistolul în ceafă. De ce nu se întorceau? măcar să-i fi scos ochii călăului? Căci asta poți s-o faci și cu mâinile goale. Dar acum, după lungul nostru marș, știam: oamenii se supun ritualurilor. Chiar dacă habar n-au că le cunosc, există în ei cineva străvechi și animalic care cunoaște regulile acestor jocuri: tot așa și noi știam că trebuie să ridicăm brațele, să lăsăm să ni se scoată centironul și să ni se scotocească prin buzunare, că trebuie să ascultăm de soldații din escortă și să mergem pe drum, această cale de comunicație – și nu s-o luăm peste câmpuri. Oamenii știu ce „se face" în cutare și în cutare împrejurare: de asta sunt percheziționați prizonierii, de asta nu sunt uciși decât rar de tot, de asta nu evadează decât când și când, chiar în cazul în care ar putea s-o facă. Ei se dau pe mâna dușmanilor lor, deținuții evrei se dădeau pe mâna călăilor lor tot așa cum, la urma urmei, te dai pe mâna masorului sau a chirurgului. Ți ipi, ești disperat dar și copilăros, joci jocul cu toată seriozitatea. Suntem ancorați în lume prin structuri mentale care se adaptează mecanismelor universului. Iată de ce nimic nu este absurd, totul este consecvent și perfect logic dar ne plânge sufletul când simțim că toată această sublimă mașinărie e lipsită de sens și că suntem abandonați și pierduți; și atunci când crezi în Dumnezeu, într-un Dumnezeu bun și îndurător, vine clipa în care strigi: Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?

Mulți dintre noi nu mâncaserăm de câteva zile și în ultimele luni mâncaserăm prost. Erau unii care nu mai puteau să meargă și se prăbușeau, alții care adormeau mergând, cădeau fără să se trezească și continuau să doarmă. Auzeai atunci șuieratul unui glonte dar continuai să mergi, fără să te întorci. Așa era ritualul, așa „se făcea" de mii de ani. Aveau puține santinele, nu puteau să disloce regimente întregi ca să pună câte un paznic după fiecare rămas în urmă. („Sunt eu paznicul fratelui meu?" zice Cain). Căci lumea nu e absurdă, este incredibil de tradițională, cunoscută și familiară. În realitate, nimic nu ne miră, *știm întotdeauna totul.* Un singur lucru nu știm: la ce bun? ce rost au toate astea? Absurditatea este acolo, în miezul sublimei și înfiorătoarei mașinării din care nu ai scăpare.

Mergeam între Romanescu şi neamţ. Adormeam mergând. Romeo mă trezea de fiecare dată şi în felul acesta mi-a salvat de mai multe ori viaţa. Mergeam atât de încet încât căruţele cu răniţi, deşi caii se târau la pas, ne-au ajuns din urmă: în acel moment, unul din ruşi l-a zărit pe un colonel cu părul cărunt, rumen la faţă, care se căţărase lângă răniţi şi îşi bălăbănea peste marginea căruţei o pereche de cizme frumoase. S-a apropiat de el şi i-a făcut semn:

– *Davai!*

Colonelul s-a împotrivit. Rusul i-a pus ţeava puştii în piept şi a tras. Colonelul a căzut pe spate. Rusul i-a tras cizmele din picioare, răniţii l-au împins pe mort, care a căzut în drum. Rusul a rămas în urmă şi l-am văzut încercând cizmele: îi erau strâmte. S-a încălţat cu ale lui şi a plecat cu cizmele colonelului în mână: o marfă a-ntâia de schimbat pe alcool sau pe pâine. Neamţul nostru îşi pierduse obielele, nu ştiuse să le lege cum trebuie. Mergea cu picioarele goale pe zăpada înghetată. Picioarele erau albe cu călcâiele roz. Foarte curând călcâi ele i s-au albit. „Ar trebui să-i dau bocancii mei" m-am gândit. Şi cu? Cu siguranţă că aş fi murit dacă i-aş fi dat. „Trebuie să i-i dau". Nu, nu puteam. „Ai ocazia să fii un erou". Dar nu puteam.

Acum picioarele neamţului erau roşii de parcă ar fi fost oprite. Mergea greu fiindcă nu ştia să calce cu picioarele goale şi fiindcă erau minus zece sau cincisprezece grade. Am schimbat o privire cu Romeo apoi am întors capul. Transpiram de ruşine şi de umilinţă. De ce trebuie să trec prin încercarea asta? Nu voiam să mor, de-abia mă hotărâsem să trăiesc. Mergeam lângă băiat care avea să moară pentru că eu nu aveam destul curaj să mor în locul lui (Nu-mi dădeam seama de năpraznica ironie a lui Dumnezeu care, acum, când îmi părăsisem vechea mea ambiţie îmi dădea o asemenea ocazie să mi-o satisfac pentru a mă face să înţeleg ce nebun fusesem voind să sfidez moartea numai din dragoste pentru mine, din simplu orgoliu şi nu din singurul motiv legitim, care este iubirea. Acum îmi pedepsea orgoliul dar eu sufeream fără să înţeleg.)

Neamţul începu să vorbească. Îi luceau ochii, obrajii i se

îmbujoraseră. Vorbea vesel şi părea că nu are de gând să se mai oprească. Noi nu înţelegeam ce spune dar zâmbeam şi dădeam din cap: „Da, bineînţeles... dar eu, bătrâne..."

Până la urmă a amuţit; se târa, poticnindu-se, cu ochii sticloşi. Picioarele lui erau acum albe de tot. Coloana noastră trecea printr-un sat. Nu se vedea nici ţipenie de om. Şi aici astupaseră puţul? Ba nu: am zărit o femeie care a străbătut în goană curtea păsărilor şi s-a ascuns după gardul de scânduri. Când am trecut prin dreptul ei, câţiva cartofi au zburat pe deasupra gardului şi au căzut în mijlocul coloanei noastre. Oamenii s-au năpustit, s-au înghesuit, s-au bătut ca să-i adune din zăpada îngheţată. După această scurtă întrerupere, coloana şi-a continuat drumul. Nu-mi era foame, însă gestul femeii mă zguduise. Pe când treceam printre două şiruri de case pustii adăpostite în spatele gardurilor de scânduri, în coloana noastră tot cădeau cartofi azvârliţi de bătrâne care se ascundeau ca să nu se trezească împuşcate sau, în cel mai bun caz, înjurate de santinele. Umpluserăm puţurile din stepă cu oameni de-ai lor. Dar ele nu erau nici logice nici consecvente, în loc să ne urască, le era milă de noi: Domnul să vă binecuvânteze, bătrânelor, Domnul să vă aibă în sfânta lui pază acolo unde sunteţi, mă înclin în faţa voastră, femei bune! Neamţul era gata să cadă şi, odată căzut, santinela l-ar fi împuşcat; în momentul acela Romeo şi cu mine i-am petrecut braţele în jurul umerilor noştri şi am început să-l târâm astfel. Am ajuns în piaţa satului şi coloana s-a oprit. Ruşii noştri au început să parlamenteze cu o ceată de băieţandri între doisprezece şi cincisprezece ani: unii aveau în picioare pâslari făcuţi pentru adulţi şi care le veneau până la burtă, alţii erau îmbrăcaţi în puf oaice rupte, zdrenţuite, căpătate de la soldaţi. Toţi aveu obrajii roşii şi un aer bătrânicios sub căciulile cu clape. Soldaţii ne-au lăsat în paza lor şi au plecat spre front. Mucoşii erau înarmaţi cu puşti de vânătoare sau cu puşti vechi de război cu ţevile tăiate la câteva degete de magazia cu cartuşe ca să le poată ascunde pe sub pufoaică. Asta era ritualul de secole: de soldaţi era nevoie pentru marile desfrâuri de carne de tun; invadatorii, învinşi de frig şi de mulţimile nesfârşite resemnate să moară, erau lăsaţi pe

mâna partizanilor, a femeilor şi a copiilor, căci frigul şi trista, melancolica virilitate rusească ne castrase. Noi toţi îndeplinisem nişte ritualuri.

Neamţul se aşezase pe jos şi gemea, cu ochii închişi. Capu-i blond se bălăbănea dintr-o parte în alta. Bâiguia, o striga pe maică-sa. Ai noştri făcuseră gol înjurul lui. Micii partizani în zdrenţe, murdari şi sălbatici, râdeau de el. Unul dintre ei s-a apropiat, i-a pus ţeava puştii la tâmplă şi a trăs. Împuşcătura a zvârlit capul neamţului în partea cealaltă şi tot corpul a căzut, moale, la pământ. Mucosul care trăsese râdea. Se uita la noi, sfidător şi duşmănos, sperând să ne vadă laşi şi înfricoşaţi. Dar pesemne că nu i-a plăcut ce a văzut căci a-nceput să urle că trebuie să plecăm.

Poate că femeia care ne aruncase prima cartofii era bunica micului ucigaş. Soldatul rus care-i luase neamţului cizmele era, poate, fratele puştiului. Poate că taică-său zăcea în zăpadă după ce înaintase, în picioare, beat de vodcă şi de durerea morţii, strigând „uraaa" drept spre ţeava mitralierei mele. Aceleaşi fiinţe, fraţi, duşmani, bunici, părinţi şi copii, jalnici şi fioroşi şi buni şi nebuni şi cruzi: mereu şi pretutindeni, de toate felurile. Doamne, fie-ţi milă de noi căci aştia suntem.

În timp ce ne puneam în mişcare, trei dintre copii scotoceau cadavrul; nu găsiră nimic, alţii îi luaseră tot ce avea când îl făcuseră prizonier. Îl lăsară acolo, cu buzunarele întoarse şi picioarele goale.

XI

În lagărul de prizonieri, suferința de a ne simți captivi, păduchioși, bolnavi, de a simți mereu moartea în preajmă ajungea uneori de nesuportat, apoi dispărea, o uitam. De aceea nici nu poți cunoaște omul după fluxul conștiinței lui imediate: suferința sau dragostea sau energia sau speranța, imboldul care ne călăuzește sufletul, oricare ar fi el, nu se găsește decât rareori la suprafața acestui flux, tot așa cum peștii în nopțile de vară sparg oglinda Dunării deși de obicei înoată, nevăzuți, în adâncurile tulburi și dense, în scurgerea ei într-o direcție atât de precis orientată. Cel mai mult am suferit, fără un motiv anume, într-o zi cu totul și cu totul obișnuită. Era prin februarie sau martie, era ger și deasupra capetelor noastre aerul rarefiat colora cerul într-un albastru pur dar apăsător, un albastru păstos și strălucitor. Sub cer și dincolo de sârma ghimpată și de tunurile de pază, se întindeau dealuri joase, unduitoare și totul era acoperit de zăpada înaltă cât un stat de om, la fel de densă și sclipitoare ca și cerul. Dar aici, în lagăr, pământul era negru și cafeniu, frământat de roți și șenile, de zeci de mii de pași; forma lor întipărită în moliciunea lui era acum împietrită de ger. Barăcile de scânduri în care trăiam claie peste grămadă erau murdare și cenușii. Cele trei barăci – a comandantului, a infirmeriei și a paznicilor fuseseră vopsite cu ce se nimerise, într-un roșu sângeriu ca sângele care era strâns într-o strachină când se tăia porcul de Crăciun.

Ne învârteam prin țarcul de sârmă ghimpată, zece mii de ofițeri din patru armate zdrobite, galbeni, slabi, înghețați. Nemții, cu bărbi lungi roșcate, se plimbau vorbind între ei, nu se amestecau cu noi, nici cu ungurii sau cu italienii, ei erau

mai civilizaţi ca noi, ăştialalţi şi, pe urmă, erau oare fraţii noştri? În schimb, spre marea noastră mirare, noi şi ungurii fraternizaserăm şi doar învăţaserăm la şcoală că suntem duşmani ereditari. Pe italieni, nu-i vedeai în afara barăcilor lor. Romeo şi cu mine eram aproape tot timpul împreună. În ziua aceea, ne plimbam de-a lungul sârmelor ghimpate.

– Mă dor urechile, am zis când, din cauza gerului, durerea a devenit prea ascuţită.

– Şi pe mine, zise Romeo.

– Ne întoarcem?

– Pute prea tare înăuntru. Crezi că o să mai ajungem vreodată în ţară? mă întrebă Romeo.

– E departe, ţara.

Era atât de departe, noi eram atât de pierduţi, noi, războiul, lumea noastră încât aproape că simţeam că m-am născut şi am crescut în lagărul acela de prizonieri.

– Când o să ne întoarcem în ţară, o să găsim o grămadă de lucruri schimbate, am spus.

– Da' de unde! Fii serios. Ce-ar putea să se schimbe? Eu, când o să mă întorc îi pun pe-ai mei să-mi frigă un curcan.

Şi-mi aruncă o privire îngrijorată:

– Tu ştii că n-o să scăpăm. Crezi că o să ne mai întoarcem vreodată?

Ştiam foarte bine ce aştepta să-i răspund; şi de altfel, chiar credeam când i-am spus:

– Ţine-te bine! Scăpăm noi.

Cât priveşte întoarcerea în ţară, n-am izbutit să rostesc cuvântul, Rusia era uriaşă şi pustie, satele la mare distanţă unul de altul, drumurile înzăpezite. Undeva, foarte departe în vest, era frontul, apoi iar, cât vedeai cu ochii, tot Rusia, şi undeva, la capătul lumii, ţara. Era prea departe, m-am gândit în timp ce simţeam cum îmi umblă păduchii pe spate.

Un locotenent colonel ne strigă pe nume:

– La morgă! S-a terminat cu italienii. Hai, la muncă!

Ne-am târât, extenuaţi, spre baraca pe care o botezaserăm „morgă". Era singura fără paturi, singura cu ferestrele deschise zi şi noapte. Când ne-am apropiat, am văzut echipe de unguri, de nemţi, de români care cărau, câte doi, cadavrele

înţepenite ale italienilor, către morgă. Am intrat şi noi şi un neamţ înalt şi solid ne-a strigat nişte ordine pe care nu le-am înţeles; dar am ghicit ce trebuie să facem văzându-i pe ceilalţi cum stivuiesc morţii ca pe lemnele de foc. Nu se puteau săpa gropi, pământul era prea îngheţat şi atunci, până la dezgheţ, erau păstraţi aici ca la frigider. Am început să apucăm cadavre pe care alţii le aduceau până la uşă şi să le punem peste celelalte. Le luam de picioare şi de umeri. Mă străduiam să nu apuc decât postavul *grigioverde*, dar n-aveai cum să nu atingi, prin stofă, umerii noduroşi şi uscaţi, braţele descărnate. Din când în când, câte unul din camarazii noştri făcea o glumă şi doi sau trei izbucneau în râs, însă în general nimeni nu vorbea. De oboseală, nu de altceva, la urma urmei de ce să nu fi glumit? Pescarii, când curăţă peştii, vânătorii, înconjuraţi de vânatul împuşcat, măcelarii la abator, groparii – vorbesc, glumesc, este normal, este în firea lucrurilor. Civilii ruşi mureau de foame aşa cum italienii mureau de frig. Nici unul nu rezistase la cea dintâi iarnă în lagăr. Erau pământii, albăstrii şi de sub pleoape li se vedea, de multe ori, o margine din albul ochiului îngălbenit; alţii aveau gura căscată. Unora, la câteva ore după ce muriseră, muşchii feţei li se înţepeniseră într-un rânjet hidos; braţele, mai scurte, erau puţin ridicate iar degetele, zgârcite, semănau cu nişte gheare. Toate astea erau nişte procese de chimie moleculară, nişte stări coloidale, modificări de proteine, osmoze, totul era perfect raţional şi explicabil ştiinţific. Cadavrele dezbrăcate aveau un sex mic de tot, zbârcit, ca un mugure înfundat în piele.Cu asta făcuseră pe grozavii acolo, la ei, şi nevestele sau iubitele lor se dăduseră în vânt după această jalnică excrescenţă. Îi visau aşa cum eu îmi visam fraţii şi părinţii. Mult mai târziu, Cristian a fost într-o delegaţie oficială în China şi, la întoarcere, mi-a recitat un catren, tot ce mai rămăsese din dinastia Tang, numele şi aceste versuri:

Pe câmpiile goale, sub lună, într-o noapte rece
Albesc oasele a cinci mii de oşteni.
Departe, în sud, noaptea este caldă:
Iubitele soldaţilor fac dragoste cu ei în vis.

Se potrivea foarte bine cu italienii noştri – dar şi cu noi toţi. Ştiinţa explică foarte bine aceste imagini mentale şi structurile afective organizate în jurul lor care rămân chiar şi după ce obiectele au dispărut.

După câteva ore de muncă, ultimul italian era aşezat sus de tot, în vârful ultimei grămezi de morţi şi noi ne-am dus în baraca noastră dar ne-au scos aproape imediat şi ne-au încolonat sub comanda unei infirmiere cu pâslari şi bască. S-a pus în fruntea coloanei şi ne-a dat ordin să pornim. Ne-am oprit şi am început să aşteptăm în faţa barăcii infirmeriei din care se scurgea necontenit un şir de prizonieri. Vecinul din stânga mea a tuşit şi a scuipat o flegmă mare galbenă cu firişoare de sânge. Romeo s-a uitat la scuipat, apoi la bărbatul străveziu, apoi la mine, cu o spaimă ascunsă. I-am pus mâna pe umărul la fel de slab ca şi cel al cadavrelor:

– De fapt, câţi ani ai? Nouăsprezece?

– Douăzeci, zise Romeo.

– Eu am nouăsprezece şi trei luni, am spus. Avem baftă că suntem mai tineri ca tipii de treizeci sau patruzeci, ăştia or să scape mai greu.

Nu mi-a răspuns, dar l-am simţit că s-a liniştit. Am continuat să aşteptăm, alături, ca fraţii. Nu mai iubisem pe nimeni până atunci ca pe băiatul ăsta. Aveam nevoie de el ca să-i dau curaj, şi asta mă ţinea şi pe mine.

– Hotărăsc dacă trebuie să ne pună la regim... auzeam în jur; ...Şi pe dumneavoastră, cum v-au găsit? – Am febră, domnule maior, în fiecare seară am frisoane...

Vecinul cu scuipatul a intrat, ne venea şi nouă rândul. Mă uitam în jur, la dealurile joase troienite de zăpadă ale căror umbre deveneau liliachii, la noroiul îngheţat, de un negru gras şi sticlos, la baraca în care locuia comandantul, vopsită roşu sângeriu: se afla dincolo de sârma ghimpată, tot aşa cum coliba ciobanului este dincolo de ţarcul oilor; tehnicile relaţiilor umane sunt străvechi şi o formă de organizare atât de modernă cum este un lagăr de concentrare sau de prizonieri, înconjurat de sârmă ghimpată, de reflectoare şi de turnuri de pază cu mitraliere, funcţionează după acelaşi principiu ca şi un ţarc de oi din neolitic.

Tremuram de frig, urechile îmi ardeau şi aveam în tot corpul o furnicătură de boală, ca un început de gripă; te simţi murdar pe dinăuntru, greoi şi murdar. Încă nu ştiam că făcusem o tuberculoză, de disperare că dădusem greş în încercarea mea de a împlini ceva imposibil şi găunos. Corpul meu se prăbuşise. N-aveam să mă vindec decât după mulţi ani.

În sfârşit, am intrat în baracă; era plină de bărbaţi în cămaşă şi izmene, care se îmbrăcau sau se dezbrăcau; miroseam toţi a jeg, a pâine mucegăită, a şoareci. O doctoriţă cu o faţă plină şi pământie, cu nişte codiţe blonde prinse deasupra capului şi care păreau frecate cu leşie (de murdărie, de subalimentaţie, de oboseală, de tristeţe) ne-a poruncit să ne dăm pantalonii jos. Interpretul traducea cu un accent basarabenesc de parcă ar fi avut gura plină cu lut cleios. Îmi ţineam pantalonii cu vârful degetelor. Doctoriţa m-a pus să mă întorc şi mi-a vârât mâna sub şezut, în părul încâlcit şi mişunând de păduchi. Apoi a spus un cuvânt şi m-a dat deoparte.

– Nu-i nevoie de regim special, mi-a spus interpretul.

Am ieşit strângându-mi cureaua şi Romeo a venit după mine. Lagărul era un furnicar de bărbaţi în kaki, verde cenuşiu, cenuşiu, care umblau agale dar fără să se oprească, asemenea miilor de animale vlăguite şi neliniştite într-o grădină zoologică unde nu mai vine mâncarea.

XII

În primăvară eram foarte bolnav, totuşi nu îndeajuns ca să fiu primit la infirmerie. Mă plimbam prin lagăr cu Romeo, într-o după masă când am văzut intrând pe poartă un camion; era un Studebaker nou, din acelea cu care americanii îi dotaseră pe ruşi şi care aveau să-i ajute să câştige războiul. Camionul era plin de noroi uscat. Înainta greoi clătinându-se prin hârtoapele săpate în cernoziomul amestecat cu zăpadă topită. Pe platformă, în picioare, câţiva indivizi de-abia se ţineau să nu cadă. Camionul s-a oprit. Unul din cei cocoţaţi în spate a început să strige pe româneşte:

– Tovarăşi! Tovarăşi! Adunarea!

Era o siluetă neagră pe fundalul norilor plumburii şi al cerului de aramă – căci era pe înserate. Ne-am dus să vedem ce se întâmplă, alunecând prin ciulamaua neagră şi îngheţată, cel mai adânc noroi din lume, care începe în câmpia Dunării şi sfârşeşte în strâmtoarea Bering. Furnicarul prizonierilor s-a îngrămădit în tăcere în jurul camionului.

– Tovarăşi! striga vocea, dar nu mai era o voce bărbătească, era vocea unei femei care în timp ce ţipa nu se frângea, ci rămânea plină şi întreagă. Era singura femeie din grupul de bărbaţi. Aveam să aflu mai târziu că era Ana Pauker. La vremea aceea începuse să încărunţească. Solidă, cu părul scurt, purta pâslari, un veston de soldat şi o fustă neagră. Cu nasul strivit şi buze groase, cu bărbia proeminentă, fălcile pătrate, era frumoasă şi urâtă, ca o Furie, ca una din acele figuri care ornau în vechime prova corăbiilor, ca o Gorgonă bine dispusă: crudă şi triumfătoare şi de neînvins. (Mai apoi a fost îndepărtată de la putere de tovarăşii ei şi a murit de un cancer după ce scăpase ca prin urechile acului de un glonte în ceafă; biata fiară fără de noroc.)

– Tovarăşi! Vă vorbesc în numele partidului comunist care m-a trimis în mijlocul vostru, striga ea. Aţi fost împinşi într-un război criminal, un război de jaf împotriva celui mai puternic stat din lume. Pedepsiţi-i pe vinovaţi! De zeci de ani burghezia vă îndeamnă să vă întoarceţi către Occidentul putred şi vă ascunde uriaşa realitate sovietică. Acum v-aţi convins de forţa invincibilă a Uniunii Sovietice cu care s-a aliat tot ce e democratic şi cinstit în Occident şi care se împotriveşte fiarei fasciste! Aţi luptat alături de criminalii hitlerişti, pentru un regim burghez şi pentru marii moşieri care au împuşcat unsprezece mii de ţărani şi au înfundat puşcăriile cu încă patruzeci de mii după răscoala din 1907 şi care au pus să se tragă în mulţimea din piaţa Teatrului şi apoi în greviştii de la Griviţa ca să târască ţara în masacrele antisemite şi să vă aducă unde sunteţi acum! Partidul comunist vă propune o cale ca să vă ispăşiţi greşeala şi crima de a fi luptat pentru fascism şi împotriva democraţiei! Organizaţi unităţi de voluntari antifascişti care vor lupta pentru a scoate ţara din războiul criminal împotriva Uniunii Sovietice, pentru a contribui la zdrobirea fiarei fasciste în bârlogul ei şi pentru a instaura la noi în ţară un regim democratic, pentru a împărţi pământul şi a-l da ţăranilor, pentru a ne alăturate marilor Aliaţi, Uniunea Sovietică, Statele Unite şi Marea Britanie! Cu o voce limpede şi tăioasă de tenor un colonel de cavalerie, om la cincizeci de ani, boier, zvelt, distins şi cărunt întrebă:

– Şi cei care au avere?

– Partidul comunist este pentru împroprietărirea ţăranilor, iar moşierilor li se va lăsa un lot pe care să facă o fermă model, de mare randament! strigă Ana.

Un murmur străbătu mulţimea. Majoritatea rezerviştilor erau ei înşişi fii de ţărani, fără avere. Romeo ţipă:

– Cum asta, o să tragem în ai noştri?

– În nici un caz! răspunse Ana. Unităţile de voluntari nu vor fi niciodată duse în sectoare ale frontului în care luptă trupele române.

Se uită în jur, peste capetele noastre, ca o leoaică; vântul îi zburlea părul scurt. Râse cu dinţi albi şi mari de mâncătoare de bărbaţi, apoi se dezlănţui:

– Ce mai aşteptaţi? Aţi avut destul timp să vă gândiţi şi o să mai aveţi până să ajungă Armata Roşie la Berlin! Dar atunci va fi prea târziu ca să mai luaţi o hotărâre! Atunci o să fiţi trataţi drept ce sunteţi în momentul de faţă: nişte prizonieri de război, ofiţeri ai unei armate fasciste care a atacat tâlhăreşte, care s-a dedat la masacre şi la jafuri pe teritoriul celei mai avansate, mai libere şi mai progresiste ţări din lume! Fiţi realişti! Daţi-vă seama că fascismul e terminat, condamnat de istorie! Nu poţi să întorci înapoi roata istoriei! Ea nu se mişcă decât înainte, spre democraţie, libertate, spre fericirea popoarelor!

Bărbaţii care veniseră cu ea, îmbrăcaţi în uniforme ruseşti desperecheate şi fără nici un fel de însemne, ne examinau cu atenţie. Unul dintre ei şi-a încrucişat privirea cu a mea, m-a ţintuit o clipă. Era încă tânăr, butucănos şi avea o faţă lată şi palidă, cu sprâncene groase şi ochi vioi şi pătrunzători, de haiduc. La o glumă a Anei, a râs arătându-şi colţii de o albeaţă strălucitoare. Cel de lângă el, dimpotrivă, avea un cap de mort, mititel şi verzui, probabil că era tuberculos în ultimul grad: îl ţinuseră prea mult închis în celulele umede, cu ciment pe jos, din fortul Jilava. A luat cuvântul după Ana şi apoi a vorbit cel care mă ţintuise cu privirea şi care avea să devină prietenul meu, Panait Petre.

– Domnilor, spuse, am venit să discutăm cu dumneavoastră cum puteţi ieşi din această situaţie. Nu se ştie cât va dura războiul. Vreţi să vă lăsaţi oasele pe-aici? Aveţi posibilitatea să slujiţi o cauză nobilă, cauza însăşi a poporului nostru, cauza păcii şi a democraţiei!

Ana sări din camion; când a încălecat peste marginea platformei, bărbăteşte, i s-au văzut o clipă chiloţii groşi de finet, murdari şi plini de noroi ca şi pufoaica pe care o purta. A pătruns printre noi spunând:

– Haideţi să vorbim ca de la bărbat la bărbat.

Şi a izbucnit într-un râs feroce dar încântător care o arăta femelă, dar de o specie mai periculoasă decât cea umană. Panait Petre a urmat-o, cu graba lipsită de eleganţă pe care o au comuniştii în tot ce fac; o mare agilitate şi nici un pic de supleţe. Întreaga echipă se împrăştie în masa de prizonieri şi înfiripă

îndată dialoguri cu voce tare ce atrăgeau cercuri de spectatori tulburaţi şi nervoşi: împărţiseră mulţimea şi acum o „agitau". Panait Petre veni spre mine:

– Ia spune-mi, locotenente, ce părere ai?

– N-am nici o părere, am spus; i-am întors spatele şi m-am îndepărtat. Am aflat mai târziu că, mirat, ceruse informaţii despre mine şi că i se răspunsese, în batjocură, că eram decorat cu *Virtutea Militară*, *Coroana cu spadă* şi *Crucea de Fier*. Zece minute mai târziu, pe când mă plimbam singur, cu mâinile la spate, simţindu-mă foarte rău şi cu picioarele bocnă de cât stătusem în noroiul ăla îngheţat, l-am auzit că mă strigă:

– Locotenente!

Venea după mine, vesel şi energic, sărind peste băltoacele de ciulama neagră.

– Locotenente, aş vrea să vorbesc cu dumneata. Eşti un om curajos, nu te temi să vorbeşti cu un comunist, nu-i aşa?

– Nu, i-am retezat-o scurt.

– Ei, foarte bine, zise el satisfăcut.

Îi mai trecuseră prin mână zeci ca mine şi nu se lăsa el intimidat de împotrivirea mea duşmănoasă şi, pe urmă, *era convins că are dreptate.*

– Mi s-a spus că te-ai înrolat voluntar. Ai vrea să-mi spui motivul?

Era sănătos, viguros şi nu lipsit de un anumit farmec energic şi activ; atâta doar că mi-a displăcut indiscreţia lui.

– Nu e treaba dumitale.

– Ba bineînţeles că este, e treaba mea, îmi răspunse râzând. Eşti tânăr, curajos, bun ofiţer, ai putea fi un bun comandant de companie de voluntari. Vezi că nu-ţi ascund că am un interes – care nu e personal.

M-am uitat lung la el. Îmi plăcuse Meduza de adineauri. Dar ce-mi păsa mie de poveştile lor cu fascismul şi cu Aliaţii şi cu ţara cea mai avansată din lume? Numai baliverne. Am început să râd, dar altfel decât el:

– Vrei să ştii de ce? Am vrut să ajung un erou.

– Şi ai reuşit? mă întrebă el pe un ton care, brusc, se făcu mai prietenos.

– Nu. Eroismul e o mare tâmpenie.

– Ah! Nu! Deloc! Depinde de împrejurări. Doar nu eşti singur! Dacă eşti curajos şi chiar erou dar slujeşti fascismul, participi la o crimă colectivă împotriva umanităţii. Pe când dacă eşti în slujba unei cauze nobile, e altceva. Trebuie să judeci faptele dialectic, nu în sine, ci în funcţie de raporturile de clasă în care se produc. Nu există decât o cauză justă care îţi îngăduie să nu fii dezamăgit.

Şi râse cu indulgenţă:

– Dar asta-i ciudăţenia: numai cauza contează, tu însuţi nu mai contezi. Orice tovarăş de nădejde poate face cât mine şi cât dumneata. Tu nu mai contezi, există cauza, există ceilalţi şi asta e frumuseţea, asta e minunat! După mine, a fi un bun comunist e mai mult decât a fi un erou. Eroismul e o chestie individualistă, mic-burgheză. Este un ideal pentru aventurieri sau pentru fascişti. Nu e ceva serios. Ai optsprezece ani, probabil, şi ai fugit de-acasă, deci totul se explică, nu ştiai să faci altceva, nimic de zis, încheie el cu gravitate, uitându-se la mine cu atenţie. Dar există democraţia, libertatea maselor, fericirea lor...

– De unde-ai scos-o că am fugit de-acasă?

– La vârsta asta, voluntar... nu-i greu de ghicit. Şi pe urmă înţeleg, pentru că şi eu am fugit de la părinţi, într-un fel. Numai că eu eram copil de oameni foarte săraci, tata era servitor şi mama spălătoreasă.

– Ai mei au ceva stare, am spus. Din tonul meu înţelese ce voiam să spun şi-mi răspunse:

– Dar dumneata nu ţii foarte mult la bogăţie, nu-i aşa?

Am dat din umeri.

– Numai munca... dar munca liberă, pentru ceilalţi, nu ca să te îmbuibi, sau pentru patron care te exploatează ca să se îmbuibe el. Ah! locotenente, am văzut de toate la viaţa mea, să ştii, şi aş putea să te ajut să înţelegei lumea asta în care trăim – dacă doreşti, bineînţeles. Numai dacă doreşti.

– Ei, nu mai spune! i-am răspuns rânjind, Cunoşti rostul lumii? Ştii pentru ce trăim?

– Bineînţeles, spuse el simplu. Nu te uita aşa la mine, nu mă laud, poţi să mă crezi. Am plătit destul de scump ca să înţeleg. Şi ce pot să fac mai mult pentru cineva, indiferent cine, decât să-i

dau ce am eu mai bun, adică înţelegerea dialectică a lumii, a istoriei şi a vieţii noastre. Vrei să te ajut să înţelegi şi dumneata?

– Sigur că vreau! am exclamat cu o exasperare care nu i se adresa lui ci vieţii mele dinainte şi lumii în care trăiam. Sigur că vreau. Ia să văd ce ai să-mi spui.

Aşa a început prietenia noastră şi educaţia mea comunistă. Astăzi ştiu că Panait nu-şi făcea decât meseria lui de agitator. Ceea ce nu înseamnă că nu simţea pentru mine prietenie şi bunăvoinţă, după cum beţia cu vodcă a ruşilor care mergeau la atac nu însemna că ei nu ştiau că merg la moarte şi nici că nu acceptaseră să moară pentru ţara lor. Faptele au întotdeauna mai multe feţe.

Începutul prieteniei mele cu Panait a însemnat sfârşitul prieteniei cu Romeo, mai bine zis al prieteniei care îl lega pe Romeo de mine. În lunile următoare m-am străduit fără încetare să-l conving aşa cum fusesem şi eu convins, dar nu am reuşit. (Acum ştiu de ce: nu credeam. Voiam să cred. Credeam că cred. Nimic mai mult.)

Cunoştinţele mele de sociologie nu depăşeau puţinul pe care-l învăţasem în liceu iar în materie de istorie ţineam minte câte ceva despre dinastiile egiptene, războiul de o sută de ani şi şirurile absurde de domnitori români încoronaţi şi detronaţi de turci sau polonezi şi de propriii lor boieri care-i asasinau sau îi pârau când la Stambul când la Cracovia: istoria cea mai meschină, cea mai sângeroasă şi cea mai stupidă din câte au existat. Dar iată că acum totul era clar şi simplu, totul avea un sens, nimic nu era inutil sau fără rost: viaţa mea putea căpăta un sens şi chiar sensul cel mai înalt, cel mai nobil: să contribui la împlinirea logică a istoriei umane, să fiu instrumentul conştient al eliberării definitive, al lucidităţii umane, al voinţei finale a omenirii şi al fericirii ei, viitorul ei necesar şi inevitabil. Deseori, când înotam în Dunăre, mă lăsam dus de curentul principal: uriaşa forţă a fluviului biruitor mă purta, aveam senzaţia că plutesc, aşa cum pluteşti în vis. Dar nu pluteşti decât în vis. Căci cel care s-a lăsat în voia crezului comunist trăieşte uşor – dacă ne referim la fiinţa lui interioară. A accepta un crez înseamnă a-ţi învinge reticenţele lăuntrice, este ca un salt în gol, ca sinuciderea, ca

leşinul sau ca nebunia. Cunosc aceste senzaţii din experienţă, şi *ştiu* că este o uşurare, o eliberare atunci când suferi din cale-afară. Renunţi la eul tău, la autonomia ta, la luciditatea care-ţi structurează personalitatea; te laşi înghiţit de moarte, sau de inconştienţă sau de nebunie sau de mit. După cum te laşi înghiţit de mulţime, îmbătat de aclamaţii de entuziasm, de frică, de furie: chipul începe să-ţi zvâcnească, gura se deschide ca să urle sau ca să surâdă, mai rezişti o clipă, apoi te dai bătut, urli şi tu, nu te mai controlezi.

Şi dacă Panait Petre avea dreptate, dacă a fi comunist – sau creştin, sau musulman, sau discipol al lui Gandhi – înseamnă mai mult decât a-ţi stăpâni teama de moarte numai pentru tine, nu eşti totuşi decât un *-ist* adăugat după un nume, fie el şi al lui Iisus Cristos. Atunci pluteşti, visezi, uiţi de tine. Dar şi mai bine este să fii tu însuţi, lucid; este amar şi greu; nu faci altceva decât să mergi, căci eşti treaz şi eşti om.

Am încercat deci să visez şi să-l trag şi pe Romeo după mine. Dar el nu putea să mă urmeze: el dormea adânc, era împotmolit în miturile tradiţionale, desfigurate de timp, împietrite în ritualuri, măcinate de prezentul înfricoşător. Dacă mă gândesc bine, ruptura noastră definitivă s-a adâncit într-o zi când fuseserăm trimişi la cosit fân.

Căci toate satele din această regiune, spre Ural, se goliseră de bărbaţi, nu mai rămăseseră decât băieţandrii şi bătrânii; pe zeci de mii de kilometri pătraţi, bărbaţii dispăruseră şi nu aveau să mai apară decât după ce copiii vor fi crescut. Ofiţerii nemţi erau ingineri, funcţionari, negustori, muncitori, meşteşugari; numai noi şi ungurii ştiam să mânuim o coasă – chiar dacă nu eram ţărani, ţinuserăm în mână cel puţin o dată în viaţă o sapă sau o coasă. Deci eram trimişi să cosim fânul aproape fără paznici, căci unde să fi fugit?

Era un câmp întins; în faţa noastră, un şir de mesteceni; la dreapta, câmpurile; la stânga şi în spate, o pădure de mesteceni. În locul acela nu eram decât noi doi şi pe câmpul din dreapta noastră câteva femei care coseau şi ele. Cerul era spălăcit, de un albastru cenuşiu din cauza unei ceţe uşoare şi umede. Aerul cald şi înăbuşitor, mirosul de fân proaspăt cosit, de sevă care mustea din tulpinile retezate ne adormea,

ne încetinea mişcările. În picioarele goale, nu aveam pe noi decât cămaşa şi pantalonii şi eram lac de sudoare iar hainele ni se lipeau de trup. Din când în când mai aruncam câte o privire spre cele două femei care coseau mai aproape de noi: în cămăşi şi fuste decolorate, cu capetele acoperite cu nişte basmale ieşite de soare ne priveau şi ele şi râdeau. Nu erau niciodată aceleaşi. Le întorceam râsul şi ne vedeam de treabă: de la dreapta la stânga, o mişcare regulată şi monotonă, coasa şuiera în iarbă ca un şarpe; un pas înainte, aceeaşi mişcare *fâşşş*, în iarbă.

– Să ştii că nu mă aşteptam la asta din partea ta, zise Romeo. Eu tăceam. Pentru mine, continuă el fără să se oprească, erai ca un frate. Şi chiar ca un frate mai mare. Un erou. Ce vrei tu să faci acum, e trădare. Devii un trădător. Nu te supăra pe mine, adăugă el trist, umil. Ce vrei să fac? Trebuie să ţi-o spun.

– Trădez? Şi, mă rog, ce?

– Ţara! Asta-i înaltă trădare.

– Şi ceilalţi voluntari? Şi ei îşi trădează ţara?

– Bineînţeles că şi-o trădează. Vor să aibă ce mânca, să scape de lagăr. Uite, şi tu ai acum dreptul la regim, te însănătoşeşti, numai pentru că te-ai înscris voluntar.

(„Trebuie să te faci bine", îmi zisese Panait Petre. „Acum e nevoie de tine. Eşti folositor. Dacă n-ai fi tu, ar fi altul. Dar câtă vreme eşti tu, şi eşti bolnav, trebuie să te faci bine, trebuie să fii în stare să munceşti şi să lupţi." În timpul ăsta, în barăci, oamenii crăpau. Dar eu ştiam că nu ca să mă fac bine, nu ca să mănânc mai bine – asta, nici atât – mă înscrisesem ca voluntar. Numai că începuserăm să nu mai vorbim unii cu alţii, noi voluntarii şi ceilalţi, care aveau să rămână prizonieri şi să moară de tuberculoză şi tifos exantematic.)

– Crezi că de-asta m-am înrolat voluntar?

– Nu, spuse Romeo. Tu, nu. Dar ceilalţi, cred că de-asta. Tu te-ai înscris pentru că eşti un nebun.

– Cum, crezi că miile astea de oameni sunt toţi trădători? Poate că sunt zece, o sută de trădători. Dar când sunt destui ca să formeze o armată, e altceva. Asta înseamnă că există o criză. Înseamnă că ţara nu e ce credem noi.

Şi din nou se auzi numai zgomotul coaselor: *fâşşş..fâşşş*.

– Şi care-i ţara ta acum? Rusia?

– Ţara, este ideologia şi clasa. În zilele noastre, asta este patria.

– Clasa? Care clasă? Eşti muncitor, sau ce? Tu eşti băiat de familie.

– Tocmai. Nu mai vreau să fiu băiat de familie. Le ştiu eu, familiile ăstea. Burta, plăcerile, micile afaceri şi restul omenirii poate să se ducă dracului.

– Astea-s teorii, zise el. Te-ai lăsat îmbrobodit de jidanca aia de Ana Pauker.

– Ar fi trebuit spânzurată şi ea de un stâlp de telegraf, nu-i aşa? Ca toţi jidanii. Ei nu sunt fraţii noştri.

– Nu sunt, mormăi Romeo cu o încăpăţânare morocănoasă. Ei îşi văd de treburile lor, noi de ale noastre. Şi ruşii, de ale lor. Ruşii vor să ne încalece, asta-i tot. Vor să încalece lumea întreagă! Şi tu vrei să lupţi pentru ei, să-i ajuţi!

– Ba nu, am spus. Ba nu. Când o să fim toţi socialişti, şi noi şi francezii şi englezii, o să facem cum se cuvine ce au porcăit ruşii. Ruşii sunt înapoiaţi, nu e vina lor. Ia gândeşte-te puţin unde erau acum treizeci de ani şi unde au ajuns acum.

– Unde au ajuns... Mare scofală. Nişte ticăloşi prăpădiţi. Nişte nenorociţi.

Se opri ca să-şi ascută coasa cu o piatră pe care o ţinea în buzunar. Am continuat, încercând să acopăr clinchetul oţelului lovit:

– Dă-ţi seama, băiete, dă-ţi seama de ce se întâmplă. S-a terminat cu micile patrii turbate care se sfâşie una pe alta. Şi trebuie să se termine şi cu războaiele. Nu ţi-e ruşine pentru puţurile astupate cu nenorociţii ăia, şi pentru evreii omorâţi ca nişte câini şi pentru toţi băieţii care au căzut pe front alături de noi? Crezi că Vior şi Lucian n-ar fi preferat să trăiască? De ce au trebuit să dea ortu' popii? De ce e nevoie de atâta suferinţă? Ce-avem cu ruşii? Ce avem cu evreii? Ce-au avut nemţii cu ruşii? La ce-a folosit primul război mondial? Ce-aveau de împărţit englezii şi francezii cu nemţii?

– Ăştia se băteau pe colonii, spuse el continuând să-şi ascută coasa.

– Da, prada, exploatarea negrilor. Şi pe tine, ce te

interesează poveştile lor cu coloniile? Ce-i interesa pe oamenii de rând, pe muncitori, pe funcţionari, pe ţărani? Habar n-aveau ei de toate astea. Exploatare, escrocherie, nedreptate – numai porcărie. Şi cruciada! Cruciada antibolşevică, şi cruci şi popi, şi puţuri astupate cu morţi. Trebuie să se termine cu toate astea, avem nevoie de pace, de înţelegere reciprocă, de omenie, de o dreaptă împărţire a bogăţiilor şi a câştigurilor. De asta avem nevoie.

Îşi puse piatra de ascuţit în buzunar şi făcu o strâmbătură:

– Dacă e să ne luăm după ce e aici, la ruşi...

– Sunt înapoiaţi, acum douăzeci-treizeci de ani erau una din ţările cele mai înapoiate din lume. De ce să nu avem încredere în ei? Vor reuşi.

– Eu n-am încredere, spuse el şi se apucă să cosească. N-am încredere în ei şi nici în ce-mi spui tu. Te îmbeţi cu vorbe. Eşti sărit de pe fix. Oamenii sunt tot oameni, ruşii vor fi întotdeauna ruşi iar noi vom fi întotdeauna altfel decât ei. Şi cu asta basta. Iar tu îţi trădezi ţara. O trădezi pe mama ta care te-a făcut. O omori pe maică-ta, asta faci.

– Mama mea? Ştii că ai haz. E adevărat că în 1907 au fost omorâţi unsprezece mii de ţărani răsculaţi? E adevărat că au fost omorâţi greviştii de la Griviţa? E adevărat că i-au masacrat pe evrei? E adevărat că l-au asasinat pe Iorga?

– Nu noi am făcut-o.

– Nu noi? Dar cine? Ţara, suntem noi. N-am asistat noi la toate astea fără să spunem nimic?

– Nu mă născusem, zise Romeo. În ce priveşte greva de la Griviţa, aveam zece ani pe vremea aia.

– Şi în stepa Donului câţi ani aveai? La Odessa, câţi ani aveai? Vezi bine că nu mai poate să meargă aşa. Trebuie schimbată toată mizeria asta din rădăcini. Radical. Oamenii trebuie să fie liberi şi fericiţi.

– Şi ce vrei să fac? O fi frumos dar eu nu cred. Eu văd ce văd şi nu vreau să cred în poveştile astea frumoase. Iar ţara este ţara, sunt oamenii noştri, compatrioţii noştri.

– Ailalţi nu sunt ai noştri, nu? Gaşca noastră şi gaşca rivală! Ca lupii! am izbucnit eu.

– Dacă oamenii sunt aşa... murmură el fără vlagă.

– Ei bine, trebuie să se schimbe! am mârâit.

Câteva momente a lucrat în tăcere, apoi mi-a spus:

– Te-ai înstrăinat. De când au venit *oamenii ăia*, ne-am învrăjbit cu toţii, chiar şi noi doi.

Avea dreptate. Sudoarea mi se scurgea de pe frunte în colţul ochiului şi-mi ardea corneea. Avea dreptate: ţara, mama, ai noştri, toate astea existau şi le iubeam. Dar şi Panait avea dreptate: exploatarea, nedreptatea, războiul, fascismul, şi astea existau şi erau de nesuportat. M-am oprit din lucru şi m-am răsucit brusc spre Romeo:

– Şi ce viitor îmi propui?

Se opri şi el şi spuse:

– Nu ştiu.

– Ei, uite, eu ştiu ce am de făcut şi am să fac.

Pe urmă am tăcut. Lucram cu furie. El, dimpotrivă, s-a oprit ca să le facă semne celor două femei care coseau pe câmpul de alături; apoi şi-a aruncat coasa în iarbă şi s-a dus ţintă spre ele. I-am văzut împreună râzând şi vorbind într-o păsărească, după care a luat-o de mână pe una din femei şi a intrat cu ea în pădure. N-avea decât. Eu simţeam cum mă însănătoşesc şi mă înzdrăvenesc. Şi cum aveam să caut din nou puritatea: într-adevăr, să fii mai tare decât primejdia, asta-i o idee burgheză, trebuia să fii un bun luptător, să te pui cu totul în slujba oamenilor şi a istoriei lor. Aveam să fiu un comunist.

Pe când munceam cu îndârjire, am auzit o voce caldă şi învăluitoare care îmi vorbea ruseşte. Rusa este făcută să fie vorbită de o ţărancă tânără cu voce de contralto, asta o face duioasă şi mângâietoare. O ţărancă de astea venise lângă mine – cealaltă rămăsese să coasească – şi râdea provocator, prefăcându-se speriată. Ochii ei cenuşii deschişi se întunecaseră în timp ce-mi vorbea. Am luat-o, la rândul meu, de mână şi am pornit-o spre pădurea de mesteceni. Se culcau toate cu noi, cei care eram de corvoadă la câmp, dar nu ne puteam înţelege cu ele şi apoi nu erau niciodată aceleaşi în acelaşi loc. Împerecherea noastră era la fel de impersonală ca aceea a plantelor care-şi răspândesc polenul în vânt şi se fecundează una pe alta fără să ştie; noi le dădeam sămânţa noastră fără să ne gândim la asta iar ele o primeau cu o duioşie

vagă şi inconştientă, cu sufletul însingurat, trist, sărăcit. În timp ce făceam dragoste cu ea, femeia îşi muşca buzele să nu geamă, se ruşina – ca o adevărată ţărancă ce era. Şi-a acoperit faţa cu mâinile: mi-am dat seama că era momentul orgasmului. După care mi-a strâns cu braţele-i voinice coastele mele slăbănoage de prizonier în vreme ce, probabil păduchii treceau de la unul la altul.

Nimic nu tulbura liniştea pădurii. Acoperişul de frunze se sprijinea pe mii de coloane albe vârstate cu negru. Pădurile de mesteceni sunt cele mai tăcute, cele mai pustii, cele mai moarte: numai singurătate şi vrajă. Înăuntrul ei, noi gemeam şi ne pierdeam unul în carnea celuilalt, jalnică şi dulce carne, fără să ştim cine e celălalt, trişti şi părăsiţi, iubindu-ne fără ţel, sau iubind un altul, o alta, care nu erau acolo, care era hăt departe sau care muriseră.

Acum, când îmi amintesc de toate astea, femeile pe care le-am cunoscut acolo au îmbătrânit înainte de vreme de prea multă muncă şi prea puţină bucurie. Copiii, şi cei născuţi pe urmă, au crescut şi vor face dragoste în pădurile de mesteceni care înăbuşă orice sunet. Una din aceste fete, sau unul din băieţi, sau amândoi, sunt copiii mei făcuţi cu femeile care, în fiecare zi, se întâlneau cu alţi prizonieri pe câmp; poate că îndrăgostiţii care se împerechează gâfâind în aceste păduri sunt frate şi soră, copii ai aceluiaşi tată necunoscut. Dar câtă vreme nu se ştie nu e nimic rău în asta. Peste zece sau douăzeci de ani, satele vor fi din nou pline de flăcăi buni de război, ca acele sălcii care în fiecare primăvară înfloresc şi dau mlădiţe deşi Dunărea le-a înecat şi le-a năclăit cu noroi la inundaţiile dinainte: înfloresc în soare ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Iar din noi, prizonerii, nu rămâne nici o amintire rostită cu voce tare, nimeni nu mai vorbeşte de noi, copiii pe care noi i-am zămislit nici nu ştiu că am existat. Doar femeile, mamele lor, îşi amintesc poate, când rămân singure, de cei cu care fiecare s-a culcat o dată. Aşa cum ni le amintim şi noi: o mai revăd şi acum pe cea ai cărei obraji slabi erau brăzdaţi, prea de timpuriu, de creţuri subţiri şi care-şi acoperea faţa cu mâinile când îi pătrundeam adânc în sexul strâmt şi fierbinte. Şi pe cealaltă, care râdea şi-mi zgâria spatele prin cămaşă, şi pe cea care stătea

palidă şi nemişcată ca o moartă şi pe aceea, sărăcuţa de ea, al cărei sex plescăia ritmic precum un cal care ţopăie şi care se înroşea şi transpira de ruşine, cu ochii închişi, dar până la urmă se pierdea şi ea şi era totuşi fericită, mulţumesc lui Dumnezeu; mai era una care-l chema pe Serioja al ei cu ţipete gâtuite chiar în urechea mea – deoarece îşi dădea probabil seama că murise de mult; şi cea care, atunci când mă prăvăleam peste ea, sfârşit, plângea de milă şi de plăcere, râzând printre lacrimile care-i ţâşneau pe sub pleoapele strânse, mă mângâia pe cap spunând întruna *Tî bednîi, tî bednîi*, „săracul de tine, săracul de tine", şi mă săruta cu patimă, şi făcea asupra mea semnul crucii ca şi cum aş fi fost copilul ei deşi nu putea să aibă decât un an sau doi mai mult ca mine. Dumnezeu să se îndure de ele şi de bărbaţii lor morţi, şi de bastarzii lor, şi de noi, aşa după cum suferea şi se mângâia în noi în pădurile lui de mesteceni, în satele lui pustii, în lagărele lui de prizonieri scheletici şi muribunzi.

Când m-am întors la coasa mea, l-am găsit pe Romeo care mi-a făcut cu ochiul şi m-a întrebat:

– Eu am pus trei numere. Tu, câte?

Am râs. Eram din nou fraţi şi prieteni. Seara ne-am întors în lagăr tăcuţi, uşuraţi, împăcaţi. Dar a doua zi, bineînţeles că am discutat din nou politică şi ne-am certat din nou. Ne-am mai împăcat o dată dar mai puţin amical şi tot aşa, din ce în ce mai rău.

În ziua când am fost trimişi în alt lagăr de instrucţie şi exerciţii, de data asta un lagăr pentru voluntari, Romeo m-a căutat printre coloanele care se formau bătând pasul pe loc în praful care ne trecea de gleznă şi din care se ridica un nor roşiatic ce întuneca cerul luminos şi soarele strălucitor. Romeo mi-a spus pe un ton serios, aproape pe acelaşi ton cu care ar fi spus o rugăciune:

– Nu pleca. Te implor. Nu pleca. Nu faci bine.

– Dacă rămân aici, mă sufoc şi pleznesc. Ceea ce fac acum este soluţia pe care o căutam.

Disperat, dădea din cap, îndoit.

– Şi eu, ce mă fac? O să-mi fie greu fără tine. Şi dacă păţeşti ceva?

Am dat din umeri:

– Măcar o să aibă un sens.

Deodată m-a strâns în braţe şi m-a sărutat pe amândoi obrajii:

– Noroc, bătrâne. Noroc. Să dea Dumnezeu să ne întâlnim din nou la noi acasă. L-am sărutat şi eu şi l-am îmbrăţişat – i-am simţit braţele subţiratice, omoplaţii ascuţiţi – dar n-am invocat numele lui Dumnezeu: de ce aş fi rostit cuvinţe goale de înţeles?

– O să fie bine, i-am spus. Ai să vezi. Dar ţine-te bine! Nu te lăsa! Rămâi cu bine şi noroc!

Nu l-am mai întâlnit decât de vreo două-trei ori. Avea să rămână în prizonierat încă mulţi ani, căci ruşii nu le-au dat drumul decât în 1948, odată cu ungurii; pe nemţi i-au ţinut acolo, iar unii mai sunt şi azi – care în uzine, care în mine, care în laboratoare, cei care n-au murit încă de urât şi de tristeţe.

XIII

Cât a mai ţinut războiul am fost comandant de companie în prima divizie de voluntari antifascişti, în care Panait Petre era comisar de batalion (această funcţie se numea, şi se mai numeşte şi acum, „locţiitor politic"). Îşi propusese să facă din mine un bun activist, îmi dădea cărţi, mă trimitea la cursuri şi *seminarii*, când nu eram în prima linie. În acea perioadă i-am cunoscut pe doi din cei mai buni camarazi ai lui, viitori membri ai Comitetului Central: Paraschiv Ionescu şi Vasile Morcovici.

Ne aflam într-un orăşel transilvănean, după un an de asemenea cursuri improvizate şi stăteam toţi patru în unul din acele hanuri obişnuite prin partea locului, cu arcadele susţinute de stâlpi groşi. Oboloanele pivniţei erau date în lături şi te trăznea mirosul de vin scurs pe jos. Soldaţii ruşi şi români care se înecaseră la beţie şi plutiseră printre butoaiele sparte fuseseră luaţi de acolo; iar vinul s-a scurs cu timpul în pământ, dar mirosul rămăsese. Sala mare a hanului era plină de moloane şi de moloz, iar casele din oraş, construite în stilul provincial austriac de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, aveau faţadele ciuruite de gloanţe şi schije; din turnul bisericii nu mai rămăsese decât partea de jos. În acest timp, pe stradă treceau mereu camioane, convoaie militare şi din când în când infanterişti, deoarece frontul era destul de aproape, iar salvele de tun se auzeau tot timpul dinspre vest, din spatele dealurilor. Dar bărbaţii de lângă mine nu le mai dădeau nici o atenţie. Era prima oară când se revedeau după mulţi ani şi îşi depănau amintirile comune în care pomeneau mereu, aşa cum colegii de liceu îşi amintesc de farsele şcolarilor care au fost odată, de arestări, torturi, procese şi închisori. Panait mă prezentase, râzând:

– Ăsta e copilul meu. Am un copil burghez!

– Familia mea e burgheză, nu eu, am precizat imediat.

Vasile Morcovici, păros, negricios, îndesat şi Paraschiv Ionescu, înalt, cu capul mare şi fruntea teşită, cel dintâi cu ochii mici negri şi scăpărători, iar celălalt cu ochii lipsiţi de viaţă s-au uitat la mine bănuitori, cântărindu-mă.

– Nu e uşor să te rupi de clasa din care provii, a spus Paraschiv. Conştiinţa este plină de rămăşiţe burgheze, chiar şi la unii tovarăşi. Trebuie lichidate la fiecare pas.

Habar n-aveam despre ce vorbeşte: pactul ruşilor cu Hitler şi procesele voluntarilor comunişti din Spania nu însemnaseră nimic pentru mine. Aveam să aflu mai târziu, pe pielea mea, că la fiecare impuls delirant venit de sus trebuia să te frângi în forul tău lăuntric, să te mai îndoi o dată.

– Şi tu erai foarte tânăr, Panait, când ai fost cu noi... îţi aminteşti, când gardienii te snopeau în bătăi de două ori pe zi? spuse Paraschiv râzând şi se întoarse spre mine: El era cel mai tânăr şi i se vedeau coastele pe găurile de la uniformă, deaia ticăloşii ăia dădeau în el ca la fasole, pentru că ştiau că nu li se întâmplă nimic. Dar şi noi am descoperit un sistem: toată închisoarea începea să strige: „Nu bate! Nu bate!" Sutele de oameni care strigau la ei, era ceva! Se pierdeau, ştii?

– Forţa colectivului, ce mai, mormăi Morcovici cu zâmbetul lui ciudat, în timp ce-şi încrunta sprâncenele.

– Şi nevastă-ta e bine? V-aţi văzut întrebă Paraschiv prudent.

– Da. Sigur, spuse Panait. Mai era puţin..., ce mai, ştie şi ea că nu ar fi trebuit să se lase înhăţată... dar cum s-a ţinut tare, nu i-am reproşat nimic. N-o să mai poată avea copii dar o să adoptăm. La urma urmelor, nu de-asta suntem împreună.

– Foarte bine. Aşa e. Şi pe urmă, e o tovarăşă... o tovarăşă *de nădejde*.

Era cel mai mare elogiu pe care îl puteai auzi din gura lor. Stalin era mai presus de orice. După el veneau tovarăşii *de nădejde*. Sub ei, tovarăşii. Dedesubt, nimic: omenirea, care trebuia eliberată şi educată, pentru a fi transformată într-o omenire socialistă şi, mai apoi, comunistă. Rămas o clipă singur cu Paraschiv, l-am întrebat şi el mi-a povestit în câteva

cuvînte că soţia lui Panait, însărcinată, singură de luni de zile, ascunzându-se pe la prieteni, citise un anunţ în ziar: se găsise cadavrul unui necunoscut pe un maidan, iar rudele sau cei care îl cunoşteau trebuiau să meargă să-l ia de la Morgă. Dădeau şi fotografia: era Paraschiv. Soţia lui a bănuit că e vorba de o cursă, dar îl iubea prea mult, şi s-a dus. Panait trăia, aproape omorât în torturi, nu vorbise nimic. Au bătut-o şi pe ea în mod bestial, a pierdut copilul, dar n-a vorbit nici ea, aşa că tovarăşii care se aflau în închisoare cu ea nu au exclus-o din partid.

– Sunt tovarăşi *de nădejde*, spuse Paraschiv în final. Grozavi amândoi. Păcat că Panait e cam bolnav, i-au rupt ceva la coloana vertebrală. Dar lui nu-i pasă, ai văzut ce vesel e, şi stă noaptea târziu să lucreze, aşa-i? E grozav, băiatul ăsta.

„Vreau să fiu şi eu aşa", îmi spuneam. Aveam fraţi, tovarăşi de arme, un prieten; pe toţi mi-i scosese întâmplarea în cale. În timp ce aceştia s-au ales de bună voie, îşi riscau viaţa de bună voie, ştiau ceva în plus faţă de ceilalţi: sensul istoriei, şi al vieţii, al propriei lor vieţi.

Ne-am întors, Panait şi cu mine, pe linia frontului, în cabina unui camion plin de muniţie; câţiva soldaţi se căţăraseră peste prelata care acopera lăzile. Am trecut prin faţa unor case frumoase cu ghivece de muşcate la ferestre, cu ardei roşii iuţi înşiraţi pe sfoară, agăţaţi de grinzile pridvoarelor văruite, cu acoperişurile de paie. Tancuri şi camioane distruse zăceau prin şanţuri. Panait ne povestea, şoferului şi mie, mişcându-şi încet mâinile mari cu unghii negre:

– Aveţi noroc că sunteţi tineri. Pentru noi, a fost al naibii de greu. Totul era împotriva noastră: poliţia, statul, şcoala, biserica, familia. Când m-au înhăţat prima dată, când au văzut că deşi mă bat nu scot nimic de la mine, anchetatorul mi-a spus că mama s-a spânzurat deznădăjduită. Îi spuseseră că am murit. Şi ştii ce mi-a spus anchetatorul: „Ticălosule!" mi-a aruncat în faţă. Eu eram vinovatul. Ar fi trebuit să ştiu în ce îi băgam pe ai mei. La început, ne aduceau la disperare până când ajungeam să vrem să schimbăm toată porcăria aia, cu orice preţ. Pe urmă îi făceau pe ai noştri să nu mai vadă altă cale decât moartea. Apoi, ne spuneau că suntem nişte ticăloşi

pentru că îi omorâsem pe ai noştri. Frumos, n-am ce zice. „Ticălosule! Te distrugi pe tine şi pe urmă o distrugi şi pe maică-ta, şi ştii bine că nu are nici un rost!"

Râse încet, plin de o uimire tristă.

– A fost o sfântă, maică-mea. Lucra ca spălătoreasă şi ne ţinea pe noi, pe bătrânul şi pe mine, când nu aveam de lucru. El era o slugă. Şi la suflet.

– Cum aşa, slugă? întrebă şoferul, un tânăr de la ţară care voia să ştie cum venea asta.

– Păi, mătura, spărgea lemne, deschidea poarta... spuse Panait. Apoi reluă: A fost greu, copii, al naibii de greu. Prima oară, când m-au dus la interogatoriu, mi-era teamă că am să vorbesc. Nu ştiam dacă nu o să mă moi. Şi pe urmă, de frică, nu? Numai de frică, după primele perechi de palme, l-am înşfăcat pe procurorul militar care mă interoga şi m-am aruncat cu el pe fereastră. Dar în cădere mi-a fost şi mai frică şi l-am împins sub mine, iar eu am căzut peste el! A avut o grămadă de coaste rupte; eu, nimic. Dar sigur că după aia, mi-au aplicat un tratament de lux, şi acum mai port urmele, după mai bine de zece ani. Doar groaza te poate împinge să faci aşa ceva...

Şi râdea încetişor. Şoferul îi aruncă o privire plină de admiraţie. Mă gândeam: „Trebuie să fiu şi eu aşa".

De pe marginea drumului, din şanţuri, câţiva soldaţi ruşi au apărut brusc, ameninţându-ne cu mitralierele. Şoferul puse frâna. Ruşii ne-au dat jos din camion. Erau zdrenţăroşi şi plini de praf: arătau şi mai prost decât noi. Panait i-a întrebat pe ruseşte ce vor. Nu au răspuns nimic: le-au făcut semn soldaţilor urcaţi pe lăzi să coboare. Şi pentru că aceştia nu se prea îndemnau, o rafală m-a făcut să tresar, dar ruşii râdeau, trăseseră în aer ca să-i zorească. S-au urcat în camion şi au luat-o din loc. Ruşii care se căţăraseră pe lăzile cu muniţii, doi sau trei râdeau, ceilalţi se uitau la noi cu un aer obosit şi mohorât, ca la nişte obiecte fără viaţă. Panait Petre spuse fără să se enerveze:

– Şi acum, pe jos. Băieţi, înainte marş! Şi o luă din loc în pas vioi, deşi cam obosit.

– E al doilea camion din care mă dau jos, bombăni şoferul fără să se uite la Panait.

– Ai noştri le-au luat nu numai un camion; le-au pustiit ţara, spuse calm Panait. Haideţi, înainte marş!

Spre seară am ajuns, sfârşiţi şi tremurând de oboseală, în orăşelul în care se găsea comandamentul diviziei şi cel al diviziei sovietice vecine. Şiruri întregi de camioane, de tancuri şi de tunuri oprite de-a lungul străzii ne împiedicau să vedem ceva. Dar am auzit pârâitul unei mitraliere şi am văzut câţiva soldaţi ruşi sărind ca puricii şi pitindu-se în spatele camioanelor. Am înaintat cu prudenţă. Strada era pustie. Doar spre stânga era un rus singur, cu turul pantalonilor atârnându-i; faţa omului era plină de praf, cizmele moi erau şi ele albite. Ameninţa un grup de soldaţi de la N.K.V.D. lipiţi cu spatele de o casă a cărei faţadă era ciuruită de gloanţe. Aceştia erau tineri, blonzi, cu feţele luminoase şi curate de băieţi care încă nu se rad. Erau toţi înalţi de aproape doi metri şi îşi ţineau nepăsători puştile de-a curmezişul pieptului. La un pas în faţa lor, un ofiţer N.K.V.D., mic şi zvelt, parlamenta cu soldatul care stătea cu arma îndreptată spre ei:

– Gândeşte-te la fericirea ta de soldat şi cetăţean sovietic! îi spunea el apăsat. Eşti un apărător al patriei noastre socialiste, a mamei noastre, Rusia! Şi tu te porţi ca un duşman!

– Înapoi! strigă soldatul, care părea că şi-a pierdut capul, şi trase o rafală spre cerul cenuşiu. Micul poliţist nu s-a clintit, şi nici soldaţii lui voinici şi chipeşi.

– Patria te-a trimis să te baţi cu fiara fascistă, iar tu tragi în fraţii tăi de arme, cetăţeni sovietici puşi să apere legile socialiste. Eşti un duşman al poporului? Dacă vrei să intri în legalitatea socialistă, aruncă arma!

În timp ce vorbea, înainta încet. Deodată strigă pe un ton de comandă:

– Soldat, aruncă arma!

Acesta îşi aruncă pistolul mitralieră şi se lăsă pe vine, privind încolţit spre casele din jur. Brusc, se întoarse şi o luă la fugă. Dispăru pe o poartă. Vlăjganii se repeziră după el bocănind tare cu cizmele. Se auziră nişte urlete şi apoi soldaţii apărură ducându-l de mâini şi de picioare. Ajunşi în mijlocul străzii, îl aruncară pe jos aşa cum arunci un sac de

cărbuni, în timp ce el icnea la fiecare izbitură de pavajul colţuros. După a treia căzătură nu a mai scos nici un sunet şi s-a lăsat moale. Doi vlăjgani aduceau alt soldat care probabil fugise şi se ascunsese în timp ce celălalt îi ţinuse pe poliţişti la respect. Acesta se lăsa târât de subţiori, cu picioarele atârnând în jos, şi urla de disperare ca un copil. Ofiţerul se aplecă să ridice pistolul mitralieră şi porni după ceilalţi.

– Nu prea îmi place sistemul ăsta de a izbi un om cu capul de pietre, am şoptit. Panait mi-a spus:

– Oamenii ăştia vin de foarte departe. Vin din trecut, din jugla capitalistă. Ca să-i educi, sunt necesare mijloace mai dure, atunci când argumentele nu-i pot convinge. E spre binele lor. Ar fi trebuit să-l lase să ucidă pe vreunul dintre ei şi pe urmă să moară şi el din cauza asta? Aşa o să scape mai uşor – probabil. Dar ai văzut cum s-a calmat când s-a făcut apel la conştiinţa lui de cetăţean sovietic? Ai văzut ce poate să facă educaţia din oameni?

– Ai dreptate, am spus. Avea întotdeauna dreptate. Explicaţiile lui erau întotdeauna complete, consecvente şi se bazau pe o întreagă concepţie unitară despre lume. Nu mult după aceea, Panait a trebuit să-mi explice în acelaşi fel o situaţie care cerea, pentru justificare, o argumentaţie foarte riguroasă.

Era într-o seară din aceeaşi toamnă a anului 1944, într-un mic oraş de la frontiera ungară; venisem să-i înapoiez *Statul şi Revoluţia*, Cartea lui Lenin pe care mi-o împrumutase. Panait era instalat cu ceilalţi din comandamentul nostru într-o aripă a primăriei, iar ruşii în corpul principal. Când am intrat în curtea plină de soldaţi, l-am zărit pe comisarul batalionului sovietic, un locotenent major uscăţiv şi sprinten, trecând preocupat. Un soldat rus care stătea pe scări şi cânta la armonică se întrerupse dintr-o dată şi privi în jos. Soldaţii care stăteau de vorbă nu s-au întors când a trecut locotenentul major, şi nici plantonul n-a salutat – nu se făceau prea mult fasoane în această armată foarte democratică într-un anume sens – şi nimeni nu păru să observe prezenţa „locţiitorului politic" al comandantului batalionului lor. Dar în acea seară întunecată, printre oamenii în uniforme decolorate, cu feţele

îmbâcsite de praf, cu ochii cenuşii, cu vocile tărăgănate şi răguşite, ca şi cum ar fi fost şi ele prăfuite, se simţi deodată ca o alarmă, ca o tainică trezire şi o nelinişte. Comisarul urcă treptele în fugă şi dispăru. Am dat colţul clădirii ca să intru la Panait. Acesta mă primi cu căldură, ca de obicei, şi stăteam de vorbă despre problemele dictaturii proletariatului când, prin uşa deschisă a coridorului, am auzit pe cineva vorbind pe un ton foarte neobişnuit: era un bărbat a cărui voce se spărgea din când în când aducând cu vocea plângăreaţă a unei femei. Am tras cu urechea.

Panait îmi zise:

– Mă asculţi?

– Dar îl auzi şi tu?

– Da, e a treia oară că vine, dar nu e nimic de făcut. E o mare nenorocire, dar nu putem să-l ajutăm în nici un fel.

Bărbatul plângea şi se văicărea:

– Dar i-am văzut domnule ofiţer! I-am văzut eu! Sunt cantonaţi aici, la şcoala primară. I-am recunoscut! O să vi-i arăt!

Comisarul – al cărui birou dădea pe acelaşi coridor şi era păzit de un soldat rus ce stătea cu spatele la perete – vorbea cu o voce foarte liniştită şi rece. O altă voce, cu accent basarabenesc, traducea:

– Imposibil, cetăţene. Ăia erau nişte bandiţi din partea locului, îmbrăcaţi în uniforme sovietice. Sunt compatrioţii voştri de prin împrejurimi, îţi repet. Ofiţerii sovietici nu fac aşa ceva. Armata sovietică este armata celei mai avansate ţări din lume, iar soldaţii ei respectă morala proletară, cea mai nobilă morală. Greşeşti.

Şi a ţinut-o aşa un minut sau două, după care am ieşit şi am apucat să văd un bărbat, un civil, împins de umeri spre ieşire, nici cu brutalitate, nici cu blândeţe: ci exact cum trebuia ca să-l scoată afară. El se lăsa dus, fără să opună rezistenţă. M-am întors. Panait mă privea în ochi cu un zâmbet rece.

– E primarul pe care l-am instalat ieri. A invitat la cină câţiva ofiţeri sovietici care s-au îmbătat şi s-au culcat cu nevasta şi cu fata lui. Necazul e că i-au băgat nevestei primarului o sticlă undeva, ea a făcut o hemoragie şi a murit

după câteva ore, azi de dimineaţă. De atunci, nefericitul nu ne mai slăbeşte cerând pedepsirea vinovaţilor.

Continua să mă studieze cu acelaşi zâmbet pe care, de atunci, l-am mai văzut la atâţia activişti de partid – zâmbetul omului care nu mai poate avea nici o bucurie naturală sau perversă, în afara celei de a se supune unei voinţe străine şi, însuşindu-şi-o, de a o transmite ca şi cum i-ar aparţine, savurând astfel puterea absolută şi deopotrivă suferind de supuncre absolută; era zâmbetul melancolic al cuiva foarte bolnav, sau al unui muribund, care se uită la supravieţuitori sau la oameni sănătoşi de pe cealaltă parte a prăpastiei; era zâmbetul pe care i l-am adresat lui Romeo Romanescu, zâmbetul inocenţei, sau al inconştienţei pierdute. Îmi spuse:

– Degeaba faci mutra asta. Conştiinţa ta mic-burgheză nu-ţi dă pace, ştiu. Nu mai sta aşa, aşază-te şi spune-mi ce gândeşti. De fapt, nici nu-i nevoie, am să-ţi spun eu ce gândeşti: „Deci ei, purtătorii ideilor lui Marx şi Lenin, fac asemenea lucruri, înseamnă că ideile respective nu valorează cine ştie ce." Nu eşti unicul, dragul meu. Nimeni nu este unic. Suntem cu toţii nişte cazuri dintr-o psihologie de clasă, iar felul tău de a gândi nu este încă cel al clasei muncitoare. Mai ai încă multe de făcut ca să fii în regulă din acest punct de vedere. Ştii ce ar fi trebuit să gândeşti? Că oamenii au în spatele lor secole de sălbăticie feudală şi capitalistă, şi că nu au trecut decât douăzeci şi şapte de ani de reeducare. Acum familiile lor au fost ucise, prietenii lor au căzut în luptă, casele lor nu mai există. Iar mâine vor fi aruncaţi în luptă unde îşi vor pierde viaţa. Bine, să-i pedepsim. Ce trebuie să facem, după părerea ta? Să-i împuşcăm? Înseamnă că am pierde câţiva ofiţeri care oricum vor muri mâine, cu singura deosebire că dacă îi lăsăm liberi, vor mai putea omorî câţiva fascişti. Şi atunci?

– Înţeleg, am spus. Dar de ce comisarul nu i-a explicat toate astea? De ce i-a răspuns în lozinci?

– Pentru că lozincile exprimă adevărul. Pentru bietul om, ce s-a întâmplat e îngrozitor. Dar în perspectiva istoriei şi a luptei de clasă e un amănunt. Sarcina noastră este de a schimba societatea în aşa fel încât să nu mai fie războaie, şi de a-i

educa pe oameni pentru ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple. Din punct de vedere istoric, armata sovietică este eliberatoarea țărilor de sub jugul fascist. Așa trebuie să o vadă oamenii și orice poate să le tulbure conștiințele trebuie evitat. Dar amărâtul ăsta nu e în stare să înțeleagă așa ceva, el e pe jumătate nebun de durere și vrea să vadă că vinovații sunt pedepsiți. Va trebui demis din funcție, nu mai e capabil să facă o treabă bună. Și pentru mine toată povestea asta e ceva groaznic, groaznic. Dar nu trebuie să ne lăsăm purtați de sentimente. Nu avem dreptul să fim sentimentali.

Tot raționamentul era perfect, fără cusur, complet, ca o armură. I-am spus-o și am vorbit apoi despre alte lucruri. Când am ieșit, individul aștepta pe trotuar, peste drum de primărie, căci santinelele îl goniseră de pe trotuarul pe care îl păzeau. Aș fi vrut să plec repede, fără să mă uit la el, dar m-am răzgândit; n-o să-mi fie totuși frică de nenorocirea lui. Și, dimpotrivă, m-am dus drept la el:

– Tovarășe ofițer! mă strigă el. Veniți, vă rog! Veniți să vedeți și dumneavoastră. Așa ceva nu se poate. Veniți.

Avea ochii încețoșați, mirosea a băutură, a vomă și a ceva pe care nu am putut să-l identific imediat. Am plecat cu el, fără să știu în ce scop; doar pentru că nu voiam să închid ochii în fața nici unui lucru de pe lumea asta, începând cu soarele și moartea. Omul vorbea fără să se oprească, ca un nebun:

– Eram unsprezece comuniști și socialiști în orașul ăsta, domnule, când s-au retras nemții și toți ne-am ascuns, în afară de unul care s-a dus să-și ia o pijama și a fost găsit a doua zi mort pe stradă. Am scos drapelele roșii ca să-i întâmpin pe ruși, domnule, și imediat m-au făcut primarul orașului, iar ceilalți au fost arestați, urcați în vagoane și trimiși în Rusia, fiindcă le dăduseră drumul la nemții civili care erau arestați, or rușii îi voiau pe toți, dacă nu, plăteai cu capul; eu înțeleg lucrurile astea, vedeți, e război, iar războiul e groaznic, și a trebuit să umblu din casă în casă, să explic și eu ce mi s-a explicat și mie, și așa oamenii care se retrăseseră odată cu nemții au început să se întoarcă, iar orașul a început să se umple din nou, înainte era pustiu, în afară de noi, cei unsprezece, adică zece, iar acum nu mai sunt decât eu. Dar astă, ce mi s-a întâmplat mie, nu mai

înţeleg pentru că e absurd, cu ceilalţi aveau cel puţin un motiv, dar cu noi? Cu noi? Intraţi. Intraţi, vă rog, uitaţi-vă, vedeţi singur. Îi chemasem ca prieten, ca socialist, ca democrat.

Am trecut printr-un coridor plin cu moloz, printr-o uşă smulsă de suflul unei explozii (se vedea după broasca trasă înspre exterior: uşa fusese „ruptă" din ţâţâni de unda de vid care se creează după unda de presiune) şi am intrat într-o cameră luminată cu o lampă de petrol, fiindcă nu mai era curent electric, centrala fusese distrusă. O femeie care stătea pe un scaun sări în picioare şi făcu un pas înapoi.

– Eu sunt, spuse însoţitorul meu.

Era fata lui, avea, poate, şaisprezece ani, era plinuţă şi cozile blonde îi erau legate în jurul capului. După o privire plină de spaimă şi oroare, şi-a plecat ochii în jos. Avea buzele umflate şi învineţite, braţele pline de dungi negre, un ochi umflat şi violaceu, cu pleoapele închise. Tatăl ei mă trase spre patul unde zăcea moarta, cu faţa albă şi întinsă, înfrumuseţată de moartea prin hemoragie. Camera era goală, cu podeaua proaspăt frecată. Dar lângă pat am simţit din nou mirosul care mă izbise când m-am apropiat prima dată de primar: era miros de sânge, probabil că saltelele erau îmbibate.

– Uitaţi-vă la ea. Avea treizeci şi opt de ani. Cu ce am greşit? De ce suntem pedepsiţi?

I-am spus şi eu ce-mi spusese şi mie Panait: trecutul şi numai douăzeci şi şapte de ani de educaţie socialistă, şi războiul, devastările, familiile pierdute, suferinţa şi faptul că, probabil, mâine, vinovaţii vor cădea în luptă, nu aveau nici o şansă să ajungă în viaţă la Berlin. Dar el nu mă înţelegea. Mă privea ca un surd care încearcă să audă. Apoi începu din nou să se tânguie:

– Dar ce le-am făcut eu? Eram prietenul lor! De ce? Explicaţi-mi de ce? Eu nu înţeleg. Cum e posibil aşa ceva? Nu are nici un sens.

Am ieşit fără să fi reuşit să-l consolez. Am aflat ulterior că a doua zi s-a spânzurat în WC. Nu ştiu ce s-a întâmplat cu fata lui după aceea, fiindcă noi, în dimineaţa următoare, am plecat în prima linie.

XIV

Exista deci un sector al realităţii care, în contact cu explicaţia marxistă, rămânea opac. Treaba asta m-a frământat luni de zile. Iar primăvara a avut loc acea scenă cu sergentul Tudor care, sprijinindu-se cu spatele de o stâncă, cu sângele ţâşnindu-i din picioarele sfârtecate de la genunchi, mă întreba: „Pentru ce mor eu, domnule locotenent?" I-am spus: „Pentru ţară, bătrâne". Dacă i-aş fi spus „pentru clasa muncitoare", „pentru socialism", „pentru omenire", ar fi crezut că îmi bat joc de el: ţăranul român nu e gata să se înflăcăreze pentru abstracţiuni sociologice sau lucruri de genul ăsta, ţara era cam singura cauză invizibilă pe care o putea concepe şi, chiar şi atunci, ea nu reprezenta decât un petec de pământ. Deci, murind, el nu înţelegea. O bună bucată de vreme nu am putut să mă gândesc decât la asta. Şi am sfârşit prin a pricepe că, deşi oamenii mor frecvent pentru alţii, în războaie sau în alte acţiuni colective, în realitate nimeni nu poate muri pentru ceva sau pentru cineva, deoarece nu există nimic şi nimeni care să merite acest preţ, şi nu există nimic şi nimeni care să poată plăti datoria unei morţi acceptate sau impuse de dragul său. Nu există nici scuze, nici compensaţii, nici explicaţii, nici raţionamente. Cu toate acestea, întotdeauna vor exista oameni care vor muri pentru a salva viaţa altor oameni sau pentru a-i apăra pe ai lor de suferinţa de a fi supuşi unei voinţe străine. Omenirea e plină de eroi. Toate armatele care se retrag în ordine, luptând, au o mulţime de eroi: ruşii, de la Pripet şi Nistru până în Kuban şi până la Volga, nemţii de la Volga şi Atlantic până la Berlin. Căci, în retragere, sacrificarea ariergardei este un lucru cunoscut din preistorie, şi ariergarda ştie şi ea şi se lasă măcelărită. Şi aceste lucruri rămâneau în afara teoriilor lui Panait Petre. Ca

şi întrebarea lui Tudor, ca şi întrebarea primarului, ca şi lacrimile surdo-mutei în timp ce sora ei era violată de Mateica. În faţa prezenţei răului şi a suferinţei, orice explicaţii, orice promisiuni de reformă pentru viitor, orice justificări sunt inadecvate. Şi nu pentru că ar fi proaste sau false, dimpotrivă. Dar ele rămân insuficiente. Cele mai perfecte, cum ar fi cele oferite de marxism, sunt prea comode. E confortabil să le accepţi. Dar eu refuzam confortul, el te trage în jos, reprezintă o înfrângere. Cam astea erau concluziile mele când, după o luptă foarte violentă, pe drumul spre Praga, în aprilie 1945, înaintam cu ce mai rămăsese din compania mea – paisprezece oameni din optzeci la începutul campaniei – în şir indian pe cele două margini ale drumului, între pădurile de brazi. Un Stukas trecu pe deasupra pădurii din stânga fără să ne observe. Deasupra celeilalte, nori groşi de fum negru se ridicau încet. Auzeam bubuitul tunurilor şi salvele de rachete ale katiuşelor. Dar unde eram noi, nu se vedea nimic, nici măcar urme de retragere pe drum. Deodată, un bărbat în uniformă verde coclit ieşi din liziera pădurii cu o bucată de pânză albă legată de un băţ pe care îl mişca uşor. În aceeaşi clipă, cei trei cercetaşi de la noi se aruncară la pământ, fără să tragă însă. Trebuia să fim prudenţi. Mi-am întors capul: ceilalţi unsprezece supravieţuitori se aruncaseră în şanţurile de pe marginea drumului cu puştile aţintite spre tufişurile de la liziera pădurii. Le-am spus să mă aştepte şi am înaintat, făcându-i neamţului semn să se apropie. M-am oprit în picioare, în mijlocul drumului, cu pistolul mitralieră cu piedica trasă şi arma reglată pe „foc automat". Un roi de nemţi se ivi din tufişuri cu mâinile în sus. Le-am făcut semn să se grupeze în şosea şi i-am aşteptat, trăgând cu ochiul înspre brădetul în care puteau să mai fie şi alţii, mai puţin dispuşi să se predea; era foarte probabil ca focurile să vină din direcţia aia. Aşteptam, încordat, cu degetul pe trăgaci. Dar nu s-a întâmplat nimic. Nemţii aşteptau în drum, cu braţele ridicate. M-am îndreptat spre ei şi eram gata să deschid gura ca să le spun cercetaşilor mei să-i percheziţioneze când, în mijlocul grupului de nemţi, se auzi o împuşcătură de pistol – nu era ceva serios. În mod mecanic, am tras o rafală în grămada de

prizonieri şi am văzut cum câţiva se prăbuşesc. Ceilalţi s-au aruncat pe burtă. M-am apropiat cu atenţie, gata să trag din nou fără să mă gândesc, dar erau doar morţii şi răniţii, zăcând sau zvârcolindu-se pe jos, şi cel care se sinucisese. Le-am spus oamenilor mei să se ridice şi să-i pună pe nemţi să-şi transporte morţii pe pajiştea de pe marginea drumului; apoi i-am pus să-i adune pe răniţi şi i-am trimis spre liniile din spate, cu buzunarele întoarse pe dos, sub paza a doi oameni de la noi. Plecară, lăsând o dâră de sânge pe şosea – o şosea cehă serioasă, din asfalt gri-violet, pe care sângele se vedea de departe. Ne-am continuat drumul.

Nu ar fi trebuit să trag, îmi ziceam în timp ce înaintam. Acei morţi întinşi pe iarbă nu ar fi trebuit să fie morţi. Indobitociţi de oboseală, de scârbă, de disperare, ar fi trebuit lăsaţi să iasă din circuitul dement al masacrelor. Iar eu, marionetă criminală, îi omorâsem ca un laş, ca să nu fiu omorât eu – acesta e aproape întotdeauna motivul pentru care la război ucizi. De ce să aleg viaţa mea şi nu a lor? Eram, oare, mai valoros decât ei? „Eu acţionam în sensul istoriei, eu luptam pentru libertate şi pentru progres, împotriva acestor ticăloşi de fascişti" – aceasta era explicaţia lui Panait, care considera că un comunist valora mult mai mult decât un altul, tocmai din acest motiv, şi că un necomunist care lupta împotriva fascismului – acesta era cazul majorităţii. Dar îmi era greu să mă simt mai bun decât oricare alt individ. Mi-ar fi fost ruşine să mă simt şi să mă cred mai bun! Nu ar fi trebuit să trag. Orice soldat ar fi reacţionat ca mine, ştiam asta. Şi totuşi, nu, nu ar fi trebuit să trag.

Cu prima ocazie i-am povestit lui Panait ce se întâmplase, iar el mi-a răspuns aşa cum mă aşteptam: „Ar fi trebuit oare să risc să fiu omorât? Nu-mi mai aparţineam, eram în slujba unei cauze. Dacă aveam chef să-mi las oasele prin locurile alea, cel puţin s-o fac cu folos etc." Dar eu, în sinea mea, am hotărât că, oricât de decis eram să devin un comunist de nădejde, de acum înainte voi respinge orice fel de violenţă faţă de oricine şi, cu atât mai mult, omorul. În plus, m-am hotărât să ţin acest legământ pentru mine. Bănuiam că în ochii lui Panait această idee ar fi părut trădare, or eu ştiam

că nu aveam de gând să trădez pe nimeni şi nimic. Atâta că mă săturasem să omor.

Armatele care se retrag în ordine, luptând, sunt pline de eroi: doi nemţi, un mitralior şi încărcătorul său, ne-au oprit înaintarea la ieşirea dintr-un defileu; făceau asta de şase luni de zile. Cei doi eroi au fost mitraliaţi şi omorâţi de un avion de vânătoare rusesc şi am putut astfel merge mai departe, trecând pe lângă ascunzătoarea lor săpată în pământ, plină de cartuşe şi de tuburi goale, de bucăţi de carne şi de stofă îmbibate în sânge şi arse de exploziile obuzelor trase de tunurile de la bordul avionului de vânătoare; la marginea adăpostului, se mai afla lopata cu o pojghiţă de excremente, în care îşi făcuseră nevoile cei doi eroi în timp ce erau ţinta lansatoarelor noastre de mine şi a mitralierelor. Ultimele lor ore, precum şi moartea lor, au folosit, cum spunea Panait, au fost utile, deoarece am fost din nou opriţi în înaintare de o unitate care avusese astfel timp să-şi sape tranşeele. Ne-am văzut siliţi să ne săpăm şi noi gropi şi să ne ascundem în ele. Era o după-amiază de primăvară, cu un cer albastru şi nori rozalii spre apus. Rotocoalele groase de fum care urcau în depărtare sub tirul katiuşelor erau străbătute de lumina soarelui ce le dădea o culoare brun-aurie. Şi trunchiurile brazilor răspândiţi pe înălţimi păreau nişte raze, raze trandafirii ţâşnite din pământ. Nemţii se aflau în faţa noastră, în găurile lor, în tranşee şi în spatele tufişurilor, în timp ce noi, întinşi pe jos şi cu faţa lipită de pământ, săpam cu frenezie, încercând să adunăm la început grămăjoare de pământ în faţa capului pentru a ne feri de gloanţele care ţinteau tocmai acolo. Unii se opreau din săpat, lăsând brusc să le cadă fruntea pe pământ, semn că fuseseră nimeriţi.

Nu mi-am dat de la început seama că, în faţa noastră, un ofiţer german, blond şi zvelt, se ridica din când în când în picioare, înarmat cu o carabină cu lunetă, trăgea un foc şi se arunca din nou pe burtă, târându-se apoi spre un alt loc pe care noi nu-l ţinteam – aşa se face, se aşteaptă o a doua mişcare ochind punctul unde se produsese prima, şi apoi se trage cu şanse mari de a nimeri, dar şi el ştia aceste lucruri şi proceda în consecinţă. La un moment dat, mi-am dat seama că oamenii

mei, unul după altul, au început să se târască înapoi, părăsindu-şi adăposturile. Neamţul sărea brusc în picioare şi trăgea în ei ca în iepuri – iepuri aproape nemişcaţi şi foarte mari, aşa cum se vedeau în lentila lunetei sale. Am ridicat puţin capul şi am văzut trupurile nemişcate din jurul meu; am auzit în acelaşi timp şfichiuitul glontelui pornit din carabină, iar rafala puştii mitralieră s-a oprit dintr-o dată. Încă un foc de carabină. Cei doi servanţi ai mitralierei, tăcută acum, muriseră. Neamţul a dispărut din nou. Gloanţele zburau deasupra mea. Dacă m-aş ridica odată cu el, dacă aş ochi precis şi jos, dacă aş da drumul întregului încărcător al pistolului-mitralieră, nu avea cum să scape: pistoalele noastre mitralieră erau sovietice şi încărcau şaptezeci şi două de gloanţe pe care le trăgeau în câteva secunde. Ţeava pistolului avea tendinţa să se ridice în timp ce trăgeam, de aceea trebuia ochit jos. Nu ştiam în ce loc urma să apară neamţul. Dar nici el nu se aştepta să-şi găsească un imitator. M-am sprijinit într-o rână şi am aşteptat. Când l-am văzut că se ridică, am sărit în picioare şi am ţintit. Am observat cum tresare surprins când, întorcându-se spre mine, m-a ţintit la rândul lui; îi vedeam corpul de la picioare în sus, deasupra mirei mele: uniforma coclită plină de noroi uscat, faţa lividă sub cască, carabina sprijinită în umăr. Era imposibil ca unul din cele şaptezeci şi două de gloanţe să nu-l ucidă. Şi, în acel moment, am simţit o revoltă interioară, o forţă enormă şi triumfătoare şi am refuzat să trag. Acest sentiment de revoltă triumfătoare a fost tot ce am simţit şi, deodată, mi-am pierdut cunoştinţa. Mi-am revenit puţin şi mi-am dat seama că mă uit la cerul albastru şi liniştit din seara aceea de primăvară, un cer limpede senin, indiferent. Mi-am văzut umărul: era acoperit de o spumă din băşici ce se înroşeau spre margini; băşicile creşteau, deveneau tot mai mari, se spărgeau, apoi spuma se retrăgea. Simţeam miros de sânge şi îi simţeam şi gustul în gură. Mi-a venit să vomit, dar nu am putut decât să scuip pentru o clipă sângele din gură, care mi s-a scurs pe obraz, în ureche. În tot acest timp, cerul era de o frumuseţe desăvârşită, dar atât de departe, iar eu simţeam o asemenea bucurie că am făcut exact ce am vrut – ăsta e triumful – şi o asemenea nelinişte că sunt singur, departe de acest

cer în mod atât de clar străin şi gol, încât m-am trezit de-a binelea. Am simţit din nou cum mă cuprinde revolta: aveam să mor şi nu făcusem nimic, nu găsisem nimic din ceea ce trebuia să fac şi să găsesc – dar ce? Şi cuprins de această revoltă şi de această nelinişte, ştiind că aveam forţa de care aş fi avut nevoie, am început să plâng la gândul că mor prosteşte când, de fapt, ar fi trebuit să găsesc calea de a trăi şi de a muri *cu rost*; nu prosteşte, ci în mod înţelept, cu rost. De altfel, n-aş fi ştiut să spun cum ar fi fost asta; aveam doar forţa, nu şi ţelul de urmărit şi nici mijlocul de a ajunge la el. Deodată, am simţit în piept ceva prea mare şi foarte greu: era plămânul meu străpuns, care se umplea de sânge. Am adormit din nou, ştiind că voi muri, încet, prosteşte, zadarnic, după o viaţă scurtă care nu însemna nimic, şi într-un fel care nu însemna nimic.

În timpul nopţii am fost ridicat şi transportat în spatele liniilor. Panait a venit să mă vadă de îndată ce am început să-i recunosc pe cei din jur. Nu i-am spus nimic despre ce făcusem, ce hotărâsem sau gândisem.

– Astea sunt problemele tale de conştiinţă, de la povestea aia cu prizonierii, de atunci îţi tremură mâna, îmi spuse Panait. Dar cel puţin, în timp ce individul te ochea, unul din băieţii noştri i-a golit un încărcător în burtă; deci putem zice că nebunia ta nu a fost inutilă. Şi nu trebuie să te frământi aşa cu toate. Ai tras prea târziu, te atinsese deja.

L-am privit, apoi m-am uitat în jos ca să nu-mi poată citi în ochi mirarea; pe urmă, am înţeles: în cădere, apăsasem pe trăgaci şi trăsesem la nimereală. Fusese un reflex muscular ca răspuns la şocul rănii pe care o primisem, dar nu *eu* am tras.

– Nu mai fă mutra asta, îmi spuse Panait. Eşti nemulţumit de tine: n-are rost, ai făcut ce trebuia. Iar acum trebuie să te faci sănătos, partidul are nevoie de activişti, trebuie să te întorci acasă şi să faci ordine, nu? N-ai chef să lucrezi? Ba da, nu-i aşa? Aşa trebuie să fii. Hai, o să te faci bine şi o să lucrăm împreună.

Ţinea mult la mine Panait. Într-adevăr era nemulţumit, dar nu de ce făcusem aşa cum credea el, ci de ceea ce încă nu făcusem. Bolnavul din patul de lângă mine începu să vorbească singur:

– Nu vreau să mor. Nu vreau să mor, repeta într-una.

Panait se întoarse spre el. Vecinul meu avea o faţă uscată şi triunghiulară; ochii lui priveau în gol şi scâncea repetând această singură frază.

– Ce are? mă întrebă Panait.

– Şira spinării e ruptă. Era pilot pe un bombardier, a făcut o aterizare forţată; spătarul blindat al scaunului s-a deformat şi i-a rupt coloana.

– Sst! vorbeşte mai încet!

– Nu e nevoie, tot nu mai aude.

Era un băiat de treabă Panait, avea suflet bun, dar nu ştia că principalul meu motiv de nemulţumire în ultimele zile fusese neputinţa de a-i spune ceva care să-l mângâie cu adevărat pe bietul băiat, cât timp mai fusese în stare să audă şi să înţeleagă ce i se spune, precum şi faptul că încă nu-mi puteam înfrânge ruşinea de a supravieţui alături de agonia lui, şi că mă simţeam umilit când vedeam că sunt fericit să scap.

– Şi nu se poate face nimic pentru el? mă întrebă Panait.

– Ce să se facă? Să-i lipească la loc măduva spinării? Să-i pună ventuze?

– Ce să-i faci, spuse Panait cu regret. Dar tu, fă-te bine repede. Cum te faci sănătos, pleci la Bucureşti, avem nevoie de tine acolo, ai să vezi. Noroc băiatule! La revedere, soră.

Infirmiera îl conduse până la uşa salonului, apoi se întoarse şi puse mâna pe fruntea vecinului meu, vorbindu-i încet, liniştitor, ca unui copilaş. Când trecu din nou pe lângă mine, şopti:

– Deseară.

Şi, aplecându-se să-mi aranjeze pătura, îşi strecură mâna sub ea şi o secundă îmi apucă sexul. Apoi plecă. Vecinul meu o luă de la capăt cu aceeaşi voce şoptită:

– Nu vreau să mor... Nu vreau să mor...

Noaptea, în timp ce toţi cei din salon dormeau, unii sforăind, alţii horcăind, infirmiera, o chema Silvia, veni şi se aşeză pe marginea patului meu, se aplecă şi mă sărută lung, în timp ce eu trăgeam de sfârcurile sânilor şi îi mângâiam copasele, vârându-i mâna sub halat. Mai târziu, când am mai prins putere, se aşeza pe sexul meu şi se mişca suspinând, cu efort,

îngreunată de voluptate. În vremea aceea, vecinul meu nu mai era de mult acolo.

Ultima mea amintire din spital şi din război este perechea de ţărani pe care am văzut-o într-o zi, pe când puteam deja să stau în picioare şi să fac câţiva paşi prin curte, el cu nişte mustăţi groase şi încălţat în cizme, ea cu o basma de mătase neagră pe cap, cu multe fuste plisate şi puse una peste alta, şi cu cizme cu tocuri înalte în picioare, amândoi întunecaţi şi trişti, având între ei o fetiţă de vreo doisprezece ani, cu o faţă lătăreaţă şi palidă, cu un nas mic, plin de pistrui şi o burtă mare de femeie însărcinată. Am întrebat-o pe Silvia dacă am văzut bine.

– Da, îmi răspunse ea, vreo zece ruşi au trecut peste ea, şi ei i-a fost prea ruşine să spună, iar acum bătrânii au adus-o aici, dar nu se mai poate face nimic, va trebui să-şi ducă sarcina până la capăt. I-am văzut plecând; părinţii erau întunecaţi la faţă, pământii, cu buzele strânse; dar fetiţa părea absentă şi prostită, nu dădea impresia că ia parte la amărăciunea lor, cine ştie, poate chiar trupul ei mut trăia o bucurie de care ea nici nu-şi dădea seama.

XV

De îndată ce m-am simţit mai bine, am fost trimis la Bucureşti unde l-am întâlnit pe Panait Petre la permanenţa Comitetului Central al partidului comunist, într-o vilă mare şi luxoasă din Aleea Alexandru; proprietarii, din marea burghezie sau boieri, o abandonaseră şi se refugiaseră undeva în Occident. Panait m-a primit ca şi cum ar fi fost fratele meu mai mare şi m-a pus să-i învăţ folosirea mitralierei, a puştii mitralieră şi a grenadei pe membrii Tineretului Comunist. În ce mă privea, ştiam că nu o să mai ucid niciodată. Dar să-i îndemn şi pe alţii? În numele a ce? şi cu ce argumente? M-am executat deci şi mi-am început cursurile de asasinat în marele salon al acelei splendide locuinţe. Acolo l-am întâlnit, după atâţia ani, pe fratele meu Erasmus.

Era într-o după-amiază, pe înserate. Marele salon era plin de băieţi şi fete, câţiva chiar liceeni; dar majoritatea erau studenţi, şi încă de „familie bună", cum se spunea, căci burghezia se sinucide aşa cum s-a sinucis aristocraţia în 1789 şi în februarie 1917. În ochii mei erau doar nişte chipuri, palide şi de cele mai multe ori fine, cu ochelari, foarte diferite de figurile pământii şi osoase, care nu purtaseră niciodată ochelari, ale ţăranilor soldaţi cu care mă obişnuisem. Fetele avea părul lung, lăsat să cadă pe umeri, gen Alida Vali. Între timp, unii mi-au devenit prieteni, ca Arthur Zodie, Prospero Dobre, Leopold şi alţii. De atunci, doi dintre ei s-au sinucis, doi au murit în închisoare, trei au fugit în Occident, unul din ei e ministru adjunct, celălalt, chiar Erasmus, este în aparatul Comitetului Central, cinci au fost excluşi din partid şi sunt muritori de foame, un altul a fost directror general, apoi a fost dat afară şi, în prezent, e un biet profesoraş de marxism-leninism. Dar pe vremea aceea nu erau decât nişte adolescenţi, iar destinul lor era cuibărit în fiinţa fiecăruia asemeni unui şarpe încolăcit.

Pe o masă mare de mahon lustruit se aflau o puşcă-mitralieră şi o mitralieră. Le arătam cum funcţionează aceste scule, cum trebuie să ocheşti, cum le demontezi, cum schimbi tubul, cum pui încărcătoarele. În timp ce umblam cu ele, trepiedele armelor scrijeleau adânc splendida oglindă roşie a mesei. La etajul de deasupra se mergea încoace şi încolo – veneau şi plecau *agitatorii*, instructorii – iar uriaşul candelabru de cristal zornăia încetişor. Elevii mei luaseră loc în fotoliile pluşate de culoarea tutunului sau cireşii, alţii se aşezaseră pe jos pe covorul gros de Smirna. În timp ce vorbeam îi auzeam pe cei care intrau în vestibul şi rosteau parola zilei: „Moarte fasciştilor!"

Tocmai îi arătam cum se foloseşte puşca-mitralieră unei fetişcane cu coţi arămii şi ochi de leoaică când, deodată, l-am zărit pe Erasmus. Privirile ni se încrucişară. Zâmbi abia vizibil. Mi-am văzut de treabă. O împuşcătură răsună sec în încăpere. Am tresărit, mult mai speriat decât toţi aceşti copii, căci de cinci ani încoace mă obişnuisem să reacţionez imediat aruncându-mă la pământ şi trăgând o rafală de mitralieră în direcţia de unde venea pericolul. În timp ce ei nici nu s-au clintit, se uitau la mine ca nişte elevi foarte serioşi şi foarte atenţi.

– Ce s-a întâmplat? am întrebat. Cine a tras? N-am primit nici un răspuns. Mi-am continuat explicaţiile pe care le dădeam tinerei Valkirii roşcate. La un moment dat, am perceput o mică agitaţie într-un colţ: un băiat se simţea rău. Alţi doi l-au scos afară. De-abia putea să meargă. O pată mare de culoare închisă însemna pluşul fotoliului unde şezuse. Cei doi băieţi s-au întors şi unul spuse cu gravitate:

– I s-a descărcat pistolul în buzunar. E rănit la picior. I-a fost ruşine să spună...

Am izbucnit în râs şi nu m-am oprit decât cu greu. Şi elevii mei au început să râdă, dar un râs nervos şi lipsit de veselie: copii de burghezi. Copii pur şi simplu. Când am terminat, am ieşit făcându-i semn lui Erasmus să vină după mine. Ceilalţi discutau, în timp ce câţiva se întindeau deja pe jos, făcând sul un capăt al covorului pentru a-l folosi ca pernă comună: erau de gardă în noaptea aceea. Am prins câteva frânturi din discuţiile lor.

– ...ştii unde greşeşti? Dictatura proletariatului... trebuie să terminăm cu asta, ştii... ba nu, greva generală, după părerea mea... trebuie să terminăm... vor fi lichidaţi, nu e loc pentru sentimente în treaba asta! spunea o voce de fată.

Erasmus se apropie de mine zâmbind cu răceală. Mi-a venit să-l sărut, să-l strâng în braţe, să plâng. Erasmus spuse încet:

– Hai să ne plimbăm puţin.

Ne-am îndreptat amândoi spre uşa mare, cu două canaturi lăcuite şi aurite, spre care era aţintită puşca-mitralieră. Un băiat subţire, arătând mai matur decât vârsta pe care o avea, cu aerul arogant şi hotărât, se luă după noi:

– Erasmus, hai să ieşim puţin afară, aici e prea cald. Vă cunoaşteţi?

– Da, ne cunoaştem, spuse Erasmus liniştit.

– Pot să vin cu voi? (Iar către mine, fără să aştepte răspuns):

– Crezi că o să fim atacaţi?

– Nu, nu cred.

– Cu atât mai bine! Pentru că nu am fi în stare decât să ne lăsăm măcelăriţi. Suntem buni să conducem, nu să ne lăsăm omorâţi.

Râdea cu cinism. Erasmus îl dojeni cu un aer foarte serios.

– Spui prostii, Prospero. Cadrele conducătoare vor fi fiii clasei muncitoare; iar noi, noi vom fi cel mult cimentul de la noile temelii. Dacă am vrea să facem carieră, nu ne-am afla aici.

– Nu cunoşti istoria, spuse Prospero. (Prospero Dobre era student în vremea aceea. Ajuns istoric celebru, pe punctul de a fi numit academician, în timp ce toţi îl credeau sfârşit şi devenit o secătură în slujba partidului, a fugit în Occident). Când clasa conducătoare pierde un război total şi când nu a ştiut să trezească interesul unei clase mijlocii, suficient de numeroase, masele o mătură şi produc o nouă clasă dominantă, noi clase mijlocii, mai numeroase, mai pline de energie şi mai active. Plutim pe un ocean ţărănesc din care vor ieşi cadrele noii societăţi.

– Nu e marxist ce îndrugi acolo, spuse Erasmus.

– Ba da! Dar marxismul, ce e? O dogmă, sau o metodă? Dacă e o metodă, să ştii că eu o pun în practică.

Ne plimbam pe trotuarul de pe Şoseaua Jianu. Trei camioane înţesate de muncitori purtând drapele roşii trecură pe lângă noi; drapelele fluturau în bătaia vântului, muncitorii ţineau pumnul ridicat şi strigau ceva; pe camioane scriseseră cu roşu MOARTE FASCIŞTILOR! Vântul sec şi muşcător din Bărăgan stârnea în zborul lui pe asfalt hârtii mototolite, tot soiul de resturi. Dinspre Băneasa venea un şir de tancuri şi de camioane sovietice. Trecătorii se grăbeau înfricoşaţi.

– Trebuie să studiem istoria. Acest cartier de unde au fost alungaţi capitaliştii, ale căror case sunt rechiziţionate, cine îl ocupă acum? Ruşii şi noi. Cartierul rezidenţial al burgheziei devine Oraşul Interzis, cum e cartierul mongol şi manciu la Pekin: Oraşul Roşu!

– Sovieticii se instalează aici din raţiuni de tehnică militară, nu e nimic mistic în asta, am răspuns.

– Cine spune că e mistic? E vorba de configuraţii sociale în cadrul duratei istorice. Dar am impresia că vorbesc cu nişte surzi, voi sunteţi din ăia care cred, nu e nimic de făcut cu voi. Ce zici, Erasmus, blondina aia, ştii, fata doctorului... te interesează?

– Nu în mod deosebit, răspunse Erasmus, dar l-am simţit că se crispează.

– Bine, atunci mă întorc. După ce au adormit e grozav să te înghesui printre toţi tipii ăştia... îţi strecori mâna pe sub haine, e excitant. Dar şi mai stimulant este să faci dragoste în public, în situaţii limită. Dacă vin americanii şi ne desfiinţează, o încalec pe trotuar, vă previn! Noapte bună, conformiştilor! Stalin fie cu voi!

Şi se întoarse pe călcâie, râzând. Rămas numai cu Erasmus, l-am strâns în braţe şi, spre marea mea uimire, ochii mi s-au umplut de lacrimi. Erasmus se lăsă îmbrăţişat fără prea mult entuziasm şi-mi spuse:

– Ai scăpat teafăr, cu atât mai bine. Ai fost deştept.

Nu am înţeles ce voia să spună, dar nici n-am încercat să aflu, eram nerăbdător să ştiu altceva:

– Unde sunt bătrânii? Ce fac? Toată lumea e bine?

– Sunt aici, la Bucureşti. În septembrie anul trecut, casa noastră a fost bombardată de nemţii care se retrăgeau, au fost lupte pe acolo. Acum toată lumea e aici. Valentina stă la nişte prieteni de-ai ei, nu ne-am mai văzut de când am plecat de la cei bătrâni. Şi Cristian e aici, stă singur, s-a certat definitiv cu ei. Iar eu fac politică, după cum vezi, zise el râzând scurt şi rece.

– Şi Filip?

– Filip a murit, a spus privindu-mă fix. – Nu s-a refugiat în pivniţă la timp. Cristian s-a întors căsătorit din Germania, iar mamei, o ştii, nu i-a plăcut de fata asta care îi furase odorul; şi i-a tocat nervii. Cum Cristian nu a îndrăznit să i se opună mamei, fata a dispărut într-o bună zi: sau s-a urcat într-un camion german, sau s-a aruncat în Dunăre. Nu se ştie, a fost un adevărat haos. Acum Cristian o urăşte pe mama, şi nu mai vrea să vadă pe nimeni, nici măcar pe mine, spuse Erasmus uitându-se într-o parte.

Am bănuit că lucrurile fuseseră ceva mai complicate şi mai grave decât îmi povestea el. Iar Filip, pe care nu l-aş fi crezut niciodată muritor, Filip cu poftele sale, cu nenumăratele sale disponibilităţi, cu energia lui monstruoasă şi vitalitatea lui – nu a mai rămas nimic din toate astea. Nu-l voi mai revedea niciodată. Dorisem să mă despart de el, şi chiar o făcusem. Dar nu aşa. La ce-mi foloseau acum legile istoriei, lupta de clasă, socialismul şi comunismul? Fără să mai vorbesc de Dumnezeu cel bun şi milostiv despre care ni se vorbea la şcoală când trebuia să învăţăm data conciliului de la Niceea şi istoria ereziei ariene.

– Şi prietena ta Sabina a reuşit să scape, dar nu ştiu unde e, adăugă Erasmus. Înregistram vestea dar nu mă puteam gândi la ea, mă gândeam la Filip care murise.

– E absurd, am spus.

– Bineînţeles că e absurd.

– Măcar dacă ar avea un sens în linii mari...

– Ce? Viaţa? Istoria? întrebă Erasmus. Ai rămas tot un dobitoc?

Se făcuse deja întuneric. Două umbre se apropiau dinspre ramurile care treceau peste coama zidului ce înconjura parcul

şi micul palat al prinţului Brâncoveanu, sediul unui comandament sovietic. Erasmus îmi spunea:

– O societate umană raţională, organizată ştiinţific, liberă, alcătuită din indivizi ce-şi cultivă talentele, stăpâni ai naturii şi ai propriei lor existenţe! Eşti glumeţ, dragul meu.

Cele două umbre erau un ofiţer şi un soldat, sovietici amândoi; ne opriră şi ofiţerul ne întrebă cât e ceasul şi le-am simţit respiraţia care mirosea a rachiu. N-am mai avut timp să-l opresc pe Erasmus să facă gestul maşinal de a se uita la ceasul lui. Rusul îl prinse de încheietură şi îi desfăcu ceasul, în timp ce tovarăşul lui ne ameninţa cu pistolul şi bombănea:

– *Davaite, davaite, paşli*, haideţi, haideţi, căraţi-vă!

Ne-am îndepărtat, aşa cum ni s-a ordonat, către Şoseaua Jianu, pustie la ora aceea. Erasmus murmură, plin de o furie rece:

– E plăcut să fii stăpân la tine acasă. Tu nu ai pistol?

– Nu, nu am.

– Românii nu au dreptul să poarte pistol, ca să nu se poată apăra, nu? Iar ei f... femeile, ne fură ceasurile, şi dacă încerci să te aperi, te împuşcă. Ei sunt învingătorii, iar noi, sclavii. Sclavii eliberaţi de patria socialismului.

– Nu confunda ideea cu indivizii care o execută. Ce aştepţi tu, de fapt, de la un popor barbar care nu e socialist decât de un sfert de secol şi care a suferit ce a suferit? Marxismul presupune altceva.

Îmi aruncă o privire pătrunzătoare. Surpriza şi mânia îi alungaseră apatia obişnuită; nu l-am mai văzut, de-atunci, pierzându-şi firea. Mi se adresă cu o voce înfundată şi înverşunată:

– Ascultă, dobitocule: marxismul nu e nimic altceva. Marxismul nu e nimic. Este o structură de simboluri verbale cu care se poate face aproape orice. Nu e matematizabil, deci nu e ştiinţific. Are la bază o bună încercare de analiză a capitalismului din secolul al XIX-lea; restul e r...t, basme, şi eu nu sunt copil! Şi să ştii că niciodată, dar niciodată, nu o să mai fiu pe post de sclav! N-am să le iert niciodată acestor c... mari de burghezi că ne-au expus fanteziilor acestor troglodiţi, aşa-zişi socialişti! Eu vreau să rămân stăpân! Vreau să rămân burghez! Şi pentru asta, am să fiu comunist.

Se opri brusc şi adăugă pe cu totul alt ton, foarte plictisit:

– Ce-o să mă fac acum fără ceas? (Şi după un scurt moment de gândire): Am să-i tapez pe bătrâni.

Mut de uimire, am făcut un efort ca să pot vorbi în sfârşit:

– Şi de asta te-ai înscris tu la Tineretul Comunist?

– Şi din ce alt motiv aş fi făcut-o? răspunse el mirat şi, deopotrivă, dispreţuitor faţă de naivitatea sau prostia mea.

– Dar... dacă va trebui organizată o insurecţie armată? S-ar putea să crăpăm cu toţii. De asta vrei tu să-ţi rişti viaţa?

– Voi fi prudent. N-am să fiu chiar în primele rânduri. Nu o să-mi mai pierd niciodată calmul. Cine nu riscă nimic, nu are nimic; mai târziu vor veni alţii, dar toate locurile bune vor fi deja ocupate de noi, elevii tăi care învăţăm folosirea puştii mitraliere. Dacă l-ai putea convinge pe Cristian să intre şi el la Tineretul Comunist, ar fi excelent, ne-am susţine unul pe altul.

– Bine, măi, am zâmbit eu stins, complet năucit – şi dacă partidul nu reuşeşte să ia puterea?

Mă privi cu un aer amuzat:

– Crezi că or să rateze *ei* ocazia asta?

– Păi... Legile istoriei îi vor conduce cu siguranţă într-o zi la putere, dar asta nu exclude eşecurile trecătoare.

– Atunci, ne-am ars noi, nu? zise el râzând.

Am dat din umeri:

– Noi nu contăm. Problema e să ne facem treaba, să fim folositori, să slujim cauza.

– Să grăbim cu o zi victoria socialismului şi comunismului, spuse el râzând în continuare. Şi tu eşti de acord să-ţi dai viaţa pentru asta?

– Ai altceva mai bun să-mi propui? Să fac carieră, sau ce? Să mă dau cu puterea?

– Suntem supăraţi şi încercăm să-l jignim pe răul de Erasmus. Recunoaşte că ţi-am pus degetul pe rană! Bănuieşti şi tu că-ţi rişti viaţa pentru o prostie şi că, dacă programul meu este mârşav, cel puţin eu sunt lucid. În schimb, tu îţi ascunzi ambiţia şi aiureala de aventurier sub lozincile partidului! Căci, între noi fie vorba: care dintre noi doi este aventurierul? Cine a fugit de-acasă ca să meargă la război? În comparaţie cu tine, eu, cu tot cinismul meu, am rămas băieţelul mamei, cres-

cut în puf! Şi mă străduiesc să dau din nou de puf... puful roşu care se va fabrica în curând în această ţară blestemată şi în toată Europa. Să ne ferească Dumnezeu de aventurierii care spun fraze frumoase şi vorbesc lozinci. Ne-ai luat prin surprindere, atunci, când ai fugit de-acasă; chiar şi eu te credeam cufundat în problemele de pubertate – şi deodată explodezi ca o bombă şi speli putina! Eşti mai tare decât credeam. De altfel, şi mama era turbată, ai jignit-o personal preferând să mergi la mama dracului decât să rămâi sub aripa ei. Tiranii nu suportă ca supuşii lor să o şteargă. Dar cu mine, ştii, degeaba, nu ţine, nu fă pe sfântul, pe purul, pentru că eu nu cred nici în sfinţi, nici în puri. Socotesc că nici tu nu eşti convins! Un muncitor, aş mai înţelege, e în interesul lui să creadă, asta îl ajută să aibă conştiinţa curată şi îl convinge că istoria e de partea lui, şi că deci trebuie să aibă mai multă mâncare, şi mai multă putere, pentru el e perfect; şi pe urmă el e incult, nu poate să-şi explice altfel istoria. De fapt s-ar putea ca nici tu să nu ai alte explicaţii. Dar interesul? Care e interesul tău în toată povestea asta, dacă nu acelaşi cu al meu?

– Interesul meu este să fiu un comunist de nădejde.

– Iar începi? mă întrebă el pe un ton iritat.

– Crede-mă: e adevărat, i-am spus serios.

– Eşti nebun, sau îţi baţi joc de mine?

– Da de unde, te rog să mă înţelegi! Găseşte-mi altceva mai bun de făcut şi am să fac. Sunt de acord, există unele lucruri care nu se potrivesc, pe care nu mi le pot cu adevărat explica, dar ce să fac? Arată-mi o soluţie mai bună.

– Eşti nebun, spune el abătut. Sau joci teatru.

Ne oprisem pe trotuar, faţă în faţă. Deodată, figura lui se luminã:

– Şi dacă joci teatru, eşti regele ipocriţilor! Ai să ajungi sus de tot! Şi ce solist mai eşti! Deci, aşa, trebuie să-ţi găsesc eu ceva mai bun? Asta e uluitor? Bravo, dragul meu Sebastian! Bineînţeles, nu am nimic să-ţi propun. Asta e cel mai frumos alibi ideologic şi oferă şi cele mai mari şanse de a face carieră! Căci Prospero mă asigură că o să luăm puterea.

– Cu toate că marxismul nu este matematizabil? am întrebat cu ironie.

– Bineînţeles! Prospero susţine că lucrurile or să se desfăşoare după formula:

$$\frac{RI}{PI} = \frac{PE}{EC}$$

Raza de Influenţă Politică şi Profunzimea acestei Influenţe sunt direct proporţionale eu Puterea Economică şi cu Energia Clasei conducătoare. După teoria lui, atâta vreme cât boierii şi birocraţii ruşi s-au dovedit hotărâţi şi au putut mobiliza armate puternice, sub Caterina, Alexandru şi Nicolae I, ruşii au fost stăpânii vecinilor lor, inclusiv ai străbunicilor noştri. Şi că, imediat ce au pierdut războiul din Crimeea şi i-au eliberat pe iobagi, puteai să prevezi prăbuşirea clasei conducătoare şi venirea la putere a alteia tânără şi plină de energie, care nu va mai tolera scandalul pe care îl reprezintă independenţa noastră: deci aceasta a durat exact de la războiul Crimeii până în toamna trecută. Trebuie să recunoşti că Prospero e nemaipomenit. Vrea să ajungă un mare istoric. De când a asistat la rebeliunea Gărzii de Fier în 1941, visează să scrie o Mecanică configuraţională a Revoluţiilor, şi a intrat la Tineretul Comunist ca să studieze chestia pe viu. Alt nebun.

– Mai sunt şi alţii ca tine şi ca el?

– Nu, ceilalţi sunt ca tine, ei cred, răspunse Erasmus cu un zâmbet echivoc.

– Deci tu crezi că noi toţi jucăm teatru? Fiindcă tu eşti un ipocrit şi un oportunist, şi fiindcă amicul tău este un intelectual ţicnit, crezi că noi, toţi ceilalţi, noi jucăm teatru? Nebun eşti tu: atâta neîncredeţe, şi ideea asta că toată lumea se preface, şi că toţi aceşti copii sunt la fel de îmbătrâniţi şi de calculaţi ca şi tine – e o nebunie!

– Bine, nu insista, spuse el. Apoi, cu tonul maniac şi chiţibuşar de mai înainte, spuse încet: Trebuie să mă întorc la permanenţă, şi nu mai am ceas... Ce-o să mă fac fără ceas?

Mi-am scos ceasul din buzunar şi i l-am întins:

– Uite, i-al pe ăsta, ţi-l fac cadou.

– De unde ai scos rabla asta? Când ai şters-o de-acasă aveai un ceas frumos.

– Pe ăla mi l-au luat ruşii când am căzut prizonier, am răspuns cu un început de zâmbet fiindcă ştiam ce o să-mi spună. Într-adevăr, rânji:

– Fiii revoluţiei şi ai socialismului, nu-i aşa?

– Aşa e. Ba chiar, înainte de a mă fura, m-au omorât pe jumătate. Dar eram foarte fericit că am scăpat cu viaţă.

Am rânjit şi eu, înfruntându-l. Dar nu a băgat de seamă. S-a aplecat spre mine şi mi-a şoptit:

– Dar, cel puţin, înainte de asta, ai omorât destui?

Tonul lui era prea excitat, aproape libidinos, şi nu am vrut să-i dau această satisfacţie: am minţit:

– Nici unul.

Râse sarcastic.

– Sper că minţi. Şi dacă minţi, înseamnă că i-ai avut. Ţi-am spus eu: am impresia că eşti mai tare decât credeam. Te las.

Mi-a mai spus o dată adresa bătrânilor şi a plecat.

Asta a fost prima noastră întâlnire după cinci ani de despărţire, din care trei de-a lungul cărora m-au crezut mort. Am apucat-o pe străzile goale pe care mergeau tramvaie ticsite, cu ciorchini de oameni pe scări, deoarece nimeni nu îndrăznea să meargă pe jos din cauza bandelor de soldaţi ruşi care îi jefuiau pe trecători ca să le vândă apoi hainele la negustorii de haine furate. În fiecare noapte erau omorâţi oameni care nu cedaseră sau care încercaseră să scape de urmărire, în loc să-şi scoată cuminţi de pe ei paltoanele şi celelalte haine. Câteodată erau omorâţi şi cei ce nu protestau, şi erau apoi găsiţi în cămaşa care nu mai putea fi vândută din cauza găurilor de la împuşcături.

XVI

M-am dus la ai mei. Locuiau într-o singură cameră, ticsită de mobilă şi slab luminată. Am bătut la uşă şi am intrat fără să aştept. S-au întors spre mine şi m-au privit, neîncrezători şi speriaţi. Uniforma mea sovietică era de vină. Tata s-a apropiat de mine nehotărât. Mi s-a părut mai mic, mai puţin congestionat de mâncare şi băutură. Chipul lui s-a luminat brusc; mă recunoscuse. M-a strâns tare în braţe, închizând ochii. Mama s-a ridicat şi ea de pe scaun. Albise mult de când nu o văzusem. S-a îndreptat spre mine cu braţele deschise. Şi ea mi s-a părut schimbată, mult mai mică şi mai fragilă. Faţa îi era ofilită şi îi curgeau lacrimile pe obraz. Apoi a făcut un pas înapoi, şi-a şters lacrimile cu vârful degetelor şi m-a măsurat din cap până-n picioare, cu un aer critic:

– Ce-i cu tine? Ce e cu uniforma asta? Am crezut că e un rus care a venit să ne jefuiască.

– Lasă-l în pace, spuse tata. Stai jos şi povesteşte-ne. Te credeam dispărut. Ce ţi s-a întâmplat? Cum ai scăpat?

– Cine ţi-a dat adresa noastră? mă întrebă mama, după ce primul şoc al emoţiei trecuse. De altfel, bănuia răspunsul dar căuta un prilej să vorbească despre băieţii ei preferaţi. I-am spus că o am de la Erasmus. Tata spuse cu o falsă bonomie:

– De ce nu a venit şi el? Nu l-am mai văzut pe-aici de... destulă vreme.

Mama ripostă energic în locul meu, pe un ton cochet şi semeţ;

– De ce-i cerşeşti dragostea? Are alte treburi mai importante decât să vină să ne vadă. Trebuie să-şi cultive şi să-şi adore micul lui eu. (Iar către mine, cu o nepăsare plină de ironie: Şi, tu, croule, cum ţi se pare viaţa? Înţeleg că până la urmă ai întors şi tu foaia, ca şi Erasmus. Ai dreptate, e mai bine. Tu crezi în comunism?

– Bineînţeles.

– Ştii ce se spune: nu poţi să fii în acelaşi timp *şi* comunist *şi* cinstit, *şi* inteligent, nu poţi avea decât două din aceste calităţi în acelaşi timp; cinstit şi inteligent, dar nu comunist, inteligent şi comunist, dar nu cinstit, comunist şi cinstit, dar prost.

– Ba nu sunt inteligent, mamă.

– Şi când te gândeşti că e fiul meu! (Iar către tata:) Sângele tău vorbeşte în el. Ce amestecătură mai e şi ereditatea amărâţilor ăstora de copii!

Glumea, dar de formă. Mă întrebă:

– Şi ce vezi tu bun în teoriile astea? Noi, simpli muncitori, nu vedem decât hoţii, violuri, crime şi prizonieri îndoctrinaţi ca să-şi trădeze ţara.

Am făcut un efort ca să mă stăpânesc şi i-am explicat cu răbdare şi cât am putut eu de bine ceea ce consideram că poate să înţeleagă. Dar m-a întrerupt cu un zâmbet pătrunzător şi răutăcios;

– De ce încerci să mă convingi? Oare nu pentru că, de fapt, încerci să te convingi pe tine? Zelul tău e suspect, nu-ţi dai seama? Doar faptul că ai conştiinţa încărcată te face atât de ferm în aparenţă; dacă ai îndrăzni să te priveşti în faţă, ai fi pierdut.

În acest timp, tata mormăia cu un zâmbet absent şi mulţumit:

– Haide, haide, lasă-l în pace, de-abia a venit...

Când am plecat în sfârşit, am luat-o pe străzile pustii, însemnate ici şi colo de ruinele negre de fum ale caselor distruse de bombardamentele, când americane, când germane; mă întrebam ce căutasem la ei, ce mă mai ţinea legat de ei, atât de străin mă simţeam. (Îi iubeam, suntem legaţi indisolubil, acum sunt în închisoare din cauza mea, iar azi dimineaţă când m-am ras, pentru prima oară am observat pe faţa mea trăsăturile tatei; asta pentru că am îmbătrânit şi nu l-am cunoscut când era tânăr). Sau cel puţin aşa credeam; doar când vin alte necazuri, alte lovituri de la Dumnezeu, suntem în stare să cunoaştem adevăratele legături şi adevăratele structuri în care ne integrăm; tot aşa cum, doar cele mai cumplite răni ne fac să simţim organele din propriul organism, pe care

altminteri le ignorăm ca şi cum nu ar exista; niciodată nu simţisem masa şi existenţa plămânilor mei ca atunci când se umpluseră de sânge după ce fusesem rănit; acum, când sunt sănătos, nu-i mai simt.

M-am întors la hotel – *Hotel Camelia*, o coşmelie nenorocită lângă gara de Nord, unde o cameră fusese rechizionată pentru mine – şi portarul m-a oprit şi mi-a arătat ceva în direcţia unui coridor pe pereţii căruia umezeala desenase hărţi geografice ale unor ţări inexistente. Avea un zâmbet obscen pe o faţă nerasă şi lucind de jeg;

– Sunteţi aşteptat, domnule locotenent.

Într-adevăr, acolo, între cei doi palmieri pitici şi cele două fotolii din pluş roşu, sub portretele oficiale ale regelui şi ale reginei atârnate pe perete, sub care erau un fel de poze de bâlci cu capetele lui Roosevelt, Stalin şi Churchill, mă aştepta sora mea, Valentina. Şi ea se schimbase mult, părea că a crescut, era subţirică în mantoul ei de astrahan negru cu guler de hermină care îi sublinia tenul mat, cu ochii ei negri, cu părul aproape albastru de negru ce era, şi gura frumoasă care se îngroşase. Îmi zâmbea cum nu-mi zâmbise niciodată; cu blândeţe, cu un strop de remuşcare şi de ruşine, şi plină de afecţiune. Ne aşezarăm faţă în faţă în acele fotolii scârboase, pătate, unsuroase, în care cu siguranţă vomaseră atâţia beţivi.

– Ce fericită sunt că trăieşti, şopti Valentina. Mi-am făcut multe probleme din cauza ta, sau mai degrabă din cauza mea. Cu toţii am crezut că ai dispărut... că ai căzut pe front. Şi când ne-am văzut ultima oară, amândoi, atunci, ţii minte, îmi dorisem să ţi se întâmple ceva. Şi pe urmă, în toţi aceşti ani, am crezut că ţi s-a întâmplat, că ai murit, pentru că aşa îmi dorisem eu.

– Dar vezi că nu mi s-a întâmplat nimic. De fapt, am fost cam măgar atunci cu tine. Dar nu aveam altă posibilitate să fac rost repede de bani, şi aveam nevoie ca să pot pleca cât mai departe.

– Da, da, trebuia să pleci. Acum te înţeleg. Sau poate doar am impresia că te înţeleg. M-a sunat Erasmus şi mi-a spus că locuieşti aici, şi am venit. Nu e băiat rău, ştii, e doar foarte nefericit. Întotdeauna a suferit că nu e frumos ca...

Se opri de teamă că m-a jignit, deoarece știam și eu că sunt cel mai puțin arătos și cel mai puțin inteligent dintre frații mei, dar nu mă deranja. Continuă apoi repede ca să nu-mi dau seama;

– Dar Cristian e într-o pasă și mai proastă. Ar trebui să-l vezi. Trece printr-o criză groaznică, bietul de el, știi din ce cauză, nu? Ți-a povestit Erasmus? Bine a făcut. Cristian a început să o urască pe mama, nu vrea să înțeleagă că e bolnavă, sărmana, e iresponsabilă, nu-și dă seama ce face, a fost totuși de două ori internată într-o clinică de boli nervoase, și e la o vârstă, în sfârșit, știi tu...

Apoi tăcu. Tăceam și eu. Pe urmă, fără să mă privească, șopti:

– De mai bine de doi ani vreau să vorbesc cu tine... de mai bine de doi ani credeam că nu voi mai avea prilejul să stăm de vorbă, și că te-am pierdut...

Îi curgeau lacrimi pe obraji fără ca chipul ei să se schimbe în vreun fel, cum se întâmplă cu cei care plâng; nici nasul, nici ochii nu i se înroșeau. Mă privi în față și îmi spuse:

– În ziua aia, știi, pe insulă... nu s-a întâmplat nimic... nimic ireparabil. Știu că e o tâmpenie ce spun... și că asemenea... asemenea detalii nu contează... dar mă crezi, nu-i așa?

– Bineînțeles că te cred. Nu te frământa. A trecut.

– Dar Filip... Filip! spuse ea, și lacrimile îi șiroiau pe față. – Era atât de drăguț, bietul de el! Atât de drăguț! Era urâcios și desfrânat, dar îmi pare atât de rău de el! Atât de bun și... bietul de el...

Vocea i se sugruma. Începusă-și scotocească prin poșetă, scoase o batistă și își ascunse fața în ea. Gâfâia prin batistă, sufocată de lacrimi.

– Nu știa... era un copil... nu știa nimic pe lumea asta... nu-și dădea seama...

I-am luat mâna și am mângâiat-o, încercând să o liniștesc; i-am vorbit cu blândețe ca să se calmeze. În sfârșit, își reveni; avea acum ochii și nasul roșii, zâmbi în timp ce-și punea batista udă înapoi în poșetă;

– Ai o batistă uscată?

I-am dat-o pe a mea care era atât de murdară încât,

văzând-o, avu un zâmbet şi o dădu deoparte. Îşi şterse faţa cu gulerul de hermină şi se ridică.

– Mulţumesc lui Dumnezeu, tu trăieşti. Vino să te sărut!

Mă sărută pe obraz şi ieşi. Am mers cu ea să opresc un taxi, apoi m-am întors şi am urcat în camera mea ai cărei pereţi erau pătaţi de excremente de muscă, şi care avea acelaşi miros dulceag pe care îl au toate hotelurile vechi de mâna a doua, de la Viena până în fundul Rusiei. M-am aşezat pe un scaun şi am căzut pe gânduri.

În primul rând, am realizat cât de mult s-a schimbat tata. Fără putere, rătăcit în această lume nouă, avea un zâmbet stângaci şi jenat, iar ochii albastru deschis erau umili – sau mai degrabă umiliţi. De când s-a văzut ruinat, cu casa distrusă şi pământurile pe cale de a fi împărţite la ţărani, tata mânca, bea şi fuma lucruri mult mai proaste decât înainte. În propriii lui ochi, era terminat. Inima mi se strânse de milă, dar nu m-am lăsat prins în cursă; în ţara asta erau milioane de ţărani care nu ştiau ce înseamnă să mănânci pe săturate, poate doar la Paşti şi la Crăciun. Chiar în acest moment, prietenul meu Romeo Romanescu primise cu siguranţă o gamelă de supă ce semăna a borâtură, şi dormea pe scânduri goale unde mişunau păduchii şi ploşniţele; şi cu el erau zeci, sute de mii. „Mila trebuie să fie pe măsura suferinţei"!, mi-am spus. Nu ştiam că mila nu se măsoară şi nici nu se repartizează, că nu poate face obiectul nici unui plan sau raţionament; ea trebuie să fie indivizibilă şi nesfârşită. Căci, în timp, ni se poate întâmpla să vedem cum mila noastră, în aparenţă fără justificare la un moment dat, îşi găseşte într-un târziu o justificare neaşteptată şi teribilă; în clipa de faţă, tatăl meu stă întins pe scândurile goale, şi îi e tare frig, şi hârdăul miroase îngrozitor, iar el nu ştie nici când i se va da drumul, nici dacă i se va da vreodată, sau va muri în închisoare, de foame, de mizerie şi deznădejde. Greşeam atunci, împietrindu-mi inima cu argumente de etică socială, în camera mea de la *Hotelul Camelia*, şi acum, iată că sunt pedepsit.

Dar în momentele acelea, inerţia inimii, încetineala minţii mă stăpâneau mai mult decât în prezent, şi ca dovadă încercam să cred în acea soluţie atât de înşelătoare, superficială şi crudă, care este comunismul. Iar acum sufăr pentru că atunci

am fugit de suferință și pentru că am crezut că sunt nevinovat, când de fapt nici un om din lumea asta nu rămâne nevinovat în fața sa, cu excepția copiilor mici de tot: dacă poți spune *Eu, iată-mă, sunt nevinovat, sunt unic*, mulțumirea de sine sau, mai rău, orgoliul stupid, sunt mai vinovate decât o crimă făptuită de un bețiv puțin la minte. Cum stăteam acolo împietrindu-mi inima cu ajutorul economiei politice și al determinismului istoric, cineva bătu la ușă, o deschise și l-am văzut pe Cristian, iar peste umărul lui privirea curioasă a portarului. Cristian intră și trânti ușa. Mă măsura cu un aer mohorât, tulburat și nerăbdător. Era tot frumos, dar altfel. Seninătatea lui curată – de fapt, un fel de a spune, pentru că doar pruncii sunt curați – dispăruse, era mai matur, îi creștea mai multă barbă – de altfel, ar fi trebuit să se radă – părea că nu s-a spălat de mai multe zile și că a dormit îmbrăcat. Purta un pardesiu prea subțire, murdar și ros, care fusese al unei persoane mai mici de statură și cu brațele mai scurte.

– Bine că măcar tu mai trăiești, zise Cristian așezându-se pe celălalt scaun.

– Cine ți-a telefonat, Erasmus? m-am interesat. Voiam să înțeleg: mi s-a părut deodată că Erasmus fusese mai bucuros că ne-am revăzut decât aș fi crezut. Dar Cristian nu-mi răspunse, se uita la uniforma mea. Apoi, brusc, începu să vorbească înflăcărat:

– Ai făcut bine! Ai făcut bine! Asta e singura, unica soluție. Tot restul este o porcărie abjectă! Proprietari! Toți sunt proprietari – sau dacă nu, sunt proprietatea stăpânilor lor! Iar noi, cu toții, nu suntem decât produsele educației, și deci ale societății. Eu, de pildă, nu puteam să acționez altfel, nu puteam să fiu altul decât am fost, nu-i așa? Tu nu crezi?

Am presimțit că răspunsul meu, ca atunci în fața întrebării sergentului Tudor, urma să fie de fapt nesatisfăcător. Cristian era prea neliniștit pentru ca un răspuns rațional, oricare ar fi fost el, să-l poată mulțumi. Și așa cum îi răspunsesem muribundului, sau primarului a cărui soție fusese omorâtă, i-am confirmat prostește că, într-adevăr, societatea etc. Dar Cristian începu deodată să râdă cu un aer necuviincios și cinic;

– De fapt, noi suntem nevinovați, nu-i așa? Societatea e

de vină. Sau ereditatea. Sau corpul nostru. Dar în primul rând societatea.

– De îndată ce am înţeles acest lucru, i-am răspuns destul de nemulţumit de râsul lui şi de lipsa mea de putere de convingere, nu ne mai putem descărca de responsabilitatea noastră pe seama societăţii. De îndată ce am înţeles dialectica istoriei omenirii, avem datoria să contribuim la rezolvarea definitivă...

Cristian redevenise serios;

– De acord, de acord, şi voi face tot ce se aşteaptă de la mine. Dar trebuie să-ţi spun; asta nu mă ajută să mă vindec. Nu pot să-mi uit greşeala. Degeaba o fac vinovată pe fosta mea proprietară, vreau să spun pe mama ta, şi societatea burgheză, am sentimentul că o fac din laşitate, şi că sunt în continuare responsabil, şi vinovat. Şi mi-e frică.

– Frică de ce?

– Frică de pedeapsă, spuse el privindu-mă drept în faţă, dar fără să mă vadă.

– Să fim serioşi, Cristian. Ce spui tu e superstiţie.

Mă fixa în continuare cu ochii măriţi şi privirea dusă;

– Ştiu asta, mi-am spus-o şi eu, sunt resturile unei mentalităţi depăşite, înapoiate, preştiinţifice şi chiar prelogice, ale unui animism produs de o societate cu economie semi-feudală... dar eşti sigur că nu există în viitor o rezervă de suferinţă pentru mine? Cum o voi putea crede absurdă în momentul în care va veni, când cu simt că nu va face decât să restabilească echilibrul stricat din vina mea? Trebuie să văd cu orice preţ absurditatea acolo unde va fi doar dreptate? Iar pe de altă parte, dimpotrivă, mă întreb următorul lucru; societate burgheză, foarte bine, putregai, tot ce vrei – dar de ce a trebuit ca mama noastră să fie mânată de asemenea egosim, de o sete de a poseda şi de a stăpâni atât de teribile? Şi de ce mi s-a întâmplat mie şi nimănui altuia? Nici o analiză de clasă şi de structură economică nu mă poate smulge din această dilemă.

– E o falsă problemă, i-am spus. Problema cu adevărat vitală este transformarea societăţii.

– Sigur, aşa e, răspunse el cu un zâmbet umil şi încurcat, dar îndărătnic – sigur, bineînţeles, dar aceste probleme

neesențiale sunt uneori dureroase, deși sunt de acord că sunt lipsite de importanță, și chiar inexistente dacă le privești din punctul de vedere al istoriei și al luptei de clasă, da, evident, dar... ce să faci, să le ignori? Ar însemna să te faci că nu le vezi. Evident, în societatea comunistă nu va mai exista invidie, gelozie, furie, ranchiună, ură, nici vanitate, și nici dorința de a domina într-un fel sau altul, una sau mai multe ființe, nu o să ne mai mințim pe noi și nici pe alții, nu o să mai înșelăm, nu o să mai dorim lucruri imposibile sau care, bucurându-ne pe noi, îi vor face pe alții să sufere, nu va mai exista inegalitate și deci nici deosebire între oameni. Dar până atunci? Până atunci, duc povara a ceea ce am făcut, și nu pot să mă conving că sunt nevinovat și că în locul meu vinovate ar fi societatea, sau familia, sau economia, sau libidoul. Chiar dacă aș crede într-un Dumnezeu atotputernic, care ar fi deci vinovat de tot ce am făcut eu, nu aș putea accepta că el este singurul vinovat: e problema lui, sau a societății, sau a libidoului; dar eu rămân eu însumi, și vinovat pentru că sunt eu, și liber; nu există nici societate, nici libidou, nici ereditate care să justifice toate astea, știu că aș fi putut acționa altfel și că orice explicație deterministă care ar avea pretenția că mă eliberează de iluzia libertății și culpabilității mele nu ar fi decât o fugă într-o falsă iresponsabilitate, o falsă eliberare, ca o beție. O asemenea eliberare e dubioasă, nu am încredere în așa ceva, eu nu vreau să mă eschivez. Am fost un prilej de suferință pentru cineva, și știu că asta e rău și că sunt vinovat, și că va trebui să îndrept lucrurile și să plătesc. Suferința care mă așteaptă mi se va părea dreaptă și normală, o voi accepta, am meritat-o. Căci inconștiența mea nu era inocență. Inconștiența este un păcat. Eram prea satisfăcut de mine însumi, și prea inert ca să catadicsesc să mă trezesc și să fac efortul de a înțelege.

– Da, erai cam inconștient, am spus, și i-am povestit cum asistasem fără să vreau la scena de lângă fântână. Roșii – ultima oară când l-am văzut roșind:

– Nu mă gândeam la ceva rău... dar e adevărat, nu e o scuză. Nu există nici o scuză pe lume, pentru nimic, pentru nimeni. Nici pentru ea!

– Iart-o. E nebună.

– Nebunia, ca şi boala, e delăsare! exclamă el. Am găsit această definiţie în *Muntele vrăjit*; e cea mai groaznică delăsare, acea *Liederlichkeit*. Şi pasiunile, viciile, poate chiar şi vârsta şi moartea înseamnă moliciune, te fac să cedezi, să te laşi purtat de inerţie, ai vrea să trăieşti ca plantele, ca mineralele! Dar suferinţa ne însoţeşte şi ne trezeşte cu şuturi în c...

– Să ne trezească... de ce? În ce scop să ne scoată din inerţie? *Spre ce* să ne îndrepte?

Cum mă privea cu ochii lui mari albaştri, larg deschişi şi care se făcuseră strălucitori, deodată se întunecă la faţă şi ridică din umeri;

– Nu ştiu.

– Vezi? Nu poţi face nimic altceva decât să serveşti cauza... este singura rezonabilă din câte cunoaştem sau, cel puţin, cea mai bună. Trebuie măcar să încerci să fii un bun activist.

Indispoziţia intelectuală şi emoţională în care se afla Cristian devenea încet, încet, fizică; se agită pe scaun bombănind;

– Da, dar şi aici e ceva care nu-mi prea place, faptul că transferi responsabilitatea „la nivel superior", înspre partid, că te laşi condus...

– Asta te face să ieşi din dinamica destinului tău individual şi să intri în felul acesta în dialectica istoriei.

Dădu din cap neîncrezător;

– Crezi că putem ieşi din destinul nostru individual? Crezi că putem ieşi din geometria euclidiană, sau din fizica clasică, crezi că putem abandona pământul plat pentru un spaţiu cu mai mult de trei dimensiuni, pentru un univers cuantic, şi pentru un pământ rotund? Nu, bătrâne, suntem, cel mult, în amândouă în acelaşi timp, trăim în istoria socială şi în destinu nostru personal în acelaşi timp, iar păcatul, ca şi suferinţa, ca şi dreptatea sunt probleme ale destinului meu individual, din care nu pot ieşi, aşa cum nu pot să sar peste propria mea umbră.

Se ridică:

– Plec, e târziu.

– Ce e cu zdreanţa asta de pardesiu pe tine?

– E de ocazie. Pe al meu mi l-au furat ruşii. Am fost tâmpit, m-am bătut cu ei ca să nu mi-l ia. Unul era înarmat, dar am avut noroc, cred că nu avea gloanţe, şi în loc să tragă mi-a dat cu patul puştii în ţeastă, dar eu am scăfârlia tare, şi atunci mi-am lăsat paltonul şi am şters-o pentru că erau prea mulţi. Ceilalţi erau invalizi, aveau un singur picior, şi mă loveau cu cârjele. Nişte c... ari. Le trebuiau bani să se cherchelească ...

Se aplecă să-mi arate cicatricile încă roşii printre buclele lui negre şi lucitoare.

– Dar eu nu confund socialismul cu aceşti indivizi nenorociţi, spuse el. Ştiu foarte bine că ideea este bună, şi că doar oamenii o înţeleg, uneori, greşit, sau o aplică anapoda. De altfel, au suferit mult. Dar de ce? De ce a trebuit să sufere atâta?

– Pentru că nemţii le-au invadat ţara. Nemţii şi noi.

– Da, dar de ce a trebuit ca ţara lor să fie invadată? Poate pentru că sunt atât de sălbatici, atât de plini de cruzime şi de ură încât au atras suferinţa asupra lor, tocmai pentru că trebuiau să se trezească din acea barbarie. Nu e decât o ipoteză, bineînţeles, şi chiar şi aşa e îngrozitoare. E mai comod să crezi în absurdul travestit în legi ale naturii şi ale istoriei, decât în dreptate şi în pedeapsă – mai ales în cazul în care am avea multe datorii de plătit. E mai comod, şi de aceea e suspect.

Ieşi şi am mers cu el până în hol unde portarul ne privea prin ceaţă, ameţit de somn. În pragul uşii, Cristian se întoarse şi îmi puse mâna pe umăr;

– Tu ai dreptate. Toate celelalte sunt probleme secundare. Tu mi-ai dat exemplul cel bun. Când n-o să mai ştiu ce să fac, am să vin să-ţi cer sfatul. Căci trebuie să acţionez, trebuie să compensez, să ispăşesc, să îndrept. Altfel, nu aş mai putea trăi. Odată, la început, am vrut să mă omor. Dar nu am avut curajul. Atunci, cel puţin trebuie să acţionez. Hai, du-te la culcare.

Şi o porni cu paşi mari. M-am uitat după el până ce a dat colţul. Întorcându-mă să intru în hotel, am văzut, din direcţia opusă, un cazac călare traversând strada în diagonală. Avea o

manta lungă şi o sabie mare într-o teacă neagră; cu mânerul afară, era o coşcogea armă asiatică ce se bălăngănea în ritmul calului, lângă cizmă. Se făcu nevăzut şi strada rămase pustie. Deodată, am auzit o mişcare iute lângă zidul unei case. Era un animal foarte agil şi la început am crezut că e o pisică, dar în ultimul moment mi-am dat seama că, ieşit pe răsuflătoarea unei pivniţe şi dispărând imediat în cea a casei vecine, era de fapt un enorm şobolan, foarte gras, devorat cu siguranţă de păduchii purtători de tifos exantematic.

XVII

A doua zi, am fost trimis împreună cu o echipă de tineri să sabotăm o întâlnire politică organizată de unul din partidele burgheze. Era pe Calea Griviței; case joase, unele arse de bombele incendiare de anul trecut, vitrine goale, cafenele cu câteva mese, ceainării jalnice, tramvaiul liniei 6 care făcea un zgomot de fiare ruginite, atât de ticsit încât unii călători stăteau în picioare pe tamponul din spate, agățați de marginea platformei ultimului vagon; era spre seară, pe o vreme mohorâtă.

De când mă întorsesem, dormeam două sau trei ore pe noapte, iar ziua abia mă țineam să nu cad din picioare. Mergeam în urma șefului nostru, Panait Petre, care înainta cu pași vioi. Prospero Dobre venea după noi împreună cu un grăsun mic de statură, cu ochelari, cu o față veselă și roșie, Arthur Zodie, ce îmi va deveni prieten. Un alt viitor prieten: un tânăr palid, un adolescent cu un aer sentimental și visător, ce înainta șchiopătând cu mare efort; era Leopold, proaspăt scos din închisoare la venirea rușilor, și care urma să mă dea pe mâna securiștilor peste cincisprezece ani. Mai era și Erasmus, mai erau și alții care veneau în urmă pe cele două trotuare ale străzii. Pe când ne apropiam de destinație, mulțimea era din ce în ce mai deasă și începea să blocheze strada. Pe deasupra capetelor, am văzut un tramvai oprit, înțesat de lume, al cărui vatman trăgea într-una de clopoțel. O patrulă de cazaci venea spre noi despicând gloata cu piepturile cailor. Ieșiră din îmbulzeală pe două șiruri, iar mulțimea se închise în spatele lor. Dar un bărbat reuși să-și facă loc, urmărit cu urlete de un grup. Bărbatul se repezi între cele două șiruri de călăreți, cu riscul de a fi răsturnat de cai. Urmăritorii nu avură curajul să se țină după el în acel spațiu îngust și alergau în paralel cu

şirul de cai, ţipând şi ameninţându-l cu pumnii pe cel urmărit. Ruşii nu păreau să remarce prezenţa acelor oameni şi nici pe cea a bărbatului refugiat între caii lor; priveau înainte, în gol, la fel de nepăsători şi de străini ca şi animalele. Când trecură prin dreptul nostru, l-am văzut pe bărbatul urmărit, era palid, cu gura deschisă, cu privirea rătăcită; alerga cu greutate, ţinându-se cu mâinile de crupele cailor din preajma lui, gata în orice moment să se poticnească şi să cadă, dar ştiind că dacă ar ieşi dintre cai ar fi pierdut. Cazacii nu-şi încetineau trapul uşor pentru a-l ajuta pe urmărit, iar acesta făcea eforturi tot mai mari ca să rămână la nivelul lor. În timpul ăsta, urmăritorii se aplecau să nu-l piardă din ochi şi să-l ameninţe cu urlete. O mulţime de camioane, de căruţe de la ţară, ieşite dintr-o stradă perpendiculară, ne împiedicară să vedem sfârşitul incidentului.

– Ce-a fost asta? l-am întrebat pe Panait Petre.

– Nu ştiu, spuse el grăbit şi absorbit de sarcina pe care o avea de îndeplinit. Făcea o muncă politică şi nu voia să se lase distras de nimic altceva pe lume. De altfel, nu am fi putut să ne dăm seama dacă individul era comunist, socialist, evreu, naţional-ţărănist, liberal sau legionar, sau dacă nu cumva se certase cu ceilalţi din motive fără legătură cu politica.

Am grăbit pasul: locul de întâlnire ne atrăgea ca un câmp electromagnetic. Şi eu mergeam cum nu mersesem niciodată la atac, poate doar la început; obsedat ca atunci când mergi să te întâlneşti cu cineva cu care ştii că vei face dragoste; şi criminalii merg aşa, stăpâniţi de imaginea mentală care le polarizează tensiunea interioară.

Am ajuns şi am pătruns în mulţimea densă care înconjura localul; tinerii care se ocupau cu serviciul de ordine îmi părcau descumpăniţi la vederea acelor indivizi jegoşi şi fără cravată care împingeau pe toată lumea ca să intre (ţinuta jerpelită era la modă printre cei de la Tineretul comunist, trebuia să avem o înfăţişare proletară). Ne împrăştiasem peste tot în sala prost luminată, care se umplea repede. Primul – şi ultimul – orator a fost un bărbat de vreo cincizeci de ani, cu părul argintiu, cu faţa trandafirie şi fără riduri, îmbrăcat sobru şi cu o cămaşă albă. Era un bărbat obişnuit să trăiască bine, nu venea de la vreo muncă grea, de la vreo

consfătuire de conspiratori nedormiţi, îmbibaţi de fumul de ţigară, de planuri fantastice, de pasiuni refulate şi de setea de a obţine cu orice preţ puterea. (Pe aceştia din urmă i-am revăzut de altfel mai târziu, când ajunseseră la rândul lor graşi şi bine îmbrăcaţi, şi proaspeţi; dar obsesia utopiei, practica politicii fără limite, prezenţa permanentă a pericolului mortal, folosirea violenţei, sentimentul de nelegitimitate, precum şi lipsa unui univers coerent în care să fi fost integraţi de la naştere constituie o boală subtilă care modifică pe nesimţite funcţiile vegetative, deformează carnea, impune o altă ţinută a corpului, un alt fel de a merge, alte gesturi, şi până şi tonusul vaselor capilare din pielea feţei; chiar ajunşi la putere şi prosperi, vechii conspiratori n-aveau niciodată înfăţişarea adversarilor lor, prea relaxaţi şi prea *confortabili*, rezonabili anemici, şterşi, în comparaţie cu dezlănţuirea feroce a tribunilor primelor momente şi cu fariseismul posac şi neînduplecat al activiştilor de astăzi, care nu exclude unele momente de umor gros şi o jovialitate de bătăuş.)

– ...deoarece naţiunea îşi va exprima în mod liber voinţa prin alegeri democratice, care se vor ţine sub egida Puterilor aliate..., tocmai spunea oratorul când o voce ţărăgănată şi fără nici o jenă comentă din sală:

– Tu nici măcar să te p... nu poţi fără Aliaţi, aşa-i?

Izbucniră râsete; am râs şi eu cât am putut de tare. Mulţi s-au întors indignaţi, făcând „ssst!" şi privindu-i furioşi pe bădăranii ca mine. Unii chiar strigară:

– Afară! Daţi-i afară!

– Şi de ce mă rog? Nu are voie omul să spună ce crede? Asta-i democraţie? strigă Panait Petre din colţul în care se afla.

– Dar de ce îl întrerupe pe orator? strigă, din colţul opus, o voce pe care am recunoscut-o a fi a lui Paraschiv Ionescu. Probabil că venise pe un alt drum, separat de noi. Am prins tactica şi am strigat la rândul meu:

– Lăsaţi-l pe om să spună ce gândeşte!

Un bărbat foarte solid şi cu umerii foarte laţi se ridică în mijlocul sălii şi începu să ragă vehement arătându-l cu degetul pe orator;

– Asta să-şi ţină gura! Toţi sunt nişte burjui, duşmani ai poporului, fascişti!

– Jos fasciştii! La moarte! strigară nişte voci, nu prea multe, dar împrăştiate prin toată sala. Acestea erau coordonate între ele, în timp ce încercările de a face linişte strigând „sst!" şi protestele se pierdeau. Doar zdrahonul care se ridicase în picioare în mijlocul sălii, îmbrăcat mizer, cu haine de ocazie, din postav gros ce îl arătau drept muncitor, servea drept ţintă nemulţumirii celor ce voiau restabilirea ordinii. În picioare, el continua să-l apostrofeze pe oratorul buimăcit, uluit, rămas fără glas la tribună, în faţa acestui atac atât de prostesc şi necuviincios:

– În faţa poporului ar trebui să intri în pământ! Lumea celor ca tine s-a terminat. Poporul vrea să fie condus de oamenii lui, nu de voi, umflaţilor! Gura! Fascistule!

– Moarte fascismului! strigarăm noi din sală.

– La moarte! ţipă Arthur Zodie cu o voce piţigăiată, făcută parcă să calce oamenii pe nervi şi să-i scoată din sărite. Am simţit cum mă cuprinde aceeaşi veselie isterică, acelaşi sentiment de triumf nerușinat, auzind vocile tovarăşilor mei, iar eul meu se topea cu iuţeală în acea euforie tulbure ce însoţeşte slăbirea baierelor, fără să poată elimina complet o urmă de nemărturisită ruşine.

Vecinii zdrahonului se ridicară în picioare – deşi el continua să-i domine cu statura lui – şi îi strigau în faţă:

– Stai jos! Afară!

Doi dintre ei îl apucară de braţe. Se întoarse în lături – avea un gât lung şi gros, ca de statuie şi ceva în gesturi şi pe figură care mă făcură să-mi dau seama că nu e muncitor, dar nu puteam să ghicesc ce este cu adevărat – apoi, cu o smucitură, se desprinse de ei, aruncându-l pe fiecare peste capetele celorlalţi în colţul lui. În acelaşi timp, urlă ceva ce nu am putut să înţeleg – poate un nume – şi deodată lumina se stinse în sală. Toată lumea sări în picioare şi se auzi un vacarm de strigăte şi chemări, tropăituri, voci aţâţate;

– Pe aici! Nu-l lăsa! Opreşte-l!

Cineva trecu prin faţa mea şi mă călcă pe picioare. M-am ridicat şi eu, îmbrâncit de necunoscuţi ce ţipau înspăimântaţi,

împins încoace şi încolo în beznă, şi am reuşit cu greu să ajung la ieşirea vizibilă prin dreptunghiul de lumină cenuşie care intra pe uşa deschisă dinspre Calea Griviţei unde se lăsase seara. Aici drumul era barat de camioane de muncitori, care înaintau cu mare încetineală, în timp ce ocupanţii lor fluturau drapele roşii şi strigau în cor;

– Jos fasciştii! La moarte! La moarte!

Oamenii îngrămădiţi pe trotoare ridicau pumnii spre muncitori, înjurându-i cu frenezie; aceştia le arătau drugi de fier lungi de aproximativ treizeci de centimetri. Într-un grup format din Panait Petre, Paraschiv Ionescu, Erasmus, Prospero, Zodie, Leopold şi încă câţiva, zdrahonul perora râzând:

– I-am făcut praf, nu. I-am avut!

Iar peste capetele noastre, adresându-se cuiva pe care nu l-am identificat de la început:

– Gata?

Apoi, către Panait:

– Nu-l recunoşti? El mi-a spus că aţi fost împreună la închisoare. A venit cu gaşca lui, s-au ocupat de portofelele burjuilor la ieşire.

Izbucni în râs. Era un bărbat tânăr cu trăsături de statuie greacă, mai ales nasul lung şi drept, dar privirea îi era tulbure, iar carnea care începea să se fleşcăiască dădeau capului său de atlet olimpian o înfăţişare grosolană şi tristă. Mai târziu Panait îmi povesti multe despre el; era un fost marinar, născut la Constanţa, copil din flori; marinarii englezi şi scandinavi şi prostituatele romînce şi grecoaice produceau odinioară asemenea exemplare de frumuseţe clasică prin bordele sau prin căsuţele pescarilor şi docherilor din cartierul Tomis. Panait mă prezentă marinarului, care se numea Mitu Busuioc, şi îmi spuse:

– Am fost împreună în Spania în brigăzi. Dar el a fost întâi la anarhişti.

– Nu erau aşa de răi anarhiştii, voi, ceilalţi, îi ponegriţi, zise Mitu Busuioc bine dispus. Ca dovadă că ne-au lăsat cu viaţă când au pus mâna pe noi, la Andujar, îţi aminteşti?

Panait îmi spuse:

– A evadat din trenul care îi ducea în Germania şi a făcut

treabă bună ca partizan în Franţa, până la eliberare, pe urmă a venit aici. E un tip grozav şi o inimă de aur, dar e cam smucit, l-au învăţat prost anarhiştii. Eram odată la Barcelona, îl întreb: „Ce faci, din ce trăieşti?" „Am trei taxiuri pe piaţă". Şi ştii ce erau taxiurile lui? Trei târfe!

În spatele nostru, Mitu îi spunea lui Paraschiv Ionescu:

– Toată chestia e să nu ştie niciodată de unde poate veni atacul, să nu se simtă niciodată în siguranţă. Dacă le e frică şi dacă se aşteaptă mereu să dea cineva peste ei, sunt deja pe jumătate terminaţi.

Leopold mă ajunse din urmă, şchiopătând, şi mă luă de braţ spunându-mi:

– Nu vii cu noi? E un miting studenţesc la Facultatea de Drept.

– Du-te, îmi spuse Panait, dar treci întâi pe-acasă şi pune-ţi uniforma, în felul ăsta, dacă e nevoie, ai să poţi închide gura indivizilor care vorbesc despre „patrie" şi alte chestii de-astea, poţi să le arăţi că ai Crucea de fier.

Nu glumea, era prevăzător, sau mai curând ştia care sunt argumentele adversarilor, că îi acuză deseori pe comunişti de lipsă de patriotism; nu puteam fi bănuit că nu mi-am servit patria chiar şi pe frontul de Est; ochii lui Panait sclipeau de inteligenţă şi de satisfacţie în timp ce îmi dădea acest sfat.

La Facultatea de Drept, pe culoare era deja întuneric. Câteva sute de studenţi se înghesuiau în amfiteatrul mare, la intrări erau grupuri compacte; cu spatele la catedră, o tânără se adresa sălii: era Sabina. Purta o rochie de culoare închisă cu un guler de pichet alb, ca o şcolăriţă săracă; îşi ţinea braţele firave şi albe la spate, iar faţa îi era palidă cu ochii strălucitori. Vorbea tare şi răspicat. Am fost atât de mişcat că o văd – spre marea mea surprindere, deoarece credeam că am uitat-o de tot – încât la început nu am înţeles ce spune. Pe urmă, încet, încet, deşi continuam să nu o văd decât pe ea, am început să-i prind cuvintele;

– ...nu vom mai accepta niciodată! Ne-am săturat de un regim care ne-a trimis fraţii şi soţii să moară cu sutele de mii la război. Trebuie să se termine odată cu războaiele, cu nedreptatea, cu corupţia! A sosit vremea ca oamenii cinstiţi şi

de bună credinţă din toate ţările să ia conducerea treburilor publice, să se construiască în sfârşit o lume mai dreaptă şi mai puţin nefericită, să nu mai fie niciodată războaie! Niciodată!

Era deopotrivă fragilă şi neclintită, îmbinare pe care nu am întîlnit-o decât la ea în asemenea măsură. În timp ce rostea ultimele cuvinte, ochii i se umplură de lacrimi. M-a trecut un fior. Sala aplaudă dar se auziră şi fluieraturi şi oameni care huiduiau.

Un tânăr se ridică şi strigă arătând-o cu degetul:

– Vânduţilor! Trădătorilor! Străinilor!

O hărmălaie nestăpânită izbucni în amfiteatru. Începură să se îmbulzească. Am strigat peste capetele celor care se aflau în faţa mea, cu vocea aceea cu care în timpul războiului încercam să mă fac înţeles peste explozii şi salve de tun, în clipele de mare primejdie – de atunci nu am mai scos niciodată sunetele acelea căci, slavă Domnului, animalul din mine a obosit.

– Vânduţi? Cine vorbeşte despre străini? Unde erai când noi crăpam de tifos şi ne mâncau păduchii în lagărele de prizonieri? Stăteai la căldură, la mămica! Ţi-ai văzut camarazii căzând lângă tine? Ştii tu, oare, cum e când eşti rănit de moarte şi când vezi cum îţi curge sângele din tine şi simţi că mori?

Am continuat în acelaşi stil, făcându-mi loc şi înaintând în sală, urlând ca un animal turbat cuvinte care îmi ieşeau din gură fără să ştiu cu o secundă înainte ce urma să rostesc. Evitam să mă uit la Sabina, deoarece simţeam că nu aş mai fi putut continua. Şi, în timp ce dezvoltam argumentele politice din vremea aceea ale partidului, cu o patimă ţâşnită parcă din măduva oaselor, produsă de şocul revederii Sabinei, în realitate voiam doar să fiu singur cu ea şi să facem dragoste; urletele mele dezlănţuite aveau un substrat sexual, deşi exprimau în acelaşi timp adevărul, fiindcă actele noastre au întotdeauna mai multe faţete la fel de întemeiate.

Mitingul a votat moţiunea propusă de Tineretul comunist. În dezordinea şi înghesuiala de la ieşire, am căutat-o din priviri pe Sabina, dar nu am văzut-o. Deodată, m-am trezit în faţa ei; nu o zărisem pentru că o căutam prea departe. Am

întins pe jumătate braţele spre ea, fără să-mi dau seama ce fac, iar ea făcu acelaşi gest întrerupt, apoi lăsă să-i cadă mâinile în jos. Zâmbea stângaci, timid, cu o uşoară ironie:

– Credeam că n-o să te mai văd niciodată, îmi spuse. Toată lumea credea că ai murit.

Apoi se întoarse spre un tânăr care stătea lângă noi, iar eu tocmai mă întrebam ce caută acolo şi mi-l prezentă:

– Soţul meu.

Era drăguţ, serios şi purta nişte ochelari care îi dădeau un aer studios. Îmi strânse mâna cu putere:

– Ai vorbit bine, tovarăşe.

Mă privea cu acea gravă admiraţie cu care un băiat de paisprezece ani se uită la eroul lui preferat, un campion sportiv sau altceva. Am plecat împreună, vorbind de una, de alta. La un moment dat, Cristian ne ajunse din urmă şi îmi strânse mâna:

– Foarte bine, bravo! Scutură-i, domnişorii ăştia trebuie să-şi dea seama că viaţa e o treabă serioasă. Haideţi, veniţi toţi trei, o să formăm o coloană ca să manifestăm.

Era şi el înfierbântat de baia de descătuşare nervoasă în care se amestecau strigăte, aplauze, întreruperi, discursuri dezlânate construite pe afirmaţii, pe întrebări pătimaşe, sau simple „trăiască!..." şi „Jos!..." Alerga de la un grup la altul şi sfârşi prin a forma o coloană – cu toţii fuseserăm sau soldaţi sau membri ai organizaţiilor paramilitare, chiar şi fetele învăţaseră să meargă în cadenţă şi în rânduri strânse, eram cu toţii copii născuţi şi crescuţi între cele două războaie mondiale. Pe bulevardul Elisabeta tramvaiele se opreau în faţa noastră, trecătorii staţionau pe trotuare, în restaurante clienţii se ridicau de la mese şi se uitau pe geamurile mari fără perdele, în timp ce noi înaintam în cadenţă pe asfaltul violet, sub becurile electrice prea slabe, scandând lozincile partidului – mi le amintesc, tactica momentului era disocierea regelui şi monarhiei de partidele burgheze, deoarece monarhia avea încă adeziune în rândul maselor de ţărani, aşa că strigam:

– Regele şi ma-se-le! Regele şi ma-se-le!

Frânt după atâtea nopţi petrecute în discuţii sau „făcând

agitație", și zguduit de dublul șoc pe care îl avusesem revăzând-o pe Sabina și găsind-o măritată, un scurt moment nu am mai auzit zgomotele din jurul meu; nu mai vedeam decât niște guri mari deschise, chipuri depersonalizate și schimonosite de efortul de a striga, și m-am gândit că asemenea orificii vii scandaseră cu câțiva ani înainte lozinci fasciste, sau strigaseră „urrra!" pe front, în românește și în rușește, și că vom continua cu toții să urlăm până la sfârșitul lumii.

Când coloana noastră ajunse în dreptul terasei Cercului militar, o mulțime de oameni năvăli pe bulevard, venind de pe străduța care îl leagă de strada Belvedere. Toți erau furioși și urlau. M-am uitat rapid în jur, am luat-o pe Sabina de umăr și am împins-o în spatele meu. Am format cu toții un semicerc stând cu spatele la Cercul militar și la intrarea cinematografului *Arpa*, specializat în filme polițiste și western-uri, și întotdeauna murdar, plin de coji de semințe scuipate pe jos de spectatori, în marea lor majoritate elevi. Un mare număr dintre ai noștri se văzură despărțiți de restul coloanei prin sosirea adversarilor și împinși în josul bulevardului; am zărit o clipă capul lui Cristian cu buclele lui negre; era evident că se bătea cu agresorii noștri. Dar a trebuit să-mi mut atenția în altă parte căci ceilalți se aruncaseră deja asupra noastră, strigând, schimonosiți, cu ochii întunecați de ură. Am încercat să scap de loviturile de pumni, dar fără succes; încasam mereu în față și în corp, și dădeam și eu. Un tânăr înalt și solid se ridică pe vârfuri pentru a trimite niște pumni peste umărul meu și peste cap. M-am gândit că o lovește pe Sabina; m-am aplecat, i-am ochit tibia și i-am tras cu toate puterile o cizmă. Se prăbuși imediat. Vecinii l-au ridicat de subțiori. Deasupra strigătelor mulțimii, se auzeau focuri de pistol de la mare distanță. Golul lăsat de căderea tânărului, căruia probabil că i-am rupt piciorul deoarece era încă leșinat când ai lui îl transportau, a fost repede umplut de un alt grup care se aruncă pe mine. M-am bătut cu ei împărțind pumni orbește și primind și mai mulți. Deodată, o mică coloană ieși alergând și huiduind din Calea Victoriei; Cristian și încă câțiva alergaseră la cea mai apropiată permanență și aduceau întăriturii. Am tras-o pe Sabina în spatele balustradei ce mărginea terasa. Am privit de

acolo, la câţiva metri mai jos sub noi, mulţimea densă care blocase complet bulevardul. Fierbea ca o apă străbătută de curenţi violenţi. Sabina îmi spuse:

– Când am aflat că ai dispărut, multă vreme nu am vrut să cred. Dar, de fapt, totuşi credeam. Căzuseră atâţia încât nu era nici un motiv ca tu să scapi. Iar apoi, nu am putut să suport. Simţeam că am să mor şi eu. Îmi spuneam că pentru tot restul vieţii voi fi singură, era ca un deşert în faţa mea pe care nu l-am putut suporta. L-am luat pe acest băiat ca să-ţi ţină locul, ca să-mi pot imagina că eşti tu. Îţi seamănă puţin. În felul de a fi.

Râse încet. Apoi spuse:

– Dar eu pe tine te iubesc.

M-am întors spre ea şi am privit-o. Avea o zgârietură mare şi o lovitură la tâmplă din care curgea sânge, iar ea îl ştergea tamponând locul cu batista. Nu puteam să scot o vorbă. Ochii Sabinei se umplură de lacrimi. Spuse:

– Şi tu? Mă mai iubeşti?

– Nu ştiu, am răspuns în mod stupid. Sabina începu să râdă printre lacrimi:

– Ce figură eşti! Ce zăpăcit! Şterge-ţi nasul.

Căci îmi curgea sânge din nas şi, în mod mecanic, îl lingeam ca să scap de el. M-am şters şi mi-am dat capul pe spate ca să nu mai curgă.

– De fapt, e mai bine că nu ştii, deoarece el are încredere în mine şi nu aş putea să-l înşel, spuse Sabina, uitându-se cu atenţie la mine. Apoi lăsă privirea în jos. O priveam cu coada ochiului, cu capul pe spate, ca un pui care bea apă. Soţul Sabinei veni lângă noi:

– Gata! strigă el. Se cară!

Erasmus, Leopold, Zodie, Prospero se apropiau. Prospero, singurul care avea cravată – ce-i ajunsese sub ureche – strigă:

– Marx ne învaţă că o idee care câştigă masele devine o forţă materială. Va trebui să cotizăm ca să-i cumpărăm lui Arthur o altă pereche de ochelari.

Micuţul Arthur, care părea un butoiaş şi râdea cu dinţii lui strălucitori printre buzele sparte şi pline de sânge, spuse:

– Eu sunt foarte miop. Dar voi, care aveţi vedere bună, spuneţi-mi în ce direcţie se îndreaptă istoria?

– Înspre victoria forţelor progresului, răspunse Prospero. Căci, nu uita, Ministrul de Interne şi Poliţia sunt cu noi.

Au luat-o din loc bine dispuşi, căutând un vânzător de cartofi prăjiţi. Acolo ne-am despărţit, toţi se întoarseră la permanenţa Comitetului central, în afară de Sabina şi soţul ei care locuiau într-o garsonieră pe bulevardul Brătianu, şi de mine care m-am întors la Hotel Camelia. Portarul mă întâmpină, întinzându-mi cuţărul;

– Domnule locotenent, nişte ofiţeri ruşi v-au rechizionat camera. Mi-au luat tot etajul, au dat pe toată lumea afară, nu mai am nici o cameră liberă.

Eram frânt, deşălat, şi mă dureau loviturile pe care le primisem. M-am uitat în jur. Nu aveam unde să merg la ora aceea, nu aveam nici un chef să mă întorc la permanenţă, şi nici măcar nu ştiam adresa Valentinei sau a lui Cristian, iar la ai mei nu voiam să merg. Am ochit unul din fotoliile de pluş unsuros şi i-am spus portarului:

– Pune-mi cuţărul lângă fotoliu, o să dorm acolo.

– Nu e permis, domnule locotenent, zise omul.

Era răuvoitor, prăpădit, prost plătit, probabil că ruşii îl înghesuiseră, sau poate chiar îl bătuseră puţin, iar uniforma mea care semăna cu a lor nu putea să-i inspire simpatie. Dar eram prea obosit. M-am întins în fotoliu şi am închis ochii spunând:

– Lasă-mă în pace, dacă nu, o să-ţi pară rău.

Şi am încercat să adorm. Da, urma să luăm puterea, să organizăm şi să construim o lume mai bună. Dar cu ce mă încălzea pe mine asta? Cu nimic. Pe dinăuntru eram complet răvăşit. Risipisem totul, încurcasem totul. Politica cea mai limpede o fac oamenii care sunt în sinea lor cei mai confuzi; prin simplicitatea şi claritatea ei, aceştia încercară să compenseze haosul lor interior, iar bucuria adevărată le rămâne necunoscută. „Mâine, o să mă întorc la slujbă" îmi spuneam ca să mă liniştesc puţin. Activitate politică intensă, şedinţe, contacte, discuţii, discursuri, manifestaţii de stradă, toate în aşteptarea acţiunii revoluţionare armate. Dar în viaţa mea

personală, încurcasem totul şi, la drept vorbind, nici nu mai aveam ceea ce se cheamă o viaţă personală. Nu mai ştiam ce vreau – în afara ţelurilor fixate de partid. Dar *eu*, eu ce voiam? Ce simţeam? Nu mai ştiam! Cele mai profunde sentimente, am mai spus-o, se văd în acţiunile noastre. Dar *eu*, ce urma să fac? Acţiuni „juste din punct de vedere politic" cum se spunea în jargonul de partid. Dar pentru mine personal, tot ce aş putea face ar fi insuficient, incomplet – ba chiar, dacă aveam curajul să privesc lucrurile în faţă, mai mult decât insuficient, mai mult decât incomplet; greşit, eronat, condamnabil. Orice aş face.

XVIII

Nu mai aveam decât bucuriile aspre ale conspiratorului şi ale revoluţionarului. Ne plimbăm pe strada principală a unui orăşel, trecând printre ţăranii cu căruţele lor trase de boi, printre camioane hodorogite, mergând pe un trotuar unde, din loc în loc, sunt împrăştiate fire de paie, coceni de porumb, tot soiul de gunoaie. Casele sunt joase. doar pe Strada Victoriei sunt câteva cu două etaje, iar în dreptul lor vânzători ambulanţi oferă nişte bomboane roz, greţoase, sau nişte gogoşi fripte într-o grăsime de locomotivă. Suntem un grup de şase bărbaţi cu o figură oarecare, îmbrăcaţi sărăcăcios, doar Mitu Busuioc, cu aerul lui de atlet de circ în mizerie, iese puţin în evidenţă. Trecătorii nu ne bagă în seamă. Nimeni nu ştie că existăm şi, chiar dacă ar şti, nu ne-ar acorda nici o atenţie. Şi totuşi vieţile lor, ale tuturor acestor ţărani care umblă buimaci şi absenţi pe strada mare, ale acestor negustori mici şi mijlocii, ale acestor burghezi îmbrăcaţi ceva mai curat şi mai îu ton cu ţinuta occidentală, vieţile tuturor îşi vor schimba cursul din cauza noastră, nu mai târziu decât mâine sau poimâine. Întreg oraşul şi judeţul vor fi cu susul în jos, mâine sau poimâine, şi asta datorită nouă. Dacă în dimineaţa asta nu am fi coborât din trenul de noapte, care ne-a adus de la Bucureşti, în acea gară prăpădită cu cele trei birje trase de nişte cai corciţi, ţăranii şi orăşenii de-aici şi-ar fi dus mai departe viaţa lor obişnuită, cea pe care o mai duc astăzi când trec fără să bage în seamă mâna asta de trecători cu o înfăţişare oarecare. Dar vor observa în curând unele lucruri; vor afla noutăţi: vor începe să danseze de voie de nevoie, căci muzicanţii au sosit şi îşi cunosc partitura pe de rost.

Vorbeam de una de alta în timp ce mergeam pe strada mare; Panait îl întrebă pe Leopold;

– Ce faci, băieţaş? Îţi aminteşti de ultima noastră întâlnire?

Şi, întorcându-se către mine:

– Eram în celulă, aruncat pe nişte paie puse pe jos, plin de sânge, fiindcă mă bătuseră mai rău ca niciodată, şi văd că se deschide uşa, intră băiatul ăsta care se uită la mine cu nişte ochi... Erai un mucos, nu aveai încă optsprezece ani! Dar era şi el desfigurat, amărâtul. Indivizii îl întreabă: „El e, nu-i aşa? Îl cunoşti?“ Iar el: „Nu l-am văzut niciodată“. După care, uşa se trânteşte şi îl duc înapoi la prelucrare. Nu ne-am văzut decât după eliberare. Dar n-a prea îmbătrânit de-atunci, da, da, dragul meu, eşti tot un mucos; asta a fost, încheie Panait râzând cu blândeţe. Ţinea mult la Leopold, aşa cum de altfel, ţinea mult şi la mine, iar noi nu-i rămâneam datori. Formam ceea ce se cheamă un grup de adevăraţi camarazi, trecutul ne legase, prezentul ne apropia şi mai mult, iar imaginea mentală despre viitor ne făcea aproape identici.

Singurul care rămânea mai tăcut în sinea lui, independent şi critic, dar altfel disciplinat şi amabil, era Prospero Dobre. El se afla acolo doar ca spectator, dar asta o ştiam numai eu, şi preferam să cred că o spusese doar din dorinţa tinerească de a face pe grozavul şi că el, ca oricare dintre noi, era *de-ai noştri*, trup şi suflet.

Peste zi şi toată noaptea următoare, ascunşi într-o cameră din casa unui ceferist, am ţinut şedinţă permanentă; ţărani, soldaţi lăsaţi la vatră, muncitori de la fabrica de ţigări, singura de altfel din oraş, soseau pe drumul din spatele casei, de-a lungul gardurilor de scânduri date cu var. Noi, cei tineri, tăceam, lăsându-i pe Panait, Paraschiv şi Mitu să-şi facă treaba, fumând ţigări *Plugar*, la lumina unei lămpi de petrol ce fumega. Erau calmi, energici, siguri de ei înşişi şi de ceilalţi, convinşi că or să câştige partida: eram purtaţi de valul istoriei. Dimineaţa devreme, fără să fi închis un ochi, ieşirăm în strada plină de noroi, de care trase de boi şi de ţărani cu căciuli de blană şi haine groase de postav ţesut în casă; feţele erau brăzdate şi pământii, cu început de barbă – nu se rădeau decât duminica dimineaţa – şi, spre deosebire de cu o zi înainte, zi de piaţă, nu se vedea nici o femeie. Pe când mulţimea se scurgea încet spre centrul oraşului, la ferestre se

vedeau din când în când chipuri speriate ce se uitau dând uşor perdeaua la o parte, dar arătându-se cât mai puţin. Leopold mă întrebă râzând cu dinţii lui rari şi verzi – în copilărie avusese tulburări de calcificare, ce i-au lăsat probleme şi la gleznă:

– Ţi-e frică?

– Nu în mod deosebit.

– Nu ai curajul să recunoşti, nu-i aşa?

– Mă gândesc la ce avem de făcut. E o metodă bună, am învăţat-o la război.

– Mie mi-e frică de fiecare dată. De fapt, altfel nu ar fi distractiv. Pe când tu, tu faci pe eroul, aşa-i?

M-a surprins invidia şi răutatea din tonul lui: în comparaţie cu interogatoriile răposatei Siguranţe, experienţa pericolului pe care o trăisem în timpul războiului era nimica toată.

– Hai, lasă, dintre noi doi, eu sunt cel fricos, i-am răspuns, dar mi s-a părut că e prea preocupat de ale lui şi nu prea mulţumit cu ce spuneam. Lângă noi, Mitu vorbea tare mergând în mijlocul unui grup de ţărani:

– Sunt terminaţi, le spunea el. Gata cu serviciul militar, gata cu palmele şi cu înjurăturile, gata cu ofiţerii! Gata cu boierii! Acum noi o să luăm puterea, noi, muncitorii! Stăpânii căciulilor din blană de oaie îl ascultau, tăcuţi şi încordaţi. Mitu le arătă coloana de muncitori care venea dinspre cartierul Vădeni, în frunte cu Panait şi Paraschiv.

– Uitaţi-i pe fraţii noştri, vin! Haideţi, băieţi, înainte! strigă el cu acea voce anume pe care o are cel ce-şi rupe primul frâiele şi transmite şi celorlalţi acel subit dezechilibru, transformându-i brusc într-o mulţime, amibă colectivă ce nu cunoaşte decât furia sau spaima, şi nu se poate mişca decât înainte sau înapoi. Duceam un steag roşu şi mergeam în primul rând, eu în uniformă, deoarece trebuia înfrântă o străveche structură de comportament: văzând un ofiţer de partea lor, ţăranii prindeau curaj fiindcă toţi făcuseră armata şi războiul şi erau instruiţi să respecte galoanele, în timp ce soldaţii pe care urma să-i înfruntăm nu puteau decât să fie descumpăniţi văzându-se în situaţia de a trage în galoanele care însoţeau drapelul roşu. Leopold mă apucă de braţ, gest

de prietenie frățească care îmi făcu plăcere, deoarece niciodată acasă nu fusesem cel mare, cel ce ocrotește. Ajunserăm în piața primăriei, în fața micuței și sveltei catedrale albe, cu firide împodobite cu sfinți de toate culorile – Sfântul Aristotel, Sfântul Platon, Sfântul Fanurius – și a clădirii primăriei, în stilul bizantino-arab al Brâncovenilor. Piața era goală. Dar lângă primărie erau două tunuri cu spatele la clădire, din care nu se vedeau decât dreptunghiurile brun-verzui ale scuturilor și gaura neagră a gurii de foc calibru 47. Mai aproape de noi, la cele două colțuri ale străzilor perpendiculare care dădeau în piață, erau două mitraliere cu câte doi servanți culcați pe burtă în spatele trepiedului, și alături cutii de cartușe. Un ofițer în picioare aștepta lângă cea din stânga.

Aflaserăm că trupele garnizoanei, câteva sute de oameni, erau dispuse în formațiuni de apărare în jurul cazărmilor, al gării și oficiului poștal. Noi eram vreo două sau trei mii, fără arme. Ofițerul strigă de la distanță:

– Stai!

O voce subțire și limpede în această piață goală și rece. Murmurul mulțimii încetă.

Busuioc ne spuse:

– Ei, băieți, gata, să mergem.

Și o porni înainte. M-am luat după el, cu Leopold care era tot lângă mine, iar Prospero Dobre ne ajunse din urmă imediat, palid, uitându-se fascinat la cele două mitraliere care ne țintеau. Se simți o ușoară mișcare când un soldat care fusese în față se retrase în spatele scutului tunului din stânga. Auzeam foarte limpede zgomotul sacadat pe care îl făceau pașii noștri pe caldarâm, amplificați de piața goală.

Era momentul crucial: un soldat putea să-și piardă capul și să tragă, și atunci totul era pierdut. De aceea înaintam fără să ne grăbim.

– Stai! strigă ofițerul, un sublocotenent subțirel, galben la față; și lor le era frică, și că vor fi omorâți dar și să ne omoare. Le fusese frică și au tras în mulțime, în 1907, în 1918, în 1934, în 1941; istoria noastră e plină de răzvrătiri înăbușite. Acum, totul o să se schimbe, acum oamenii cu mâini aspre și căciuli

din blană de oaie or să ia puterea. Dacă nu cumva vreun soldat îşi va pierde capul şi va trage. O transpiraţie uşoară îmi acoperi corpul. Mitu ridică mâna:

– Noi suntem delegaţii! Vrem să vorbim cu colonelul!

Micul sublocotenent ne privi o clipă, nehotărât, apoi se aplecă să le spună ceva soldaţilor săi, şi ne răspunse:

– Nu mişcaţi! Dacă înaintaţi, tragem!

– Nu mişcăm, zise Mitu tare şi simţi nevoia să-şi aprindă cu ostentaţie o ţigară. M-am uitat la Prospero, care era livid, şi i-am spus pe un ton liniştitor:

– Gata, am reuşit.

Zâmbi nehotărât. Dintre noi toţi, el era cel mai curajos, pentru că el era acolo doar din curiozitate ştiinţifică.

Sublocotenentul se întoarse în viteză şi strigă că trebuie să mergem la primărie.

– Doar delegaţii! Nimeni altcineva, altfel trag!,

Am înaintat, trecând pe lângă mitraliori; aceleaşi figuri pământii ca şi manifestanţii, dar mai tineri şi fără căciuli de blană. Unul dintre ei ne aruncă o privire scurtă. Am străbătut partea goală a pieţii. Ofiţeri şi subofiţeri ne aşteptau în partea de sus a peronului. Am fost duşi la etaj, în biroul primarului. Colonelul care comanda garnizoana avea, ca şi tatăl meu, ca şi oratorul pe care-l întrerupsese Mitu, o faţă îngrijită, trandafirie, părul argintiu, puţină burtă şi o voce de tenor. Şi lui îi era frică, chiar mai frică decât nouă. Căci din biroul lui întunecat, cu stucaturi aurite şi portrete ale unor oameni de stat decedaţi, se vedea piaţa goală şi, în fund, străzile blocate de coloanele de manifestanţi.

– Cine sunteţi dumneavoastră, domnilor? întrebă colonelul cu o voce pe care enervarea o făcea mai ascuţită. Mitu Busuioc îi răspunse fără grabă;

– Suntem delegaţia frontului partidelor democratice, şi vă cerem să puneţi la dispoziţia noastră primăria şi prefectura. Daţi trupelor ordinul să se retragă.

Colonelul căscă ochii mari, se făcu roşu şi strigă:

– Sunteţi arestaţi!

– Nu vă pripiţi, zise Mitu calm. De ce să ne arestaţi? Noi nu suntem decât delegaţii, nu suntem conducătorii.

Conducătorii sunt acolo, pe stradă, în mulțime. Nu puteți aresta întreg poporul.

– Poporul? Ați adunat câteva sute de derbedei și vorbiți în numele poporului? Acest oraș are douăzeci de mii de locuitori. Câți sunteți? O mie? Două mii? Nu țara vă vrea, ci străinătatea, știți bine cine! Și, pe urmă, încălcați legile. Ce fel de democrație este asta, să veniți să ocupați cu forța sediul autorităților?

– Democrație, este ce vrea poporul, domnule colonel, spuse Mitu. Iar poporul vrea puterea. Nu numărul contează. Ei reprezintă elementul conștient al poporului. Și dacă nu le cedați locul, o să vi-l luăm cu forța.

Colonelul se stăpâni și rosti printre dinți:

– Vă rog. Veniți să-l luați.

– Credeți că soldații vor trage în frații lor? Sunteți sigur de ei?

Privirea colonelului șovăi abia vizibil. Apoi:

– Încercați, și o să vedeți.

Leopold interveni pe neașteptate, pe un ton blând și insinuant:

– Vreți vărsare de sânge? Asta vreți? Vor fi sute de morți. Toți, concetățeni de-ai dumneavoastră, frații voștri. Și credeți că rușii vor accepta așa ceva? Noi suntem comuniști, probabil v-ați dat seama. Înțelegeți ce înseamnă acum să tragi în comuniști. Mareșalul Antonescu este prizonier, și va fi condamnat la moarte și împușcat. Roata istoriei nu se poate întoarce înapoi. Armata Roșie este aici, și în Ungaria, și în Cehoslovacia, și în fața Berlinului. Iar englezii și americanii sunt aliații rușilor. Credeți că or să vi se aducă mulțumiri și felicitări că ați dat ordin să se tragă în oameni de bună credință? Mâine, poate, și Hitler va fi prins, judecat și spânzurat. Nu vi se cere nimic altceva decât să predați localurile primăriei și prefecturii către partidele democratice. De ce vă amestecați în politică? Sunteți militar. Militarii nu ar trebui să facă politică, nu se pricep, și atunci se termină prost, l-ați văzut pe mareșalul Antonescu. Dacă nu îl împușcă rușii, o să-l împușcăm noi. Iar regele, așa cum știți, l-a arestat chiar el și l-a predat rușilor. Și atunci?

A urmat o lungă tăcere. Ne uitam toţi fix la colonel. Mitu îmi făcu semn cu cotul. Era rândul meu. Am început:

– Domnule colonel.

Tresări şi îmi aruncă o privire furioasă:

– Cine sunteţi? De ce nu vă prezentaţi? Ce căutaţi aici? Sunteţi ofiţer?

M-am prezentat conform regulamentului, dar fără convingere, indiferent. Strigă:

– Sunteţi un trădător! Aţi merita să fiţi împuşcat!

Am replicat cu bună ştiinţă, din ce în ce mai stins şi mai lipsit de respect:

– Am fost decorat pe front cu coroana României cu spade, şi cu Crucea de fier, şi pe urmă am făcut şi frontul de vest. Am fost prizonier doi ani de zile şi apoi rănit mortal. Şi dumneavoastră vreţi acum să mă împuşcaţi, mă faceţi trădător. Ce aţi înţeles din tot ce s-a petrecut? Vreţi ca toate astea să mai ţină? Dar nu se mai poate aşa! Aţi face mai bine să vă gândiţi la ce vă aşteaptă dacă faceţi pe prostu'!

În timp ce vorbeam, m-am pus între el şi fereastră şi m-am aşezat cu spatele la ea. Mi-am scos din buzunar pistolul, care nu era încărcat, şi am încheiat pe un ton de comandă, sec şi vulgar:

– Pune mâna pe telefon şi dă ordin trupei să se întoarcă în cazarmă!

Se uită la pistol, apoi mă măsură cu privirea. Ochii lui albaştri deschis erau sticloşi de furie şi spaimă. Semăna cu tata. Ştiam că o să cedeze, şi asta îmi rupea inima.

În încăpere, toţi tăceau. Încremeniţi, ceilalţi ofiţeri nu se clinteau. Colonelul rămase între ei şi mine. Întinse mâna spre telefon, ceru cazarma şi dădu ordinele. L-am ţinut cu noi până ce tunurile trase de caii lor mici se puseră în mişcare spre Strada Victoriei, străjuită de magazine cu obloanele trase. Colonelul plecă fără să se uite la noi şi fără să spună un cuvânt, deşi Mitu îi vorbea ca unui copil, promiţându-i că totul se va aranja, asigurându-l că a făcut bine, că oamenii aveau să-i fie recunoscători. Mie îmi era ruşine că-l umilisem pe acest om care nu era probabil nici bun, nici cinstit, nici curajos, dar de unde era să ştiu? Şi chiar aşa, nu era tot un om, fratele meu, semenul

meu, aproapele meu? „Susținător al unei clase condamnate de istorie", îmi spuneam, același argument de economie politică, gata să-mi dea o mână de ajutor ca să-mi împietresc inima. Mă uitam pe fereastră la piața plină de oameni, la țăranii care urcau pe peronul clădirii. „De ei trebuie să ne fie milă, ei contează" – ceilalți nu-mi erau frați. Evrei, ruși, germani, sunteți frații mei? Burghezi, sunt eu, oare, paznicul vostru?

În spate, tovarășii mei râdeau, se băteau cu palma pe spate, și auzeam pași, voci puternice, uși care se trânteau, o zarvă nemaipomenită în toată primăria. Ușa biroului se deschise, iar Panait și Paraschiv intrară, bine dispuși să se ia, mucaliți, de Mitu și ceilalți.

– Tovarășe prefect, i se adresa Leopold lui Mitu, nu aveți cumva o sinecură pentru un prieten politic?

– Ai vrea s-o ștergi cu banii primăriei, nu-i așa? Hai, că te știu! spunea Mitu râzând.

Prospero se apropie de mine să-mi spună;

– Simți cum e când te duce valul istoriei?

– E foarte plăcut, am spus; e senzația victoriei, ca la război, când ocupi o poziție după ce ai cucerit-o și când nu simți nimic, doar un fel de descurajare. În acea clipă, orașul în care sosiserăm în ajun, necunoscuți și fără importanță, tremura de spaimă în spatele perdelelor și obloanelor lăsate, așteptând să vadă ce soartă îi pregăteam. O s-o afle cu toții la momentul potrivit, îmi spuneam cu o satisfacție rece și tristă, uitându-mă la obloanele trase. De altfel, ceea ce făceam era spre binele lor, sau cel puțin spre binele celor mulți. Țăranii, de pildă, erau mulțumiți, îți dădeai seama după tonul vocilor lor groase, fericite, pe care le auzeam în anticameră.

Dar, așa cum învățasem la război, era aproape la fel de umilitor să fii învingător ca și învins. Când ești învins, suferă animalul orgolios, feroce și agresiv; când ești învingător, suferă omul, de umilință, de disperare că a murit semenul său. Și iată acum că victoria politică era, ca și cealaltă, însoțită de suferința celui învins. Aveam nevoie de un triumf care să nu fie plătit nici cu sângele, nici cu lacrimile, nici cu durerea cuiva. Dar care? Unde? Cum?

XIX

Chiar în acele zile, o sută de mii de persoane demonstraseră în Piaţa Palatului regal cerând puterea pentru comunişti. Mitraliere aşezate pe acoperişurile hotelului Athénée-Palace trăseseră în ei în timp ce marele Diocleţian Sava, discipolul iubit al Anei, ţinea discursuri mulţimii, căţărat pe statuia ecvestră a primului rege din dinastia care îşi trăia ultimele clipe. Apoi sosise Vâşinski, procurorul proceselor lui Stalin, bătuse cu pumnul în masă, impunându-i ultimului rege al ţării constituirea unui cabinet democratic în care să fie incluşi şi comuniştii. Acum partidul era la putere, atât în capitală cât şi în provincie. Abia întors la Bucureşti, am fost întâmpinat de prieteni încă surescitaţi după ce demonstraseră sub tirul gloanţelor. Arthur Zodie, cu ochelari noi pe nas, mă primi desfăcându-şi larg braţele prea scurte:

– L-ai văzut pe Erasmus? Deci nu ştii? E un erou, a fost rănit. Hai să-l vedem, vrei? Ai unde să stai? Te întreb pentru că tocmai am obţinut majoritatea în comitetul studenţilor medicinişti, aşa că am ajuns tartorele cantinelor şi camerelor, şi pot să te plasez undeva. Nu e nevoie să faci medicina, eu, de exemplu, sunt student la clasice. Cum s-a comportat Prospero? Cum ţi se pare ţie, bătrân mercenar, că ne comportăm noi, intelectualii, în focul luptei? Leoplold mi-a spus că ai fost la înălţime, şi că, o clipă, a crezut că eşti gata să lichidezi un tată de familie cu drept de pensie. Şi cum ţi se pare Leopold? E grozav. Ca o flacără: arde, trosneşte, se vânzoleşte. Nu e genul tău, tu eşti genul calm şi plin de surprize. Ai zice că eşti un onest tehnician militar şi, când colo, te dovedeşti un terorist de elită. Se pare că ai cucerit inima fostului anarhist pe care l-aţi lăst acolo ca prefect, când ai vrut să-l ucizi pe acel tată de familie – şi de regiment. Toate astea le ştiu de la Leopold care

mi-a spus că l-ai ajutat să înainteze în faţa mitralierelor când îl durea piciorul, ştii că-l doare când se schimbă direcţia vântului, or, nu putem spune, bătrâne mercenar, că direcţia vântului nu s-a schimbat, acum bate de la Răsărit, şi o va ţine tot aşa cel puţin o jumătate de secol. Îmi place de tine că eşti serios, nici nu-ţi vine să zâmbeşti când auzi ce-ţi spun. Sau eşti doar tâmpit, frumosul meu ofiţer?

Am găsit un Erasmus ursuz, instalat într-o cameră de spital unde nu avea decât un singur vecin – partidul se ocupase de toate; această rană urma să fie începutul strălucitei cariere de *activist* a fratelui meu mai mare.

E rănit în partea posterioară, zise Arthur, în partea posterioară a pulpelor, şi nu pentru că ar fi încercat să dea bir cu fugiţii în momentul în care au început să tragă, ci tocmai se întorcea să vadă dacă nu-l strigă cineva pe nume.

– Dacă aveai cinci centimetri mai mult, te-ar fi nimerit pe tine în cap, zise Erasmus răutăcios; dar cum eşti o stârpitură, a trecut peste tine şi m-a lovit pe mine în picior.

Arthur zâmbea bine dispus.

– Eroare, eroare! exclamă el. Mai multe gloanţe m-au nimerit în cap, dar cum capul meu era în altă parte, ca de obicei, gloanţele nu au întâlnit nici o rezistenţă şi şi-au văzut de drum... Vă las să staţi de vorbă, mă duc să-l caut pe un prieten, doctor, care lucrează aici la secţia Sonaţi.

Şi ieşi. Vecinul lui Erasmus se întoarse cu faţa la perete şi oftă.

– Nu trebuie să vorbim încet, spuse Erasmus, e sub efectul calmantelor.

– Vezi că nu eşti aşa de rău cum vrei să pari, ai jucat bine, i-am spus. Dar el ridică din sprâncene:

– Dar e adevărat că am vrut să fug, Arthur crede că glumeşte, dar e adevărat, răspunse el. De altfel, toată lumea fugea încoace şi încolo, o mulţime de câteva zeci de mii de indivizi în care se trage nu stă pe loc. Te uiţi ciudat la mine. Mă admiri că am curajul să fiu lucid?

– Cel puţin pe ăsta îl ai, am bombănit, nemulţumit. Ai boala să te calomniezi singur. De ce te urăşti? Viaţa ta are un sens, eşti prins într-o mişcare istorică, acţionezi în conformi-

tate cu propriile tale convingeri, şi ai cochetăria cretină de a nega cu orice preţ tot ce este onest şi rezonabil în tine şi în jurul tău! Fă-te repede bine şi treci la lucru, ai să vezi cum, în felul ăsta, se vor rezolva toate aceste false probleme pe care ţi le faci.

– Religia, opiumul popoarelor, activitatea politică, opiumul activistului, zise Erasmus râzând ironic. Ştii ce-mi lipseşte ca să fac carieră? Doar înclinaţia de a mă amăgi când şi unde trebuie. Dar o să mă descurc şi fără ea, ai să vezi. Iar ţie, îţi doresc să nu te trezeşti niciodată, şi îţi promit să nu mai fac nimic care ar putea să te trezească.

Conversaţia noastră devenea tot mai ostilă şi mai puţin plăcută, iar vecinul lui Erasmus mormăia ceva în somn, când Arthur îşi vârâ capul prin uşa întredeschisă:

– Mergem?

M-am despărţit destul de rece de Erasmus şi am luat-o după micuţul Zodie. Pe coridor, trecând printre infirmiere şi vizitatori, am auzit că mă strigă cineva. M-am întors şi am recunoscut-o pe Silvia, prietena mea din spitalul unde am fost internat, după ce fusesem rănit. Se uita la mine şi îmi surâdea, îmbujorată, blondă – câţiva cârlionţi îi ieşeau de sub boneta albă – cu faţa puţin prea lată şi buzele puţin prea cărnoase. I-am zâmbit cu o privire lacomă şi i-am cerut numărul de telefon:

– Am să te sun cât de curând! i-am spus, strângându-i mâna cu putere; era durdulie şi-ţi venea s-o mănânci.

– Foarte bine, foarte bine, spuse Arthur în timp ce ne îndepărtam; nu suntem asceţi, e primăvară, lumea e a noastră, iar vântul bate de la Răsărit. Mercenare, îţi trebuie o cameră, mă ocup eu de chestia asta.

Într-adevăr, împărţeam cu el o cameră cu două paturi în căminul studenţilor medicinişti. Şi pentru că erau interzise vizitele intime ale persoanelor de sex opus, stăteam cu Silvia sprijiniţi cu coatele pe marginea ferestrei şi priveam în stradă, în timp ce în spatele nostru, în cameră, somiera de oţel a patului scârţâia sub mişcările pe care le făceau Arthur cu prietena lui.

La Bucureşti era primăvară, şi în curtea din faţă tufele de liliac înflorite ne îmbătau cu parfumul lor. Castanii, de-a lun-

gul străzii, erau plini de ciorchini albi şi roz. Jos, la intrare, studenţi costelivi stăteau de vorbă cu fete încălţate cu şosete albe şi pantofi fără toc; toţi erau prost hrăniţi şi plini de o enervare, de o excitaţie abia stăpânită. Unul din ei era Prospero Dobre. Se uită în sus şi mă salută râzând:

– Arthur nu-i acolo?

Silvia îşi lipi şoldul şi coapsa, suple şi calde, de mine. Arthur şi prietena lui oftau.

– Ba da, se întoarce, a coborât să dea un telefon.

– A făcut o teză strălucită despre „Heraclit şi gândirea dialectică", strigă Prospero. (Studenţii comunişti erau printre primii).

– Habar n-am! i-am spus râzând, căci Silvia îşi mişca şoldurile, lipite de mine, şi mă excita.

– Şi pari mândru de chestia asta, trogloditule! spuse Prospero. Arthur îmi puse mâna pe umăr; era roşu, transpirat, cu ochii lucitori.

– Te caută Prospero, i-am spus făcându-i loc la geam, lui şi prietenei sale. Silvia şi cu mine ne-am întins pe patul meu. Era lacomă şi fierbinte; era goală pe sub fustă, ştia că nu ne putem permite să ne găsească cineva dezbrăcaţi. M-am cufundat în gura şi în sexul ei, pline de forţă, arzătoare şi umede, până la prăbuşirea în calmul de la sfârşit. Nu ne întâlneam decât pentru asta. Schimbam doar câteva vorbe. Ea lucra toată ziua la spital, eu la permanenţa partidului şi la cazarmă. Fiecare putea fi trimis pe neaşteptate în altă parte, părăsindu-l astfel pe celălalt. Nu ştiam nimic unul despre altul, dar ne-am fi putut recunoaşte pe întuneric, după cum făceam dragoste. Prietenia noastră era sexuală, funcţională, într-o lume funcţională în care înfloreau şi liliacul, şi tifosul exantematic, şi în care în plină foamete şi ciocniri de stradă se anunţa construirea socialismului, umanitatea raţională.

Am luat-o a treia oară de la capăt, când Arthur strigă:

– Gata! Urmarea în numărul viitor, mă plictisesc aici, lăsaţi-o pe mâine!

Dar nu l-am ascultat. Apoi, în timp ce mă încheiam la pantaloni, Silvia sări jos din pat şi spuse aranjându-şi fusta:

– Mâine? Habar n-avem ce o să fie mâine.

Îşi aranjă cozile în mica noastră oglindă de bărbierit. Ţinea două agrafe între buzele umflate de muşcăturile mele.

– Mişcarea suprarealistă română preconizează erotizarea proletariatului, spuse Arthur. Ar trebui să includem acest punct în programul partidului, nu crezi? De ce nu râzi? Mă întreb cum de pot să locuiesc cu tine, eşti aşa plictisitor, greoi, doctrinar, mi-e silă de tine.

– Păi, tocmai de-asta, te stimulez, i-am spus râzând.

Ne-am condus fiecare prietena acasă – Silvia era de gardă în noaptea aia şi, oricum, pentru ea, acasă era la spital. Pe stradă, unde lumina electrică nu ardea decât din loc în loc deoarece becurile erau ţintele favorite ale soldaţilor beţi, Silvia îmi spuse:

– Am noroc că am avut deja tifos, epidemia se întinde, bolnavii stau câte doi în pat.

Tramvaiele treceau arhipline, ca de obicei; de multe ori, beţivi nenorociţi care băuseră pe nemâncate se încăierau sau se aruncau unii pe alţii în mijlocul drumului. Dar străzile erau pustii pentru că toată lumea se temea de borfaşi. La o intersecţie, am zărit un poliţist care alerga cât îl ţineau picioarele, după cineva; dispăru, apoi am auzit câteva împuşcături. Silvia se lipi de mine şi spuse:

– Mă întreb ce ne pregăteşte ziua de mâine. Ţie nu ţi-e frică?

– De ce să-mi fie frică?

– Păi... că o să păţeşti ceva cu uniforma asta a ta, sunt mulţi care ţi-ar rupe-o în bucăţi. Mie îmi fac mutre numai pentru că sunt înscrisă la socialişti. Dar pe voi, comuniştii, lumea vă urăşte.

Un trasor se înalţă spre cer, însingurat şi silenţios şi, odată ajuns sus, se stinse. Am luat-o de talie şi i-am prins sânul în palmă; era cald şi greu. I-am spus:

– Nu-ţi face griji. Mai ales când suntem împreună.

– Aşa e, spuse ea, nu trebuie să ne gândim, trebuie să...

Şi se lipi de mine, întinzându-mi buzele. Am mai făcut o dată dragoste, în picioare, printre ruinele unei case arse în urma bombardamentelor de anul trecut, apoi mi-am văzut de drum.

Când m-am întors în cameră, Arthur dormea, şi am început să mă plimb desculţ, scoţând din când în când capul pe fereastră ca să respir aerul parfumat al nopţii. Îmi spuneam că din mine nu a mai rămas decât trupul, căruia îi mergea bine, care era satisfăcut, şi o inteligenţă şi o energie care erau în slujba cauzei, devenisem deci funcţional, şi poate nu era aşa de rău, generaţiile viitoare urmau să se bucure de perfecţiune, de plenitudinea vieţii, noi, noi eram funcţionali, funcţie a revoluţiei şi a construcţiei viitoare a noii societăţi. Dar în mod curios, nu reuşeam să-mi imaginez nimic concret despre această fericită omenire viitoare, şi eram nemulţumit, nefericit, nesatisfăcut. Irosisem totul, îmi pierdusem familia, pe Sabina, pe mine însumi, nu mai rămăsese decât acest rest, acest corp, această energie, această inteligenţă. Cel puţin, dacă ar putea fi altora de folos. M-am lăsat din nou cu coatele pe pervazul ferestrei. Strada era pustie. Deodată, am văzut farurile unui automobil şi o maşină care se apropia în mare viteză. În timp ce a ajuns în dreptul meu şi se îndepărta, am auzit peste uruitul motorului vocea unui bărbat care răcnea ca un nebun, de spaimă, de durere, de disperare, nu ştiu. După câteva secunde, urletul se pierdu înăbuşit de zgomotul motorului, apoi şi acesta se făcu mai slab, se îndepărtă, dispăru. M-am culcat: asemenea incidente nu aveau nimic deosebit. „În linii mari, e clar şi logic, îmi spuneam, dar în amănunt, e absurd, complet delirant". O mare parte a universului era absolut de neînţeles. Trebuia să n-o bagi în seamă. Cum, să închid ochii? Nu, nu mă puteam hotărâ să nu văd. Am să privesc totul în faţă. Şi, până la urmă, am să înţeleg.

XX

Dar ceea ce îmi rămânea să privesc ţintă, dacă puteam, era ura concetăţenilor mai anticomunişti. De sfântul Mihail, în anul acela, 1945, se adunară în Piaţa Palatului să-l aclame pe rege de ziua lui. Erau câteva zeci de mii. Noi, pretorienii noului regim, păzeam clădirile Ministerului de Interne şi ale C.G.M.-ului, în care aceştia încercau să intre. De data asta, lucrurile se petreceau invers decât în dimineaţa în care ocupaserăm primăria din N... Acum noi eram firavele cordoane de soldaţi, şi ei masa dezlănţuită, nesfârşită, care începea după cei câţiva metri pătraţi de asfalt gol care ne despărţeau şi ţinea până la grilajul care împrejmuia Palatul regal. (Mai departe, dincolo de grilaj, era curtea de onoare mare şi goală, faţada, colonadele de piatră îngălbenită, iar pe acoperiş, catargul cu stindardul pătrat brodat cu lei, cu blazoane şi coroane, ornat cu franjuri aurii, fluturând în bătaia vântului supărător: regele era în palat.)

Era suficient ca mulţimea să facă acei câţiva paşi şi ne trezeam înghiţiţi, călcaţi în picioare. Uitându-mă scurt într-o parte şi în cealaltă, mi-am dat seama că mitralierele se mişcau în mâinile soldaţilor; le tremurau mâinile. Le era teamă că vor fi strânşi de gât de această mulţime cu mâinile goale, dar şi să tragă în nişte oameni neînarmaţi şi să-i ucidă ca la abator. În faţa noastră nu erau decât chipuri schimonosite, ochii holbaţi, guri căscate care urlau. Mă uitam la ele şi ştiam că acum el şi voluntarii de lângă mine aveam chipul ofiţerilor şi soldaţilor care păzeau deunăzi piaţa primăriei: chipuri livide, înspăimântate la gândul că vor trebui să masacreze oameni, sau terorizate că vor fi masacraţi în mod ruşinos de o mulţime dezlănţuită. Suntem funcţionali: pretorieni, mulţimi – nici o diferenţă, deşi numele sunt altele; de aceea suntem fiinţe umane şi ne recunoaştem unii pe alţii.

În stânga mea, mulțimea se apropiase în mod periculos; niște eleve de la un liceu de fete făcuseră câțiva pași înainte și aruncară un fel de praf în ochii soldaților; aceștia își lăsau armele din mână, se ghemuiau urlând, cu mâinile la ochi. Am tras o rafală cu pistolul mitralieră deasupra capetelor și am strigat:

– Înapoi! Dacă nu, tragem în plin!

Panait Petre, care mai era încă ofițerul politic al batalionului, ieși în spațiul gol și urlă, arătând cu degetul trotuarul din fața barului Continental:

– Cine coboară de pe acest trotuar va fi împușcat!

Se apropie de mine cu pași repezi, concentrat și furios:

– Le aruncă soldaților cu sare în ochi!

Niște soldați aduceau câteva fete și pe camarazii lor care gemeau, acoperindu-și ochii cu mâinile. Dar nu m-am mai uitat după ei fiindcă în aceeași clipă un grup de bărbați și de femei treceau alergând pe lângă mine; târau un bărbat căruia îi curgea sânge din nas. Avea o față rotundă, un cap rotund, iar ceilalți îl priveau cu o ură dementă, absolut ieșită din comun, și îi strigau ceva în urechi, fără ca eu să pot înțelege ceva în acel vacarm produs de zecile de mii de oameni care își ieșiseră din fire. Dar cel mai mult te frapa graba maniacă a acestui mic grup, și mai ales faptul că bărbatul pe care îl duceau cu ei mergea cu același pas, în același ritm, iar fața îi era lividă, privirea năucă și obsedată: cu toții împlineau un ritual, iar omul se integrase în grupul lor unde juca un rol tradițional și multimilenar. M-am întors spre Panait care se oprise o clipă să observe scena:

– O să-l omoare.

Nu mi-a răspuns. În acel moment, câțiva indivizi au străpuns primele rânduri și au traversat cu un pas hotărât spațiul gol în care riscau să fie omorâți. Uluit, văzând cum intră printre soldați, l-am întrebat pe Panait ce e cu ei;

– Sunt agenți în civil, îmi spuse, fac fotografii în mulțime ca să recunoaștem mutra fasciștilor, dar dacă sunt prinși nu mai scapă.

În fața noastră, mulțimea se mișca în valuri mari care, dintr-o dată, se puneau în mișcare spre unul din punctele pieții și, îndepărtându-se, oamenii păreau că fac toți aceeași

mişcare mecanică din picioare, ca nişte fire despicate de ceai, cum mai văzusem cândva în plină stepă, la cotul Donului, când armata distrusă se retrăgea în dezordine – de fapt o altă ordine decât cea a raţiunii umane. Tot aşa, exista o lege secretă, o ordine aproape vizibilă prin transparenţa ei, în această mişcare identică, perpetuată de zecile de mii de fiinţe, ca în serile când albele libelule zboară pentru împerechere deasupra Dunării.

Striviţi de grilajul palatului, mii de oameni strigau ritmat sloganuri monarhiste, dar palatul rămânea mut, fără nici o mişcare la ferestre. Singur, pe acoperiş, în vârful catargului, stindardul flutura în bătaia vântului aspru.

– Strigă oamenii lui, şi el nu iese la balcon, i-am spus lui Panait.

– La ce bun? S-a terminat, totul s-a aranjat.

Un autobuz, verde, trecu încet în direcţia hotelului Athénée-Palace. În spatele geamurilor, capete cu părul tuns scurt priveau mulţimea care se aduna în jurul maşinii, aplauda, întindea braţele, îi ovaţiona: erau militari americani de la Comisia aliată, şi nu păreau să înţeleagă ce se petrece. Panait îi urmări cu privirea şi se întoarse spre mine, rânjind şi făcând cu ochiul. Dar nu am avut timp să ne felicităm de prostia americanilor, pentru că mulţimea din faţa noastră, ţinută la distanţă de scurtele rafale trase din când în când deasupra capetelor, începu să scuipe înspre soldaţi, huiduindu-i. Oamenii se aplecau mult în faţă, se îndoiau din mijloc, pentru ca scuipatul să ajungă cât mai departe.

Am fost chemat la comandant, care se găsea în clădirea C.G.M.-ului. I-am transmis comanda unui camarad şi am plecat dând colţul străzii Boteanu. La câţiva zeci de metri de mine, un grup de oameni se adunase şi loveau cu bastoane, cu umbrele, cu pumnii în cineva care era la pământ. Între mine şi acest grup se întindea pe asfalt o baltă de sânge proaspăt, lungă de mai bine de doi metri; erau câţiva litri de sânge acolo. Am trecut repede, impresionat de dezgustul imens al acestor oameni care scuipau către voluntari: niciodată nu văzusem nişte oameni atât de indignaţi şi de scârbiţi, ei scuipau ca înspre ceva greţos şi abject, un excrement sau o putreziciune.

În curtea C.G.M.-ului am dat peste aceeaşi indignare, de data asta de la soldaţii care îşi aduseseră acolo camarazii orbiţi de sarea ce li se aruncase în ochi şi ale căror urlete se auzeau printr-o fereastră deschisă. Grupuri de civili, arestaţi în momentul în care mulţimea respinsese trupa, erau păziţi de soldaţi ce-i ameninţau cu puştile; dar fetele în uniformă – cu şort de saten negru, rochie pepit, alb cu negru, guleraş alb de pichet, nerujate şi cu părul prins în cozi – nu mai semănau deloc cu ce fuseseră: le-am recunoscut doar după îmbrăcăminte, căci capetele le erau acum umflate monstruos, de două ori cât capul unui om. Tocmai când treceam, doi soldaţi o ţineau pe una de mâini, iar un al treilea îi trântea cu toată forţa palme grele, luându-şi avânt. Şi ei erau indignaţi şi revoltaţi; nu trăseseră ca să nu ucidă oameni neînarmaţi şi, în schimb, erau orbiţi cu sare de bucătărie, scuipaţi în faţă; de fapt, erau nevinovaţi şi indignaţi, revoltaţi moralmente, ca şi ceilalţi. Iar fetiţa privea cu nişte ochi rotunzi şi ficşi, retraşi în orbite, precum cei ai bărbatului care era dus în fugă, probabil pentru a fi omorât.

La puţin timp după aceea, chiar în ziua în care ziarele au publicat ştirea executării mareşalului Antonescu, mă aflam într-un tramvai înţesat de lume, ca de obicei, toţi cu piepturile lipite de ale celorlalţi cu fesele strivite de burţi, alături de bărbaţi transpiraţi, încinşi, cu feţele stacojii. Unul din aceştia mă fixă îndelung cu nişte ochi întunecaţi şi reci, asemeni unor pietre şlefuite. Îmi aruncă în faţă respiraţia duhnind a tutun:

– Uite-l pe ăsta cu uniforma lui, voi ne omorâţi, trădători împuţiţi!

Şi îşi drese glasul adunând un scuipat lipicios pe care mi-l azvârli în faţă.

– Daţi-l jos! Daţi-l jos! începură să strige ceilalţi, în timp ce scuipatul mi se prelingea încet pe faţă înspre bărbie. Mă înghesuiră, mă ridicară pe sus; tramvaiul s-a oprit în scârţâit de frâne. În ultimul moment, cineva îmi trase un picior în fund şi mă trezii în patru labe pe trotoarul murdar. M-am ridicat, mi-am şters faţa şi gâtul şi am plecat pe jos, simţind dureri puternice în genunchi şi la mâini. „Eu, niciodată", îmi

spuneam. Niciodată. Nu voi urâ niciodată. Pe nimeni. Pentru nimic. Era prea uşor să urăşti, toţi în jurul meu nu făceau decât să urască: îi urâseră pe comunişti, pe legionari, pe evrei, pe ruşi, ruşii se urâseră între ei, şi acum îi urau pe nemţi şi pe noi, iar acum noi ne uram la rândul nostru unii pe alţii. Eram prinşi într-un mecanism iar eu voiam să ies din el, să stau deasupra acestei secreţii de ură în care ne scăldam cu toţii şi pe care cea mai mare parte dintre noi o fabricam fără încetare; dar asta nu însemna că am să stau deoparte, voi triumfa în chiar miezul acestei uri, voi rămâne calm şi senin. Şi nu există nici un alt mijloc vizibil de a pune capăt acestei grozanice epidemii, în afara socialismului şi comunismului.

Am stat de vorbă despre toate acestea cu Panait care devenise cel mai bun prieten al meu. Stătea în biroul lui, la permanenţa Comitetului central, cu coatele pe masă şi cu mâinile strânse una în alta, într-un gest de profundă linişte interioară.

– Trebuie să-i înţelegi, îmi spuse. Conştiinţa lor e modelată de societatea burgheză. Au fost crescuţi într-un spirit de nedreptate şi lipsă de omenie, au ajuns să creadă în mod sincer că umilinţa, războiul, persecuţiile, şomajul, crizele, ideologia mistică şi iraţionalismul, toate astea sunt firești, sunt bune şi merită să fie apărate. Iar noi, care vrem să schimbăm toate astea, care vrem să le transformăm conştiinţa printr-o educaţie raţională, materialistă, ştiinţifică, în ochii lor noi suntem nişte monştri. Când nu ai argumente, prejudecăţile se prefac în ură. Ei urăsc pentru că nu sunt în stare să răspundă. Şi, ştii, majoritatea nici măcar nu au interese materiale de apărat, cea mai mare parte dintre ei sunt funcţionari mărunţi, intelectuali, conţopişti, care vor trăi mai bine în socialism decât acum. Dar ei vor să-şi păstreze conştiinţa care li s-a insuflat când erau mici. Nu vor să se schimbe, atâta ştiu. Şi atunci, nu mai rămâne decât forţa. Toate acesta le sunt explicate cu cea mai mare răbdare. Dar dacă nu vor să înţeleagă, trebuie forţaţi, e spre binele lor. De fapt, asta e dictatura proletariatului. De aceea e atât de important să ştim cine o mânuieşte, care îi sunt resorturile, cine intră în componenţa ei. E nevoie de indivizi lămuriţi, puri din punct de vedere moral.

Mă privi gânditor şi îmi spuse:

– Ştii, e foarte important ca Securitatea statului să fie compusă din tovarăşi *de nădejde*, pentru ca indivizi necinstiţi sau capabili de slăbiciune şi incorectitudine să nu se strecoare în rândurile ei. Ea va aplica dictatura proletariatului şi, aşa cum o va aplica, aşa va fi şi dictatura, aşa va fi ea în ochii maselor. Îţi dai seama ce responsabilităţi presupune treaba asta?

Tăcu din nou o clipă, apoi continuă:

– Eu trec zilele astea la trupele de Securitate. Vrei să vii să mă ajuţi?

Uimit, nu am răspuns pe loc:

– Avem nevoie de băieţi ca tine într-o asemenea treabă, continuă el. Tocmai ca să nu intre indivizi de alt soi, care ar putea compromite cauza.

– Nu mai vreau să trag în oameni, am spus. Eu am terminat, gata, n-am să mai trag niciodată în nimeni.

Presupun că nu m-a crezut; aflase, dimpotrivă, că luasem primăria şi îl ameninţasem pe colonel cu pistolul în mână, dar nimeni nu ştia că atunci nu avusesem nici încărcător, nici glonte în pistol. Panait spuse:

– Dar nu e vorba despre aşa ceva! Va trebui să acţionăm în aşa fel încât, tocmai, să nu mai fie nevoie de arme, să nu mai fie nevoie să tragem în oameni! Lucrurile vor trebui organizate în aşa fel încât violenţa să devină inutilă şi imposibilă. De fapt, e vorba de prevenirea violenţei, şi nu de altceva! Te interesează sau nu? Sau ţi-e frică? Nu va fi o treabă uşoară, te previn.

– Greutăţile sunt pentru mine un semn bun, de lucrurile uşoare mă feresc, i-am promis.

Era mulţumit. Îmi spuse:

– Ai să vezi, o să-ţi placă. E o treabă de inteligenţă, nu de forţă. Forţa trebuie să fie prezentă ca să descurajeze orice tentativă reacţionară, asta-i tot. O să avem camarazi de nădejde, or să vină Mitu şi Paraschiv şi alţii. O să-ţi placă, ai să vezi.

Am urmat cursuri de marxism, mi-am desăvârşit educaţia

politică şi am devenit ofiţer în trupele de Securitate. În timpul acestei ucenicii intelectuale, am descoperit că alesesem totuşi, calea cea mai uşoară. Camarazii mei înghiţeau totul fără să rumege, fără grija de a controla dacă era adevărat sau nu. Simţeam că aş fi putut face un efort – nu prea mare, probabil – ca să accept şi eu odată pentru totdeauna aiurelile care ni se predau. S-ar fi produs un declic în mine, ca atunci când un încărcător bine uns intră la locul lui. O mică rezistenţă ce trebuia înfrântă; *clic*! Şi gata. Dar asta trebuia repetat prea des. La fiecare pas, sau cel puţin din când în când, trebuia iarăşi să înghiţi absurditatea şi prostia: Troţki fusese un trădător, Kamenev şi Buharin şi ceilalţi, trădători şi ei, războiul împotriva Finlandei era drept, pactul cu Hitler era util, totul era fără greşeală, suprauman, perfect.

Nu am vorbit cu nimeni despre aceste lucruri, fiindcă cine ar fi înţeles? Partidul mi se părea, într-adevăr, că era ca tata, pentru care soţia lui avea întotdeauna dreptate, iar noi, niciodată: „Nu o înţelegeţi!" Partidul făcea la fel: trebuia să înţelegi, adică într-un fel sau altul să te înclini – să înţelegi, da, că singura soluţie era să spui: „Da, am înţeles, văd că e adevărat". Dar nu aveam de gând să mă duc să-i mărturisesc toate astea lui Erasmus, ca să aud; „Joacă-ţi rolul, conformează-te, fă-le plăcerea asta!" Nici lui Cristian, care voia cu orice preţ să justifice totul, în afară de greşeala lui. Şi nici lui Panait care nu ar fi înţeles, sau care mi-ar fi spus că tocmai asta trebuia să faci: în fiecare etapă, să te sileşti, să „înţelegi", să accepţi, căci Panait nu ar fi admis niciodată că partidul se poate înşela. Nu-mi rămânea decât să descurc singur toate ţiţele astea. Iată starea de spirit în care mă aflam când am îmbrăcat noua uniformă, tocmai cea pe care o purtam când l-am reîntâlnit pe Romeo Romanescu.

Uniforma mea era nouă, dintr-o stofă bună şi destul de bine croită. Pe cerul albastru sidefiu se vedeau câţiva nori roşietici către apus. Dar în faţa magazinului de stat, cu câteva legume pricăjite în vitrină, din Piaţa Romană, era o coadă formată din persoasne cu sacoşe în mână, care aşteptau uitându-se în jos, cu privirea mohorâtă sau plină de o ură

difuză. Toţi, dar mai ales bărbaţii, păreau ieşiţi recent dintr-un spital de boli nervoase; unii deprimaţi, alţii surescitaţi, dar toţi obsedaţi; parcă îşi scoseseră hainele dintr-o ladă de gunoi. Strada era pustie, din când în când trecea câte o maşină, iar vitrinele magazinelor erau pavoazate cu portretele lui Stalin şi ale conducătorilor de partid, printre care Ana ocupa locul doi sau trei. Ştiam că era doar o fază de tranziţie, că trebuia să muncim mult, că după un cincinal sau două, trei, totul va merge mai bine. Dar mizeria, tensiunea, furia pluteau în aer aşa cum cred că simţi doar într-un oraş, e suficient să mergi pe străzi ca să-ţi dai seama că bântuie o molimă ucigătoare. Iar cerul limpede şi fastul solemn şi plin de graţie al acelui apus de soare demn de Watteau făceau şi mai evidentă aici jos, în oraş, atmosfera de boală stătută. Oraşul avea înfăţişarea chipurilor pământii, cu ochii imenşi dar tulburi, ale nebunilor atinşi de tuberculoza care le va aduce în curând sfârşitul. Aşa arăta de altfel şi sărmanul meu Romeo Romanescu, în faţa căruia m-am trezit dintr-o dată, pe trotoar, în apropierea terasei restaurantului *Cireşica*, unde clienţii stăteau dinaintea unor feţe de masă murdare şi pătate, printre mucuri de ţigară şi scuipaţi, bând o bere cu gust de baltă şi mâncând felii subţiri de mămăligă rece, făcută dintr-un fel de porumb care în Occident se dă la porci – pâinea se găsea doar cteodată şi se termina înainte de prânz.

Romeo era foarte slab, gâtul îi era prea subţire şi gulerul cămăşii îi ajunsese prea larg. Am dat să-l strâng în braţe; s-a lăsat în voia mea, brusc încordat. Umerii lui erau numai oase, îi simţeam cu mâna fiecare apofiză. I-am spus să-mi povestească ce s-a întâmplat cu el, ce face, unde locuieşte, l-am dus pe terasă şi am comandat două halbe de bere sălcie. Mi se părea foarte schimbat, dur, trist, rece, bolnav. Se strâmbă:

– Ce vrei să ştii? Unde am fost? Prizonier, acolo. Ne-au ţinut până acum. Armistiţiu, tratat de pace, li se rupe. Cu alte cuvinte mi-am pierdut toţi anii ăştia degeaba. Şi unii au mai rămas. Poţi să-mi spui de ce se poartă aşa cu noi? Pentru ei, viaţa unui om nu contează. Viaţa milioanelor de oameni nu contează. Pentru ei sunt doar furnici. Dar ce suntem noi de vină că ei sunt atât de ticăloşi?

Se uita la uniforma mea:

– Am aflat că te-ai dat cu ei de mult. Dar nu credeam că ai să ajungi aici...

– Haide, lasă, nu-mi face reproşuri, mai bine aminteşte-ţi de noaptea când am stat în pod cu ruşii sub noi!

Şi m-am străduit să râd. Dar el ridică din umeri:

– La ce bun... La ce bun că am fost ca fraţii ani de zile. Te-ai înhăitat cu *ăştia*. Tu nu vezi cum arată ţara? E ca un cimitir. E ca o casă în care stăpânul a fost omorât, iar copiii şi slugile sunt gata să se strângă de gât ca să pună mâna pe zdrenţele care au mai rămas după plecarea ucigaşilor. Tu nu vezi că nici măcar nu putem vorbi tare? Şi cum vreau să caut pe cineva, aflu că l-au umflat, că a fugit sau că a dispărut.

– Vorbeşte mai încet!

– Vezi? „Vorbeşte mai încet!" În toată ţara e aşa. Oamenii vorbesc încet sau nu vorbesc deloc. Ce o să se întâmple cu noi? Unde o să ajungem aşa? Eu am aproape treizeci de ani, tinereţea s-a dus, mi-au mâncat-o războiul şi lagărul de prizonieri. Şi acum, ce pot să sper? Nimeni n-o să-mi dea de lucru, am fost prizonier în Rusia, am luptat împotriva sfintei patrii a socialismului, sunt condamnat să crăp numai pentru că *ăştia* şi-au pus în cap să arunce totul în aer! De ce nu ne lasă în pace? Atâta vreau! Să ne lase în pace.

Am şoptit:

– Ce să ne apucăm iar să-i tăiem pe evrei şi să ne jucăm de-a războiul, şi să împodobim felinarele cu spânzuraţi, îţi aminteşti, nu? Pe tine războiul nu te-a învăţat să gândeşti?

– Ba da, şi încă am avut timp zece ani să mă tot gândesc, nimeni nu m-a deranjat! Orice vine de la ei e rău. Poate e bine pentru ei, dar nu pentru noi. Nu ai văzut ce se întâmplă la ei? Ăsta-i socialismul? Asta-i democraţia? Numai ei pot trăi aşa, noi nu. Pe noi, să ne lase în pace!

– Ca să ne urâm şi să ne măcelărim frumuşel între noi, ca înainte.

– Da, perfect! izbucni el făcând eforturi să vorbească încet şi privind cu teamă în jur. Nu am nevoie de o fericire care mi se vâră pe gât! Asta nu mai e fericire! Şi, dacă-i aşa, hai să vorbim despre fericire: unde merge petrolul nostru? Şi

lemnul? Şi grânele? Şi cimentul? Şi uraniul? Ne iau tot, şi ne lasă ce vezi, porcăriile astea din farfurie! Niciodată nu s-a mâncat la noi aşa ceva!

– Nu în restaurante, am spus.

– Şi pe urmă, să ştii că am învăţat şi noi ceva! Acum am fi copţi pentru democraţie.

– Da, dragul meu Romeo, dar nu există decât calea ruşilor sau cea a americanilor, iar noi suntem vecini cu ruşii. Nu mai există ţări, patrii, dragul meu, există doar lumi. Iar noi nu putem să nu facem parte din lumea asta. Va veni o zi când ruşii n-or să mai fie aşa de săraci şi atunci n-or să ne mai jefuiască. Dar până atunci, trebuie să construim socialismul la noi, trebuie să facem efortul de a schimba lucrurile în bine.

– Cu forţa? întrebă el, rânjind cu amărăciune. Şi dacă oamenii preferă să fie nefericiţi, dar cel puţin aşa cum înţeleg ei, decât să fie fericiţi cu forţa?

– Nu vor putea ocoli drumul ăsta, ăsta este sensul istoriei, nu poţi să înoţi împotriva curentului.

În timp ce pronunţam aceste cuvinte, am simţit dintr-o dată, dar încă neclar, că nu-mi plăcea defel ce spuneam. De ce nu trebuie să înoţi împotriva curentului? Pentru că inerţia e mai tare, bineînţeles. Dar e prea uşor să spui „nu poţi să înoţi împotriva curentului", trebuie să încerci să faci ce e greu. În timp ce mă gândeam la asta, Romeo se uita fix la halba de bere trezită, a cărei spumă dispăruse cu totul.

– Nu, eu nu vreau să mă supun, am trăit în toţi aceşti ani ca un animal pe care îl ţii în cuşcă, şi totuşi nu m-am supus. Prefer să crăp. Nu am nevoie de lumea asta pe care mi-o propui tu şi nici de această viaţă. N-ai decât să trăieşti tu în ea, dacă nu ţi-e silă. Mie mi-e silă. N-ai decât să lingi tu cizmele ruşilor şi ale comuniştilor. Eu nu, mulţumesc. – Dar înţelege o dată că nu mai e vorba despre ei, şi nici despre noi! Lumi noi apar pe continente întregi, copiii şi nepoţii noştri nu vor mai vedea lucrurile aşa cum le vedem noi, patria lor nu va mai fi o ţărişoară, acolo, şi se vor mira că nouă ne-a trecut prin cap să ne dăm viaţa pentru asta, tot aşa cum şi noi ne-am mira să vedem pe cineva că moare pentru judeţul Romanaţi!

– Eu nu trăiesc mâine, spuse el rece. Eu trăiesc astăzi.

– Trăieşti ieri, i-am răspuns, mişcat şi înduioşat.

În prezent, trăiam eu, pentru că eu îl înţelegeam şi simţeam ce simţea şi el, dar în acelaşi timp *ştiam* că viitorii cetăţeni ai lumilor noi sau ai lumii nu îl vor mai înţelege. Să mori pentru cetatea Spartei! Să mori pentru oraşul Florenţa! Să mori pentru Prusia, sau pentru un bărbat care se numeşte regele Franţei! Sau să mori mai bine pentru Uniunea Eurasiatică, sau pentru Uniunea Interoceanică, această patrie preaiubită. Iar el, el voia să moară pentru România care în 1848 nici nu exista încă, era doar cele două principate moldo-valahe. S-a murit pentru Bavaria, pentru Statele Confederate, iar eu, pentru ce am să trăiesc şi am să mor eu?

– Patria, dragul meu Romeo, înseamnă clasa. Adică, mai corect spus, ideologia.

– Eu prefer cealaltă ideologie, cea a Occidentului, spuse el. Libertatea. Acolo e locul nostru.

– Vrei să spui: în satul ăsta şi nu în celălalt, adică vreau să trăiesc şi să mor la Chitila şi nu la Titu.

– Da, spuse Romeo. Dacă comuniştii tăi mă obligă să aleg, aleg Occidentul.

– Vrei să pleci?

Dădu din cap:

– Nu, de ce? Ca să trăiesc mai bine? Nu, nu e vorba de mine ci... de toţi.

– Vino să ajuţi la construirea unui socialism care merită osteneala. Dacă nu o facem noi, or s-o facă alţii, şi nu aşa bine ca noi. Contactul nostru cu Occidentul s-a rupt pentru multă vreme.

– În cazul ăsta, viaţa nu mă mai interesează, bombăni el.

– De ce să nu trăieşti? Viaţa nu stă pe loc, ea trece peste tine şi îşi vede de drum, ca şi cum nu ai fi existat niciodată. Haide, fii realist, deschide ochii, uită-te în jurul tău! Numai într-un singur fel poţi face bine: trăind, muncind, influenţând întreaga lume prin bucăţica pe care stai, care e în contact vizibil sau invizibil cu toate celelalte bucăţi, şi pe care poţi s-o schimbi în bine. Haide, am să-ţi fac rost de lucru, va trebui chiar să intri în partid – sau cel puţin să încerci să înţelegi ce vrem să realizăm. Te rog, bătrâne, te rog

ca prieten şi pentru că ţin la tine. Vreau să supravieţuieşti. Încearcă să înţelegi. Nu te împotrivi aşa, orbeşte.

(„Să înţelegi" – ştiam ce îi cer: acelaşi lucru pe care alţii îl aşteptau de la mine, „să înţeleg", să mă forţez, să mă plec în faţa absurdului marcat în raţiune, în faţa lui Dumnezeu deghizat – şi aceasta e cea mai cumplită mască a lui, cea care ne duce în cea mai neagră ispită a îndoielii – în om, şi încă în om prost şi cam nebun.) Tonul meu nu îl convinsese. Romeo răbufni:

– Cunosc lozincile astea! Nu uita că ruşii ne-au spus toate astea de mii de ori când eram prizonieri. Mi-e silă de tine. Mi-e silă de tot, dar de tine cel mai mult. Eşti un rahat! Nemernicule! Trădător nenorocit ce eşti!

Vorbise fără să ridice tonul. Se ridică şi ieşi: haina veche îi flutura pe trupul descărnat şi oasele omoplaţilor i se vedeau prin stofă.

Rămas singur în faţa celor două beri trezite, mi-am spus încă o dată: „N-am să urăsc niciodată pe nimeni". Nu ştiam la ce mă expun respingând ura, această formă de existenţă colectivă şi individuală atât de răspândită în secolul nostru.

XXI

Cine nu se simte în stare să se transforme pe sine încearcă să transforme lumea; cine se cunoaşte pe sine cel mai puţin este primul gata să creadă că el cunoaşte lumea. Iar această lume, care oricum s-ar fi schimbat, pare că se lasă modificată; această lume mereu alta dă senzaţia că se lasă prinsă în plasa unei imagini defintive. Dar, deodată, de sub degetele sculptorului, în locul imaginii surâzătoare, senine şi încremenite pe care voia s-o plămădească, apare chipul viu, enigmatic şi năpraznic al lui Dumnezeu, imposibil de recunoscut altfel decât prin singura sa însuşire statornică: independenţa faţă de voinţa noastră. Mereu diferit de Mine, el ne priveşte în faţă aşa cum Duhul Pământului îl priveşte pe Faust: insuportabilă vedenie. Şi atunci ne construim în grabă o nouă imagine închipuită şi limitată, şi prin ea contemplăm chipul Domnului aşa cum fac copiii când se uită printre degete la ceva ce-i sperie. Dar iată că vine din nou clipa când Dumnezeu smulge mâna cu care ne apărăm faţa şi ne obligă să-l privim, să ne aducem aminte de el. Şi ne priveşte cu privirea, viu, enigmatic, năprasnic, insuportabil, prin orificiile măştii sale. Nenumărate sunt măştile pe care le poartă mânia Domnului, din toate ştiu câteva: războiul, revoluţia, mişcările sociale, neprevăzutul, nenorocirea, trufia omenească şi inevitabilele sale umilinţe, urâtul, neastâmpărul şi prostia omului, răutatea şi nebunia semenilor, moartea. Dar viziunea este de neîndurat şi atunci întoarcem capul aşa cum fac animalele când omul se uită fix la ele, şi ne vedem de micile noastre treburi, de micile noastre combinaţii care ni se par uneori îndrăzneţe sau nemăsurate şi definitive, ceea ce este o frumoasă exagerare că nimic nu este în ordine, dar tot nu îndrăzneam să mă hotărăsc să am curajul de a privi în faţă, care este în acelaşi timp cura-

jul de a trece la fapte. Mă distram jucându-mă de-a revoluţia – când de fapt *el* se joacă cu noi şi ne pedepseşte fără milă, cu o groaznică ironie, pentru că am avut „alţi zei dinaintea lui". Urma să trec prin toate astea – şi tot fără să-l recunosc.

Se întâmpla în vara lui 1949, când primele gospodării colective au fost înfiinţate la noi. Nu mă mai văzusem cu Silvia de multe luni de zile, de altfel ea plecase din oraş, dar lucram atât de mult încât nici nu-mi mai dădeam seama de lunga mea abstinenţă care, de altfel, urma să se prelungească încă multă vreme din cauza felului de muncă pe care o făceam şi a efectului ei asupra nervilor. În schimb, visam deseori că vizitez din nou un oraş absolut necunoscut, dar pe care în vis îl cunoşteam foarte bine, în care trebuia să mă întâlnesc cu Sabina – întotdeauna însă uitam s-o caut şi timpul trecea fără ca eu să o găsesc. De altfel, aşa se întâmpla şi în realitate, numai că oraşul era întotdeauna acelaşi, Bucureştiul, pe care îl ştiam foarte bine, şi nu uitam să o caut pe Sabina, ci nu voiam să o revăd ca să nu-i tulbur viaţa – cum aş fi îndrăznit? Nici nu ştiam dacă o iubesc – nu ştiam nimic despre mine, nici ce voiam, nici cine eram, nici încotro mergeam, dar mergeam într-o direcţie, cu o energie tulbure, împins de o nebiruită necesitate – de unde? Nu aş fi putut să spun.

Asemenea gânduri mă făceau taciturn în timp ce, împreună cu Panait, în civil amândoi, mergeam cu GAZ-ul să inspectăm direct ce măsuri de securitate au fost luate cu ocazia înfiinţării primelor gospodării colective din ţară. Sub vântul fierbinte lanurile de grâu unduiau ca apele, iar cele de porumb ca un câmp plin cu trofee, cu săbii verzi. Păsările aurii, graurii, cântau în pădurea de stejari, iar de sus, din cerul albastru şi încins, se auzeau trilurile extatice ale unei ciocârlii. Departe, pe câmp, se vedeau pete roşii, albe, galbene, dar nu erau nici maci, nici flori de câmp, ci grupuri de femei care smulgeau buruieni. Panait era vesel şi însufleţit:

– Din totdeauna oamenii aşteaptă să se întâmple ce facem noi acum, îmi spunea el. Şi e ceva concret, poţi să atingi cu mâinile, sunt probleme de agronomie, de organizare a gospodăriilor. Aşa-i fiule, înţelegi?

Şi mă privea râzând, plin de voie bună. Deodată, ceru

şoferului să oprească, sări din maşină şi se uită la un lan de grâu cosit. M-am luat după el. În mijlocul valurilor unduitoare, acest lan cu grâul culcat la pământ părea mort, şi chiar aşa era. Tulpinile verzi-albăstrii se veştejeau sub arşiţa soarelui, iar seva se scurgea încet prin tăieturile proaspete. Întreg câmpul avea un miros umed, proaspăt şi dulceag: era o moarte blândă, uşoară, nevinovată. Panait se întoarse spre mine, posomorât;

– Ăsta nu vrea să intre în colectivă, s-a sculat cu noaptea în cap.

Urcă înapoi în maşină şi îmi spuse:

– Chestiile astea trebuie imediat oprite, înainte de-a câştiga teren.

Am pornit din nou. Când să intrăm în sat, am întâlnit primele haite de câini jegoşi şi hămesiţi care lătrau plini de furie încercând să depăşească maşina, apoi am văzut trecători înarmaţi cu bâte ca să poată ţine câinii la distanţă, iar apoi femeile ce stăteau în faţa porţilor ţinându-şi colţul basmalei negre în faţa gurii. În mijlocul satului, între fosta primărie actualmente consiliul popular, fostul post de jandarmi, astăzi postul de poliţie – ce se numea acum miliţia populară – şi cooperativa de consum instalată în fosta cârciumă, grupuri de ţărani aşteptau în picioare. Unii se rezemau de perete, alţii se sprijineau în ciomag, iar alţii fumau aşezaţi pe vine. Copiii se fugăreau printre grupurile de bărbaţi, iar câinii umblau fără treabă de colo-colo. Când am coborât din maşină în faţa fostei primării, Panait zise bună ziua, tare, celor adunaţi. Câteva voci îi răspunseră. Două femei, singurele în această adunare de bărbaţi, începură să se jelească strigând:

– Daţi-le drumul! Daţi-le drumul! Fie-vă milă de noi şi de copiii noştri!

Una din ele continuă jelitul cu o voce şi mai ascuţită:

– Şi i-am spus să-şi vadă de treabă! „O să te mănânce şarpele de inimă!“ i-am spus eu!

Purtau cămăşi albe de in, baticuri negre pe cap, fote negre, şi umblau cu picicoarele goale şi prăfuite, cu feţele pământii şi schimonosite de durere: ca şi străbunicile lor, sau altele înaintea acestora, cu secole sau milenii în urmă, se

văicăreau jeluindu-se, urmau acelaşi ritual repetat de-a lungul secolelor şi mileniilor, dând glas aceleiaşi suferinţe oarbe care nici măcar nu se mira de ce se întâmplă.

Panait intră fără să le răspundă; am intrat şi eu; am strâns mâinile care ni se întindeau, mâini mari, noduroase şi bătătorite; preşedintele consiliului popular, adică primarul satului, secretarul organizaţiei de bază, şeful de post.

– Ce-i cu femeile astea? întrebă Panait. Apoi adăugă fără să aştepte răspunsul: Am văzut un lan de grâu secerat înainte de vreme.

– L-am arestat pe individ, spuse miliţianul. Una din femei e nevasta lui, cealaltă este nevasta unuia din oamenii care făceau *agitaţie* prin sat aseară. I-am trimis cu escortă la Vrata, la tovarăşul maior Busuioc. După ce au plecat, tatăl acestui tovarăş a fost bătut de necunoscuţi, e pe ducă.

Şi îl arătă pe secretarul de partid. Era un bărbat încă tânăr, oacheş, cu sprâncene negre. Stătea tăcut. Când miliţianul pomenise de tatăl lui, nici măcar nu clipise:

– L-au bătut cu ciomegele, spuse preşedintele consiliului popular, făcând gestul cuiva care loveşte. I-au rupt ceva pe dinăuntru, l-am trimis la spital cu o căruţă.

Incăperea era plină de praf ca şi piaţa, pereţii nu mai fuseseră văruiţi de multă vreme, iar portretul preşedintelui prezidiului Marii Adunări Naţionale, tipărit pe o foaie de hârtie şi prins cu patru pioneze, se îngălbenise de tot.

– Unde este individul care şi-a secerat grâul? întrebă Panait. Miliţianul îi arătă o uşă de lemn, plină de lovituri de briceag, de inscripţii şi desene. Panait intră, şi eu după el. Miliţianul îşi potrivi arma pe umăr şi veni cu noi. Ceilalţi rămaseră în cadrul uşii deschise, privind scena cu acea curiozitate gravă şi hotărâtă a ţăranului.

Fereastra nu avea geamuri ci gratii, printre care puteai vedea oamenii trecând pe stradă. În încăpere nu erau decât două scaune şi o masă, la fel de scrijelite ca şi uşa. Un bărbat şedea pe unul din scaune. Când am intrat, se ridică. Avea picioarele albite de praf, lăţite de cum mersese toată viaţa fără încălţări; sub praful de pe ele se vedea pielea crăpată din loc în loc. Avea un cap rotund şi părul lui tuns scurt începea să

încărunţească, obrajii îi erau scobiţi, iar ochii căprui şi limpezi erau înfundaţi în orbite. Când am intrat, avea privirea aţintită în gol. Acum, se uita *pe lângă* noi. Nicidecum în ochii celui cu care vorbea.

– Ce-i, viteazule, ai făcut o treabă bună, îi zise Panait aşezându-se. Omul nu răspunse, ceva şovăi o clipă în privirea lui şi apoi se stinse. Aşază-te, îi spuse Panait, şi celălalt se aşeză şi începu să se uite la pereţii zgâriaţi cu un cui de ţăranii ce aşteptaseră să le treacă timpul!

– De ce ai făcut asta? Vrei ca nevasta şi copiii tăi să nu aibă ce mânca la iarnă?

Celălalt privea în gol cu ochii lui transparenţi ca două bile de sticlă maronie. Mărul lui Adam, uriaş, alunecă în sus şi în jos pe gâtul slab şi noduros.

– Crezi că poţi să opreşti soarele în loc, sau ce? Tu nu vezi încotro merge lumea? Şi ce-ai făcut? Te-ai nenorocit. Atât. N-ai nici o putere. Doar atât cât să-ţi faci ţie rău.

Panait nu vorbea niciodată de sus cu interlocutorii lui ci se punea de la început la acelaşi nivel cu celălalt, ca şi cum ar fi fost cunoştinţe vechi sau prieteni din copilărie. Cu cei din fosta clasă dominantă stătea de vorbă ca o persoană ce le cunoaşte secretul şi, într-adevăr, cunoştea substratul economic al argumentelor acestora, şi astfel părea gata să le facă complice cu ochiul, aşa cum faci cuiva pe care-l surprinzi făcând lucruri indecente. Cu toate acestea, reuşea să rămână intact în convingerile lui şi de aceea era atât de înţelegător şi de apropiat cu ceilalţi, din cauza convingerii lui secrete şi de nezdruncinat că ştie mai multe decât ei toţi, că ştie care sunt legile istoriei. De aceea vorbea cu atâta blândeţe şi obiectivitate; el era vocea istoriei, iar celălalt, sau era de părerea lui, sau era orb, slab, neputincios, pierdut.

– Pentru binele vostru vrem să organizăm gospodăria colectivă, zise el. Cred că nici tu nu vrei să mai fie tot ca înainte? Crezi că nu sunt şi eu copil de ţăran? Mama m-a făcut tot într-un sat ca ăsta. Şi am plecat unde am văzut cu ochii pentru că nu mai puteam să suport. Dar satul a rămas tot aşa şi acum; burţile goale, purecii, munca prea grea. Iar acum noi vrem să schimbăm viaţa asta, vrem să fie mai bine decât

înainte. Şi tu, tu nu vrei? De ce? Cât pământ ai? Două sau trei pogoane? Şi trei sau patru copii? O să laşi la fiecare un pogon şi ce-o să facă cu el? E prea puţin ca să poată trăi. Nu e mai bine să punem la un loc toate loturile, să aducem tractoare, îngrăşăminte şi să ne îmbogăţim toţi, să ne fie bine şi să trăim fericiţi? Văd că nu vrei să crezi. De ce nu vrei să crezi? Cine ţi-a dat pământ?

– Noi, zise primarul, din uşă. Noi, la reforma agrară din 1945.

Omul nu părea să audă. Noi îi dădusem pământul; noi i-l luam acum înapoi. Stia el ce face când, în zori, şi-a pus secera pe umăr şi s-a dus afară la câmp; s-a dus să se sinucidă. Afară, destul de departe, vocea nevesti-si îl jelea ca şi cum era mort, tot aşa cum se jeluiseră bunicile şi străbunicile şi toate generaţiile dinainte când veneau străinii să le ia grâul sau vitele, sau să le ia bărbaţii şi să-i ducă în locuri din care nu se mai întorceau niciodată. Asta era ritualul, se ştia, aşa se făcea.

– Nu vrei să înţelegi, zise Panait, cu o voce întristată. Până la urmă tot ai să înţelegti.

Se ridică. Celălalt, cu privirea străvezie de durere, se uita în gol. Ştia el ce ştia. Nimic din ce putea să-i spună Panait nu îl va convinge. Un lucru voia el: să nu-l silească. Nu credea că ar fi putut să ducă o viaţă mai îndestulată şi chiar dacă ar fi crezut, nu ar fi acceptat să i se facă bine cu de-a sila. Înghiţi cu mai mare efort şi zise deodată cu o voce neaşteptat de limpede:

– Faceţi ce vreţi cu mine.

Era deja dincolo de noi, foarte departe. Panait, copil de ţăran, se ridică şi ieşi. Miliţianul, copil de ţăran şi el, se îndreptă spre uşă bombănind:

– Până la urmă tot o să înţeleagă... e destul să *suspendăm Constitu ţia.*

Asta însemna că o să-l bată, aşa cum îşi bate un ţăran nevasta sau o vită în grajd; până o să cadă la pământ, fără cunoştinţă.

– Lăsaţi chestiile astea, zise Panait! O să-l ţineţi la arest până vine camionul să-l ia. O să fie judecat.

– Şi cu ceilalţi, tovarăşe colonel? întrebă miliţianul.

– Ce fac?

– Păi... vorbesc, se duc, vin, aţâţă oamenii, zise miliţianul şi adăugă foarte serios. Pot să le fac acte de deces.

– Cum asta?

– Îi înscriem în registrul cu decese şi-i gonim din sat. Nu-i lăsăm să vină înapoi, n-au decât să se ducă să se descurce în altă parte.

– Nu se poate, tovarăşe, zise Panait, nemulţumit. E ilegal. Îi ţinem în stare de arest până înfiinţăm colectiva şi pe urmă vedem. Iar dumneata, anchetează în legătură cu agresarea tatălui acestui tovarăş.

– Noi şi bănuim..., zise miliţianul şi se opri, nu voia să-l oblige din nou pe Panait să-i spună că un lucru sau altul este ilegal; era clar că se gândea să-i aresteze pe suspecţi în noaptea aceea şi să-i „interogheze" cu uşile închise.

În timp ce Panait discuta cu secretarul de partid şi cu primarul, am avut impresia că simt cum trece prin uşă durerea omului arestat. Dacă ar fi purtat barbă, ar fi fost un bun model pentru o icoană cu Isus Cristos. Cu siguranţă că nu se întreba de ce suferă; suferea şi gata.

Am ieşit într-un târziu, am urcat în GAZ şi am plecat. Cele două femei întindeau braţele spre noi, ţipând şi plângând. Câţiva bărbaţi le împingeau uşurel, alţii ne priveau cu aceeaşi curiozitate gravă şi copilărească pe care-o avuseseră mai-nainte primarul şi secretarul de partid, opriţi în cadrul uşii în timp ce-l priveau pe omul cu care stătea de vorbă Panait. Pe drum, acesta îmi spuse:

– Oamenii sunt inconştienţi. Trebuie să le explicăm. Dar nu putem să-i luăm unul câte unul să discutăm cu ei, n-am mai termina niciodată. Cine nu vrea să înţeleagă acum, va înţelege mai târziu. Deocamdată, trebuie ţinut deoparte, ca să nu-i zăpăcească pe ceilalţi. Ai văzut cum s-a nenorocit? Şi-a făcut-o cu mâna lui.

„S-a nenorocit cu mâna lui", asta era formula consacrată pe care o foloseam pentru oricine avusese nechibzuinţa şi necuviinţa să ne înfrunte. Noi eram o fatalitate, eram istoria însăşi; cine ni se împotrivea era nebun, vinovat de nepricepere, propriul său duşman.

– Eu i-aş fi dat drumul, dacă ar fi fost după mine, am spus deodată cu voce tare.

Panait dădu din umeri:

– Şi eu. Dar dacă îi dai drumul, îi încurajezi pe alţii să se ia după el, şi unde ajungem atunci? Nu ne putem permite luxul să fim sentimentali.

Am ajuns la Vrata, proprietatea unei familii de boieri, foarte cunoscută şi foarte mare, Cozienii. Pe dreapta şi pe stânga şoselei erau lanuri de grâu şi de lucernă; o coţofană care se plimba în mijlocul drumului îşi luă zborul când ne-am apropiat; bujorii incendiau lanurile; totul în jurul nostru respira bogăţie, fericire şi pace. Mă gândeam la explicaţiile lui Panait. Erau perfect rezonabile, dar era ceva care scăpa prin ochiurile plasei; suferinţa acestui om, care nu era de altfel singurul. Trebuia să nu o bagi în seamă? Căci n-aveai voie să fii sentimental. Dar pentru mine, toate construcţiile mentale ale economiei politice aveau mai puţină realitate decât durerea pe care o văzusem, tot aşa cum desenele tehnice trasate pe calc nu pot fi comparate cu chipul unui om pe care îl zăreşti dincolo, *dincolo* de diagrame.

Conacul Cozienilor se afla la capătul unei frumoase alei de plopi; era o construcţie de un galben deschis, cu ferestre înalte şi un balcon la primul etaj. Toate jaluzelele erau trase. În curte, printre maşinile vopsite în acel verde închis al vehiculelor militare, câţiva soldaţi din trupele de Securitate stăteau de vorbă. Am intrat în holul întunecos, destul de plin de praf, străpuns oblic de mici săbii de lumină. O pălărie de pai atârna într-un cui. De perete se sprijinea o puşcă de vânătoare. Câteva numere din *Verve*, *l'Illustration*, şi *Plaisir de France*, cu coperţile în culori vii – tablouri de la Louvre, peisaje cu castele – erau aruncate pe o masă din rafie, lângă o vază în care trandafirii se veştejiseră. Ai fi zis că stăpânii casei plecaseră în ajun. Am simţit atunci acea emoţie vagă, dar profundă, pe care ţi-o produce uneori trezirea neaşteptată a unor zone întunecate ale memoriei; asemeni peştilor prinşi în năvod, perioade întregi din viaţa noastră trecută şi chiar blocuri compacte de amintiri pe care le credeam pierdute, ies din uitare. Proust, pe care Filip mi-l dădea să-l citesc acasă,

când eram la țară, descrie acest fenomen: suprapunerea clipei prezente peste întregi perioade din trecut ne anulează conștiința realității și ne face să intuim că trecutul și prezentul sunt identice într-o instantaneitate eternă. Același sentiment îl ai când simți că înnebunești și, pe deasupra, o teribilă sincopă. Mă revedeam la noi, la țară, cu acea stare de ignoranță radioasă a adolescenței și cu nemulțumirea radicală pe care am trăit-o în vremea aceea. Mobilele de rafie, căldura uscată, soarele care se strecura printre jaluzele, cretonul înflorat, voluptatea tihnei, cărțile frumoase, partidele de înot și de pescuit, goliciunea, mesele îndestulate, sufletele bolnave din jurul meu, plictiseala, acea ușoară adiere de incest și masturbare vlăguită pe care o simțeam în preajmă, acea lume unsuroasă și cu sclipiri întunecate – mi se pare că am auzit că plăgile leproșilor sunt vag fosforescente – și până și revolta mea, tulbure și dementă, ce făcea parte din același univers fericit în josnicia lui, asemeni unei plante carnivore ce prinde în mrejele ei alte ființe pentru a le digera în deplină tihnă, în miresme și seve – oh, da, iată-mă acasă, îmi spuneam.

Mitu Busuioc, mare și falnic în uniforma lui, cu epoleți largi și cizme, îl întâmpină pe Panait în capul scărilor, spunându-i:

– Nu sunt probleme în zonă. Câțiva ticăloși pe ici pe colo, dar nu contează.

Îmi strânse mâna. O femeie în cămașă bărbătească, pantaloni și cizme, cu tenul roz și ochi cenușii deschis, cu bucle blonde, își făcu apariția. Mitu o privi zâmbind, cu pleoapele strânse, ușor zeflemitor, și ne spuse:

– Asta e tovarășa mea.

După ce a dat mâna cu ea, Panait se retrase cu Mitu în biroul foștilor stăpâni ai casei. Am rămas singur cu femeia care mă privea cu destulă îndrăzneală.

– Frumoasă casă, am zis.

– Niște nemernici, spuse ea cu duritate, uitându-se în jurul ei. I-am ridicat din toată zona, în aceeași noapte. Am sigilat ușile și pe ei i-am îmbarcat în camioane.

Am observat că poartă cinci sau șase inele bărbătești. Și-a dat seama că mă uit la ele și a ridicat o mână plinuță și puternică:

– Pradă de război – luată în noaptea aia.

M-am prefăcut că mă uit în curte prin crăpăturile jaluzelelor. Doi soldaţi se distrau punând bot în bot două GAZURI *Molotov*, maşini de război cu dublu diferenţial, şi băgându-le în viteză; motoarele se ambalau iar pe ţevile de eşapament ieşeau nori albaştri de fum. M-am întors şi am schimbat banalităţi cu soţia lui Mitu. După un timp, acesta se întoarse cu Panait; erau tăcuţi şi enervaţi amândoi. Am luat masa în sufragerie, împreună cu soldaţii şi şoferii, în tăcere; egalitate democratică, dar fără conversaţie; ea ar fi putut conduce la familiaritate şi, deci, la indisciplină.

După prânz, am ieşit cu Panait şi Mitu care s-au dus să facă câţiva paşi prin grădină. Mitu izbucni, stăpânindu-se cu greu să nu strige:

– Nu, nu o să-mi fac autocritica! Vrei ca lucrurile să meargă, sau nu?

Am stat deoparte cât timp s-au certat. Doar seara am aflat ce se întâmplase. Urcând în maşini – eu urma să merg cu Mitu în cea de-a doua – l-am văzut pe Panait aşezându-se în prima. Sări în sus cu un ţipăt, se ridică şi se uită pe scaun. Mitu râdea tăcut. Panait strigă fără ciudă:

– Ăsta-i banc?

– Nu te uiţi unde te aşezi? răspunse Mitu.

– Ai noroc că nu sunt în uniformă, aş fi fost obligat să-ţi dau un avertisment, spuse Panait luând ceva de pe scaunul lui; era un arici pe care-l puse pe jos, iar acesta se îndepărtă temător. M-am uitat la Mitu: nu mai râdea. Mirosea a alcool. Am pornit. Luna era joasă. Greierii, cu milioanele, cântau în jur, iar câinii din toate satele din câmpie lătrau furioşi. Mitu îşi puse braţul greu pe umărul meu şi zise:

– Îmi vine câteodată să dau dracului uniforma asta. De ce avem noi nevoie să-i trimitem în judecată? Am putea să-i ţinem în închisoare şase luni, un an, doi ani. Pedeapsa administrativă, cum se spune. Dar de ce să-i trimitem în judecată? O să capete cincisprezece ani de muncă silnică. Pana it se încăpăţânează. Cică legalitatea socialistă. Dar legea se schimbă de la un an la altul.. Acum e foarte aspră. Şi dacă nenorociţii ăştia au ghinionul să fie judecaţi acum, sunt

terminaţi pentru tot restul vieţii, îţi dai seama, zece sau cincisprezece sau douăzeci de ani de muncă silnică, nu mai ieşi decât ca să mori, dacă mai ieşi.

Tăcu o clipă, apoi mârâi:

– Asta ca să-i speriem. Dar ce fel de socialism e ăla care se bazează pe frică? El spune că e singurul mijloc de a-i face să înghită chestia cu gospodăriile colective, şi că peste câţiva ani vor înţelege că am avut dreptate. În ce mă priveşte, sunt de acord că trebuie să-i speriem pe burghezi, ştiu să fac asta mai bine decât el. Cu asta sunt de acord. Dar amărâţii ăştia? Sunt ca nişte copii.

Respira greu şi duhnea a ţuică. Bombăni:

– Numai porcării, asta facem. Am organizat alegerile în judeţ, eu, în 1946. Ştii cum? Am ţinut alegerile pentru capitala de judeţ în sala teatrului, iar urna era aşezată deasupra cuştii suflerului. Şi nu avea fund. Iar tovarăşii noştri erau dedesubt şi adunau buletinele ca să le înlocuiască după aceea. Distractiv, nu? încheie el pe un ton sumbru.

– Nu vreau să ne urască amărâţii ăştia. Nu vreau să le fie frică de noi, zise el.

– Trebuie să lăsăm deoparte sentimentele, i-am răspuns.

Mă privi scurt, pe întuneric, apoi rânji:

– Ai învăţat bine lecţia, băieţaş. Dacă nu aş fi fost un sentimental, mă, p...ţă, acum nu aş fi comunist. Şi nici Panait. De ce ne răzvrătim împotriva nedreptăţii? Din calcul! Nu din sentiment? Şi tu, cum ai ajuns comunist, pentru că-ţi convenea?

N-am spus nimic. Am dat din umeri. A lăsat-o mai moale;

– Vezi şi tu că am dreptate, spuse el cu amărăciune. Sunt de acord; fără sentimente când e vorba despre duşmanul de clasă. Nu de el mi-e milă. N-o să-mi fie niciodată milă de ticăloşi. Dar când e vorba de amărâţii ăştia, e altceva.

– Aî să spui că Panait m-a învăţat lecţia asta şi că eu am fost elev bun, i-am răspuns, dar trebuie să-ţi spun că şi eu m-am gândit la toate astea, şi că nu e decât o soluţie: avem fiecare o viaţă personală unde putem fi şi noi sentimentali, ca toată lumea, şi pe urmă e munca, unde nu mai există altceva decât sarcina pe care ne-o încredinţează partidul. Dacă nu facem aşa, nu putem rezista.

– Şi tu aşa faci? bombăni el.

– Nu.

– Vezi? Ce fel de individ e ăla care nu e prins cu totul în ce se bagă? În orice se bagă, orice ar fi.

Începu să râdă:

– Eu tocmai în viaţa mea personală sunt cel mai puţin sentimental.

– Nu-ţi iubeşti soţia? Să fim serioşi!

– Ea nu mă iubeşte, răspunse el scurt. Şi nici eu n-o iubesc. Ne simţim bine împreună, dar numai până când unul din noi o să se satură de celălalt.

M-am gândit că ea o să se satură prima.

– Dar n-o să mă pun în genunchi în faţa ei. Dacă într-o bună zi o să vrea să se f... cu vreun tip din conducerea partidului, n-are decât.

Şi râse trist, pe întuneric. Luna dispăruse, iar praful ridicat de maşina în care era Panait ne învăluise. Tuşeau toţi, cu gura plină de praf. Farurile maşinii se fixaseră pe două lumini verzi; erau ochii unei vulpi oprite pe marginea drumului. Apărură şi primele case din sat, iar câinii începură să latre furioşi. Ici şi colo, în lumina farurilor, se vedeau forme omeneşti ghemuite pe lângă garduri: erau băieţi şi fete ce învăţau să facă dragoste. În mijlocul satului, clădirea şcolii primare era înconjurată de o mulţime tăcută. Am trecut pe jos printre oameni şi am ajuns într-o clasă plină ochi. Bărbaţi şi femei erau aşezaţi pe băncile lungi, alţii stăteau în picioare, rezemaţi de perete, iar uşa era blocată de cei care nu găsiseră loc. Cele trei lămpi cu gaz aşezate pe masă proiectau umbre uriaşe pe pereţi şi pe plafon şi luminau de jos feţele *agitatorilor* şi instructorilor trimişi de la partid.

Aşezaţi într-un colţ, am ascultat statutul model al gospodăriilor colective şi discursurile despre trecut, despre mizerie, viitor şi fericire. Transpiraţia le curgea de-a lungul obrajilor, căci era zăpuşeală. Mă uitam la ţărani. Aveau chipuri supte şi arse de soare, iar ochii clipeau şi se închideau: munciseră din zori la porumb, erau la a doua praşilă. Unii aţipeau încet, legănându-şi capul. Îşi frecau unul de altul picioarele goale şi pline de praf, aşa cum îţi freci mâinile.

În sfârşit, unul dintre agitatori strigă:

– Trăiască partidul! Trăiască statul muncitorilor şi al ţăranilor!

– Trăiască! răspunseră o mulţime de voci; erau uscate şi sparte, aşa cum sunt vasele de pământ. Apoi, unele din voci, repetară:

– Trăiască!

Pe urmă, o singură voce mai zise o dată obosită:

– Trăiască...

Ştiau şi ei că ceva se întâmplă, că li se întâmplă ceva, dar ce? Şi ce o să se întâmple mai târziu? Presimţeau că îi aşteaptă un viitor greu, aşa cum simt şi bancurile de scoici când Dunărea urmează să scadă. O să vină momentul când or să se sufoce şi or să încerce cu disperare să-şi depăşească propriile limite. Dar în ce direcţie? Ştiau, în mod nedesluşit, că vor repeta un vechi ritual: că se vor refugia în forul lor interior, în răbdarea oarbă, încercând să transforme cât de puţin realitatea care li se impunea, prin mărunte vicleşuguri şi tertipuri.

Mă uitam la Panait. Era mulţumit, liniştit, cu mâinile una peste alta, aşa cum ţăranii îşi ţineau talpa unui picior peste celălalt. Panait era încă departe de sufocare, el respira încă în fluidul dens al revoluţiei. În schimb, Mitu nu mai avea mult, îl vedeam că era gata să se sufoce. Dar eu? Ce trebuia să fac? Căci totul era încâlcit, pe dos, confuz, iar dezastrul se apropia. Chiar în clipa asta, băieţii şi fetele din sat se giugiuleau înfierbântaţi, pe întuneric, iar omul care-şi secerase grâul înainte de vreme suferea singur, nevasta lui dormea, răpusă de atâta plâns, greierii îşi cântau melodia pe ogoarele încă încinse sub stelele nopţii de iunie, mângâietoare ca o baie de lapte.

A doua zi, am organizat o serbare câmpenească, cu drapele roşii şi fanfară, iar la cei arestaţi nu se mai gândea nimeni, doar ai lor, era ca şi cum nu mai existau. Apoi ne-am întors la Bucureşti, iar Panait a fost la puţin timp după aceea promovat la gradul de general-locotenent; Mitu, la gradul de colonel; şi eu am fost avansat. Pe urmă, mama, care nu mă suna niciodată, m-a chemat într-o zi, plângând în hohote, să-mi spună că tocmai îl arestaseră pe tata.

XXII

M-am dus imediat la ea. Mi s-a aruncat de gât şi şi-a lipit faţa udă de lacrimi de obrazul meu. Plângea atât de tare încât cu greu am reuşit să înţeleg ce spune. De fapt, repeta într-una:

– L-au luat... l-au luat...

I-am mângâiat părul care a albit mult în ultimii ani. Am aşezat-o pe scaun şi am încercat s-o calmez şi să înţeleg ce voia să-mi spună. Dar ea continua să mă privească cu un aer buimac şi, la cea mai mică încercare de a vorbi, ochii roşii se umpleau de lacrimi iar gura i se strâmba ca unui copil, scoţând un sunet slab şi jalnic.

– Dar ce a făcut? A vorbit împotriva regimului? A ascultat posturi străine la radio? S-a întâlnit cu persoane pe care nu trebuia să le vadă?

– Nu ştiu... n-a făcut nimic... l-au luat... luat..., bâiguia şi începea din nou să plângă. Deodată, mi-am dat seama cu groază că, de fapt, aluneca într-o stare de demenţă, că nu mă mai vedea, nu mă mai auzea, că privea doar în sinea ei. Frumuseţea, cochetăria de copil răsfăţat, tirania, trufia, toate se duseseră, nu mai rămăsese decât o femeie bătrână îndobitocită de spaima pe care i-o strecuraseră în suflet şi de durere. I-am strigat în ureche că am să văd ce se poate face şi am scuturat-o de umeri până când am văzut în ochii ei o lucire de înţelegere. Apoi am plecat în grabă, înspăimântat.

M-am dus la Erasmus pe care nu-l mai văzusem de luni de zile. În vremea aceea, era membru supleant al Comitetului central al Tineretului comunist. Mă primi în biroul lui fără să se ridice. Sprijinit cu coatele de geamul de sticlă de pe masa de lucru, îmi spuse scurt, fără să-şi deschidă buzele mai mult decât trebuia:

– Aşază-te.

Apoi, pe când începeam să-i explic ce mă adusese, mă întrerupse:

– Ştiu.

– Ştii? Şi ce putem face?

– Nimic. L-au arestat pe baza unei liste de foşti magistraţi. A fost preşedinte de tribunal, l-au înhăţat. Ar fi trebuit să fii la curent.

Cum aş fi putut să mă informez în legătură cu un subiect care mă priveşte în mod direct? i-am răspuns destul de surprins. A surâs vag, cu buzele strânse:

– Da, aşa e. (Apoi:) Nu e nimic de făcut. Ne-am face doar rău nouă şi restului familiei. Singurul mijloc de a-l ajuta este de a urca fiecare cât se poate de sus şi cât mai repede. Asta şi fac. Şi tu eşti pe calea cea bună. Mergi mai departe.

Tăcu şi se uită la mine cu o privire inteligentă şi mohorâtă.

Am observat că începuse să chelească.

– Dar de ce l-au arestat? E la pensie de atâţia ani! Îi arestează aşa, după statistici... E absurd şi barbar...De fapt, poate astea nu sunt decât rămăşiţe ale conştiinţei mele burgheze...

– Conştiinţa burgheză te-ar face să încerci să uiţi, să nu ţii cont de ce se petrece, să-ţi construieşti o explicaţie,o pseudojustificare a propriului tău egoism. Nu să acţionezi. Ea este eminamente inertă şi pasivă.

Şi apoi, privindu-mă cu ironie:

– Sau te-ai solidariza cu una din părţi, considerând că cealaltă greşeşte. Te vei simţi drept şi virtuos, bun şi sever. Dar tu nu eşti indignat. Eşti doar îngrozit şi dezorientat. Ai fi un foarte rău burghez, frăţioare. Şi, din aceleaşi motive, cu una sau două deosebiri, un foarte rău...

Şi formă din buze, fără să scoată un sunet, cuvântul „comunist": putea să fie un microfon în biroul lui.

– Fii atent, îmi mai spuse. Ţi se pot da sarcini care presupun răspunderi deosebite. (Asta însemna: „poţi să faci o carieră strălucită"). Sper că nu te vei solidariza cu clasele şi indivizii condamnaţi de istorie? Dacă Tata are noroc, scapă, cu atât mai bine. Dacă nu, nu avem nici un motiv să ne nenorocim singuri, din moment ce, oricum, nu-l putem ajuta, iar noi avem o sarcină de îndeplinit faţă de clasa muncitoare şi

față de întregul popor, încheie el cu un surâs abia schițat.

M-am ridicat și am ieșit. Îi telefonasem lui Cristian dar era ocupat, așa că ne-am dat întâlnire pentru după-amiază, când amândoi trebuia să participăm la o ședință solemnă. Mă temeam că mama își va pierde mințile și nu îndrăzneam să o dau pe mâna unui medic pe care nu-l cunoșteam. Am hotărât să mă duc la Valentina ca să mă sfătuiesc cu ea.

Valentina locuia într-o garsonieră luxuoasă, pe strada Știrbei-Vodă. Am găsit-o într-un halat de mătase albă, cu buclele ei negre unduind pe umeri. În penumbra făcută de perdelele trase, plutea un miros de parfum scump și de pudră. Am mers pe un covor gros. Valentina, încă adormită, neprimitoare, se trezi brusc când auzi despre ce e vorba. Se năpusti în baie și îmi aruncă prin ușa pe care o lăsase deschisă:

– V-ați făcut comuniști toți trei. Dacă cel puțin unul dintre voi ar fi rămas pe dinafară... Măcar tu. Dar tocmai tu porți uniforma asta de călău. Sper că știi câți oameni mor în închisori. Sper că știi cum sunt bătuți. În fiecare noapte, camionul cu cadavre vine la cimitirul Bellu și îi aruncă în groapa comună. Cum de mai poți trăi? Nu ți-e rușine?

În furou și în ciorapi, se ducea și venea prin fața mea, frumoasă, parfumată și îndurerată, ca Venus după moartea lui Adonis. Să-i explic că suferința Tatii era logică din punct de vedere istoric, că reprezenta prețul progresului social? Așa cum o știam eu, Valentina mi-ar fi tras o palmă. Și eram mult prea amărât ca să am chef să provoc o scenă burlescă. Faptul că nefericirea este prețul progresului nu-i consolează pe cei ce suferă. Suferința este absurdă și nu explicația șirului de cauze care au produs-o o vor face mai puțin absurdă; nici chiar ideea justiției divine sau istorice, nu poate acoperi îngrozitoarea sfidare a abisului – sfidarea pe care ne-o aruncă Dumnezeu.

– Ce au cu ei? spunea Valentina trăgându-și rochia pe cap și vorbind dinăuntru. Sunt niște burghezi, niște ticăloși. De acord. Știu foarte bine, cu asemenea burghezi mă culc de când nu mai sunt fată. Nici bietul Tata nu e mai bun decât majoritatea dintre ei. Dar de ce să-i omoare? De ce să-i torturеze? Voi vreți să transformați societatea: dați-i drumul, faceți-i fericiți pe muncitori, deși am niște îndoieli în chestia

asta. Dar ce fel de fericire e aia, dacă trebuie plătită cu lacrimile mamei şi cu sângele... Doamne, iartă-mă şi fereşte-ne! încheie Valentina făcându-şi cruce. Intră în pantofi fără să se aplece, bâjbâind după ei cu picioarele şi, uitându-se la mine furioasă dar fără să mă vadă, continuă: Nu poate fi ceva bun, cu asemenea mijloace! Alţi *domni*, şi alte slugi, asta e! Dacă americanii ne dau drumul din mână, am să mă mărit cu unul din noii *domni*, iar tu, tu ai să stai de planton la poarta mea şi nici măcar n-am să-ţi răspund când ai să mă saluţi! Pentru că eu, dacă cedez, voi ceda obligată şi de nevoie, pe când tu şi idiotul ăsta de Cristian credeţi toate tâmpeniile care vi se bagă în cap, în loc să vă puneţi mintea la contribuţie. Erasmus, ce puţin, e un ticălos, dar pe el îl înţeleg, a văzut care-i piesa şi o joacă. Dar voi doi? Eu nu înţeleg cum poate un om să creadă orbeşte, ca un ţâcnit, în asemenea poveşti de adormit copiii!

Ridică braţele, îşi dădu una cu mâna peste frunte şi privi în gol cu un aer pierdut, ţinându-şi braţele tot ridicate, Venus stupefiată. Apoi schimbă brusc tonul, deveni energică şi practică;

– Hai, mişcă, trebuie să avem grijă de mama, să nu o ia iarăşi razna ca atunci, la menopauză. Ieşi, trebuie să închid cu cheia.

Adunarea solemnă se ţinea la Atheneu, Cristian mă aştepta pe trepte, uşor de recunoscut, deoarece era mai înalt cu un cap decât cei din jur. Îmi strânse mâna şi-mi spuse:

– Mi-a spus Erasmus. Să intrăm, vorbim după.

Sala era atât de plină încât aveai senzaţia că înoţi în carne omenească învelită în stofe închise la culoare şi de proastă calitate, într-un aer greu şi încins, răspândit de plămânii congestionaţi, de epidermele năduşite. Feţele erau unsuroase şi pământii, femeile erau cât nişte matahale, bărbaţii păreau cu zece ani mai bătrâni decât erau. Toţi, de altfel, agitaţi, încordaţi, plini de o nervozitate concentrată şi refulată. O duzină de monştri negri – ca nişte mormoloci sprijiniţi în coadă, ale căror intestine negre, cablurile electrice, şerpuiau pe podea – îşi îndreptau boturile incandescente spre masa prezidiului; erau proiectoarele de la actualităţile cinematografice ale studiourilor de stat; pe stradă, sub ferestrele Atheneului, generatoarele kaki ale proiectoarelor de la Antiaeriană, suprave-

gheate de soldaţi, vibrau şi trepidau înfundat. În faţa noastră, sub lumina aproape ultra-violetă, prezidiul părea izolat într-o lume cufundată în propria ei linişte. Membrii săi schimbau câte un cuvânt, dar nici un sunet nu ajungea până la noi prin murmurul difuz al participanţilor la şedinţă. În spatele prezidiului, pe fundalul scenei, drapelele încadrau portretele conducătorilor, capete mai mari decât un stat de om, atât de mari încât nu mai erau omeneşti, erau nişte semne totemice, simbolurile unor configuraţii de indivizi şi grupuri, ale unor structuri de interese şi voinţe. Sub propriile lor portrete, capetele masive, buhăite ale şefilor în persoană păreau minuscule. Dar în lumina gălbuie şi orbitoare a proiectoarelor, ni se păreau totuşi mai mari decât ale noastre, ce se topeau în penumbra sălii; de altfel aceste capete erau mai importante, pentru că ele gândeau, în timp ce noi doar ne conformam, ne supuneam, executam. Toţi purtau costume şi cravate de culoare închisă, în afară de primul secretar al partidului, care avea o cravată roşu aprins. Acest amănunt, culme a hidoşeniei vestimentare generale, avea, în ciuda urâţeniei sale, o intensă semnificaţie inconştientă: ornament de totem. Conducătorul urcă la tribună, îşi puse ochelarii şi începu să citească un discurs. Tonul său era energic, uniform şi fără accent. Nu trebuia să exprime nimic, nici gândire, nici emoţie, nici graţie, nici solemnitate; ci numai forţă brută, ca un buldozer prevăzut cu o bandă de magnetofon şi un megafon în gură. Din când în când, conducătorul termina un pasaj cu o formulă sacramentală:

– ... în lupta popoarelor pentru fericire şi libertate, împotriva forţelor întunericului, pentru pace în întreaga lume!

Atunci începeam să aplaudăm toţi, un rând întreg se ridica în picioare începând cu capătul, sau în mai multe locuri deodată, asemeni unui lung animal primitiv, ca anelidele ce au un strop de creier în fiecare segment, apoi întreaga sală se ridica greoi, amplificând mişcarea, ca un dinozaur care se trezeşte încet, încet, în mlaştina lui, iar aplauzele noastre deveneau ritmice:

– Sta-lin! Sta-lin! U – R – S – S... bas-ti-on... al păcii e! Sta-lin! Sta-lin!

Fără entuziasm: cu totul altuleste comportamentul mulţi-

milor entuziaste pe stadioane, izbucnirile lor sunt neașteptate și informe, lipsite de ritm; or, ritmul este formă, voință, conștiință, cel puțin *un fel* de conștiință, totem alcătuit din vibrații sonore desfășurate în timp și spațiu. Contracțiile ritmice ale laringelui, aerul expectorat spasmodic, încins, jilav, încărcat cu stropi de salivă și duhori animale, toate acestea erau expresia materială a unor forme de dorințe, imagini mentale, spaime, furii virtuale. De la balcon, o voce izolată zbieră stângaci:

– Trăiască partidul, forța conducătoare a clasei muncitoare și a întregului popor în lupta pentru pacea și libertatea popoarelor!

Se lăsă o tăcere înghețată: înghețul psiho-fiziologic produs de dezacordul între ce se pretindea a fi strigătul – o explozie irațională de entuziasm – și ce era el de fapt – un strigăt ritual, semn al unei voințe organizate (căci dobitocul care răgea fusese instruit în prealabil și își tocise textul) și al unei intenții lucide. Pasiunea izbucnește scurt, în două sau trei silabe, „trăiască!", „jos!", „moarte!", în timp ce polaritățile neunite în „pentru" și „împotrivă" sunt apanajul gândirii raționale. Printr-un fenomen cunoscut în toate ședințele de un nivel politic ridicat și care au experiența acestor ritualuri, apărură câțiva, probabil plictisiți și cu palemele obosite de atâta aplaudat, ce începură să bată încontinuu, rupând ritmul sacadat al lozincilor „Stalin! Sta-lin!" Ropotele diforme se răspândiră ca un val de noroi pe treptele de marmură, voință copleșită de oboseală, haos ce nimicește ritmul și forma, viață brută ce sugrumă voința elitei creatoare de civilizație, și totul se sfârși într-o învălmășeală de aplauze tot mai rare, de spinări încovoiate care se lăsau în jos, de funduri încordate care-și căutau locul pe dibuite.

Cristian fusese unul din primii bădărani căpoși care stricaseră ritmul aclamațiilor; îmi aruncase o scurtă privire tainic înveselită și rebelă. L-am imitat și eu imediat. După ședință, în timp ce limuzinele străbăteau mulțimea zăgăzuită de două șiruri de polițiști, iar masa de activiști se scurgea ca la ieșirea de pe un stadion, dar mult mai omogenă, cu fețele, hainele și expresia mult mai uniformă, cu înfățișarea mai conștientă și mai hotărâtă decât cea a spectatorilor unui meci sportiv, Cristian mă prinse de braț și mă trase după el pe o străduță liniștită.

– Detest să fiu vârât într-o masă de oameni, murmură el Un singur lucru e mai rău decât masa organizată, şi anume masa dezorganizată. Îţi dai seama cât de sătui sunt oamenii de această masificare? Peste câţiva ani, nu vor mai vrea decât un lucru: să stea liniştiţi acasă, cu familia şi doi, trei prieteni. De pe acum, doar asta vor. Ce porcărie! Ce gimnastică cretină! Am ţinut socoteala, ne-am ridicat de unsprezece ori pentru ovaţii. De unsprezece ori! Şi scaunele astea pe care stai cu genunchii la gură.

– Fiindcă eşti tu lung.

– Sunt om, bombăni el. Sunt om, nu sunt o oaie, nici un câine savant şi nici o furnică dansatoare! Nu accept să mă las închis în structurile de comportament ale unui balet de roboţi! Drept cine mă iau! Drept o balerină! O marionetă! Un soldat la paradă! Un credincios la biserică!? Gesticulaţii. Ne-au tras pe sfoară! De asta ne-am înscris în partid? Mai ales pe mine m-au păcălit! Ştii ce credeam eu? Credeam că o să-mi răscumpăr păcatele. Şi uite că m-am împovărat cu o altă vinovăţie. Iar convingerea acestor indivizi că au întotdeauna dreptate, că sunt de partea bună a baricadei, mă face să turbez; ca şi aroganţa cu care îşi permit să judece totul; asta e bine, asta e rău, asta e progresist, asta este reacţionar, ăsta e un progres, o dezvoltare, celălalt e depăşit şi o să piară. Ei sunt cei drepţi, cei puri. Mai ales cei puri. Şi iradiază suferinţă şi moarte ca metalele radioactive – şi tot ca ele, nu suferă, pentru că sunt deja morţi.

– Ba suferă. Vreau să spun ei, nu metalele!

– Probabil că tu ştii mai bine, îmi spuse Cristian cu răutate, uitându-se la uniforma mea.

– Bineînţeles că ştiu.

– Foarte bine, dacă ştii, probabil că vei reuşi să redescoperi existenţa păcatului. Eu am avut noroc. Un noroc groaznic. Am descoperit pe pielea mea că suntem păcătoşi şi vinovaţi. Noi toţi, cei care ne credem nevinovaţi cu scuza istoriei, a biologiei şi a psihologiei. Păcatul înseamnă să faci pe cineva să sufere. Şi noi, ce facem noi?

– Asta facem, am răspuns. Mai ales eu.

– Ah, da, sub pretextul că facem bine maselor. Dar nu

există nici o scuză, nici o justificare pentru păcat, există doar ispășire.

– Cum să ispășești?

– Nu știu, spuse Cristian. Prin iubire? Prin munca în slujba altora? Dar nu așa cum face partidul! Fără organizarea maselor, fără Securitate, fără ideologie!

– Dar cum atunci?

– Nu știu. Nu, nu știu. Însă ar trebui găsită calea cea bună. Pentru că altfel, oricum noi ispășim, dar în mod mecanic. Ne mirăm de cruzimea și imoralitatea universului, dar în timpul războiului civil, nu *rușii* s-au masacrat unii pe alții? Și cine e fără milă, nu ei? Și atunci, au ce merită de la Stalin! Cine i-a masacrat pe evrei, nu noi? Cine i-a masacrat pe țărani acum patruzeci de ani, nu tații noștri? Cine e azi călăul, nu fiii țăranilor masacrați? Am intrat ca orbii în mecanismul violenței și al cruzimii, și îl ducem mai departe. Nici măcar nu ne închipuim că am putea spune: gata, ieșim din acest angrenaj, îl distrugem! Sau, în cel mai bun caz, spunem și noi cum spune partidul: o să ieșim din circuitul blestemat al poliției și al terorii prin poliție și teroare, o să scăpăm de sânge vărsând sânge, o să scăpăm de ideologie făcând ideologie. Toți suntem păcătoși și vinovați, în mod conștient sau nu, din cruzime sau din indiferență. Nici o bucurie, nici un noroc nu sunt cu adevărat meritate. De aceea și sunt atât de fragile, atât de ușor de pierdut. In ce mă privește, când mă gândesc la păcatele care mă apasă, mi se face frică, mă întreb ce mă așteaptă, cum voi plăti. Și nu fac nimic ca să le ispășesc și nici ca să îndepărtez suferința pe care o merit. Îmi place să trăiesc, îmi place să mă lăfăi în condiția mea umană, deși știu că nu poate fi despărțită de suferință și nefericire; și cu toate astea, mă simt bine, încheie Cristian cu un zâmbet voluptos, neliniștit și îndrăznet pe buzele sale arcuite.

L-am privit o clipă; nu era ras, iar nasul îi lucea; deși era tot frumos, avea două cute adânci săpate între nas și colțurile gurii. Nu mai era un adolescent, devenise greoi, matur înainte de vreme. Ca să-l fac să-și uite spaimele, l-am întrebat:

– Păi dacă nu putem ieși din angrenaj, înseamnă că nu suntem liberi, deci nici vinovați.

– Ba da, știm că suntem liberi. E un lucru pe care-l simțim.

– Aşa cum simţim că pământul e plat.

– Exact, aşa e. Pentru noi, la scara noastră, aşa e, sfera e dreaptă în fiecare punct de pe suprafaţa ei! Probabil că determinismul absolut al universului există simultan cu o libertate absolută, iar noi nu suntem în stare să înţelegem această concomitenţă, ca şi cum am vedea mutra oamenilor numai din faţă şi am susţine că nu au ceafă! Probabil că libertatea şi determinarea, binele şi răul, nu se exclud reciproc, probabil că fiecare punct al realităţii este şi plat şi sferic, liber şi determinant, bun şi rău, în mod complementar, şi poate că fiecare cap are o faţă şi o ceafă! (începu să râdă:) Al meu, în orice caz. Dar tu, tu nu vei accepta aşa ceva, tu ai fost întotdeauna mărginit, unilateral şi fanatic, numai nas, sau numai ceafă. Oh! *Securiştii*, dragul meu, ştii... Colegii tăi, ei l-au înhăţat pe Tata! Iar tu vei înhăţa pe taţii şi fraţii altor indivizi. Şi alţi colegi de-ai tăi îi vor bate şi îi vor omorî.

– Nu eu, nu eu, am spus, şi îmi venea să fug, sau să fac ceva, ceva care să sfarme lumea asta în care eram prizonieri. Şi brusc, i-am spus: să lăsăm astea pe altă dată, spune-mi ce putem face pentru Tata.

– Tata? El îşi ispăşeşte egoismul, inerţia, inconştienţa, zise Cristian cu o voce surdă. – Iar ea, care a făcut din noi toţi nişte sclavi, care a vrut să ne posede pe toţi, care a fost demonul nostru, al tuturor, acum e singură.

– Eşti nebun? Îţi dai seama ce spui? E o crimă, un paricid!

Se uită fix la mine, zâmbind – buzele îi erau curbate ca arcul lui Eros – apoi se aplecă spre mine şi îi simţii respiraţia de fumător:

– Da, îmi dau seama! Şi ştiu că voi lua în plin şocul izbiturii, pentru ceea ce fac şi ceea ce simt acum! Şi mai ştiu că sunt liber, că ar exista o cale de a evita şi păcatul şi inevitabila ispăşire. Dar aşa cum sunt eu făcut, îmi place să mă las târât de păcat şi de suferinţă. Deşi mi-e groaznic de frică de ce mă aşteaptă! Îmi place! mai zise cu aerul lui ciudat, deopotrivă voluptos, cinic, spăşit, speriat şi îndrăzneţ. Mă bătu pe umăr zâmbind:

– Ha,ha!

Apoi îmi întoarse spatele şi plecă, lăsându-mă singur pe trotuar.

XXIII

Nu se putea face nimic pentru tata şi ne-am văzut siliţi să trăim în continuare ca şi până atunci. În munţi erau mişcări de partizani şi când erau exterminate nu se afla nimic, doar o singură dată a apărut o ştire în ziare. Ultima mişcare despre care aflasem ceva tocmai fusese zdrobită când am fost trimis în misiune la faţa locului.

Acolo l-am găsit pe Mitu Busuioc, în primăria unui sat ascuns între dealuri acoperite de păduri; era îmbrăcat cu o manta groasă şi îşi purta pistolul la brâu. Satul părea pustiu: pe cât puteau, ţăranii nu ieşeau din casele lor de piatră acoperite cu paie. Era o vreme umedă, iar cerul era plumburiu. Pe drumuri, printre bucăţile de piatră, luceau bălţi pline cu apă. Mă uitam pe fereastră şi am văzut trecând un car tras de boi; vitele erau aproape pitice, de culoare cenuşie, neţesălate. În car, o femeie tânără cu obrajii roşii purta în spate un copilaş aşezat într-o copăiţă din scoarţă de mesteacăn, prinsă cu două curele încrucişate peste pieptul mamei căreia îi strivea sânii. În sens invers, spre munte, trecu o companie de soldaţi din trupele noastre, două sute de băieţi mici de statură, ca şi boii, dar plini de viaţă, cântând cu voci limpezi şi aspre ca în Oltenia ; purtau căşti pe cap şi erau echipaţi cu material de luptă: saci cu grenade, trepiede de mitraliere, mitraliere, puşti mitralieră, lăzi cu muniţii, tuburi lansatoare de mine, postamente, trepiede pentru lansatoarele de mine.

– Ai venit şi tu la spartul târgului, îmi spuse Mitu râzând. Nu mai e nimic, i-am terminat chiar în dimineaţa asta.

– Foarte bine, trebuie să fac un raport.

– Atunci vino cu mine, mă duc acolo.

Am urcat într-un GAZ plin cu puşti şi pistoale mitralieră

în tocurile lor şi am luat-o spre pădure. Drumul era foarte prost.

– Aici, cel puţin simţi că lupţi, spuse Mitu. Tragem noi, trag şi porcii ăştia. Deşi, să ne înţelegem, eram obişnuit să trag în Friţi şi noi eram întotdeauna o mână de oameni, iar ei erau armata de ocupaţie. Pe când acum, noi suntem cei mulţi, iar ei fac ce făceam noi în Franţa. Şi o fac prost. Foarte prost. I-am înconjurat din flancuri şi nu au mai reuşit să scape.

În timp ce vorbea, Mitu făcea gesturi mari cu mâinile, era vioi şi bine dispus, ca un vânător după o zi bună. Noi, comuniştii, deveniserăm vânători, după ce multă vreme fuseserăm vânatul; iar toţi cei care nu erau gata să ne accepte, ajunseseră în sfârşit, ei, vânatul. Operaţie străveche: animalele sunt înspăimântate cu ajutorul focului, prin strigăte, gesturi, sunt împinse spre o prăpastie şi silite să se lase răpuse, la capătul puterilor, sau să se lase domesticite, dacă nu cumva sunt hotărâte să dea o ultimă bătălie, supremă şi inutilă.. Tehnica a rămas aceeaşi din cea mai veche preistorie. Trebuie să-i împingi pe cei cu care lupţi la nişte forme de comportament animalic: teamă, panică, zăpăceală, predare sau rezistenţă disperată atunci când este prea târziu. Asta făceam noi cu burghezia de cinci ani de zile; la asta am venit să asist, la un asemenea moment de rezistenţă ineficace. O metodă pe care o adoptă toate animalele care vânează în grup, ce a fost verificată în Occident, în Asia, în Africa: învăluire neaşteptată, simulări, schimbări bruşte de comportament, atacuri prin surprindere, intimidare prin răgete, salturi la gâtul vânatului hăituit şi dezorientat, slăbit de o lungă retragere presărată cu înfrângeri. Iar apoi, uriaşa operaţie de domesticire a captivilor, reeducarea de-a lungul câtorva generaţii în ţarcuri naţionale din care nu au voie să iasă şi, în final, marea linişte a omenirii îmblânzite şi fericite. Tehnica vânătorului, a cavalerului, a păstorului, transmisă prin instincte de milenii în Asia Centrală.

Pădurea de fagi bătrâni era atât de deasă încât nu mai vedeam aproape nimic deasupra noastră, în afară de frunzele ude, şi era întuneric ca înainte de a se ivi zorile. Am ajuns într-o poiană plină de soldaţi ce purtau pe umeri foi de cort ca să se

apere de ploaie. În fundul poienii era o colibă din bârne groase, udate de ploaia care tocmai căzuse şi de ploile atâtor ani. Lemnul cenuşiu era însemnat de urmele mai deschise la culoare lăsate de gloanţe şi de schije, iar acoperişul de paie arsese pe jumătate – restul fusese stins de ploaie. Am intrat după Mitu în colibă. Pe jos erau întinşi morţii, sângele li se uscase iar ochii larg deschişi priveau în gol. Mitu se aplecă deasupra lor şi zise:

– Erau plini de păduchi.

Într-adevăr, pe gât se vedeau puncte roşii, semne ale înţepăturilor. Şi corpul meu fusese cândva plin de asemenea urme; fusese la fel ca cele care zăceau acum pe jos. Am ieşit chiar în clipa în care sosea un grup de prizonieri, cu mâinile pe cap. Erau îmbrăcaţi sărăcăcios, aproape în zdrenţe, în timp ce soldaţii purtau haine de postav şi foaie de cort ca să-i apere de ploaie; erau bărbaţi, părul le era lung şi murdar, în timp ce soldaţii erau tunşi şi proaspăt raşi. Dar feţele erau aceleaşi, aveau aceiaşi ochi, vorbeau aceeaşi limbă, puteai să-i pui pe unii în locul celorlalţi. Şi unii şi alţii erau siguri că au dreptate, şi se urau cu o ură totală şi simplă, nu era loc în Univers pentru aceste două specii identice. Ştiam că peste o sută de ani, poate mai puţin, nimeni pe lume nu va mai fi în stare să înţeleagă de ce se urâseră de moarte.

Unul dintre prizonieri îmi întâlni privirea şi se opri brusc. Era Romeo Romanescu. Un soldat îi înfipse ţeava pistolului mitralieră în coaste. Romeo se poticni, gata să cadă, îşi regăsi echilibrul şi porni din nou. Ca atunci când tocmai ai ucis pe cineva sau te-ai lovit îngrozitor, nu simţeam nimic.

Nu l-am mai întâlnit pe Romeo decât la Bucureşti, la proces – cel puţin nu pe vremea când aveam ca sarcină să iau parte la lucrările comisiei de anchetă. Eram aşezat la o masă, alături de Panait Petre, de Paraschiv Ionescu, de Mitu şi de alţi ofiţeri: Panait şi Paraschiv în calitate de şefi care voiau să-şi controleze şi să-şi instruiască subordonaţii, Mitu şi cu mine pentru că fusesem la faţa locului, iar ceilalţi ca specialişti. În spatele nostru, proiectoare mari ca cele folosite în cinematografie luminau peretele gol din faţă. În picioare pe duşumeaua de ciment, cu spatele la perete, un tânăr ne

privea. Nu se mai răsese de săptămâni de zile, părul îi era încâlcit, era murdar, iar cămaşa era pătată de sângele ce-i cursese din nas şi din gură şi care se uscase între timp. Nu avea pe el decât această cămaşă, sub ea se vedea un smoc de păr negru, iar între picioarele slăbănoage îi atârna membrul lung şi testiculele mari. Prizonierul ne privea cu nişte ochi tulburi şi încercănaţi, fără să ne vadă, deoarece lumina proiectoarelor îl orbea şi îl făcea să clipească.

– Uită-te la tine, cetăţene, îi spuse Panait Petre. Arăţi jalnic, îngrozitor şi numai dumneata eşti vinovat de starea în care te găseşti. Ar fi trebuit să ştii că noi mergem în sensul istoriei. Eşti orbit de prejudecăţi, de o conştiinţă politică înapoiată. Eşti un burghez. Dar noi suntem gata să-ţi explicăm situaţia socială şi istorică şi să te facem să înţelegi legile istoriei. Oricum vei fi pedepsit, dar cel puţin vei putea răspunde deschis, cinstit, la întrebările pe care ţi le vom pune, iar la proces se va ţine cont de atitudinea dumitale. Deci, ce ai de spus?

– Nimic, răspunse tânărul.

– Recunoşti că ai ridicat arma împotriva puterii populare? întrebă Paraschiv.

– Nu, noi luptăm pentru popor.

– Noi? Cine, noi? întrebă Mitu. Prizonierul dădu din umeri.

– Dacă nu vrei să înţelegi, o să folosim alte metode, spuse Panait Petre pe un ton obişnuit.

Prizonierul se strâmbă a lehamite şi ridică din nou din umeri.

– Luaţi-l de-aici, zise Panait. Următorul.

Doi subofiţeri în uniformă de postav gros şi cu cizme în picioare se apropiară şi îl apucară de braţe. Cizmele lor se auzeau bocănind pe ciment în încăperea goală, în timp ce picioarele goale ale prizonierului, între cei doi gardieni, nu făceau nici un zgomot.

Nu am avut prilejul să-l văd pe Romeo în faţa proiectoarelor, deoarece am fost trimis în misiune comandată puţin înainte de interogatoriul lui. La plecare, m-am dus la Panait şi l-am întrebat:

– Tovarăşe Panait, acum or să fie torturaţi?

– Dacă altfel nu vorbesc, bineînţeles, zise el pe un ton morocănos.

– Şi socialismul... cum se împacă cu tortura? Siguranţa burgheză tortura, acum noi facem acelaşi lucru.

Mă privi cu atenţie:

– E vorba despre scop. Scopul ne deosebeşte de burghezi. Noi suntem în slujba poporului, a omenirii, iar dacă îi tratăm cu mănuşi pe aceşti nemernici, nu o să scoatem nimic de la ei, iar mâine, sau poimâine, tovarăşi de nădejde îşi pot pierde viaţa, acţiuni importante pot eşua pentru că noi nu am ştiut să scoatem adevărul de la ei. Să admitem că ne purtăm cu mănuşi cu ei: nu afli nimic, rişti să-ţi trimiţi la moarte camarazii şi să întârzii pentru o bună bucată de vreme construirea socialismului. Vrei să-ţi asumi o asemenea răspundere?

Am tăcut, nu aveam ce răspunde. Între timp, am aflat că în Evul Mediu, în unele ţări din Occident, călăul îngenunchea în faţa victimei şi îi cerea iertare: căci nu există nici o justificare pentru cel ce produce suferinţă, pedeapsa dată de oameni şi justiţia omenească sunt un rău şi o ruşine, şi dacă nu s-a renunţat la ele este pentru că nu există alt mijloc de a trăi în comunitate. Dar trebuie să ceri iertare pentru suferinţa pe care o produci şi să te ruşinezi. Am mai aflat că în unele ţări, chiar dacă e în joc viaţa omenirii, nimeni nu poate fi silit să depună mărturie împotriva sa; iar când există îndoieli, suspectul este întotdeauna prezumat nevinovat, chiar dacă e foarte posibil să fie vorba despre cel mai oribil criminal; este mai de temut o mică nedreptate decât o mare tulburare. În aceste ţări, e o ruşine şi o dezonoare să fii călău.

Singurul torţionar pe care l-am cunoscut într-o oarecare măsură e maiorul Bulz. Era un băiat cam de vârsta mea, purta ochelari şi avea o faţă rotundă de licean studios şi pedant. Într-o zi, îmi spuse – în timp ce se legăna pe picioarele din spate ale scaunului:

– Câteodată nici nu am nevoie să-i ating, mă mulţumesc să-i înspăimânt. Dumnezeu m-a ajutat pentru asta.

Şi îmi arătă mâna stângă pe care o ţinea cât mai mult ascunsă; purta mănuşă. Ura lumea care îl făcuse cu o

asemenea mână. Mi-o arătase într-o zi, avea pieliţe între degete, iar degetul mijlociu şi inelarul erau sudate.

– Îmi scot mănuţa mea, într-o doară, şi îi las să-mi admire laba. Chestia asta le face oarece impresie, da, ştii, îi impresionează..., spunea Bulz privindu-mă rece şi batjocoritor. În ziua aia m-a invitat să luăm masa la restaurantul Ministerului de Interne, cel mai elegant, cel mai bine îngrijit din Bucureşti, şi care avea cele mai bune vinuri şi cea mai bună bucătărie, dar singurii clienţi erau cei ca noi. La cafea, Bulz îmi zise:

– Vezi tu, băiete, tortura este cea mai veche artă. Mai veche decât aşa zisa artă de a iubi şi, oricum, mai variată şi mai bogată. Căci arta de a iubi numără cam o duzină de poziţii şi două duzini de mici trucuri. În timp ce tortura oferă sute de variaţii. Sute. Şi maimuţele se împerechează, dar numai omul torturează. Iar condiţia esenţială este cât se poate de simplă: trebuie să existe o colectivitate, un grup, care să-l încolţească pe un individ singur. Ştii şi tu foarte bine că grupul este mai puternic decât individul, tortura este prima dovadă a acestui adevăr. Iar tortura este şi prima ştiinţă experimentală din lume. Mâinile goale sunt de ajuns şi mai trebuie un grup care să ţină pacientul şi să ajute la realizarea studiilor. Şi este şi o artă, ca în toate artele primitive, dansul, cântecul, povestirea, poezia, corpul este suficient. Cât priveşte arta de a iubi, ştii, punctele care resimt plăcerea sunt mai puţin numeroase decât cele prin care suferim, şi suferim mai intens şi mai îndelung decât gustăm plăcerea. Plăcerea nu este opusul durerii, e altceva, ceva mai sărac, mai limitat.

Mânca o prăjitură şi se strâmba, întotdeauna mânca cu o figură dezgustată şi dezgustătoare de altfel; apoi reluă:

– Băieţii noştri nu vorbesc niciodată despre asta. De fapt, se jenează. Ei simt că fac rău. Dar eu te întreb: în raport cu ce morală? Căci morala noastră spune că tot ceea ce contribuie la instaurarea cât mai rapidă a socialismului şi comunismului este bun, iar contrariul este rău. Atunci? Şi pe urmă, uită-te la popor. Poporul nu se sperie de tortură. Deoarece, aşa cum este cea mai veche artă, este şi cea mai veche formă de spectacol. Trebuia să vezi execuţiile publice ale torţionarilor

naziști în Uniunea Sovietică, în 1945 și 1946, ce mulțimi uriașe veneau să asiste la ele. Cu toate astea, nu știu de ce, pe băieții mei îi apucă depresiunea nervoasă, migrenele, chestii de-astea... e ciudat, nu-i așa? Îi chinuie prejudecățile burgheze, sau ce naiba?

Și mă privea râzând liniștit, dar într-un fel întrebător; nu aș spune cu neliniște: cu un semn de întrebare. I-am râs în nas:

– Nu ne putem permite luxul să fim sentimentali! S-ar părea că îmi ceri părerea, nu am nici o părere. Nu mi-am format-o încă. Nu complet.

– Când o să ți-o formezi, să mi-o spui și mie, mă interesează, mai zise Bulz.

Urma să asist la procesul lotului de partizani din care făcea parte și Romeo Romanescu. Acesta se desfășura cu ușile închise, în fața unui tribunal al Ministerului de Interne, cu judecători, un procuror, avocați, securiști, ca mine și ca Bulz, sau Panait Petre și Paraschiv Ionescu, și călăul care urma să tragă un glonte în ceafa condamnaților. Aceștia erau curați, tunși, rași, dar aveau o culoare nesănătoasă și erau foarte slabi, li se vedeau cele două tendoane care țin ceafa ca să nu cadă capul înainte. Fuseseră multă vreme împiedicați să doarmă noaptea, ceea ce le dădea un aer cadaveric. Erau singurii în civil în acest tribunal în care chiar și publicul purta cizme și epoleți. Doar cu greu l-am putut descoperi pe Romeo pentru că toți aveau figurile șterse, estompate, iar pe fața lor se citea mai puțină viață decât în mod obișnuit; aproape de loc. Când i-a venit rândul lui Romeo, președintele i-a cerut să-și spună numele, vârsta, ultima adresă. Romeo nu răspunse.

– Acuzat, de ce nu vorbești?

Procurorul se ridică și spuse:

– Tovarășe președinte, acuzatul refuză să vorbească de șase luni de zile, pe motiv că ar fi fost maltratat.

– A fost maltratat? întrebă președintele.

– Bineînțeles că nu, tovarășe președinte, spuse calm procurorul.

N-am mai ascultat. Romeo a fost condamnat la moarte și executat: acesta era prețul industrializării socialiste a țării

noastre. Mai târziu, Erasmus mi-a dat să citesc o carte a unui autor occidental care se pronunţă împotriva pedepsei cu moartea. El merge chiar până acolo încât descrie gaura pe care o fac gloanţele în pieptul condamnatului la moarte, precum şi resturile de conştiinţă dintr-un cap retezat. Dar suferinţa nu constă în chinul îndurat! Greutatea nu e să mori ci să accepţi să părăseşti viaţa. Atunci simţi durerosul sfredel dulceag şi insuportabil, ca un instrument ce îţi atinge miezul unui dinte, sau al unui os, fără să fi fost anesteziat. Dacă un condamnat la moarte ar fi lăsat să se îmbete tot timpul, până în ultima clipă, nu ar suferi. Căci suferinţa e a sufletului, şi nu a pieptului sau a gâtului, şi nu suferi pentru că mori – moartea e izbăvitoare – ci pentru că ştii că nu ai să mai trăieşti. Am ieşit din tribunal repetând o frază care mi-a venit brusc în minte şi mă făcea să râd în sinea mea: *Torţionari din toate ţările, uniţi-vă*! Mă distram ca un nebun; mă cam smintisem.

Dar teroarea este o stare generală care cuprinde întreaga societate, ea este lucrarea tuturor, a celor care o acceptă, sau o tolerează, sau o admit, mai mult sau mai puţin conştient, mai mult sau mai puţin deschis. Ajunsă la apogeul suferinţei, o societate teroristă consideră teroarea ca o soluţie *posibilă* pentru problemele ei; terorismul este criteriul imoralităţii unei naţiuni. Tiranii sunt sclavii de ieri şi crucificaţii de mâine. Torţionarii sunt fraţii şi fiii noştri, sau vecinii; călăul este băiatul băcanului de-alături iar maeştrii săi sunt familia sau filozoful care, indiferent sub ce formă, admit violenţa civilă. Teroarea este lucrarea spiritelor pozitive, îndrăgostite de numere şi cantităţi, ea poate fi cu uşurinţă asociată matematicii şi fizicii, mai uşor, oricum, decât mila şi cu mai multă uşurinţă decât muzicii şi literelor. Terorismul este o stare de spirit, el este spiritul practic mărginit şi ilustrează măsura laşităţii generale; teroriştii simt nevoia să trezească frica în ceilalţi pentru că şi lor le este frică. Micii executanţi tremură în faţa torţionarilor gradaţi. Măciuca, dar şi instrumentele şi tehnicile cele mai avansate, reprezintă coperţile unor cărţi de filosofie. Descoperirea relativităţii, a istoricităţii valorilor morale şi, în primul rând, descoperirea lui Dumnezeu, duc direct la peştele sărat oferit drept

mâncare în închisoare – fără strop de apă zile în şir. Teroarea reuşeşte să le extermine fără întârziere pe ultimele fiinţe curajoase; doar fiinţele şterse şi aparent pasive îi pun capăt şi o depăşesc; teroarea începe şi sfârşeşte în nerușinare. Căci atunci când nu ne mai e teamă de Dumnezeu, şi nu ne mai ruşinăm în faţa lui de imperfecţiunea noastră, de limitele şi păcatele noastre, el ni se arată sub unul din chipurile sale cele mai puţin surâzătoare. Teroarea este lucrarea celor inocenţi – a celor care se cred inocenţi. Într-una din acele ţări triste şi mediocre, care sunt încă destul de sărace cu duhul ca să se mai teamă de Dumnezeu, Hitler şi Stalin ar fi murit ca nişte rataţi. Toţi suntem vinovaţi de existenţa terorii, şi nici unul dintre noi, fie el satrap sau cerşetor, nu se poate ascunde de ea: Stalin, doborât de apoplexie în vila sa goală şi închisă cu cheia, a horcăit singur pe covor până în zori când bătrânul său servitor avea voie să vină să sune. Dar cu timpul, sfârşim prin a ne fi frică de Dumnezeu cel din oameni – din nebunia şi cruzimea omenească, aceste pseudonime pe care şi le ia el atunci când nu vrem să-i recunoaştem adevăratul nume şi spaima pe care are dreptul să ne-o trezească.

Vorbesc din experienţă. Căci puţin după aceea am primit ordin să mă prezint la tovarăşul ministru adjunct Panait Petre. Când mă primi, în biroul lui se afla şi Paraschiv Ionescu – care urma să treacă curând în fruntea unui minister– cu o figură la fel de gravă ca şi Panait, cu bărbia grasă revărsată peste gulerul tunicii şi picioarele încrucişate; îşi bâţâia cizma dreaptă şi se uita la ea gânditor.

– La ordinele dumneavoastră, tovarăşe general locotenent, am spus pocnind din călcâie. Nu-l mai tutuiam de multă vreme.

– Aşază-te. Cei cu tine?

– Nimic, tovarăşe general.

– Ai necazuri, sau ce?

Aş fi putut să-i pun aceeaşi întrebare: era trist şi mohorât, ca şi Paraschiv. Se schimbaseră mult de când se reîntâlniseră în acel orăşel distrus de război de la frontiera ungară. Nu mai erau veseli, deveniseră reci şi solemni şi ursuzi.

– Nimic special, tovarăşe general.

Se uita cu atenţie la mine:

– Din cauza tatălui tău? Înţelegi că nu putem face excepţii pentru rudele apropiate ale lucrătorilor noştri?

– Sigur că da, de aceea nici n-am venit să vă rog să-i daţi drumul.

Mă aprobă făcând un semn cu capul şi spuse grav:

– Am înţeles şi am apreciat atitudinea ta. De aceea o să-ţi încredinţăm o sarcină deosebit de grea şi plină de răspundere. Uite despre ce e vorba: ieşi din acest birou, mergi direct la tovarăşul colonel Busuioc şi îl arestezi.

Probabil că m-am schimbat la faţă; m-am uitat la Paraschiv; acesta dădu din cap: da, înţelesesem bine.

– Ca să-ţi îndeplineşti cum se cuvine misiunea, trebuie să înţelegi despre ce e vorba, îmi spuse Panait. Mitu este un individ anarhic, se lasă condus de impulsuri necontrolate. Noi intrăm acum într-o etapă nouă a construirii socialismului. Vor fi probabil necesare măsuri foarte severe. Pentru asta, trebuie să existe o disciplină de fier în rândurile noastre. Or, Mitu e în stare să discute ordinele, să le interpreteze după cum crede el. Are relaţii personale cu mulţi tovarăşi din conducerea de partid şi se duce să discute cu ei hotărârile deja luate, asupra cărora nu se mai poate deci reveni. În plus, e în stare să se abată de la principii, să acţioneze sub impulsul sentimentelor personale. *Obiectiv* vorbind, el face jocul duşmanului de clasă. Tu eşti în stare să te ridici deasupra acestor apucături mic-burgheze. De aceea partidul are încredere în tine. Ai pistol? E un trăgător bun, l-am văzut pe teren, încheie Panait cu un surâs rece care trăda totuşi un rest de tandreţe amicală pentru Mitu. Fuseseră împreună în Spania în brigăzile internaţionale, de vreo cincisprezece ani erau ca fraţii.

M-am ridicat, am salutat milităreşte şi am ieşit. În coridorul cenuşiu şi întunecos ca un siloz m-am oprit şi am simţit că mi se face rău. Am intrat la W.C., am vomat ce mâncasem de dimineaţă, m-am spălat pe faţă şi mi-am clătit gura cu apă rece, apoi m-am dus direct la Mitu. Am trecut prin faţa secretarei uluite, am intrat în birou şi am închis uşa, apoi am scos pistolul fără să trag piedica:

– Tovarăşe colonel, sunteţi arestat.

Mitu se ridică încet, buimăcit:

– Eşti nebun? Să mă arestezi, pe mine? Da' de ce? Ce am făcut?

Am dat din umeri şi, cu pistolul, i-am făcut semn să iasă din spatele biroului la care lucra. Se supuse ca o oaie. Era cu un cap mai mare decât mine, de două ori mai solid şi mai puternic, dar nu se revoltă decât o clipă:

– Şi din ordinul cui?

– Din ordinul tovarăşului Panait Petre, i-am răspuns privindu-l în ochi. Îl uram că se lăsa aşa uşor, că se băgase în această josnică maşinărie care urma să-l zdrobească, şi mă uram pe mine însumi şi mai mult.

– Panait? Nu înţeleg, spuse el încet. I-am făcut semn să înainteze iar el se supuse, devenit dintr-odată slab, neputincios; spatele lui lat nu mai era decât o masă de carne, atât de fragilă, atât de vulnerabilă. Aşa e spatele celor mai temuţi, celor mai periculoşi.indivizi.

În aceeaşi zi, mai mulţi ofiţeri cu grade diferite au fost arestaţi, apoi urmă o pauză, apoi din nou alte valuri de arestări. Nu am mai auzit vorbindu-se despre ei. De altfel, nu mai stăteam cu nimeni de vorbă, în afara problemelor de serviciu. După mai multe luni, un tovarăş îmi spuse:

– Ştii că Bulz nu a fost condamnat, este la Spitalul central de boli nervoase.

Nici nu i-am răspuns. Nu mă gândeam la Bulz. Apoi, deodată, într-o zi, am plecat de la minister şi m-am dus la spital unde am cerut să-l văd pe pacientul Bulz, ca vechi tovarăş de muncă. A trebuit să aştept într-o sală goală în care nu erau decât câteva scaune. O sală de aşteptare, aşa cum sunt în gări, în timpul războiului, peste tot: aştepţi, treci pe acolo, doar scopul contează, sănătatea, victoria, destinaţia călătoriei, socialismul, comunismul, totul, în afară de prezent, totul, dar fără nici un răgaz, fără examen de conştiinţă. Afară, în curte, se plimbau câţiva bolnavi. Purtau nişte halate cenuşii, peste măsură de urâte, iar doi sau trei din ei aveau tenul verde, trăsăturile uşor oblice şi surâsul schimonosit al nebunilor congenitali.

Uşa se deschise şi m-am întors, dar în faţa mea se afla un pacient necunoscut. Când mă văzu, faţa i se lumină şi îmi zise:

– Tovarăşe maior, nu mă recunoaşteţi? Sergentul major Bobeică, Ion.

– Bună ziua. Cum stai cu sănătatea? Stai jos. – Mulţumesc, tovarăşe maior. Ah! Ce bine e când vezi un tovarăş, ştiţi. (Şi se uită în jur, apoi începu să şuşotească:) Aici, toţi doctorii sunt nişte burghezi, ne urăsc. E normal, ei simpatizează cu duşmanul de clasă, nu cu omul din popor. Dacă aţi şti ce ne fac – suntem aici mai mulţi băieţi de la trupele de Securitate – pe mine, de exemplu, m-au înţepat în şira spinării, în ceafă! Şi se distrau: „Cum, eşti militar şi leşini ca o muiere! Femeile şi copiii, când le facem aşa ceva, au mai mult curaj!" Ticăloşii!

Era un băiat zdravăn, musculos, de vreo treizeci de ani. Era palid, cu o figură nesănătoasă.

– Ce ţi-au găsit?

– Neurastenie. Vomit, am dureri îngrozitoare în ceafă. Dar mai ales vomit. Cum simt miros de carne, mă apucă. Dar acum e şi mai rău, chiar şi legumele, orezul, nu mai reţin nimic. Îmi merge rău, foarte rău, tovarăşe maior, mi-e frică că o să se termine rău, o să slăbesc şi o să ajung tuberculos.

– Haide, lasă, o să te faci bine, nici n-ai să mai ştii. Ce apun doctorii? De unde îţi vine?

Mă privi încurcat, se asigură că nu ne ascultă nimeni, apoi şopti:

– Ei nu ştiu nimic... nu pot să le spun. Dar eu am *lichidat* ticăloşi... Am omorât mulţi. E curios, aveam poftă de mâncare, mâncam orice ca un turbat după ce *lucram*, mă apuca, aş fi mâncat şi sticlă pisată. Dar cred că totuşi mi-a rămas, ştiţi cum e tovarăşe maior... Nu e uşor, o muncă ca asta...

Tăcu, abătut şi deprimat. Apoi adăugă:

– Cel puţin, am ieşit la pensie.

– Câţi ani ai?

– Douăzeci şi nouă.

– E cam devreme pentru pensie.

– Bineînţeles, dar ce să fac? Nu pot să fac nimic, din cauza durerilor de cap şi a vomitatului.

– Haide, o să te faci bine, am spus eu ridicându-mă, căci doctorul cu care vorbisem tocmai intra. Îmi spuse să-l urmez. Pe coridor, îmi strecură:

– Avem mulţi pacienţi de la dumneavoastră, tovarăşe maior.

– De-ai noştri, sau cei trecuţi pe la noi?

Se uită scurt şi neîncrezător la mine, apoi păru că se linişteşte şi surâse slab:

– Pentru pacienţii dumneavoastră, nici nu se pune problema, sunt mai mulţi decât locurile pe care le avem noi. Dar de la o vreme, ne vin ofiţeri, subofiţeri, ca acesta pe care l-aţi văzut. Îl ştiaţi? Ce funcţie avea?

– Măcelar.

– De animale? întrebă doctorul prudent.

– Nu.

Nici unul nu mai spuse nimic. Urcam nişte scări, gâfâiam – nu aveam treizeci de ani, ca şi sergentul major Bobeică.

– E curios, leşină când i se face o puncţie occipitală. Cum îşi scot uniforma şi cizmele sunt pierduţi. Ăsta a fost internat pentru că făcea crize de furie acasă, în familie; ultima oară s-a aruncat cu un cuţit de bucătărie la nevastă-sa şi la copii. E un om slab care nu se poate controla... şi, probabil, se lasă comandat...

Nu am vrut să-l încurajez în această direcţie. L-am întrebat:

– Şi tovarăşul meu Bulz, de ce suferă?

– Manie depresivă, vă scutesc de termenii tehnici, o să vedeţi singur.

M-a lăsat singur cu Bulz. Acesta stătea în pat, în capul oaselor, şi se uita în gol. L-am strigat pe nume dar nu m-a auzit. Era foarte schimbat, cu gura strânsă pungă: îi lipseau nişte dinţi. Fără uniformă, părea neînsemnat, mărunt, ca cea mai mare parte dintre noi. Fără să ridic vocea, l-am întrebat:

– Bulz, ce s-a întâmplat cu Mitu Busuioc?

Un surâs de şiretenie imbecilă îi lumină faţa:

– Nu ştiu. Nu mă bag.

– Mai trăieşte?

– A avut noroc, i-au făcut de petrecanie, zise Bulz scurt.

O vreme am rămas mut. Bulz începu să vorbească cu o imensă descurajare încât mi-am dat seama că acum era vorba despre el, nu despre Mitu:

– Nu mai e nimic de făcut. Absolut nimic. Nimic.

– Bulz, l-au omorât pe Mitu?

– Nu, au chemăt-o pe soţia lui ca să-l recunoască şi să depună mărturie că a murit de o criză cardiacă. Înţelegi, un colonel de Securitate nu dispare aşa... Era întins pe o masă şi când soţia lui l-a atins şi-a dat seama că sub uniformă era mai puţină carne decât îşi amintea ea... lipsuri, dragul meu, lipsuri... şi mai puţine oase, dar în schimb, în bucăţi mai mici. Eu am avut noroc. Am noroc.

Vorbea atât de clar şi cumpătat încât l-am întrebat:

– În ce sens?

– Păi, că m-am îmbolnăvit. Le spuneam: lăsaţi-mă în pace, dacă nu o să...

Deodată vocea i se înecă, începu să mormăie cuvinte fără şir uitându-se la cuvertura cenuşie de pe pat. Apoi tăcu.

– Bulz, ascultă... mă auzi?

Nu se clinti. M-am ridicat şi am ieşit. Doctorul mă aştepta pe coridor. L-am întrebat:

– E nebun sau se preface?

– E grav bolnav, spuse doctorul. Ştie că e nebun. A vrut să ajungă nebun, probabil asta era singura scăpare. Când a ajuns la noi mai avea fracturi nevindecate, răni... Acum îi administrăm tonice pentru redresarea sistemului nervos, dar organismul nu răspunde.

Am plecat şi, pe drum, m-am hotărât: un comunist, eu? Un activist al revoluţiei socialiste? Un slujitor al statului socialist? Niciodată. Gata. Nu eu. Făcusem şi aşa mult, mult prea mult. „Dacă mai e posibil, *dacă* e posibil, să încerc să fiu doar om, nimic altceva decât om, pur şi simplu om. Cel puţin asta". Şi era foarte târziu, era foarte greu acum. Dar trebuia să încerc să iau totul de la capăt, să las deoparte marile ambiţii criminale. Să fiu om.

XXIV

Când am ajuns acasă, n-am mai ieşit până seara, am stat şi m-am gândit mult. În celelalte trei camere ale apartamentului, din care fostul proprietar şi locatar fusese alungat în camera de serviciu, familiile locotenentului de miliţie, cea a contabilului şi a profesorului de liceu, cei trei colocatari ai mei dădeau radioul tare, se certau, treceau venind dinspre bucătăria comună prin faţa uşii mele cu tigăile sfârâind. În zgomotul şi mirosurile acelea, stăteam pe pat şi mă gândeam că viaţa mea s-a irosit complet, a fost un eşec total. Mai rău nu s-ar fi putut. Iar acum voiam să fiu om – dar poate e mai greu decât să fii un erou, sau un comunist? Şi apoi, cu ce să încep? Nu întrevedeam nimic, nici o ieşire, nici o soluţie nu părea să existe. Seara, în întuneric, am rostit singur, cu voce tare:

– Nu am nici o bucurie.

Apoi, m-am întins pe pat certându-mă cu asprime şi spunându-mi că doar din cauza conştiinţei mele burgheze mă chinuiam aşa. Eram încă prea burghez ca să mă pot integra cu uşurinţă şi mulţumire în această lume la a cărei creare contribuisem totuşi şi eu. Dar nu era adevărat! Nu mai eram un burghez de când fugisem de-acasă la şaptesprezece ani; când fugisem de-acasă, fugisem de vechea lume burgheză. Când m-am rupt de camarazii mei din lagărul de prizonieri ca să mă angajez ca voluntar împotriva nemţilor, m-am rupt din nou de acea lume veche. Iar dacă interesul economic ne determină existenţa, era în interesul meu să port mai departe uniforma pretoriană, aveam şanse să fiu general la patruzeci şi cinci de ani, cu o soţie frumoasă şi o limuzină, şi să ajung, cine ştie? în Comitetul central pe la cincizeci de ani. Nu mai aveam prieteni, nici măcar cunoştinţe, în afară de membrii de partid, oameni care aparţineau lumii noi. Nu eram nici măcar credincios, nici cultivat. Nimic nu mă trăgea înapoi, spre lumea care

nu mai exista, iar interesele mele mă legau de situaţia în care mă aflam. Nu, nu conştiinţa burgheză era aceea care mă împiedica să mai suport toată această groaznică poveste.

Am aţipit şi a doua oară în douăzeci de ani probabil, am avut exact acelaşi coşmar pe care îl aveam în copilărie – cel mai îngrozitor din toată viaţa mea – cu exact aceleaşi detalii, inclusiv acelaşi sentiment de memorie falsă, impresia că am mai avut odată acelaşi coşmar, sau chiar de mai multe ori, într-o altă viaţă complet diferită, o viaţă anterioară în care nu eram nici măcar eu, în care doar visul şi situaţia din vis erau identice.

Eram îngropat în pământ, între două straturi de argilă, într-un teren nisipos, şi eram strivit de apăsarea ei grea. Totul era fără viaţă, fără ieşire, fără aer, fără scăpare. Doar eu îngropat acolo şi masa sufocantă de pământ lutos; eram înghesuit, strivit, mă sufocam, şi acest lucru mi se mai întâmplase deja de nenumărate ori.

M-am trezit brusc, cu inima bătând să-mi spargă pieptul şi m-am aşezat din nou pe marginea patului. Pe urmă, pe măsură ce respiraţia mi se liniştea, am înţeles clar ce trebuia să fac: trebuia să o văd pe Sabina şi să stau de vorbă cu ea. Tata era în închisoare şi, oricum, niciodată nu fuseserăm prea apropiaţi; pentru mama, eram un străin, ca şi ea pentru mine, şi oricum trebuia cruţată de emoţii, putea oricând să o întoarcă boala ei de nervi, dacă se vindecase vreodată. Valentina era o fată bună şi nu era proastă, dar între noi nu se stabilise o adevărată legătură. Erasmus şi Cristian mă iubeau aşa cum îi iubeam şi eu, dar ştiam că unul era prea dur şi celălalt prea absorbit de propria lui aventură interioară. Nu mai rămânea decât Sabina.

Am căutat numele soţului ei în cartea de telefon şi am sunat:

– Nu e aici, am să vă dau numărul unde puteţi s-o găsiţi.

Am sunat deci din nou şi am auzit vocea veselă a Sabinei:

– Tu eşti? Ah! ce bine îmi pare că telefonezi!

– Aş vrea să stau de vorbă cu tine. Când ne putem întâlni?

– Când vrei! Vrei acum?

– Bineînţeles că aş vrea, dar nu e prea târziu? Nu o să se supere soţul tău?

Râse încet şi spuse:

– E o glumă tâmpită. Unde eşti? Pe chei, lângă podul Mihai Vodă, e bine?

Neliniştea şi nevoia de a-i vorbi m-au aruncat într-un taxi şi am ajuns prea repede la întâlnire. Într-un târziu, am văzut-o venind pe cheiul pustiu, la lumina lămpilor electrice. Zâmbea. Mi-a întins mâna. Sabina era foarte prost îmbrăcată, purta şosete albe şi pantofi fără tocuri, şi era îmbrăcată cu o rochie ieftină. Se schimbase, şi nu în bine. Dar era tot fragilă, delicată, nu-ţi venea să crezi că a ţinut discursuri politice când era studentă – dar asta era adevărata Sabina. Blândă, discretă, ştearsă, era ca acele flori suave şi fără vreun parfum deosebit, dar ale căror rădăcini rezistă în timpul iernii. Sabina era mult mai puternică decât ai fi crezut, aşa cum sunt nenumărate femei; era foarte greu să o dobori. Numai propria forţă ar fi putut să o ucidă, şi a fost cât pe-aci să se întâmple aşa pentru prima oară atunci când i s-a spus că murisem în război. A doua oară e acum, când scriu aceste rânduri. La salutul meu şi la primele întrebări mi-a răspuns simplu şi firesc, ca şi cum ne-am fi văzut în ajun. Citea cu mare plăcere romane sentimentale, romanul preferat era *Mătăniile* de Florence Barclay, dar nu ar fi fost niciodată în stare să se dezbare de acea *matter-of-factness* care mergea, la ea, mână în mână cu îndrăzneala cea mai eroică şi cea mai prozaică, cu sacrificiul extrem, o capacitate de îndurare supraomenească dar foarte puţin vizibilă.

– De-ai şti cât mă bucur că m-ai sunat, spuse ea.

– Noroc că ai putut să vii, am spus.

Am luat-o spre Cotroceni. Deasupra copacilor, pe la Facultatea de medicină, cerul era violet şi catifelat, ca o petală de panseluţă.

– Nu eşti în uniformă, spuse Sabina.

– Nu, s-a terminat cu uniforma, şi mai ales acum, când vreau să stau de vorbă cu tine, n-aş putea s-o port. Am necazuri. Mari.

– Ce nu merge?

I-am povestit tot: de ce am fugit de-acasă – asta îi spusesem, atunci, în noaptea când ne întâlnisem ultima oară – „ de ce m-am înscris în partid, de ce nu mai voiam să fiu comunist, de ce nu mai voiam decât să fiu om. Când am terminat,

ajusesem în dreptul uzinei electrice de la Grozăveşti, cheiul pavat se terminase, erau doar maghernițe şi drum de pământ, aşa că a trebuit să ne întoarcem.

– Şi eu am ajuns la aceeaşi concluzie, zise Sabina. Bineînțeles, nu are rost să te sinucizi cerând să ieşi din partid. Dar trebuie să-ți găseşti o altă slujbă. Eu m-am dat la fund. Voiau să facă din mine o activistă la tineret, apoi la femei, dar nu m-am lăsat. Mai bine să fiu o mică funcționară într-un birou. Merg la şedințele de partid, stau liniştită, nu iau niciodată cuvântul decât dacă sunt obligată şi atunci vorbesc cât pot de prost. Pentru tine o să fie mai greu. Dar trebuie să existe o cale să scapi. Stai, lasă-mă să mă gândesc... Dar, ştii, nu cunosc nici un securist care să fi plecat de la Securitate de bună voie, nu se admite aşa ceva. Dacă ai avea cel puțin pe cineva sus care să te ajute... Nu ai pe nimeni?

– Ba da, pe Panait Petre, el m-a băgat în partid.

– Chiar aşa, Panait Petre în persoană!? Se spune că e un individ groaznic. E chiar atât de fanatic?

– Este... şi aşa. Dar cred că aş putea risca să-i pun problema. Am să mă duc la el. Am să mă duc mâine.

– Dragul meu, în ce treabă ai intrat... zise Sabina şi râse încet, surprinsă: Ne-au avut tovarăşii. Ce poveste! Ah! Ne-am lăsat traşi pe sfoară!

– Aşa e, dar nu mai contează, s-a terminat. Acum, problemă e să ştim ce avem de făcut. Eu nu ştiu. Nu văd nici o soluție.

Mă luă de braț. Îi simțeam mâna uşoară dar energică.

– Poți să încerci de acum înainte să faci *bine*, oriunde vei lucra. Să faci bine, după cum îți dictează conştiința, nu după directivele partidului.

– Aşa m-am gândit şi eu, dar crezi că e de-ajuns?

– Cel puțin pentru moment. Apoi, ai să vezi.

Vorbise liniştit, cu o încredere calmă: părea sigură că am să găsesc ce căutam. Dar eu am dat din cap: nu mai speram, mă păcălisem de două ori, şi încă foarte grav. Totuşi nu am spus nimic.

– Haide, nu dă din cap, ai răbdare şi ai să vezi că până la urmă vei reuşi.

Am început să râd, surprins:

– De când ai devenit extra-lucidă? Citeşti gândurile?

– Numai pe ale tale. M-am exersat de mult.

Şi adăugă, râzând şi ea:

– M-am hipnotizat, tot gândindu-mă fix la tine, ca un animal.

– Nu trebuie, i-am spus. Nu-ţi complica viaţa cu mine, nu merit aşa ceva.

– Dar tu ţi-o complici pe a ta cu mine? zise ea mergând alături şi uitându-se drept înainte.

– Eu nu aveam pe altcineva cu care să vorbesc.

– Cum se spune, nu mă ai decât pe mine, zise ea surâzând, dar uitându-se tot înainte.

– Aşa se vede.

– Mai bine mai târziu decât niciodată, dar îţi trebuie timp să înţelegi, ştii...

M-am uitat la ea. Trăsăturile i se înăspriseră, se trăsese la faţă acum că se apropia de treizeci de ani. Am spus:

– Te-ai schimbat.

Se uită scurt la mine:

– Urâţit, vrei să spui. Am îmbătrânit. Apoi râse: După ce m-am măritat, am mai crescut doi centimetri.

Înţelese că aluzia la căsătoria ei mă întristase şi adăugă imediat:

– Dar de ce nu încerci să fii şi tu fericit ca toată lumea, să renunţi la ambiţiile mari? Să ai o casă, o nevastă, copii...

– Să nu mă gândesc decât la mine?

– Deocamdată. Trebuie să te odihneşti puţin. Trebuie să trăieşti. Până acum tu nu ai trăit. Şi după acest răgaz, ai putea să cauţi din nou o cale. Ai putea găsi soluţia pe care o cauţi. Toate aceste frumoase idei de reformă socială sunt o cursă. Te consumi pentru ele, şi pe urmă îţi dai seama că ai făcut un mare pas în gol şi că ţi-ai irosit forţele. Eşti vlăguit ca după o hemoragie, ştiu ce-ţi spun, am trăit această experienţă, am trecut prin amândouă stările. Probabil că lumea este plină de foşti comunişti decepţionaţi, care nu mai au nici energia nici înflăcărarea de la început; li s-a scurs tot sângele din ei.

Am simţit o revoltă interioară şi am bombănit:

– Eu nu. Eu voi găsi până la urmă.

– Dar, dragul meu, cine a fost deja comunist nu mai poate crede în nimic, pentru că orice credinţă care i se oferă este veche, anterioară comunismului, iar pentru el asta înseamnă să se întoarcă la un lucru pe care l-a depăşit. Este ca o supă încălzită, ca un vas de lut refăcut din cioburi. E o soluţie în lipsă de altceva mai bun, o înfrângere, şi nu o victorie.

– Eu am să găsesc altceva, am spus. Trebuie să mai existe o cale. Chiar dacă mă voi mulţumi (în timp ce spuneam asta ştiam că greşesc, dar eram prea obosit ca să mă opresc) cu fericirea personală, intimă, acasă, în familie. Când ţi-ai găsit perechea.

Sabina continua să se uite drept înainte. Spuse:

– Şi tu, tu nu ai pereche?

Am dat din umeri:

– Să nu crezi acum că vreau să-ţi fac propuneri. Am stricat destule lucruri în viaţa mea ca să mai vreau să-ţi stric şi ţie căsnicia. Pentru mine, perechea erai tu, dar te rog să observi că vorbesc la trecut, ar fi trebuit să-mi dau seama de asta acum zece ani, acum e prea târziu, am ce merit, s-o lăsăm baltă. Nu asculta ce spun. Sunt totuşi foarte fericit că am putut să stau de vorbă cu tine. Acum mi-e mai bine. Cu toate astea, mi-e scârbă de mine. Ce bătaie de joc! Am risipit, am pierdut totul, familie, prieteni, partid, nici pe mine nu mă mai am, sunt un ratat, risipit, sunt ca o sală de cinema după terminarea filmului când spectatorii au ieşit din sală, iar pe jos nu mai sunt decât hârtii murdare şi coji de seminţe. Bravo. Sunt grozav, nimic de zis.

– Nu vorbi aşa, spuse ea şi mă luă de braţ lipindu-se de mine, tandră şi fierbinte. M-am crispat. Nu voiam ca întâlnirea noastră să se sfârşească în pat. Am spus sec:

– Ah, nu, nu te înduioşa, altfel n-am să-ţi mai spun niciodată nimic!

Îmi lăsă braţul, se opri şi se dădu în lături ca să se uite la mine:

– Nu vrei să te ajut?

– Mă ajuţi, dar nu trebuie să exagerezi, înţelege-mă, nu vreau să-ţi stric viaţa.

– Ai stricat-o deja, spuse Sabina cu răceală.

– Tocmai de-aia. Trimite-mă la dracu, ai un soţ, trebuie să ai copii, să-ţi faci viaţa ta.

Se uita la mine neîncrezătoare, faţa ei era o încântătoare pată ovală în întuneric, sub castanii de la Facultatea de medicină.

– Glumeşti, sau ce? Nu ştii că sunt divorţată?

Am izbucnit spunând că habar n-aveam. A început să râdă cu o voce slabă, tremurătoare din cauza lacrimilor care o năpădea:

– Ce zăpăcit eşti! Doamne, ce idiot! Ce zăpăcit!

Am luat-o în braţe şi ea începu să plângă cu nasul în haina mea. O strângeam cu grijă şi am început să o sărut pe păr, căci mă dezvăţasem să o mai doresc. I-am spus fără să mă gândesc:

– Pe tine te-am iubit întotdeauna. N-am ştiut. Doar pe tine. Iartă-mă.

– Te aşteptam, spunea ea în timp ce-şi ştergea nasul. Mă întrebam când ai să-ţi dai seama. Când am văzut că nu te căsătoreşti, i-am explicat totul lui..., i-am explicat totul şi a fost drăguţ, a fost de acord să ne despărţim. De atunci, aşteptam să te întâlnesc pe stradă, sau undeva, nu ştiu, oriunde. Acasă, când suna telefonul, speram să fii tu. Of! Doamne ajută, dar ţi-a trebuit o vreme! încheie ea cu o voce obosită dar fericită şi, agăţată de gâtul meu, cu obrazul lipit de pieptul meu, se uita în întunericul din jur oftând adânc.

Ne-am căsătorit la puţin timp după aceea, şi a fost începutul scurtei perioade în care am crezut că poţi fi fericit individual, vreau să spun în doi, deoarece un bărbat sau o femeie singuri nu sunt întregi. Cea mai gingaşă şi delicată voluptate îi este dată celui care îşi poate iubi partenerul sexual. Actul sexual poate fi prilej de triumf sau exaltare a eului (mai ales pentru bărbaţi), sau de pierdere a eului (mai ales la femei), prilej de încrâncenare tehnică, sau poate artistică, altruistă la unii bărbaţi şi egoistă la anumite femei. Dar atunci când te ştii jumătatea unui adevărat cuplu, când ai certitudinea purităţii şi integrităţii tale, când totul este însoţit de tandreţe şi duioşie, de compasiune şi milă şi recunoştinţă, atunci aceasta este singura cale de a învinge singurătatea – în afara căii radicale şi supreme, pe care nu o cunoaştem încă.

XXV

Am cerut să fiu primit în audienţă de Panait Petre şi audienţa mi-a fost acordată în cursul săptămânii, ceea ce reprezenta o imensă favoare faţă de un subaltern ca mine. S-a arătat binevoitor:

– N-ai mai venit de mult la mine, îmi spuse el cu un mic surâs amical. Ei, ce nu merge?

– Nimic nu mai merge, am răspuns, fără să adaug tovarăşe general sau tovarăşe ministru. Probabil că asta l-a făcut să ghicească intenţia mea de a încheia socotelile, dar nu a lăsat să se vadă. Nu mai pot lucra la Securitate, am continuat.

Se întunecă uşor la faţă iar tonul îi deveni aproape pe neobservate mai rece:

– Nu-ţi mai place ce faci?

– Nu asta e problema. Nu mai pot.

– Şi de ce? Nu te mai ţin nervii? întrebă el plin de curiozitate, aşa cum un bolnav vrea să cunoască senzaţiile altuia care suferă de aceeaşi boală.

– Nu nervii, ci conştiinţa. Dacă aş şti că ceea ce fac e bine, nervii m-ar ţine.

Îşi apropie vârfurile degetelor uitându-se gânditor la ele. Apoi ridică privirea şi se uită la mine:

– Mă aşteptam la vizita ta. Am aflat că lucrezi prost şi că nu mai eşti comunicativ – chiar mai puţin decât înainte (zicând asta, a avut din nou acea umbră de surâs prietenos). Am bănuit că treci printr-o criză. Dar în munca noastră fiecare trece prin asta mai devreme sau mai târziu. Spune-mi, cu ce nu eşti de acord?

– Cu torturile. Cu teroarea. Cu crimele.

– Eşti sigur că nu e din cauza tatălui tău?

– El nu e decât un caz dintr-o sută de mii.

– Dar tu ştii care este scopul nostru? Nu crezi că merită?

– El nu justifică asemenea mijloace, şi pe urmă nu ştim nici dacă îl vom atinge.

– De ce nu? Să fim realişti: dacă nu am folosi teroarea, reacţionarii ne-ar căsăpi. Nici ei nu sunt nişte îngeraşi. Dar chiar şi cei nehotărâţi, marea masă, toţi sunt pervertiţi, sunt schimonosiţi de secole de feudalism şi capitalism. Trebuie reeducaţi. La început, e necesară forţa, dar când constrângerea nu se va mai impune, nu o să mai avem nevoie nici de aparatul de constrângere. Asta vrem, ştii bine. Ce putem face dacă oamenii nu înţeleg decât cu forţa? Ce putem face dacă şi oamenii noştri comit greşeli? Ăsta este materialul uman de care dispunem, nu avem altul. Dar dacă nu mai poţi suporta ceea ce faci, am să te trec în sectorul administrativ.

– De fapt, aş vrea să nu mai port uniformă.

– Ce ai împotriva uniformei? Alţii o poartă şi nu sunt mai prejos decât tine. Tovarăşi de *nădejde*, zise Panait nemulţumit.

– Astăzi sunt de *nădejde*, mâine sunt arestaţi, iar poimâine sunt împuşcaţi sau trimişi într-o casă de nebuni, i-am răspuns.

Ridică din umeri, încruntat:

– Ce vrei? Totul se schimbă. Nimeni nu e sigur că nu va face greşeli mâine...

– Ba nu, există ceva care nu se schimbă. Aparatul de constrângere va fi desfiinţat când nu o să mai fie nevoie de el – dar partidul? Partidul nu va fi desfiinţat, nu-i aşa?

Panait se crispă:

– De ce să desfiinţăm partidul?

– Pentru că el are puterea! Dacă rămâne, vor fi şefi şi executanţi, educatori şi educaţi în vecii vecilor. Dar, *dar* dacă cei educaţi, după ce au fost educaţi, fii atent, adevăraţi fii ai comunismului, fără nimic burghez în ei, dacă aceştia hotărăsc că nu mai au nevoie să fie conduşi? Dacă nu mai vor să existe partidul?

– Imposibil, zise Panait, înseninat. Li se va explica. Cum ar funcţiona societatea fără o forţă conducătoare?

– Vezi! Partidul va exista întotdeauna. Şi ce garanţie avem noi că nu va abuza de puterea sa?

– Dar e simplu, partidul nu vrea decât binele poporului.

– Şi dacă poporul are o altă părere despre binele său?

– Atunci i se va explica, va fi făcut să înţeleagă, să-şi schimbe părerea.

– Şi dacă nu vrea să-şi schimbe părerea?

– De ce să nu şi-o schimbe dacă adevărul ştiinţific e de partea noastră? întrebă Panait, surprins.

– Şi pe urmă va fi obligat să înţeleagă cu forţa, ca acum, pentru binele lui, am adăugat – dar dacă adevărul ştiinţific *nu este* de partea noastră?

– Imposibil. Noi suntem înarmaţi cu cea mai ştiinţifică şi înaintată metodă, spuse calm Panait.

– Dar dacă se descoperă undeva una şi mai înaintată şi mai ştiinţifică decât marxism-leninismul? Ce va face atunci partidul? Nu va prefera el să rămână forţa conducătoare? Nu va prefera să anihileze noua metodă?

– Nu văd cum ar putea exista o metodă mai înaintată decât marxism-leninismul, şi de ce ar trebui asta să ducă la abandonarea rolului conducător al partidului, zise Panait încruntându-se.

– Dar dacă ar fi aşa?

Îmi aruncă o privire neagră:

– Nu accept să discut în abstract. Vom vedea când va fi cazul.

– Poate că a fost deja cazul şi nu ştim noi!

L-am văzut încremenind într-o încordare interioară, aproape fizică. Zise sec:

– O să mai vedem.

Dar tonul lui spusese clar că niciodată nici o metodă sau teorie nu va fi pentru el superioară credinţei sale. M-am simţit deodată trist şi abătut, nu mai era un om ci o bucată de de lemn sau de piatră. Era om până la bărbie, dar capul îi era altceva, un obiect. Mă întrebă:

– Ce e cu tine? Ai descoperit ceva? Crezi în ceva nou?

– Nu, dar încep să nu mai cred decât în ceea ce văd, şi în nimic altcevá. De ce aş crede în ceva? Nu sunt naiv. Nu mai cred decât în ceea ce văd, şi ce văd nu e frumos. Tu îmi ceri să cred în comunism, în viitor, în bunătatea oamenilor reeducaţi, în puritatea intenţiilor partidului. Dar atunci aş putea la fel de bine să cred în Dumnezeu pe care, tot aşa, nu-l văd!

– Nu există numai lucruri rele de văzut, există şi lucruri bune, spuse Panait surâzând cu înţelegere.

Am ripostat:

– Da, dar asta nu mă face să închid ochii în faţa celor rele!

– Şi ce e răul, după părerea ta? întrebă el grav.

– Suferinţa! Orice suferinţă! În primul rând cea pe care o provoc eu!

– Chiar dacă ea reprezintă preţul care trebuie plătit pentru cele bune?

– Chiar atunci. Răul e rău şi eu îl fac de ani de zile!

– Şi eu? Noi toţi?

.– Eu nu judec! Eu mă judec numai pe mine şi consider că sunt vinovat!

– Nu striga aşa, să fim calmi. Dacă nu te-aş cunoaşte, aş spune că nu mai eşti ateu. Nu te-ai întors cumva la creştinism? întrebă el ironic.

– Nu, nu vreau să mă *întorc* ci să merg înainte.

Începu să râdă, pentru prima oară, cu adevărat bine dispus:

– Eşti dat dracului! Fii atent cu mersul tău înainte, să nu te ducă cumva la contra-revoluţie!

– Nu vreau să fac nici un fel de anti. Am luptat în Cruciada antibolşevică, şi în războiul antifascist. Nu am să ajung la anticomunism, nu acum, acum s-a terminat.

– Nu te înţeleg, zise el. – Începu să se plictisească. – În istorie nu există decât forţele progresului şi forţele reacţiunii. Noi reprezentăm forţele progresului. Dacă te desparţi de noi, cazi automat în reacţiune, în tabăra duşmanului de clasă.

– Nu voi fi duşmanul nimănui, am răspuns, uimit de propriile mele cuvinte. Niciodată nu mă gândisem la asta, dar acum mi se părea clar ca lumina zilei: în ceea ce mă privea, nu voi mai fi niciodată duşmanul nimănui şi al nici unui lucru. Panait se uită lung la mine, gândindu-se. Apoi dădu din umeri şi spuse:

– Sper că până la urmă vei înţelege. Eu nu mai am, ca altădată, timp să-ţi explic cum stau lucrurile.

– Mi-ai explicat destul.

Înţelese şi deveni rece:

– Cum vrei. Şi ce ai vrea să faci?

– Orice, în afară de ceea ce fac acum.

– Şi de ceea ce fac eu, nu? Nu vrei cumva să sabotezi construirea socialismului?

– Vreau să lucrez, nu voi sabota nimic pe lumea asta. Nu sunt împotriva socialismului. Nu sunt împotriva a nimic. Nu am acest drept.

Începu din nou să râdă:

– Totuşi, ce-i cu tine? Nu te mai recunosc. Sau, mai degrabă, te recunosc, aşa cum erai acum mai bine de zece ani, când am venit să facem agitaţie în lagărul tău de prizonieri. Vorbeam, toţi acei ofiţeri, reacţionari în cea mai mare parte, mă ascultau, când văd un sfrijit că întoarce spatele şi pleacă, cu capul în jos şi mâinile în buzunare, erai tu. Mi-am spus: Ăsta nu e ca ceilalţi. Am presimţit ceva. De-aia m-am luat după tine, ca să-ţi explic, să te conving. Şi acum, uită-te la tine. Fii atent, să nu faci vreo prostie. Treci pe la mine dacă ai probleme, şi mai ales dacă găseşti ceva care ţi se pare superior marxism-leninismului, să ştii că atunci e momentul periculos, atunci rişti să te ia dracu, ha ha ha! Mai treci din când în când pe la mine.

Îmi întinse mâna peste masa lui de lucru:

– Dacă s-ar şti că te las să pleci numai pentru că vrei tu, aş fi obligat să te arestez. Din Securitate nu se iese aşa. Dar cum eu te-am băgat, te las să pleci, du-te liniştit şi ţine-ţi gura, auzi?

Şi pe Mitu tot el l-a băgat – dar de cè să-l judec? I-am strâns mâna zâmbind şi eu, căci ţineam la el, deşi mereu cu o strângere de inimă. M-am întors şi am ieşit. Nu l-am mai văzut niciodată.

XXVI

Să fac bine; să muncesc în fiecare zi ca să produc lucruri utile; să caut o fericire simplă şi firească: acesta mi-a fost programul începând cu acel moment. (Voiam să nu văd nefericirea şi răul, care fac parte din condiţia obişnuită a omului; a fost singura dată când am încercat să închid ochii şi să nu mai privesc lumea în faţă, dar în curând urma să fiu din nou obligat să o fac.) Unele evenimente care chiar păreau nişte semne, au avut darul să mă întărească în hotărârile mele: Tata, care stătuse în închisoare cât timp am fost pretorian, a fost eliberat imediat după plecarea mea din Securitate. (Era probabil un gest de adio din partea lui Panait; poate era şi altceva, deoarece opacitatea realităţii e mult prea mare pentru mijloacele pe care le avem pentru a explora, este opacitatea trupului lui Dumnezeu.)

M-am dus să-l văd pe Tata; s-a ridicat şi m-a strâns tare în braţe, ţinându-mă lipit de un corp care nu mai avea burtă. Gulerul de la cămaşă era de două ori mai larg, părul i se rărise, faţa i se făcuse mică şi ava un aer ciudat, şi de adolescent şi de cap de mort. Mama se uita la el cu duioşie şi, pentru prima dată în viaţa ei – şi ultima, probabil – fără obişnuita cochetărie de vampir. Tata povestea întâmplări de la închisoare, cu o volubilitate extraordinară, proprie celui care a scăpat teafăr dintr-o luptă pe viaţă şi pe moarte.

– ...cântam psalmi (Tata era ateu) şi jucam jocuri de noroc de care voi nici măcar nu aţi auzit, dragii mei, iar o dată m-am bătut cu un alt deţinut pentru o ţigară. Dar cel mai groaznic era teama că nu o să vă mai văd niciodată, stăteam nopţile treaz şi mă gândeam la voi. Mă plimbam pe coridor în faţa celulei noastre, printre două şiruri de gratii. Iar într-o noapte s-a întâmplat chiar ca gardianul, de cealaltă parte a gratiilor, să-mi spună încet: Lăsaţi, domnule judecător, până

la urmă o să vă dea drumul, nu vă mai faceţi atâtea griji... Era un băiat de la ţară, un soldat din Securitate. Ţie, Sebastian, nu ţi-ar fi plăcut această dovadă de indisciplină, nu-i aşa?

– Lasă-l în pace, nu mai e la Securitate, l-au făcut director de întreprindere, spuse Valentina.

Mama zâmbi acum:

– I-a trebuit cam mult timp să se hotărască, în timp ce tatăl lui era în închisoare!

L-am luat pe tata de-o parte şi l-am întrebat:

– Te-au bătut?

– Nu, nici măcar nu m-au interogat, m-au ţinut doar închis. Dar i-au bătut pe alţii din aceeaşi celulă cu mine. Primul, era un ţăran, când s-a întors mi-a şoptit la ureche: „M-au bătut" şi pe urmă n-a mai scos un cuvânt toată noaptea. Nu mi-au făcut nimic, au fost chiar politicoşi.

Pantalonii îi erau acum de două ori mai largi şi îi ţinea strânşi cu o curea în jurul căreia se aduna în cute mari o bună bucată din ei. Ai fi zis că n-are nimic, dar această slăbire a trupului era înspăimântătoare deşi el nu părea să-şi dea seama. Mă străduiam să nu văd chipul lui Dumnezeu care mă privea prin aceste înfăţişări ale morţii; îmi spuneam: „Fii bărbat şi stoic, ia viaţa aşa cum e, trăieşte retras, fă copii, lasă-i pe oameni să se chinuie orbeşte unii pe alţii şi fă cât bine poţi într-un spaţiu restrâns de activitate concretă; fii modest, încearcă să faci ca lumea să fie mai bună măcar în colţul tău mărunt".

Dar ceea ce eu consideram a fi înţelepciune stoică şi virilă nu era decât meschină abdicare, şi în curând urma să fiu pedepsit pentru iluzia mea.

Şeful meu, directorul general Heracles Niţeluş, ne invită la cină în seara de Paşti, pe mine şi pe Sabina, împreună cu directorul meu adjunct, care era şi prietenul meu din zilele acelea când am luat puterea şi de pe vremea când locuiam împreună la căminul studenţilor medicinişti: micuţul Arthur Zodie. Ziţa Niţeluş ne-a oferit una din mesele ei excelente şi grele, şi am băut un vin excelent. După masă, Niţeluş ne-a propus să facem un tur prin oraş cu maşina, ca să vedem „care era atmosfera" – mai târziu am înţeles că voia să-şi facă rapor-

tul către ministrul nostru. A cerut niște mașini de la garajul ministerului: șoferii de serviciu erau morocănoși, ar fi preferat să stea cu familia și să sărbătorească Paștele. Nițeluș și Zița au luat-o pe Sabina în mașina lor, Arthur și cu mine i-am urmat în a doua mașină.

Era o noapte cu un cer cenușiu-albastru, foarte întunecat și străveziu, ca acele mici cristale de Boemia de culoarea safirului fumuriu, foarte fragile. Ai fi zis că dacă arunci o piatră înspre înălțimi, bolta cerului s-ar fi spart în țăndări de sticlă fină, cu un sunet cristalin și pur. În apropierea bisericii Batiștei, cele două străzi, Batiștei și Vasile Conta, erau blocate de mulțimea credincioșilor. În jurul bisericii Enei, apoi pe bulevardul Schitu Măgureanu, la biserica Crețulescu, strada era neagră de lumea care nu putuse intra înăuntru. Haine închise la culoare, figurile proaspăt rase ale bărbaților și ușor machiate ale femeilor pe care baticul de pe cap nu le urâțea: oamenii erau calmi și chiar senini. Dinspre interior răzbătea lumina blândă a lumânărilor de ceară și pe deasupra capetelor credincioșilor se putea vedea partea de sus a iconostasului îmbrăcat cu aur și argint – nu era decât aramă și metal alb, dar în noaptea aceea când lumina din interiorul bisericilor alcătuia mănunchiuri de raze, miros de tămâie și sonorități monotone, arama era aur, metalul alb argint, oamenii deveneau mai curați decât erau de fapt, intrați în rândul sfinților și îngerilor, al sufletelor celor morți și duhurilor binefăcătoare: o lume transfigurată, tot așa cum banalul și pustiul și neprietenosul cer al Bărăganului devenise un clopot străveziu de cristal cenușiu-albastru.

(După ce am ajuns acasă, Sabina îmi povesti reacțiile Ziței Nițeluș când a văzut mulțimea de credincioși care așteptau liniștiți cu lumânări mici în mână, momentul Învierii.

– Ce superstiție! Ce țară înapoiată avem!

Nițeluș râdea ca o maimuță asiatică:

– Dacă nu le-ar fi frică de tancurile sovietice, acești blânzi creștini ar sări la noi cu cuțitele! „Ceea ce e, din păcate! foarte probabil", îmi spuse Sabina între paranteze. – Astăzi la biserică pentru împărtășanie, mâine cu pielea mea în vârful bățului – dacă i-am lăsa în voia lor.

– Trebuie reeducaţi, spunea Ziţa cu înţelegere: trebuie risipite prejudecăţile pe care burghezia le-a fixat în minţile lor.)

Singur cu mine în cea de-a doua maşină, Arthur vorbea cu totul altfel:

– Nu te simţi foarte singur, prietene? Doar cu mine, fără popor?

– Ba da, mă simt singur.

Tocmai treceam prin dreptul bisericii Batiştei; preotul ieşise în acel moment ridicând deasupra capului său Evangheliile legate în aur şi argint (aramă şi metal alb, dar nu în acel moment), iar oamenii îşi aprindeau lumânările de la cele ale credincioşilor, care le aprinseseră direct de la lumânarea preotului. Într-un minut, noaptea se umplu de mici flăcări şi de feţe luminate de jos. Crengile copacilor erau încă golaşe dar aceste luminiţe păreau nişte flori, nişte puncte luminoase de o strălucire trandafirie. Clopotele băteau în tot oraşul, adăugând bolţii de cristal o nouă boltă, ţesută din vuietul bronzului.

– Dar ce să fac? am spus. Eu nu cred în Înviere, şi nici în Sfânta Treime, şi nici în multe alte lucruri. Nu cred decât în ceea ce văd, şi nu într-o promisiune. Nu cred în nici o promisiune de viitor.

– Fă ca ei, împarte-te în două compartimente, unul pentru viaţa de toate zilele şi pentru ştiinţă, celălalt pentru credinţa părinţilor noştri, spuse Arthur râzând.

– Nu pot. Decât să fiu prost integrat, prefer să nu fiu integrat defel.

– Şi poţi trăi aşa?

– Pentru moment.

– Eşti un barbar, spuse Arthur. O fiinţă civilizată nu ia aceste lucruri în serios. Ea nu îşi pune întrebări în legătură cu Sfânta Treime sau cu Învierea lui Isus Cristos. Se mulţumeşte să identifice originile libidinale şi, oricum, inconştiente ale acestor simboluri sau să constate caracterul lor inadecvat, şi atât.

– Eu nu. Eu vreau să ştiu ce să fac.

– Îţi recomand cel mai mare sonet de dragoste din istoria

lumii, e preferatul meu, şi îţi poate fi folositor, spuse Arthur, şi mi-l recită traducându-l treptat – de atunci l-am învăţat pe de rost:

No me mueve, Senor, para quercrte
El cielo que nos tienes prometido
Ni me mueve el infierno tan temido
Para dajar cor eso de ofenderte.

Tu me mueves, mi Dioos; mueveme el verte
Clavado en una cruz y escarnecido;
Mueveme el ver a tu cuerpo tan herido,
Mueveme tus afrentas y tu muerte.

Mueveme al fin tu amor, y de tal manera,
Que aunque no hubiera cielo, yo te amara,
Y aunque no hubiera inferno, te temiera.

Ya no tienes que darme porque te quiera:
Que aunque lo que espero no esperara,
Lo mismo que te quiero te quiesiera.

E antologic, spuse Arthur Zodie, apoi se întoarse spre mine: Hm? Ce zici? „Chiar dacă nu ar exista nici cer, nici infern – şi nu există – eu totuşi te-aş iubi. Chiar dacă nu aş spera să dobândesc viaţa veşnică – căci ea nu există –, eu totuşi te-aş iubi! Nu poţi să-mi oferi nimic ca să te iubesc, dar eu te iubesc!"

Se aplecă pentru a-mi şopti la ureche, în timp ce ochii mari îi străluceau în spatele ochelarilor:

– *Te iubesc, Doamne, chiar dacă nu ai exista.*

Se lăsă pe spate şi se uită la mine:

– Fără obiect, înţelegi? Credinţa arbitrară!

– Refuz să-mi siluesc spiritul ca să-i impun o credinţă, am mormăit, în timp ce simţeam o intensă nemulţumire ca o durere de dinţi.

– Se pare că trebuie să ne siluim spiritul – sau poate doar inima, oricum una din ele, spuse Arthur râzând.

– De ce spiritul? Inima, de acord – dar în ce direcţie?
Dădu din umeri privindu-mă şi râzând iar:
– Asta, prietene, nu ştiu. Nu mă întreba, habar n-am.

Când am ajuns acasă, am găsit masa aranjată de femeia de serviciu, căreia Sabina îi dăduse instrucţiuni înainte de a pleca: erau ouă roşii, vin, friptură rece de miel, un cozonac frumos. M-am uitat la Sabina. Zâmbi:
– Ca să ne simţim şi noi în rând cu lumea...
Am luat fiecare câte un ou roşu şi le-am ciocnit; am spus:
– Cristos a înviat!
– Adevărat a-nviat! răspunse Sabina.
Dar nu credeam. Era doar un gest ritual, ca să ne simţim la fel cu semenii noştri. I-am ţinut scaunul Sabinei, apoi m-am aşezat, am desfăcut şervetul, l-am pus pe genunchi şi am început să mănânc. În încăpere era o căldură plăcută iar lumina difuză venind de la o lampă cu abajur de mătase galbenă arunca o pată mare albă pe faţa de masă scrobită şi desena o simfonie de culori fastuoase şi de fulgere de cristal în carafa cu vin. Ce frumos şi ce bine ar fi fost dacă ar fi fost adevărate, cu rădăcini şi legături în sus şi în jos şi în jur. Dar noi eram suspendaţi în gol, în neant. M-am uitat la Sabina: ce graţioasă era, şi proaspătă şi înduioşătoare! Aveam să facem dragoste în noaptea aceea: suspendaţi în neant, agăţaţi unul de altul ca să nu cădem – căzând împreună în gol, aşa cum fac perechile de îndrăgostiţi care într-un naufragiu, se îneacă strâns îmbrăţişaţi.

XXVII

Întreprinderea unde lucram mergea bine, depăşeam planul, întregul colectiv de salariaţi obţinea prime trimestriale, venitul li s-a dublat aproape, iar eu făceam tot ce puteam ca să nu existe fricţiuni şi nemulţumiri. Primeam şi eu gratificaţii, ne cumpărasem mobilă de sufragerie, un bufet cu oglindă şi vitrină de cristal, de ocazie, bineînţeles, şi tocmai puneam bani deoparte pentru un televizor. Ne îngrăşasem amândoi, Sabina şi cu mine, şi nu vorbeam decât de lucruri concrete, de utilitate imediată: dacă în măcelării era carne, dacă un film nou merita să fie văzut; încercam să mă entuziasmez pentru meciurile de fotbal, iar când era vreo întâlnire internaţională mă duceam cu Arthur Zodie sau cu Leopold şi urlam ca să-i încurajăm pe ai noştri sau huiduiam împreună cu ceilalţi optzeci de mii de spectatori.

Sabina născu o fetiţă drăguţă şi goana după lapte praf se adăugă preocupărilor de administrator pe care le aveam, dar eram mulţumiţi. Apoi partidul hotărî că trebuie făcută o drastică reducere a numărului de funcţionari, urmau să fie concediaţi în masă şi orientaţi spre muncile manuale şi despre agricultură. Toţi şefii de întreprindere au fost convocaţi la adunări de partid şi la şedinţe de lucru în ministere, şi ni s-a explicat necesitatea şi utilitatea acţiunii. Din colectivul nostru urmau să fie daţi afară un sfert din salariaţi.

În dimineaţa fatală, m-am trezit odihnit, profitam încă de liniştea înşelătoare a ultimelor luni. M-am ras cu mare grijă, mi-am pus lenjerie curată şi pantofi bine lustruiţi, şi m-am dus să văd copilul. Era încă foarte mic, avea obraji bucălaţi, o guriţă mică roz şi o bărbie şi mai mică. Dar ochii îi avea mari şi de nepătruns şi priveau pe lângă mine fără să mă vadă: chipul enigmatic al lui Dumnezeu. Am imitat cu buzele zgomotul unui sărut şi guriţa lui zâmbi o clipă, plină de umor,

apoi redeveni serioasă. Mulţumit că am obţinut acest râs tăcut, provizia mea pentru ziua care începea, am sărutat-o pe Sabina şi am coborât să aştept maşina în stradă. Şoferul îl luă întâi pe Zodie, directorul adjunct: şeful avea astfel dreptul la cinci minute de somn în plus dimineaţa. În timp ce aşteptam, cu servieta sub braţ, mă uitam la o ceată de copii care se jucau pe stradă – oraşul era plin de copii – şi care urlau ca nebunii pândindu-se prin unghere şi imitând păcănitul armelor. Strigau:

– De ce nu cazi? Eşti mort!

Un grup de doi, trei băieţi de opt sau zece ani discutau serios şi cu aprindere chiar lângă mine:

– Vrei să intri în banda mea? O să-ţi facem o legitimaţie.

Tehnica administrativă şi militarizată a organizării ajunsese până la ei. Iar principala lor distracţie era cea a lui Ahile sau Gingishan. M-am uitat pe cer: era senin, era plăcut, fulgi argintii pluteau în aer, se desprinseseră din plopii ce se foşneau clipind în soare, şi zburau departe să perpetuezc viaţa plopilor.

Maşina sosi şi m-am urcat lângă Arthur. Era roşu la faţă, strălucitor, curat, şi avea pe obraz o tăietură de la ras. Mă întrebă:

– Cum merge? Cum se simte soţia ta? Dar tânăra generaţie? Îmi place să te văd calm şi echilibrat, altădată erai jigărit ca un câine de pripas, aveai aerul că eşti măcinat de ambiţie. Maturitatea te-a calmat. Şi paternitatea, nu?

– Bineînţeles, am spus zâmbind.

– Dacă ai fi un erudit ca mine, ţi-ar fi mult mai greu. Cunosc, de pildă, ideile unui evreu din Cordoba, înţeleptul Bahya ibn Popuda, care scria acum nouă sute de ani: „Nu cumva trăieşti într-un trup demn de dispreţ, într-un cadavru călcat în picioare? Ivit dintr-un puţ mocirlos dintr-un izvor părăsit, dintr-o picătură rău mirositoare... închis într-un corp putrezit din care a ieşit în spaimă şi durere, pentru a contempla doar neantul şi haosul."

Arthur se întoarse spre mine şi mă privi râzând:

– Aşa că mă gândesc şi eu să-mi întemeiez o familie! Hi hi!

Nu i-am răspuns, dar el continuă:

– Tu eşti puternic. Întotdeauna ai fost foarte puternic. Rezişti grozav la tot ce se întâmplă. Ai rezista probabil mai

greu dacă tu ai fi cel concediat... Nu te uita aşa la mine, ştii că ţin la tine şi de asta pot să-ţi vorbesc aşa deschis...

Se aplecă la urechea mea:

– Sunt terorizaţi. Fiecare speră că vecinul lui va fi zburat. Şi nu există niciunde locuri libere, s-ar putea cel puţin organiza cursuri de recalificare, deschide uzine de instrumente de precizie, sau fabrici de aparate de radio, în sfârşit, ceva ce ar putea învăţa şi lucra nişte contopişti ajunşi şomeri. Orice ai zice, nu pot să se apuce să sape pământul sau să lucreze în mină... Ce mai, o să avem o înmormântare de lux, ai să vezi.

Nu spuneam nimic. Mă uitam la trecătorii neîngrijiţi care mergeau cu o grabă lipsită de viaţă – au fost, oare, deja concediaţi sau vor fi în curând? Noile blocuri care începeau să umple oraşul erau moderne, minunate, zugrăvite în verde pal, galben deschis, lila, dar oare, nu urmau ele să adăpostească, zilele astea, corpurile unor şomeri sinucigaşi? Ca în unele zile de vară din timpul adolescenţei mele, lumea strălucitoare care mă înconjura se întunecă deodată – dar eu nu vedeam.

– Ajuns la birou, am simţit teama după felul cum mă salutau grav şi umil funcţionarii pe care îi întâlneam. Am trecut prin birouri în care priviri neliniştite mă urmăreau pe ascuns. Unii îşi luau un aer indiferent şi glumeau, aşa că cineva care nu ar fi fost la curent cu ce se petrece nu ar fi bănuit nimic.

Ne-am adunat în biroul meu, Arthur Zodie, directorul adjunct, Leopold, al doilea adjunct, contabilul şef, secretarul organizaţiei de bază, preşedintele sindicatului, şeful personalului, o delegată de la serviciul de cadre din minister şi cu mine.Toţi eram la curent cu toate instrucţiunile. Am început să analizăm lista funcţionarilor.

Dar eu nu eram atent. Intenţionasem ca lucrurile să iasă bine. Dar noi făceam rău, era evident, ceea ce făceam avea să producă multă suferinţă; am fi putut găsi soluţii mai bune dar nimeni nu se gândea să reducă suferinţa, acesta era preţul care trebuia plătit pentru dezvoltarea industrială, era clar, nu poţi face omletă fără să spargi ouăle, şi nici fericirea oamenilor fără nenorocire, s-ar fi putut spune. Colaboratorii mei discutau în jurul meu; în subita stare de indispoziţie care

m-a cuprins, ceva mai rău decât tot ceea ce resimţisem chiar la Securitate – insensibilitatea mea se tocise –, nu înregistram decât vag:

– ...tatăl său e un chiabur... bun, următorul... e harnică şi disciplinată, de acord, dar poartă tot timpul o cruce la gât, astea sunt apucături burgheze, nu-şi au locul la noi!... nu mai are decât doi ani până la... dacă îl dăm afară acum, nu o să mai aibă drept la pensie... Ba da, dar va fi mai mică!... ăsta, trebuie să profităm de ocazie, l-a înjurat pe un membru din biroul organizaţiei de bază... asta are o origine socială nesănătoasă, tatăl ei era avocat... nu, medic!... ăsta e proprietar, locuieşte în casa lui, putem să-l dăm afară... asta nu e serioasă, umblă după bărbaţi.

Am ridicat capul: ultimele cuvinte fuseseră pronunţate de şeful personalului, şi recent mi se spusese că le pipăie pe funcţionarele pe care le chema în biroul lui ca să discute despre dosarul lor personal şi că se culca cu unele din ele. Delegata serviciului de cadre din minister, o femeie cu tenul gălbicios, cu părul dat parcă cu cenuşă şi nişte picioare de elefant, interveni:

– Am văzut-o la masa tovărăşească de 7 noiembrie anul trecut, era decoltată şi vopsită ca o burgheză. Părerea mea e că nu are ce căuta în colectivul nostru, să-şi caute de lucru în altă parte.

M-am uitat în jurul meu. Toţi aprobau fără chef. Care dintre noi figura pe statele de plată ale Securităţii? Am sunat să comand sandviciuri: nu o să avem timp să ieşim să mâncăm undeva, o să rămânem în şedinţă până o să terminăm totul. Conduceam deci nişte dezbateri între oameni enervaţi, speriaţi, care erau conştienţi de ceea ce le pregăteau viitorilor şomeri şi care îşi cedau reciproc victime sau protejaţi. Nimeni nu spunea: „Dacă îl concediezi pe A care lucrează în serviciul dumitale, îl voi concedia pe B, prietenul dumitale, care lucrează la mine," şi nici: „Sunt de acord să-l concediaţi pe C, cu condiţia să-l daţi afară pe D", dar se ştia că asta era situaţia. Pe măsură ce deciziile erau luate, i se trimitea fiecărei victime plicul. Secretara mea intră să-mi spună că nu era de găsit unul din funcţionarii concediaţi la propunerea lui Leopold. Acesta spuse:

– Puneţi-i plicul la poştă, băiatul ăsta e un beţiv, v-am spus eu, probabil s-a dus să bea.

Dar a doua zi s-a aflat că se spânzurase în camera lui. În săptămânile care au urmat, alţi trei s-au sinucis. Ceilalţi vegetau în mizerie aşteptând să găsească de lucru.

După ce am semnat al patruzeci şi cincilea ordin de concediere, m-am oprit şi am ieşit din biroul meu ca să merg la toaletă. Unul din funcţionarii daţi afară aştepta în anticameră iar secreta mea încerca să-l facă să plece. Văzându-mă, acesta s-a repezit la mine:

– Tovarăşe director, am copii! Am o viaţă de muncă în spatele meu şi am să-mi pierd dreptul la pensie! Mai aveam un an, şi acum pierd totul!

Avea lacrimi în ochi. Îmi venea să fug, dar m-am oprit şi m-am uitat în ochii lui, spunându-i:

– Ascultă, îţi promit să fac tot ce voi putea. Tot, înţelegi? Ai răbdare o zi sau două.

Omul tăcu: a simţit ceva neaşteptat în vocea mea. M-am dus să urinez şi când am trecut din nou prin anticameră am auzit-o pe secretară spunându-i încet:

– Du-te acasă şi ai răbdare, dacă ţi-a promis aşa o să facă.

Intrând în birou, am întrerupt discuţia în momentul în care şeful pesonalului spunea despre cineva:

– M-am informat la vecini, trăieşte într-adevăr cu fata lui...

Iar delegata ministerului s-a strâmbat dezgustată:

– Dar aveaţi şi voi nişte elemente în colectivul vostru...

– Tovarăşi, am spus, vă propun să întrerupem, vom vedea restul mâine.

Şi am aşteptat, în picioare, ca toată lumea să iasă. Leopold rămase ultimul ca să-mi spună:

– Ţi-e greu să rezişti? Crezi că mie îmi place ce facem... Dar trebuie să ne păstrăm locul. Dacă în posturile de răspundere nu sunt oameni cu conştiinţă, o să fie şi mai rău, nu? Deci, trebuie să rezistăm, să salvăm ce se poate salva...

– Cât timp? o generaţie? două? trei? zece?

– Îmi spui asta cu un ton curios. Ce ai vrea să faci? O contra-revoluţie? Ştii că am încredere în tine, te-aş urma oriunde, e de-ajuns să spui un cuvânt. Spune-l.

Zâmbea privindu-mă pe genele lungi, cu afecţiune. Îşi plimba mâna prin faţa ochilor mei:

– Hei! Mă vezi?

I-am spus secretarei să se informeze dacă directorul general Niţeluş mă poate primi. A venit să-mi comunice că mă aşteaptă. M-am despărţit de Leopold bombănind ceva şi am coborât. Pe trotuar, în întuneric, Arthur stătea de vorbă cu şoferul. Văzându-mă, m-a întrebat:

– Mă laşi acasă?

– Mă duc la minister.

– Merg cu tine şi pe urmă o iau pe jos.

Am urcat în maşină. Arthur se aplecă la urechea mea şi-mi spuse confidenţial, acoperit de zgomotul motorului care se punea în mişcare:

– Ce-ai zice de o mică sinucidere? Amândoi, ca prieteni?

– De fapt ce vrei de la mine? am mârâit.

– Nu ştiu. Ce aştept şi de la mine. Dar eu sunt puternic, ştii... E atât de plăcut să fii şeful. Şi pe urmă, discută cu Leopold, o să-ţi spună el: ce s-ar face socialismul fără noi? Pentru că noi o să-l salvăm. Răbdare: o să rezolvăm totul. Doar puţină răbdare, cincizeci sau o sută de ani nu e o veşnicie. Pe urmă, totul va fi perfect. Cu adevărat perfect: Ai primit o invitaţie la spectacolul de gală de mâine seară? E capodopera realist-critică, *Revizorul* de Gogol, regia a primit Premiul de stat, va fi acolo tot partidul şi guvernul, o să râdem cu lacrimi, avem actori comici atât de mari! Nimic nu se poate compara cu comicul românesc, bineînţeles în afară de umorul rusesc, ăsta e şi mai şi!

Am ajuns. Am coborât, am trântit portiera, şi am urcat la Niţeluş. Acesta mă primi în biroul lui puternic luminat şi îmi oferi o ceaşcă de cafea şi ţigări. Era verde la faţă dar bine dispus, numai zâmbete:

– Ei, merge?

– Nu, merge. Am venit să vă prezint demisia. Nu mai vreau să mai semnez ordine de concediere.

Păru că-şi pierde uşor cumpătul, dar zâmbetul era acelaşi, ca o peliculă transparentă:

– Dar ai mai semnat deja până acum!

– Îmi trebuie timp ca să înţeleg unele lucruri.

– În cazul ăsta îţi sugerez să te mai gândeşti la ce faci înainte de a regreta. Să presupunem că nu mi-ai spus nimic, că eşti obosit. Te-ai consultat cu soţia?

– M-am gândit. Iar soţia, ea o să fie de acord.

– Acum că aveţi un copil? Ce o să faceţi? Dar asta vă priveşte, eu nu pot să-ţi spun nimic, trebuie mai întâi să cer părerea tovarăşilor de la partid, ei răspund de numirea dumitale. Deci, eşti hotărât?

Mă privea cu o satisfacţie crudă şi în acelaşi timp cu o curiozitate fascinată, atinsă deja de ură. Dacă aş fi ştiut atunci lucrurile pe care le ştiu astăzi, aş fi încercat să-mi maschez gestul care nu mă privea decât pe mine, i-aş fi spus că sunt bolnav sau epuizat. În timp ce în felul în care am procedat îl umileam, îi reduceam importanţa, îl negam – şi atunci el nu putea decât să dorească să mă nege la rândul lui, să mă expulzeze din unviersul şi chiar din amintirile sale ca să poată continua să trăiască şi după această ofensă ireparabilă pe care i-o aduceam.

A doua zi, am primit acasă o scrisoare oficială: eram concediat începând cu ziua de întâi a lunii în curs, care se apropia de sfârşit. Dimineaţa, am fost invitat de urgenţă la comitetul secretarului de partid. Toată noaptea şi în ziua care a urmat am stat de vorbă cu Sabina care cunoştea la fel de bine ca şi mine viaţa de partid şi am bănuit ce mă aşteaptă. Am fost primit de o comisie de trei persoane: trei persoane prost îmbrăcate şi prost hrănite, care nu făceau sport şi nici băi de aburi, nu se distrau şi nu-şi vedeau decât rar împlinite dorinţele; trei persoane care nu meditau niciodată la propria existenţă şi nu se rugau niciodată la Dumnezeu. Preşedintele comisiei mă întrebă pe un ton glacial:

– Cum explicaţi faptul că aţi intrat în rândurile partidului când de fapt aveţi origine burgheză?

I-am explicat. Un bărbat cu ochelari care spre deosebire de preşedinte, fost muncitor, părea să fie profesor de economie politică, mă întrebă:

– Credeţi că un om care şi-a trădat propria clasă poate fi credincios clasei muncitoare? Viaţa dumneavoastră e plină

de contradicţii, nu are logică: aţi susţinut când o poziţie, când cealaltă. De fapt, aveţi o fire de aventurier, nu credeţi?

Am dat din umeri fără să răspund. Cel de-al treilea membru al comisiei, o blondă grasă cu o voce plăcută de contralto, şi a cărei urâţenie îi desemna calitatea de activistă, mă întrebă:

– Cum puteţi dovedi că nu v-aţi strecurat în partid ca să luptaţi de aici împotriva noastră?

– Arătaţi-mi puţin carnetul de partid, spuse preşedintele.

I l-am dat, s-a uitat o clipă la el şi l-a pus în buzunar: eram exclus, restul nu mai era decât o simplă formalitate.

– Cum puteţi pune de acord hotărârea de a demisiona cu morala proletară? Dezertaţi tocmai în momentul în care partidul are nevoie de dumneavoastră. Asta-i atitudinea unui comunist? întrebă femeia.

Bărbatul cu ochelari pufni:

– Comunist!

– Nu vreau să produc suferinţă, am spus; restul nu mă interesează.

– Dar vă iubiţi poporul, sau nu? mă întrebă preşedintele. Avea o faţă unsuroasă şi un ten nesănătos, meseria pe care o exercita era dăunătoare pentru sistemul lui nervos vegetativ.

– Îi iubesc pe oameni fără excepţie.

– Fără să ţineţi cont de poziţia lor socială?

– Fără nici o excepţie, am văzut prea multe excepţii, de toate felurile.

– Ei bine... spuse preşedintele uitându-se la ceilalţi doi care aprobară din cap. Ei bine, deci asta e convingerea dumneavoastră.

Se uita fix la mine ca şi cum ar fi vrut să mă ucidă cu privirea, ca şi cum ar fi dorit să mă împietrească, să mă bage sub pământ. Nu-i făcusem nimic, mă simţeam stânjenit ca în faţa unui om beat devenit agresiv, sau a unui nebun furios. Unul din cele mai înfricoşătoare chipuri ale lui Dumnezeu este cruzimea furibundă a oamenilor care sunt siguri că sunt drepţi.

– Deci aşa, de când sunteţi membru de partid asta gândiţi dumneavoastră.

– Nu, numai de aproximativ un an.

– Şi înainte, înainte credeaţi în învăţătura partidului?

– Da, o vreme, da.

Mă urau aprig toţi trei. Era aceeaşi ură pe care i-o inspirasem eu prietenului meu Romeo Romanescu. Femeia făcu: „Pfff!"; ura ieşea din ea aşa cum iese aerul sub presiune printr-o supapă. Cel cu ochelari îmi spuse:

– E absurd ce spuneţi. Marxism-leninismul nu s-a schimbat între timp. În timp ce dumneavoastră, când credeţi în el, când nu. Nu e nimic serios în poveştile pe care le spuneţi. E ilogic. Oare nu există ceva mult mai logic sub toate astea? Şi anume, o foarte simplă şi mizerabilă misiune politică? Nu sunteţi cumva un josnic agent al duşmanului de clasă?

Femeia spuse:

– Dacă dau crezare experienţei partidului, discursurile frumoase, înaltele probleme filozofice şi morale ascund de obicei un foarte vulgar şi dubios interes de clasă. De ce în cazul dumneavoastră ar fi altfel? Sunteţi cumva o fiinţă deosebită?

– Fiecare dintre noi este o fiinţă deosebită, am murmurat.

– Şi burghezii? întrebă preşedintele.

– Evident.

– Ce confuzie ideologică! exclamă personajul cu ochelari, scandalizat până într-atât încât mă considera comic. Ce ghiveci! Uitaţi la ce duce otrava celei mai negre ideologii reacţionare într-o minte slabă, tovarăşi. Ne pierdem timpul.

Mi-au dat drumul să plec şi m-am întors acasă. Dar aici l-am găsit pe secretarul organizaţiei de bază, scos din minţi, aproape implorându-mă:

– Trebuie să veniţi la adunarea organizaţiei de bază, tovarăşe, vă rog, am lucrat atât de bine împreună, amândoi, nu v-am creat niciodată probleme, nu-mi faceţi nici d-voastră, veniţi! Dacă nu veniţi, o să am necazuri.

Era pe punctul să-şi piardă capul din cauza emoţiei: mi-am dat seama că îl ameninţaseră cu pierderea funcţiei de secretar şi chiar cu excluderea, ceea ce-l va transforma într-un muritor de foame, dacă nu reuşea să mă aducă. Sabina care plimba copilul de la un capăt la altul al camerei ca să-l facă să tacă, îmi arunca priviri sumbre: ştia şi ea la fel de bine ca şi mine la ce mă chemau. Dar milogelile secretarului mă făcură să accept. Sabina îmi spuse:

– De fapt, dacă tot ai început, de ce să nu mergi până la capăt?

Şi îşi reluă plimbarea legănând copilul cu atâta putere încât acesta începu din nou să plângă.

Adunarea organizaţiei de bază era onorată de prezenţa lui Paraschiv Ionescu în persoană, care lucra pe vremea aceea la Comitetul central, a lui Niţeluş şi a unui militant al comitetului pe capitală. Paraschiv nici măcar nu mă privea, pentru el nu mai eram decât „un reprezentant al duşmanului de clasă", o reprezentare a reprezentării. Niţeluş îmi aruncă o scurtă privire încărcată de ură: lucrasem la el în sector, iar crima mea se răsfângea asupra lui.

Bieţii oameni pe care, în ajun, voisem să-i scap de şomaj, de spaima că vor muri de foame, şi care erau la curent cu ce se întâmplase – deoarece la noi se află întotdeauna; fie prin secreatră, fie prin bunul nostru preşedinte de sindicat –, s-au ridicat şi au luat cuvântul. Unii m-au arătat cu degetul:

– Ce căutai printre noi? Întoarce-te la moşia părinţilor tăi, unde săracii lucrau pentru tine!

Ştiam ce gândesc: că mă aruncasem singur în prăpastie şi că, deoarece oricum ei nu puteau să facă nimic pentru mine, trebuia cel puţin să-şi consolideze propria poziţie. Şi, apoi, toate temerile adunate în perioada de aşteptare a reducerilor de personal se dezlănţuiau acum, au început să urle, să spumege să mă împroaşte cu toate vorbele tari pe care nu-şi puteau permite să le lanseze – deşi ar fi preferat – împotriva lui Paraschiv sau Niţeluş sau împotriva miliţianului de pe stradă:

– ...Şarpe strecurat printre noi! Trădătorule! Anunţaţi organele de stat, tovarăşi! Daţi-l pe mâna Securităţii!

Pe faţa lui Paraschiv Ionescu se citea o sumbră satisfacţie; veselia lui Niţeluş era nervoasă, se strâmba într-una şi se fâţâia pe scaun. Îi contemplam, fascinat, pe cei care mă acuzau. Mai târziu, i-am povestit toată scena lui Prospero Dobre, istoricul, şi el mi-a citit o descriere a supliciului lui Damian, cel care a încercat să-l asasineze pe Ludovic al XV-lea; cum caii trăgeau să-l sfârtece dar nu reuşeau să-i smulgă membrele, călăul le-a tăiat de trup cu securea; Damian înălţa capul şi se uita „cu un mare interes" cum braţele, coapsele i se

îndepărtau de trup. Tot aşa, te uiţi, cum aceeaşi curiozitate bolnăvicioasă, la cei care se rup de noi prin trădare.

Leopold vorbi cu o ironie muşcătoare:

– Tovarăşul crede că face pe eroul? Se sacrifică cumva pentru popor? În *Cine sunt prietenii poporului*?, Lenin ne-a învăţat deja cum să facem deosebirea între sentimente şi principii ştiinţifice. Doar aceste principii, aplicate de către partid, ne pot învăţa care este atitudinea justă. Impulsuri sentimentale de felul celor ale tovarăşului, sunt mai mult decât suspecte, sunt ridicole şi penibile!

La sfârşit, Paraschiv Ionescu mârâi:

– Nimeni nu este obligat să ia cuvântul. Dacă, de exemplu, tovarăşul Zodie nu are nimic de spus...

Arthur se ridică şi spuse dur şi bărbăteşte:

– *Înfierez fără milă* lipsa de devotament faţă de partid şi indisciplina de care a dat dovadă acest tovarăş. În numele cărei cauze ai acţionat, tovarăşe? În numele moralei creştine? Din câte ştiu, nu eşti creştin. Şi atunci? Există doar morala proletară. Iar aceasta socoteşte bun tot ce serveşte instaurării socialismului şi comunismului, şi rău, contrariul. Or, doar partidul e în măsură să judece dacă o acţiune serveşte sau deserveşte cauza. Partidul ne-a explicat că reducerile de personal sunt necesare pentru consolidarea economiei noastre, ele se fac deci în interesul poporului, ele sunt deci bune din punct de vedere moral şi ştiinţific, sunt *juste*. Şi atunci, cum se justifică gestul dumitale, tovarăşe?

Şi mă privea în ochi, cu severitate, dar ca un prieten. Am fost exclus în unanimitate, şedinţa s-a încheiat, toată lumea a plecat, nimeni nu mi-a vorbit, nimeni nu m-a salutat. În afară de Arthur Zodie care se opri lângă mine şi vorbi printre dinţi:

– N-am avut încotro. Regret. Dacă pot face ceva, spune-mi.

Apoi, cu agresivitate:

– De fapt, de ce ţi-aş fi ţinut partea? În numele a ce? Gestul tău e absurd.

– Aşa e, dar întinde-o, se uită la tine...

M-am întors acasă şi i-am povestit totul Sabinei. A spus o vorbă care o caracteriza pe ea, fiinţa cea mai banală în aparenţă şi, în taină, cea mai originală pe care am cunoscut-o:

– Ne-au tras pe sfoară. Ne-am făcut-o cu mâna noastră...

Spuse asta cu atâta umor încât am început să râd, deşi nu-mi ardea deloc de aşa ceva.

– Nu râde, când te văd îmi vine să plâng, spuse Sabina. Nu suport să-mi fie milă de tine. Aş vrea să-mi pot spune: „Ce nebun"!, aşa cum făceam întotdeauna când mă gândeam la tine, dar de ieri mă gândesc la tine şi am senzaţia că inima mi se sfâşie încet iar rana începe să sângereze. Nu te uita aşa la mine, nu se moare din asta...

Nici nu terminasem de vorbit când am auzit soneria. Ne-am privit şi Sabina se făcu palidă: deja? Căci la această oră târzie nu putea fi decât Securitatea. Am întrebat cine este, fără să deschid: era Leopold. Sabina plecă. Am deschis. Acesta intră, nervos, tras la faţă, cu mâinile transpirate.

– Ştiu ce simţi, ce am făcut eu e abject, dar nu aveam încotro, iartă-mă nu puteam decât să mă sinucid cu tine, dar mi-am spus că, cel puţin dacă eu rămân unde sunt, voi fi în măsură să te ajut, e mai bine să ocupăm *noi* şi nu alţii posturile importante, hai, iartă-mă, te rog, iartă-mă, dacă nu n-am să mă pot întoarce acasă, am umblat pe străzi, nu ştiu cum am să pot trăi de acum înainte...

Şi începu să plângă cu sughiţuri. I-am dat un scaun şi am încercat să-l consolez. A ridicat privirea şi s-a uitat la mine:

– De ce ai făcut asta? În ce scop? Nu înţeleg! Ce valoare are gestul tău? Cui serveşte? E un gest complet absurd, recunoaşte, bun doar să ne facă pe noi să suferim, pe noi, prietenii tăi!

Abia l-am liniştit. Mi-a cerut o ceaşcă de cafea, dar nu aveam cafea, nu se mai găsea în magazine. În sfârşit, plecă.

M-am dus să mă întind lângă Sabina care nu dormea. Nu mă puteam împiedica să revăd tot ce se petrecuse la adunarea organizaţiei de bază, revedeam feţele, expresiile lor îmi erau prezente în minte, iar în urechi le auzeam vocile, cuvintele. Şi nimeni nu mi-a luat apărarea. Nimeni pe care să-l simt alături, cu care să-mi pot împlini condiţia umană, aceea de a nu fi singur. În afară de, slavă Domnului, Sabina care mă mângâia şi mă liniştea, cu aceeaşi voce pe care o avea cu copilul, atunci când gemeam de durere fără să-mi dau seama.

XXVIII

Când eşti expulzat de un grup, rămâi singur: o singurătate de care ţi-e aproape cu neputinţă să te tămăduieşti, familia se dovedeşte neputincioasă, iar prietenii neîndrăzneţi. Am plecat să-mi ling rănile la părinţii mei şi mergeam pe străzi unde copiii se jucau de-a războiul – două grupuri se atacau – sau de-a v-aţi ascunselea – întreg grupul se ascundea, unul singur rămânea afară şi se străduia să-l descopere şi să-l atace pe un altul şi să-i transmită, eliberându-se, suferinţa pe care o resimţi când eşti izolat, când trebuie să-i găseşti pe ceilalţi care se ascund şi fug.

Trecătorii îşi vedeau ca de obicei de ale lor. Nimeni n-ar fi putut să ghicească faptul că tocmai în acel moment aveau loc adunări pentru excluderea celor care au protestat sau nu s-au conformat ordinelor; şi nici că în acea clipă unul sau doi din proaspeţii şomeri tocmai se sinucideau, iar alte zeci se gândeau la sinucidere. Nişte îndrăgostiţi se plimbau ţinându-se de mână, băiatul vorbea exaltat, cu privirea semeaţă, fata asculta plină de respect, pătrunsă şi, în sinea ei, uşor indiferentă.

Tata mă îmbrăţişă când mă văzu intrând în cameră. Ca să vină la mine îşi lăsase mătura sprijinită de perete. Apoi o luă şi îşi văzu mai departe de măturatul podelelor. Mama, aşezată într-un fotoliu în faţa ferestrei ca să se bucure de soarele strălucitor, îşi pilea unghiile ei frumoase şi ovale de la mâinile superbe. Îmi adresă un zâmbet cochet şi ironic:

– Ei? Te-ai dat bătut?

– După cum vezi.

– Dacă tot ai intrat în jocul ăsta abject, cel puţin să-l fi câştigat! izbucni ea plină de patimă. Eşti bărbat sau nu? Ar fi trebuit să le arăţi că eşti o bestie şi mai mare decât ei! Că nu sunt decât plevuşcă, orice fac!

Îşi întoarse privirea de la mine şi îşi văzu mai departe de unghii. Tata avu un zâmbet cumsecade şi cam prostănac:

– E ca o leoaică când e vorba să-ţi ţină partea. Ar vrea să vă vadă pe toţi izbândind întotdeauna.

Apoi mă întrebă neliniştit:

– Dar cum ai să te descurci de-acum înainte, cum ai să-ţi câştigi pâinea?

Se gândea cum am să pot să-i mai dau în continuare bani, căci avea o pensie de nimic. L-am liniştit:

– Nu-ţi face griji, pentru voi o să-i pun la contribuţie pe Erasmus şi pe Cristian, iar eu, am să văd. O să se aranjeze, o să se aranjeze.

Am plecat cu gândul să încerc să-l văd pe Erasmus, dar după tonul secretarei am înţeles că nu voia să mă primească şi nu puteam să-i port pică. Cristian, de la care mă aşteptam la aceeaşi reacţie, îmi spuse, dimpotrivă, să trec imediat pe la biroul lui şi acolo mă ţinu exact treizeci de secunde, cât să-mi spună cu voce scăzută să vin la el pe la unsprezece seara: nu voia să-mi spună la telefon pentru că ştia că e supravegheat.

Când am ajuns, toată lumea dormea, aşa că a venit să-mi deschidă chiar el. Ne-am aşezat în biroul lui, apropiind fotoliile ca să vorbim pe şoptite.

– Eşti sigur că nu ai fost filat? mă întrebă. Şi telefonul, când ridici receptorul, nu auzi un mic păcănit pe fir? Şi pe urmă un sunet spart? Vezi: cineva ascultă. Nu te mira că Erasmus nu mai vrea să aibă de-a face cu tine, nu poţi decât să-i faci rău, iar el nu te poate ajuta în nici un fel. De fapt, e furios pe tine, i se pare că ultima ta nebunie îl jigneşte personal.

Îmi zâmbi:

– Mie mi s-a părut o chestie extraordinară. Dintre noi toţi, tu eşti singurul mai răsărit. Te credeam nebun, mai prost, fanatic, dar nu eşti – în orice caz eşti mai respectabil decât toţi fanaticii care se învârt de obicei pe aici... Dar spune-mi, Sebastian, erai pe calea cea bună, puteai să urci şi mai sus decât Erasmus – cum ţi-a venit nebunia să renunţi? Securitatea era prea mult pentru nervii tăi – de acord, înţeleg, deşi tu, cu duritatea ta, ar fi trebuit... dar să renunţi la toate pentru o simplă reducere de personal?

– Îţi dai seama ce spui?

Zâmbi cu zâmbetul lui fermecător: se maturizase, se înăsprise între timp, dar avea aceiaşi ochi viorii şi aceeaşi gură frumoasă şi arcuită:

– Da, îmi dau seama perfect. Ştii părerea mea: dacă există Dumnezeu, m-am dus dracului. Dar îmi place acest duel *omnium contra omnes* în care trăim. Această dezlănţuire de slăbiciune, josnicie, ură, viclenie colectivă şi individuală, care ne înconjoară mă pasionează: nu le-aş da pe nimic în lume. Uită-te la frăţiorul tău Cristian, admiră-l pe primul om care începarcă să coboare înot, numai pentru distracţia şi instruirea lui, această Niagara de lacrimi, sânge şi rahat. Admiră-mă şi ruşinează-te că ai abandonat jocul, tu care aveai stofă de mare câştigător? Ce ai să faci acum? Nu o să ne mai putem vedea, mi-e peste puteri să-ţi găsesc un loc la mine sau să merg la prieteni să le cer să te angajeze. Timp de cel puţin şase luni, poate un an, va trebui să te descurci singur. Bineînţeles, trebuie să supravieţuieşti, ştiu că e aproape imposibil, dar o să împart salariul cu tine şi am să-i spun şi lui Erasmus să facă la fel.

– Nu-i nevoie, ajutaţi-i pe bătrâni, eu am să mă descurc.

Se uită la mine cu afecţiune, cu regret şi un strop de furie:

– Totuşi, frăţioare – ce te-a apucat?

– Nu ştiu nici eu... Nu mai ştiu nimic.

Ne-am despărţit îmbrăţişându-ne ca înaintea unei lungi călătorii. Nu m-am dus pe la prieteni, i-aş fi compromis fără rost. Luni în şir n-am mai schimbat nici o vorbă cu nimeni, în afară de Sabina. Vorbeam şi cu copilul, care nu-mi înţelegea decât tonul vocii, dar care îmi răspundea întotdeauna zâmbind. Şi, evident, trebuia să vorbesc şi cu cei cărora le-am vândut treptat tot ce era în casă, până când am ajuns să ne atârnăm hainele în nişte cuie bătute în pereţii goi. N-am găsit de lucru decât la sfârşitul iernii următoare.

În toate acele luni de singurătate, am citit multe cărţi despre care nu auzisem înainte, pe care le împrumutasem cândva de la Erasmus fără să fi avut timp să le răsfoiesc; era genul de cărţi pe care le cumpărau cei de la bibliotecile de

stat, altfel le-aş fi vândut şi pe ele; de pildă, Biblia, din care îmi plăcea mai ales Cartea lui Iov: *Cine îndrăzneşte să-i spună: nu faci bine?* sunt nişte vorbe pe care nu le-am mai putut uita de atunci, ca şi *Unde erai când Eu am creat pământul?* şi *Iată, teama de Dumnezeu este înţelepciune, evitarea răului este iscusinţă.* Pe urmă, în *Evanghelie*, am găsit suprema poruncă la care nu se mai poate adăuga nimic *Iubeşte-l pe Dumnezeu cu toate puterile tale, cu toată inima şi din tot sufletul, şi pe aproapele tău ca pe tine însuţi.* Nu simţeam nevoia să mă întreb cine este aproapele meu: fiecare, oricine, toţi. Dar cine era Dumnezeu? Unde era el? Isus însuşi strigase. *Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit? Şi atunci unde să-l găsim pe Dumnezeul care să nu ne părăsească, care să nu ne poată părăsi cu condiţia să nu ne întoarcem noi înşine faţa de la el, care să nu ne părăsească chiar dacă noi ne întoarcem faţa de la el? Nu ştiam.*

Am reuşit să vând discursurile lui Buda, care nu se aflau pe lista neagră a serviciilor de achiziţii, dar mi-a rămas pentru totdeauna în minte povestea omului rănit de o săgeată otrăvită, cu rudele şi prietenii veniţi lângă el, care se întreabă curioşi dacă săgeata e din lemn de frasin sau de alun, dacă are în coadă o pană de vultur sau de uliu..., dacă e îmbibată cu venin de şarpe sau cu o otravă vegetală – când de fapt trebuiau să smulgă săgeata şi să cheme un tămăduitor. Este adevărat că structura universului, finit sau infinit, drept sau curb, continuu sau discontinuu, ca şi cea a istoriei, a materiei vii şi a sufletului nostru, şi a societăţii sunt cunoştinţe absolut necesare, dar ele nu schimbă cu nimic întrebarea esenţială ce nu poate fi rezolvată prin cunoaştere, căci nu este de domeniul cunoaşterii şi nici al vreunei acţiuni bazate pe cunoaştere: ce e de făcut? În mod fundamental, înainte de orice şi mai presus de orice, ce e de făcut? Dar eu nu puteam să înţeleg soluţia propusă de Buda: nu mă înspăimânta prea mult suferinţa, eu căutam bucuria şi nu evadarea din suferinţă, voiam să spun da, nu să spun nu.

Am vândut şi Coranul, după ce l-am citit: cu siguranţă, nu există alt Dumnezeu decât Dumnezeu, dar există oare şi unde? Am citit cartea lui Lao-Tse: calea cea dreaptă este o

relaţie ce se stabileşte între mine şi lume, atât am înţeles, dar nu mai mult. Mă simţeam foarte aproape de ceva şi peste o clipă la fel de departe cum e existenţa de neant. Era un lucru lipsit de orice speranţă, ca doi oameni pierduţi în galeriile paralele ale unei mine: lovesc în peretele de stâncă care îi desparte. Aveam să sfarm peretele cu capul, aşa cum se cuvine, din păcate, şi să-mi dau seama că zidul de piatră era chiar în inima mea, iar cei doi mineri pierduţi eram eu şi lumea, aceste două pseudonime ale lui Dumnezeu.

Singura slujbă pe care am obţinut-o chiar în Bucureşti– unde peste tot eram refuzat când, la întrebarea legată de situaţia mea politică, răspundeam „fost membru de partid" – a fost cea de vânzător de ziare. Ne adunam înainte de a se crăpa de ziuă, pe strada Sărindari, o mică ceată de şomeri ca mine zgribuliţi şi umili şi puştani zdrenţăroşi care săreau de pe un picior pe altul ca să nu îngheţe. Erau mai vioi şi mai veseli decât noi, adulţii, şi îl făceau să râdă pe distribuitorul posac care repartiza pachetele de ziare. Îi spuneau „nene" şi se îngrămădeau în jurul lui cu ţipete ascuţite:

– Mie, mie!

Orice zâmbet pe care reuşeau să i-l smulgă ne costa pe unul din noi, adulţii, o zi de muncă, pentru că acesta nu mai primea pachetul de ziare dat puştiului, dar nimeni nu îndrăznea să-şi arate nemulţumirea deoarece distribuitorul ar fi putut să-i reţină figura şi să nu-i mai dea niciodată marfă. Cât despre o slujbă fixă, chiar ca măturător de stradă, nici nu putea fi vorba; şeful de cadre ţinea să-mi cunoască situaţia politică. Într-un târziu am stat de vorbă cu Sabina şi am căzut de acord că trebuie să merg undeva în provincie, să caut de lucru acolo, o muncă atât de grea încât să nu mai fie atât de exigenţi: îmi voi putea permite să nu spun nimic despre calitatea mea de fost membru de partid şi să declar că sunt un funcţionar dat afară cu ocazia reducerilor de personal. Şi, într-adevăr, am găsit de lucru ca muncitor necalificat, mai apoi ca ucenic într-o oţelărie din... Peste câteva luni eram în stare să acopăr, cu banii pe care-i trimiteam, nevoile Sabinei şi ale copilului. Apoi se întâmplă o nenorocire.

Hala de încărcare nu avea perete, ne-am fi sufocat. În felul ăsta, în spatele nostru nu era decât vidul; la şase metri mai jos se afla oprit un tren cu fier vechi, iar o macara se plimba deasupra vagoanelor-platformă şi apropia de ele discul magnetului cu care era prevăzută pentru a se ridica apoi cu un snop roşietic de panglici de oţel ruginit ţinute laolaltă de curentul electric. Electromagnetul se plimba prin aer cu mişcări oscilante – şi dădea drumul snopului în cuvele aşezate de-a lungul zidului. Macaralele de încărcare se mişcau ca nişte tancuri agăţate de tavan, plutind în aer cu un zgomot asurzitor, ca acela făcut de tramvaie, iar braţul întins înainte părea o uriaşă ţeavă neagră de tun. Apucau cuva şi se strecurau printre grupurile de topitori, de-a lungul şirului de cuptoare Martin care semănau cu nişte morminte, cu o stradă dintr-o necropolă dezgropată. Dar, de îndată ce sosea fierul vechi, o uşă glisantă se ridica dezvăluind interiorul mausoleului plin de praf: o lumină albă care scuipa valuri de flăcări şi de căldură. Dacă te uitai prin ochelarii de cobalt, puteai să-i vezi pântecele, pereţii incandescenţi de un roz fraged, baia de oţel care fierbea ca laptele, limbile de foc care creşteau în interior când gurile de aer suflau cu presiune mai tare. Sub vântul de afară care se lipea de corp hainele leoarcă de sudoare ne îngheţa spatele; în schimb, pieptul şi faţa ni se încingeau când se deschidea uşa cuptorului şi ne repezeam, cu cotul ridicat în dreptul figurii, ca să aruncăm o lopată de cărbune fin în baia de oţel şi ne retrăgeam imediat din două salturi cât mai departe de gura de căldură care ne mistuia prin hainele de azbest. Ne apropiam în şir indian, fără întrerupere, ca într-un dans în care ritmul era cel mai important. După ce terminam, venea maistrul şi arunca în oţel un lighean de volfram sau de nichel, în funcţie de calitatea de oţel a şarjei respective; blocul de metal făcea un ciudat pleosc ca atunci când ceva cade într-o masă lichidă şi era repede înghiţit de clocotul orbitor al oţelului, iar uşa cobora, dar niciodată de tot. Era din nou rândul nostru, trebuia să ne facem dansul de paşi succesivi: aruncam lopeţi de nisip şi de argilă refractară pentru a înălţa pragul uşii cuptorului supraîncărcat după o metodă sovietică; oţelul mânca tot timpul din prag şi mici

limbi de lichid strălucitoare ca soarele se scurgeau deseori prin acele crăpături; atunci trebuia să ne repezim şi să le astupăm. În timp ce ne trăgeam sufletul, la un moment dat tovarăşul meu de muncă Zaharia, un ţăran tânăr cu dinţii albi şi lat în fălci, îmi spuse:

– Nu crezi că o să se întâmple ceva? Bătrânul moare de frică, uită-te la el. Şi şeful, uită-te la ei.

Inginerul supraveghea neliniştit cuptoarele ale căror uşi erau înconjurate de limbi de foc şi lumină; el ştia mai bine decât noi toţi că acele cuptoare nu erau construite pentru a fi supraîncărcate şi că bolţile lor erau măcinate de căldura suplimentară. Maistrul tocmai lua o probă de oţel cu ajutorul unei linguri lungi de doi metri, o bară grea de fier care trebuia sprijinită de genunchi pentru a fi ţinută în mâini; turna apoi oţelul într-o cupă de fier, o fiertură albă care lumina toată hala şi în zgomotul asurzitor proiecta pe tavan umbre uriaşe, monştri mişcători.

– Mie puţin îmi pasă, zise Zaharia. Decât să plângă mama, mai bine să plângă mă-sa, dacă se întâmplă ceva.

Îmi plăcea de Zaharia – dormeam împreună într-una din barăcile pentru noii veniţi, mergeam amândoi să bem câte un păhărel – dar nu-mi plăcea acel proverb pe care îl repeta într-una.

– Mie, puţin îmi pasă, mai spuse o dată: dacă nu se întâmplă nimic, suntem buni de prime, o să-mi aduc nevasta şi copiii, o să ne înscriem pentru un apartament în cartierul muncitoresc, ştiu că o să aşteptăm ani de zile, tot *ei* or să fie cei dintâi, dar până la urmă o să vină şi rândul meu. E bine! Numai de nu s-ar întâmpla ceva!

Ne uitam în hala de joc, mult mai mare decât platforma noastră de încărcare: dincolo de cuptoarele Martin se întindea o vale întunecoasă în care circulau trenuri cu lingouri de oţel încă roşiatice, cenuşii pe la colţuri şi care radiau la mare distanţă căldura înmagazinată. În nişte gropi, la un nivel mai jos, grupuri de oameni minusculi forfoteau în jurul formelor de cărămidă refractară. În dreapta, o vână groasă de oţel începea să curgă dintr-un cuptor şi se prăbuşea ca o cascadă în oala de o sută de tone agăţată în aer de dedesubtul

ei: nori groşi de fum roşcat, valuri de scântei de oţel (mereu altele, pentru că tot timpul se desfăceau în alte scântei, descriind felurite broderii în întuneric) urcau vuind dinspre uriaşa gură a oalei; sub ea oamenii se vedeau mărunţi, îi auzeai urlând comenzi cu voci groase şi tărăgănate înspre macaragiul ce plutea în cabina lui cu geamuri fumurii, la douăzeci de metri deasupra. Mişca uşor manetele şi oala plutea în aer apropiindu-se de gura de oţel; lichidul începea să cadă desenând o curbă ca aceea a unei cascade, dar zgomotul era mult mai aspru şi mai sec decât cel al apei în cădere. Când oala se umplu, făcând deasupra o spumă roşie cu băşici mari incandescente şi bucăţi de zgură purpurie, strigătele se auziră din nou, oala pluti în aer şi se opri deasupra unui şir de forme mai mari decât un stat de om. Maistrul de jos se apropie singur de vasul uriaş, trase de pârghia de două sau trei ori mai lungă decât el, iar oala începu să slobode oţel topit în forma cea mare din mijloc; cele din jur, care comunicau cu ea prin partea de jos, azvârliră în sus nori de fum şi flăcări, semn că începeau şi ele să se umple. Jetul de oţel curgea cu o presiune fantastică, drept în jos, şi dacă te uitai la el, tot restul, de jur împrejur, nu era decât beznă.

La stânga convertizorul Bessemer, mare cât o casă, în formă de inimă, se legăna încet şi în momentul în care se oprea pe verticală începea să arunce flăcări mari şi nori de fum roşu şi strălucitor prin aorta tăiată. Sub el se întindea întunericul laminatoarelor: numai câmpuri şi cărări de oţel pavate cu cilindri şlefuiţi care se învârteau; limbile de oţel înroşit, grinzi de oţel trandafiriu, panglici de oţel strălucitor alergau pe aceste cărări, erau stopate, trimise înapoi, întoarse, învârtite, tăiate; şi doar un singur om într-o cabină cu geamuri de sticlă, mic şi negru, aproape invizibil, dirija toată această operaţie de la masa lui de comandă în faţa căreia se agita ca un organist. Un nou tren de lingouri trecu prin faţa noastră, iradiind un val de căldură care ne trimise la loc pe platforma de încărcare. Doi bărbaţi în haine de oraş, dar cu căşti şi aspect de activişti care au făcut burtă de prea mult stat în birou discutau cu inginerul. Îi recunoşteam: ne-au

ţinut altădată discursuri în care lăudau tehnica sovietică, cea mai înaintată tehnică din lume. Maistrul se apropie de noi bombănind.

– Aici nu e circ, aici e oţelărie... Eu nu sunt artist de circ... Haideţi, strigă el deodată, atenţie! Vine Russberg-ul!

Inginerul vorbea cu cei doi activişti: aceştia îi cereau să depăşească planul, patruzeci de mii de tone mai mult, îl vor propune pentru avansare şi pentru Medalia Muncii, dar inginerul privea neliniştit înspre cuptoare şi la echipele de topitori îmbrăcaţi în azbest, o pânză albicioasă care te ducea cu gândul la cămaşa zdrenţuită a unui lepros.

Am luat în primire Russberg-ul, adică uriaşa bară de fier pe care o împingeam patru sau şase oameni pentru a desfunda, trecând prin cuptor, orificiul de scurgere ce se găsea în peretele din spate; îi ziceam aşa după numele unui fost maistru, un neamţ voinic care, aşa se spunea, avea un sex.cât uriaşa sculă. Duceam Russberg-ul împreună cu Zaharia şi cu alţi patru, şi alergam sprinteni, aplecaţi, gâfâind, îndreptându-ne spre gura cuptorului, pe când uşa acestuia se ridica încet, iar smocuri de flăcări albe ţâşneau din el. Cei doi activişti se dădură în lături ferindu-se de dogoare, în timp ce inginerul rămase mai aproape, tot neliniştit; noi ne ocupam cu încărcatul, alţii urmau să toarne oţelul în lingouri, mecanicii aşteptau în locomotivele lor, macaragiii mişcau cu ajutorul electromagneţilor cleşti, cârlige de câte o tonă fiecare, fiare vechi, cale de oţel, lingouri încinse, iar laminorii dirijau oţelul brut pe potecile lor pline cu cilindri; această zarvă şi această dezordine şi toate ţipetele, fluieratul locomotivelor, rostogtolirea oţelului spre laminoare, bubuitul oţelului căzând în cascade incandescente, totul făcea parte dintr-o reţea de gesturi, de deprinderi, de intonaţii şi aşteptări în care noi înşine eram prinşi ca nişte noduri, interşanjabile, dar integrate şi solidare, în aşa fel încât spaţiul şi materia şi timpul erau cuprinse în ochiurile traiectoriilor posibile pe care le făceau gesturile noastre; dar totul se putea oricând prăbuşi într-o altă ordine, cea pe care o numim naturală, ca şi cum n-am face şi noi parte din natură, cu secreţiile noastre de gânduri şi maşini, uneori mai felurite şi mai frumoase decât cele ale

coralilor; dacă nu respectam diagrama invizibilă impusă gesturilor şi voinţelor noastre, arhitectura de forţe şi probabilităţi pe care o înălţam se putea prăbuşi, iar această supraîncărcare a cuptoarelor nu fusese prevăzută de constructori, era o invenţie a unor activişti ambiţioşi dintr-o oţelărie siberiană: iată de ce cea de-a cincea dimensiune a lumii în care ne mişcam noi era spaima.

Înainte ca vârful Russberg-ului să fi pătruns în cuptor, bolta acestuia se prăbuşi în baia de oţel şi o flacără trandafirie ţâşni prin gaură luminând întreaga oţelărie. Nori de scântei ţâşniră în sus, iar un val de oţel năvăli peste prag. Am închis ochii fără să vreau, apoi i-am deschis şi am văzut întins la picioarele mele un om care ardea ca un butuc înnegrit: lichidul gros şi orbitor îl atinsese şi acum îl ocolea. Era băiatul din faţa mea. M-am dat înapoi, m-am repezit la grămada de nisip şi am luat o lopată urlând – fără să-mi aud glasul – comenzi către ceilalţi muncitori; de cealaltă parte a acestei izbucniri solare care se prelingea încet pe jos, am zărit prin fumul gros nişte siluete: trebuia îndiguit oţelul cu grămezi de nisip, căci dacă ajungea cumva la cablurile electrice şi la orificiile din pardoseală întreaga oţelărie lua foc. Maistrul se repezise la butoanele de comandă şi acum oprea curentul, tăia gurile de aerisire sub presiune. Într-un târziu, mi-am dat seama că ţipam:

– Un perete de nisip, aici!

Iar eu mă mişcam cu o viteză şi o sprinteneală pe care nu le mai avusesem din cele mai negre clipe ale războiului. Cei doi activişti dispăruseră.

Am fost toţi arestaţi încă în aceeaşi noapte, închişi în celule separate şi interogaţi câteva zile la rând. În cele din urmă, am auzit întrebarea pe care o aşteptam:

– De ce nu aţi declarat că aţi fost exclus din partid?

Mă interoga un tânăr locotenent major de la Securitate, slab, zâmbitor, cu un nas mare şi ascuţit, care mă privea cumva amuzat. I-am explicat de ce. Îmi întinse o ţigară, apoi îmi spuse:

– Să admitem că spui adevărul. O să mai vorbim despre asta. Dar eu aş vrea să discutăm despre cauza accidentului

care era cât pe-aci să dea foc întregii oţelării. Susţineţi că de vină e supraîncărcarea cuptoarelor. E o metodă sovietică. Nu-ţi place metoda. A fost preconizată de partid. Şi nici de el nu-ţi place, bănuiesc...

– Nu am nimic cu nimeni.

– Dar susţii că partidul este vinovat? zise el râzând şi legănându-se pe picioarele din spate ale scaunului pe care stătea.

– Eu nu judec pe nimeni.

– Eşti foarte bun. Dar ştii că unii tovarăşi au auzit o explozie în momentul în care s-a prăbuşit bolta cuptorului?

- Nu-i adevărat, nu a fost nici o explozie. Cine a auzit-o?

– Nişte tovarăşi care au auzul mai fin decât al dumitale – spuse el cu mai puţină veselie şi am bănuit că e vorba despre cei doi activişti.

– Nu-i adevărat?

– Noi credem chiar că e vorba despre un obuz care a fost pus în cuvele cu fier vechi, un obuz păstrat de cineva ca amintire de război. De cineva care se pricepe la aşa ceva, un fost ofiţer, de pildă.

Şi mă privea zâmbind şi jucându-şi ochii mici.

– Te-ai schimbat la faţă ai? îmi zise el. Uite ce mutră ai. Nu te aşteptai să descoperim atât de repede secretul, ce zici?

Am început să strig că e o nebunie, că nu e adevărat, că motivul accidentului era evident pentru oricine, dar vocea mea nu era sigură de parcă aş fi minţit, de parcă aş fi jucat teatru şi îmi dădeam seama, ceea ce mă făcea să fiu şi mai stângaci. La drept vorbind, recunoşteam în cuvintele lui apropierea unui ritual, a unei structuri ceremoniale: trebuia jucată drama sacră a sabotajului provocat de către duşmanul de clasă, demascat şi pedepsit de justiţia populară, acea liturghie repetată de atâtea ori şi nu de puţine ori în faţa mea. Anchetatorul meu nu credea un cuvânt din toată povestea, dar ştia că e mai important caracterul complet, buna alcătuire a acestei piese de artă decât corespondenţa ei cu faptele reale. Eu ştiam că sunt nevinovat, dar ştiam la fel de bine că cea mai clară rea credinţă, minciunile cele mai năstruşnice sunt operaţii curente atunci când grupurile umane se coagulează în struc-

turi noi, iar mitul, adică minciuna, este cea mai veche unealtă a puterii, şi eu urma să-mi ocup locul în reprezentaţia teatrală a unui mit. Am tăcut, mut de spaimă. Securistul îmi zise:

– Te-am prins, vezi? Tot nu vrei să mărturiseşti? Te sfătuiesc s-o faci, spre binele dumitale.

N-am putut să mai scot nici un cuvânt. A sunat: au intrat nişte soldaţi care m-au apucat de braţe, ţinându-mă strâns de încheieturi şi de coate; era figura clasică pentru a putea rupe la nevoie articulaţia cotului printr-o mişcare scurtă, trăgând în spate de încheietura mâinii. M-au purtat de-a lungul unor coridoare, am trecut prin diverse încăperi, am coborât nişte scări şi, în sfârşit, m-au împins într-o celulă întunecoasă. În clipa în care se închidea uşa, am zărit un chip şi nişte ochi sticloşi. Apoi m-am trezit într-o beznă desăvârşită.

– Câţi sunteţi aici? am întrebat întinzând mâinile ca să găsesc un loc unde să mă aşez.

– Sunt numai eu, spuse celălalt. Mai erau doi, dar i-au împuşcat ieri.

O clipă m-am temut că am de-a face cu un nebun, sau că sunt eu pe cale să înnebunesc. Apoi mi-am dat seama că nu poate fi vorba de povestea cu oţelăria.

– Împuşcaţi? De ce?

– Am făcut poştă o femeie pe care am prins-o pe drumul ăla fără lumină ştii, între oraş şi cartierul muncitoresc... Eram unşpe, unul din indivizi s-a speriat că o să ne denunţe şi a strâns-o de gât în timp ce o f....

Am crezut că începe să râdă, dar erau sughiţuri de plâns, se smiorcăia:

– Nu vreau să mor... Nu vreau să mor...

Mă întrebam dacă m-au pus în celula condamnaţilor la moarte. Dar de ce? Spectacolul era abia la început. Am încercat să aflu mai multe despre tovarăşul meu de celulă, dar el se smiorcăia tot timpul, iar când se oprea era atât de îndobitocit de spaimă încât nu-mi răspundea nimic. Şi mie îmi era foarte frică căci brusc mi-am dat seama că sunt lac de sudoare.

XXIX

În timp ce vecinul meu plângea cu sughiţuri, momente urmate de intervale de tăcere, întrerupte la rândul lor de un suspin sacadat, aşa cum fac copiii când au plâns prea mult, frica m-a copleşit: nu frica de moarte, ci frica de a-mi pierde viaţa, această singură viaţă şi această singură lume, josnice, radioase, delicate, dezgustătoare, odioase, sublime, binecuvântate şi deopotrivă, blestemate, în sfârşit, divine dacă Dumnezeu ar fi existat, demonice dacă diavolul ar fi existat. Să le pierd, să mă pierd, să alunec în neant, să-mi pierd acest umil sentiment că trăiesc, că sunt viu, asemănător umilei bucurii a cerşetorului care muşcă cu poftă dintr-o bucată de pâine uscată – am cunoscut această bucurie la război şi în lagărul de prizonieri –, asemănător umilei dar puternicei voluptăţi a două fiinţe foarte urâte sau bătrâne, care săvârşesc actul sexual şi resimt aceeaşi plăcere ca şi cei mai frumoşi adolescenţi – această viaţă pe care o simţeam ca pe o ţesătură urâtă şi grosolană între degetele mele, dar atât de adevărată, de o realitate atât de plăcută, ca o carne vie de animal, atât de caldă şi plăpândă şi oarbă – nu, nu, voiam să mă despart de ea. Voiam să mă întorc lângă Sabina şi lângă copil, aceste flăcărui pâlpâitoare de viaţă, să mă topesc în ei, să ardem împreună cu plăpânda noastră ardoare, să înflorim împreună, să ne îndreptăm împreună spre o moarte târzie, ce se va împlini după stoarcerea şi saturarea vieţii din noi, în sfârşit potolite şi epuizate. Nu mai voiam să fiu nici erou, nici comunist, nici un om integru şi demn, ci pur şi simplu o bucată de carne vie, un sclav, un vierme: puteau face din mine ce voiau, să-mi taie mâinile, să-mi scoată ochii, să mă castreze, dar să mă lase să trăiesc.

Mi-am dat deodată seama că eram în picioare, cu pumnii

strânşi, şi că scrâşneam din dinţi cu zgomot. De câtă vreme? Tovarăşul meu nu se mai auzea.

Se apropie un zgomot de cizme, de chei şi de zăvoare. Uşa se deschise, orbindu-mă cu lumina venită de afară şi un gardian intră strigând:

– Chiriţă Constantin!

O voce groasă şi indiferentă, dar în care se simţea o anumită tensiune, graba de a sfârşi cu o treabă neplăcută: era aproape furios pe nefericitul care îi provoca durerea tainică de a trebui să-l conducă la moarte. Vecinul meu se lipi cu spatele de zid şi începu să urle gâtuit:

– Nu! Nuuu!

Gardianul intră repede, urmat de un altul; îl apucară strâns de braţele pe care i le răsuciră la spate şi îl împinseră afară, în timp ce el urla din străfundul plămânilor sugrumaţi de încordarea întregului său corp chircit în durerea de a părăsi viaţa.

Am rămas singur în întuneric. Deci asta mă aştepta şi pe mine, căci cu securiştii eventualitatea cea mai stupidă, cea mai absurdă, cea mai neverosimilă, cea mai rea era şi cea mai probabilă, asta o ştiam. În curând, aveam să fiu târât în acelaşi mod, aveam să urlu şi eu cu aceeaşi lipsă de demnitate. Am rânjit singur, cu sălbăticie, cu amărăciune. De ce să am demnitate? În numele a ce? Totul s-a terminat, totul era pierdut, şi nici nu aveam măcar pe cine să blestem, spre cine să-mi ridic pumnul. Rânjeam scrâşnind din dinţi, singur în bezna celulei, ca un diavol în viziunea unui preot de ţară. Eram în infern; eram eu însumi infernul: suprema singurătate, suprema batjocură, suprema descurajare– deznădejdea. Înţelegeam cât e de statornică şi, în mod curios, confortabilă această suferinţă, cea mai groaznică, şi cât de mici sunt şansele să mai scapi de ea o dată ce ai ajuns până la fund, acolo unde sfârşeşti prin a fi mândru de propria ta logică şi de propria ta luciditate lipsită de iluzii.

Uşa se deschise din nou şi gardianul mă strigă pe nume. În spatele lui stătea celălalt, care era probabil călăul. Amândoi aveau nişte trăsături grosolane de ţărani care în copilărie nu mâncaseră niciodată pe săturate. Am făcut un efort să pun un

picior înainte, să mă apropii de ei, dar legătura dintre mine şi propriul meu corp fusese întreruptă. „De ce?“ mă întrebam. De ce a trebuit să ajung aici? Ce sens are toată această cloacă ce se numeşte lume? Cel puţin să mă port cum trebuie. Nu mai durează mult. Poate un minut“.

Dar aceştia m-au pus să mă dezbrac până la cămaşă, să merg apoi desculţ pe culoare de beton şi în final, m-am trezit cu spatele la perete, ţintuit de lumina unor proiectoare orbitoare. Era doar un interogatoriu şi am realizat asta plin de duioşie, jubilând cu umilinţă şi chiar cu o anume recunoştinţă faţă de securiştii care binevoiau să nu mă ucidă încă.

O voce ajunse la mine din spatele proiectoarelor:

– Eşti condamnat de istorie, eşti în mâinile poporului şi acesta te va strivi fără milă. Dar dacă răspunzi cinstit şi deschis la întrebările ce-ţi vor fi puse, se va ţine cont la proces. Dacă nu accepţi, trebuie să ştii că rolul istoric progresist al statului muncitorilor şi ţăranilor justifică toate mijloacele pe care le vom putea folosi pentru apărarea cuceririlor clasei muncitoare. De voie sau de nevoie, până la urmă tot vei mărturisi tot ce ştii. Apără-te deci şi cruţă-ne şi pe noi de lucruri neplăcute. Cine ţi-a dat misiunea să arunci cuptorul în aer?

– Nimeni! Nu am făcut aşa ceva! Cuptorul nu a sărit în aer, s-a prăbuşit!

– Care sunt agenţii imperialismului cu care ai fost în contact?

– Nu există aşa ceva! Vă jur că a fost un accident datorat supraîncărcării cuptorului!

– Cum poţi explica faptul că accidentul, aşa cum spui, a avut loc tocmai la cuptorul la care lucrezi dumneata, un burghez strecurat printre muncitori, un om exclus din partid pentru atitudine anti-statală şi care a abandonat o muncă în cadrul Ministerului de Interne în împrejurări încă neelucidate? Eşti prototipul aventurierului declasat, fără patrie, fără credinţă, care a vrut să se fofileze în partid şi în aparatul de stat pentru a face carieră, dar în realitate pentru a săvârşi acte de sabotaj şi de *diversiune*. Corespunzi cu exactitate analizei ştiinţifice, marxist-leniniste, a acestui tip de duşman periculos. E deci în logica personajului pe care îl

întruchipezi să fi stabilit contacte cu spionii şi agenţii *diversiunii* imperialiste. Avem convingerea că nu-ţi lipseşte nici această trăsătură. Cu cine erai în legătură, trădătorule? Ce interese de clasă reprezinţi?

Am tăcut.

– Crezi cel puţin în capitalism?

– Nu cred în nimic.

– Descompunerea dumitale este totală, ai pierdut orice aspect omenesc, imoralitatea dumitale merge până acolo încât nu crezi nici în aşa-zisa morală burgheză. Dar muncitorul care s-a lăsat ademenit de dumneata a înţeles că propriile lui interese sunt legate de cele ale clasei din care face parte. Aduceţi-l pe Zaharia.

L-au împins pe Zaharia în încăpere, lângă mine. Era îmbrăcat, nu i se vedeau organele genitale. Avea un aer hotărât şi străin. O clipă mă privi chiar în ochi. Hotărâse deci, în conformitate cu proverbul lui favorit, că era mai bine să plângă mama mea, decât să plângă mama lui.

– Tu mi-ai spus că ai de gând să pui un obuz, descărcat, în cuva cu fiare vechi, atunci când te-am văzut şi te-am întrebat ce faci cu obuzul ăla, zise el. – Ce vrei să fac? Dacă ăsta e adevărul, nu pot să mint ca să te salvez, nu?

Şi zâmbi ruşinat, imbecilizat de teamă. Am început să strig:

– Dar nu e adevărat! Minţi! Ştiţi bine că minte! Voi l-aţi îndoctrinat, voi i-aţi sugerat să spună că m-a văzut...

Apoi am tăcut.

– Luaţi-l pe Zaharia, spuse vocea care venea dinspre lumina insuportabilă a proiectoarelor. Apoi, după ce l-au dus, vocea reluă:

– Acum îţi dai seama că e inutil să mai negi, *domnule* Ionescu.

Securiştii se adresează cu „domnule" celor pe care îi consideră străini sau ostili regimului, şi (în felul acesta) nedemni să fie numiţi „tovarăşe". Înţelegeam foarte bine, dar faptul că înţelegeam un ritual şi viaţa, nu modifica cu nimic ritualul, şi nici viaţa.

– Da, îmi dau seama.

– Deci mă turiseşti.

Nu, nu am nimic de mărturisit.

Se lăsă o clipă de tăcere, apoi vocea spuse:

– Să nu învinuieşti pe nimeni dacă nu o să-ţi placă ceea ce o să urmeze. Luaţi-l!

Am fost dus înapoi în celula mea, în timp ce anchetatorii îl interogau pe un altul, sau se întorceau acasă, la căldură, ca să mănânce cu nevasta şi copiii lor, cu părinţii şi soacrele lor, mâncăruri săţioase cu mult sos, şi ca să asculte radioul sau să meargă la cinema şi să se culce, să facă dragoste cu nevestele lor, să doarmă, să aibă vise tâmpite şi dezlânate, să se trezească dimineaţa, să se bărbierească, să se îmbrace, să vină la birou şi să o ia de la capăt. Eu, în schimb, am fost interogat şi bătut săptămâni de-a rândul.. Atunci am aflat că demnitatea nu este un lucru foarte important. Poţi s-o pierzi şi să supravieţuieşti. Poţi să te înjoseşti şi să ajungi să-ţi implori torţionarii, cu gesturi de copil mic, scâncind ca un copilaş. Dar în acele momente nu mai suntem *noi* aceia: adevăratul nostru *eu* s-a retras complet în interior şi în străfundul propriei fiinţe, rănit de moarte. Iar în acest ultim refugiu există o stranie demnitate *care nu poate fi pierdută*. Torturarea şi degradarea victimelor reprezintă un calcul foarte prost, deoarece prin ele individul îşi descoperă această demnitate. Nu mai eram în stare să-mi reţin urina când mă băteau, când mă puneau să umblu în patru labe, în timp ce lacrimile, mucii, saliva şi sângele îmi curgeau pe faţă. Dar, în acelaşi timp, eram complet străin de acea lamentabilă marionetă cu care se distrau asemeni copiilor care fac experienţă pe o lăcustă, smulgându-i când o aripă, când un picioruş. Erau serioşi şi atenţi, simţeam la ei o anumită curiozitate ştiinţifică naturală, pe care o avem toţi, dar îndreptată de obicei spre alte domenii. Nu râdeau decât dacă vreo figură nouă îmi smulgea un răget ciudat. Erau foarte umani, din toate punctele de vedere şi îi înţeleg foarte bine. Mă ţineau închis într-o celulă complet întunecată: degeaba s-au obişnuit ochii mei cu întunericul, niciodată nu am putut să disting nimic atâta timp cât uşa era închisă. Totuşi, odată, am văzut la doi metri de mine, foarte mare, chipul Sabinei şi am simţit acea stranie şi uşoară neliniştе a omului care îşi dă seama că înebuneşte: o

senzație aproape cenestezică, de instabilitate, de lume care plutește. Un cumplit țipăt de durere, scos de o voce de femeie, îmi mai dădu un șoc. Apoi am recunoscut fotografia Sabinei proiectată pe perete, m-am întors și am văzut minuscula sursă de lumină, iar în timp ce țipetele nu mai conteneau am început să râd tăios și am spus încet:

– Sunteți neserioși.

Asta a fost, de altfel, concluzia acestor săptămâni de tortură: teroriștii, ca și cei care cred în nevinovăția lor și a oamenilor, precum și cei care se cred drepți *sunt neserioși*, sunt încă niște copii. Oamenii maturi sunt mai măsurați, mai prudenți, mai realiști.

Dar prima mea reacție atunci când am ajuns la această constare a fost una de dispreț absolut, de ură sălbatică. Simțeam cum umerii mei slăbănogi deveniseră pătrați, iar brațele mele, o masă de mușchi tari: dar nu era decât tonusul nervos anormal al propriului meu corp în acele momente de exaltare feroce. Ce așteptau de la mine? Să mă omor, să-mi scot ochii, să mă sfâșii cu propriile mâini? Ce avea cu mine acest univers bestial, această lume sadică? Dacă voi scăpa, în fiecare zi voi ucide un milițian pe stradă: în timpul nopții, cu cuțitul. Tremuram de voluptate imaginându-mă despicând burți de milițieni și de securiști. Cu toate acestea mă supravegheam: acest eu, care își păstrase demnitatea în momentele când tot restul ființei mele nu mai era decât un animal scâncind care se târa la picioarele torționarilor implorandu-i să-l cruțe, acest eu îl vedea acum pe același animal cum se lasă purtat: nebunia, ura și furia sunt ca niște sincope, te lași în voia lucrurilor, te lași purtat de inerție.

Când gardianul deschise ușa ca să-mi dea gamela de fiertură, eram așezat pe pat, împietrit de ură. Nu m-am mișcat. Mi-a întins gamela. Am mârâit:

– Cară-te!

S-a apropiat, s-a aplecat și a lăsat gamela pe patul de scânduri gol. Am mârâit, ceva mai tare:

– Ia-o...

Sări doi pași înapoi ca și cum ar fi primit un glonte în burtă; îmi vedea fața întoarsă, dar eu nu l-am văzut decât în

momentul în care ieşise deja afară din celulă şi închidea uşa, uitându-se la mine; era alb ca varul.Trânti uşa şi trase zăvorul. Peste câteva minute sosiră patru bărbaţi: gardianului îi fusese atât de frică să nu îl ucid cu mâinile goale – şi, într-adevăr, puţin lipsise – încât îi alertase pe ceilalţi. M-au apucat de mâini şi de picioare şi m-au dus de-a lungul aceloraşi nesfârşite coridoare subterane din beton până la o trapă deschisă în pradoseală. M-au aruncat jos şi au închis trapa. În timp ce mă duceau aşa, mă gândeam că, cu prima ocazie, o să-mi zdrobesc ţeasta de un zid, aveam o poftă teribilă să fac asta, voiam să sfârşesc odată. Dacă nu, trebuia să înnebunesc ca Bulz – acum ştiam că poţi înebuni dacă vrei cu tot dinadinsul. Sinuciderea şi nebunia erau întotdeauna la îndemână, soluţii foarte comode, iar eu eram la începutul drumului ce cobora în pantă, dar o pantă rapidă, alunecoasă, nu trebuia decât să-ţi dai drumul.

Cu mâinile şi genunchii zdrobiţi de căzătură, cu trupul dureros ca un bolnav, am rămas o clipă nemişcat, gândindu-mă: „Acum". Puteam să mai stau un moment înainte de a mă hotărî. Trebuia să pun mâna, să văd la ce distanţă se găseşte peretele. Am orbecăit deci întinzând mâinile şi picioarele: eram într-o groapă goală, umedă, care mirosea a excremente, am găsit şi crăpătura din pardoseala de ciment cu murdărie în jurul ei, care era folosită drept latrină. Mă apucase o ciudată însufleţire, un fel de veselie, de seninătate aproape. Era foarte uşor. Doar de mine depindea să mă sustrag acestei imense mârşăvii. Eram nevinovat, mă făceau să sufăr fără nici un motiv, aveam de gând să mă sustrag de la această suferinţă, era foarte uşor.

– Sunt nevinovat, mormăiam, umblând în patru labe în carcera mea, fără să bag în seamă mizeriile în care puneam mâinile şi genunchii, sunt nevinovat, este foarte uşor, acum e foarte uşor.

La un moment dat brusc, m-am oprit, am rămas nemişcat şi concentrat. Tocmai asta e, era uşor. Nu era o victorie. Era o înfrângere. Iar eu, puteam eu spune că eram nevinovat. Provocasem o suferinţă în cele mai bune momente ale mele, rămăsesem indiferent în faţa suferinţei, nu

o văzusem. Păcatul mă însoţise nedezlipit toată viaţa, şi nu numai pe mine: fraţii mei mă făceau să sufăr pe mine şi pe mulţi alţii; nici ei nu vedeau suferinţa mea sau chiar o încuviinţau. Universul pe care tocmai îl condamnasem îmi amintea de fapt tot timpul că există, făcându-mă să sufăr. Şi ce era el? O mare mulţime haotică? O mulţime ordonată? O fiinţă unică? Un întreg? Iar pana din săgeată era oare de bâtlan sau de gaiţă? Şi veninul era cel al unui şarpe sau al unei plante? Cunoaşterea nu mă putea situa într-o relaţie acceptabilă cu universul ce mi se arăta astfel străin, indiferent, izvor de durere. Aş fi putut să-l urăsc, şi încă foarte uşor. Dar niciodată nu încercasem să-l iubesc. Era mai greu. Oare tot ce mi se întâmplase, tot ce făcusem eu nu erau o dovadă că atât cunoaşterea, cât şi experienţa nu putea să-mi ofere decât ura şi teama de univers şi că trebuia să încerc altceva – deci universul mă împingea, prin suferinţă, spre soluţia la care altminteri nu m-aş fi gândit: să încerc să-l iubesc şi să-l iert. Dar cum eu făceam parte din univers cu tot ce eram şi făceam, iubirea mea pentru el, iertarea pe care i-o acordam nu erau de fapt decât iubirea lui, iertarea lui, pe care mi le transmitea într-un fel aspru, singurul pe care eram capabil să-l înţeleg. Şi dacă iubirea şi iertarea pe care le resimţeam îmi aduceau consolare şi iubire – nu erau oare astea dovada iubirii şi iertării pe care mi le aducea? Iubirea şi iertarea pe care i le dăruiam nu le primisem oare de la el, care le sădise în mine, disponibile, aşteptând numai hotărârea mea?

XXX

Deci acesta era sensul universului: să ajungi să cunoşti iubirea. Iată unde mă aduseseră încercările vieţii. Acum totul era simplu, limpede şi mi se dezvăluia ca un fulger care luminează lumea de la un capăt la altul, alungând pentru totdeauna noaptea. De ce căutasem atât de mult? De ce acceptasem o învăţătură venită din afară? De ce aşteptasem ca lumea să se justifice în faţa mea, să-mi dovedească sensul şi puritatea ei? Eu eram cel care trebuia să o justific iubind-o şi iertând-o, eu trebuia să-i dau sens prin iubire şi să o purific prin iertare. Iar acest eu nu era decât o parte a universului – o parte ce nu mai dormea, nu mai suferea, o parte în care universul îşi dezvăluise adevăratul sens – pentru că nu puteam crede că profunzimea necunoscută a propriilor mecanisme cerebrale reprezenta „eul", ea fiind la fel de independentă de mine ca restul lumii. Nu-mi rămânea decât să iubesc şi să iert, să confer astfel valoare, structură şi ierarhie universului, şi asta eu, acest „eu" care nu era nimeni care nu era nimic poate, doar această tensiune a voinţei şi a întregii fiinţe, ivită dintr-un punct care nu mai eram eu, ci el. Şi în această clipă în care luam cea mai voluntară şi liberă hotărâre, şi chiar cea mai arbitrară din întreaga mea viaţă, ştiam că eu nici măcar nu *eram*, că voinţa mea nu era nici ea decât o succesiune şi o structură de tropisme, determinări şi reacţii la solicitări exterioare, că acest eu triumfător care se dizolva în mod liber nu era nici liber, nici el însuşi, ci un punct limitat din urzeala universului, trecător şi dispersat, doar în aparenţă distinct. În mod absolut eu însumi şi absolut nimeni; absolut liber şi determinat la modul absolut. Se sfărâmase un zid, străpunsesem o pojghiţă care mă izola. Eram mai puternic, mai îndrăzneţ, mai energic decât fusesem vreodată în viaţa mea; şi umil până într-atât încât mă simţeam în stare să spun

ce nu ştiusem niciodată să spun sau să înţeleg: „ Nu eu, ci tu. Doar tu". Eram cuceritorul triumfător, cerşetor norocos ce ştia că totul îmi fusese dat fără să plătesc. Ştiam că izbândisem datorită străduinţelor şi voinţei mele, dar, în acelaşi timp, ştiam că nimic, nici efortul, nici voinţa, nici iubirea, nici rugăciunea, nu m-ar fi putut ajuta să le obţin, că totul era un dar întâmplător. Meritat, dar în acelaşi timp de nemeritat; câştigat, dar de necâştigat, poate doar prin bună voinţa acestui univers, a acestui „tu" sau cun se spune de obicei, printr-o „întâmplare fericită". Mă aflam pe cel mai înalt pisc pe care aş fi putut visa să ajung vreodată, cunoşteam în sfârşit fericirea pe care o căutasem dintotdeauna şi ştiam că nu era decât o trecere spre ceva mai înalt. Puteam deci să înnebunesc de atâta orgoliu: de aceea mă topeam de umilinţă. Am văzut totul sau, mai degrabă, am fost, în sfârşit, în miezul acestui tot: întinderile, distanţele, mişcările, duratele, timpul care urma să vină, trecutul; precum şi alte categorii pe care nu le pot numi, toate fiinţele vii sau minerale şi toate întinderile, duratele şi fiinţele care se află dincolo şi apoi toate cele care sunt sau nu sunt în bezna plină sau vidă din afară. În jurul meu, sub mine, deasupra mea, în mine, îmbrăţişând toate dimensiunile şi categoriile, cunoscute şi necunoscute, şi chiar cele cu neputinţă de cunoscut. Era universul. El mă făcuse. El mă cuprindea. Mă purta. Era în mine. Nu mă puteam despărţi de el decât în mod iluzoriu, prin limitarea conştiinţei. El nu era ca un ocean în care pluteam, pentru că se afla în acelaşi timp în interiorul fiinţei mele. Şi nici ca un tată sau o mamă, deoarece aceştia nu sunt în acelaşi timp şi *copilul*. Iubirea mea ce izvora din nu ştiu ce adâncuri – ba da, ştiam prea bine –, nu era o cucerire, o invadare a lumii, fiindcă eu eram acela care invada lumea dizolvându-mă în ea. Şi nici o ejaculare căci, cu cât iubirea ţâşnea din mine, cu atât aveam mai mult de oferit, nu rămâneam secătuit, ci dimpotrivă, mai plin decât înainte. Nici un orgasm, deoarece nu mă ducea la pierderea cunoştinţei, ea devenea ascuţită şi lucidă, cum nu fusese niciodată; faţă de conştiinţa mea obişnuită era ca starea de veghe alături de somnul profund. Nici o beţie nu era, căci eram mai rezervat şi mai pur decât am fost vreodată, fără

ameţeală şi fără nimic murdar. Şi nici asemănătoare exaltării pe care ţi-o dau drogurile, fiindcă, în sfârşit, fiinţa mea îşi regăsise matca, din nou în relaţie cu lumea şi în acord cu ea, într-o ordine veşnică.

Stăteam în genunchi şi lacrimile îmi curgeau pe obraz. Cum să mulţumesc. Cum să-l numesc „Dumnezeul meu, repetam murmurând „Dumnezeul meu". Cum să-i spun altfel? „O, univers", „o, conglomerat", „o, îngrămodire", „Tată" sau „mamă"? Atunci, de ce nu „unchiule". „Doamne"? De ce nu „ domnule dragă" sau „ tovarăşe dragă". Să-i spui „Doamne" aerului pe care îl respiri şi plămânilor cu care respiri acest aer? „Copilul meu"? Dar el mă conţine, mi-a premers, m-a făcut. Numele lui este „tu" şi poţi adăuga „Dumnezeule". Căci atât „sinele" cât şi „eu!", nu reprezintă decât o oprire la jumătatea drumului între nesfârşitul univers exterior care este *el* şi ceea ce este mai intim în noi, acest interior, adică tot *el*. Adoraţia înlătură contradicţiile, paradoxul este sprijinul ei. Oroarea în faţa răului te împinge la adoraţie, căci Dumnezeu este teribil şi oribil şi înspăimântător. Şi compasiunea te îndeamnă la acelaşi lucru, căci Dumnezeu te înduioşează. Şi mila la fel, căci Dumnezeu suferă. Iar iubirea este adoraţia întruchipată. Eram strivit de spaimă, zguduit de milă, copleşit de bunăvoinţa şi nevinovăţia acestui univers în care eram cufundat, din care eram alcătuit şi care înflorea în inima mea, în această flacără tremurătoare şi neclintită, nesecată şi mereu dăruită. Dumnezeu fusese în faţa mea de la început, fusese de-ajuns să îl numesc: în faţa mea, în jurul meu şi în mine însumi, era de-ajuns să îl numesc, adică să mă tem de el şi să-l iubesc, să îl ador cu iubire şi oroare sacră.

Acum eram senin şi n-aş fi putut spune nimic din ceea ce ştiam, simţeam şi făceam, nimic în afară de cuvântul *da*. Îmi amintesc că la un moment dat stăteam întins pe jos, în umezeala rece, dar am uitat repede de ea şi m-am întors spre Dumnezeu, iar de data asta n-aş fi putut spune decât şi mai puţin: nimic în afară de *nu*, adică o negare a oricărei tentative de a judeca, până şi a conştiinţei ce nu mai putea fi decât penumbră. Apoi, nu a mai fost nici măcar *nu*: nimic, doar tăcere.

Într-un târziu mi-am revenit la starea normală, dar eram ca un îndrăgostit: uşor, fericit, zâmbind singur în beznă. Gardianul mi-a dat să mănânc şi am mâncat cu poftă. „Poate voi muri", îmi spuneam cu o veselie senină. De ce să mă întristez? Speram şi mai sper încă – ca ultima clipă a conştiinţei mele să fie invadată de această tăcere superioară celui mai simplu, celui mai arzător şi blând *da*, celui mai cucernic şi slăvit *nu*, o tăcere care se află dincolo şi deasupra. În cazul acesta, moartea şi suferinţa nu ne mai apasă, ele sunt doar îndemnuri la fericire. Lumea este finită sau infinită, rotundă sau pătrată, aşa cum e sau altfel, dar trebuie să o iubim. Ea suferă şi noi trebuie să o ajutăm să iasă din această suferinţă, în noi înşine şi în ceilalţi, să o facem iubitoare şi fericită de iubirea pe care ne-o dăruim. Trupul nostru şi întreaga noastră fiinţă alunecă spre moarte, dar materia alunecă spre viaţă, iar viaţa spre conştiinţă, şi conştiinţa spre iubire şi extaz; specia umană curge înspre fiecare dintre noi şi încearcă, în fiecare dintre noi, înainte de a se reîntoarce în materia inertă, să-şi depăşească condiţia individuală prin suferinţă: de la inconştienţă la conştiinţă, de la impersonalitatea primită la personalitate, iar de la personalitate la sfinţenie, adică la depăşirea ei într-o impersonalitate superioară, dar al acestui eu dobândit, îmbogăţit şi ajuns la armonie prin atâta trudă. Iar mai departe urmează înălţările despre care nu se cuvine să vorbim, căci şi limbajul are limite.

„Nu am să mor, îmi spuneam, sunt tânăr, poate n-or să mă omoare. Şi pe urmă, va trebui să transmit această iubire cât mai multor oameni, va trebui să-i ajut să nu se lase blocaţi de structuri mentale folosite deja fără nici un rezultat sau cu rezultate nesigure şi incomplete".

Am început să fac gimnastică, la început mă izbeam de pereţi, dar cu timpul m-am obişnuit să fac mişcări mai scurte. Încheieturile îmi trosneau, mai ales genunchii, da cu timpul au devenit mai suple. Întins pe ciment, tremuram încontinuu, dar am început să-mi antrenez memoria şi judecata, să-mi rememorez tot ce învăţasem la şcoală şi ceea ce citisem, astfel încât dezvoltarea memoriei, lucru foarte uşor de verificat, făcea progrese uimitoare.

Dar, în primul rând, mă obişnuiam să mă rog în toate împrejurările, chiar în cele mai umile şi, în mod obişnuit, cele mai puţin potrivite pentru adorarea lui Dumnezeu. Şi mă antrenam să nu-mi limitez iubirea la a iubi un anume aspect al lumii şi nu un altul, ca să nu mai vorbesc de ură şi de repulsie. M-am antrenat să iubesc răul, prin spaima sacră în faţa mâniei şi a misterului lumii, o lume crudă şi suferindă, victimă şi călău, teribilă şi nefericită. Nu este uşor să-l iubeşti pe Dumnezeu în gardianul morocănos şi îndobitocit care îţi aduce fiertura, este greu să-ţi iubeşti torţionarii. Căci incrţia – care nu e decât suferinţa lui Dumnezeu, somnul lui dureros – te trage îndărăt, spre omul civilizat, apoi spre cel primitiv, spre animal, spre plantă: fiecare treaptă este atrasă spre treapta inferioară. Dar, în schimb, adoraţia te trage în sus, iar dacă gravitaţia creşte, pe măsură ce îi cedezi, şi triumful la rândul lui e tot mai mare, pe măsură ce îl obţii – pe măsură ce îţi este dat. Poţi cuceri orice, poţi să-ţi alegi liber victoriile, poţi calcula totul, ştiind însă că orice triumf, orice calcul împlinit, orice alegere sunt nişte miracole.

M-au bătut în continuare; dar m-am obişnuit să mă rog chiar şi atunci când ţipetele pe care trupul le scotea în mod automat îmi ieşeau din gura însângerată, cu dinţii clătinându-se; să mă rog deci fără cuvinte în faţa unui univers care putea fi o persoană, sau o fiinţă, sau o mulţime, sau altceva, cine poate şti? Îi spuneam „tu" aşa cum spunem unui om sau unui animal, dar asta numai datorită imperfecţiunii noastre: căci putem spune „tu" şi pădurii şi mării; îi spunem „tu" universului şi în noi îi auzim răspunsul fără grai, *ca şi cum* ar fi o persoană şi ne-ar fi auzit. Dar de fapt el e cel ce se roagă în noi, el răspunde adoraţiei noastre fierbinţi: această adoraţie e darul lui.

10

Aici ajunsesem cu transcrierea notelor pe care mi le încredinţase Sebastian Ionescu când Izolda m-a obligat să beau o cafea tare şi să plec; până atunci tot răspunsese la diverse telefoane spunând că eram la o şedinţă importantă, dar pierdusem deja toată noaptea şi dimineaţa, trebuia măcar după amiază să mă duc la birou.

Tocmai semnam nişte hârtii urgente când pe uşă intră Arthur Zodie. Era îmbujorat de frig. Mă salută şi îmi spuse:

– Ia te uită, dai autografe? E urgent? Îmi dai şi mie unul?

Secretara se uită la mine, înţelese, îşi strânse hârtiile şi ieşi. Arthur se aşeză în faţa mea, cu cojocul descheiat, picior peste picior şi începu să-şi lovească cizma cu căciula de blană pe care-o ţinea în mână.

– Ieri, la şedinţa la care ai fost şi tu, am avut onoarea să fac o aluzie la c...le lui Malvolio şi chiar să mă întreb unde sunt. Ţi-aduci aminte?

– Da, dar nu ţipa aşa, i-am răspuns şi am dat drumul la radio care, în birou la mine, nu avea alt rol decât să facă imposibilă înregistrarea pe bandă a acestui gen de conversaţii.

– Ei bine, continuă Arthur, în timp ce un crainic citea o notă ameninţătoare, redactată în termeni prea puţin căutaţi, pe care U.R.S.S. o adresa guvernelor occidentale – ei bine, o cunoşti pe Nora Sima? frumoasa şerpoaică a Nilului? Cleopatra comitetului de partid al Capitalei? Ia gândeşte-te: ochi verzi – *the green eyed monster*, sex parfumat de nespălare, profilul reginei cetăţii Urdin Caldeea, inimă zburdalnică, elegantă ca-n Saint Germain des Près, acum ţi-aduci aminte? Priveşte-o, dar n-o mirosi, am mirosit-o eu o dată, fără să vreau când, după ce am fost adjunctul lui Sebastian al nostru, i-am luat locul ca şef, şef al Norei mai ales şi m-a apucat de

părţile nobile, femeie tare, domnule! Atât de tare că nu suportă decât bărbaţii moi. Şi care e bărbatul cel mai moale din întreaga noastră patrie socialistă? Malvolio. Şi cum sunt c... le lui Malvolio? Fictive. Şi pe mâna cui şi le-a dat el?Pe mâna Norei. Şi unde se află Nora? Păi unde pot să se afle c...le lui Malvolio? La Moscova, bineînţeles. Numai la Moscova. Nu împăiate şi păstrate în Mauzoleu, ci prin apropiere: la ambasada scumpei noastre demogloate. Acolo se află Nora, pe care Malvolio a trimis-o nemaiputând să o folosească, micuţul fleşcăit – la Marele Priap care ne-o bagă la toţi, măreaţa lui ideologie. Fă radioul mai tare, se dau depăşirile de plan din industria minieră, chestia asta mă fascinează; bucuriile tovarăşilor mineri care depăşesc planul în galeriile cu cărbune m-au emoţionat întotdeauna până la lacrimi. Ei, dar acum, cine este stăpânul destinelor acestei păpuşici mult iubite? Morcovici, datorită mecanismului administraţiei noastre! Şi el a rechemat-o în ţară! A sosit azi dimineaţă cu avionul, s-a prezentat la Minister ca să dea raportul care a fost primit cu mârâieli feroce ce nu prevestesc nimic bun, dar chiar nimic bun. O să mă întrebi de unde ştiu toate astea: ei bine, de la o bijuterie la alta, bijuteriile indiscrete îşi fac confesiuni! E uluitor, când te gândeşti că până şi în societatea comunistă tovarăşii de ambe sexe or să aibă, fiecare, bijuteria lui. În fond, este inadmisibil. Deşi, toată chestia nu e lipsită de sens.Să presupunem că am ajuns deja în comunism, toată lumea primeşte de la toată lumea, în măsura nelimitată a nevoilor şi, limitată, a posibilităţilor. Tu, să zicem, ai nevoie de o bijuterie. Vii la mine şi mi-o ceri, dar ce să vezi, bijuteria mea nu ţi se potriveşte, trebuie să te adresezi unei tovarăşe, ca în paleolitic! Ce primitivism! Dar să fiu mai scurt: slabele amintiri paleolitice ale lui Malvolio s-au împrospătat când a văzut-o pe Nora azi dimineaţă. Păpuşica îi povesteşte păpuşoiului ce s-a întâmplat şi amândoi văd morcovul zburător plutindu-le deasupra capului. Dar păpuşoiul este vulpoibătrân. Are un contra-morcov gata pregătit. Diseară o să asistăm la ciocnirea celor doi morcovi. Dar ce-i cu mutra asta la tine? Ce-i cu cearcănele astea? Şi de ce ai nasul roşu?

– N-am dormit toată noaptea.

– De ce? Ţi-e frică de ceva? Fii liniştit: istoria socială ne duce fără greş către comunism, asta te consolează de toate şi te vindecă de gripă. Şi ce-ai făcut noaptea trecută?

– Am lucrat la... o dare de seamă.

– Eşti nebun! Grija de căpetenie a fiecărui cetăţean este să chiulească – şi asta cât mai mult şi cât mai pe şest. Trebuie să ne apărăm cumva! Vrei să te remarci prin muncă sau ce?

– Lasă-mă pe mine, mai bine spune-mi ce e cu Nora Sima şi cu Malvolio?

– De când te ştiu, te-ai dat în vânt după bârfe, ca un adevărat biograf al timpurilor noastre! zise Arthur râzând.

Am protestat, nemulţumit şi îngrijorat ca întotdeauna când mi se amintea de secretul meu atât de periculos şi pe care nu ştiusem să-l ţin pentru mine:

– Nu e vorba de curiozitate, ci de şansele de a-l salva pe Sebastian.

Arthur deveni brusc serios şi-mi aruncă o privire lungă, uşor ironică:

– Ah! va să zică ţi-ai dat şi tu seama de ceva?

– Da, mi-am dat seama de esenţial. Putem să-l salvăm sau nu? Căci trebuie neapărat să-l salvăm. Dacă există un om căruia nu trebuie să i se întâmple nici o nenorocire, acela e Sebastian!

Arthur se apropie de mine, deşi zgomotul radioului ne acoperea vocile:

– Malvolio îi este recunoscător acestei femei pentru că i-a oferit ultimele experienţe sexuale pe care a mai putut să le aibă. O iubeşte atât cât este el în stare să iubească pe cineva. Tipul care a avut ideea să dea în Nora nu-i prost de loc, ştie că aşa poţi să-i faci foarte mult rău lui Malvolio. Totul e acum dacă Malvolio e destul de flexibil ca să cedeze şi, ceea ce e mai important, dacă mai *poate* să cedeze şi să schimbe ceva în situaţia pe care a provocat-o, având în vedere că securitatea a intrat şi ea pe fir. O să vedem dacă este cu adevărat un dur şi la ce lovituri poate să reziste. Deocamdată pregăteşte un contraatac, aranjat cu mult înainte de a afla de primejdia care o paşte pe Nora. N-ai fost şi tu invitat deseară la o şedinţă la comitetul de sector?

– Ba da. Te-au invitat şi pe tine?

– Şi pe mine. Acolo va avea loc contraofensiva. O să fie răspunsul la ce i-au făcut lui Niţeluş ai lui aseară.

Mai mult nu ştia sau nu voia să-mi spună. Ne-am despărţit şi m-am dus singur la şedinţă: m-am speriat imediat de ce-am văzut acolo.

Şedinţa se ţinea într-o sală mare care, înainte vreme, în casa boierească unde era acum permanenţa de partid, fusese salon şi cameră de muzică. Dărâmaseră un perete şi din cele două încăperi făcuseră una singură, numai că pereţii fostei camere de muzică erau acoperiţi cu ghirlande şi instrumente din stuc, iar cei ai salonului fuseseră decoraţi cu capete de femei în stil pseudo-clasic. Acoperiseră totul cu var şi agăţaseră lozinci lipite pe fâşii de carton roşu; între două capete de Minervă puteai citi: „Slavă partidului, avangarda clasei muncitoare!" şi între două mănunchiuri de clarinete, cimpoaie, flaute şi viori: „Sub steagul invincibil al marxism-leninismului, înainte spre victoria socialismului!" Pe fosta estradă a instrumentiştilor, pe un fond de icoane ale lui Marx, Engels, Lenin şi alţi şefi din momentul respectiv, se afla masa prezidiului, îmbrăcată cu pânza roşie la care se înşiraseră: Malvolio, Alfred Anania, Herakle Niţeluş, Erasmus Ionescu (acesta arăta foarte prost, urma să se interneze a doua zi în spitalul Comitetului Central) şi încă două personaje mai puţin importante. Morcovici nu fusese invitat, şedinţa privea un sector de activitate care nu ţinea de el. În sală se aflau mulţi dintre cei pe care-i văzusem cu o seară înainte la Morcovici, lipsea încă Cristian, Leopold şi alţii. L-am zărit pe cel care-l atacase atât de violent pe Niţeluş, mi s-a părut morocănos şi speriat. M-am aşezat lângă A. Zodie şi m-am uitat în jur la şirurile de feţe mohorâte şi totuşi satisfăcute: erau ghiftuiţi, munceau cu limba la şedinţe şi cu fundul pe scaunele lor de la comitetele de partid, formau elita, comandau şi ştiau că în seara asta nu era vorba de o căsăpire în masă; un dezastru individual nu-i privea pe ei, era chiar un spectacol captivant, mult mai bun decât distracţiile anemice ca teatrul, cinematograful, meciurile şi, la urma urmei, pentru asta erau plătiţi.

– Tovarăşi, începu Malvolio, ne-am adunat ca să discutăm probleme organizatorice. Conducerea partidului vrea să ştie cum se aplică statutul şi cum se respectă legalitatea sa în organizaţiile care ţin de sector. Au fost aduse la cunoştinţa partidului o serie întreagă de abateri de la morala comunistă, de manifestări de ură şi duşmănie personală, incompatibile cu etica noastră. Să le discutăm deschis, curajos, fără să ţinem seama de nimeni. Greşelile trebuiesc criticate fără milă şi lichidate fără întârziere...

După alte câteva recomandări asemănătoare, au început discuţiile. Primul care a luat cuvântul, un tânăr solid, cu pielea groasă a frunţii brăzdată de cute, se ridică şi vorbi întorcându-se puţin către sală, apoi către prezidiu:

– Tovarăşi, toată problema este cum criticăm. Partidul ne învaţă critica organizată, în cadrul unei dezbateri pe o anumită problemă. Dar unii tovarăşi se folosesc de anumite ocazii fără rost ca să-şi spele rufele murdare, tovarăşi, şi ca să se răfuiască între ei sau cu anumiţi tovarăşi. Nu mai departe decât ieri, într-o şedinţă, tovarăşul Scroafă, în loc să discute despre problemele care se puneau, s-a apucat să-l critice pe tovarăşul Niţeluş, pentru nişte fapte care nu aveau nici o legătură cu tema dezbaterii. Îl văd pe tovarăşul Scroafă în sală, cu atât mai bine, înseamnă că nu-l critic în spate. *Noi* ştim (din nou procedeul care consta în a se ascunde într-o haită fictivă, în a se apăra pe sine prin folosirea unui termen colectiv şi a se servi de el pentru a ataca un adversar izolat, deci psihologic inferior, căci haita este întotdeauna mai puternică şi are întotdeauna mai multă dreptate decât individul) *noi* ştim, tovarăşe, că sunteţi împotriva tovarăşului Niţeluş pentru că nu v-a dat bilet de concediu la mare vara trecută şi pentru că v-a tăiat de la primă din cauză că întârziaţi la program, dar asta nu vă dă dreptul să vă folosiţi de arma criticii într-un mod lipsit de principialitate. Partidul nu ne-a dat această armă ca s-o folosim pentru răzbunări personale...

Mai mulţi dintre cei de faţă se întoarseră să-l vadă pe cel vizat şi astfel am aflat că principalul acuzator al lui Niţeluş în şedinţa din ajun purta un nume ce amintea de strămoşii noştri

romani – pe unii dintre ei îi chema *Scrofa* sau *Bestia.* Îmbrăcat tot cu costumul pe care parcă l-ar fi primit de la moştenitorii vreunui mort zgârcit – tovarăşul Scroafă, cu ochii sticloşi, sări în sus:

– De unde a-ţi scos-o că eu...

– Nu întrerupeţi, tovarăşu', zise Malvolio, Lăsaţi-*ne* şi pe *noi* acum să vorbim...

În sală izbucniră râsete: „noi", erau Malvolio şi gaşca lui, Scroafă, de data asta, era singur şi pierdut. Niţeluş se strâmbase tot într-un zâmbet care-i zbârcea faţa cât un pumn de parcă ar fi făcut o baie şi i-ar fi intrat capul la apă.

Deci Malvolio era hotărât să lupte, mi-am zis: în îndârjirea proprie sectei lui el nu ştia decât de victorii depline şi de înfrângeri totale, dar în care îl târăşti odată cu tine şi pe adversar... Mă gândeam cu spaimă la Sebastian, la Sabina, la copil şi la părinţii lui Sebastian. Dar mai ales la el: cum să-l ajuţi? Erau atâţia bătrâni, femei şi chiar copii în închisoare!

Arthur mă trezi la realitate ciupindu-mă tare de braţ. M-am întors spre el furios, dar l-am văzut uitându-se fix la un nou vorbitor, al patrulea sau al cincilea – şedinţa era atât de monotonă încât le pierdusem şirul – a cărui înfăţişare m-a trezit mai repede decât ciupitura. Era un bărbat tânăr, dar care începea să încărunţească; feţişoara triunghiulară, nasul strivit şi ochii în fundul capului îi dădeau o vagă înfăţişare de craniu scos dintr-un osuar pe care cineva ar fi aruncat o insolită perucă cenuşie.

– Tovarăşi – spunea el – eu sunt de curând venit din provincie şi nu cunosc pe nimeni aici, deci nu aş putea participa la discuţii, afară doar de un singur lucru care mă frământă de la început şi mă întreb dacă să-l spun sau nu, dar poate că e mai bine să nu ascundem nimic partidului. Există totuşi o persoană, aici, pe care o cunosc, una singură şi acela este tovarăşul Niţeluş pe care m-am mirat foarte tare când l-am văzut în prezidiu, fiindcă acum două zeci de ani când l-am întâlnit ultima oară în Uniunea Sovietică, pe front, dumnealui comanda plutoanele de execuţie care-i ucideau pe partizanii sovietici. Mă întreb dacă partidul cunoaşte lucrul acesta.

Eu... cam atât am avut de spus...

Şi se aşează cu o modestie bonomă în sala care îngheţase

brusc. Malvolio se schimbase la faţă şi se înnegrise ca şi cum i-ar fi băgat cineva în vene o sticlă cu cerneală. Niţeluş sări în picioare şi începu să ţipe:

– Nu-i adevărat! E o minciună!

Anania l-a apucat de braţ şi l-a silit să stea jos, Erasmus, impasibil, se uita în gol. L-am admirat. Zodie mi-a zâmbit cu gura până la urechi. Se gândea, cu siguranţă, ca şi mine, că Malvolio nu avusese, probabil, mulţi discipoli de talia lui Erasmus; era însă, de crezut că în momentul acela, maestrului nu-i ardea să-şi admire elevul. Malvolio tocmai spunea:

– Tovarăşi, aceasta este o acuzaţie foarte gravă. Trebuie să mergem până la rădăcina lucrurilor şi dacă se dovedeşte că această acuzaţie nu este întemeiată, n-aş vrea să fiu în pielea celui care a formulat-o. Deocamdată, este mai bine să ridicăm şedinţa până când această chestiune va fi lămurită.

Şi se ridică. Se auzi râşcâitul scaunelor împinse pe parchet, oamenii începură să se caute unul pe altul în mulţime, dar nimeni nu vorbea. Pe estrada care se golea, Niţeluş gesticula disperat, explicându-i ceva lui Malvolio, dar acesta, cu capul sus, se grăbi să iasă şi era evident că nu dorea să fie văzut că stă să asculte ce-i spunea proaspătul ciumat.

Afară, în spaţiul întunecat dintre doi stâlpi, m-am uitat mai întâi în jur ca să fiu sigur că nu ne ascultă nimeni şi l-am întrebat pe Arthur:

– Ştiai?

– Nu, şi de asta mă bucur şi mai mult! chiţăi el.

– Pesemne că Erasmus a pus totul la cale, dar cum l-o fi dibuit pe individul ăsta în cine ştie ce colţ de ţară? Asta nu înţeleg. Niţeluş e terminat.

– Aaa, ba nu! zise Zodie. Aştia ca el sunt nişte călăi, genul favorit al brutelor de temniceri. Iar Malvolio e prea şiret ca să nu aprecieze asemenea talente şi să nu-şi protejeze lighioanele. Chiar dacă Niţeluş este exclus din partid, ceea ce e probabil, o să-l vezi peste un an sau doi cum se caţără din nou, cum o să fie reprimit în partid şi cum o să ocupe un post bun în sectorul pe care Malvolio îl va conduce în momentul acela. Şi chiar dacă înfundă puşcăria, îţi spun eu că sfârşitul va fi acelaşi. Oameni ca el s-au născut ca să fie folositori.

– În orice caz, şansele lui Sebastian au crescut,

– Da şi sunt fericit. Vii să bem ceva?

I-am spus că am de lucru şi m-am dus acasă să-i povestesc Izoldei ce se întâmplase. A început să bată din palme de bucurie şi de emoţie. Mă mai temeam încă pentru Sebastian dar, pentru prima dată de când începuse toată povestea asta, întrezăream o speranţă.

N-am mai pierdut vremea şi m-am apucat să-i transcriu notele. Dar oboseala din timpul nopţii şi al zilei, la care se adăuga cea din zilele şi nopţile precedente, m-au doborât cu puţin înainte de a termina manuscrisul şi am căzut pe pat unde am adormit în aceeaşi secundă, îmbrăcat. Iată ce am reuşit să transcriu în noaptea aceea.

XXXI

Brusc interogatoriile au încetat, am fost scos din cameră şi trimis în unul din acele lagăre de muncă, comune cu şantierele de oameni liberi, instalate pe locul viitorului canal Dunăre-Marea Neagră, proiect abandonat între timp.

Multă vreme după aceea, am avut ocazia să trec din nou pe acolo: nu se mai văd decât enorme săpături acoperite de ierburi şi mărăcini. Pe fundul unora din ele s-a adunat apă şi raţele sălbatice înoată prin stufăriş. A crescut iarba şi peste şinele ruginite de cale ferată construite la vremea aceea. Totul este mort, ca şi cum canalul ar fi fost terminat, dar acoperit odată cu trecerea secolelor, aşa cum s-a întâmplat cu cel care lega în vremea faraonilor Nilul de Marea Roşie. În momentul în care am fost eu deportat acolo, locul era un adevărat furnicar, mare şantier al socialismului, cântat de poeţi şi romancieri, iar împrejur se construiau oraşe întregi de barăci făcute din scânduri şi bârne. Pe câmpurile ferite şi pustii din jur se aflau coloniile de reeducare prin muncă, înconjurate de turnuri de pază şi sârmă ghimpată şi luminate pe timpul nopţii de proiectoare.

Eram fericit că nu mai stau într-o celulă. Aici, nu se vedea decât cerul pustiu şi pământul acoperit de o iarbă scurtă şi arămie ca blana de leu. Erau şi valuri întinse de pământ bătute de vântul care aducea praful şi nu peste mult timp, fulgii de zăpadă.

Munceau cu lopeţi şi cazmale la terasamentul unei căi ferate ce urma să lege două oraşe din barăci în care stăteau muncitorii liberi. Uneori îi vedam la orizont: mărunţi ca nişte fire de tutun şi căruţe în şiruri lungi trase de cai mici şi slabi. Noi, dimpotrivă, după ce încărcam căruţele cu pământ, le trăgeam înhămaţi la ele. Munceam opt ore pe şantier,

petreceam opt ore în barăci, apoi veneam din nou opt la muncă. Datorită acestui regim, toţi aveam feţele supte şi gălbejite, tăbăcite de soare şi de vânt şi mâini mari bătătorite. Stăteam de vorbă unii cu alţii, în funcţie de nişte criterii invizibile, care ne adunau la un loc, căci, judecând după feţele noastre, după haine şi munca pe care o făceam, erau toţi la fel. Dar auzeai ici şi colo deţinuţi care îşi spuneau „profesore", „părinte" sau „domnule ministru"; pe de altă parte era accentul răspicat şi tăios al vocilor de la oraş, al intelectualilor, şi cel tărăgănat, ca şi cum ar fi morfolit pământ în gură, al ţăranilor. Aceştia erau cei mai numeroşi: chiaburi sau săraci care nu-şi predaseră cotele de carne sau de lapte, care îl uciseseră pe secretarul organizaţiei de partid din satul lor sau furaseră câţiva ştiuleţi de porumb de pe tarlaua G.A.C.-ului.

Burghezii se aflau acolo pentru că se treziseră pe listele cu „foşti". Erau şi legionari şi câţiva securişti condamnaţi la moarte după căderea Anei Pauker. Apoi evrei sionişti, preoţi catolici, doi călugări ortodocşi, criminali de drept comun, în special asasini, un comunist exclus din partid şi care îşi dăduse drumul la gură în timpul şedinţei de excludere, apoi un pederast şi un vagabond cretin pe nume Oacă. Şeful nostru era locotenentul Romulus Luca, un bărbat înalt, greoi, cu o faţă lată şi lividă, pe care rădăcinile firelor de barbă se vedeau ca nişte puncte negre. Avea ochi albaştri, fără nici o expresie şi îşi încrunta sprâncenele şi când râdea, întotdeauna cu un aer întunecat. În prima zi, când lucram, m-am trezit că cineva îmi dă un pumn zdravăn după ureche: era el. M-am întors. Îmi mai trase două palme şi ţipă:

– Drepţi!

Pe urmă mă înjură cu foc ţipând:

– Aşa lucrezi? Tragi chiulul?

O ureche mi s-a înfundat, obrajii îi simţeam arzând şi grei, iar în jurul meu câmpia pustie până departe, santinelele fixate din loc în loc în jurul şantierului, grămezile de pământ, căruţele, viermuiala înceată a celorlalţi deţinuţi, totul se clătina. Locotenentul Luca ştia cine eram eu, părea că mă urăşte personal: cineva care a purtat aceeaşi uniformă ca şi el, dar cu mai multe stele şi galoane pe epoleţi şi care ajunsese de

bună voie acolo unde eram eu, punea sub semnul îmntrebării propriul său univers şi îl indispunea într-atât încât trebuia să plătească pentru asta.

– De ce eşti aici?

– Nu ştiu.

Se aştepta la acest răspuns, deoarece reacţionă imediat printr-o serie de palme pe care am încercat să le iau din plin, măcar în parte, mişcându-mi capul în direcţia lor, ca un boxer, dar s-au dovedit suficient de puternice să-mi sfâşie gura pe dinăuntru, în contact cu dinţii.

– Eşti aici ca să fii reeducat, ticălosule!

– Da, tovarăşe...

Mă izbi din nou:

– Eu nu sunt tovarăş cu tine! Mie mi te adresezi cu „domnule locotenent"!

– Să trăiţi, domnule locotenent, am răspuns cu tonul cel mai blând cu putinţ şi mi-am înghiţit saliva amestecată cu sânge ca să nu îl jignesc scuipând în faţa lui. Nefericitul, părea că are mâncărime, poate obişnuia să bea sau suferea de o viaţă sexuală dezordonată sau de un alt tip de nevroză. Trecu mai departe şi începu să-i lovească pe alţi deţinuţi. Lucram împreună cu nişte ţărani. După câteva ore, mi-am dat seama că ei doar se făceau că muncesc, lăsându-mă să fac treaba singur: oricum trebuia făcută norma, altfel nu primeam mâncare. Când au înţeles că nu mă lăsam păcălit s-au străduit şi ei, dar imediat au încetinit din nou ritmul. Se obişnuiseră de secole să-şi cruţe slabele lor puteri împotriva stăpânilor care îi omorau cu munca, iar ei voiau să supravieţuiască. M-am prefăcut deci că nu bag în seamă încetineala lor voită şi am ţinut-o tot aşa. Deodată, unul din ei se lăsă pe vine şi începu să-şi dea palme plângând şi văicărindu-se:

– Doamne, Dumnezeule, ce am păţit? Doamne, Dumnezeule, ce nenorocire! O să crăpăm aici!

Ceilalţi nu-l băgară în seamă şi el îşi reluă lucrul smiorcăindu-se. Aceste crize de disperare îl apucau în fiecare zi, uneori ajungea chiar să se tăvălească pe jos. Presupun că era felul lui de a se odihni şi de a-şi descărca puţin nervii.

La întoarcerea spre lagăr unul din ţărani mă trase de mână:

– Stai cu noi, uite-i pe vieţaşi... şopti el.

Toţi ceilalţi se fereau de criminalii condamnaţi pe viaţă care nu se mai temeau de nici o pedeapsă. Erau mai bătrâni decât majoritatea dintre noi, aveau capete bolovănoase, priviri aspre şi nepăsătoare ca nişte lupi. Nimeni nu vorbea cu ei, nimeni nu se apropia de ei, fiindcă se supărau din nimic şi se aruncau toţi deodată pe imprudentul care îl stârnise pe unul dintr-ai lor. Cât am stat eu în lagăr, l-au violat pe un tânăr ţăran şi au omorât un alt deţinut.

Seara, în baracă, întins pe spate, am stat multă vreme aşa pentru ca trupul istovit de muncă să nu mă mai doară atât de tare. Era întuneric, mirosea a sudoare, a picioare murdare, a pâine mucegăită. Am auzit un zgomot şi m-am uitat automat spre hârdău: nimeni nu se aşezase pe el. Vecinul meu, un bărbat mic de stat, cu un cap rotund şi nişte ochi rotunzi şi ei care străluceau în întuneric, murmură:

– Nu-i nimic, e Oacă, cretinul, întotdeauna face pe el când doarme, de-aia locotenentul l-a pus în pat cu bietul poponar...

Detestă oamenii imorali.

Râdea fără zgomot în întuneric, iar dinţii îi străluceau:

– De ce eşti aici? Eşti legionar sau ce?

I-am spus în câteva cuvinte ce păţisem:

– Şi eu am fost membru de partid... încă din ilegalitate, şopti vecinul meu. Am fost arestat de Siguranţă, m-au bătut, am reuşit totuşi să-mi ţin gura, pe urmă mi-au dat drumul. Şi-acum, după zeceani, m-au exclus din partid pentru că, cum ar veni, ăia nu mi-ar fi dat drumul dacă n-aş fi vorbit, înseamnă deci că am vorbit, deci sunt un trădător, deci... Au logică, tovarăşii. Ah! ce tâmpiţi am fost bătrâne...

– Şi adevăratul motiv?

– Mă certasem cu nişte indivizi de la Comitetul regional. Nu am decât ce merit. Şi tu, de altfel.

Dinspre Oacă veneau mai departe aceleaşi zgomote. Am văzut o umbră sculându-se şi lipindu-se de perete: era pederastul care nu mai putea să suporte.

– Dacă mai ieşim vreodată de-aici să vii să mă vezi în satul meu, să întrebi de doctor, doctorul Pop, Mihai Pop. Acolo vreau să-mi fac meseria, până la sfârşitul zilelor. Acolo, cel

puţin am să fiu folositor, am să fac ceva real, palpabil, fără... fantasmagorii...Eşti căsătorit?

– Da.

– Şi eu.

Cineva vorbea în somn şi spunea:

– Bine, vă las, să fiţi sănătoşi...

– Ce crezi că fac ele, nevestele noastre, acum? şopti vecinul meu. Crezi că ne aşteaptă?

– De ce nu?

– Eu nu cred. Se f... cu alţii, bătrâne, chiar acum, în clipa asta, dau din c... A mea e drăguţă, studentă, douăzeci de ani, era fată marc, eu am învăţat-o să facă dragoste, toate figurile înţelegi? Am făcut-o să-i placă, acum nu mai poate fără asta, nu se poate abţine ani de zile... Ah! ce idiot am fost! Ar fi trebuit să-mi ţin gura, să-i las pe ticăloşii ăia să facă ce vor. Ce mi-a trebuit politică? Acum, uită-te la mine, şi ea e în pat cu altul, dracu ştie ce-i mai face? Când o să mă întorc la ea, o să-mi spună că eu nu ştiu să-i fac ce-i făcea ăla...

Tresări şi se întoarse pe burtă, cu fruntea sprijinită pe braţe, respirând greu.

– Nu te amărî, am şoptit, tu eşti primul ei bărbat, nu o să te uite niciodată şi, pe urmă, o iubeşti, nu vrei ca ea să sufere, iart-o. Ai milă de ea. Şi dacă nu vei mai ieşi niciodată de aici, doar nu vrei să te aştepte? Ea face dragoste cu altul gândindu-se la tine. Şi pentru ea e greu. Şi dacă te întorci acasă o să-ţi ceară s-o ierţi, sau îi va fi ruşine şi n-o să-ţi spună nimic. Tocmai pentru că te iubeşte şi pentru că îi e frică să nu te piardă...

Am ţinut-o aşa până când am avut impreia că a adormit sau că, cel puţin, s-a liniştit. Apoi am tăcut şi am început să mi-i adun pe toţi în minte, toţi aceşti nefericiţi care erau fraţii mei: doctorul, Oacă, pederastul, ţăranii, vieţaşii, locotenentul, Sabina, copilul nostru, părinţii mei, Erasmus, Cristian, Valentina, prietenii mei. În mod mecanic mi-am scos din buzunar o bucăţică de pâine pe care o păstrasem pentru că fusesem prea stors de oboseală ca s-o pot mânca. Mi-am dus-o la gură. Cineva se aplecă deasupra mea şi mă luă de gât cu nişte degete puternice şi noduroase, gâfâind:

– Dă-mi pâinea!

L-am apucat de încheietură ca să nu mă sugrume. Şuiera nerăbdător, plin de ură:

– Dă-mi-o, am tăiat douăzeci şi şase de ticăloşi ca tine şi am să crăp aici, îmi bag p... în tot, dă-mi pâinea...

L-am împins cu toată puterea şi căzu peste capul celuilalt vecin al meu, un bătrânel, unul din cei doi călugări. I-am întins bucăţica de pâine muiată în saliva mea:

– Ia-o, dar ai fi putut să mi-o ceri, nu? Şi acum lasă-mă să dorm.

Omul se îndepărtă, chircit. A doua zi l-am recunoscut după privirea fixă cu care mă urmărea când credea că nu-l observ. Doctorul îmi spuse că era unul din securiştii condamnaţi la moarte „cu suspendarea executării sentinţei" pentru că duceau lipsă de mână de lucru la canal. Suspendarea putea înceta de la o zi la alta, iar nenorociţii ăştia erau turbaţi de frică. Singurul fără grijă era Oacă. Avea o guşă care îi făcea vocea spartă şi ascuţită şi râdea tot timpul. Cerşea resturi de mâncare şi mânca întotdeauna prea mult, ceea ce îi strica stomacul şi sporea chinul nocturn al colegului său de pat. De altfel, pederastul rămânea demn, ca şi legionarii şi preoţii catolici. Evreii erau morţi de frică, dar încăpăţânaţi şi neînduplecaţi. Ţăranii erau buimaci şi terorizaţi, iar burghezii erau întotdeauna gata să ia poziţie de drepţi şi să strige: „Să trăiţi, domnule gardian!" De altfel, tot ei mureau cel mai uşor. Profesorii ţineau cursuri de istorie şi de literatură, de ştiinţe naturale şi de filozofie. Câteodată, unul dintre ei, care îşi ţinuse cursul în timpul nopţii, dimineaţa era găsit ţeapăn, mort de o criză cardiacă. Gustaseră din ideea unei lumi mai blânde şi mai raţionalc, dar nu făcuseră îndeajuns pentru a şi-o îmblânzi pe a lor, simţiseră numai voluptatea civilizaţiei fără a-şi asuma propriile responsabilităţi, iar această lume pe care o lăsaseră aşa cum o găsiseră, infirmă, diformă, oarbă, sălbatică, se întorcea acum împotriva lor şi îi ucidea. Căci cel care ştie mai multe e cu atât mai vinovat şi asta o spun eu, eu care sunt acum lovit tocmai din acest motiv.

Trăiam cu toţii într-o mare intimitate, ofiţerul care se bălăcea acum în propria suferinţă şi cruzime – era unul şi acelaşi lucru– foştii comunişti care nu au vrut să vadă la timp

ce sursă de păcat zace în dorința de a reforma lumea prin forță, securiștii care nu făceau nici o legătură între oamenii pe care îi bătuseră și uciseseră și ceea ce li se întâmpla lor acum, gardienii care acceptau să facă slujba pe care o făceau și se lăsau prinși în vârtejul crizelor de cruzime, așa cum te arunci în brațele alcoolului, legionarii antisemiți, eu însumi ce nu catadicseam să văd ce se întâmplă sub ochii mei decât în pragul nebuniei și al sinuciderii, evreii care voiau statul *lor* și războaiele *lor* și eul *lor* colectiv, preoții a căror credință era pusă la încercare, burghezii care se gândiseră atât de puțin la foamea celorlalți, – da, era cu adevărat un lagăr de reeducare, dar într-un alt sens decât cel dorit de întemeietorii lui, care voiau doar să ne extermine.

Pentru că așa era, zilnic căram cadavre pe care le îngropam în afara lagărului. Erau goi, ca să nu se piardă atâtea uniforme. Trupurile lor gălbejite erau pline de vânătăi, urme ale bătăilor primite cu o zi înainte de a muri. Dar, mai mult decât de asta, mureau din cauza epuizării și a tristeții izvorâte din neînțelegerea motivului suferinței lor, a rostului celor prin care treceau, a sensului acestei nesfârșite lumi pline de cruzime care îi strivea pe ei, nevinovații. Căci ne încăpățânăm să ne credem nevinovați și puri, deși niciodată nu suntem așa. Cea mai mare intimitate am trăit-o în ziua în care Romulus Luca apăru fără veste în ușa barăcii noastre răcnind:

– Drepți! Dezbrăcarea! La piele! Ieșiți, pas alergător!

În timp ce ne aruncam hainele de pe noi, afară vântul urla ca un lup costeliv și înfometat. Gardienii ne-au împins afară în pumni și șuturi, băgându-ne în coaste țevile puștilor mitralieră, al căror metal era rece ca gheața. Locotenentul rămase în baracă, împreună cu doi subofițeri, ca să scotocească prin lucrurile noastre: i s-a raportat probabil că ascunsesem ceva, tutun, vreun briceag.

Când gardienii ne adunară pe toți în curte,vântul înghețat îmi tăie respirația. Trei sau patru dintre ai noștri strănutau. Deodată, cineva, în mijlocul nostru strigă:

– La grămadă, la grămadă, o să ne țină de cald.

Gardienii ne înconjurau de la distanță, îndreptându-și armele spre noi. Câteva voci strigară:

– Dar noi, o să înghețăm!

– Facem cu schimbul! răspunseră alte voci.

Ne-am lipit unii cu alții. Senzația de a simți o piele caldă și vie a altcuiva are o anume voluptate: nervii lucrau automat și înregistrau. Dar nici chiar bietul pederast nu avea de ce să fie mulțumit: chiar și Oacă, în general nepăsător, era mort de frică: omul este mai sobru decât se crede în general și în cazul ăsta nu te puteai gândi decât la moarte. Stăteam la cald, în masa de carne omenească, dar încordați, speriați și muți, până în clipa când o voce, din cercul exterior, strigă:

– Gata?

– Mai așteaptă! Rezistă! răspundeau cei dinăuntru.

Apoi două sau trei voci strigau:

– Nu mai putem!

Mai trecea un moment. O voce groasă, de pe margine, spunea clar:

– V-ați încălzit?

– Încă nu, încă nu! răspundeau doi bărbați dinăuntru. După câteva clipe, vocea groasă revenea:

– Acum gata?

Și în același timp, aproape toți cei din exterior izbucneau:

– Nu mai putem, gata!

Și începeau să pătrundă în grămada care se deschidea pentru a le face loc. Ajunși înăuntru, îi împingeau afară pe cei de acolo. Ne frecam unii de alții, cei cu piele caldă și moale de cei cu pielea rece, zbârlită, zgrunțuroasă, ca pielea de șarpe. Călugărul cel bătrân, vecinul meu de pat, avea păr alb pe piept; se înghesuia și el când îi venea rândul, serios și vioi ca un băiețel care ia parte la un joc captivant; era chiar vesel, cu veselia lui copilărească. Celălalt călugăr, părintele Daniel, era bărbos și energic, ca un căpitan de pirați. Preoții catolici, tăcuți, erau cei mai disciplinați; foștii securiști, cei mai gălăgioși și speriați; legionarii dădeau comenzile, bărbatul cu voce groasă era unul din aceștia, calculau timpul cât stăteam afară sau înăuntru, ca să nu fie unii nedreptățiți, dar mi-am dat seama că făceau în așa fel încât să-i protejeze pe ai lor.

Vântul mi se lipea de toată partea din față a corpului ca

un veşmânt de gheaţă, simţeam cum îmi intră sub piele şi îmi suge căldura. Când, pentru câteva clipe, se mai muia, pielea mi se zbârlea. Îmi ţineam respiraţia, numai ca să nu mai trag aerul ăla tăios. Mihai Pop, lângă mine, clănţănea din dinţi.

– Aştia vor să ne omoare, rosti el cu o voce întretăiată.

Nimeni nu scoase o vorbă. Nu eram decât o masă de carne, cu câteva duzini de conştiinţe chircite ca seminţele unei roşii îngheţate. „Am să rămân afară" îmi spuneam când se apropia rândul nostru de a intra la mijloc. Dar de ce să mă sinucid? Şi de ce să mă singularizez? Să fac mai bine ce fac şi ceilalţi, căci în sfârşit eram fraţi, egali, prieteni. Acesta era autenticul colectiv, şi nu cel despre care mi se împuiase altă dată capul la cursurile de marxism-leninism. Dar nu trebuia să-i uit pe gardieni.

În mantalele lor grele şi în cizme, cu căciulile de blană trase peste urechi şi peste faţă, aceştia erau întunecaţi şi furioşi. Nu le plăcea cc făceau, ştiau şi ei cât ne era de frig şi de frică de moarte; ar fi preferat să nu fie acolo sau, dacă tot erau, mai bine să ne bată, să ne omoare, ca să nu mai vadă în faţa ochilor grămada aceea de trupuri albe acele feţe pământii cu nasurile înroşite, liniştea aceea şi dârdâitul neîntrerupt. Singurul lucru care îi mai înveselea era manevra noastră de schimbare a locului, atunci începeau să râdă, dar le trecea repede şi se încruntau la loc, privind peste capetele noastre sau în jos, cu o figură plictisită, prostită şi abătută, cum probabil aveam şi noi.

În timpul ăsta, strânşi ca degetele de la pumn, aşteptam ca cei mai slabi dintre noi să nu mai poată rezista în exteriorul cercului. Îi lăsam să ţipe o vreme, timp în care cei mai slabi, aflaţi la căldură, le răspundeau protestând. Apoi, cei mai rezistenţi se hotărau şi începeau mişcarea. Fără comentarii, fără să ne privim, instinctiv, din interior cei mai rezistenţi şi curajoşi împingeau să iasă, iar în exterior, omologii lor rămâneau la urmă, luându-şi sarcina de a-i scoate afară în şuturi pe şmecherii care încercau să stea la cald mai mult decât timpul stabilit. Totul se desfăşura ca o reacţie chimică lentă: teama se acumula, tensiunea creştea, apoi cei cu simţul responsabilităţii declanşau schimbarea locurilor, iar nervoşii

şi fricoşii îi urmau bodogănind înspre exterior, sau se înghesuiau grăbiţi spre interior.

Vântul începuse să aducă în zbor fulgi mari de zăpadă. Cerul era plumburiu, o adevărată boltă de piatră. Nu-mi mai simţeam picioarele până la genunchi, iar când îmi puneam talpa unuia peste celălalt, mi se părea în mod ciudat că nu e piciorul meu.

La un moment dat, n-am mai reuşit să ne încălzim decât cu greu şi foarte puţin; cei de-afară începeau să se plângă după un minut sau două, iar ceilalţi tăceau, se simţeau vinovaţi dar nu voiau să renunţe la locurile lor. Gardienii tropăiau cu cizmele în pământul îngheţat ca să-şi dezmorţească picioarele. Se întunecase aproape de tot.

Într-un târziu apăru locotenentul Romulus Luca şi, după ce ne privi râzând sumbru, strigă:

– Rupeţi rândurile! Intraţi în galop!

Ne-am năpustit spre barăci, lipăind cu picioarele goale, gardienii se treziră şi ei brusc din apatia lor şi începură să ne împingă lovind cu pumnii şi cizmele. Călugărul cel bătrân, vecinul meu de pat căzu în patru labe, l-am ridicat, dar în aceeaşi clipă am simţit ţeava unei puştiin coaste şi era să cad şi eu lângă el. Metalul era rece, l-am simţit după câteva minute, după aceea, în timp ce ne îmbrăcam în baraca neîncălzită, dar unde, cel puţin, nu sufla vântul. Mă uitam la hainele din care se compunea uniforma noastră în timp ce le trăgeam pe noi: erau dintr-o pânză groasă, de cea mai proastă calitate şi de cea mai urâtă culoare din câte se fabricau atunci în ţară. Cu toate acestea, nişte muncitori ţesuseră stofa, o croiseră şi o cususeră. Şi aceste lucruri erau organizate, pe baza unor legi şi ritualuri, care erau de altfel la cea mai mare parte inconştiente; croiala răspundea chiar cerinţelor modei, de departe, bineînţeles, dar oricum din moment ce era aşa şi nu altfel este pentru că aceasta era moda masculină; ar fi putut să ne croiască nişte rochii sau pelerine, or, aşa ni se fabricaseră mantale cu nasturi de fier. Totul *funcţiona* pe baza unor legităţi şi ritualuri, chiar şi ce făceau gardienii, chiar şi felul nostru de a ne apăra de frig, chiar şi noi şi gesturile noastre, totul era ordonat aşa cum se ordonează

moleculele într-un cristal, sau petalele în jurul pistilului unei flori, sau astrele într-un câmp gravitațional.

Numai unul nu s-a îmbrăcat, îi era rău, cei din jur l-au întins gol pe pat și l-au acoperit cu haina. A murit strâmbându-se, mișcându-și spasmodic membrele. M-am rugat pentru el – așa, fără nici un scop, doar ca să fiu lângă el, să nu-l las singur.Cei doi călugări ortodocși și cei trei preoți catolici se rugau pentru iertarea păcatelor lui și pentru ca Dumnezeu să-i dea viață veșnică. Majoritatea deținuților se rugau și ei.

În seara aceea au cântat psalmi, învățaseră de la cei doi călugări. Bătrânelul, părintele Onofrei, era mic, îndesat și vesel: dinții îi avea lați și galbeni, iar cu barba pe care o purta înainte de a fi închis, trebuia să fi semănat cu acei pitici de ghips cu care unii își împodobeau grădinile. Părintele Daniel era înalt, voinic și curajos, ca un soldat sau un aventurier, doar vocea de tenor nu se potrivea cu înfățișarea lui atât de virilă. Legionarii, țăranii, profesorii, burghezii, toți se adunau în jurul lor și cântau, unii își făceau cruce, iar alții aveau ochii scăldați în lacrimi. Părintele Daniel mă întrebă:

– Dar dumneata, de ce nu cânți?

– Ba da părinte, cânt, am spus și m-am luat și eu după ei.

În noaptea aceea părintele Onofrei mi-a povestit despre călătoria lui la muntele Athos, în 1924, și cum de atunci se retrăsese la o mică mănăstire în pădure, unde părintele Daniel era stareț. Ascunseseră partizani și se aleseseră amândoi cu o condamnare de douăzeci de ani închisoare fiecare, el, portarul și starețul; ceilalți scăpaseră cu pedepse mai ușoare.

– Mulțumesc lui Dumnezeu, ei cel puțin or să scape; și părintele Daniel, că e tare și sănătos, spunea bătrânelul. Bineînțeles că nici nu se gândea la propria lui persoană. Când totul s-a liniștit, mi-am dat seama că se ruga, cu ochii închiși și bărbia în piept. Nu-i mai auzeam respirația. Mai târziu, când a început din nou să pufăie și să mormăie întorcându-se pe scânduri ca să-și găsească o poziție mai bună pentru dormit, l-am întrebat în șoaptă:

– Vă rugați și pentru paznici? Și pentru comuniști?

– Bineînțeles, și ei sunt copiii Domnului ca și noi, îmi spuse el cu o voce tremurătoare de bătrânel.

Vecinul lui ne auzise şi ridică capul; era părintele Daniel care începu să râdă.

– Eşti prea blând, părinte! spuse el. Ştii cum trebuie să te rogi pentru ei? *Luminează-i Doamne.*

Şi zicând aceasta, tăie aerul cu mâna de parcă ar fi dat cu sabia.

Părintele Onofrei râşe nevinovat, ca un copil.

– Eu nu mă rog niciodată decât să se facă voia Domnului. Numai aşa. Pentru că eu nu ştiu ce ar fi bine să fie. Şi atunci mă rog să se facă voia sa. Dar dacă îmi spui că trebuie să mă rog pentru ca Dumnezeu să-i lumineze, am să mă rog aşa, părinte, ai dreptate, mi se pare şi mie că au nevoie să fie luminaţi.

– Nu, roagă-te aşa cum ai făcut-o şi până acum, nu schimba nimic, zise deodată celălalt şi se culcă la loc. Când cei doi călugări adormiseră, Mihai Pop îmi dădu un ghiont şi şopti:

– Ştii ce, nu mai merge... m-am săturat... nu mai pot...

– Tot cu gelozia?

– Nu, am o spaimă... Dacă aş putea aş spune rugăciuni cu popii, dar nu cred în Dumnezeu.

I-am zis că nu e nevoie să creadă, că e de-ajuns să iubească şi să adore: oamenii s-au închinat unor divinităţi felurite, unor forţe, totemuri, zei, apoi unui singur Dumnezeu personal, dar dacă el nu poate crede n-are decât să se adreseze unui mare Dumnezeu impersonal; nu mai era aici vorba de credinţă, pe acesta nu-l puteam ruga, îl puteam doar iubi sau, dimpotrivă, îi puteam respinge iubirea.

– Cum ar veni, ipoteza se perfecţionează? rânji el şovăitor.

I-am răspuns că, într-adevăr, cu fiecare nouă etapă ne lepădăm de unele motive de îndoială şi dezacord cu Dumnezeu, şi că în fiecare etapă au existat sceptici care au afirmat că Dumnezeu, sau zeii, au murit şi, deopotrivă, spirite înnoitoare ce-i acuzau de idolatrie pe apărătorii vechii credinţe şi erau consideraţi la rândul lor nelegiuiţi de către aceştia. Astfel, Socrate fusese ucis pentru impietate, tot aşa cum creştinii şi păgânii îi condamnau pe evrei pentru „superstiţia" lor.

– În cazul ăsta, indiferent de credinţă, fiecare din ele va fi într-o bună zi depăşită.

Nu ştiam asta, dar cine îi spunea să creadă? Era de-ajuns să iubească. Sau să urască. Sau să fie indiferent. Pentru mine, Dumnezeu însemna ceea ce îl îndemna să facă o asemenea opţiune.

Mormăi ceva neclar întorcându-se cu furie pe partea cealaltă.Chiar din acea noapte a încercat pentru prima oară să-l adore pe Dumnezeu şi să-l iubească. Mi-a povestit toate astea mai târziu. Şi de atunci, nu a mai contenit.

Cam din acea perioadă am început să cred că nu o să-i mai revăd nici pe Sabina, nici pe copil. Iar părinţii mei, fraţii mei, sora mea, mi se păreau şi mai departe decât atunci când fusesem prizonier de război. Pentru mine, lumea se reducea la sârma ghimpată care înconjura colonia de reeducare. Dar mă stăpâneau o mare pace şi o mare seninătate, deşi în fiecare zi scoteam morţii din lagăr şi îi îngropam într-un loc anume, acoperit de atunci de iarba care a crescut, locurile în care se găsesc osemintele nu mai pot fi nicicum recunoscute; şi lagărul a fost şters de pe faţa pământului; nu au mai rămas decât iarba şi câmpia. Mă străduiam din răsputeri să iubesc, dar să-i iubesc pe toţi la fel, fără să uit sau să las pe cineva pe dinafară; era foarte uşor să-l iubesc pe părintele Onofrei şi tot aşa de uşor să-l iubesc pe Mihai Pop; dar lucrurile se schimbau când era vorba de părintele Daniel sau de oricare dintre tovarăşii mei de suferinţă; şi devenea cu-adevărat greu când era vorba de bietul Oacă, şi mai greu în cazul criminalilor care violaseră un bărbat şi uciseseră un altul şi, mai ales, cum să-i iubesc pe locotenentul Luca şi pe gardienii cărora le făcea plăcere să ne bată? Mi-au trebuit luni în şir de strădanii ca să-mi înduplec asprimea inimii şi să reuşesc să-i iubesc la fel de mult cum îi iubeam pe părintele Onofrei sau pe Mihai Pop.

Într-o zi pe când încărcam tomberoanele cu pietriş, bătrânelul care lucra lângă mine se aşează o clipă să se odihnească. Avea şaptezeci de ani, fusese ministru într-un cabinet burghez, fusese bogat, puternic, trufaş, avusese moşii, case, femei, servitori. Acum se împuţinase, era slab, fără puteri, încărunţise, iar pielea îi atârna pe faţa descărnată.

– Ridicaţi-vă! i-am spus încet, speriat, când l-am văzut pe locotenentul Luca în spatele tomberonului. Ţăranii, evreul şi cei doi legionari care alcătuiau echipa noastră începură să lucreze cu înverşunare: pietrişul scârţâia sub lopeţile noastre şi aluneca în tomberoane cu zgomot înfundat. L-am apucat pe bătrân de subţiori şi l-am ridicat în picioare. Dar Romulus Luca era deja lângă noi, urlând. M-a îmbrâncit cât colo şi i-a trântit un picior în burtă bătrânului. Acesta se lăsă moale, ţinându-se cu mâinile de stomac.

– Tragi chiulul, gunoiule? Era mai bine când lucrau alţii pentru tine, nu-i aşa, îţi convenea? Nu-ţi place munca, nu? Aşteaptă, te învăţ eu minte! urla locotenentul.

Se aplecă să ia de jos lopata bătrânului şi începu să dea în el cu toate puterile, icnind cu voluptate. Îl lovea cu colţurile şi cu tăişul de metal. Celălalt se tânguia cu o voce ascuţită, dar pierită:

– Domnule, o să mă omorâţi. Mă omorâţi, domnule.

Încerca să se ridice în picioare, dar se prăbuşea din nou sub lovituri. Luca urla:

– Când erau ucişi muncitorii tu dansai! Şi când comuniştii erau omorâţi, ţi se părea vesel!

Într-adevăr, în noaptea care a precedat masacrul greviştilor de la atelierele ceferiştilor, în 1934, bătrânul fusese printre cei care dansaseră la o recepţie oficială ce avusese loc la Athenée-Palace. Dar nici tratamentul care i se aplica acum nu era mai bun. Mi-am aruncat lopata şi m-am lăsat în patru labe peste corpul bătrânului; era atât de slab, încât îi simţeam oasele prin haine. Izbitura unui colţ de lopată îmi intră în coapsă, apoi o lumină îmi străfulgeră în cap; am simţit în gură acel gust ciudat pe care ţi-l dau loviturile peste ţeastă. „O să mă omoare", îmi spuneam în timp ce fulgere verzi îmi explodau în creier. „Iartă-mă Doamne, iartă-ne pe toţi, te iubesc, Doamne, facă-se voia ta."

Locotenentul striga ceva şi am auzit zgomotul lopeţii căzând pe pietriş. Eram conştient, ştiam că era o zi frumoasă şi însorită. Sub mine, bătrânul nu mai mişca. Din nas îmi curgea sânge, care mi se prelingea pe obraz şi intra imediat în pământ.

– Soldaţi! Veniţi, luaţi-l, la carceră, la cerceră! urla locotenentul.

M-am sculat, am căzut la loc, m-am ridicat din nou. Soldaţii mă împingeau cu patul păuştii. Au vrut să-l oblige pe ministru să se ridice în picioare şi l-au izbit cu cizmele în spate şi în fund, dar el îşi pierduse cunoştinţa, avea să moară în cursul acelei zile fără să-şi mai fi revenit. M-am lăsat împins printre tomberoane şi deţinuţi, vedeam cerul albastru, străveziu, cu nori zdrenţuiţi ce pluteau ca nişte fulgi imponderabili, iar eu ştiam că moartea mea nu are nici o importanţă şi nici viaţa, ci doar iubirea lui Dumnezeu şi mila lui care ar fi mereu cu mine, ca şi iubirea mea şi mila care vor fi mereu cu el.

Carcera era o cabină din beton, prea strâmtă ca să te poţi aşeza. Tot ce puteai era să-ţi îndoi puţin genunchii şi să-i sprijini de uşă. Obligat să stai în poziţia asta, şalele şi picioarele încep la un moment dat să te doară de îţi vine să urli. După câteva ore nu mai ai putere decât să gemi într-una; căldura urinei care se scurge pe picior îţi face bine o clipă, din cauza frigului, dar pe urmă simţi cracul pantalonului îngheţat. Neliniştea care te cuprinde când simţi că trebuie să faci şi alte nevoi este cumplită; când nu mai poţi să te reţii şi îi dai drumul ţi se face ruşine, iar mirosul şi murdăria te dezgustă, dar corpul se simte uşurat, el nu se ruşinează. Nu e uşor să te rogi în asemenea momente, dar dacă reuşeşti te simţi învăluit de o mare şi blândă bucurie, iar cu toate puterile trebuie să reuşeşti să iubeşti nu mai puţin, ci mai mult decât înainte. Mă străduiam să nu alunec sub nivelul iubirii, să nu mă las purtat de dialectica urii sau a furiei, sau a dorinţei de răzbunare. Trebuia să-l iubesc pe Romulus Luca, şi nu o clipă, ci tot timpul; asta însemna să-i dau sufletului un imbold, aşa cum împingi cu mâinile o maşină cu frâna blocată. La început, am reuşit să-l înţeleg, să-i *înţeleg* orbirea, ura lui mărginită, impulsul de câine înrăit pentru că a stat prea mult în lanţ sau de sclav ajuns de la o zi la alta stăpân de sclav, ce se simte pe deplin liber să-i tortureze. Apoi inima mea s-a muiat gândindu-se la cei buni, la Onofrei, la Mihai Pop, pe care-i puteam iubi „firesc", fără probleme. Şi mi-am dat seama că pe ei îi iubeam altfel, acum că reuşisem să-l iubesc pe Luca. Mă

întorceam la ei ca din mari depărtări. Tot acolo, în acea carceră, cu picioarele încleiate în murdărie, am reuşit în sfârşit să înţeleg dumnezeirea lui Isus Cristos, cel mai divin dintre oameni, cel care a iubit cel mai mult şi cel mai intens, care a fost în stare să creeze parabola oii rătăcite: primul reprezentant al unei omeniri ce va să vie şi în care prefacerea din inimile oamenilor va pogorî în sfârşit împărăţia Domnului printre ei, împărăţia Tao, Agarttha.

Când am fost trimis înapoi în baracă, ceilalţi erau la lucru. Mă spălam deasupra hârdăului, turnându-mi dintr-o gamelă apă în palmă. Un gardian care trecea pe acolo m-a zărit: pudoarea lui de ţăran care nu-şi atinge niciodată şezutul cu mâna a fost şocată:

– Nu ţi-e ruşine! îmi spuse plin de dispreţ şi dezgust, rănit în buna lui cuviinţă, aşa cum nu mai văzuse pe nimeni niciodată.

Dacă ar fi ştiut ce simţeam pentru el, ar fi fost probabil şi mai scandalizat, şi mai scârbit, ca atunci când ai în faţă un animal respingător. Mi-a părut rău că l-am tulburat, fiindcă nu trebuia să tulburi liniştea interioară a nimănui, dimpotrivă, trebuie să ajuţi pe oricine să-şi regăsească încrederea şi seninătatea atunci când vezi că şi le-a pierdut. De aceea, m-am grăbit să-i spun plin de umilinţă, scuzându-mă:

– Numai de data asta – domnule gardian, sunt atât de murdar, dar altă dată n-am să mai fac aşa ceva.

S-a îndepărtat scârbit, dar îmblânzit: acceptând tabuul anal pe care îl învăţase în copilăria lui la ţară, îl întărisem în dispreţul lui – şi îi mai domolisem scârba. Când s-au întors ceilalţi, doctorul Pop mi-a spălat rănile şi mi-a cusut cămaşa sfâşiată în timpul bătăii, iar părintele Onofrei mi-a pus mâna pe creştet spunându-mi că am făcut bine. Dar când rămăsesem singuri, Mihai mi-a zis:

– N-a fost de nici un folos, n-ai putut să-l scapi, a murit, ştii?

– Nu puteam să-l las să sufere, fără să fac nimic.

– Acum, suferi tu. Iubeşte-l pe aproapele tău mai mult decât pe tine însuţi, asta e?

Am dat din umeri şi am început să gem de durere. Apoi i-am spus:

– Era interesul meu. Nu te uita aşa la mine, când te văd îmi vine să râd şi nu pot, mă doare. Uiţi că eu am făcut războiul ca voluntar şi că am lucrat la Securitate. Am nişte socoteli de încheiat. Dar, de fapt, de ce te frământi tu din cauza mea? Gândeşte-te la tine.

– Bine, o să mă gândesc la mine, răspunse el.

– Fii atent, nu te apuca acum să te arunci cu capul înainte numai ca să suferi. Eşti medic, ai datoria să ieşi viu de aici.

– Aşa e, mormăi el. Bine.

I-am spus că trebuie să ai un criteriu ca să deosebeşti masochismul, laşitatea, firea slabă de adevărata compasiune. Iar acest criteriu este gradul de dificultate: trebuie să alegi calea cea mai anevoioasă, cea care îţi stoarce toate puterile şi toată energia. Cât timp alegi pentru că eşti puternic şi nu din laşitate sau pasivitate, eşti sigur că ai ales calea cea bună. Poţi să accepţi răul şi să-l iubeşti şi să-l ierţi prin iubire şi voinţă, dar dacă i te supui din slăbiciune e mai rău decât dacă încerci să-l înfrunţi.

– Păi, şi dacă un individ vrea să mă ucidă?

Eram încredinţat că dacă, în acea clipă, poţi să-l iubeşti pe acel individ aşa cum îl iubeşti pe Dumnezeu, e mai bine să te laşi ucis pentru că el şi-a dat în felul ăsta un prilej nepreţuit de iubire, ultimul şi cel mai rar. Dar dacă nu ai această tărie, mai bine te aperi, mai bine îl omori tu: săvârşeşti astfel un păcat îngrozitor, dar dacă te laşi ucis din slăbiciune şi laşitate păcatul e şi mai mare, ca şi când te-ai sinucide sau ai omorî pe cineva.

– Asasinul nu e vinovat, spuse Mihai, el suferă de un...., e cufundat într-o stare obsesivă...

I-am spus că poţi oricând să donezi un litru de sânge, te poţi trata, poţi îmblânzi acest trup înnebunit, care te împinge la crimă.

– Ai mai putea acum să mergi la război? mă întrebă el cu un rânjet în timp ce mă privea îngrijorat. I-am răspuns că aş merge ca infirmier sau brancardier: de ce să-mi abandonez fraţii care nu sunt destul de puternici pentru a primi voinţa duşmanului cu mereu aceeaşi bucurie triumfătoare şi nici destul de slabi ca s-o accepte din laşitate? Credeam, şi mai cred şi acum, că adevărata cale este să devii un sfânt,

dar că dacă asta este peste puterile tale – mai bine rămâi om; dacă tot trebuie să alegi între două păcate îngrozitoare, mai bine îl săvârşeşti pe cel care îţi cere tărie decât pe cel înfăptuit numai din inerţie. Şi chiar şi atunci trebuie să te rogi şi să încerci să iubeşti, iar nu să te laşi pradă lâncezelii.

Rănile mă dureau cumplit, dar eram nespus de fericit; mila pe care o resimţeam pentru noi toţi, cei vii şi cei morţi, mă durea şi ea peste măsură, dar bucuria pe care mi-o dădea iubirea când îl vedeam deschizându-se încet, încet, lângă mine mă făcea să îi aduc mulţumiri Domnului în fiece clipă, cu fiece suflare. Aveam mare noroc, întotdeauna am avut, Dumnezeu e bun şi milostiv cu mine, cel atât de nevrednic de milă.

XXXII

Dar răsplata – nemeritată, gratuită ca orice răsplată– pentru strădaniile mele nu s-a oprit aici. Reuşisem să ajung pe o altă treaptă a destinului, acolo unde începeau să mi se întâmple acele lucruri banale, perfect raţionale şi explicabile şi anume miracolele. Pe această treaptă miraculoasă a lumii, deodată, anumite gestuiri ce par obişnuite, mici evenimente prosteşti şi fără importanţă dacă le analizezi din alte unghiuri, dobândesc o aură miraculoasă: o vede însă doar cel care are ochi să vadă, cel care a înţeles că miracolul se învecinează şi se întâlneşte cu lucrul obişnuit şi raţional, că el este de fapt raţionalul şi încă ceva pe deasupra, tot aşa cum obiectele aşezate în faţa noastră au toate şi o altă faţă pe care nu o zărim decât dacă ne învârtim în jurul lor. Miracolul nu poate fi surprins dacă ne lăsăm pradă pasivităţii critice a spiritului care aşteaptă ca lumea să i se reveleze: anumite feluri de viaţă, de gândire şi simţire ne dezobişnuiesc să mai vedem miracolul, ne îndepărtează de el şi ne determină să considerăm drept miracole vulgare gesticulaţii profanatoare. Dacă am avea la îndemână tot soiul de maşini şi aparate care ne-ar permite să nu ne mai deplasăm şi am ajunge astfel să nu mai vorbim cu prietenii noştri decât printr-un fel de televiziune, fără să ne mai ridicăm din fotoliul nostru, am sfârşi prin a-l acuza de animism sau de superstiţie pe cel care ar veni într-o zi să ne spună că prietenii noştri, al căror chip îl vedem pe ecranul luminos, au şi ceafă. Miracolul este obrazul drept al unei lumi pe care noi o vedem mereu din stânga; doar rugăciunea ne ajută să o putem privi în faţă.

Şi astfel, eu, care fusesem pedepsit pentru indisciplină, am fost transferat într-un lagăr unde mortalitatea era şi mai ridicată; aici se tăia stuf. Iar această cruntă pedeapsă s-a

dovedit a fi pentru mine, dintr-un alt unghi, cea mai mare răsplată, o bucurie pe care nici măcar nu o credeam posibilă, fiindcă acolo m-am reîntâlnit cu cineva pe care nu mai speram să-l revăd. Dintr-un al treilea unghi, acest eveniment nu a fost, bineînţeles, decât o coincidenţă lipsită de orice semnificaţie. Căci treptele lumii sunt nenumărate şi fiecare gest, fiecare fiinţă se împărtăşeşte din toate.

Într-o dimineaţă, un sergent intră în baraca noastră şi ne citi lista celor care mergeam „la stuf". Lângă mine, în picioare, Mihai Pop îmi spuse în şoaptă:

– Poate o să ne mai întâlnim, cine ştie:

– Dacă scapi primul, ştii adresa soţiei mele, du-te s-o vezi din partea mea, la fel am să fac şi eu dacă ies eu primul.

I-am spus că trebuie să fie atent, să nu se lase pradă impulsurilor, să cântărească orice lucru în funcţie de cât era el de anevoios şi cât de mare era atracţia inerţiei.

– Îţi doresc să fii puternic, să iubeşti, să izbândeşti.

– Eu îţi doresc să devii un sfânt, murmură el.

– Dacă voi reuşi vreodată, eu nu voi mai însemna nimic pentru mine, deci nu *mie* trebuie să îmi urezi aşa ceva. Urează-mi să fiu tare şi să iubesc. Roagă-te pentru mine.

Îşi puse mâna pe braţul meu, deasupra cotului, apoi o lăsă jos. Gardienii sunau adunarea. Am început să batem pasul pe loc, dar eram greoi, stângaci şi ne-am înghesuit ca oile spre ieşire. M-am întors să-l mai văd o dată pe Mihai, dar nu l-am mai zărit, era mic şi pierise în înghesuială.

Şantierele unde se tăia stuf se aflau pe braţele învecinate ale Dunării, aproape de Deltă. Era iarnă. Cerul era de plumb şi vântul uscat din nord-est ne seca până la inimă. Cât bătea privirea, până în zările îndepărtate, numai stuf. Acest uriaş stuf din Deltă e o plantă care le elimină pe celelalte, le sufocă de la rădăcină, până şi nămolul este îmbâcsit cu rizomii lui. Deasupra stufului vântul îţi taie răsuflarea, dar în hăţişul lui, deşi îngheţat, aerul rămâne nemişcat.Dacă ai încerca să evadezi, nu ai putea să-ţi croieşti drum, chiar dacă ai avea o seceră sau un cuţit mare, atât sunt de groase şi ţepene tulpinile. De altminteri, nici nu ai putea să te orientezi căci stuful este de două ori mai mare decât un stat de om. Solul Deltei

este format din plauri nămoloşi, ţinuţi la un loc de rădăcinile stufului, dar care plutesc pe o apă moartă, vâscoasă, cu un miros infect. Câteodată, când se umflă apele, primăvara şi toamna sau în bătaia curenţilor lenţi ce-i deplasează pe nesimţite, de la un anotimp la altul plaurii s-au rupt sau, dimpotrivă, s-au reunit mai mulţi laolaltă, în locul unora vechi care nu mai există au apărut acum întinderi de ape încreţite de vânt. Iarna, lupii urlă de foame prin stufăriş. Vara, bivolii se scaldă în apele stătute; îşi ţin doar botul afară din apă pentru că stufărişul este năpădit de tăuni cu trompa tare, ascuţită ca un spin, care străpunge hainele oamenilor şi pielea bivolului. Iarna, nu mai rezistă decât păduchii şi ploşniţele. Când am ajuns acolo era iarnă, totul era trist, bucăţi de gheaţă alunecau încet pe apa noroioasă a Dunării, iar întinderile de stuf îşi mişcau cât vedeai cu ochii frunzele de tinichea în bătaia vântului: zgomotul lor părea scrâşnetul a sute de hectare de oseminte ce se freacă unele de altele.

Muncitorii liberi nu se deosebeau de noi decât prin hainele lor vătuite, cenuşii, fără dungile care însemnau uniformele noastre de puşcăriaşi. Nu intrau în vorbă cu noi, se temeau să nu fie denunţaţi de unii dintre ei care erau informatori ai Securităţii, nimeni nu putea şti cine era şi cine nu era informator.

Într-o zi, am văzut un asemenea muncitor, un mecanic, ce stătea lângă pompa lui care urma să scoată apa dintr-un canal înfundat (asta avea să ne permită să recoltăm stuful de cealaltă parte a canalului). Pompa nu mergea. Bărbatul stătea cu spatele la mine. Aşezat pe o bucată de ţeavă groasă, făcuse un foc din câteva scândurele sub o oală prinsă cu sârmă de trei beţe legate la capăt. Avea o ceafă alungită şi un gât gros, rotund, de statuie: îmi amintea de cineva. Omul simţi că îl privesc şi se întoarse: am avut impresia că îl văd pe Mitu Busuioc. Se ridică în picioare şi se întoarse spre mine. Avea faţa plină de riduri, pungi sub ochi, obrajii subţi iar albul ochilor era îngălbenit. Un bărbat voinic, cu umeri largi şi cu o burtă ce trecea peste cureaua pantalonilor. Era Mitu în persoană. Mă recunoscu şi el şi îmi zâmbi cu răceală:

– Deci, şi tu ai ajuns aici, mi se adresă.

– Auzisem că te-au *lichidat*, am zis.

– Nu mi-au rupt decât câteva coaste, spuse el. Dar ţie ce-au putut să-ţi reproşeze? Erai genul pe care nimic nu îl scârbeşte, la ora asta ar trebui să fii cel puţin colonel.

I-am povestit tot ce făcusem de când ne văzusem ultima oară. În jurul nostru, stufuł se legăna în bătaia vântului, deţinuţii şi muncitorii umblau de colo-colo, cu capul plecat, ca nişte bătrâni sau ca nişte bolnavi care au pierdut mult sânge, din turnurile lor de pază, securiştii încotoşmănaţi în cojoacele lor, cu puşca mitralieră la picior, aidoma unui câine aşezat pe labele din spate ce-şi aţinteşte spre noi botul ascuţit şi duşmănos, ne supravegheau cu binoclul.

– De ani de zile trăiam cu convingerea că te-am trimis la moarte, pe când dacă aş fi venit să te previn...

Mitu Busuioc lăsă să-i iasă un zgomot din gâtlej şi scuipă cât colo. Dădu din umeri:

– Unde aş fi putut să fug? Unde să mă ascund? Cel mult la Tito, dar sârma ghimpată, minele îngropate, câinii poliţişti, rachetele luminoase ce ţâşnesc când calci pe ele, ţăranii care primesc două mii de lei pentru fiecare fugar prins..., nu, nu era nimic de făcut. Şi ce aş fi putut să fac? Să omor comunişti după ce eu am fost comunist de la douăzeci de ani, după ce am cunoscut Spania, Franţa sub ocupaţie? În ce scop? Pentru mine, e clar, clasele nu vor dispare decât odată cu umanitatea, îşi vor schimba doar numele, asta-i tot. Nu mai e nimic de făcut. Noi am încercat să facem ceva cu-adevărat nou, şi ce a ieşit? De fapt, cred că ţi-ai dat seama şi tu, nu? Ai beneficiat de un mic tratament special?

– Nu de cel mai rău, oricum a fost dur.

Cu mâinile în buzunare, mă măsura.

– Te bucuri că mă vezi în viaţă, văd. Nu eşti un băiat rău... dar eşti nebun. Deci aşa, te bucuri, nu, că trăiesc? Şi cu, dar nu atât... nu atât de mult. Trăiesc, ei da, dar ce să fac cu viaţa? Scuipă din nou. Apoi mă cântări din ochi:

– Păi bine, mă, dar eşti un schelet, nu pari să ai mai mult de cincizeci de kilograme. Eşti bolnav?

– Din câte ştiu, nu, i-am răspuns vesel – eram bucuros că îl văd.

– Ce figură eşti şi tu! Ce figură? Eşti puternic, nu? Ţii la tăvăleală? Lingi cizmele gardienilor? Eşti supus şi slugarnic, ca şi cu Panait?

Nu voia să mă umilească, dar era nefericit şi din cauza asta îmi spunea lucruri urâte.

– Nu, nu aşa, am alte mijloace să rezist. Când o să ai nevoie, am să-ţi spun secretul meu, am spus bine dispus. Simţeam că e descurajat, dezgustat, se credea sfârşit, ca atâţia comunişti dezamăgiţi de comunism şi care nu mai au de ce să se agaţe. Ca să văd dacă impresia mea se verifică, am adăugat: N-ai găsit alt loc să munceşti decât gaura asta nenorocită?

– Mic îmi place aici, îmi răspunse pornit şi cu răceală.

– Şi nevastă-ta, e acasă?

– Nevastă-mea s-a f... cu alţii cât am fost eu la *pension*, pe urmă a divorţat şi când am ieşit era remăritată, îmi spuse uitându-se fix la mine. Eşti însurat? Şi a ta o să facă la fel!

Şi începu să râdă porceşte. Ani suspinat. I-am spus că era şi aşa destul de trist că eu eram unde eram şi că nu mai era cazul să se îngroape şi ea de vie. Zâmbi încruntat şi mormăi:

– Până la urmă aşa m-am gândit şi eu... Aşază-te, îmi fac o ciorbă de peşte, hai să mănânci cu mine.

Dar un gardian se apropiase de noi fără să-l vedem, fiindcă vântul bătea înspre el, şi începu să-mi care la palme cu toată puterea – m-au durut obrajii până noaptea târziu iar cu o ureche nu am mai auzit câteva zile – şi să urle, pe urmă mi-a dat un brânci şi m-a trimis la lucru. Mitu îi spuse că avusese nevoie de mine ca să-l ajut să repare pompa.

După aceea se prezentă la şeful gardienilor şi mă ceru de ajutor mecanic; cu acordul acestuia, toată iarna care a urmat am lucrat împreună. A vrut să ştie care e secretul meu, ce m-a ajutat „să rezist" şi i-am explicat, l-am făcut să înţeleagă că el te ajută mai mult decât „să rezişti". Ne-am despărţit primăvara când l-au trimis pe un alt şantier. Când a plecat l-am rugat să o caute pe Sabina, şi aşa a făcut dar nu a găsit-o, cum aveam să aflu nu peste multă vreme. În schimb, acum era fericit, plin de puteri, de speranţă şi încredere ca şi mine, ba poate mai mult.

Au mai fost şi alţii. Încetul cu încetul, pentru mine,

oamenii deveneau, într-un fel, transparenţi. Nu le spuneam secretul meu decât dacă îmi cereau asta împinşi de nevoie şi nu din curiozitate. Îl simţeam pe cel din faţa mea ca pe un perete, ca pe ceva gros, sau ca pe un fluid mai uşor decât mine şi mai nesigur: în cazul ăsta nu merita să vorbesc, nu eram pe aceeaşi lungime de undă. Cu timpul, am ajuns la o percepţie şi mai nuanţată pe care cuvintele o pot exprima tot mai greu. În timp ce oamenii deveneau pentru mine nişte mase cu o prezenţă atât de instabilă, relaţiile lor, între ei şi cu mine, le simţeam palpabile, ca un jet de apă sau un alt lichid, vedeam cum destinul lor şi al meu se îndreaptă spre puncte fixe, spre anumite praguri, încrucişări de drumuri, ca la un tren de jucărie, ca într-o uzină automatizată unde pătrunderea materiei prime (fiinţa mea sau cea a altuia) pe anumite circuite avea să ducă în mod obligatoriu la unele operaţii, pe când dacă ar fi apucat-o pe un alt traseu ar fi aşteptat-o alte întâmplări, alt gen de evenimente. Destinul nostru seamănă foarte mult cu drumul unei materii prime intrate într-un asemenea angrenaj de maşini, cu singura deosebire că releele propriu-zise şi tipurile de operaţii sunt de o extremă fluiditate, iar circuitul pe care ne-am angajat se poate rupe sub paşii noştri, sau înălţa deodată la nişte nivele unde ne aşteaptă încercări, controale, verificări, stimulente sau efecte necunoscute. Toate aceste circuite de relee duc spre iubire şi extaz, dar fiecare poate duce şi în jos, spre zonele subterane ale rădăcinii, ale somnolenţei pline de coşmaruri, sau spre nivelurile mediocre ale acelei agitaţii ce sfârşeşte întotdeauna în mod tragic şi pe care o numim de fapt viaţă omenească, în timp ce iubirea şi extazul reprezintă pragul nivelelor superioare care se înalţă unele peste altele în sus, aidoma scării visate de Iacob.

Semnul că ai mai depăşit un nivel este acceptarea lui triumfătoare; tocmai avusesem o ultimă criză de suferinţă şi de nerăbdare din cauza păduchilor, a foamei, a închisorii, a frigului, a despărţirii de Sabina şi de copilul nostru şi reuşisem să mă înseninez şi să mă rog, pentru a mia oară, ca părintele Onofrei, ca să se facă voia Domnului, oricare ar fi fost ea, şi o doream din toată inima şi cu toate puterile.

Şi atunci am fost chemat la comandantul lagărului: un mărunt ofiţer de Securitate mi-a dat să semnez o hârtie. Era un formular oficial tipărit, prin care mă angajam să nu vorbesc niciodată despre ce văzusem şi aflasem în timpul detenţei mele.

Ofiţerul îmi spuse bine dispus:

– Detenţia dumitale a fost o eroare, acum s-a terminat, vei putea găsi de lucru oriunde.

Şi tonul şi formula erau o eroare: un altul în locul meu s-ar fi putut lăsa năpădit de ură în faţa unei asemenea dezinvolturi, ştiind foarte bine că „a găsi de lucru oriunde" însemna de fapt să fii acceptat să mături străzile sau să aduni undeva mucurile de ţigară. Dar eu ştiam că nenorocitul era obligat să-şi împietrească inima şi să-şi prostească imaginaţia dacă voia să supravieţuiască în meseria pe care o avea şi în faţa suferinţei pe care mi-o provoca împreună cu ceilalţi. Îmi întinse chiar mâna şi îmi dădu un bilet de tren până la Bucureşti.

Am ajuns dimineaţa devreme; oraşul mi se păru şi mai pustiu, maşinile şi mai rare. M-am oprit pe trotuarul gării de Nord, în faţa pieţii pe care o vedeam imensă, imposibil de traversat: nicăieri sârmă ghimpată, nici un turn de pază, pluteam în vid. Am rămas pe trotuar şi am reconstruit mental sistemul lumii pe care îl cunoşteam: ce vedeam nu era libertatea absolută, între colonia de reeducare şi această lume menită şi ea să ne educe nu era decât o diferenţă de grad: peste tot frâne, legi, praguri, căderi posibile, înălţimi accesibile; uzina a cărei sirenă chema muncitorii la lucru ţesuse şi uniforma mea de deţiunut şi uniformele albastre ale gardienilor; trecătorii erau deţinuţi potenţiali, sau foşti deţinuţi, sau rude şi prieteni de deţinuţi, radiaţiile care ne traversau, roiurile de particole de energie ce gravitau în trupurile noastre încă tinere şi vii de astăzi, erau tot cele de odinioară, când eram copii şi frumoşi ca toţi copilaşii, ignorându-ne viitorul de securişti sau deţinuţi. Lumea este una, Dumnezeu este unul. Am pornit-o la drum prin această lume ca să-i găsesc pe Sabina şi pe copil. Portarul mă recunoscu şi mă salută ca şi cum nu aş fi plecat niciodată. Am urcat pe scări, căci ascen-

sorul era defect, oprit între două etaje. Pe casa scărilor mirosea a varză. Am sunat, uşa s-a deschis, şi o femeie cu faţa umflată de somn mă privi trăgându-şi cu mâna halatul la piept.

– Sabina e acasă? am întrebat, dar ştiam răspunsul. Femeia mă întrebă la rândul ei, pe un ton neplăcut şi bănuitor.

– Da pe cine căutaţi?

– Tovarăşa Ionescu, Sabina Ionescu.

– Poate mai de mult... înaintea noastră locuia aici o familie Constantinescu, el lucra la Securitate, îmi spuse femeia.

Era de aşteptat, o dăduseră pe Sabina afară şi au dat apartamentul cuiva de la Securitate. Am mulţumit şi am plecat; portarul se arătă prietenos dar rezervat, nu putea să-mi spună nimic, nu ştia nimic. Am ieşit în stradă. Numai să nu i se fi întâmplat ceva grav Sabinei! Nu-mi era teamă, dar viitorul este unul din chipurile neliniştitoare ale lui Dumnezeu, prin el învăţăm ce este umilinţa. Telefoanele publice erau rare, prin restaurante şi tutungerii, dar totul era închis şi, de altfel, nu erau cărţi de telefon. M-am dus la poşta mare şi am răsfoit singura carte de telefon ce era pusă la dispoziţia publicului; Erasmus nu era trecut, avea un număr secret. În schimb, numărul lui Cristian figura acolo; l-am format şi o voce vulgară mi-a răspuns:

– Nu e nici un Cristian aici, tovarăşe, aici nu e casă particulară!

Am reuşit însă să dau de Valentina, încă adormită dar care se trezi cu un strigăt de bucurie:

– Tu eşti? Eşti liber? Unde eşti?

– O caut pe Sabina, nu ştii cumva unde e?

– Oh! te-ai dus s-o cauţi acasă, dar au dat-o afară şi au confiscat mobila când... o să-ţi dau noua adresă, e la capătul lumii, undeva în Vatra Luminoasă, dar la ora asta trebuie să fie pe drum spre slujbă, am să-ţi spun unde poţi s-o găseşti, notează, e un chioşc Loto, vinde bilete. La început a fost foarte greu, sărăcuţa a căutat de lucru aproape un an de zile şi de fiecare dată se repeta acelaşi lucru: cadrele o întrebau cu ce te ocupi, ea spunea şi evident, nu se găsea nici un loc liber. Eu sunt lefteră, Cristian dădea şi el ce putea bătrânilor deşi

tot nu vrea să-i vadă, Erasmus nu voia să se compromită, aşa că tot eu şi Cristian îi dădeam câţiva lei, dar era prea puţin. Atunci i-am spus: „trebuie să minţi, spune că eşti divorţată, rişti să te dea afară dar dacă tot mori de foame..." Şi până la urmă a găsit ceva în comuna Militari, îi trebuia o oră numai ca să ajungă până acolo cu un tramvai ticsit şi împuţit. Până la urmă Cristian i-a găsit slujba pe care o are acum, e mult mai bine. E o fată grozavă, ştii că pe vremuri, când locuiam la ţară, mi se părea toantă şi enervantă? Ei, să ştii că e grozavă, ai avut noroc că ai găsit-o. Are caracter, te-a aşteptat... ca o călugăriţă. Am să sun la Cristian şi la bătrâni, treci pe la ei acum dimineaţa? Vreau să ne vedem. Eşti sănătos? Ai slăbit mult? Nu ai fost bolnav?

I-am promis că am să trec să-i văd pe bătrâni, apoi am plecat s-o caut pe Sabina. Chioşcul Loto era gol, înăuntru nu era decât ea, îmbătrânită, înăspritä. Întinse mâinile peste despărţitura de lemn ca o oarbă care mi-ar fi auzit doar vocea. Apoi trecu în partea rezervată clienţilor şi am luat-o în braţe. Am simţit-o că îşi dă drumul în braţele mele, grea, inertă, palidă, apoi îşi veni în fire şi am început să vorbim. Deodată îmi spuse speriată:

– Dumnezeule, cum stau eu aici, dacă vine cineva? Trecu în spatele ghişeului şi începu să râdă.

– Vrei să-ţi vând un bilet? (pe urmă, nerăbdătoare:) Ce te-ai schimbat! Eşti altul... de fiecare dată când te văd din nou, eşti altul. Dar eşti tot tu. (Aplecă puţin capul să mă măsoare, ca şi cum ar fi luat o distanţă imaginară.) Îmi faci atâtea surprize, întotdeauna faci aşa. Pleci la război şi te întorci schimbat, te bagi în nu ştiu ce porcării şi te întorci schimbat, te duci la închisoare şi uite... Ce figură! (Dar năduful ăsta îi trecu repede şi începu să mă compătimească:) Bietul de tine! De-abia ai ieşit de acolo şi eu îţi fac reproşuri. Dragul meu, ai slăbit, săracul, hainele flutură pe tine!

Şi ochii i se umplură de lacrimi. Primul client intră. Am ieşit ca s-o las să lucreze, gândindu-mă să merg să-i văd pe ai mei şi să mă întorc s-o iau la prânz.

Am mers pe străzi ca alte sute de mii de oameni, nimeni nu ar fi bănuit nimic văzându-mă hoinărind, şi asta dă o idee

despre cum arătau trecătorii aceia! Gesturile şi expresiile feţelor noastre nu lasă să se întrevadă mare lucru din destinul nostru. Cine ştie dacă trecătorul din faţa ta nu este învăluit într-o mare pace şi în mila lui Dumnezeu care ne face fericiţi, cine ştie dacă nu se roagă în mers, cine ştie de ce se roagă şi cum a ajuns să se roage? El merge, ia autobuzul, se uită la vitrine, se amestecă în mulţime, asemeni celor din mulţime, pe care noi o considerăm aşa deşi ea este alcătuită din suflete incomparabile şi din destine inimitabile. În noaptea aceea am dormit împreună şi am făcut dragoste, dar mi-am simţit corpul slăbit, rece şi străin. O sărutam încet pe tâmplele umezite şi sărate, căci orgasmul o făcuse să plângă. Pe urmă, într-un târziu, mă întrebă:

– Ţi-a spus cineva ceva despre mine?

– Nu, nimeni.

Deodată am văzut prin ea aşa cum învăţasem să fac în ultima vreme; am luat-o strâns în braţe şi i-am spus cu blândeţe:

– Doar Valentina, te admiră, mi-a spus că am noroc că te-am găsit.

Spunând asta, vedeam şi prin cuvintele Valentinei: Valentina ştia, ne voia binele şi încercase să ne protejeze de o eventuală criză.

– Mă ierţi dacă-ţi spun ceva? întrebă Sabina.

– Bineînţeles, nu te frământa, nu-i nimic, a trecut.

– Nu mai puteam, spuse ea cu o voce uscată şi aspră. Dacă nu ar fi fost copilul, aş fi preferat să mor. Mă săturasem să tot fiu despărţită de tine, tot aşteptându-te, fără să ştiu dacă o să te mai văd vreodată, dacă trăieşti... Nu mai puteam. Pe urmă, mi-am dat seama că nu ar folosi la nimic, continuam să te aştept, trăiam pentru tine. Nu sunt o fire independentă, adăugă ea cu un râs lipsit de veselie.

– Nimeni nu e independent, nu te frământa din cauza asta..., am spus mângâind-o pe păr. Dar ea continuă pe un ton aspru şi rece: Atunci m-am culcat cu un... cu un bărbat.

– Nu-i nimic, nu te mai gândi.

Dar ea reluă cu asprime:

– Îmi plăcea. Îmi place şi acum.

Tăceam.

– Probabil că e genul meu, spuse ea. Nu te înfurii? Nu eşti gelos? Nu zici nimic?

I-am spus să vorbească mai încet ca să nu trezească copilul sau pe vecini, locuiam şase familii în acel apartament.

– Te iubesc, vreau să fii fericită, voi fi de acord cu tot ce vei hotărî tu.

– Ştii, e un tip solid, sănătos, musculos, iar tu eşti un schelet, mi se rupe inima, spuse ea râzând încetişor. Şi eu pe tine te iubesc. Oh, Dumnezeule, aş vrea să nu se fi întâmplat nimic! De ce nu mi-am văzut de treabă? Aş fi vrut să nu mai am niciodată de-a face cu un bărbat, dacă nu te-ai fi întors tu...

– Nu fi proastă, i-am spus mângâind-o pe păr. Aş fi putut foarte bine să nu mă mai întorc. Nu mai vreau să te aud vorbind aşa.

– Dar îmi venea să mor... Aş fi vrut să mor, gemea ea şi reîncepu să plângă. Îi mângâiam faţa şi o sărutam uşor pe pleoape şi pe frunte. Se linişti şi scoase un oftat adânc. A trecut. Acum mi-e mai bine.

– Vezi, am spus.

– Nu mă simt murdărită, zise ea uimită.

– Nu trebuie să-ţi pară rău de nimic, orice poate duce la bine, am adăugat.

– Nu mi-a răspuns. A adormit imediat, respiraţia ei a devenit rară şi apăsată.

În dimineaţa următoare Sabina s-a dus la slujbă şi m-a lăsat cu copilul. Nu mă cunoştea. Se uita drept în ochii mei. Ai lui erau mari, de un verde cenuşiu şi nu exprimau decât o mare atenţie, atât de concentrată încât părea bănuitoare. Tăcea şi se uita la mine, străin şi tainic: chipul lui Dumnezeu.

La câteva luni după ce m-am întors din închisoare, într-o noapte, în timp ce eram în pat, Sabina îmi spuse:

– Te-ai schimbat foarte, foarte mult, ştii? Am simţit asta de când te-am văzut, prima oară. Dar nu bănuiam că e chiar aşa.

– E ceva care nu-ţi place la mine?

– Nu, eşti bun, sunt fericită cu tine. Dar aş vrea să merg

în pas cu tine şi nu ştiu cum să fac. E ca şi cum am merge împreună şi tu faci paşi mai mari decât ai mei, aşa că eu rămân în urmă.

– Dacă merg mai încet, cad, i-am răspuns.

De asta fusesem închis şi bătut şi despărţit de ea: pentru că mă oprisem din căutările mele, pentru că crezusem nebuneşte că aşa-zisa fericire călduţă, care de fapt nu există, era ceea ce căutam. I-am povestit Sabinei ce descoperisem şi hotărârea pe care o luasem.

– Acum îmi spui tu toate astea? Te-ai întors de luni de zile şi nu-mi spui decât acum?

– Acum e nevoie, am răspuns. Tăcu o vreme, apoi spuse:

– Nu mai am destulă putere pentru aşa ceva. Aş vrea să fiu în sfârşit liniştită, să-mi cresc copilul, să îmbătrânesc şi să mor în pace. Aş vrea să trăiesc ca un copac, ca un fir de iarbă.

– Ţi-am spus care e singura cale.

– E prea greu. Încearcă tu. Am să te ajut cât am să pot. Cel puţin, am să fiu cu tine. Apoi, adăugă: Dar va trebui să te gândeşti la ceilalţi... să le spui şi lor ce mi-ai spus mie.

– Asta şi fac.

Nu i-am dat amănunte. Şi nici ea nu m-a întrebat. S-a lipit de mine suspinând. Ştia că nu o să mai facem dragoste. Fără să mă facă complet neputincios, închisoarea, lagărul de muncă, rugăciunea mă vlăguiseră. De când ieşisem din închisoare şi până acum, nu mai făcuseră dragoste decât arareori, şi de fiecare dată rămâneam străin faţă de corpul meu, uimit să îl văd că funcţionează. Ultima dată a fost acum mai bine de un an; nu cred că va mai fi o alta.

XXXIII

Primul cu care am vorbit a fost cel pe care îl cunoşteam cel mai bine şi care, fiind cel mai aproape de adevărata deznădejde, era şi cel mai aproape de soluţie: fratele meu Erasmus. A fost de acord să mă vadă şi m-a invitat să viu cu Sabina, dar m-am dus singur pentru că aveam unele planuri cu el, tot aşa cum şi el avea cu mine.

Locuia în „cartierul muncitoresc", situat între lacuri şi şoseaua Bonaparte, într-una din numeroasele foste reşedinţe ale marilor bogătaşi, industriaşi, bancheri, care aparţineau acum Comitetului central şi Consiliului de miniştri. Mi-a deschis o fată în rochie neagră cu şorţuleţ şi bonetă albe, care m-a introdus într-un apartament luxos, cu fotolii pluşate, mobilă de nuc sculptat, sufragerie de douăsprezece persoane, serviciu de ceai din argint şi vase de cristal şlefuit pe bufet. În vase nu erau flori.

Soţia lui Erasmus, Ofelia, era şi ea activistă la Comitetul central. Purta o rochie bleumarin cu un guleraş alb şi nişte cozi subţiri legate deasupra capului. Pielea de pe gât şi braţe era albă ca şi carnea de pui fiert, iar faţa îi era galbenă ca o gutuie. Avea ochi rotunzi şi reci; era inteligentă dar posomorâtă. Fanatismul ei îndărătnic, din care îşi făcuse o platoşă, nu avea decât un punct vulnerabil; toţi avem câte unul, aşa cum există o pată oarbă pe retina ochiului nostru. La biata Ofelia, acest punct era dragostea ei pentru Erasmus. Se agăţa de el, i se predase complet, se vedea după docilitatea ei mută, după graba cu care voia să-i intre în voie. Erasmus nu profita de asta, era drăguţ cu ea păstrând un strop de rezervă superioară, ca un binefăcător şi un protector: când o luase de nevastă încă nu-i căzuse părul şi, în comparaţie cu ea, putea părea seducător.

Nu mai era. Îşi făcu apariţia, venind în mod evident din

baia pe care o făcuse după siestă. Era un bărbat matur, livid, iar gura pungă schița tot timpul o grimasă zeflemitoare. Mă salută cu umorul fățarnic al activistului:

– Cum merge, tovarășe? Cum merge munca?

Mi-au dat să mănânc prea mult, tot în stilul lor de activiști ai C.C. La masă Erasmus glumea:

– Știi, Ofelia, tovarășul ăsta tocmai a ieșit de la *pension*. Cum a fost acolo, bătrâne?

– Destul de interesant. După război și lagărul de prizoneri, doar asta mai lipsea din inventar.

– Cum s-ar spune, ți-ai desăvârșit educația! Ha! Ha! Și cu ce concluzii ai ieșit de-acolo?

– Păi, cu cele mai constructive concluzii, am spus.

Ofelia se uita la mine cu o neliniște ascunsă. Făcuse și ea închisoare ca studentă, sub regimul burghez. Dar un individ care făcuse închisoare în epoca partidului era pentru ea un motiv de tulburare, chiar de scandal. Știa și ea, ca toți comuniștii de altfel, fără însă să recunoască vreodată, că un comunist închis pe nedrept de comuniști nu iese neschimbat din închisoare: a învățat ceva acolo, un lucru pe care ei nu-l știu, din acel moment ceva îi desparte, devine un individ fascinant și tulburător.

– Ce vorbești! Concluzii constructive, zici? Dar asta e grozav. Bravo, spuse Erasmus. Deci așa, munca de reeducare a dat roade cu bine?

– Bineînțeles, am zis, bine dispus și plin de bunăvoință. M-am maturizat, mi-am orientat *corect* viața.

Am văzut că Ofelia se destinde, în timp ce se uita cu o umbră de dispreț la mine. Eram deci un învins, mă ploconeam în fața forței care mă zdrobise. Un adevărat comunist ar fi ajuns un dușman înverșunat și neînduplecat al comunismului – dar nici unul nu a reușit așa ceva: zdrobiți, turtiți, toți se adaptau, ca și cei care nu căzuseră în dizgrație, ca și ea. Mă disprețuia pentru că se disprețuia pe sine, obligată să se rezume la exercitarea puterii la birou și la confortul burghez de acasă. Erasmus nu era așa: perfect consecvent în atitudinea lui, complet cinic și lipsit de credință, niciodată descoperit, nu-și dădu drumul niciodată. Râdea din toată inima:

– Eşti nemaipomenit! Ţi-am spus eu, Ofelia, că fratele ăsta al meu e un tip grozav! Ce fenomen! Ce fenomen!

Atunci ea se uită cu alţi ochi la mine: oare nu eram întâmplător unul din ăia care cred, indiferent de ce li se întâmplă, şi pe care ea îi dispreţuia din cauza naivităţii şi îi invidia pentru iluziile lor?

Am evitat orice conversaţie pe tema şederii mele la închisoare; am vorbit de una de alta până la desert. La sfârşit, Ofelia căscă discret. Erasmus îi spuse cu o blândeţe rece, ca unui copil adoptat:

– Lasă-ne draga mea, am de discutat în legătură cu situaţia acestui tovarăş.

I-am admirat arta: prin această formulă îi dădea de înţeles că va urma o „discuţie de cadre", plictisitoare pentru ea.

– Atunci, vă las, mă duc să mă culc, mâine am o şedinţă importantă...

– Bine, du-te, du-te să te odihneşti, spuse Erasmus fără să-i arunce măcar o privire. M-am uitat spre ea şi am zâmbit. La început, a rămas surprinsă: nimeni nu îi zâmbea şi, bineînţeles, ea nu zâmbea nimănui. S-a retras. Erasmus m-a condus în bibliotecă. Erau acolo mii de lucrări, volume broşate, sau legate în pânză cenuşie sau cafenie, ce ar fi rupt inima unui bibliofil; Operele lui Stalin, Lenin, *Capitalul*, colecţii de ziare. Această bibliotecă era la fel de stearpă, veştedă şi tristă ca şi Erasmus – la prima vedere, cel puţin. Sub lumină crudă, craniul lui Erasmus se vedea pal ca şi cum ar fi fost acoperit de piele, ca şi cum vedeai osul gol.

– Nu-ţi place biblioteca mea? întrebă Erasmus cu ironie.

– E o bibliotecă de activist, am spus.

– Nu eşti tâmpit. Întotdeauna te-am subestimat. Deşi chestia cu demisia ta, când ai ţinut morţiş să te duci la dracu, mi-a dat motive să nu prea pun mare preţ pe tine. Cu toate astea... (se uită gânditor la mine; se hotărî:) Hai, vino, urcăm în biroul meu.

Stinse luminile – o fotografie cu Stalin care-şi aprindea pipia dispăru brusc în întuneric – şi îmi arătă drumul, călcând peste covoare groase: toată casa era bine protejată, cu perdele, uşi duble, draperii. Am intrat într-o încăpere minusculă

de doi pe doi, unde se afla un singur fotoliu cu spătar înalt, o măsuţă încărcată cu reviste occidentale – unele din ele erau din hârtie lucioasă, cu ilustraţii în culori tari şi căutate ca miniaturile unor manuscrisuri, iar pereţii erau acoperiţi de rafturi cu cărţi pe care nu le vedeam prea bine la lumina discretă a lămpii de birou. Nu distingeam decât legăturile aurite care străluceau în taină. Am scos o carte de pe raft: erau *Eseurile* lui Bacon, traduse la Paris în 1633 şi legate în pergament. Am pus cartea la loc. Pe masă era o cutie din piele roşie cu aurării care conţinea un serviciu de lichior; era deschis şi în el străluceau flacoane pătrate de cristal şlefuit iar conţinutul lichid avea culoarea mierii de conifere pe care o fabrică albinele în pădurile de brazi. Erasmus luă două pahărele de argint şi se aşeză în fotoliul lui în care nu am vrut să stau, mulţumindu-mă cu taburetul unde îşi ţinea de obicei picioarele. Turnă de băut în cele două pahare, apoi deschise o altă cutie din piele care mirosea plăcut şi îmi oferi ţigări de foi. Am refuzat, dar el îşi aprinse una cu un fel de voluptate înverşunată şi rece.

– Ar trebui să-i trimiţi din când în când Tatei asemenea ţigări de foi, l-ai face fericit.

– Îi trimit de ziua lui.

– Nu i le duci singur?

– Nu merg niciodată la bătrân, ştii bine că nu pot avea relaţii cu foşti.

– Dar cu mine ai?

– Asta depinde de discuţia noastră din seara asta. Încă nu ştiu dacă am să pot sau nu să te mai văd.

Se uită la pereţii capitonaţi cu cărţi legate în piele de viţel şi în pergament, sau viu colorate: toată camera semăna cu trusa de lichioruri sau cutia de ţigări de foi.

– Îţi plac cărţile mele? Am unele extraordinare, unicate în ţara asta nenorocită... şi noutăţi din Occident, şi alea foarte bune. Ştii că nu sunt atât de proşti cum par, aceşti occidentali, încep să-şi dea seama de unele lucruri. Dar, din fericire, îi lasă întotdeauna nervii lor bolnavi şi au cu orice preţ nevoie de drogul lor, utopia, proiecţie a dorinţei lor vlăguite şi a sentimentului de ascunsă neputinţă: aşa că noi îi putem juca uşor. Le spunem: visaţi la Raiul pe pământ? Asta *suntem noi*! Şi îi

facem să se ţină după noi ca un măgar după morcov. Ştii, când ai fost la închisoare am făcut parte din delegaţiile noastre oficiale la O.N.U. şi alte drăcovenii cu iniţiale de-astea, am văzut Parisul, Londra, Roma – şi am făcut o descoperire extraordinară: *Occidentul nu mai există*! În Occidentul pustiu, tristeţea m-a cuprins! Sunt devastaţi interior, secătuiţi, dezumanizaţi, nu mai există decât infrastructură tehnologică, economică şi biologică, restul a fost erodat de propria lor critică ştiinţifică, de bunăstare, de uzura valorilor muribunde. Sunt goliţi şi complet întorşi spre exterior. Ar vrea să alcătuiască Statele Unite ale Occidentului, cu ideologia lor deschisă ca picioarele unei târfe bătrâne, şi asta numesc ei pluralism, tot aşa cum o femeie care nu are bărbat ci mai mulţi amanţi îşi zice *liberă*; le-aşi propune o constituţie pe măsură; Articolul unu: nu există nimic. Articolul doi: nimic nu merită nimic. Articolul trei: nimeni nu are nici o autoritate în nimic. Articolul patru: nimic nu e adevărat, sau totul e adevărat. Articolul cinci: nimic nu e serios. Ultimul articol: cineva din afară e rugat să vină să ne salveze. E foarte plăcut să trăieşti acolo, şi în acelaşi timp complet insuportabil. Ca la noi la ţară, pe vremuri, îţi aminteşti?

Îşi umplu din nou paharul, îl goli, îl umplu pentru a treia oară. Începu să tragă zdravăn din ţigara de foi cu o plăcere animalică, însoţită de un inconfort spiritual total, pe care i-l simţeam până şi în voce.

– Pe când la noi, dezumanizarea se realizează prin tiranie, mizerie şi frică. La noi e acelaşi lucru, există o infrastructură tehnologică, economică şi biologică, restul a fost ras printr-o politică totală în toate direcţiile, prin manipularea absolută. În Occident au burţile pline şi voinţele atrofiate, noi avem burta goală iar voinţa ne este naţionalizată de conducerea partidului. Rezultatul e acelaşi. Singura plăcere care ne rămâne e sadismul. Iar lor, masochismul pentru că sunt prea civilizaţi ca să mai aibă energia de a fi cruzi. Şi ce e amuzant e că ai noştri visează un Occident al libertăţii, al civilizaţiei mondiale, o umanitate matură şi armonioasă condusă spre un viitor sau spre propria înălţare, oricum spre ceva care s-o depăşească, iar noi mergem în Occident ca la Mecca,

bineînţeles fără să o recunoaştem. În acelaşi timp, trebuie să-i vezi pe occidentali venind la noi, căscând ochii mari să vadă socialismul, fraternizarea, societatea fără clase – şi, dacă nu sunt complet cretini, îşi dau seama că *Estul nu există*! Nici aici nu e Mecca! Ah! ce glumă, dragul meu Sebastian, ce glumă zise el cu tristeţe şi dădu pe gât al treilea pahar de lichior, Apoi reluă uitându-se plin de curiozitate la mine: Ai să-mi spui că sufletele noastre strivite de teroare sunt astfel mai dense? Şi că sufletele acestor c... ri de occidentali, atât de goale, ajung să fie mai însetate, mai aproape de marea descoperire? Ai să-mi spui că Mecca este în noi, că ea ne aşteaptă mereu, că aceeaşi problemă fundamentală stă în faţa Orientului şi a Occidentului, a Nordului şi a Sudului – după cea a hranei, bineînţeles. Tu vrei să mă faci să cred că acest mare vid şi această mare singurătate în care plutim este ceva plin, forfotitor, că tocmai în clipa asta fraţii noştri fac dragoste, dorm, stau de gânduri, se roagă, sunt torturaţi sau torturează, ucid sau sunt ucişi, zămislesc, sunt bolnavi sau preafericiţi, agonizează sau muncesc sau mănâncă şi că trebuie să fii cu ei, şi că atunci nu mai eşti singur? Vrei să-mi reproşezi lipsa mea de imaginaţie, să-mi spui că disperarea este lipsă de imaginaţie şi că *empatia* este cuvântul cel mare? Lasă-mă în pace, religia este cel mai slab anestezic. Plăcerile şi, chiar mai bine, puterea sunt cele mai bune antidoturi la sufcrinţa fundamentală. De fapt, de asta am vrut să stau de vorbă cu tine.

Din partea lui – una din părţile universului complementar, el mă chemase. Din partea mea, şi eu îl căutasem: era la fel de adevărat.

– Află că nu te subestimez. Minţeam adineaori: întotdeauna am ştiut cine eşti.

Se uita fix la mine; zâmbea uşor.

– Mai ales de când ai şters-o de-acasă. Eşti cel mai energic dintre noi toţi, cel mai voluntar, cel mai dur. Eşti cel mai puternic. Nici n-am cunoscut pe cineva mai puternic şi mai dur ca tine. Şi numai Dumnezeu ştie câţi au trecut prin faţa mea de când lucrez în aparatul C.C.-ului. Dar ăştia au duritatea categoriei psihologice din care fac parte, sunt nişte bădărani; în timp ce tu eşti un dur pentru că aşa vrei tu. Tu nu

ai nevoie, ca ei, de o ideologie ca să-ţi ţii şira spinării dreaptă; ar trebui să le vezi pe brutele astea când partidul începe să le ia puţin mai tare, se fac blânzi ca nişte copii cu şira spinării încă moale, după ce li s-a scos corsetul de fier.

– Te lauzi, Erasmus, i-am spus.

Râse nesigur:

– Ce vrei să spui?

– Ştii foarte bine. Îţi faci propriul portret, înfrumuseţat, şi mă flatezi spunând că el e al meu. Ştii bine că nici eu nici tu nu suntem aşa cum m-ai descris tu.

– Ce figură eşti! zise el râzând, dar, de fapt, era foarte nemulţumit.

– Nu e aşa, suntem oameni, deci slabi şi fragili... Poveştile astea cu duritatea sunt basme, teorii de intelectuali fascişti. Suntem nişte bieţi nefericiţi, asta-i tot.

– Dar îţi dau cuvântul meu că nu mi-am făcut portretul! izbucni el, amuzat. Chiar răspunsul tău adevereşte cât eşti de incoruptibil, deci cât de tare eşti! Un om ca tine nu poate face decât un singur lucru pe lume, tot restul e sub el.

– Şi asta e ce faci tu?

Tăcu; era rezervat şi, brusc, ostil. Apoi îmi spuse:

– Ştii altceva mai bun?

– Cred că da. Dar să vedem ce-mi propui tu.

– Păi, eu îţi propun să te întorci în angrenaj. Ştii bine că un tip care a fost exclus poate intra din nou în partid şi urca până în Comitetul central. Ai avea autoritate, putere, o casă frumoasă, te-ai bucura de vile superbe, ai avea maşini, călătorii, ai putea citi tot ce se publică în Occident, nu ţi-ar mai păsa de Securitate, ai putea să ai secretare drăguţe, sau o dansatoare, o actriţă... Ar trebui, bineînţeles, să divorţezi de Sabina, tot nu ţi-ar mai fi de nici un folos, te-ai însura cu o pocitanie de activistă, te-ai culca cu ea o dată la două săptămâni, dar asta ţi-ar asigura protecţia rudelor sau prietenilor ei undeva sus. Nu te tentează? întrebă el cu un zâmbet strâmb.

– Ştii, m-am gândit aproape tot timpul la tine, mai ales în lagărul de muncă.

– Serios? E un fel de a-mi spune că nu te tentează? Dar, cel puţin, alege: vrei să fii ciocanul sau nicovala? Ai gustat din

dizgrație, ai văzut și ce înseamnă să fii muncitor sau contopist socialist, ai cunoscut și ocna. Acum ai putea să urci din nou pe creasta valului istoriei, care ne poartă spre atotputernicia Aparatului. Voluptatea de a impune o schemă a realității, de a frământa în mâinile tale porcăria asta de realitate, de a mânui oamenii și mai ales de a le silui voința, toate astea produc o plăcere teribilă: *orbem intellectualiter irrumare.*

Ochii lui lipsiți de viață se înviorașeră și fața îi lucea, deoarece alcoolul băut prea repede îl făcuse să transpire. A continuat:

– Bănuiesc că se aseamănă cu plăcerea de a dresa caii sălbatici, sau de a iniția fecioare îndărătnice. Și cea mai mare plăcere o să ne-o dea îmblânzirea Occidentului, vechiul călăreț ajuns la starea de cal. Îți imaginezi un mic activist născut la Simbirsk sau la Chișinău dând lecții celui mai mare savant din Occident, celui mai mare artist, politicienilor, papei! Și dacă nu ascultă vor fi dați afară și lăsați să crape de foame, perspectivă amețitoare. Așa cum îi spunea Lenin lui Trotki în noaptea aia când au dormit întinși pe un covor, într-un birou de la Institutul Smolnâi: *Es schwindelt*, te ia cu ameteala. Ei bine, dragul meu, te invit să vii și tu. Nu spui nimic? Știi că nu ai de ales decât între ce ți-am spus și cea mai cruntă mizerie, sau chiar mai rău. Proxima dată când se va strânge din nou șurubul, ești pe liste, te saltă iarăși și încep din nou să te interogheze... La urma urmelor, nici nu ai de ales...

I-am spus că întotdeauna avem de ales între propria noastră inerție și o inițiativă originală, neașteptată; că libertatea noastră este o chestiune de imaginație și de voință creatoare; că actul liber se recunoaște după faptul că el simplifică lucrurile și că le transformă pe toate; că, de fapt, îl recunoaștem după cât e de greu.

– Vorbe goale! exclamă el cu un fel de neliniște și de agitație interioară. Dă-mi un element concret!

– De asta am și venit la tine, i-am spus, și am început să-i povestesc tot ce știam. Vorbeam cu dragoste și milă pentru că dovedise deosebit de mult curaj și onestitate gândind toate ororile pe care le spusese, și care erau, fiecare, o lovitură de

cuţit pe care şi-o aplica singur. Trecu o oră, poate două sau trei. Nu mă întrerupse decât odată ca să facă cafea pe un reşou ascuns într-un colţ al bibliotecii. Când am terminat, m-a întrebat zâmbind prietenos:

– Îmi dai voie să joc rolul Diavolului? Am să te duc în ispita îndoielii.

– Am râs şi eu, dar fără prea multă veselie, şi i-am spus că ăsta este un rol făcut parcă pentru el, pentru că suferă, pentru că va nega ce i-am spus şi se complace în propria lui suferinţă.

– *Portretul Fratelui Meu Erasmus, ca Diavol*, zise el râzând tăios. I-am spus că mă pricep la asta pentru că şi eu fusesem diavol: căci diavolul nu este o fiinţă ci o stare. Făcusem războiul, fusesem în Securitate şi descoperisem aceste lucruri: oricine disperă, oricine cedează în faţa fricii şi se lasă în voia lâncezelii, a inerţiei, oricine se îndoieşte dar nu învinge îndoiala ci se afundă în ea, oricine e orb şi crede mai bine decât alţii, oricine e singur şi trufaş – toţi sunt înconjuraţi de infern şi oricând pe punctul de a se prăvăli în el. Dar că, pe de altă parte, putem să ieşim de-acolo.

– Putem ieşi? exclamă el.

– Da, întotdeauna putem ieşi la suprafaţă. Eu am ieşit.

– Deci infernul nu este determinat?

Eram convins că depinde de noi dacă e sau nu.

– Eşti mai voluntarist decât fracţiunea bolşevicilor! spuse el râzând. Dar stai puţin, să ne uităm mai de aproape, să întoarcem puţin poveştile tale pe toate feţele şi să le examinăm mai atent.

Vorbea cu o agitaţie nervoasă şi am bănuit că-şi făcuse o cafea prea tare. Mă rugam în sufletul meu să-mi fie dat să-l îmblânzesc, să-l destind, să dizolv deznădejdea lui împietrită.

– Ai trecut prin stări maladive, spuse el, datorate torturii, foamei, fricii, întunericului în care te-au ţinut. Vei găsi în autobiografia lui Cellini relatarea viziunilor pe care a început să le aibă în închisoare, din motive asemănătoare. Astea sunt fenomene psiho-fiziologice pe care le obiectivezi acum în mod nejustificat!

I-am spus că acum sunt liber, că mă hrănesc normal şi cu toate acestea, întreaga mea viaţă rămâne axată pe această

experienţă pe care am trăit-o; şi că, de altfel, nu avusesem nici o viziune. Auzind asta, se aplecă spre mine râzând cu răutate.

– Poate mai eşti nebun şi acum?

I-am spus că în închisoare am avut tot timpul să trec în revistă toate îndoielile posibile: credea cumva că am o reprezentare inadecvată a realităţii? Nu aveam iluzii, nu credeam în nici un mit.

– Du-te la un psihanalist! zise el. Îţi va spune că toată această construcţie imaginară pe care ţi-ai ridicat-o este expresia dorinţei de a te întoarce la starea intrauterină, a dorinţei de reconciliere cu mama – şi nu uita ce a însemnat mama pentru noi! Orice imagine religioasă este o nevroză obsesională, este o *Wundschdenken*, un comportament infantil, transfer al relaţiei copil-tată sau copil-mamă în relaţia adult-lume. Tu te aperi de cruzimea şi absurditatea lumii refugiindu-te într-o *amentia*, fabricându-ţi ceea ce englezii numesc *a fool's paradise*.

I-am amintit că nu îi vorbisem nici despre o fiinţă divină, nici despre o divinitate toată numai bunătate, nici despre o altă viaţă, mai bună; că nu am făcut nici o afirmaţie, pe care să n-o fi ştiut deja, despre univers; că era vorba de atitudinea noastră şi nu de o poziţie intelectuală, ci mai degrabă de o poziţie afectivă. De altfel, am adăugat, dacă o activitate mentală sau afectivă îşi trage seva sau e însoţită de structuri psiho-sexuale, asta îi reduce cumva din valoare? Dacă iubirea sacră este de origine sexuală, asta o înjoseşte? Pe de altă parte, solidaritatea umană, sentimentul de a aparţine unui grup nu este doar de origine sexuală, am simţit asta la război, ca şi în ziua aia când ne-au scos afară, goi în bătaia vântului de iarnă; or, despre această solidaritate e vorba, pe ea o putem extinde asupra întregului univers.

– Dar tu numeşti lumea cu numele lui Dumnezeu, e un abuz! strigă el. Am protestat: el se numea Erasmus, era ăsta un abuz? Puteam astfel să îndrept asupra întregului univers adoraţia, veneraţia, rugăciunea, pe care strămoşii noştri le îndreptau asupra unor obiecte tot mai puţin limitate, până la Dumnezeul religiilor monoteiste, limitat însă de lume, sau de rău, sau de propria sa bunătate şi perfecţiune, sau de logică. Când auzi asta, Erasmus izbucni:

– Dar eşti nebun! Dumnezeul tău nu e perfect?

– Ba da, dar e şi năprasnic şi rău; perfect şi imperfect. Este în toate felurile, nu se reduce doar la unul.

– Asta înseamnă că am dreptul să îl urăsc! să îl disprețuiesc!

– Eşti liber. Poţi să-l adori, să îl deteşti, sau să-l disprețuieşti.

Se uită lung la mine, apoi spuse prompt:

– Stai, stai, am greşit, am intrat pe terenul tău. Dar am să te analizez dintr-o perspectivă marxist-leninistă. Eşti pe cale să aluneci în ideologia reacţionară, ura pe care ţi-o trezeşte socialismul te-a dus la inventarea unei mistici obscurantiste menite să frâneze sau să întârzie mişcarea muncitorească şi să consolideze poziţiile capitalului.

Am încercat să-l combat cu argumentele lui: ştia şi el că nu e nimic serios în ce-a spus; interesele mele economice m-ar fi determinat mai degrabă să rămân în Securitate sau cel puţin în Aparat, ca şi el. De altfel, ştiam foarte bine amândoi că poţi face ce vrei dintr-o doctrină dacă un grup social şi-o însuşeşte şi o transformă în totem. Dar în acest punct Erasmus mă opri:

– Ştiu, ştiu, dar prefer să te desfiinţez printr-o analiză nietzscheană: tu reprezinţi un caz de slăbire a impulsului vital, construcţia ta este o tentativă a celui slab de a-i domina prin viclenie pe cei puternici!

I-am amintit că la începutul conversaţiei noastre vorbise despre forţa şi duritatea mea.

– De altfel ştii şi tu că s-a spus că cel mai blând şi mai bun om a fost ispitit de Diavol, că acesta i-a oferit împărăţia lumii şi i-a cerut să fure şi să transforme pietrele în pâine. Asta înseamnă că ar fi putut cu uşurinţă să devină un om de stat, sau un inventator, sau un savant. Există oameni care ar putea fi mai răi şi mai puternici decât alţii, dar care preferă să fie buni, lucru mai greu şi mai periculos. Forţa crudă şi rea a lui Nietzsche al tău...

– Nevinovată! Nevinovată! Nu rea!

– Nevinovată, dacă vrei, e uşor s-o obţii, ea merge în sensul inerţiei, fiindcă ne este dată de originea noastră animală. Deci nu ştiinţa noastră, prelungire a instinctelor de dominare, şi nici forţa, cunoscută oricărui lup preşedinte de haită, oricărui şef-

termită peste vreun Comitet central de termite, nu astea sunt originale, noi nemaivăzute, ci dimpotrivă, bunătatea noastră şi capacitatea noastră de a iubi. Acesta este lucrul nou, rar şi anevoios.

. Erasmus părea nemulţumit, iritat, chiar furios:

– La urma urmelor, tu eşti ateu! zise. Ceea ce spui tu nu dovedeşte sentiment religios. Integrarea răului şi a imperfecţiunii în conceptul de Dumnezeu este scandaloasă şi imorală.

I-am spus că şi ideea unui Dumnezeu unic păruse scandaloasă şi nelegiuită odinioară, şi că nu puteam să nu ţin cont de ceea ce vedeam cu ochii mei de când mă născusem.

Erasmus se stăpânea cu greu, tremura de indignare:

Îmi pierd timpul discutând cu tine! zise. Orice semantician care îşi cunoaşte cât de cât meseria îţi va putea demonstra că tot ce-mi spui tu nu e nici adevărat nici fals, că e un mit, o ficţiune, o folosire inadecvată a elementelor de limbaj în afara funcţiei lor originare! Este o proastă sintaxă.

M-am întristat gândindu-mă la carceră şi la faptul că poate chiar în momentul ăsta câţiva nenorociţi zac acolo; i-am spus lui Erasmus că semanticienii greşesc când nu ţin cont de carceră, nici de deznădejde, nici de iubire. Greşesc atunci când socotesc că lumea poate fi tratată cu indiferenţă. Căci nimeni nu poate rămâne indiferent dacă o priveşte în faţă cu adevărat. De altminteri, credeam că în acest caz cunoaşterea nu ne e de nici un ajutor, ea fiind progresivă, limitată, provizorie: or, aici e vorba despre un tot, despre univers, despre iubirea noastră pentru el, sau despre despărţirea de acesta. Nu mai poate fi vorba nici de lipsa de proprietate a termenilor, deoarece iubirea sacră e cunoscută şi practicată de mult timp, e un „joc" ce-şi are propriul limbaj iar universul căruia i se adresează nu este un mit: în cel mai rău caz, e o mulţime.

– Atunci nu avem decât să ne resemnăm în faţa acestui împuţit de univers? întrebă Erasmus râzând, dar în timpul ăsta mâinile lui se crispaseră pe braţele fotoliului.

– Nici vorbă, resemnarea este treaba celor slabi, e mai rea decât revolta.

Am adăugat că e vorba despre triumful iubirii, despre victoria inimii noastre deschise.

– Baliverne! Vorbe fără sens!

– Trebuie încercat, i-am spus. E o probă de forţă. Dumnezeu este crud şi rău pentru că ne sfidează şi ne constrânge la această probă, dar este bun şi înţelept şi iubitor pentru că ne oferă această şansă.

– Şi cel care nu are această forţă? Dacă eu nu am această forţă? strigă Erasmus sărind în picioare în faţa mea ca un acuzator. Dar m-am ridicat şi eu căci mă înfuriase:

– Însă ai forţa să te opui ca un catâr îndărătnic! Cauţi oare cu adevărat soluţia, sau eşti doar curios? Vorbim ca să ne aflăm în treabă, da? Ca să facem pe deştepţii! Când n-ai să mai poţi, cheia este în tine, şi tot acolo vei găsi şi forţa! Eşti un intelectual mărunt care bea cafea şi spune într-una: „Ce-o să ne facem, nu mai există valori, încotro mergem?" şi pe urmă pleacă la birou sau se întâlneşte cu soţia şi copiii – sau eşti bărbat? Crizele există ca să ieşim din ele; iar valorile, valorile trebuie demolate ca să vedem ce rămâne sub ele, ca să găsim stânca tare, punctul lui Arhimede, adică pe Dumnezeu, iubirea în inima fiecăruia dintre noi; şi trebuie să o spunem tare şi răspicat, căci nu există valori, nu există decât o valoare din care decurg toate celelalte, şi asta este întotdeauna inima noastră, vie şi energică şi încordată şi deschisă; cât timp va fi aşa putem să-i dăm Universului numele lui Dumnezeu; cât timp va fi aşa, vom şti că Dumnezeu există, căci el este chiar iubirea noastră, şi noi care iubim şi Universul pe care îl iubim.

Erasmus începu să zâmbească:

– Ia te uită, ia te uită... fratele meu este profet! spuse el cu ironie dar şi cu un soi de afecţiune.

– Lasă-mă pe mine, fii atent la ceea ce ţi-am spus, căci nu eu vorbesc şi pentru câteva clipe am fost omuşorul din gâtul lui Dumnezeu, am adăugat destul de furios. Se aşeză şi începu să râdă:

– În cazul ăsta, adevărul ni s-a relevat, nouă, aici, pe un mic astru răcit dintr-un sistem solar de clasa a zecea, în latrinele unei galaxii dintre cele mai banale? Geocentrism! Antropocentrism! Toate astea sunt demodate.

Am şoptit că probabil confundă chestiunea cu o problemă topografică; deci, după el, numai Centrul putea avea drep-

tate, Moscova sau Parisul, sau Vega din constelaţia Lira? Asta e deformaţie administrativă! Căci centrul e peste tot, în inima mea şi în cea a lui Erasmus şi în inima oricărui alt nenorocit născut dintr-o mamă.

– Şi atunci, Dumnezeu e ticălos, imperfect, dement? mă întrebă Erasmus, pentru prima oară cu un fel de seninătate împăcată.

– E în toate felurile. E alcătuit şi din vulcani, din gândaci şi din viermi intestinali. Dacă crezi că asta îţi dă dreptul să faci baie într-un crater în activitate, sau în interiorul soarelui, să te afunzi în deznădejde sau în crimă sau moarte, sau să-ţi inoculezi un virus, n-ai decât, eşti liber. Tu eşti peştele care întreabă: Cum, Dumnezeu nu e doar umed? E şi uscat? Păi da, dragă peştişorule, e *şi* uscat, dar dacă tu te duci pe uscat, ai să regreţi!

În momentul ăsta, Erasmus izbucni în râs; şi râse mult, cu lacrimi, ţinându-se de burtă. Când s-a liniştit, i-am spus povestea cu securiştii de la casa de nebuni sau din închisoare. A început din nou să se îndoiască de valoarea concluziilor mele şi a întors din nou problema pe toate feţele. La sfârşit, se auzi o bătaie în uşă: era Ofelia, cu ochii lipiţi de somn.

– Cum, tot mai staţi de vorbă? Se crapă de ziuă!

M-am ridicat să plec, scuzându-mă că am stat atât. Erasmus m-a condus până la uşă.

În vestibul mi-a spus:

– Degeaba eşti puternic, o să ai necazuri.

Lasă-mă pe mine, gândeşte-te la tine. Eu am să mă descurc, cu voia lui Dumnezeu.

– Eu... nu ştiu. E greu. E prea greu.

– Asta înseamnă că încă nu ai cu adevărat nevoie... deşi mă mir din partea ta.

Stătea pe gânduri, cu sprâncenele încruntate, uitându-se fix la dalele albe şi negre din vestibul. Apoi îmi spuse, fără să ridice ochii spre mine:

– Nu ştiu. Roagă-te pentru mine.

– Mă rog, ştii foarte bine.

Puse mâna pe umărul meu deschise uşa şi se dădu la o parte ca să pot trece. Am ieşit afară; era o ceaţă groasă. Uşa se închise după mine dar se deschise din nou şi Erasmus mă

strigă încet. Am urcat înapoi cele câteva trepte. Erasmus mi se adresă cu un aer serios şi abătut dar arţăgos:

– Şi de ce l-aş iubi? E la fel de absurd ca şi cum m-aş apuca să cred într-un Dumnezeu personal şi din afara lumii. De ce aş face aşa ceva?

– Cine îţi cere să crezi în ceva ce raţiunea ta nu admite?

– Dar îmi ceri să iubesc. E la fel de arbitrar ca atunci când crezi. Nu îmi ceri să-mi siluesc raţiunea, ci inima. Nu vreau să-l iubesc. Îl detest! Îl urăsc!

– În ură îţi vei găsi pedeapsa. Ţi-ai găsit-o de multă vreme, am şoptit cu tristeţe.

– Şi tu? Şi tu?

– Eu îmi găsesc răsplata în iubire.

– Pfui! Mi-ar fi ruşine să iubesc toată mascarada asta. Mi-aş bate joc de mine!

– Şi râsul ăsta face parte din infern, am murmurat, şi mai trist..Apoi m-am înfuriat: Ţi-ar fi ruşine să iubeşti? Ţi-ar fi ruşine să faci un lucru mult mai greu decât să te laşi în voia sălbăticiei, egosimului, uscăciunii inimii şi deznădejdii? Nu eşti în stare de altceva?

– Dar la cine să mă rog? Cui să mă adresez?

– Ai nevoie de cuvinte? De lozinci, ca la şedinţele de partid! Dă-i drumul, vorbeşte-i ca unei persoane, deşi eşti perfect conştient că nu ştii dacă e vorba de un obiect, o fiinţă, o mulţime sau de toate astea la un loc, sau de altceva. El e altceva decât tine şi în acelaşi timp, tu: suferă când suferi tu, se urăşte când îl urăşti şi te urăşti pe tine, te iubeşte când îl iubeşti, în mod arbitrar, da, cum vrei, nu e pariul lui Pascal, nu e vorba de nici o viaţă de apoi, e vorba despre iubirea de-acum.

– Prea greu, spuse Erasmus dând din cap. Prea greu.

– Încă nu te doare destul de tare, bătrâne, am spus şi m-am întors să plec. Şopti:

– Roagă-te pentru mine.

– Bineînţeles, i-am răspuns. Începu să râdă:

– Dacă vrei, dacă vrei, căci eu nu cred deloc, toată povestea asta e complet cretină.

Şi trânti uşa. Am pornit-o pe strada goală, în ceaţă; ştiam că l-am zgâlţâit; cazul lui nu mai era disperat. Acum era rândul lui Cristian.

XXXIV

Cristian îmi dădu întâlnire, într-o seară la biroul lui; urma să luăm masa în oraş. Când mă văzu mă luă pe după umeri:

– Dragul meu Sebastian! Dar ai slăbit bătrâne! Arăţi groaznic! Bietul de tine! Hai, să luăm o masă bună, e vremea să începi şi tu să trăieşti ca toată lumea.

Părul lui creţ şi negru era tăiat scurt, tâmplele începură să-i încărunţească, devenise mai greoi, iar mâinile mari şi frumoase aveau unghiile murdare. Purta nişte haine prost croite; un director de minister nu-şi putea compromite poziţia prin etalarea unei eleganţe vestimentare, doar hainele urâte erau proletare. Vorbind de una de alta, pe tonul unui *oficial* viguros şi satisfăcut, m-a dus la Lido, restaurant pe care îl ocupaseră timp de zece ani ruşii şi care acum fusese renovat.

Coloanele care susţineau plafonul erau îmbrăcate în oglinzi. Spre restaurant erau draperii şi fotolii din pluş roşu, o mochetă roşie, mesele erau acoperite cu damasc alb, chelnerii erau în negru. Ca şi la Erasmus, totul era conceput ca să-ţi dea iluzia unui univers călduţ protejat şi tihnit, dar adevărata lume răzbătea înăuntru odată cu cei care se găseau aici. Pentru că niciodată, în nici un fel nu ne putem sustrage lumii; şi nici furiei tensiunii, nerăbdării cu care ne urmăreşte pentru a-şi atinge ţelul; din simpul motiv că o purtăm în noi.

Ne-am aşezat la o masă. Cristian dădu comanda, salută pe cineva, apoi se uită la mine zâmbind.

– Te-ai schimbat, zise el. Ca şi cum nu te-aş fi văzut niciodată. Poate din cauza faptului că nu eram atent la ce se petrece în jurul meu, fiind atât de preocupat de ce mi se întâmplă mie... A fost greu?

– Da, destul, dar nu regret nimic.

Intrau noi clienţi, tineri îmbrăcaţi cu haine la modă, femei cu rochii de mătase şi cu părul vopsit şi ondulat.

Pe pistă se dansa deja.

– Lumea începe să trăiască, îmi spuse Cristian. Oamenii se descurcă, fac rost de bani. Există chiar şi un bar la Continental, cu program până la ora două dimineaţa – dansul buricului, rock'n roll, un bărbat şi o femeie care fac pe spaniolii... un fel de dezmăţ improvizat şi imbecil, dar cel puţin oamenii respiră – nu pe pista de dans, acolo e prea cald şi duhneşte groaznic, mai bine îţi ţii respiraţia. La ce te gândeşti?

I-am spus, cu sfială. Era bineînţeles o dovadă de prost gust să te gândeşti chiar în acele clipe la cei care, în puşcării, dorm pe cimentul rece sau pe scândurile goale pline de ploşniţe. Dar asta numai pentru că prea des conştiinţa noastră este în mod voit selectivă. Cristian privi în jur, apoi îmi spuse:

– Vorbeşte mai încet, e plin de turnători. Ce vrei, de fapt? Să ne punem cenuşă în cap şi să ne îmbrăcăm în saci? Stalin a crăpat, acum chefuim cât om mai putea.

– Nu te supăra, m-ai întrebat la ce mă gândesc, şi ţi-am răspuns.

– Dar când ai fost la puşcărie, te gândeai şi la cei de-afară care mâncau şi beau şi făceau dragoste?

– Bineînţeles.

Păru mirat. Se uita la mine şi se gândea cu voce tare:

– Deci tu ţii întotdeauna seamă de totalitate, aşa-i? E destul de tâmpită totalitatea asta... sau, în orice caz, e ceva care nu contează din moment ce binele şi răul se anulează.

– Tocmai de-asta fiecare dintre noi poate schimba echilibrul lumii, am spus.

Îmi făcu semn să tac căci se apropia chelnerul cu mâncarea. La două mese mai departe o delegaţie străină lua masa în compania interpreţilor ei. Străinii discutau bine dispuşi, zâmbindu-şi peste vasele de flori. Dar vecinii lor indigeni de la mesele apropiate se uitau pe furiş la hainele şi la pantofii lor. În grupul de străini, un domn roşu la faţă, cu ochii albaştri şi lucioşi fuma o ţigară de foi; o hindusă într-un

sari roşu aprins cu auriu, cu ochi blânzi şi grei de bivoliţă dădea din frumoasele ei buze cărnoase şi viorii explicându-i ceva unei doamne cam la cincizeci de ani, uscată şi cenuşie, cu ochi cenuşii, fără buze şi îmbrăcată într-o rochie de jerseu cenuşiu.

În timp ce mânca, Cristian fixa femeile cu o lăcomie binevoitoare. Două sau trei, după ce l-au remarcat şi după ce au întors capul, îl priviră pe ascuns cu un aer absent şi preocupat. Era cald ca într-un dormitor sau într-o bucătărie încălzită cu lemne. Zeci de perechi îşi făceau de lucru pe parchetul pistei de dans. O femeie peste măsură de grasă, prost coafată, în rochie de seară şi pantofi de oraş mormăia ceva în engleză într-un microfon. Contrabasistul îi spusese ceva celui de la baterie şi amândoi râdeau; pianistul părea plictisit şi trist, iar saxofonistul se uita atent prin sală – îşi pregătea probabil raportul zilnic.

– Oricare dintre noi ar putea schimba echilibrul universului? Chiar aşa? spuse Cristian.

Am început să-i povestesc ce socoteam că trebuie să ştie. M-a ascultat foarte concentrat şi atent în mijlocul zgomotului şi hărmălaiei din restaurant. Dădea pe gât pahare de vin, apoi de coniac, fără să dea impresia că asta are vreun efect asupra lui. Într-un târziu, îi făcu semn şefului de sală, plăti nota şi îmi propuse să ieşim să luăm puţin aer.

Am pornit-o pe bulevardul pustiu, am mers apoi, pe străzi la fel de pustii. La intersecţii, miliţienii se uitau lung după noi: aveam să figurăm în rapoartele lor de noapte. Cristian îmi zâmbea uimit.

– Nu mă aşteptam la asta, spunea el. Nu, în nici un caz. Şi să-mi vorbeşti despre asta tocmai tu! Dar, aşa e, aşteptam ca cineva să-mi vorbească. Şi când te gândeşti ce simplu e! Atât de simplu! Tocmai asta şi exprimă devierea generală a destinelor.

Şi începu să-mi explice observaţiile lui din ultimii ani, curenţii, câmpurile omogene, seriile, pragurile pe care le vedea în dezordinea destinelor individuale.

– M-am întrebat cum se poate justifica existenţa unui Hitler sau unui Stalin: dar persoana lor nu este decât punctul de

întâlnire al destinelor colective şi individuale, de aceea a trebuit ca Hitler să scape din toate atentatele, iar Stalin să moară de bătrâneţe, pentru a le da posibilitatea să stoarcă sălbăticia unor întregi naţiuni, pentru a învinge logica vinei colective şi cea a ispăşirii obligatorii a vinei până în punctul celei mai grosolane evidenţe. Ca indivizi, aceştia au avut timp suficient să atingă pragul de sus al propriei disperări. Dar se ştie că tiraniile totalitare apar la popoarele dispuse să nască şi să ucidă, cele incapabile să-şi înfrângă invidia sau răutatea. În lipsa milei şi a iubirii sporesc automat prilejurile de suferinţă, atât trăită cât şi provocată. Totul ne împinge înspre suferinţă, până când, sătui de ea, descoperim iubirea. Există o pantă a destinelor care ne îndreaptă spre iubire, dar nu din inerţie sau printr-o excitaţie mecanică; instrumentul care o pune în mişcare este biciul suferinţei, al neliniştii, al disperării, şi doar în felul acesta ne obligă să ieşim din amorţeală. Da, aşa e, aşa e. Dar ce voi face eu? Ce trebuie să fac? De fapt, pun o întrebare retorică pentru că ştiu răspunsul, îl presimţeam şi acum ştiu ce trebuie să fac. Dar n-am să fac. Eu nu pot să fiu un sfânt, înţelegi? Eu sunt un om. Doar un om. Ştiu că greşesc oprindu-mă la nivelul la care am ajuns, ştiu şi că, opunându-mă, în realitate cad mai jos decât acest nivel unde consider că am ajuns: „Celui care nu are i se va lua, iar celui care are, i se va da". Ştiu, dar tot ce pot este să recunosc că ai dreptate, să-l cinstesc pe Dumnezeu, să recunosc sfinţenia şi dumnezeirea universului şi să nu uit că nu sunt decât o părticică din el. Dar, dar...nu mai mult. Deşi ştiu că în felul acesta mă condamn singur la suferinţă, la o viaţă dezordonată cu o inimă îndoită. Am să mă plimb de acum înainte peste tot cu un coktail în care există deopotrivă nostalgie, puritate, ură, iubire, trufie, umilinţă, lăcomie, dezgust, sete de plăceri, melancolie, slăbiciune, neputinţă, forţă, energie, spaimă, plus o picătură, numai o singură picătură de disperare, un cocktail grozav, nu-i aşa? şi totul în acest vas care este muşchiul meu cardiac şi bine agitat de Dumnezeu barmanul care este şi Dumnezeu recipientul şi Dumnezeu cocktail-ul şi Dumnezeu paharul şi Dumnezeu băutorul, adică eu – oh! ştiu, frăţioare, ştiu, dar *încă* le mai iubesc pe toate astea, îmi place să mă bălăcesc în

condiţia mea de om, aşa cum se bălăceşte un porc în băltoacă! Nu sunt în stare, în cel mai bun caz, decât să recunosc piscul şi prăpastia, decât să înţeleg că există, fără să apelez la ea, o soluţie radicală şi să mă risipesc în micile diversiuni ale vieţii obişnuite, micile narcotice, meditaţia, ghiftuirea, amorurile, intrigile, ambiţia – imaginează-ţi că am devenit un ambiţios, mi-ar plăcea să ajung director general sau chiar, dacă se poate, ministru adjunct, e josnic, recunosc, dar ăsta e adevărul. Îmi place să admir tablouri, să merg la teatru, să alerg după fuste, să-i fac copii nevesti-mi, îmi place să am copii şi îmi place să îi iubesc, – sunt un om, înţelegi, un om întreg, energic şi fragil, şi nu m-am săturat încă să fiu aşa, nu mă deranjează greutatea c...lor, dimpotrivă, sunt satisfăcut că le simt egale, dar, pe de altă parte nu sunt un tâmpit, ştiu că nimic nu se opreşte cu mine, văd scara lui Iacob, iar pe tine te zăresc pe una din treptele de sus, sus de tot, spre cer – oare Iacob nu avea fraţi? Şi tu ai luptat cu îngerul, ca el în lunga noapte pe care ai petrecut-o în temniţă. Iar eu, ca om adevărat, am prin însăşi condiţia mea capacitatea de a percepe şi existenţa sfinţilor şi pe cea a nevrednicilor. Doar adolescenţii şi onaniştii fac pe grozavii negând existenţa lui Dumnezeu sau pierzându-şi capul pentru nişte utopii; eu nu, eu sunt adult, încă tânăr, dar adult, sunt mascul..., sunt soţ, amant, tată, fiu – nu-i adevărat? sunt şi fiu!, cetăţean, demnitar, într-uin sens sunt mai copt decât tine, pentru că nu mă mai pot dezvolta, p. când tu... Coniacul ăsta m-a dat gata, niciodată nu trebuie să bei chestii de-astea comercializate de Ministerul Industriei alimentare, sunt o porcărie, doar Fermele de stat mai vând încă băuturi acceptabile! încheie el brusc şi se sprijini cu spatele de zidul unei case. Ţi-e milă de mine? mă întrebă el râzând.

– Bineînţeles că mi-e milă de tine – de noi toţi.

– Şi mă iubeşti?

– Bineînţeles că te iubesc. Asta în primul rând.

– Mulţumesc lui Dumnezeu că tu exişti, spuse. Fără indivizi ca tine, am fi nişte neisprăviţi. Am sta pe o scară cu o singură treaptă, sprijinindu-ne la un capăt pe rărunchii nostri de animale iar la celălalt pe spiritul nostru critic. Dar nu e aşa, Domnul fie lăudat, scara e mult mai lungă, capătul ei de jos s

sprijină pe inima mea, iar celălalt, sau cel puţin partea cea mai de sus pe care o pot eu vedea, se sprijină pe inima ta. Hai să te sărut.

Şi mă sărută zgomotos pe amândoi obrajii, suflându-mi în nas un damf de alcool. L-am întrebat:

– Şi atunci, te mulţumeşti cu asta? Adică să ştii că *se poate*, că există alţii care încearcă şi chiar reuşesc, că ai putea face şi tu ca ei şi să amâni totul pentru mai târziu, aşa-i? Până în clipa în care vei fi faţă în faţă cu moartea, nu-i aşa?

Râse:

– Ştiai deci! M-ai ghicit... Dar nu pot să fac mai mult. Nu am destulă forţă!

– Minţi!

– Da, e adevărat, mint, am mai multă forţă decât am spus, am tot atâta cât tine şi cât oricare altul, pot orice, dar sunt prea leneş! Şi pe urmă, îţi repet, ţin la condiţia mea de om. Mă mulţumeşte, mă satisface?

Se apropie de noi un miliţian spunându-ne pe un ton morocănos:

– Actele, vă rog.

I-am întins buletinele. Ni le dădu înapoi bombănind:

– Nu faceţi atâta zgomot. *Tovarăşii* se odihnesc.

Căci plimbarea noastră, ca orice plimbare prin Bucureşti, ne adusese în zona lacurilor unde se găsesc vilele tăcute ale marilor granguri. Am luat-o din loc. Cristian izbucni în râs:

– Nu ţi se pare simbolic faptul că am fost întrerupţi de acest animal de miliţian care nu vrea să recunoască că nu face altceva decât să joace un rol de miliţian, aşa cum tu joci un rol de sfânt iar eu unul de om, aşa cum întregul univers joacă rolul de Dumnezeu până când piesa se va termina şi nu vor mai exista nici actori, nici public, nici nimic?

Şi mă privi de aproape cu buzele lui arcuite ca arma lui Eros sau cea a unui arcaş başchir, destinse într-un rânjet nesuferit.

– Cine îţi garantează că toată povestea ta nu este apă de ploaie? În momentul în care ai avut senzaţia că faci această descoperire ai trăit o clipă de extaz. Ori eu ating această stare în orgasmul sexual.

I-am spus că orgasmul nu e suficient ca să adune în jurul lui întreaga noastră viaţă, şi nici, mai ales, să împace conştiinţa noastră bolnavă cu universul şi cu ea însăşi; el ne ajută să uităm pentru o clipă amara noastră dezbinare care pe urmă ne copleşeşte din nou.

– Dar alcaloizii? Infulecă cocaină! Înghite mescalină! Droghează-te! Înţeapă-te, îndoapă-te cu haşiş. E acelaşi lucru şi asta îl scoate din discuţie pe Dumnezeu, poţi să-ţi salvezi amorul propriu de intelectual!

I-am spus că iubirea este un produs al fiinţei noastre şi că extazul provocat de droguri ne lasă neputincioşi şi mai nevolnici decât înainte, la cheremul nevoii de a lua o nouă doză în timp ce rugăciunea ne dă cea mai mare autonomie pe care o poate atinge o fiinţă umană – din clipa chiar în care se dăruieşte lui Dumnezeu şi renunţă complet la orice autonomie.

– Dar asta e nebunie. E o frumoasă nebunie, senină, împăcată şi comodă! exclamă el.

I-am răspuns că nebunia ne lasă singuri, în timp ce rugăciunea ne alătură celorlalţi şi ne integrează lumii; că rugăciunea este la fel şi chiar mai democratică decât munca, în timp ce nebunia este aristocratică şi solitară; că iubirea sacră este chiar mai democratică decât amorul sexual care îndepărtează cuplul de lume.

– Dacă aş fi nebun, nu mi-ai pune întrebări, iar eu nu aş putea să-ţi spun nimic care să te consoleze, am încheiat.

– Totul este fals! strigă Cristian. Mă umflu cu alcool şi sunt în stare să iubesc întreaga lume!

– Dar după ce te-ai trezit din beţie?

– Din beţia ta nu te mai trezeşti! E ca nebunia. Sunt nebun, mă cred Isus-Cristos, vă iubesc pe toţi şi nu mă mai trezesc niciodată din această nebunie!

– Dar, dragul meu Cristian, eu nu-ţi spun să-ţi imaginezi unele lucruri, ci să le faci! Nu e o problemă intelectuală, ci una de acţiune, trebuie să acţionezi, să-ţi pui în mod voit inima în contact cu lumea. Crezi că un biet nebun ar putea face aşa ceva? E vorba să ieşi din tine şi să te reverşi în lume, pe când o minte bolnavă se închide în ea şi se rupe de lume.

Respira greu şi fruntea îi era acoperită de broboane:

băuse prea mult. Se uită la mine cu un rânjet sfidător şi în acelaşi timp cu o mare tandreţe şi îmi spuse:

– Bine că exişti... Binecuvântată fie mama care te-a adus pe lume!

Şi se uită mai departe la mine aşteptând cu o evidentă nelinişte să-i răspund.

– Ar trebui să înveţi din nou să o iubeşti, am murmurat. Cu adevărat.

Clătină din cap strâmbându-se cu ură:

– Ce figură eşti! Ce încăpăţânat afurisit! Nu uiţi de fel de linia ta generală, eşti ca partidul! Şi tu ai c...ie, în felul tău, şi chiar cele mai mari! Se posomorî şi bâigui: Cheamă-mi un taxi, am băut prea mult.

– Un taxi ca să te ducă acasă şi cineva care să se roage în locul tău, nu? i-am spus râzând.

– Da, chiar aşa, îmi răspunse sfidător: un şofer să mă ducă la Dumnezeu. Lasă-mă dracului! Acum ştiu unde e staţia de taxiuri! Lasă-mă în pace!

– Bine, am să-ţi chem un taxi, i-am spus şi am început să fac semn unui taxi gol care se apropia.

XXXV

Arthur Zodie m-a chemat la el la birou. M-a primit răsturnat în fotoliu; avea bărbia sprijinită pe două perniţe de grăsime şi râdea cu un aer jovial, amical, care mi s-a părut uşor exagerat. Mi se adresă cu aceeaşi falsă voioşie, şi brutală şi cinică, frecventă la activişti, pe care o avusese şi Erasmus când mă dusesem la el:

– Ei, tovarăşe? Merge? Cum te simţi în libertate? Ştii că sunt indivizi care susţin că nu există libertate? Dar tu simţi că eşti mai liber acum? În mod vizibil mai liber! Ai găsit de lucru? Nu? Am să încerc să te angajez aici, iar între timp o să cotizăm ca între prieteni, o să adunăm două sau trei sute de lei pe lună care vor completa salariul soţiei tale. Chiar dacă nu reuşesc să-ţi găsesc un post la noi, te plasez eu în altă parte. Poate că a doua soluţie ar fi chiar preferabilă, fiindcă dacă ai neplăceri şi eşti dat afară, vei avea oricum acest ultim refugiu la mine.

Sună şi îi spuse secretarei cu aceeaşi voluptate a autorităţii cu care îi plăcea să stea răsturnat în scaunul lui de la birou:

– Tovarăşă, am o discuţie cu acest tovarăş, aş vrea să nu fiu deranjat.

Pe urmă, singur cu mine, se întoarse şi mă contemplă cu acelaşi aer pofticios şi plin de plăcere pentru ceea ce avea să urmeze cu care ar fi aşteptat să înfulece un cârnat apetisant:

– Ei, acum hai, povesteşte-mi amintirile tale din Casa Morţilor.

– Nici ei nu sunt mai morţi decât cei de-afară. Sunt vii.

– Haide, lasă! Toţi suntem morţi, dar în grade diferite. Există unii mai puţin morţi decât ceilalţi, dar sunt deja şi ei destul de morţi.

Rostea apăsat cuvintele, serios, scandând silabele; îi făcea aceeaşi plăcere să se audă vorbind şi să-şi joace rolul de director. I-am spus treaba asta, precum şi faptul că găsesc îngrijorătoare satisfacţia evidentă pe care i-o produce poziţia lui de grangure.

– Am nevoie de aşa ceva, spusc cu scriozitate. Sunt obligat să mă iau în serios, dacă nu, ce mi-ar mai rămâne? Şi pe urmă, eu sunt un simplu preot de ţară, nu sunt călugăr în Mănăstirea centrală. Eu oficiez opt ore pe zi, plus slujbele obişnuite – şi cele închinate diavolului – la sindicat şi ceremoniile de sacrificiu de la organizaţia de bază. Este liturghia împătritului Mesia dialectic, a Tetrasoterului în sistem capilar descrescător, şi ale cărui ultime două ipostaze zac împăiate în acest mausoleu de culoarea sângelui închegat – închegat, nu viu! Toţi suntem închegaţi! Se pare că viitorul Boddhisatva este chel şi spân ca un ou.

– Ar trebui să fii mai serios, i-am spus pe un ton de reproş.

– Da ce, eşti nebun? Merg pe o sârmă la o sută de metri deasupra străzii, iar tu mă sfătuieşti să mă uit în jos? Am nevoie de o anumită euforie. De asta mă şi joc de-a directorul şi chiar cu pasiune. Ce vrei să fac? De ce m-aş putea agăţa? Trăim toţi ca nebunul ăla pe scară, care vopsea pereţii la azil, şi căruia un alt nebun – o minte ştiinţifică – vine şi-i zice: „Ţine-te bine de bidinea că eu am puţin nevoie de scară şi o iau". Deci eu vopsesc în continuare peretele dar sunt agăţat de bidinea. Înţelegi, autonomia mea e mică. Siguranţa mea ontologică este foarte redusă. Conform unei tehnici care datează de pe vremea lui Protagoras, nu-l cunoşti pe tovarăşul ăsta, nu-ţi face probleme, – şi care a fost mult perfecţionată de moderni –, încerc să mă ţin de păr ca să nu cad în hău. Este una dintre cele mai ştiinţifice tehnici, dezantropomorfizată, demistificatoare şi, evident, deosebit de eficientă peste tot, e suficient să vezi seninătatea, echilibrul şi armonia generală, fericirea şi speranţa care domnesc în întreg universul. Ai să-mi spui: „Agaţă-te de Evanghelie sau de Coran, sau de *Capitalul* plus *Statul* şi *Revoluţia*."

– Nici vorbă, i-am răspuns, şi am adăugat că, din timpuri memoriale, greşeala noastră a fost să aşteptăm o revelaţie din

afară, afirmarea unui sens care să ne apară ca un fapt exterior, în timp ce sensul nu este un fapt ci un fel de a vedea şi de a acţiona. Nu trebuie să-i imităm pe cei care se ţineau după Isus şi îl mâhneau cerându-i să facă o minune, ca să poată crede. Nu trebuie nici măcar să *credem* pentru că asta ar însemna să renunţăm la judecata noastră. În schimb trebuie să ne rugăm şi să iubim – două cuvinte care desemnează acelaşi lucru, când rugăciunea este adevărată. Cuvântul *iubire* te va trimite cu gândul la acele interpretări panscxualiste pe care le-au făcut criticii pentru a submina religiile, ca şi cum prezenţa unui substrat sexual ar fi ruşinoasă şi ar fi suficientă pentru a degrada orice activitate...

– Pardon, pardon, nu intenţionam să-ţi fac această obiecţie, exclamă el. Pansexualismul este ca şi dialectica idealistă sau materialistă, se adaptează la orice şi nu dovedeşte nimic. Aş putea să-ţi construiesc pe loc o psihanaliză a aritmeticii: 1 este un simbol falic, X şi = sunt copulatorii, 3 este fesier, zero sau opt, nici nu îndrăznesc să-ţi spun, adunarea şi înmulţirea sunt de un erotism dezlănţuit, scăderea este efectul traumatic al complexului de castrare. Nimic mai libidinos decât tabla înmulţirii, ea depăşeşte limitele sexualităţii normale din cauza numerelor relativ mari care apar în ea. Algebra, geometria, trigonometria sunt de un simbolism erotic evident. Dar, asta înseamnă că doi şi cu doi nu fac tot patru? Şi, aplicând acelaşi raţionament, dacă sfinţenia este erotism sublimat, este ea din cauza asta în mai mică măsură sfinţenie? Mie mi se pare stupid să visezi la existenţa unui om fără tensiuni interioare, şi la o societate fără tensiuni interioare. Degeaba desfiinţezi structurile conştiinţei, sau ale subconştientului, sau ale societăţii împărţite în clase: conştiinţa, prin etajele ei inferioare, şi societatea, prin economia şi administraţia ei vor produce imediat altele noi. Pentru că însuşi modul de existenţă al conştiinţei umane individuale, ca şi cel al grupului uman, este configurativ şi tensional. Visul psihanalistului şi deopotrivă cel al socialismului sunt vise de imobilism, de oprire, de calm total. Îţi dai seama ce ar însemna un individ care nu ar mai avea tensiuni interioare? Şi ce ar fi istoria unei omeniri

fraterne, una şi egală? Sunt visuri de moarte. Sunt ţinte care nu trebuie atinse, pe care nu avem voie să le atingem! Am fi pierduţi. Salvarea noastră constă în activitatea, în tensiunea constantă, în rezolvarea tensiunilor prin depăşire şi cunoaşterea altor tensiuni nebănuite, tot aşa precum, în viaţa socială, sarcina noastră este reforma care duce la noi crize şi la noi reforme. Toate crizele sunt făcute pentru a fi depăşite, şi toate rezolvările crizelor trecute îşi generează propriile lor crize, mereu neaşteptate. Toate astea sunt clare. Mai puţin clar e *în ce direcţie generală trebuie acţionat*, în ce direcţie generală trebuie rezolvată criza individului şi a societăţii omeneşti actuale, precum şi crizele care vor veni după aceea.

I-am spus care este direcţia pe care avusesem norocul să o întrevăd. Am stat mult de vorbă despre asta. Într-un târziu, intră secretara să întrebe dacă poate pleca acasă. Apoi se lăsă întunericul şi Arthur aprinse lampa de birou. Aceasta îi lumina doar faţa şi, în spatele lui, portretele lui Marx, Engles, Lenin şi Stalin. După ce i-am spus ce cred eu că avem de făcut, Arthur se sculă şi se plimbă o vreme prin încăpere.

– Asta spunea, într-o notă din jurnalul său din 1914, filosoful meu preferat, începu Arthur. *Sensul vieţii, adică sensul lumii, poate primi numele de Dumnezeu... Dumnezeu ar fi destinul său, ceea ce este acelaşi lucru, lumea, independent de voinţa noastră... Rugăciunea este un mod de a gândi în legătură cu sensul vieţii... Pentru a trăi fericit, trebuie să fii în acord cu lumea. De fapt, chiar asta înseamnă „să fii fericit"*... Iar cel de-al doilea filosof favorit al meu îl-numeşte pe Dumnezeu Tu absolut, acel *Tu etern al fiecărui om*. Căci criteriul realităţii lumii este capacitatea de a fi impermeabilă în faţa voinţei noastre, şi doar cel care a încercat să fie stăpân al istoriei, aşa cum am făcut noi, bieţi idioţi, care gemem acum sub ironica sa pedeaspă, doar acela va putea înţelege toate astea. După cum şi cel care s-a crezut stăpân al naturii, şi care se vede brusc ameninţat de caracterul imprevizibil al naturii sociale şi al naturii omeneşti pur şi simplu – în calitate de ironic şi periculos chip al lui Dumnezeu –, şi acela descoperindu-l pe Tu etern, a aflat destule lucruri. Dar trebuie depăşit paradoxul pe care îl presupune eu şi Tu, trebuie să înţelegem

că ele nu sunt disociabile şi că până şi eul este Celălalt, dar invers nu este adevărat. Dumnezeu este în noi, însă noi nu suntem în Dumnezeu decât în măsura în care nu mai suntem noi înşine, şi am abandonat iluzia eului.

Se plimba de colo-colo, agitat, dând din braţele lui prea scurte, mic, gras şi ridicol pentru cel care nu ar fi ştiut cine este. Dar el fusese un erou în timpul clandestinităţii, nu se lăsase corupt de putere, rămăsese viu, iar acum avea să înceapă cea mai mare aventură a vieţii sale, o aventură în care puţini oameni îndrăzneau să se avânte. Se aşeză în faţa mea şi îmi spuse cu ardoare, fericit, brutal dar afectuos:

– Deci acestui Dumnezeu i-au consacrat atenienii templul... dar tu nu ştii, eşti prea incult...

– Ba da, am învăţat asta la şcoală, îmi amintesc chiar inscripţia de pe frontonul templului, dar nu în greacă: *Deo incognito.*

– *Ignoto*, repetentule, *ignoto*! Da, absolut necunoscut şi mereu evident. Mai vobeşte-mi despre el, mai spune-mi.

– Ştii şi tu ce ştiu şi eu. Nu am nimic de adăugat. Acţionează singur. N-am să-ţi mai vorbesc niciodată despre el. Nu este un subiect de conversaţie ci unul care impune o hotărâre, un ţel pentru acţiune şi sensul unei vieţi sau, mai degrabă, sensul unui număr cât mai mare de vieţi.

– Înţeleg, îmi spuse. Dar, cel puţin, când sufletul meu va fi prea plin, mă vei lăsa să îţi vorbesc prin aluzii, în enigme, în... *bobote*?

– Da, numai în *bobote*, aşa da.

Îşi lovi palmele plinuţe cu degetele groase, respiră zgomotos, apoi se ridică din nou în picioare şi începu să se plimbe prin încăpere repetând:

– Da, asta e, da, chiar aşa. Mulţumescu-ţi ţie, Doamne.

Se opri brusc în faţa mea şi începu să râdă:

– Deci aşa, tu? Tocmai tu? Tu care... dar nu, e bine aşa, aşa trebuia să fie...

– Nu eu, am spus. Tu însuţi. Mai ales de acum înainte.

– Păi sigur, bineînţeles, izbucni el cu ochii strălucitori în spatele ochelarilor. Dar şi ceilalţi, nu-i aşa? Cât mai mulţi cu putinţă! Toţi!

Nu i-am răspuns, m-am mulțumit să zâmbesc și să fac „da" din cap. Spuse în continuare.

– Doar noi credem în democrație! Îi iubim pe toți oamenii în general și pe fiecare în parte, fără să omitem vreodată unul din acești doi poli. Constat, tovarășe, că pușcăria a avut asupra ta un efect educativ, te-a maturizat din punct de vedere ideologic, te-a făcut capabil să-ți consacri toată energia, toată existența colectivului. Exemplul tău a avut același efect educativ asupra mea și vom împărtăși această fermitate ideologică cât mai multor tovarăși.

Am început să rădem amândoi, cu aceeași plăcere pe care o are probabil un dansator ce se mișcă prin aer plin de grație și ușurință: începuserăm deja să vorbim în *bobote*. Câți oameni învățaseră oare, până în clipa de față, să vorbească în felul ăsta, să vadă și să acționeze cum trebuie? Zeci? Sute? Mii? Nu cred că-mi va fi dat, nici mie, nici altcuiva să știe. Nu ceea ce fac ceilalți contează, ci ceea ce faci tu.

XXXVI

Cu Prospero Dobre am stat de vorbă la el acasă. Avea o cameră în care se aflau un birou, un pat, pereţi acoperiţi de sus până jos de rafturi cu cărţi şi o baie alături. Restul apartamentului era locuit de familia unui contabil şi de cea a unui subofiţer de la Securitate. Prospero era neras, iar ochii îi erau înceţoşaţi de prea mult fumat; nu-l mai văzusem decât rareori din ziua aceea în care împreună ocupasem într-un fel sau altul primăria din N. în 1945, dar ştiam cu cine am de-aface şi am rămas prieteni. A pus de o cafea pentru amândoi într-un ibric de alamă, o cafea turcească pregătită însă pe un reşou electric.

A vrut să ştie tot ce aveam să-i spun dar când am început să vorbesc despre lume a protestat:

– Lumea este reprezentarea ta, e o imagine mentală! îmi spuse el ironic. Îţi faci o imagine cioplită, prietene, nu în piatră sau în lemn ci dintr-un material numit conştiinţă.

L-am întrebat dacă, fiind pe front, culcat la pământ şi cu faţa lipită de ţărână, auzind barajul de explozii ce se apropia necruţător, ar mai fi considerat toate astea drept o simplă reprezentare mentală. Ar putea să-şi pună aceeaşi întrebare dacă i s-ar fi întâmplat să fie bătut crunt de securişti. Suferinţa, frustrarea voinţei şi dorinţelor noastre sunt dovezi că lumea este reală.

– În orice caz, această lume e impersonală şi, probabil, inconştientă, cel puţin cu asta ai să fii de acord? îmi zise.

– E posibil. Nu ştiu. Oricum, ea are nişte centri de conştiinţă chiar dacă aceasta e limitată, în noi comenzi. În rest, nu are rost să vorbim. Dar în măsura în care cu sunt parte din univers, iar universul este în mine, el este personal şi conştient. Poţi afirma că nu există grade superioare de conştiinţă, când şi printre noi, oamenii, există atâtea exemple?

– Dar toate astea nu-ţi dau dreptul să te crezi într-o relaţie personală cu universul! exclamă Prospero. Cum să-l iubeşti? Cum să i te adresezi? Singura deosebire între tine şi sălbatec este că totemul tău este universal: în loc să te adresezi *unei* bucăţi de lemn, tu te adresezi tuturor bucăţilor de lemn, tuturor obiectelor, tuturor fiinţelor din lume. Totemul tău este mulţimea tuturor mulţilor.

I-am spus că doar cea mai imperfectă rugăciune este invocaţie şi se foloseşte de cuvinte; e o moştenire ancestrală, mai bine decât nimic, dar departe de a fi instrumentul cel mai perfect. Am adăugat că rugăciunea poate fi mută: ea se poate exprima prin felul nostru de a fi în lume, printr-o dispoziţie a atitudinii noastre interioare şi exterioare, ea poate fi un efort constant de a lua cunoştinţă în cel mai înalt grad de această lume şi de a-i alătura acestei cunoaşteri o iubire trează şi mereu nouă.

– Bineînţeles că lumea este un concept, şi încă un concept dinamic, un concept-limită, am spus în încheiere. Dar şi marea este un concept, ea nu reprezintă decât mulţimea moleculelor de apă şi chiar mai puţin, mulţimea particulelor de energie etc. Dar priveşte marea, înoată în mare şi vei vedea că ea este mai mult decât un concept şi că moleculele de apă alăturate fac o mare, tot aşa cum obiectele şi fiinţele ce compun universul reprezintă universul. De altfel, chiar dacă universul nu ar exista – şi nu pot înţelege această afirmaţie –, chiar dacă am refuza să unificăm prin gândire, să recunoaştem deci unitatea obiectelor şi fiinţelor care ne înconjoară cât vezi cu ochii, iubirea mea pentru ele ar fi de-ajuns ca să le adune într-un univers, unitatea lor s-ar evidenţia prin capacitatea mea de a le iubi fără să fac vreo deosebire fundamentală între ele. Dacă aş iubi un om sau pe fratele meu mai mult decât iubesc o piatră sau un animal, înseamnă că aş da dovadă de slăbiciune sau de sălbăticie; dacă aş iubi puţin, sau defel, ar fi o crimă care ar atrage după ea pedeapsa, ca orice crimă; dar iubesc cu o inimă la fel de arzătoare şi umilă şi biruitoare oamenii, animalele, plantele, mineralele, radiaţiile, adorând divinitatea fiecăruia şi a tuturor – dacă aş face altfel ar însemna că-mi limitez prosteşte şi în mod

criminal iubirea, care nu ar mai avea nici o valoare – mi-ai mai refuza oare dreptul să numesc Univers şi Dumnezeu această imensă mulţime, tot aşa cum îmi refuzi dreptul să numesc „mare" mulţimea picăturilor de apă, şi „pădure" mulţimea copacilor şi „munte" mulţimea fărâmelor de stâncă, iar mulţimea stropilor de proteină să îi numesc „dragul meu Prospero"?

– Şi atunci maşinile şi obiectele de artă? Vreau să spun creaţiile omului? mă întrebă el privindu-mă fix.

I-am răspuns că acestea sunt creaţii ale lui Dumnezeu, iar noi suntem mijlocitorii; că le secretăm tot aşa cum madreporii secretă coralul. „Ştiu şi eu, am adăugat, întrerupându-i protestul, că procesul este diferit, şi că animalele nu produc în mod conştient şi raţional – dar nici voi nu fabricaţi rocă coraligenă, ne-ar putea obiecta madreporii, dacă ar fi şi ei capabili de orgoliu. Da, este adevărat, avem motive să fim mândri şi mulţumiţi de producţiile noastre, dar nu trebuie din această cauză să ne limităm perspectiva şi să uităm ce se află în spatele nostru şi în noi, şi produce prin noi: Dumnezeu.

– Esenţialul este că nu ne *înstreingerăm* de lume, cum ar spune englezii, să nu ne considerăm despărţiţi, independenţi, duşmani, pentru ca apoi să ne plângem de singurătatea noastră, de izolarea noastră totală într-un univers care ni se pare absurd pentru că l-am părăsit, tot aşa cum ni s-ar părea de neînţeles o piesă din *Comedia dell' Arte* în care am fi renunţat un moment să jucăm, îndepărtându-ne de ea: intriga a avansat, iar când ne întoarcem ne simţim străini, pierduţi. Piesa nu trebuie abandonată, ea trebuie jucată. Şi nu există la drept vorbind două moduri de a ne integra cu adevărat în ea; nu există decât iubirea sacră, adoraţia, respectul, evlavia, solidaritatea cu toate fiinţele, simpatia pentru toate fiinţele, simpatia, nu – *empatia*. Prin instict, prin emoţie, prin inteligenţă şi prin ceea ce se află deasupra tuturor acestora, pentru cel care are puterea, sau, mai degrabă, harul de la Dumnezeu ca să reuşească acest lucru.

Vorbeşti la pereţi, îmi spuse Prospero Dobre. Eu sunt un mutilat. Eu sunt un savant, un intelectual european, un spirit modern. Vreau să spun, un animal nevrozat dublat de un intelect, sau un intelect grefat pe un animal nevrozat. Un animal

feroce care trăieşte în bande sau în haite pentru a domina şi a poseda, şi un intelect critic care proiectează şi verifică ipoteze pentru a-i asigura mai multă putere şi mai multe plăceri animalului, graţie cunoaşterii lumii şi puterii tehnice derivate din această putere. Şi am curajul să mă privesc în faţă fără iluzii, tot aşa cum am curajul să privesc în faţă această lume pustie pe care tu o antropomorfizezi în mod ilicit pentru a exercita asupra ei sau, mai bine zis, asupra imaginii sale, un impuls infantil transpus în mod neadecvat la vârsta ta adultă.

Şi, într-adevăr, mă privi cu tristeţe în faţă, plin de o trufie întunecată. Am simţit cum se înalţă zidul dintre noi şi am lovit în el:

– Ce găseşti tu antropomorf în această lume, aşa cum o văd eu? Îi adaug eu sau îi iau ceva? Îi adaug iubirea mea: îmi interzici?

Se poticni în sinea lui căci tăcu o secundă. Apoi zise:

– Nu accept relaţia ta cu lumea, mi se pare iraţională: de ce să o iubeşti?

– O iubesc pentru că asta mă face fericit, şi pentru că lumea a pus în mine şi întreţine cu mine această iubire a sa: în mine, Dumnezeu se iubeşte pe sine, chiar din clipa în care eu iubesc totul, fără nici o excepţie şi fără limite.

– Cerc vicios, raţionament greşit! exclamă Prospero.

– Nu e nici un raţionament, ci numai voinţă şi iubire; el se bazează pe paradoxuri; şi dacă logica mă restrânge, împiedicându-mă să-mi răspândesc iubirea, renunţ la ea. E vorba de un act vital absolut liber, gratuit şi chiar arbitrar.

– Dar de ce să alegi iubirea? De ce nu ura? De ce nu nepăsarea?

– Pentru că ura ne reduce la ceea ce suntem, ne împuţinează, ne azvârle în cea mai neagră şi cea mai cruntă suferinţă, iar nepăsarea ne descoperă marile greţuri şi îngrozitoarele nelinişti pe care le produce plictisul. În timp ce iubirea îşi poartă răsplata în sine. Deci, vezi că opţiunea pe care ţi-o propun este arbitrară, dar nu complet nesocotită. Ba e chiar interesată şi calculată.

Prospero dădu din umeri semeţ, cu un aer iritat şi îndărătnic:

– Ce-mi spui tu nu mă interesează. Eu vreau să înţeleg cum funcţionează lumea. Atât.

– Şi cu suferinţa ta, cum rămâne? Pe ea nu poţi să o înţelegi.

– Am să sufăr orbeşte, ca un animal. Ţi-am spus că sunt un animal împerecheat cu o inteligenţă. Nimic altceva!

– Dar aşa eşti neîmplinit, dragul meu Prospero.

– Ştiu prea bine. Neîmplinit dar eficace! Îţi par sărac, trist?

Am tăcut. Mă înfruntă:

– Să ştii că mă simt incoruptibil, integru, pur, pentru că intelectul meu funcţionează cu maximum de eficacitate şi de puritate, fără nici un fel de mit, sau de emoţie care să îl stânjenească.

– Da, dar durerea? Dar suferinţa? Dar absurditatea? Dar tristeţea dorinţelor neîmplinite şi cea a dorinţelor împlinite? Dar moartea?

– Le accept aşa cum sunt! Adică le sfidez!

– Dar ştii că în tine suferă lumea şi tot ea merge spre o ţintă pe care tu nu o cunoşti – şi asta odată cu sufletul tău – şi mai ştii că nu există nici sfidare nici revoltă cu adevărat biruitoare?

– Bineînţeles că ştiu, doar sunt un istoric al revoluţiilor! Da, ştiu. Dar refuz să mă prosternez! Refeuz să iubesc!

– Dar ai putea?

– Cred că nici nu aş putea: de ce să mă forţez?

– Ai încercat?

– Nu, şi nu voi încerca niciodată!

Sărmanul Prospero, înţepenit în armura lui care nu era decât crusta unei răni generalizate. Ce îl rănise, oare, până într-atât? Ce făcuse pentru a merita o asemenea lovitură? Dumnezeu îl lovise dându-i încăpăţânarea şi trufia; apoi îl lovise *pentru* încăpăţânarea şi *pentru* trufia lui; fiindcă noi nu suntem vinovaţi de crimele pe care le comitem, dar, în acelaşi timp – şi doar acest punct de vedere e important pentru noi – suntem pedepsiţi dinainte pentru păcatele noastre, suntem vinovaţi pentru fiecare suferinţă pe care o îndurăm. Trebuia să-l ajut pe Prospero sfărâmându-i armura. I-am aplicat prima lovitură în călcâiul lui Ahile, în punctul slab:

– Dar pe mine, mă iubeşti?

Râse, surprins:

– Bineînţeles!

Apoi se corectă: simţise o ameninţare pentru trufia lui:

– Ah! doar aşa, la suprafaţă! Nu cine ştie ce!

– Dar m-ai trăda? M-ai da pe mâna partidului şi Securităţii ca să-ţi salvezi viaţa, ca să-ţi asiguri buna funcţionare a intelectului tău de om de ştiinţă?

Se uită la mine dintr-o parte, cu un zâmbet strâmb:

– Credeam că eşti un fel de sfânt, şi uite că acum faci pe demonul, mă duci în ispita îndoielii? Uite, mărturisesc, dacă ţii aşa mult, mărturisesc: mai am încă, deocamdată, o demnitate şi o morală tradiţionale. Nu sunt consecvent. Nu sunt deplin consecvent. Tu eşti?

– Bineînţeles, şi ai putea să fii şi tu.

Simţi cum pierde teren şi exclamă:

– Stai! Stai! Da, te-aş trăda, da, te-aş denunţa la securişti. Ca să-mi asigur buna funcţionare a intelectului, aş face-o.

– Dar nu ar fi bine, nu-i aşa, ca să mă faci să sufăr?

Îmi aruncă o privire neprietenoasă.

– Nu credeam că poţi fi atât de ticălos... Nu, nu ar fi rău! Mi-ar fi folositor, deci ar fi bine! Nu te distra aşa, habotnicule! Ai vrea să mă duci la biserică? Mai bine mi-aş da două perechi de palme! Vrei să îngenunchez în faţa ta? Ce-mi oferi tu e o religie de război, aşa cum din 1914 există economii de război: strictul necesar, regruparea pe ultimele poziţii, poziţia centrală pe care omul nu o poate părăsi fără să se prăbuşească în neant...

– Singura poziţie *care nu poate fi pierdută*, l-am întrerupt, dar el continuă:

– E cea mai săracă, cea mai vană dintre teologii, taci, ştiu, în felul ăsta e şi mai inatacabilă *eine feste Burg ist dein Gott*, dragul meu, dar lasă-mă să mai trăiesc *in no man's lan*, pe povârnişul fortăreţei tale: eu sunt un temerar, bătrâne, şi un aventuros, micile încăierări de avangardă cu neantul mă distrează, pentru că noi, istoricii, asta facem, ca şi artiştii şi scriitorii. Pe când matematicienii, nu ştii exact de ce parte sunt, toate disciplinele pozitive sunt lucrări de mână care

sapă galerii, pe sub avanposturi şi liniile de apărare şi care pot servi la fel de bine cauza noastră sau a duşmanului. Bineînţeles că noi, cei din primele linii, vom fi respinşi şi vom avea pierderi mari, mulţi dintre noi nu vor mai găsi drumul înapoi către fortăreaţă, iar tu, acum ai deschis o poartă în locul unde, până azi, nu era decât perete! Ţine-o deschisă pentru mine când n-am să mai rezist, am să viu să mă refugiez acolo!

Ştiam că, spunând asta, era mai serios decât lăsa să se vadă. De altfel, râsul lui se stinse brusc, îi venise o idee; se uita la mine cu toată trufia lui şi tot spiritul critic redeşteptate:

– Dar stai, stai! Închizi ochii şi te cufunzi în tine, adori o imagine mentală numai a ta şi care nu poate fi niciodată la fel pentru un altul – asta-i masturbare!

Acum am început eu să râd şi l-am întrebat dacă are impresia că asta fac eu acum, în clipa asta, când mă rog lui Dumnezeu pentru el şi în el, când îl iubesc şi acţionez pentru el şi asupra lui.

– Sau ţi se pare cumva că te ... din punct de vedere psihologic sau spiritual? Nu e un fenomen sexual, cretinule, am continuat eu cu tandreţe, e un fenomen de comunicare şi de solidaritate umană, fac cu tine, e adevărat, ceva la fel de esenţial uman ca şi actul sexual: efortul colectiv, întrajutorarea. *Te ajut în efortul de a exista.*

Tăcu o vreme, gândindu-se, cu sprâncenele încruntate şi înfăţişarea sumbră pe care o avea atât de des. Apoi se destinse şi îmi zâmbi: – Bine, când voi ajunge în situaţia aia, o să ştiu ce am de făcut. Ai să-mi spui că situaţia asta este peste tot, în fiecare clipă. Ştiu că e aşa, dar ai puţină răbdare cu mine, trebuie să mai reflectez, ca să mă pregătesc... Ai încredere în mine, Căci eu, în ceea ce mă priveşte, te cred.

XXXVII

Am împărtăşit şi altora din lucrurile pe care le aflasem, şi eram fericit. Dar am amânat multă vreme până m-am hotărât să am o discuţie cu Leopold. Îmi aminteam perfect fiecare cuvânt pe care îl rostise cu ocazia excluderii mele din partid, şi imediat după aceea. Dar tocmai asta m-a decis – şi am greşit. Îmi spuneam că nu pot să mă îndepărtez de el pentru ce îmi făcuse, trebuia să-l iubesc şi să-mi fie milă de el şi iarăşi să-l iubesc, trebuia să reuşesc acest lucru şi am reuşit fără greutate. M-am dus deci să-l văd şi mi-a spus:

– Tocmai voiam să te caut, te-ai întors de-acolo de luni de zile şi nu ne-am întâlnit niciodată, mă întrebam dacă ai ceva cu mine.

Deci aşa, circuitul destinului care ne lega avea două intrări, una dinspre mine, alta dinspre el: chiar dacă m-aş fi hotărât să nu îl caut, ar fi venit el la mine, m-ar fi pus în situaţia de a refuza un om care mă făcea să înţeleg că are nevoie de mine, şi aş fi putut să-l resping? (Sau, mai degrabă, să mă retrag?) Nu aş fi putut – din slăbiciune. Căci însăşi coincidenţa ar fi trebuit să-mi trezească bănuiala: era un circuit, dar, aşa cum aveam să aflu, era şi o încercare la care eram supus: mă voi lăsa purtat de inerţie, sau voi avea puterea să mă smulg din clişee, să fiu prudent, să ştiu să mă desprind? Am fost slab, iar pedeapsa, nedespărţită de actul pe care îl compensează, mă lovi cu tot automatismul răului (şi binelui, pentru cine ştie să vadă lucrurile): M-am dus deci la vechiul meu prieten Leopold, dar el îmi propuse să facem un tur, alături, prin Cişmigiu. M-a luat de braţ şi am pornit; ne-am aşezat pe o bancă, sub copacii uriaşi. Vorbeam încet, în timp ce jetul de apă din mijlocul bazinului cel mare îşi îndoia lancea albă şi o slobozea cu toată greutatea înapoi, făcând un zgomot puternic şi continuu.

Leopold era agitat, neliniştit, abătut.

– Simţeam nevoia să stau de vorbă cu tine, îmi spuse. Ai trecut printr-o experienţă hotărâtoare. Oameni ca tine trebuie să găsească un adevăr, adevărul. Fiindcă acum tu îţi dai seama de haosul în care trăim? Pe timpul lui Stalin, cel puţin, ştiam cum stăm. Dar acum, ce a fost alb e negru, nu mai ştii ce să gândeşti, ce să crezi. Şi dacă lucrurile se vor schimba iarăşi, mâine sau poimâine? Ce părere ai despre revizionism? încheie el brusc, pe un ton grăbit dar indiferent: exact tonul care trebuie ca să nu-şi pună interlocutorul în gardă, exact viteza necesară pentru a obţine de la el un răspuns automat, pe care nu ar avea timp să-l cenzureze.

– Nu cred nimic, nu am nici o părere

Era adevărat, de altfel. Felul lui de a mă chestiona prin surprindere ar fi trebuit să mă pună în gardă, dar am dat mai multă greutate lucrurilor pe care le spusese despre adevăr – eroare, căci vocea şi fiinţa interlocutorului contează, şi nicidecum ce spune. S-a uitat scurt la mine şi şi-a dat probabil seama că nu mint. I-am spus că nu pe plan social, istoric, colectiv vom găsi fundamentul de neclintit al existenţei noastre: construirea de sine poate face parte din construcţia socialismului, dar fără nici o legătură între ele; pentru că prima este o problemă strict privată şi individuală; trebuie să depăşim ruptura dintre eu şi lume, veche de două mii de ani, şi ruptura dintre eu şi Dumnezeu, veche de o sută de mii de ani, probabil.

– Crezi în Dumnezeu? mă întrebă el brusc, întrerupându-mă.

– Nu cred nici un lucru pe care un savant nu l-ar putea crede, nu e o problemă de credinţă, nu e o problemă intelectuală, este un mod de a simţi şi de a acţiona. Am continuat, dar l-am simţit din ce în ce mai nemulţumit şi nerăbdător. Clipea des, nu avea stare.

– Deci tu eşti panteist, îmi spuse el într-un târziu. Cum, eu însumi sunt Dumnezeu? mă întrebă pe un ton neîncrezător şi bănuitor. Am simţit, odată cu un început de nelinişte, că vocea mea avea ceva fals, că suna în gol: ce greşeală eram pe cale să comit? Ce *nu* trebuia să fac? I-am spus că „eu însumi"

era numele uitării de Dumnezeu, numele lipsei de iubire, numele voinţei blocate şi a lipsei de imaginaţie.

– Deci eul este o stare inferioară? întrebă Leopold. I-am spus că este superior lipsei de luciditate şi inferior depăşirii lucide a propriei noastre personalităţi. Credeam că pentru noi, oamenii, a căror raţiune de a fi este fericirea, iubirea şi sfinţenia, eul reprezintă o stare intermediară.

– Dar totul este deasupra unor lucruri şi dedesubtul altora, am zis. De ce te-ar interesa ierarhia universului? Problema este să ştii încotro mergi tu.

– Eu rămân pe loc, spuse el cu un râs nesigur.

– Ştii bine că nu poţi să stai pe loc, nu există decât ascensiuni sau căderi foarte lente şi ascunse ce par nemişcare.

– Dar ce trebuie făcut? întrebă el cu o anumită iritare. Ce trebuie făcut? Spune-mi concret! Care e programul tău de acţiune?

I-am spus că cel care iubeşte aşa cum se cuvine ştie la fiecare pas ce trebuie făcut; că iubirea sfântă ne fasonează comportamentul din interior, ca o flacără într-o formă de ceară pe care o topeşte şi căreia îi dă o formă nouă.

– E vag! E abstract! Nebulos! Spune-mi „fă asta", „nu fă aia"!

– Tu vrei ca poruncile să-ţi vină din afară? Eşti ca şi cei care aşteaptă ca Dumnezeu şi răspunsul să le vină din exterior?Vrei să fac ca şi partidul, să-ţi indic linia tactică de fiecare zi prin articolul de fond din ziarul Comitetului central? Nu pot să-ţi dictez asemenea directive. Cel mult, pot să-ţi spun atât: nu cauza nimănui suferinţe. Nu te lăsa pradă inerţiei. Fă ce îţi porunceşte iubirea să faci. Nu te minţi singur în legătură cu ce e iubire în tine şi ce nu.

– E vag, e vag, bodogăni el nemulţumit. Şi tu ce vei face? Cum vezi organizarea acestei acţiuni?

Eram din ce în ce mai neliniştit; mă întrebam cu ce am greşit; o tristeţe neaşteptată mă cuprinsese.

– Nu o văd nicicum. Orice organizare ne aruncă în angrenajul determinismelor, într-o dialectică exterioară individualităţii fiecăruia dintre noi. Ce, vrei *încă* un partid? *Încă* o biserică?

Tăcea, şi încet, încet, îi apăru pe chip un zâmbet neplăcut:

– Şi tu crezi că suntem în stare de un asemenea efort?

– Bineînţeles! Şi, oricum, merită să încercăm.

– Şi dacă nu reuşim?

– Cel puţin am mai urcat o treaptă.

– Dar tu, tu ai urcat mai multe, nu-i aşa? Tu ai încercat şi ai reuşit, nu?

– Poţi reuşi tu, asta este esenţial, am răspuns, dar tristeţea şi amărăciunea mă copleşeau tot mai mult: putea, într-adevăr, dar nu va încerca niciodată.

Îmi aruncă o privire indiscretă şi zâmbitoare:

– Mă crezi la fel de bun ca tine?

În sfârşit, înţelegeam ce se petrece şi mi-era ruşine; m-am uitat în jos şi am răspuns:

– Eu am produs mai multă suferinţă decât tine, până acum.

– Dar în viitor? făcu el izbucnind în râs.

I-am spus că bilanţul poate fi făcut numai la moarte; până în ultima clipă este destul timp pentru sanctificare, sau pentru prăbuşirea în iadul în care trăim.

– Te crezi un sfânt? mă întrebă el râzând.

– Sper să ajung, cu voia lui Dumnezeu.

Leopold se întunecă uşor la faţă şi zise:

– Nu crezi că eşti mai degrabă orgolios? Nu crezi că adevărata umilinţă ar însemna să accepţi linia partidului?

– Asta ar fi lipsă de demnitate, nu umilinţă. De ce să-mi ofer personalitatea? Doar pentru a o înlocui cu personalitatea şefului partidului? Să înlocuiesc un eu cu un alt eu? În locul eului meu eu pun iubire.

– Şi pe mine, mă iubeşti? întrebă Leopold.

– Da.

– De ce îmi eviţi privirea?

Am făcut eforturi să mă uit în ochii lui. Deci nu fusese decât curios. Voise doar să mă spioneze. În ilegalitate se purtase ca un erou doar pentru a-şi sfida frica; asta îl îmbolnăvise, îl zdrobise interior. Nu îl interesa să ştie, nici să găsească drumul pentru el – adică pentru toţi –, voia doar să mă ghicească şi să folosească teama pe care mi-o putea in-

spira sau pe care le-o putea inspira altora cu ceea ce aflase de la mine; nu voise decât să mă atragă în cercurile secrete ale spaimelor lui şi ale jocurilor lui cu spaima. Ar fi trebuit să înţeleg toate astea şi să tac.

– Eşti orgolios, îmi spuse el cu un zâmbet forţat.

Nici măcar nu ar fi trebuit să mă uit în ochii lui când mă provocase: citisc milă, iubire şi iertare în privirea mea, şi era ca şi cum aş fi călcat un şarpe pe coadă: orgoliul s-a trezit în el, el care nu suportă nici mila, nici iertarea şi respinge iubirea.

– Eşti orgolios şi ţi-ai creat o lume a ta în care îţi place să crezi că reprezinţi ceva, când de fapt eşti departe. Te joci de-a profetul şi de-a sfântul. Dar eu, eu sunt prietenul tău, eu te iubesc sincer, fără indulgenţă, fără ipocrizie şi fără iluzii, eu te iubesc în mod critic. De aceea sunt, probabil, singurul care îţi vorbeşte deschis şi îţi spune adevărul. Nu eşti de aceeaşi părere?

– Ba da, e adevărat, e de datoria ta, am şoptit.

– Vezi? Nu-ţi place. Nu suporţi adevărul. Eşti ironic. Deformezi ce voisem eu să spun. În realitate, nu eşti sincer. Te ascunzi de tine. Recunoaşte: nu ai încredere în mine.

– Până acum nu a fost vorba de aşa ceva, am spus cât am putut de blând. Vru să adauge ceva, apoi se răzgândi şi murmură: Să nu mai vorbim despre asta. Am simţit că te blochezi când te-am întrebat despre acţiunea concretă si despre organizare. În sfârşit, dacă nu ai încredere...

A tăcut. Aştepta. Dar eu nu spuneam nimic.

– În fine, dacă nu vrei să-mi vorbeşti ca unui prieten, să vorbim despre altceva, spuse Leopold.

Ştiam că eu sunt cel vinovat. Dacă vreodată cineva mă va denunţa la partid sau la Securitate, ceea ce era acelaşi lucru, acela va fi Leopold. Trebuia să mă grăbesc: probabil că nu mai aveam mult timp. Şi trebuia să mă rog pentru el.

XXXVIII

Trecusem deci prin etapa descoperirii făcute în carceră; apoi etapa în care am putut să comunic cu alţii. Şi apoi, ultima, cea care m-a dus în punctul în care mă aflu acum: etapă fericită sau nefericită, în funcţie de felul în care o voi putea depăşi, cu voia lui Dumnezeu. În această ultimă perioadă care e pe sfârşite, mizeria, hrana proastă, şi niciodată de-ajuns, camera mea îngheţată iarna, nu mi-au umbrit niciodată bucuria. Lucram cele opt ore pe zi, mergeam la şedinţele de sindicat, la meetinguri, la manifestaţii. În aceeaşi vreme, Mitu Busuioc şi Mihai Pop au ieşit şi ei din închisoare şi au venit să mă vadă, apoi au plecat fiecare în drumul lui ca să ducă mai departe descoperirea noastră. Îmi făcusem în felul ăsta o sumedenie de prieteni pe care nu-i întâlneam decât rare ori, odată pe an, sau chiar la doi ani, timp de o oră sau două seara; dar ştiam că existăm unii pentru alţii, că nu uităm, că ne iubim şi că iubim deopotrivă tot ce ne înconjoară.

După întrevederea mea cu Leopold, a trebuit să mă gândesc la siguranţa Sabinei. Ne-am despărţit în aparenţă, chiar am divorţat şi ea se duse să locuiască în provincie, la C... unde mă duceam s-o văd din când în când. Trebuia să fim foarte atenţi ca nimeni să nu bage de seamă că ne iubim, dar se pare că vizitele mele – ajungeam cu trenul de seară şi plecam dimineaţa – fuseseră supravegheate şi denunţate, altfel nu le-ar fi venit securiştilor ideea să facă presiuni asupra mea arestând-o pe Sabina şi pe copil.

Dar până acum, am trăit fericit. Eram cufundat în gloata umilă şi nesfârşită a sufletelor nepreţuite. Nu fugeam de oameni, şi nici de fiecare om luat în parte. Pluteam ca un înotător, sau mai curând ca o picătură de apă, pe oceanul fiinţelor vii şi poate mişcările materiei, mă învârteam pe

curbele eclipticelor; pierdut în fundul unei galaxii, la rândul ei pierdută în fundul spaţiului, străpuns de radiaţii cunoscute şi necunoscute; pierdut, ascuns, ignorat, scufundat; şi totuşi mereu în centrul a toate, căci centrul lumii este în inima tuturor celor care descoperă în ei inima lui Dumnezeu. Universul este dens, plin, intim, iar eu sunt în centrul lui, în iubirea lui Dumnezeu. Pe scara iubirii lui Dumnezeu, care duce chiar până dincolo de extaz. Eu sunt pradă pericolului care vine de la Dumnezeu. Căci infernul: deznădejdea, lâncezeala, blocarea, prăbuşirea mă însoţeau şi mă însoţesc pas cu pas. Eram în inima suferinţei lui Dumnezeu, în inima durerii; în jurul meu, divinele mecanisme ale răului funcţionează lovind într-un sens şi în celălalt ca pistoanele unei maşini: cruzimea, răzbunarea, lăcomia, pizma, prostia, urâtul, îndoiala, egoismul, nestatornicia. Şi, contopindu-se în ele, blândeţea, nevinovăţia, prietenia, încrederea, solidaritatea, fidelitatea, dragostea maternă, dragostea îndrăgostiţilor, binefăcătoarea muncă, seninătatea, rugăciunea, sfinţenia. Mă contopisem şi cu oraşul şi cu populaţia oraşului: oamenii, clădirile, maşinile, artificiile civilizaţiei, toate părţi din Dumnezeu ca şi trandafirii, cutremurele, bancurile de peşte, pleava, lava fierbinte, operele de artă, copiii, totul; nimic nu există în afara lui Dumnezeu. Încercam să iubesc în aşa fel încât iubirea să se reverse din mine şi să se împrăştie cât mai departe. Încercam să rămân în emisfera însorită a lui Dumnezeu, să mă ţin cât mai departe de chipul lui înfricoşător; nu suntem făcuţi să adăstăm în rău, tot aşa cum nu putem trăi în mijlocul gazelor metalice care alcătuiesc incandescenţa astrelor. Orice contact cu răul este strâns legat de propria pedeapsă, iar Dumnezeu suferă; dar noi suntem chemaţi să-i potolim durerea, să-i însutim bucuria, să-i înmiim extazul. În mulţime, la mitinguri, pe stadion, ieşind de la cinema, îmi făceam prieteni, cel mai adesea, prieteni de-o clipă: două cuvinte schimbate ca între fraţi, un zâmbet, chiar o tăcere comună sau o privire, ne apropiau. Prin legături mai adânci, noua descoperire se răspândea încet, dar sigur, de la un individ la altul, înaintând în această prăpastie densă şi taînică, alcătuită exclusiv din evenimente personale.

11

În acest punct al notelor lui Sebastian căzusem, răpus de oboseală. Nu putusem să merg mai departe deşi, din teancul, de hârtii, nu mai aveam de transcris decât câteva pagini. M-am trezit a doua zi cu capul greu şi am plecat la birou taciturn şi morocănos. Secretara mi-a adus corespondenţa şi mi-a spus:

– Ştiţi că tovarăşul Niţeluş s-a internat la sanatoriul Comitetului Central azi noapte? A chemat Salvarea. Tovarăşa Zita a telefonat la partid să anunţe că e grav bolnav.

L-am sunat pe Arthur Zodie ca să verific dacă e adevărat. Mi-a răspuns printr-un hohot de râs.

– Nu e frumos să râzi de nenorocirea altuia, am spus, râzând şi eu, pentru că îl uram pe Niţeluş şi tare mi-ar fi plăcut să-l văd crăpând.

– Ce nenorocire? întrebă Zodie.

– Păi, boala asta...

– Ce boală? insistă el râzând şi mai tare.

– Asta, pentru care s-a internat, ce ştiu eu...

– Boala lui nu e de competenţa medicilor, nu ei pot să-l vindece. E adevărat că internarea poate să contribuie să-i îmbunătăţească întrucâtva situaţia... sanitară.

Şi închise, râzând.

La prânz, când m-am întors acasă, am aflat de la Izolda că Erasmus Ionescu se internase la sanatoriul Comitetului Central.

– Confunzi cu Niţeluş!

– Nu confund de loc, îmi zise ea, Niţeluş e un escroc care face pe mortu' ca să iasă din încurcătură. Nu, se pare că Erasmus are ceva foarte grav. M-am întâlnit cu soţia lui, o cunosc de când eram şefă de cadre, săraca Ofelia, e tipul de activistă, dar era foarte speriată şi m-a speriat şi pe mine. Nu vrei să te duci la Otopeni să-l vezi pe Erasmus?

Bineînţeles că voiam. După ce am terminat treaba la birou, spre seară, m-am urcat în maşină şi am plecat; pe drum m-am hotărât să trec mai întâi pe la Niţeluş. Experienţa partidului ne învaţă să ne ascundem intenţiile în spatele câte unui front popular.

Limuzinele somptuoase înşirate în curtea sanatoriului sub copacii negri desfrunziţi, în seara de cenuşă umedă, arătau că şi oamenii importanţi erau atinşi de infirmităţi pe care materialismul dialectic nu le vindecă. Niţeluş, în halat, stătea în pat în capul oaselor rezemat pe o grămadă de perne. Zita îl veghea din fotoliu. Heraklcs era verde ca măslina, otrăvit de turbare, de disperare şi de o ultimă nădejde. Faţa îi era creaţă de parcă ar fi muşcat dintr-o lămâie fermecată, care, în afară de acreală, mai avea şi darul să-l îmbătrânească cu o sută de ani pe cel care ar fi mâncat din ea.

– Ah! Ce bine că ai venit! exclamă Zita. Şi către el: vezi, poporul te iubeşte. Tovarăşii te iubesc. Nu te descuraja. Partidul o să vadă cât îi eşti de devotat.

Ultimele cuvinte le-a rostit cu fervoarea unui creştin care crede în bunătatea şi mila lui Dumnezeu; dar nu credea nici ea ce spune. În schimb, îşi punea multă speranţă în cuvinte căci o încredere declarată este o dorinţă pe jumătate împlinită.

– Şi cum vă mai simţiţi? am întrebat, ipocrit. Niţeluş mi-a răspuns la fel:

– Nu grozav, nu grozav, dar n-am de gând să mă las.

Era alarmist, ca să trezească mila şi optimist – ca să rămână pe linia partidului. Apoi începu să se uite pe fereastră ca s-o lase pe Zita să joace... Aceasta se aplecă spre mine şi îmi şopti:

– Vezi ce prost arată? Mă tem de un cancer. Are o umflătură la piept. Sst! Nu-i spune nimic! Dă-i curaj!

I-am făcut jocul şi i-am spus lui Niţeluş:

– Nu vă lăsaţi tovarăşe, avem nevoie de dumneavoastră.

– Ai văzut cum l-au calomniat? guiţă Zita.

Am dat din umeri:

– Cine se uită la asemenea infamii?

M-am ridicat, i-am dorit grabnică însănătoşire şi am ieşit. Pe coridor, am întrebat-o pe o infirmieră care e camera tovarăşului Erasmus Ionescu. Am găsit-o, am bătut, am crăpat

uşa şi am băgat puţin capul înăuntru. Erasmus mi-a făcut semn să intru.

Am fost uluit de schimbare. Era galben ca ceara. Îşi ţinea mâinile întinse peste pătură, una cu palma în sus, cealaltă zăcea moale, cu degetele adunate fără vlagă. Ochii îi erau tulburi ca o spălătură de vase, până şi albul ochilor era tulbure.

Am încercat să fiu jovial şi cordial ca să nu las să se vadă ce şoc avusesem găsindu-l aşa de schimbat:

– Ce mai faci? Când o să te vedem iară bântuind pe la conferinţele şi şedinţele de partid?

– Nu mi-au făcut încă toate analizele, dar mă tem că o să mai treacă până să iau din nou parte la munca în colectiv dacă o să mai pot vreodată. Poate că de-aici încolo am să mă consacru unei munci strict individuale.

– Ei, fii serios! am exclamat cu robusteţea imbecilă a omului sănătos în prezenţa celui care simte că i-a sunat ceasul. – Este nevoie de tine.

– Nimeni nu are nevoie de nimeni pe lume, spuse Erasmus. Oricine poate fi înlocuit cu oricine. Afară, poate, de fratele meu Sebastian...

– Păi tocmai el are nevoie...

Erasmus mă întrerupse:

– Dimpotrivă, poate că tocmai acum o să scape...

Şi adăugă, cu un râs forţat:

– Nu mi-am închipuit niciodată că eu o să-l salvez pe el şi mai ales nu în felul ăsta...

N-am avut puterea să găsesc imediat alt subiect de conversaţie. Erasmus se uita ţintă la mine:

– Te miră că vorbesc aşa? sunt momente când scapi frânele... sau, mai bine zis, când nu mai ai nevoie de frâne.

Tăcu un moment. Apoi mă întrebă:

– Te-ai gândit vreodată la sinucidere?Nu e genul tău. Cu oameni ca tine, moartea trebuie să-şi dea mai multă osteneală decât alţii. Ştii de ce nu merită să te sinucizi? Pentru că diferenţa între viaţă şi moarte este tare mică. Până şi la cimitir eşti în colectiv... şedinţele organizaţiei de bază se ţin sub pământ. Plictiseală, gol şi aici şi acolo. De ce taci? Crezi şi tu, ca Sebastian, că sunt leneş? Crezi că am acum marea

şansă de a scăpa de gol şi de urât? Crezi... voi vedea... voi vedea. Poate că o să încerc să fac *saltul calitativ*, şopti el închizând ochii şi lăsându-şi capul pe pernă.

Cineva ciocăni foarte discret la uşă. M-am dus să văd: era frumosul Cristian care intră fără să-şi scoată cojocul, cu căciula în mână. Erasmus întredeschise ochii, apoi pleoapele îi căzură din nou. Cristian se aşeză lângă pat.

– Cristian, şopti Erasmus.

– Da, zise Cristian.

– Crezi că scap?

– Nu ştiu. Mă rog pentru tine.

Urmă o tăcere.

– Cristian, spuse din nou Erasmus într-un suflu.

– Da?

– Crezi că dacă aş fi fost inconştient şi lipsit de suflet, n-aş fi acum atât de intoxicat şi plin de otravă?

Cristian tăcea. Erasmus zâmbi şi deschise ochii, ochii aceia înspăimântători, pierduţi şi tulburi:

– Deci sufletul nu este decât o boală a trupului, nu-i aşa? Dacă, cel puţin, aş fi avut o ideologie, nu? Uită-te la Malvolio, plesneşte de sănătate. E ca un boboc de trandafir.

– Aşteaptă să-l vezi până la urmă, şopti Cristian mohorât. Nu te mai gândi la asta. Nu fi trist. Eu te iubesc, băiatul ăsta te iubeşte şi el, Sebastian se roagă pentru noi. Şi biata Ofelia, şi ea te iubeşte.

Erasmus închise ochii din nou şi chipul i se întunecă. Cristian îşi puse mâna lui frumoasă, cu unghii murdare, pe mâna fratelui său:

– Nu mai face mutra asta. Eşti bun şi poţi să iubeşti. Roagă-te! Încredinţează-te lui Dumnezeu! Fii puternic! Toată forţa pe care o ai în cap, fă-o să-ţi treacă în inimă.

Erasmus părea că nu-l mai aude.

Poate că şi-au strâns mâna, dar eu n-am văzut. Cristian s-a ridicat şi mi-a şoptit:

– Să-l lăsăm să se odihnească.

Am ieşit împreună. În prag m-am întors să-l mai văd odată. Avea ochii închişi, era umflat la faţă, galben, de nerecunoscut şi zâmbea de unul singur, destul de senin.

Pe coridor Cristian îmi spuse:

– Eşti cu maşina? Eu am venit cu taxiul... şoferul meu e turnător.

I-am arătat hârbul meu de Ford care mă aştepta. Ne-am urcat. Radiatorul nu mai funcţiona de mult. Stăteam înfofoliţi în cojoace, cu căciulile de blană trase peste urechi şi discutam în şoaptă, în timp ce din gură ne ieşeau aburi.

– Aceeaşi întâmplare – cu cel puţin trei feţe, care se văd cu ochiul liber dar poate că mai sunt şi altele, sute, mii, zise Cristian. Pentru Erasmus este poate, în sfârşit, soluţia problemei esenţiale. Pentru mine, pentru Ofelia, pentru Valentina – o durere îngrozitoare. Şi poate că pentru Sebastian şi părinţii noştri, pentru Sabina şi copil este salvarea. În Dumnezeu, fiecare pas are mai multe înţelesuri. Poate că pentru Sebastian este salvarea, sau poate nici măcar...

– Cine ştie! ce mă aşteaptă şi pe mine... am spus. – Şi pe tine...

Cristian a mormăit în gulerul de blană:

– Dumnezeu să aibă milă de noi!

12

Abia am avut timp să mă duc acasă să mă schimb, să-mi pun costumul negru şi să-mi agăţ toate decoraţiile şi medaliile: trebuia să iau parte la adunarea solemnă în cinstea sărbătorii de a doua zi. La Ateneu, cordoanele de miliţieni, şirurile de maşini, înghesuiala impunătoare a marilor şi micilor demnitari, discursul oficial, aplauzele, ovaţiile, uralele scandate în picioare, totul a decurs normal şi nu mi-ar fi lăsat nici o amintire dacă n-aş fi zărit, în unul din grupurile compacte de granguri care strângeau rândurile, lăsându-i pe dinafară, dincolo de cercul lor de funduri mari şi umeri laţi, pe şefii de mâna a doua, doi indivizi groşi, mătăhăloşi, cu umeri masivi şi şezuturi supradimensionate de ani şi ani de zile de stat pe scaun la birou. Erau Morcovici şi Malvolio care se întreţineau cordial şi râdeau cu jovialitatea brutală şi superficială a lui *Zoon politikon*. În momentul acela nu am avut cu cine să comentez dar toată seara am fost dat peste cap şi apăsat. Acasă, i-am spus Izoldei, care s-a posomorât şi ea:

– Semn rău, spuse.

– Sau, poate, dimpotrivă, semn bun? Poate că au făcut pace?

– Nu ştiu. Când mi-ai spus, în primul moment am vorbit fără să mă gândesc. Aveam o presimţire rea. Tu n-ai simţit nimic?

I-am mărturisit că şi eu avusesem un şoc iraţional când văzusem canaliile alea umflate; amândoi eram speriaţi, nervoşi, nu ştiam ce să mai facem. Într-un târziu, Izolda mi-a spus:

– Hai să ieşim, nu mai suport să stau închisă în casă.

M-am gândit: la cinema, pe întuneric, n-aş putea să fiu atent la ce se întâmplă pe ecran, aş fi continuat să întorc pe toate feţele evadarea noastră şi soarta lui Sebastian.

– Să mergem la recitalul de muzică uşoară. Securitatea o să privească asta cu ochi buni, o să se liniştească în ceea ce ne priveşte.

Recitalul avea loc în Sala Sporturilor Floreasca: sub bolta vastă, brăzdată de tuburi de neon, se înghesuiau mii de oameni fascinaţi de jazz. Orchestra era compusă din indivizi cu părul creţ şi unsuros, cu feţele livide, îmbrăcaţi în nişte smokinguri oribile, cenuşii cu revere vişinii, cu nişte papioane cât o elice de avion. Un dirijor într-un smoking nou-nouţ, cu pantofi de oraş, se bâţâia ca apucat de o criză de tetanos benign. Dragonii mari, lucioşi şi caraghioşi de alamă galbenă, încolăciţi, care rânjeau la noi cu toată gura; timpanele, maracasurile exotice cu bobiţele lor sonore; timbalele care, lovite îţi îngheaţă sângele în vine; pianul brutalizat de un boxer spasmodic; cântăreaţa băştinaşă, decoltată cum nici o femeie n-ar fi îndrăznit să iasă nicăieri, vopsită, rujată şi coafată ca în rarele filme occidentale care ajungeau până la noi, frumoasă cum îi stă bine unei fete din spaţiul danubiano-pontic – lipsită complet de voce şi arătând de la o poştă a ceea ce era – o târfă; şi mai ales, el, tenorul internaţional care, între Gdansk Zara şi Gibraltar, cânta în toate limbile pământului: tenorul în mătase, sau sticlă colorată sau metal lucios, cu manşete mai albe şi mai lungi decât ale băştinaşilor noştri; încălţat cu cei mai stranii cei mai perverşi şi mai rafinaţi mocasini cu vârful întors, încheiat la un singur nasture, cu o tunsoare neverosimilă şi, probabil pudrat; ras electric, îmbrăcat electric, cu haine încălzite poate electric; cine ştie, întors cu un ceas; cu o voce caldă, perfectă, pură, senzuală, făcută să scoată milioane de discuri; cu cântece pline de false depărtări, cu nume ca Kingston, Caracas şi Hong-Kong; ăsta era spectacolul. Publicul înghesuit, strivit între continentul interior, miliţie, bateriile de rachete, imposibilitatea de a primi un paşaport, asculta numele acestor locuri, unde nu va pune niciodată piciorul, sorbea din ochi această făptură artificială şi sclipitoare, se lăsa hipnotizat de muzica nemaiauzită şi aplauda la nesfârşit, până îl dureau palmele: catarsis prin falsă evadare. Noi, care aveam de gând să evadăm de-a binelea, nu reuşeam să gustăm muzica aceasta. Ne-am uitat în jur. Aşa am descoperit-o pe Valentina, spre marea noastră

mirare: venise la concert când părinţii ei trăgeau, poate, să moară în închisoare, când fratele ei era arestat, când celălalt frate, Erasmus era, poate, pe moarte? Şi de ce nu, la urma urmei? Noi nu eram tot acolo?

Valentina arăta prost şi nu se deosebea cu nimic de vecinii săi de rând, ca odinioară strălucitoare, tandră, voluptuoasă. Din Valentina de odinioară nu mai rămăsese mare lucru, era o femeie stinsă. În pauză, când mulţimea a început să se scurgă încet şi nezăgăzuită spre bufetul încărcat cu sandvişuri şi cu sticle de citronadă, ne-am uitat după Valentina. Ne-a zărit, le-a spus ceva persoanelor care o întovărăşeau – nişte paznici în civil, rude sărace, genul de verişori oarecare, obscuri şi discreţi, care însoţesc de departe destinul noilor stăpâni – şi a venit spre noi. Ne-a salutat prietenos, dar am ghicit în ea o amărăciune. Nimeni nu se uita la ea. La această femeie care fusese, nu demult, una din cele mai frumoase femei din ţară, poate din lume şi care era acum soţia unuia din oamenii de la putere; atât era de prost pieptănată, prost îmbrăcată, prost machiată; parcă s-ar fi pudrat cu cenuşă.

– Ce mai e nou? Am fost pe la Erasmus, nu e bine de loc, i-am spus încet.

Mi-a răspuns cu un zâmbet de suprafaţă:

– Nu mai ştiu nimic. Se pare că boala lui Erasmus a rezolvat problema...dar e prea târziu, maşinăria s-a pus în mişcare şi nu se ştie dacă or să le dea drumul...până nu e prea târziu.

Am văzut-o cum strânge din dinţi. Lupta cu disperare să nu izbucnească în plâns. Îi zâmbi Izoldei:

– Ce fumăraie, nu-i aşa?

– Adevărat, zise Izolda şi începu să râdă, Izolda care ştia ce aveam de gând să facem şi ce ne aştepta. Râdeau amândouă.

– Soţul meu e nevoit să aibă relaţii bune cu Malvolio şi Malvolio, la rândul său, nu va mai face nimic... a făcut şi aşa destul. Da, destul. Au fost zdrobiţi câţiva pioni – Sebastian, părinţii noştri şi Niţeluş şi Nora Sima – dar ăştia doi sunt nişte bestii, or să-şi revină, sunt ascultători, utili...iar soţul meu şi cu Malvolio îşi arată reciproc colţii, asta numesc ei

zâmbet, râd, se bat pe umăr, îmi închipui că toţi politicienii sunt la fel pe lumea asta. Nu pot să-i pretind lui Morcovici să facă mai mult decât a făcut. El şi cu Malvolio sunt comunişti, nu ştiu să cedeze, sunt ca lupii, o dată ce şi-au înfipt colţii în beregata celuilalt, nu-şi mai descleştează fălcile decât dacă le tai capul. Tot ce pot să facă este să se oprească în faţa unui pericol prea mare. Asta au şi făcut. Iar eu sunt obligată să-i zâmbesc lui Malvolio în timp ce bătrânii şi Sebastian riscă să nu mai iasă de unde i-a băgat. Şi culmea, dragii mei, ştiţi care e culmea? Că mi-a plăcut muzica asta, o clipă m-am visat aşa cum eram pe vremuri... nu eram măritată... făceam... făceam prostii... dar eram mai nevinovată, v-o jur. Aveam bucurii adevărate. Acum, mă întreb tot timpul „ce fac ei?", „unde sunt?" şi totul se duce naibii. Malvolio în schimb e înfloritor. Nimic nu-l doboară. Să vă ferească Dumnezeu, copii, să suferiţi ce sufăr eu acum. De ce trebuia să ni se întâmple toate astea? Cui îi foloseşte? Spune-mi, tu, care eşti un băiat inteligent şi cult: ce-am făcut ca să sufăr atâta? Şi ei, săracii de ei, ei ce-au făcut? De ce nu e un pic mai multă îndurare pe lumea asta? Era gata s-o podidească lacrimile şi îi tremurau buzele. S-a stăpânit şi ne-a spus:

– Rămâneţi cu bine, copii! V-am lăsat, bonsoar.

Şi a plecat. Izolda a murmurat:

– Săraca... Să ajungă să ne spună asemenea lucruri, să ne vorbească aşa deschis. Cât trebuie să sufere...

– Nu mai are cu cine vorbi, i-am răspuns. Erasmus este unde ştii, Cristian, probabil stă deoparte, soţul ei nu vrea să mai audă de toată povestea asta urâtă... Sună, să mergem în sală, începe distracţia.

După recital ne-am întors acasă şi mai îngrijoraţi ca înainte. Şi parcă, totuşi, acum zăream o primă licărire de speranţă.

M-am închis în biroul meu şi m-am apucat de lucru ca să nu mă mai gândesc. În noaptea aceea am transcris ultimele pagini ale manuscrisului. Cele care urmează.

XXXIX

Miracolul este un eveniment normal pe care îl punem în legătură directă cu sensul lumii, cu Dumnezeu. Dacă reuşim să ne dăm seama de caracterul sacru al fiecărui eveniment, al fiecărei întâmplări, vom înţelege că totul este miracol. Dar este greu să nu uităm, conştiinţa noastră nu rezistă contactului continuu cu divinitatea lumii şi vom supravieţui în faţa miracolului obişnuindu-ne cu el. Pentru cel ce e pregătit să-l adore pe Dumnezeu fiecare eveniment este un semn. Nu toate pot fi ignorate cu uşurinţă. Astfel, într-o zi, pe când eram curier, înainte de a ajunge magazioner, am făcut un lucru pe care orice mărunt funcţionar l-ar fi făcut în locul meu: trecând prin Cişmigiu m-am oprit şi m-am aşezat pe o bancă. Orice ocazie era bună pentru a ne odihni trupul istovit şi prost hrănit. De altfel, era o dimineaţă de primăvară, picăturile de apă rămase pe flori sclipeau pe întinsele răzoare din parc, fântâna arteziană arunca apa cu zgomot, plopii şi sălciile scânteiau în bătaia soarelui, totul în jur mirosea a liliac, a pământ reavăn, a dimineaţă de primăvară.

Pe acelaşi şir de scaune unde mă aşezasem erau câţiva bătrâni pensionări cu chipuri pe care pielea atârna obosită iar ochii lor păreau stinşi; stăteau de vorbă şi le auzeam vocile slabe, tremurătoare; iubiseră şi ei, urâseră, se bucuraseră de viaţă, multe din dorinţele lor nu se împliniseră; acum aveau să se întoarcă acasă şi să mănânce nişte cartofi cu un sos roşu. Se uitau cum trece timpul şi aşteptau să treacă de-abinelea pentru ei.

În stânga mea, erau doi băieţi tineri şi trei fete; vorbeau râzând, cu acelaşi aer cuceritor, victorios – dar şi cu imperceptibila tristeţe a tinerilor din statele poliţieneşti pentru care frumuseţea şi tinereţea sunt suspecte şi persecutate în

mod discret deoarece nu depind de puterea statală, nu îi datorează nimic şi sunt, deci, vinovate şi scandaloase. O tânără se uita la unul din băieţii care vorbea, fără să fie conştient că ea îl sorbea din ochi. Râdea cu o plăcere şi o admiraţie depline şi nu-şi dădea seama că privirea şi râsul ei erau cu bucurie şi total dăruite acelui băiat. Erau studenţi, vor fi nu peste multă vreme trimişi în oraşe de provincie complet moarte unde nu îi aşteaptă decât munca, şedinţele de partid sau de sindicat, meetingurile şi bătrâneţea. În curând tinereţea se va duce şi odată cu ea, bucuria; un mare pericol îi pândea pe drumul care li se deschidea în faţă: pericolul de a se murdări în cloaca de ură, denunţuri şi invidie atât de încurajate în zilele noastre. Dincolo de grilajul înalt al parcului, pe bulevardul Elisabeta, treceau tramvaie şi maşini. Călătorii din tramvaie erau salariaţi amărâţi ca şi mine, ce îşi apărau împotriva statului puţina energie pe care o mai aveau muncind cât mai puţin în schimbul unor salarii de mizerie. Femeile se întorceau de la cozi, bărbaţii umblau morocănoşi de la un birou sau de la un atelier la altul, aşteptând să se sfârşească ziua de lucru. Viaţa lor era fără ţintă, nimic nu se întrezărea pentru ei dincolo de a doua zi, doar moartea. Neantul îi împresura de peste tot, lucrau, beau ca să nu se gândească la nimic. Aveau o mare nevoie de a-l întâlni pe Dumnezeu. Şi erau cu siguranţă unii printre ei care ştiau deja ce ştiam şi eu. Invizibil, noul Dumnezeu începea să se trezească în ei!

Cei care treceau în automobile erau granguri aşa cum fusesem şi eu; reci, trufaşi şi, deopotrivă, umili, speriaţi pentru ce făceau, pentru ce li se putea întâmpla în viitor, agăţaţi cu disperare de setea lor de putere şi de speranţa că vor avea ceva mai multe plăceri decât supuşii lor. Dar printre ei erau deja unii care călătoreau tocmai în acel moment în Irkuţk sau la Ulan Bator şi răspândeau acolo în taină tot ce aflaseră despre întruchiparea lui Dumnezeu.

Miliţienii în uniforme albastre şi în cizme dirijau o circulaţie anemică: şi ei aşteptau să se termine ziua de lucru, să treacă timpul, să treacă viaţa. Dar şi printre ei erau probabil deja unii care ştiau.

Cerul nu era pustiu pentru că îl umpleam noi cu rugăciunea noastră. Nici soarele, nici atotputernica revărsare vegetală din parc nu mai erau străine şi pustii, pentru că noi avusesem iniţiativa unei apropieri, noi nu le mai eram străini. O strânsă legătură unea zenitul şi nadirul: radiaţiile şi câmpurile electromagnetice, luminile, forţele cunoscute şi necunoscute străbăteau totul şi uneau totul; dar peste toate, era tainica noastră împărtăşire întru Domnul. Totul era de o mare discreţie: nimeni nu ar fi putut bănui nimic. Pentru că nimic din ceea ce pluteşte astfel în aer, sau este viu şi are nemăsurate chipuri în tainiţele conştiinţei nu poate fi atins de propagandă, de publicitate, de miliţii şi de partide; acesta este tărâmul unei noi discreţii, unei noi intimităţi, singurul cu adevărat viu.

Un bărbat se aşează lângă mine, oftă şi îşi întinse picioarele. Era cam de vârsta mea, adică era tânăr, dar îmbătrânit înainte de vreme. Pantofii urâţi şi vechi, hainele demodate şi fără gust mă făceau să cred că e rus. Am intrat cu el în vorbă pe ruseşte întrebându-l dacă-i place parcul. Surprins, mă întrebă dacă sunt un „om sovietic". Am început să râd şi i-am spus că sunt doar un om. Învăţasem ruseşte în timpul războiului, i-am spus.

– Da, războiul, oftă el. *Voina, voina...*

– Dar, cel pluţin, acum, lagărul socialismului e pe cale de a triumfa, am murmurat zâmbind. Mă privi atent şi spuse:

– Da, îmblânzim natura şi îi facem pe oameni fericiţi.

Şi se uita în continuare fix la mine. Apoi începu şi el să zâmbească şi adăugă:

– Am cunoscut undeva un inginer, care a murit şi atunci s-a văzut că purta pe piele o cămaşă aspră din păr de cal şi o cruce la gât.Era călugăr. Nimeni nu a ştiut până când a murit. Credea că pentru fericirea omenirii trebuie să ispăşească tot ce făcuse.

Am avut un brusc sentiment de straneitate şi în acelaşi timp impresia că regăsesc ceva tainic şi familiar. Între noi nu era nici un zid, eram transparenţi unul pentru altul. L-am întrebat:

– Era creştin?

– Nu știu. Nu cred. Eu nu sunt creștin. Și nici prietenii mei. Dar matale, tăicuțule?

– Nici eu, dar știi, *batiușka*, cuvintele astea nu înseamnă mare lucru...

– Așa se pare, zise vecinul meu. Și așa, prietenul ăsta al meu voia să ispășească pentru trufia și nerușinarea și sminteala unora dintre noi. El spunea că din clipa în care va fi destulă mâncare pentru toți, înțelegi, după ce se va realiza industrializarea socialistă, nu vor mai exista nici ședințe de partid, ședințele de partid și meetingurile vor dura numai câteva minute, vor fi organizate doar pentru rugăciune. Prezicea că un tovarăș, un cetățean, știi, *znaeș*? se va ridica în mijlocul colectivului și se va ruga cu voce tare. Dar nu va fi niciodată același. Fiecăruia îi va veni rândul. Și va spune: „Dumnezeule care ești peste tot și ești tot îți mulțumim pentru tot ce ne-ai dat, pentru bine și rău, fii binecuvântat. Dă-ne bucuria, luminează-ne să vedem calea ce o avem de urmat. Dă-ne puterea să facem bine și să nu aducem suferință fraților noștri și nici altceva. Dă-ne puterea să te iubim în fiecare om și în fiecare ființă și în toți deopotrivă, din tot sufletul nostru și din toată inima noastră și cu toată vrerea noastră. Fii binecuvântat. Dumnezeul nostru, în fiece clipă și în fiece loc și în fiece împrejurare".

Vecinul meu zâmbea:

– Așa vedea lucrurile tovarășul ăsta. Era fiu al clasei muncitoare, inginer ca și mine. Spunea că acesta este noul serviciu divin care trebuia instaurat după venirea comunismului. Și chiar înainte.

– Nu purta cruce, am spus deodată.

– Nu, îmi spuse cu blândețe vecinul meu, nu purta cruce.

– Nici cămașă aspră din păr de cal.

Rusul începu să râdă:

– Nu avea nevoie de așa ceva ca să sufere. Am crezut, la început, că ești creștin, știi, atunci, ca să nu te jignesc... dar el nu era...

– A murit?

– Ei, vezi, asta nici nu contează. Unul moare, alții trăiesc. Singura problemă este că trebuie să știi ce faci tu.

Se ridică:

– Ce frumos parc de cultură şi odihnă e ăsta. Dar mă duc la slujbă, sunt consilier la un minister ... Dar tu, cu ce te ocupi?

– Aş vrea să fac ce făcea prietenul dumitale, i-am spus.

Începu să râdă:

– Să fii inginer, nu-i aşa? Dar ca să ajungi aşa ceva trebuie să munceşti toată viaţa, tăicuţule, în fiecare clipă a vieţii, până la ultima. Dar poţi să reuşeşti, noi avem cea mai înaintată democraţie, oricine poate ajunge oricât de sus, dacă vrea cu-adevărat.

Ne-am despărţit şi fiecare a luat-o în direcţia opusă, şi nu ne-am mai întâlnit niciodată dar, aşa cum spunea el foarte bine, nu contează decât ce face fiecare.

În timpul verii, la câteva săptămâni de la întâlnirea din Cişmigiu, nivelul terorii, care scăzuse treptat după moartea lui Stalin, reâncepu să crească vertiginos aşa cum cresc apele când vine o inundaţie, şi noi pături din populaţie, care nu ştiuseră până atunci ce este spaima sufocării au trăit-o pentru prima dată. Au început şi primele sinucideri din noul val. În jurul meu, oamenii sufereau cu ochii închişi, aşteptând să scadă teroarea, în loc să tragă concluziile care se impuneau. Sau urau, lucru care îi punea pe acelaşi plan cu călăii lor, sau chiar pe un plan inferior, căci ura lor nu era decât o reacţie la o iniţiativă teroristă, or, se ştie că din două acţiuni umane echivalente sau asemănătoare, cea mai valoroasă este cea care presupune cel mai înalt grad de iniţiativă şi de invenţie, de originalitate. Reacţia mea la toate acestea a ţinut, în parte, de ceea ce numim inerţie, a fost deci o reacţie vinovată, în măsura în care nu am avut curajul să aleg cu claritate între o mai mare şi o mai mică suferinţă. Chiar şi Prospero, care părea că a ales cea mai energică şi cea mai îndrăzneaţă cale, a cedat până la urmă în faţa unei inerţii de gradul doi fiindcă nu a avut tăria să aleagă şansa maximă. Într-o seară, m-am trezit cu el la mine. Stăteam pe scaun în faţa ferestrei deschise, afară era întuneric şi auzeam pe vecinii mei vorbind pe şoptite, adunaţi în faţa uneia din căsuţele din curte. Cineva bătu la uşă strigându-mă. M-am dus să deschid fără să întreb cine e, poate vizitatorul nu

voia să-şi spună tare numele. Intră fără să scoată o vorbă şi se duse pe întuneric să se aşeze pe un scaun pe care îl ghicise la lumina slabă a nopţii înstelate ce intra pe fereastră. Spuse încet:

– Sunt eu, Prospero. Eşti singur?

Nu-mi place să spun că sunt singur, pentru că singur nu sunt niciodată.

– În afară de noi nu e nimeni aici.

– Ai văzut ce se întâmplă? continuă el. Şase indivizi pe care îi cunoşteam s-au sinucis în ultimele luni, de când a început iar nebunia. Ce e de făcut?

– Ştii bine, am murmurat.

Scoase o exclamaţie înăbuşită.

– Dar eu n-am stofă de sfânt! Sunt gata să admit ce mi-ai spus, sunt gata chiar să trăiesc doar pentru iubirea fraţilor mei. Dar nu pot să renunţ la rolul meu, acela de a scrie istoria! Sunt martorul unor deplasări de straturi sociale, aşa cum un geolog ar fi martorul unor sedimentări, unor încreţiri ale munţilor, unor apariţii de noi continente. Nu pot fi atât de umil ca să recunosc la modul practic zădărnicia activităţii mele. Ştiu că doar câteva secole pot distruge cea mai îndârjită acţiune culturală. Cel mult câteva milenii. Dar n-am ce face, e prea pasionant tot ceea ce văd! Nu sunt un sfânt, îţi repet. Nici măcar o fiinţă omenească. Eu sunt un specialist, încheie el cu un râs stingher.

– Şi ce ai de gând?

Se aplecă spre mine şi şopti:

– Vreau să fug. Aici nu mai am ce să fac, începe o perioadă de proto-civilizaţie, aşa cum s-a întâmplat în Occident înainte de anul o mie, sau în Grecia între invazia doriană şi prima Olimpiadă. Nu-mi pot face meseria la Aix-la-Chapelle, mă duc la Cordoba sau Sevilia. Eu nu sunt teolog, iar aici, când se discută despre societatea comunistă, e ca şi cum ar ţine discursuri despre sexul îngerilor. Eu am asistat la construirea unei societăţi noi, cunosc mecanica revoluţiilor şi genetica claselor. Ce altceva pot să mai aflu dacă rămân aici? Aici rămân numai cei care vor să moară.

– Sau cei care vor altceva.

– Inima mea e prea rece pentru asta.

– Ai încercat? l-am întrebat.

– Nu, nici măcar nu am încercat. Pentru că eu ştiu ce am de făcut. Îţi aminteşti în 45, în aleea Alexandru, când ne explicai cum se foloseşte puşca mitralieră şi, pe urmă, când am pus mâna pe prefectura din N...? Şi atunci eram tot aşa. Eram un observator şi aproape un experimentator. Adunam idei pentru a stabili ce e cu socio-dinamica acestei frumoase istorii omeneşti. Dacă Dumnezeu mă va lăsa s-o scriu.

Apoi, aplecându-se şi mai mult spre mine, îmi puse mâna pe genunchi şi mă întrebă:

– Ascultă, ţi-a spus Panait Petre vreodată povestea tăietorului de lemne pe care îl cunoscuse tocmai când intrase în partid? Aceşti tăietori de lemne îşi dădeau drumul pe jgheaburile care plecau din pădure şi coborau în vale. Trunchiurile de brad alunecau pe aceste jghiaburi sute de metri, şi chiar kilometri, iar la sfârşit cădeau în râu. Jgheaburile erau lustruite pe dinăuntru şi alunecoase; tăietorii de lemne se aşezau în ele sau stăteau pe coada toporului şi coborau ca pe tobogan ca să scurteze coborâtul de pe munte. Odată, unul şi-a prins piciorul într-o scândură putrezită. Nu şi-l mai putea scoate de-acolo. Şi chiar în acel moment s-a auzit în pădure strigătul care avertiza pe toată lumea că un buştean cobora pe jgheab. S-a aplecat şi şi-a ars o lovitură de topor în gleznă, pe urmă a sărit imediat afară din jgheab. A rămas mutilat, dar viu. Şi cu mine, tot aşa. Ştiu ce mă aşteaptă. Ştiu unde merg. Dar într-un singur loc pot să-mi public *Mecanica Revoluţiilor*. Dacă va fi război atomic, atunci, bineînţeles, nici asta nu mai are nici o importanţă. În cazul ăsta nu mai rămâne nimic de făcut, decât să ne rugăm, ca tine. Dar eu am de gând să trăiesc până în ultima clipă ca şi cum tot ce facem ar fi etern. Ca şi cum civilizaţia umană ar fi ceva serios. Şi brutarii fac la fel. În faţa morţii, moartea mea ca individ sau moartea speciei, sau numai a acestei civilizaţii, trebuie să mărturisesc că nu ne mai rămâne nimic serios de făcut decât să-l adorăm pe Dumnezeu. Să-l binecuvântăm cu eroism, aşa cum a făcut Iov. Sunt de acord. Dar până atunci, mă voi juca de-a civilizaţia, şi încă foarte serios. Ai să-mi spui că aş putea să devin un sfânt. Dar mă voi mulţumi să fiu un om

de ştiinţă. Mă distrează peste măsură. Nu sufăr destul, nu am o inimă destul de arzătoare ca să năzuiesc spre aşa ceva.

– Deci, după câte văd, te-ai hotărât.

– Da, m-am hotărât, de-asta am venit la tine. Roagă-te pentru mine. Dă-mi putere. Ştii că pot să găsească manuscrisul la mine, că pot fi bănuit şi percheziţionat, şi atunci sunt pierdut, va urma puşcăria, sau o slujbă de mizerie undeva în ţară, fără cărţi, fără bibliotecă. Nu mai ştiu unde am citit povestea acelui explorator din jungla Indochinei: a căzut în mâinile unei populaţii primitive, a fost castrat, i s-au scos ochii şi a fost pus să învârtă piatra de moară cu mâna. Asta mă aşteaptă şi pe mine dacă mă prind. Nu pierderea vederii, ci tăierea oricărui contact cultural. Nu castrarea fizică ci jugănirea morală. Şi o piatră de moară socialistă. Roagă-te pentru mine.

– Nu ai să fii mai fericit acolo unde mergi.

– Te cred. Dar am să văd limpede, am să fiu un om întreg, nu am să mai fiu sclavul tribului. Roagă-te pentru mine.

– O să mă rog. Ai să reuşeşti, i-am spus în mod automat şi fără să cuget, aşa cum îi spusesem rusului: „Nu purta cruce, şi nici cămaşă aspră din păr de cal". Prospero se ridică. Întinse mâna spre umărul meu şi întrebă:

– Da?

– Da, mai ai puţin şi ai să scapi.

Nu-mi atinse umărul. Şopti:

– Dumnezeu să te aibă în pază – Dumnezeu să te răsplătească.

Se întoarse şi ieşi. Nu l-am mai văzut de atunci. Peste câteva luni, am aflat că într-adevăr fusese trimis să participe la un congres ştiinţific internaţional şi că nu se mai întorsese.

Penultimul semn a fost întâlnirea cu acel mecanic care repara pompele de apă, prin gări. S-a întâmplat cu ocazia ultimului drum pe care l-am făcut ca să o văd pe Sabina. Această călătorie mi-a oferit ultimul element din ţi-o serie de evenimente care începuseră în închisoare, serie din care eram pe cale de a ieşi dar, sub un alt aspect, tot ea mi-a dat şi primul semnal al crizei în care mă aflu şi care deschide o nouă perioadă din viaţa mea, sau poate îmi închide complet viaţa.

Ceferistul stătea aşezat în faţa mea, în întunericul albăstrui al vagonului plin cu oameni care dormeau. S-a aplecat spre mine, cu coatele pe genunchi şi cu mâinile atârnând şi îmi vorbea suflându-mi în faţă o respiraţie mirosind a usturoi, dar îmi explică ceea ce descoperisem eu, ceea ce eu însumi explicasem de atâtea ori. Undele plecate de la „mine" se întorceau, sau era, oare, un semn şi mai miraculos: cel al altor centre ce emiteau unde asemnănătoare? Nu am vrut să ştiu. Eram doar fericit şi recunoscător. Mecanicul a fost cred, foarte mulţumit de mine, iar eu l-aş fi sărutat dacă asta nu ar fi putut părea ciudat în ochii celorlalţi călători. La rândul meu, l-am învăţat şi eu să vorbească *în bobote*, deprindere deosebit de necesară în acele vremuri de teroare.

Apoi veni şi ultimul semn. Ajunsesem la Sabina când se făcuse deja întuneric. În singura ei încăpere, Sabina fierbea pe un reşou cu butelie o cratiţă cu macaroane pentru cină, iar pe celălalt ochi un lighean mare cu ruse de-ale copilului. Eu mă jucam cu fetiţa în timp ce Sabina vorbea, cu pleoapele lăsate. Erau ca două cupole albe şi pure; Sabina vorbea cu seninătate; era împăcată şi liniştită. Nimic din ceea ce spunea, lucrurile despre care vorbea nu reuşeau să o tulbure.

- ...dacă, cel puţin, toate zvonurile astea legate de arestări, de reforma monetară, de nu mai ştiu ce, nu ar fi atât de alarmante. Ţi-e teamă să nu-ţi pierzi toate economiile ca în 1952. Chestia cu arestările nu e atât de gravă, din o sută de persoane una e afectată direct, dar când stai la coadă o oră ca să cumperi unt, şi când îţi vine în sfârşit rândul şi s-a terminat, ştii... Sunt tâmpiţi, sunt absurzi, ar putea atât de uşor să facă să fie mai bine, infinit mai bine...

Nu-i ascultam decât sunetul vocii, era uşor, transparent: nu suferea, era fericită. Îi întindeam coplilului degetele să se apuce de ele şi să se ridice în fundulet. Mă privea cu cel mai perfect, cel mai curat surâs, un surâs inconştient. Degetele lui erau atât de subţiri şi trandafirii încât păreau transparente, obrăjorii erau atât de proaspeţi şi fragezi încât păreau făcuţi din altceva decât din carne omenească, ceva înrudit cu miezul unei petale de trandafir, cu aripa unui fluture de culoarea

florilor de măr. Eram eu însumi fericit în timp ce mă pierdeam în acea privire, în acel surâs atât de întregi, de blânde, nevinovate şi senine. Uitam că la cinci sute de paşi de acolo era sediul Securităţii locale şi că acolo, în vremea aceea, erau interogaţi deţinuţii. Uitam că personal nu aveam dreptul la acele bucurii care presupuneau şi suferinţe la nivelul mediu al condiţiei umane, în timp ce pericolele la care mă expuneam eu depăşeau media şi îi ameninţau deopotrivă pe cei apropiaţi mie. În locul neîntreruptei acţiuni a iubirii mele, mă lăsam purtat de fericirea chioară, blândă, neputincioasă, pe care ţi-o dă iubirea dintre două fiinţe umane, în afara celorlalţi şi a lumii. Uitam, chiar dacă doar în acea clipă, tot ce îi datoram lui Dumnezeu, eu, cel care nu mai aveam voie să uit nici o clipită, nici cât bătaia unei inimi, sau cât o răsuflare.

Afară, în beznă, gutuile coapte cădeau din când în când în iarba udă; se auzea o lovitură surdă. Jos, în oraş se auzeau clopotele catedralei. Cineva bătu la uşa coridorului. Sabina ieşi să vadă cine e. Nu se întorsese şi am auzit-o vorbind cu o femeie cu o voce frumoasă şi gravă. Vorbea ca o femeie foarte simplă.

Am venit să vă convoc la şedinţa organizaţiei de bază, tovarăşă, îi spunea Sabinei. Nu mă cunoaşteţi, dar nu-i nimic. De o vreme nu mă mai duc la şedinţe şi n-am să mai merg de loc. Am fost prin tot cartierul în seara asta ca să convoc oamenii, aşa-i plăcea bătrânului care e un om de treabă. De fapt, de asta nici n-o să-l mai aleagă secretar de partid, o să-l dea afară la alegerile viitoare. Dar eu nu o să mai fiu acolo. Le-am spus: Nu mai viu. Ce pot să-mi facă? Sunt săracă. Locuiesc puţin mai jos pe strada asta în căsuţa cu flori la fereastră. Am ridicat-o singuri, bărbatu-meu şi cu mine. Cu mâinile noastre. Nu am cerut aprobare de la Consiliul popular, nu o să o dărâme acuma numai pentru că nu avem aprobare scrisă. Nimeni nu a cerut. Toţi suntem oameni săraci. Ce-or să ne facă *ăştia*? Oraşul se tot întinde în partea asta, şi tot fără aprobare. Oamenii adună cărămizi, lemn, var. Sau le fură. Şi nu-i prinde nimeni. Şi, pe urmă, suntem mulţi şi săraci, nu se uită *ei* la noi. Uite, la mine: ani la rând am lucrat într-o uzină. Nu eram decât câteva femei printre toţi bărbaţii

ăia. Şi *ei* nu voiau să creadă că eram o fată cuminte. Ce, îşi închipuiau că o să mă culc cu ei la spălătoare, pe băncile de acolo? Nu, mulţumesc, eu nu. Le spuneam: „Eu am carnet de partid, eu respect morala proletară". *Ei* râdeau, nu voiau să mă creadă „Lasă, ştim noi, te culci cu directorul" sau: „Lasă, ştim noi cu cine te culci", dar eu n-aveam pe nimeni. Ce, eu puteam să fiu cuminte. O dată sau de două ori am fost proastă, m-am dus la spălător cu unul sau cu altul, pe băncile alea. Dar nu mi-a plăcut. Nu-mi trebuia. Pe urmă *le*-am zis: „Mă duc, plec din uzină. Da, am carnet de partid, şi ce? Asta înseamnă că nu sunt liberă să plec? „Nu, asta înseamnă că trădezi construcţia socialismului". Dar eu nu trădez nimic şi pe nimeni. Mă duc să lucrez unde vreau eu. Muncesc de când eram mică, şi am să muncesc toată viaţa. Aşa că am plecat. Nu puteau să mă ţină. Când nu eşti nimic, când lucrezi cu mâinile tale, *ei* nu pot să-ţi facă nimic. Acum am ajuns aici. Aici l-am găsit pe Dumnezeu. Bărbatu-meu nu vrea să înţeleagă. Se îmbată la cârciumă şi a doua zi, e cătrănit. Îmi spune că sunt superstiţioasă şi înapoiată. „Unde e, Dumnezeul ăsta al tău? Arată-mi-l!" El vrea să-l atingă. I-am spus întotdeauna: „E în inima mea, şi în a ta, dacă nu ai fi plin de rachiu, ai şti." Când îi spun aşa, vrea să mă bată, dar eu iau toporul şi i-l arăt: „Tu eşti comunist, sau nu? Aşa te-a învăţat partidul? Sunt egală în drepturi cu tine. Du-te şi te culcă, beţivanule!" Nici el nu poate să-mi facă nimic. Aş vrea să mă despart de el, dar nu am cum, terenul pe care se găseşte casa noastră e şi al lui şi al meu. Dar nu-i nimic. Eu îl am pe Dumnezeu, *ei* nu pot să-mi facă nimic, nici el, nici *oamenii ăia*, străinii ăia. L-au arestat pe prietenul nostru al tuturor. Îl ascundeam de luni de zile, ba la unu, ba la altul. Câteodată lucra ca mecanic în oraş, dar pe urmă trebuia să se ascundă pentru că îi învăţa pe oameni. Când l-au arestat, i-au spus: „la te uită, tovarăşe Busuioc, în sfârşit" – A fost membru de partid înainte de a-l găsi pe Dumnezeu. Le-a spus: „Da, domnule miliţian, în sfârşit". Era marc şi puternic, dar le vorbea cu blândeţe şi fără să se opună. L-au închis în carceră şi acolo a murit. Dar lui nu-i păsa. Îl avea pe Dumnezeu. Întotdeauna era cu Dumnezeu. Şi la noi la fel. Şi eu. Ce-ar putea să-i facă? Nimic. Nimic, nimic.

Se lăsă o tăcere. Auzeam cum cad picăturile de ploaie pe frunzele copacilor. Din când în când cădea câte-o gutuie, sau un măr.

Sabina vorbi într-un târziu:

– N-ar trebui să vorbeşti cu mine aşa. Nu ştii ce gândesc eu. Ar trebui să te denunţ la partid.

Cealaltă râse încet şi plăcut:

– Ştiu cine sunteţi. Nu o să mă denunţaţi. Şi chiar dacă le-aţi spune tot, ce-ar putea să-mi facă? Nu mi-e frică de nimic, îl am pe Dumnezeu. Veniţi mâine la şedinţa de partid, eu nu mai merg, am terminat-o cu ei. Noapte bună.

Am auzit-o pe Sabina închizând uşa. Se întoarse în cameră. Când mă văzu mă întrebă:

– Ce s-a întâmplat?

M-am dus să văd dacă a adormit copilul. Apoi i-am explicat Sabinei pe şoptite cine fusese Mitu Busuioc.

– Nu trebuie să vin să te văd, i-am spus.

Clătină din cap şi murmură:

– Bine, dragul meu. Du-te, fă ce ai de făcut. Ochii i se umplură de lacrimi care curgeau pe obraji fără hohote de plâns, fără să i se strâmbe gura. Mi-a luat capul în mâini şi m-a sărutat pe frunte. Apoi m-a ajutat să îmbrac haina, mi-a adus servieta cea veche care-mi ţinea loc de valiză şi mi-a deschis uşa. M-am aplecat deasupra copilului, foarte aproape, până când i-am simţit respiraţia pe faţă. Am strâns-o pe Sabina în braţe. S-a lăsat în voia mea vlăguită de tristeţe. Am ieşit călcând pe iarba udă din grădină şi m-am uitat în urmă, în timp ce uşa se închidea deja: Sabina nu era din cei care respectă un anume ritual în ceea ce fac. Pe stradă, îndreptându-mă spre gară, mi-am dat seama că adormisem, că uitasem. Dar Mitu, eram sigur, murise ca un învingător, ca un biruitor. Dar de ce avusese acel ultim contact cu răul? Ce greşeală săvârşise?

Moartea lui îmi arăta ca într-o oglindă propria mea greşeală. Ca şi el, mă oprisem într-un anumit loc, într-un anumit cerc de fiinţe şi destine: ar fi trebuit să mă despart de ele după ce le-am pus în mişcare. Devenisem leneş. M-am lăsat purtat de inerţie. Întâlnirea mea cu rusul ar fi trebuit să mă lămurească îndeajuns că noul fel de a vedea lucrurile se

răspândeşte de acum înainte de la sine. În acel moment ar fi trebuit să fac un nou efort, să am o nouă iniţiativă care să mă scoată din mecanismul vieţii pe care o duceam, depăşindu-l înaintând spre adoraţie şi extaz.

Aşa că Dumnezeu m-a lovit: prin Mitu, şi pe urmă, acum trei zile, când am aflat că Sabina şi copilul fuseseră arestaţi. Şi în dimineaţa asta, când am auzit că părinţii mei au fost ridicaţi în timpul nopţii, şi când sărmanul Marin Purdel m-a denunţat şi a vrut să se sinucidă. Dumnezeu m-a pedepsit pentru că crezusm că am izbândit, că puteam să mă odihnesc; prin ironica şi neabătuta lui dreptate am înţeles că am fost eu însumi cauza unor dezastre, că eu însumi îi fac să sufere pe cei care mă iubesc, iar Marin Purdel, căruia nu i-am acordat suficientă atenţie, pentru care am avut prea puţină *empatie*, a ajuns un turnător, şi propriul lui ucigaş, din cauza mea.

M-am clătinat. Eram gata să mă prăvălesc în această imensă oboseală şi înfrângere care se numeşte deznădejde. O clipă, nu am mai fost în stare să iubesc această lume care mă lovea aşa, după o viaţă atât de istovitoare încât, în acea scurtă clipă, mi-a venit să mă culc pe pământ şi să mor, ca în sfârşit să mă odihnesc. Dumnezeu m-a lovit astfel în momentul când mă credeam salvat. Poate că şi Iacob, după lupta lui de-o noapte cu îngerul, când se crăpa de ziuă şi credea că a câştigat, a avut surpriza să primească o lovitură neaşteptată de la înger,care i-a pus deodată o piedică. Nu trebuie să cad. Nu trebuie să mă las răpus de Dumnezeu, poate doar în sensul bun. Iniuma mea nu trebuie să se istovească niciodată, pentru nimic în lume, cât timp voi trăi.

Acum ştiu: ar fi trebuit să plec, să mă cufund, să rămân pe mai departe neştiut cu Sabina şi copilul, şi să radiez tainic pe nesimţăite în jur; căci făcusem ce era de făcut. Noaptea trecută, adormisem spre ziuă când, deodată, în somn,am avut senzaţia că fiinţa lui Erasmus este lângă mine, densă, tulbure, înţepenită; probabil că este grav bolnav, va trebui să merg să-l văd nu trebuie să-şi mai amâne hotărârea.

Va trebui să mă grăbesc şi în ceea ce mă priveşte. În dimineaţa asta am fost interogat de un ofiţer de Securitate, un mic tehnician al terorii, funcţionar şi tată, un individ fragil,

nesigur, fricos, care se apără de propria lui slăbiciune înfricoşându-i plin de cruzime pe cei asupra cărora e asmuţit; împreună cu el, mai era o veche cunoştinţă, un băiat în care am simţit un sâmbure tare, un fel de hotărâre împietrită de care probabil oamenii nu ştiu nimic: una din cele mai rafinate forme ale inerţiei. I-am făcut semn, nu ştiu dacă a înţeles şi dacă va veni. Poate va fi ultimul pe care îl mai pot ajuta într-un fel sau altul. Deoarece acum trebuie să mă ocup de mine, din cauza tuturor acestor nevinovaţi care suferă din vina mea. Ştiu că suferinţa lor este urmarea propriilor păcate, trecute sau viitoare, dar asta nu mă absolvă; vai celui care seamănă suferinţă!

Deci aşa am trecut prin timp, schimbându-mă: ca un proiectil fluid ce trece printr-un fluid. Toate etapele vieţii mele m-au ajutat să fiu ceea ce sunt acum,plecând de la osatura şi axul vechiului meu eu. Şi toate m-au pregătit pentru clipa de faţă. S-au învârtit în jurul unui ax a cărui săgeată este acum în mine, îndreptată mereu în aceeaşi direcţie. Acum totul este clar. Dar mai trebuie să fac un efort. Trebuie să iau o nouă hotărâre. Iată-mă din nou, din vina mea, pe muchie de cuţit, între înălţare şi prăbuşire.

Sunt înlăuntrul celor care suferă din vina mea. Tatăl meu nu crede în nimic, este obosit, istovit, împuţinat, a pierdut de mult chiar şi plăcerea primitivă a mâncării: nu îi mai rămăsese decât dragostea absurdă şi totală pentru mama. Şi iată că acum, când e atât de aproape de moarte, i-au luat-o, e singur, amputat, iar existenţa lui împărţită între siestă şi plimbatul cu mâinile la spate, în şir sau în cerc, în curtea interioară a închisorii, nu este decât o nesfârşită lamentaţie mută, un geamăt de muribund.

Mama îşi pierde minţile de atâta durere şi singurătate: în ochii ei, elementele lumii încep să-şi modifice forma, identitatea lor e schimbătoare, lumea se degradează ca un ţesut viu care putrezeşte. Şi totul e atins de nelinişte, de teamă, de ruşinea eului care cedează şi se dezintegrează. O văd ghemuită într-un colţ de celulă, pe patul ei de scânduri goale, scâncind ca un copil, cu gura schimonosită, cu părul alb pe care murdăria l-a făcut cenuşiu. Celelalte deţinute, în majoritatea lor femei simple, ţărănci ucigaşe, hoaţe de

mahala, se poartă cu ea ba cu milă, ba cu cruzimea copilărească şi sănătoasă pe care o are omul simplu faţă de nebuni. Sabina e mai puternică decât ei, şi mai curajoasă. Dar ea a crezut deja o dată, timp de câţiva ani, că m-a pierdut, şi a doua oară, tot aşa, ani în şir; acum e o a treia oară şi ştie că poate fi şi ultima. Să mai reziste? Să mai spere? Să mai găsească în ea puterea de a supravieţui? Trebuie să-i fie peste măsură de greu. În trupul ei au loc aceleaşi modificări chimice care se petrec în corpul animalelor femele cărora li s-au luat puii. O femeie poate fi lăsată să moară de durere, adică prin decalcificare, tulburări vegetative, un cancer de tristeţe.

Copilul nu ştie nimic, atâta doar că primeşte mai puţină mâncare când îi e foame şi că nimeni nu-i mai vorbeşte cu dragoste. Nervii lui reacţionează prin tulburări ale proceselor chimice. Şi pe urmă, testarea medicamentelor, ale căror efecte nu se cunosc încă, se face în orfelinatele de state.

Conducătorii de partid, securiştii, ideologii oficiali poartă această vină şi îşi vor primi negreşit pedeapsa, sau au primit-o deja. Dar din punctul meu de vedere, crima lor nu există, nu am dreptul să o cunosc, să o judec decât pe a mea. E prea uşor să-mi spun că vinovate sunt societatea şi istoria şi natura. *Şi* le sunt, în felul *lor*. Dar greşeala mea nu e mai mică din cauza asta. Dumnezeu este vinovat, dar *eu* sunt singurul vinovat. Pentru ce sunt pedepsit? Care mi-a fost păcatul?De ce trebuie să sufăr atâta? Ce sens au toate câte mi se întâmplă? Ce aştepţi de la mine, Doamne? Ce trebuie să înţeleg? Ce trebuie să fac?

Cel mai uşor ar fi să mă prăbuşesc ca un animal înspăimântat, să aştept să mă aresteze, să le spun tot ce vor să ştie de la mine, nume, adrese, fapte, şi pe urmă să mă las ucis, sau condamnat la o muncă grea, cu atât de puţină hrană şi odihnă încât până la urmă am să mor „de moarte naturală". Cel mai uşor ar fi să-mi spun: „Nu are nici un sens, este o farsă sinistră, o cruntă ticăloşie". Să-mi spun: „Nu există Dumnezeu", adică, cum eu nu cred într-o persoană divină în afara lumii, să nu-l mai iubesc, să nu-l mai ador sau venerez, să nu mă mai tem de el. E atât de uşor încât soluţia asta se impune de la sine.

Mi-ar fi uşor să scap de suferinţă să-mi las conştiinţa pradă nebuniei. Ca o boare, ca o briză, ca un început de ameţeală, simt că lumea devine ireală, cul se lasă purtat, lucrurile devin moi şi fluide, se topesc, şi peste toate, în spatele meu o voce tainică, şireată şi satisfăcută îmi spune: „I-ai avut, i-ai păcălit, acum totul e uşor, nu-ţi mai pot face nimic, cel mult te pot bate, îţi pot smulge urlete de durere, dar tu, tu cel care suferi, tu nu mai eşti, a rămas doar un trup, un animal, tu eşti liber căci te-ai împrăştiat". Ar fi destul de uşor.

Dar cel mai tentant ar fi să ies de tot din acest joc de neînţeles în care se pare că nu poţi niciodată câştiga pe deplin, şi care se numeşte viaţă. Nu am armă, nici frânghie, nici otravă, iar cu briciul dai greş. Dar afară, dincolo de primul teren viran, trec mereu trenurile pe linia Bucureşti-Constanţa. Acolo cred că aş afla somnul cel mai adânc şi cel mai odihnitor, iar Sabina şi părinţii mei ar fi puşi în libertate, Sabinei i s-ar da copilul înapoi. E suficient să te plimbi de-a lungul şinelor şi să aştepţi sosirea unui tren. Asta aştepţi de la mine, tu cel care nu răspunzi decât în inima mea? Asta aştepţi să înţeleg? Deci am făcut ce aveam de făcut iar acum trebuie să merg să mă odihnesc acolo unde oricum voi ajunge?

Ar fi uşor. Atât de uşor chiar încât am impresia că recunosc atracţia, comoditatea, tentaţia de a-ţi da drumul să aluneci în spate şi în jos iar harul tău, libertatea mea, mila ta, uimitoarea iscusinţă a iubirii tale, ce îmi dăruiesc ele?

Mai întâi, să mă judec: ar fi trebuit să dispar din cercul fiinţelor care fuseseră în contact cu mine; ar fi trebuit să las să coboare în adâncuri tulburarea pe care am adus-o pe lume, şi să caut o altă intrare în ea. Ar fi trebuit să-mi aduc aminte că cea mai înaltă îndatorire şi suprema noastră ţansă nu este să predici, şi să devii un sfânt. Acesta era motivul pentru care se tulburau în jurul meu cercurile destinului, de aceea fusesem atras în circuitul destinului lui Erasmus; de aceea mă denunţase probail, Leopold. Umilitoare întâmplare cu Marin Purdel a fost o palmă peste faţă, ca să mă trezesc în sfârşit.

Ar trebui să faci un efort mult mai mare ca să învingi inerţia după ce te-ai împotmolit în ea. În ce constă greutatea?

Cel mai greu e să iubesc lumea acum, aşa cum e ea în

prezent când îmi face ce-mi face, când îi face să sufere pe ai mei şi pe atâţia alţii. Cel mai greu e să binecuvântezi lumea concretă, cu Comitetul Central şi cu securiştii din ea; să îi iubeşti şi să îi ierţi. Şi chiar să îi binecuvântezi, căci ei sunt unul din chipurile lui Dumnezeu, înspăimântător şi trist.

Cel mai greu va fi ca, dacă voi fi arestat şi torturat din nou, să nu las măcar o clipă iubirea să se stingă în inima mea. Iar dacă mă voi arunca în faţa unei locomotive, să nu o fac ca să scap eu, ci să-i salvez pe ceilalţi şi să iubesc lumea, fiecare fiinţă, fiecare obiect, fiecare gest al ei, în ultima clipă mai mult ca oricând.

Cel mai greu este să găsesc o soluţie neaşteptată şi neimaginată vreodată. Neprevăzutul este dar de la Dumnezeu. Şi cei care îl aduc în mijlocul nostru sunt mai puternici decât cei care se lasă purtaţi de mecanismele uniforme ale inerţiei. Harul este neaşteptat şi surprinzător. De ce a pus lumea în mine atâta imaginaţie, energie şi libertate? Nu ca să mă resemnez şi nici ca să accept cu pasivitate; căci dacă o iubesc aşa cum e înseamnă că deja am schimbat-o; un prim punct în lumea asta aşa cum era ea s-a schimbat deja, şi anume inima mea. Din acest prim punct, lumina lui Dumnezeu, bunătatea lui, iubirea lui pătrund în miezul mâniei şi tristeţei şi beznei lui Dumnezeu şi le alungă, aşa cum un zâmbet înflorit pe obraz alungă încruntarea şi întunericul din privire.

Care este cea mai mare greutate? Să nu doresc ca lumea sau situaţia mea să se schimbe, ci să provoc această schimbare fără s-o doresc, punând cu toată sinceritatea, până în străfundul fiinţei mele, soarta celor dragi mie, şi a mea, a întregii lumi, în mâinile lui Dumnezeu: asta-i soarta lui. Îl voi forţa pe Dumnezeu primindu-i vrerea. Dacă asta este voia ta. Doamne. Numai dacă voia ta este să fie aşa. Dacă voia ta este să nu fie aşa, te voi lăuda. Dacă asta este. Sunt robul tău, Doamne. Orice voi face, voi face din iubire pentru tine, tu vei lucra prin mine şi în mine. Orice s-ar întâmpla, fie că suferă şi pier în durere, fie că îşi găsesc alinarea şi se sting împăcaţi, fie că sunt eliberaţi şi supravieţuisc, fie că eu găsesc o cale pentru salvarea noastră a tuturor, sau nu găsesc, – va fi lucrarea ta, miraculoasă, logică, absurdă,

firească, raţională, de neînţeles. Slăvit să fii, Dumnezeul meu, pentru tot ce mi-ai dat şi tot ce îmi vei mai da, bun sau rău. Te preabinecuvântez pentru tot ce faci şi pentru tot ce eşti. Mi-e milă de tine, Doamne, şi te iert pentru durerea şi cruzimea ta din mine şi din celelalte fiinţe. Te iubesc, Dumnezeul meu, eu sunt al tău, eu nu mai sunt, numai tu exişti, izbânda este a ta, izbânda mea e a ta pentru că ţi-o închin din toată inima mea, pentru că în inima mea este izbânda ta; Dumnezeule, fii binecuvântat, iubirea mea, fericirea mea, durerea mea, iubirea universului, durerea universului, fericirea universului, iubirea, durerea, fericirea, Doamne, fii binecuvântat, Doamne, Dumnezeul meu, Doamne.

13

Scrisul devenea tot mai necitet, iar după ultimul cuvânt nu era punct – aceasta era concluzia însemnărilor pe care mi le încredinţase Sebastian Ionescu. Am luat paginile pe care tocmai le transcrisesem, m-am dus la bucătărie şi le-am ars una câte una în sobă. Cenuşa am aruncat-o în closet şi am adunat cu grijă ce mai căzuse pe cimentul din bucătărie. Am recitit cu greu aceste hârtii pe care, de-acum încolo, nimeni în afară de mine nu mai putea să le descifreze. Am citit toată noaptea şi m-am tot gândit cu spaimă. Să-l cred oare? Să îndrăznesc să cred ce scrisese omul acela? Să salvez oare aceste note a căror dispariţie l-ar fi azvârlit pentru totdeauna în neant pe om şi tot ce făcuse el? Dar dacă le salvam de la pieire, împreună cu restul colecţiei mele de documente biografice, mă condamnam pe mine la dispariţie. Căci era clar: dacă Sebastian avea dreptate, şi era cu siguranţă mai aproape decât de adevăr, însemna că trebuie să te cufunzi în întuneric, în uitare, în neantul aparent pe care îl umpleau el şi alţii ca el, asemenea unor surse invizibile de radiaţii, cu căldura iubirii, fără ca nimeni s-o ştie. Dar pentru mine era prea mult, eu nu puteam să ajung acolo. Energia oarbă a destinului meu interior – *ethos anthropo daimon*, spune Heraclit – pe care nu încercasem niciodată să o orientez, mă împingea înspre conştiinţa oamenilor, înspre oglinzile înşelătoare, înspre flăcăruia echivocă şi deformată a lucidităţii colective, dacă aşa ceva există. Mă avântasem prea departe ca să mă mai opresc sau ca să dau înapoi; vedeam cum şansa de a semăna cu Sebastian trece încet pe lângă mine, iar eu stăteam nemişcat, la masa mea de lucru şi aşteptam să se facă ziuă şi să recad la nivelul meu de fiinţă impură şi tulbure, asemenea celorlalţi.

În sfârşit a apărut soarele. Îl zăream printr-un văl subţire.

Am crezut la început că sunt nori; ceva mai târziu, am aflat că era o furtună de praf. Un soare mic, portocaliu, de o culoare moartă şi murdară, ca o minge de copil mânjită cu o vopsea proastă, fabricată în cine ştie ce uzină de stat. Era frig, caloriferul din bloc nu funcţiona decât de trei ori pe zi câte două ore şi abia începea acum să se dezmorţească, ceea ce făcea să trosnească şi să fâsâie ţevăraia; gerul uscat de-afară pătrundea prin ferestrele duble. Oare lui Sebastian îi era frig? Îl lăsaseră cel puţin să doarmă? găsise soluţia pe care-o. căuta? Ar putea fi salvat?

Începusem să mă rad cu apă rece când cineva din apartament a deschis radioul. Vocea umflată şi satisfăcută a crainicului spunea:

– Masele muncitoare au coborât în stradă să-şi exprime într-un elan de nestăvilit entuziasm dragostea lor faţă de partid, condus de Comitetul său Central în frunte cu cel mai bun fiu al poporului tovarăşul...

– Te aşteaptă maşina, îmi spuse Izolda prin uşa întredeschisă. Am început să mă grăbesc.

– ...steaguri, steaguri, steaguri! spunea crainicul cu o exaltare extrem de liniştitoare. Steagurile roşii ale clasei muncitoare care conduce poporul nostru spre o viaţă mai bună, spre socialism şi spre comunism, spre fericire! Uzinele Capitalei scumpei noastre patrii au delegat colective de oameni ai muncii care poartă cu mândrie panouri ce oglindesc depăşirile de plan şi economiile de materii prime realizate în cinstea măreţei sărbători! Muncitoare păşesc dârz în primele rânduri a numeroase colective! Echipele artistice sindicale trec dansând, îmbrăcate în costume populare, în sunetul fanfarelor de instrumentişti amatori ale sindicatelor! Este o zi de bucurie, de victorie paşnică pentru paşnicul nostru popor, constructor al socialismului şi apărător neînfricat al păcii.

Am coborât grăbit pe scări, încheindu-mă din mers. Jos, pe trotuar, m-am oprit o clipă ca să mă uit la o coloană mare de manifestanţi care-şi târâiau picioarele, blocând aproape complet strada. Apoi m-am răsucit pe călcâie şi m-am aplecat să deschid portiera maşinii. În acelaşi moment, m-am ridicat şi m-am întors. Nu simţeam nimic. Ştiam asta de când citisem

însemnările lui Sebastian: nu simţi nimic; nu te gândeşti la nimic; vorbeşti, te mişti, faci una-alta, rosteşti cuvinte pe care nu le-ai avut în minte înainte, te simţi prins brusc într-un mecanism. Nu simţisem că cineva mă priveşte, nu auzisem nici o voce interioară; pur şi simplu mă ridicasem şi mă întorsesem, fără nici un motiv. Şi am zărit în mulţime printre capete, printre umeri, chipul lui Sebastian care mă privea ţintă. Sau am crezut că-l zăresc. Totul a durat atât de puţin, încât nu ştiu nici acum dacă n-am avut o uşoară halucinaţie. Aş zice mai degrabă că da. Muncise prea mult, eram prea nedormit, eram atât de neliniştit de aşteptarea şi pregătirea evadării – şi de asemenea de participarea la toată povestea cu Sebastian – încât ipoteza halucinaţiei nu este de fel de necrezut, este chiar cea mai plauzibilă explicaţie. Dar atunci, de ce mă ridicasem? De ce mă întorsesem? Faci uneori asta când cineva se uită la tine, când doreşte intens să-ţi vorbească, să-ţi transmită ceva. Şi eu îl urmărisem la fel, din ochi pe Sebastian atunci când închisese uşa, după prima noastră întrevedere, în aşa fel încât să nu-l vadă securistul: voise să mă duc la el – şi mă dusesem chiar în aceeaşi seară. Se afla oare, acum, în mulţime şi voia să-mi dea ceva de înţeles? Nu era de crezut: eram epuizat, aveam nervii praf, băteam câmpii. De altfel, Sebastian era la puşcărie şi din puşcăriile noastre nu se evadează. Poate că nici nu mai trăia – era o posibilitate pe care trebuia să am curajul s-o admit, când ştiam ce se întâmplă în închisori. Atunci? Nu, era imposibil să fie liber. Mă uitam la spinările care se îndepărtau. Unde să-l descopăr, în tot puhoiul acela de lume? Dar nu era acolo, nu putea să fie! Alţii, cel mult: alţii asemenea lui.

Am făcut un efort, am urcat în maşină şi am plecat, strecurându-ne pe culoarul lăsat de coloanele de manifestanţi.

– Ce mai faci? l-am întrebat pe şofer.

– Bine, tovarăşe director, răspunse el morocănos.

– Te-au pus de gardă noaptea trecută?

Îmi spuse că da; acest obicei, rămas de pe urma luptei pentru cucerirea puterii, era menit mai degrabă să ţină în mână populaţia decât să apere un oraş care nu ducea lipsă de miliţieni. Entuziasmul manifestanţilor, dintre care mulţi îşi

petrecuseră noaptea pe un scaun, era departe de descrierea de la radio. Am ajuns în sfârşit în Piaţa Victoriei şi am coborât printre demnitarii proaspăt raşi, care se salutau bine dispuşi şi plini de însufleţire. Era ca la Bursă, în primele ore ale dimineţii sau ca duminica, la ieşirea din biserică: atmosfera era ceva mai solemnă ca la Bursă, dar mai jovială şi mai lumească decât la biserică. Nu m-ar fi mirat să-i văd că-şi freacă mâinile de satisfacţie. Cea mai mare parte din ei erau graşi şi purtau paltoane gri de o anume croială – cooperativa Comitetului Central – scumpe şi urâte. Şepcile muncitoreşti se potriveau ca nuca-n perete cu acele haine noi cum muncitorii nu purtau niciodată – de altfel muncitorii nu purtau nici şepci. Puteai să vezi şi nişte pălării îngrozitoare de fetru pluşat, de fabricaţie sovietică, ca formă numai bune de un clown, dar a căror culoare n-ar fi mers decât la gropari. Generali cu figuri de piatră roşie, cu ochii sticloşi şi sfredelitori, cu guşile revărsate peste guler se amestecau în mulţimea confraţilor lor civili. Nu vedeai nici o uniformă de Securitate: generalii poliţiei erau toţi în civil. În spatele tribunelor, trei baterii de tunuri antitanc de 76, vopsite într-un verde murdar şi montate pe roţi joase de cauciuc, aşteptau momentul salvelor de începere a ceremoniei. Am urcat la locul meu, în tribuna din stânga şi am privit esplanada încă pustie, cerul galben, soarele prăfuit, şirurile de miliţieni şi de civili cu brasardă roşie din serviciul de ordine al căror capăt se pierdea tocmai în fundul bulevardului. Acolo începea masa neagră a mulţimii care bătea pasul pe loc aşteptând să înceapă manifestaţia. Megafoanele agăţate în pomi mugeau fără încetare şi vărsau unul după altul marşuri şi muzică populară, aerul vibra de această însufleţire mecanică ce ni se scurgea încet în sânge şi ne convingea până la urmă că este sărbătoare, că se întâmplă ceva solemn, ceva care îi făcea pe toţi să zâmbească.

La dreapta mea, tribuna centrală era încă goală. Cea în care mă găseam era rezervată mărimilor mijlocii şi oaspeţilor străini, nişte negri cu ochelari, alţi doi în burnus şi un grup pestriţ de blonzi, rozalii, măslinii, cu figuri curioase, naive, serioase, niţel exaltate, cum nu se nasc pe la noi: erau oaspeţi din Occident, care nu semănau de loc cu figurile noastre reci,

grase şi de nepătruns. Am zărit doi-trei indigeni care-i însoţeau; unul dintre ei era prietenul meu Arthur Zodie pe care m-am pregătit să-l salut. A venit spre mine şi protejatul lui, un domn cu părul argintiu, cu o figură roz, cu ochelari cu rame groase de baga, s-a luat după el. În aceeaşi clipă a apărut şi Cristian care s-a alăturat grupului nostru. Arthur a făcut prezentările şi l-am simţit duhnind a coniac. Străinul se numea domnul Martin.

– Tovarăşul Martin... îmi daţi voie să vă spun tovarăşe? (Străinul s-a scuturat abia văzut, îngrozit şi încântat totodată şi i-a dat voie zâmbind)... Are un nume perfect occidental, ar putea fi englez, francez, neamţ sau spaniol („mai degrabă catalan" a spus dl.Martin)... Scandinav... sfântul său patron era un filantrop plin de bun simţ care şi-a împărţit haina pe din două cu clasa muncitoare: măsură, spirit practic, bun simţ, deplină eficacitate, ce mai, Occident!

Dl.Martin râdea:

– Ce fantezie! Ah! românii! Ce farmec! Ce ţară fermecătoare!

– Suntem nişte păcătoşi, zise Arthur Zodie. Această observaţie, ca şi restul conversaţiei noastre, a trecut neobservată în zarva discretă a sosirilor şi, cum vorbeam englezeşte, nimeni n-a înţeles în afară de Dl.Martin. Acesta a zâmbit, mirat:

– Cum aşa?

– Păi, pentru că suferim... Credeţi că suferim fără motiv?

– Bine, dar ideea de păcat e atât de demodată, spuse dl.Martin. Acesta este animism. Suferinţa este provocată de societate... de societatea burgheză! (Şi începu să râdă de cât fusese de spiritual). Numai structura socială este cauza suferinţei şi de îndată ce se va ajunge, odată pentru totdeauna, la organizarea vieţii pe criterii ştiinţifice şi rezonabile, suferinţa va dispare. Ca la voi, prieteni!

Şi se uită la noi cu un zâmbet larg.

– Fiţi liniştit, tovarăşe, zise Zodie râzând, în curând o să gustaţi şi voi din fericirea noastră.

– Ah! nu cred, răspunse Dl.Martin, nu cunoaşteţi puterea marelui capital, lâncezeala generală, plictisul, platitudinea. Aţi auzit vreodată de societatea de abundenţă şi de consum?

– Nu, zise, Cristian, la noi e prevăzută după comunism.

– Ah! glumiţi, dar dacă aţi şti ce înseamnă vulgaritatea, facilitatea, superficialitatea, lăcomia – şi nu e nici un refugiu nicăieri, afară doar de opoziţia sistematică. Ah! dragii mei, ce lume detestabilă! Aceste ţări vechi, putrede, moarte şi care sunt gata să mai omoare şi pe alţii! Pe câtă vreme la voi totul e tânăr, proaspăt, la voi sunt zorile.

– Noi suntem bunii sălbatici, zise Cristian râzând.

– Daţi-mi voie să vă spun că voi, intelectualii din est, sunteţi nişte ingraţi. Sunteţi prea sceptici, vedeţi numai partea neagră, nesatisfăcătoare a lucrurilor. Dar ia uitaţi-vă la acest splendid elan colectiv şi la acest mers conştient, raţional, spre o istorie cu adevărat umană! Fiţi drepţi cu voi înşivă!

Cristian murmură:

– Scumpe domnule, până la urmă industrializarea modernă îşi arată roadele, dacă îi adaugi şi nişte sos tartar. Peste o generaţie sau două, chiar şi cu metode căzăceşti de organizare, vom avea aceleaşi satisfacţii şi chiar aceeaşi lehamite ca şi consumatorii de la dumneavoastră.

– Dar aici aveţi un crez, un ţel conştient, veţi educa generaţiile viitoare, le veţi învăţa să trăiască raţional, zise dl.Martin cu multă convingere.

– De ce dracu vreţi neapărat să credeţi în Împărăţia Cerurilor şi să o plasaţi cu orice preţ pe-aici prin România? întrebă Cristian, zâmbitor. Împărăţia Cerurilor este în voi înşivă, lumea este pretutindeni formată din indivizi care au aceeaşi problemă fundamentală oriunde s-ar afla, nu credeţi?

– Vorbiţi ca un creştin, zise Dl.Martin zâmbind cu oarecare milă.

– Ba nu, un comunist nu se poate întoarce cu adevărat la creştinism, nici la liberalism şi nici la nimic altceva din ceea ce a depăşit. În afară de cazul când este un învins, un amărât de carierist care nu crede în nimic.

– Şi asta e foarte rar în societatea nouă, spuse solemn Arthur Zodie.

– Vedeţi? Vedeţi? exclamă Dl.Martin.

– Dar poate, la fel de bine, să găsească ceva care să nu fie

pentru el o întoarcere în trecut, ci un pas înainte. Marele Salt Înainte Individual, spuse Cristian, care continua să zâmbească. Aşa cum se întâmplă adesea în acest gen de conversaţie între oamenii din est şi cei din vest, era un dialog de surzi, dialogul unui adult cu un adolescent, sau cu un bătrân; omul matur este mai şmecher şi mai rău, sau mai înţelept şi mai generos, iar adolescentul e nehotărât, pe jumătate conştient, obsedat de viziunile lui; moşneagul este plictisit, incapabil de elan şi de credinţă, Dl.Martin era genul de adolescent.

– Cunoaşteţi aşa ceva? se miră el. Imposibil!

– Ştiţi dinainte că este imposibil? întrebă Arhur Zodie.

– Ei, zise Dl.Martin, dacă aveţi să ne propuneţi nouă, occidentalilor, ceva mai bun decât credinţa care vă călăuzeşte, spuneţi-mi, aş fi foarte curios s-o văd şi pe-asta.

Nu era curios de loc. Ca mulţi dintre compatrioţii săi, era convins că ştie mai mult ca alţii despre est, chiar dacă stătea de vorbă cu trei dintre fiii Estului.

– N-aş propune Occidentului nimic altceva decât aş propune şi Orientului, Sudului sau Nordului, spuse Cristian pe un ton indiferent. În faţa chestiunii fundamentale, toţi oamenii sunt la fel.

– Vedeţi? Singur o recunoaşteţi! exclamă Dl.Martin. Lăsaţi, lăsaţi, tinerii mei prieteni, voi sunteţi viitorul lumii chiar dacă scepticismul de care faceţi paradă merită o pedeapsă!

– A, da, şi eu cred că noi suntem viitorul lumii, zise grav, Cristian. Eu unul sunt foarte optimist. Dar în mod serios. Nu în virtutea prejudecăţilor chimiştilor şi microbiologilor sau ale economiştilor nebuni.

Privirea D-lui Martin deveni nesigură, dar Cristian îi zâmbi amabil.

– Scuzaţi-mă, dar trebuie să mă întorc la puşcărie! Nu e ce credeţi, nu sunt puşcăriaş, sunt mai degrabă torţionar, dar diferenţa este neglijabilă.

Îl salută pe Dl.Martin şi se duse să-şi ocupe locul ceva mai departe pe gradenele aproape ticsite. Dl.Martin ne privi uimit.

– Nu-i daţi atenţie, spuse Arthur Zodie, vrea să facă pe interesantul, din vanitate. Dar este un băiat minunat.

Sper, spuse Dl.Martin, tăios. Ce mă miră e că toată lumea aici, la voi, este atât de drăguță și prietenoasă, iar la domnul ăsta am simțit o oarecare răceală. Și felul lui confuz și pretențios de a vedea lucrurile... ce mai, este prima dată că... este un memulțumit?

– N-ar avea motive să fie, zise Zodie, are un post important, un salariu bun, oamenii ca el nu au de ce se plânge. În fond, ce-i lipsește? Nimic. Haideți să vă duc la locul dumneavoastră, de-aici nu se vede nimic.

Și plecară. M-am dus să mă așez lângă Cristian. Arhur se întoarse și se opri lângă mine.

– Masca mea e mai bună, spuse el. Este impenetrabilă. Pentru că nu e nimic sub ea. M-am dezinfectat pe dinăuntru, prin educație comunistă și psihanaliză și nu mai am nimic de spus, n-am decât idei și dorințe rezonabile. De altfel, te felicit, scrie în ziar, te-au decorat. De fapt și pe mine.

Aruncă o privire prudentă în jur, apoi ne șopti:

– Se pare că le-au dat drumul la toți. Lui, nevesti-si, copilului, bătrânilor, la toți.

Și urmă pe un ton normal:

– Ai observat ce culoare are cerul? Curioasă, nu? Și e așa de ieri. Asta-i pământ. M-am întâlnit cu un tip care venise de la Taşkent prin Kazan, Rostov și Odesa. Suflă din Asia Centrală, pământurile defrișate care au luat-o la sănătoasa. Anul ăsta în agricultură planul e la pământ.

Vocea i-a fost înghițită de rățetele metalice ale fanfarei militare. Cristian a dat să-mi spună ceva dar l-a zărit pe Leopold care se apropia de noi zâmbind și șchiopătând și s-a făcut nevăzut; era limpede că nu suporta vecinătatea personajului. Leopold s-a instalat pe locul lui Cristian. Ne zâmbea nouă, le zâmbea cunoștințelor, cu un aer umil, complice, echivoc și nerușinat, semăna cu portarul unui bordel deosebit de deocheat, care tocmai ne-ar fi deschis ușa stabilimentului. Îmi întinse o mână lipicioasă și rece și-mi șopti la ureche:

– Se pare că bietul Sebastian a murit... ca și ceilalți de altfel. Toți, în afară de copil pe care l-au dat la un cămin unde va primi o educație socialistă.

– Ce vrei să spui?

–Păi... nu ştiu... interogatorii ceva mai dure, n-au rezistat... E îngrozitor. Şi când te gândeşti că şi-a făcut-o cu mâna lui. Nu faci aşa ceva când ai o familie. E îngrozitor.

Nici n-am clipit. Eram foarte liniştit (*behaviorismul* este excelent când vrei să cunoşti oamenii). I-am zis:

– Eşti sigur?

– Cunosc pe cineva care... în fine, care *e de la ei*. Tu n-ai reinuşcări? Fiindcă de fapt, tu, cu ancheta ta, l-ai trimis... în fine... ştii tu... Nu-ţi pasă? mă întrebă Leopold.

I-am răspuns cât am putut de calm.

– Aştept să se confirme. O să văd pe urmă. Mi-a aruncat un zâmbet dezgustător şi s-a dus să dea mâna cu Cristian. Între timp, în piaţă îşi făcuse apariţia o maşină în care stătea în picioare un general cu epoleţi laţi, aurii, cu burta înainte, cu fundul împins în afară, cambrat din talie, cu ceafa încordată; de data asta guşile care-i atârnau împietriseră. A făcut turul trupelor aşezate în careu, încet, cu mâna la viziera caschetei. Din şirurile de soldaţi izbucneau urale. Decoraţiile care-l acopereau pe general, precum mamelele pe Diana din Efes, străluceau în lumina gălbuie a acestei zile cu cerul înnegurat de norii de praf.

Paraschiv Ionescu, drept, cu capul sus, s-a urcat în tribună, şi-a dat seama că e cea de categoria a doua unde el, membru al Comitetului Central n-avea ce căuta şi s-a întors pe călcâie. Dar mai înainte m-a zărit şi mi-a spus:

– Ah! Aici erai! Ei bine, ţi s-a aprobat călătoria în străinătate, poţi să pleci.

Şi se îndepărtă. Asta era, deci, răsplata pentru că fusesem inchizitorul lui Sebastian. Şi el? Era adevărat că murise? Îi dăduseră drumul? De groază am simţit că nu mai pot să respir.

O salvă de tun m-a zdruncinat din rărunchi. Apoi fanfara a intonat imnul republicii, creaţie a unui colectiv de poeţi realişti-socialişti şi a unui compozitor de operete proletare, fost dodecafonist: imnul ăsta nu putea fi cântat decât cu instrumente şi cu partitura în faţă, şi urechea şi vocea erau refractare la o asemenea muzică; în schimb aveam

Internaţionala. A răsunat încă o salvă şi încă una. L-am zărit pe Dl. Martin şi pe ceilalţi invitaţi din ţările capitaliste: râdeau însufleţiţi, cu ochii strălucitori; guvernele lor nu le ofereau locuri în tribunele oficiale şi nu aveau parte de salve de tun. În vacarmul aproape insuportabil al detunăturilor, membrii Biroului Politic urcau la tribuna centrală. Acolo domnea un protocol la fel de rigid ca cel de la curtea lui Constantin Porfirogenetul, cezaropapişti şi ortodocşi, de altfel erau exact pe linia mamei lor, Bizanţul şi a tatălui lor, imperiul pe care Marco Polo îl numea Cambaluc. Malvolio trona la capătul unui rând, deasupra noastră. Mutra lui umflată şi eunucoidă era plină de o solemnitate unsuroasă. Îmi amintea de zâmbetul de hoaşcă grăsălană care ne contempla din Nirvana, de Mao, într-o zi de octombrie când mă aflam la Pekin: cred că s-ar fi potrivit destul de bine pe poarta Păcii Celeste. Malvolio nu avea acea grandoare de Kuan-Yin de seu, dulceagă şi asexuată, a divinului castrat, strateg al revoluţiei ţărăneşti şi poet stimabil. Malvolio nu era decât un Bodhisattva de rangul doi şi de altfel, era înconjurat de nişte flăcăi zdraveni de cu totul altă factură: el nu era decât o Persefonă mătăhăloasă în acest Olimp atroce şi fără relief. Erau toţi acolo, înşiraţi ca păpuşile; ce altceva sunt Lenin şi Stalin împăiaţi în mauzoleul lor, decât nişte păpuşi? în lumea comunistă a viitorului, omenirea va fi compusă din păpuşi cuminţi şi frumoase: omenească în aparenţă, dar, în fapt, nimic mai mult decât un obiect, păpuşa este imaginea – cheie a tiraniei.

Salvele de tun continuau să zguduie cerul, imnul republicii răsuna amelodic, străinii, luptători pentru pace stăteau în poziţie de drepţi, mişcaţi de această canonadă de sărbătoare, transportaţi într-o lume eroică: puştii se dau în vânt după muzica militară şi adoră tunurile.

Stăteam între Arthur Zodie, discipol al sectei şi Leopold, cel care-l denunţase pe întemeietorul ei. Deasupra noastră trona Malvolio care deslănţuise toată intriga. Paraschiv care mă amestecase şi pe mine era şi el acolo. Erasmus murea la spitalul Comitetului Central, Cristian, palid şi obosit, se afla la câţiva paşi de mine. M-am uitat pe furiş la figurile banale şi

de nepătruns ale celorlalţi din jurul meu: alţi disciploli? Sub noi, în piaţă, treceau tancurile strivind asfaltul; în turele, soldaţii încremeniseră în poziţie de drepţi. Să fi fost oare şi printre ei prieteni ai sectei? Puţin probabil. Şi totuşi, toată această manifestaţie de mase era un text cifrat, un palimpsest, un rebus. Au defilat securiştii, cu baionetele sclipitoare aţintite înainte, ţinându-şi în braţe automatele ca pe nişte sugari. Printre ăştia nu, în nici un caz nu puteau fi discipoli de-ai lui Sebastian. Dar parcă puteai să ştii? Legea existenţei noastre este secretul şi falsa aparenţă. Au trecut în pas de defilare organizaţiile sportive, coapse, sâni, pectorali, braţe şi funduri mai mult goale pe frigul acela, apoi carele alegorice, masa zecilor şi sutelor de mii de salariaţi; deasupra lor se bălăngăneau nenumărate pancarte, cu portretele lui Marx, Engels, Lenin şi alţii. Nimeni – mai ales muncitorii – nu purta şepci; pălării în general, iar muncitorii – băşti; o făceau dinadins, deoarece basca n-avea nici o şansă să ajungă vreodată în tribuna Biroului Politic: numai acolo şi nicăieri în altă parte se arbora şapca proletară, pe cale să ajungă tot atât de rituală ca şi o mitră.

Un stol de fetiţe şi băieţi în alb, cu cravate roşii s-a risipit înspre tribuna Biroului Politic ca să ofere flori grangurilor, aceştia îi sărutau, iar reporterii fotografi înregistrau ritualul; copiii au coborât de la tribună sprinţari şi tulburaţi; nu ieşeau dintr-un orfelinat şi acum se întorceau la părinţii lor. Am zâmbit cu toţii înduioşaţi şi înveseliţi, mai ales oaspeţii din ţările capitaliste. Manifestanţii continuau să treacă, unii zâmbitori alţii plictisiţi şi morocănoşi. Aerul sfârâia de muzică zglobie, de ejaculaţiile verbale ale crainicilor. („Trăiască scumpa noastră patrie!", „Înainte spre noi victorii?". „Trăiască partidul nostru iubit în frunte cu Comitetul său Central!"), o mie sau zece mii de porumbei – porumbeii păcii – fâlfâiau din aripi deasupra maselor, speriaţi de urletele mamiferelor de sub ei; la o altitudine destul de joasă avioanele cu reacţie au trecut vâjâind. Masele îndobitocite, sleite, acrite continuau să se scurgă neîntrerupt. Mă dureau ochii tot încercând să descopăr chipuri mai deosebite, să ghicesc care dintre ele *făceau parte*. Poate cei mai veseli, cei

mai senini, tocmai aceia, în care Dl.Martin vedea cetăţeni conştienţi ai noului Eden, se pierdeau în acest val de paltoane cenuşii şi de figuri pământii care curgeau pe sub pădurea de pancarte, asemenea pădurii înşelătoare de la Birnam – dar pădurea asta nu înspăimânta pe nimeni, ea confirma autoritatea acelui Macbeth colectiv şi blazat, cocoţat la tribună. Bieţii Banquo împuşcaţi nu-i tulburau, nici ei, cu prezenţa lor; pe aceleaşi gradene îl văzusem pe nefericitul Andrei, ucis între timp, pe Ana, care se stingea singură, de un cancer, pe atâţia alţii care erau în închisori sau în gropile lor anonime de care nimeni nu ştia, în afară de securişti. Pentru cine avea ochi de văzut, în spatele conducerii colective căţărate acolo stătea o întreagă ceată de fantome. Mulţimea nu băga de seamă, tragediile jalnice ale şefilor ei o lăsau indiferentă. Ea defila mecanic, târându-şi picioarele.

Operatorii filmau de zor, oamenii de la televiziune transmiteau (numai tehnica poate reda o imagine a adevărului), megafoanele delirau, tancurile se vedeau din ce în ce mai mici în depărtare. Mulţimea se rostogolea înainte ca un fluviu de aluat murdar. O încurcătură undeva, în nord, a înţepenit puhoiul de salariaţi în faţa tribunei centrale. Se vedeau câteva guri căscate: activiştii care zbierau lozinci. În spatele lor, chipuri obosite, absente, priveau cu o vagă curiozitate la şefii cei mari, de parcă ar fi fost nişte obiecte neînsufleţite. La rândul lor, aceştia răspundeau cu aceeaşi privire mohorâtă. Aveau un zâmbet sterotip, de star de cinema, dar mai puţin frumos, şi aplaudau automat. Apoi s-au săturat şi au încetat să mai aplaude. Mulţimea continua să staţioneze. Încetul cu încetul s-au potolit şi activiştii. Oamenii de sus şi oamenii de jos se priveau, reci şi nemişcaţi. În mulţime unii vorbeau între ei, cu spatele la tribună. Şefii îi măsurau cu nişte mutre scârbite. Manifestanţii aşteptau morocănoşi. Deasupra lor megafoanele continuau să ragă, dar ei tăceau, sătui de tot şi de toate. În sfârşit, bulevardul s-a eliberat şi toată această lehamite vâscoasă s-a urnit, şi-a reluat scurgerea pentru ca, puţin mai departe, să rupă cordoanele serviciului de ordine şi să se răspândească, să se întoarcă odată acasă, să-şi bage picioarele ostenite în apă caldă. Leopold, care stătea lângă

mine, purta un palton bleumarin. Avea umerii plini de praf. „Ce murdar e", m-am gândit, dar în aceeaşi clipă am zărit şi umerii lui Zodie, la fel de prăfuiţi. Pe pantofi aveam un strat subţire de praf. Şi cutele pânzei drapate pe marginile tribunei erau pline de praf. Cerul era cenuşiu-gălbui, soarele de un portocaliu murdar. Dumnezeu ne lumina slab printre norii de praf. Dumnezeu sufla dinspre Asia centrală. Dumnezeu învârtejise arăturile pustii unde El vibra în tabla tractoarelor părăsite pe care le ruginea cu suflul lui vântul stepelor din republicile tătare. Dumnezeu era trist şi plictisit în inima tractoriştilor care se îmbătau când găseau cu ce. Dumnezeu era noi înşine, orb şi nemilos la tribuna cea mare, năpraznic şi scandalos de criminal în Malvolio, disperat şi greţos în Leopold, râdea în Arhur ca să-şi ascundă suferinţa, era în mine, orb şi hotărât. El era securiştii din cordonul de ordine, era mulţimea nefericită şi fără speranţă. Se îmbulzise acum în piaţă, cuprinsă din toate părţile de oamenii de ordine, sub ochiul camerelor de filmat şi cânta vasta, solemna, mohorâta *Internaţionala*; se gândea la mâncare şi poate, ici şi colo, la Sebastian. Antimateria se gândea la mâncare şi se ruga tainic, Dumnezeu se trezea din somnul său greu şi dureros în punctele strălucitoare ale inimilor arzânde. Partizanii Păcii, rozulii sau măslinii, cu ochii mascaţi de ochelari sau rostogolindu-şi albul vineţiu, cântau *Internaţionala*, parlamentarii capitalişti contemplau cu spaimă această mulţime de oameni, de steaguri şi tunuri care se supuneau pasiv oamenilor din tribuna centrală. Iar eu deveneam conştient, cu exaltare şi cu groază, de existenţa galeriilor subterane, a legăturilor nevăzute, de această realitate mai fabuloasă decât toate miturile pe care le cunoşteam. Era acolo, sub ochii noştri şi nimeni nu o vedea: Dumnezeu se desprindea încet şi printr-o caznă înspăimântătoare din somnul lui, din suferinţa lui, pentru a se trezi la extazul său – extazul nostru, al tuturor, extazul galaxiilor, al firelor de praf care de două zile zburau dinspre Amu-Daria înspre Dunăre, al particulelor sau undelor sau radiaţiilor sau forţelor care circulau între Alpha şi Centaur şi celălalt capăt al liniştii, de la o beznă la alta, între focarele extazului. *Internaţionala* luase sfârşit. Nu mai

rămăsese decât Interumana, Intersiderala, Intercuantica, Interdureroasa, Interextatica pe care nu o cântase nimeni, dar care se cânta ea singură. Tribuna centrală s-a golit ca prin farmec. Celelalte îşi expulzau conţinutul lor grunjos şi negricios de granguri şi de invitaţi cu creierul golit de spectacolul hipnotic şi plicticos al manifestaţiei. Am pornit-o încet în speranţa că Cristian mă va ajunge din urmă şi, într-adevăr, m-am trezit cu el lângă mine. Am şoptit:

– Leopold mi-a dat veşti foarte proaste. În schimb, Arthur m-a asigurat că au fost toţi eliberaţi.

– Ştiu, ştiu, nu e adevărat nici una, nici alta. Nimeni nu ştie nimic. Eu am auzit un zvon foarte ciudat... da, foarte ciudat. Dar nu cred. Se pare că Sebastian nici măcar nu a fost arestat, că a dispărut de acasă şi că securiştii n-au reuşit să-l găsească nicăieri. Mă tem că nici asta nu e adevărat şi că e la zdup, supus unui tratament special ca să-l facă să spună tot ce ştie sau mai degrabă tot ce-i interesează, se corectă el cu un râs amar.

Am luat-o pe jos spre Piaţa Romană. Aveam praf în gură, îmi scrâşnea în dinţi. Am scuipat şi am zis:

– Ar fi păcat să-l omoare sau să-l nenorocească în vreun fel. Este un sfânt. După părerea mea, este un sfânt.

Cristian, cu mâinile în buzunare, râse:

– Nu folosesc cuvântul ăsta pentru nimeni.

– Dar când te gândeşti la el, aşa te gândeşti, nu?

– Fiecare din noi ar trebui să poată să creadă că vreun cunoscut de-al lui este un sfânt, răspunse Cristian, ocolind întrebarea mea. Ar trebui să poţi s-o crezi în mod serios, cu tot spiritul critic necesar. Dar n-ar trebui să-ţi exprimi niciodată această convingere. Dacă pronunţăm cuvântul, îi înjosim pe sfinţi, îi primejduim, îi ducem în ispită – de trufie sau de vanitate. Eşti liber să crezi că fratele meu este un sfânt dacă ai suficiente motive. Dar un sfânt proclamat în mod public, şi care nu fuge, care nu se ascunde undeva unde nu poate fi găsit, riscă să devină foarte repede un diavol. Trebuie să aştepţi să moară, să-l vezi în clipa ultimei încercări şi numai atunci să-l declari sfânt, când nu-i mai poţi face nici un rău.

S-a uitat la mine ironic de parcă s-ar fi uitat la Dl. Martin, oaspetele străin.

– Şi de altfel, aşa este şi drept. Cel mai înalt grad al condiţiei umane trebuie să se obţină cu cel mai mare preţ. Dacă nu, ar însemna ca sfinţii să fie supuşi pelerinajelor, interviurilor, ar fi înhăţaţi de reporterii de cinema şi de televiziune, leaderii politici ar încerca să-i câştige de partea lor. La noi, un sfânt public ar fi numit membru al Comitetului naţional al Partizanilor Păcii şi al Adunării Naţionale. Ar fi decorat cu Ordinul Muncii. Şi în Occident ar fi rugat să facă publicitate pentru o pastă de dinţi sau pentru religia oficială, ar fi pus să pozeze sărutându-se cu o actriţă de cinema şi uitându-se fix la obiectiv. Îţi dai seama? Nu, lasă-l să plătească preţul. Extazul se plăteşte prin umilinţă, prin închisoare sau tortură, prin renegare şi dispreţ public, prin lepădarea de către discipoli. Aşa este just, asta este mecanica destinului. Cea mai mare victorie trebuie plătită cu preţul cel mai mare. Şi nici nu poţi să trişezi căci falsul sfânt ştie că nu este sfânt, ştie că exact în momentul când se recunoaşte ca stare, în loc să tindă tot timpul către ţel, în loc să se avânte mereu dincolo de sine, exact în acel moment dacă a căzut şi el cade mai jos decât altul. Este cea mai grea şi mai dură meserie din lume.

– Existenţa unui om ca el este foarte importantă pentru toţi am murmurat.

– Te cred, spuse Cristian scurt şi pe un ton agasat. Te cred.

Şi nu este singurul. Sunt mai mulţi decât ne putem imagina – dacă am avea cea mai mică idee despre asta, dar nu avem şi este cu atât mai bine. Prin ei, întreaga omenire, tu, eu, noi, toţi suntem justificaţi şi răscumpăraţi. Căci suntem animale de aceeaşi specie. E adevărat că se petrece o mutaţie, dar tot oameni sunt. Nu putem să fim toţi ca ei. Sau nu vrem. Dar însăşi existenţa lor şi capacitatea noastră de a-i recunoaşte este o consolare fundamentală. Graţie unor fiinţe ca ei, ştim de-aici încolo că *este posibil*. Şi din acest moment toată structura lumii s-a schimbat. Sau, mai degrabă asta dă o structură lumii care, înainte de ei, nu era decât un bordel

matematic, un haos fizico-chimic, biologic şi social-istoric. Acum lumea are un sens, un vârf şi o bază şi o regiune mediană, aceea în care ne aflăm noi. Înţelegi ce consolare şi ce speranţă reprezintă asta pentru noi? Nu este fiul lui Dumnezeu, nu s-a născut în mod miraculos, nu este nici prinţ, nici savant, nici filozof, este un mic funcţionar exclus din partid, un fost muncitor, fost ofiţer de Securitate, rău soţ, rău tată, rău fiu – mai rău chiar decât mine, căci bătrânii n-au ajuns în puşcărie din cauza mea.

Şi Cristian râse forţat.

– Oricine şi-ar putea spune: „Dacă el a fost în stare, sunt şi eu". Odată cu alţii ca el, odată cu aceste puncte de mutaţie care apar pretutindeni în omenire, lumea se va schimba complet. Şi în primul rând, nu te mai ruşinezi să faci parte din ea. Îţi poţi spune: „Chiar dacă eu n-am reuşit, şi nici măcar n-am încercat, noi, oamenii, am reuşit prin el şi prin cei asemenea lui".

Mă gândeam la evadarea pe care o plănuisem. Aveam să pun la adăpost colecţia mea de biografii.

– Şi dacă am putea să vorbim despre el? În alte condiţii decât la noi, înţelegi, vorbesc în general, în principiu...

– Înţeleg, zise el, grav. Ce să zic, nu ştiu, poţi să încerci! (Începu brusc să râdă, apoi redeveni serios). Oamenii ar fi jigniţi, umiliţi văzând că cineva cu două mâini şi un tub digestiv a ajuns să... Oamenii nu cred decât în paznici, în conturi în bancă, în autoritate, forţă , bogăţie. Un sfânt este o sfidare insuportabilă. Reacţia modernă este reducerea la sexualitate, la fiziologia nervoasă, la o structură subconştientă şi inconştientă , la folclor, la ideologie, pentru a se putea descotorosi de el, sub o etichetă. „L-am studiat ştiinţific, deci nu este un sfânt, existenţa lui nu ne obligă cu nimic". Ai să vezi. Şi totuşi, nu ştiu... ar fi păcat să... în sfârşit, ai să vezi. Pleci pe furtuna asta de praf?

– De ce nu?

– N-ajungi şi pe la Berlin? Nu-mi răspunde, e treaba ta, vreau numai să-ţi spun că am fost şi eu, cu o delegaţie a ministerului nostru şi am dat o raită prin Berlinul de Vest. Meritã. Dacă poţi, ascultă-mă, fă ca mine. Fă asta, te rog.

Şi mă privi prietenos.

– Nu ştiu, o să văd, am mormăit. Ştiam bineînţeles, pe acolo aveam de gând să fug.

Mi-a strâns mâna.

Eram prieteni şi fraţi.

– Drum bun. Şi noroc, spuse el. Dumnezeu să te aibă în pază.

– Domnul cu tine, i-am răspuns şi ne-am despărţit.

Furtuna de nisip a mai ţinut trei zile. Imediat după prânz se lăsa întunericul şi stăteam toată ziua cu luminile aprinse. Am plecat, Izolda şi cu mine pe o ceaţă care nu era altceva decât praf străveziu. La ferestre se vedeau lumini, o lumină slabă, roşiatică. Am străbătut oraşul cu viteză redusă pe străzile pe care praful se aşezase de două degete. Pomii erau albi, pufoşi, ca acele crăci pe care le vezi uneori pe fundul lacurilor. Pământul ce acoperă oraşele care au fost – şi ţările care nu mai sunt se depunea, în zilele acelea, mult mai repede ca de obicei; ghiceai în clipa prezentă, viitorul inevitabil. Căci Dumnezeu ne aminteşte rostul vieţii punându-ne în faţă imaginea morţii. La ieşirea din oraş, acolo unde şoseaua trece printre cocioabe şi terenuri mlăştinoase, un băieţandru a ţâşnit de după o căpiţă de paie. Să fi avut zece-doisprezece ani, se sprijinea în cârje căci avea piciorul drept amputat de la genunchi. Zdrenţăros, cu feţişoara pământie, cu trupul firav s-a sprijinit în cârje şi a scuipat cu ură pe maşina care trecea. Nu ştia nimic, nu înţelegea nimic, suferea orbeşte, ura orbeşte, fusese jucăria unei nenorociri oarbe. Ce era de înţeles? Era atât de uşor să nu înţelegi nimic, să-ţi spui că totul e absurd şi că nu există nimic altceva!

În timp ce ne îndepărtam de Bucureşti a început să plouă. Picături mari, negricioase; norii de praf se diluau; ploua cu noroi. Multă vreme după asta, câmpurile aveau să fie mai fertile. Dar acum eram sub aversa de nori.

Am povestit cu altă ocazie evadarea noastră. Acum sunt aici, unde pot face cunoscut mesajul care mi-a fost încredinţat. Este posibil ca dubla operaţie, de codificare şi

decodificare să fi schimbat unele amănunte, importante poate. Pe altele le-am trecut cu bună ştiinţă, sub tăcere. Dar îl arunc înspre oricine vrea să-l primească, şi aştept un semn. Acest semn trebuie să-mi parvină de la ramificaţiile ultime ale noii secte. Semnalul ăsta îl aştept zi de zi, ceas de ceas. Poate că cineva e deja pe drum spre mine, ca să mi-l aducă, poate că în momentul când scriu, purtătorul semnului dă colţul străzii, poate urcă scara. Până nu ajunge la mine, voi fi în gol. Iar pe urmă, va fi ca acolo, la noi: prăpastia se va dovedi un furnicar plin, dens. Lumea pustie mi se va dezvălui deodată locuită de ierarhia sfinţilor şi a fiinţelor omeneşti, întoarsă spre singurul ţel final posibil. Eu am fost purtătorul mesajului, plătind scump acest drept; transmiterea focului a fost dintotdeauna sever pedepsită. Mai zdravăn şi mai tare ca alţii, am fost ales să fiu hamalul sfinţilor. Mi-am îndeplinit misiunea, acum aştept semnul. Voi, cei care aşteptaţi şi voi un semn, nu mai fiţi trişti, mângâiaţi-vă; poţi să iubeşti; există speranţa şi multe ne îndreptăţesc să avem încredere. Chiar dacă nu putem fi ca el şi ca cei asemenea lui – deşi fiecare poate să fie – existenţa lor o justifică pe a noastră, ne salvează. Izbânda lor neştiută este a noastră. Marea lor bucurie – şi aceste cuvinte oferă cheia a tot ce am spus până acum – este a noastră. Înălţarea este posibilă şi ierarhia aşteaptă ca fiecare să se înalţe. Şi lucrul ăsta, pe care eu l-am aflat, trebuia să vi-l transmit şi vouă.

REPERE CRONOLOGICE

1924 – În plină zodie a Taurului, se naşte la Baziaş (în ziua de 8 mai) Petru Dumitriu. Ce-i vor fi hărăzit ursitoarele nu se ştie, dar semnul său zodiacal aparţine tipului uman tenace, vital, apt să ia în stăpânire realitatea cu toate simţurile, constructor înverşunat: „...se simte în armonie cu latura productivă a naturii şi el însuşi este însufleţit de un năvalnic instict al realizării şi posesiunii" (Paul Colombet, *Secrets et techniques de l'astrologie, Famot, Genève, 1979).*

Întreaga copilărie îi va fi impregnată de atmosfera orăşelului de provincie, situat pe malul Dunării, uşor de recunoscut mai târziu în numeroase pagini ale cărţilor sale. Savuroase reminiscenţe autobiografice răzbat în *Salata* (partea XI-a din *Cronică de familie*), unde sunt portretizaţi chiar părinţii prozatorului, precum şi, mai târziu, în *Proprietatea şi posesiunea.*

1940– Absolvă cursurile liceului din Târgu Jiu şi optează, în continuare, pentru studii de filosofie la Bucureşti şi, parţial, la München (unde îl va aprofunda pe Jakob Böhme, asemeni eroului său Şerban Romaò din *Acvarium*).

1943 – Întâia oară îi apare numele sub evocarea *Nocturnă în München* („Revista Fundaţiilor Regale" Nr.6).

1944 – Continuă colaborarea la R.F.R., în nr.3: *Niobe*, în nr.10: *Argonautica.* Entuziasmat, directorul revistei, profesorul şi criticul D.Caracostea însoţeşte prima proză de speciale consideraţii: *„Surpriza paginilor publicate acum vine din faptul că autorul izbuteşte să desvestească motivul, dându-i o expresie care înfrăţeşte viziunea elină cu o necăutată vibraţiune modernă... Sunt, firește, scăderi şi stângăcii în aceste pagini tinereşti, dar parcă simţi prevestirea unui suflu nou... atmosfera, multi-*

lateralitatea şi concentrarea acestui debutant de 19 ani te lasă gânditor. Este nostalgia spre culmile pe care le avem încă".

1945 – Prelucrează alt motiv mitologic sub formă de text dramatic, *Preludiu la Electra* (R.F.R., numerele 2 şi 3). Din suita prozelor face să apară în aceeaşi revistă: *Euridice* (nr.6), *Arlechin* (nr.7). „Universul literar" din 3 iunie îi publică un scurt fragment (*Întâlnire*) şi anunţă că i s-a decernat premiul pentru cea mai bună nuvelă a anului (*Argonautica*) de către un juriu alcătuit din: Victor Eftimiu, Tudor Vianu, Pompiliu Constantinescu, F.Aderca, H.Yvonne Stahl. Tot acolo, la rubrica de *Note*, un comentariu de Petru Comarnescu: *Scriitorul Petru Dumitriu sau de la neo-clasicism la realismul anti-fascist* are ca obiect piesa *Greşeala*, rămasă inedită până azi.

Într-un amfiteatru studenţesc îl întâlneşte pe Marin Preda, venit să citească una din povestirile intrate ulterior în *Întâlnirea din pământuri*. Aproape concomitent, îl va cunoaşte pe Mihail Sadoveanu – cum povesteşte mai târziu – „la o adunare A.R.L.U.Ş. într-un vechi palat boieresc, sub candelabre aurite, între ziduri îmbrăcate în mătase", care nu era alta decât casa Catargi-Monteoru, loc de întâlnire pentru protagonişti de vază ai viitoarei *Cronici de familie* (cf. *Exemplul lui M.Sadoveanu*„Viaţa Românească", 10/1955).

1947 – Este primită cu interes prima carte a lui Petru Dumitriu: *Euridice. 8 proze*. În săptămânalul „Contemporanul", criticul Ov.S.Crohmălniceanu remarca: „Lumea lui P.D. se vrea evocată din paginile cărţilor. Ceea ce o autentifică şi o face să trăiască e tocmai realismul, calchierea ei pe realitatea de toate zilele, scormonirea amănuntului specific, notaţia inteligentă, în sfârşit dragostea pentru pagina cărţii ca şi pentru viaţă, dizolvarea acestei simpatii în convingerea că elementul care leagă clipele moarte de cele de azi e permanenţa vieţii şi a singurului copil nemuritor al Niobei, Euridice – dragostea". Alt comentator, I.Negoiţescu, observa: „Străbătută de ironie, convulsionată de încordări imagistice onirice, arzând în propria ei cenuşă, proza atât de elegantă a d-lui P.D. nu poate fi decât treapta subtilă care, o dată depăşită, duce în literatură" („Fapta",26 iunie). G.Călinescu trecea prozele acestea la categoria pastişei, a

parodiei şi socotea că autorul „nu-i lipsit de graţia condeiului şi de paletă. Clasicităţile sale sunt revopsite în culori vii" („Naţiunea", 9 febr. 1948).

1948 – Chiar a doua zi după comentariul călinescian, P.D. răspundea anchetei iniţiate de revista „Studentul român" (10 febr.) pe tema modalităţii de creaţie a tinerei generaţii artistice. Despre cel chestionat, revista preciza: „Redactor al Flacării pentru probleme ideologice, s-a dovedit un remarcabil spirit critic în limpezirea câtorva din problemele esenţiale ale esteticii. Pregăteşte un volum de epică ancorat în frământările prezente". În răspunsul său, prozatorul evidenţiază trei probleme practice de rezolvat pentru literaţi:

a) o problemă de stil, realismul

b) una de tematică: istoria societăţii româneşti în perioada ei contemporană

c) una etică: comportarea oamenilor noi în mijlocul conflictelor prezentului.

Tot anul, intensă activitate publicistică, este vizibilă dorinţa de adaptare la moment.

Apar şi primele proze de orientare conformistă: *Duşmănie* („Viaţa Românească", noiembrie), *Bedros din Bazargic* („Contemporanul", 10 şi 17 decembrie)

1949 – Bijuterii de familie, „Viaţa Românească",nr.3-4 şi 5-6, iar în lunile următoare: *Vânătoare de lupi*, *Noptile din iunie*. La o anchetă despre proiectele anului următor („Contemporanul", 30 dec.) anunţă „romanul Canalului".

1950 – La început a fost pustiul, fragment din *Drum fără pulbere* („Contemporanul",18 august). Romanul va fi publicat integral în „Viaţa Românească" începând cu nr.11.

La 5 octombrie, plenara Comitetului Uniunii Scriitorilor îl coopetează pe Petru Dumitriu printre membrii săi.

1951 – Primeşte Premiul de Stat clasa II-a pentru *Noptile din iunie* volumul *Nuvele.*

1952– Romanul *Pasărea furtunii*, în revistă. Va apărea în volum abia peste doi ani. Urma să ajungă, în 1960, la ediţia a V-a.

1953 – Devine redactor-şef al „Vieţii Româneşti".

1954 – *Davida* („Viaţa Românească" nr.6).
Discuţii aprinse în jurul *Pasării furtunii*.
Călătoreşte în Uniunea Sovietică.

1955 – Două volume, aproape simultane, *Cronică de la câmpie* şi *Cronică de familie* sugerează, pentru prima dată, proiectul unei vaste fresce epice.
Către finele anului, i se joacă, la Teatrul Armatei, piesa *La ora 6* (scrisă în colaborare cu Sonia Filip).

1956 – Între 18-23 iunie se ţine Congresul Scriitorilor; Petru Dumitriu prezintă raportul asupra evoluţiei prozei. Este ales în biroul Uniunii Scriitorilor.
În mai multe articole îşi exprimă preferinţele pentru stilul de creaţie realist-robust şi formulează rezerve radicale faţă de orientările moderniste – poziţie care dă loc la polemici în presă.

1957 – Evenimentul începutului de an: difuzarea în librării a celor trei volume din ediţia amplificată a *Cronicii de familie*.

1958 – În „Steaua" nr.1, textul care anunţă o nouă, vastă construcţie epică: *Justificare a unei colecţii de biografii, autobiografii şi memorii contemporane*.
Film după *Bijuterii de familie*, în regia lui Marius Teodorescu; în distribuţie: Eliza Petrăchescu (Eleonora), Tanţi Cocea (Elena), Sabine Thomas (Elvira), Geo Barton (Rizea), Colea Răutu (Ivancea) şi Jules Cazaban, Sandu Sticlaru, Willy Ronea, Emil Botta.

1959 – În reviste, capitole masive din *Biografii contemporane*.

1960 – Călătoreşte în februarie, la Praga şi Berlin, unde apăruseră traduceri din opera sa, prilej cu care decide să se stabilească în Occident. Intrat în conflict cu oficialităţile vremii, Petru Dumitriu ia, astfel, drumul pribegiei. La Edi-

tions du Seuil îi apare *Cronica de familie* în două volume: *Bijoux de famille* şi *Les plaisiris de la jeunesse*.

1961 – Tot Seuil îi publică *Rendez-vous au Jugement dernier*, roman polemic, aproape pamfletar, în care-şi dezvăluie motivele „fugii" din ţară. Traducerea românească (de Adriana Fianu) va apărea abia în 1992, la editura Univers.

1962 – Romanul *Incognito*, imagine acuzatoare despre propriile experienţe în infernul comunist de tristă amintire. Remarcat de critică: „*Incognito* merită să fie situat nu departe de *Doctor Jivago* printre marile romane implicate în actualitatea fundamentală a secolului nostru... Asemeni romancierilor de marcă, P.D. are geniul epicii" (Pierre-Henri Simon).

1964 – *L'Extrême-Occident* aduce noi recunoaşteri autorului: „...P.D. este un soi de uriaş vizionar, capabil să asambleze vaste romane patetice, un pamfletar, un departe văzător, o fiinţă insaţiabilă, a cărei vocaţie ar fi să traverseze epoca noastră cu bicul în mână, când nu foloseşte direct un exploziv, rătăcind lucid de la o ţară la alta pentru a smulge contemporanilor săi, secretul adevărului" (Lucien Guissard).

1966 – Romanul *Les Initiés*.

1967 – Alt roman, *Le sourire sarde*.

1968 – Inaugurează trilogia de inspiraţie istorică *L'homme aux yeux gris*.

1979 – După zece ani de tăcere, răstimpul unei dureroase crize spirituale, revine cu revelatoare confesiuni morale şi religioase: *Au Dieu inconnu*.

1981 – *Comment ne pas l'aimer*.

1982 – *Zéro, ou le point de départ* (în româneşte de Maria Vodă Căpuşan şi Horia Căpuşan la editura Viitorul românesc, 1992)

1983 – La liberté (Ed.du Seuil), Mon semblable, mon frère (Ed.de Centurion), *Walky-Talky, marcher vers Dieu, parler à Dieu* (Ed.du Cerf).

1984 – Je n'ai d'autre bonheur que Toi, Essai de dévotion moderne.

1988 – La femme au miroir.

1989 – Les amours difficiles (Ed. L'Age d'homme, Lausanne), *La Moisson* (Ed.La Table Ronde, Paris).

1990 – După exact 30 de ani, începe să se vorbească iarăşi despre personalitatea şi opera lui Petru Dumitriu la el în ţară. În primul său număr, revista clujeană „Apostrof" îi alcătuieşte un compact dosar: texte, interpretări şi mărturii inedite. Şi „Steaua" îi rezervă numeroase pagini, în nr.9.

1991 – La editura Dacia apare, pentru prima dată integral, ampla naraţiune *Proprietatea şi posesiunea*, făcând parte din ciclul *Biografiilor contemporane* (după manuscrisul păstrat şi comentat de Geo Şerban).

Editura Eminescu reia *Euridice*, căreia îi adaugă *Preludiu la Electra.*

Emisiuni la televiziune şi radio îl readuc pe scriitor în atenţia cititorilor săi de acasă.

1993 – Reeditarea *Cronicii de familie.*

G.Ş.

Bun de tipar: 20 septembrie 1993
Coli de tipar: 33

Culegere și paginare computerizată:

Imprimat la ROMCART S.A.
București — România